

119
1963/5

90
საქართველოს
ბიბლიოთეკა

მეათეობი

11

1 9 6 3

მნათობი

სოციალ-დემოკრატიული რევოლუციური-მხატვრული
და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ჟურნალი

წელიწადი მე-40

№ 11

ნოემბერი, 1963 წ.

საბართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

516

შ ი ნ ა ა რ ს ი

კარლო კალაძე — ვუმღეროთ თბილისს, ლექსი	3
იაკინთე ლისაშვილი — ნანგრევებზე, რომანი, გაგრძელება	5
რევაზ მარჯანი — ორი ლექსი	43
გურამ გეგეშიძე — შურისძიება, მოთხრობა	45
ჭ. ჩარკვიანი — სამი ლექსი	60
მოსე ვეჯალია — ბესიარე, მოთხრობა	61
ხუტა გაგუა — ლექსები	80
ფრიდონ ხალვაში — საყვედური, რომანი, გაგრძელება	82

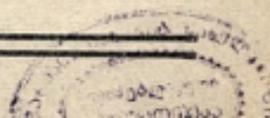
პიტიპა და პუპლიცისტიკა

გ. გვერდწითელი — საბჭოთა ლიტერატურის საფუძველი საფუძველი	102
ნ. ორლოვსკაია — საქართველო დიდოს „ენციკლოპედიაში“	126
ელადიმერ ჭიხუტი — საბავშვო ლექსის ოსტატი	131
ირაკლი კენჭოშვილი — მხატვრული შემოქმედება და ლიტერატურული კრიტიკის საკითხები	134
ს. ცინცაძე — ნეოკოლონიალიზმის იდეოლოგიის საკითხისათვის	140

სხვადასხვა

ნიკოლოზ ფლენტი — მოგონება ელადიმერ მაიაკოვსკიზე	148
გიორგი შატბერაშვილი — თვალდური ქართულის ქაშნიკი, დასასრული	154

(იხ. მეორე გვ.)

დიმიტრი ქუმისიშვილი — კავკასიის დაცვის მხატვრული მატრიანე	179
ვანო წულუკიძე — შეტყველების მაღალი კულტურისათვის	181
გრ. ზარდალიშვილი — „ფერამეტი წელი აზიის ქვეყნებში“	185
გივი ლომიძე — ლექსები ბუნებასა და ადამიანზე	187
გიორგი ჩიქობავა — კოსმოსშიც თან წარსატანი წიგნი	189
მიხეილ კეკელიძე — წარსულის სურნელება	191

რედაქტორი: გრიგოლ აბაშიძე

პ/მგ. მდივანი: ვ. წულუკიძე

ს ა რ ე დ ა ქ ც ი ო კ ო ლ ე გ ი ა :

- დ. ბენაშვილი, თ. ბუაჩიძე, დ. გამეზარდაშვილი, გ. მარგველაშვილი,
 ე. მაღრაძე, ბ. უდენტი, ა. სულაკაური. ა, ქუთათელი, ე. უიფიანი,
 ს. შანშიაშვილი, გ. ჭიბლაძე

რედაქციის მისამართი: თბილისი, ლენინის ქ. № 63. ტელეფონი 7-13-42; 7-11-66.

ბელოწერილია დასაბეჭდად 10/XII—63 წ. ქაღალდის ზომა 70 × 108. ანაწყობის ზომა 7 1/4 × 12 1/2 ფიზიკურ ფორმათა რაოდენობა 12, პირობით ფორმათა რაოდენობა 10. უე 05640, ტირაჟი 6200, შეკვეთა № 2287

საქ. კპ ცკ-ის გამომცემლობა, სტამბა № 1.
 Издательство ЦК КП Грузии, Тип. № 1

პარო პარამ

ჰუმორით თბილისს

მეც ჩემმა ეშმაკმა არ დამაძინა,
არ დამაძინა,
და აქ ამასწინად
მეტების ხიდქვეშ ჩაძირულ ვარსკვლავებს
ჩუმად ვუღიმოდი მეც, ჩემდა წილად...

თურმე სულერთია —
ვინ გვიან,
ვინ აღრე,
და ან საიდან სად მიეჩქარები,—
ვინატრე მტკვრისპირი, სუფრა ვინატრე,
მჯილით შემოვალე თბილისის კარები!

სხვაგან სად უყვართ განაბვა დუღუკებს,
სად ისმის დედა-მდინარის დუღუნი,—
ყოველი ყრუ ტალღა
კაცს გულს უჩუყებს—
ნაპირს რომ შორდება ვით გაბუტული...

ჩემს აჩქარებულ დროს თუ აქ დავფრჩი—
გული თავისას მით უფრო არ იშლის:
მე,
საიათნოვა

და ეთიმ-გურჯი
ჩვენს ნიკოს ვეწვიეთ—ფიროსმანი-
შვილს!

უხდება მხატვარს გულ-ლია საყელო,
და ლამეც უხდება პურ-ლვინოს ქალა-
ქურს,
ცას ხატავს ოსტატი

კვლავ სახელდახელოდ,
გრილა ეტლსა და ცხენების თქარა-
თქურს!

ლაშში და მოთალი, ცოცხალი თევზი
დააწყო ტაბლაზე ისე ვით იცოდა,
ბარბაცა კიქებით

აავსო თეფში
და ჩუმი ღიმილით ჩვენ გამოგვიწოდა.

შავია ლამე და შავი მუშანბა
განათდა
კლდეების თანმიდევნებით,
სვლა შეწყდა ქალაქში და მუშაობა,—
საცაა შემოვლენ აქ ლამისმთველები.

საცაა შემოვლენ საყვარელ ქალაქის
დიდი და პატარა სურვილის კაცები,
იელვებს შუჭი
ლექსის და არაკის,
იელვებს დაირა ხელთ-ასატაკები!

აქაა თვით გრიგოლ ორბელიანიც,
ოდესლაც ბებერი ბელადი მამათა,
ზის ოქროს-ვარსკვლავებ ორბებიანი,
ომის და
ლხინის პაპაა, თამადა.

და ლოპიანამ მტკვარი გადასცურა,
ხონხით აირბინა ვიწრო ასარბენი...
აქაა,
ჯერ კიდევ
ომში არ გასულა,
აქაა თავისი დასტით შანაბელი!

ეს, ალბათ, ძველად,
ირაკლის დროს არი—
და საიათნოვაც იმას გამახსენებს,
რომ თბილისს ეტრფის
თბილისის მგოსანი,
რომ არ მოუკლავთ ჯერ კიდევ სპარ-
სელებს!..

აბა, სად მე—და—სად საიათნოვა!
სად მე და, აბა, სად ეთიმ-გურჯი!
ფიროსმანი კი ისეთი სათნოა —
გვსვამს ერთ სუფრაზე იმისი ფუნჯი.

დახატა სურათი და ორი სიტყვა
დაურთო წარწერად სურათის ჩარჩოს:
„თბილის-ქალაქის

სიკვდილი ვინ თქვა,—
ვინც მისთვის მოკვდა —მას გაუმარჯოს!”

და გვიზის მტკვრისპირად კვლავ საიათ-
ნოვა,

ამღერდა ისანი,

თაგორი,

კრწანისი!

უხმო და ყრუ ღამე ხომ უსინათლოა—

დღე, ღვინო გაჩაღდეს გულ-გასახარისი!

ღიმილი ქალაქს თავს გადაეცლება,

ღიმილი თბილისის ბნელ ღამეს აშუქებს!

დრო დადგა სიმღერის—
და ქალაქელთა

ვარდი ესროლეს თავის აშუღებს!...

გულს, აბა, მგოსანი როდის არ ჰყოლია,

დრო უსიმღეროდ ვინ დაუხარჯოს!?

სიმღერის სიკვდილი

ვის გაუგონია—

ვინც მისთვის მოკვდა —მას გაუმარჯოს!

იპიონთა დისკუსიი

ს ა ნ ბ რ ე ვ ე ბ ზ ე უ

და აი, ამ დამშვიდებული შემოდგომის დღეს, საღამო ხანს, ეზოში თავისი პატარა ბარგით გამოსულ ნანას დედა გულდამჭდარი ეუბნებოდა:

— შეილო, წიწილი და ჭაჭუტა შეგიხვით, შექამე გზაში. თავს მოუარე, ავად არ გახდე.

— ჰო, კარგი ნენა.

— დაბრუნდი ანეტა, გავაცილებ და მალე მოვალ. რაღას მოგვდექ შე ქალო, — უთხრა ცოლს გრიგოლმა და მამაშვილი ჭიშკარში გავიდნენ.

რკინიგზის სადგურში მიმავალმა მამაშვილმა შეაგზა ისე გაიარეს ერთმანეთისათვის სიტყვაც არ უთქვამთ.

მამას ეჩოთიერებოდა თვითონ დაერღვია სიჩუმე, რადგან ჯერაც არ იყო დარწმუნებული; ნანამ მთლიანად აბატიათუ არა გადაჰარბებული სიმკაცრე და ელოდებოდა, თვითონ რას იტყვოდა, რაზე და როგორ დაიწყებდა მამასთან საუბარს.

ნანა ამაზე სულაც არ ფიქრობდა, წინა დამით თენგისთან შეხვედრა ედგა თვალწინ და ახლა ნანობდა, რომ ისე ცივად დაშორდა:

„ჩემი ბრალი არ იყო, მარა... რაც მოხდა ხომ ვერ ვეტყვოდი?“. — ფიქრობდა.

როცა გორაკზე გადადიოდნენ, ნანა შეჩერდა:

— ახლა არაფერი მიჭირს; სადგურამდე ადვილად მივიტან ბარგს, დაბრუნდი, მამა.

„საქმე ცუდად არ ყოფილა, მარა მარ-

ტო ვერ გავუშვებ“. — იფიქრა გრიგოლმა.

— არა, შეილო, სადგურამდე წამოვალ, მე თვითონ მინდა.

— კარგი მამა, მარა წუხდები. „ნანობს მამაჩემი; წასვლის წინ გული უნდა გამითბოს“. და სწორედ იმიტომ, რომ მამა ნანობდა, გული უფრო დაეწვა,

— მამა, ფიქრი ნუ გაქვთ; საგნები ისე მოვამზადე, რომ ვიცი არ ჩამჭრიან,

— შეეცადა მამა უხერხული მდგომარეობიდან გამოეყვანა, ამ მიზნით საუბრის საგანიც უეცრად შეცვალა, — ჰო, ჩავაბარებ და მალე ჩამოვალ.

— კარგი, შეილო, ვიცი შენი ამბავი; გავგზავნებ. მარტოც არ დაგეტოვებ.

სადგურში მივიდნენ.

გრიგოლმა ბილეთი უყიდა და მატარებელიც ის იყო ჩამოღგა.

— ახლა კარგად იმგზავრე. წინ დაიხედე, სიფრთხილეს თავი არ ტკივაო, იტყვიან.

— ვიცი, მამა. ნახვამდის! — უთხრა უკვე ვაგონის კიბეზე ასულმა ნანამ და კარს მიეფარა.

გრიგოლი იდგა. სარკმლიდან თუ გამომხედავსო, ელოდა.

აგერ, გამოღებულ სარკმელში ნანას მოჰკრა თვალი და გული გაეხსნა. უმალ იმ ვაგონის კიბეზე შესკუბებული კორტეც დაინახა და მიაძახა:

— შენ საით, კორტე?

— თბილისში! ჯობს გვიან, ვიდრე არასდროს!

„ოჰო, გამოვიღვიძეო ესაა, და სხვავი შენ იცი“ — იფიქრა გრიგოლმა.

„მამაჩემი მგონი ცოტა დამშვიდდა.

* გაგრძელება. იხ. „ნათობი“, № 10.

გულჩათხრობილი მომჩერებოდა. მერე გამიღიმა და გაიხარა. რაც შინ დაბრუნდა გაჯიუტებულად არის და გასათუთებულად — ფიქრობდა კუთხეში მხართეძოზე მიწოლილი ნანა და მიღულული თვალებით თითქოს ხედავდა შინისაკენ მიმავალ მამას. ფეხს უფრო თამამდ რომ მიადგამდა და ნიშნად კმაყოფილებისა, ხანდაყოვნებით ახველებდა. „კარგია. მალე შემირიგდა. არ გამიჯიუტდა. ჩემი ნანა უკუყო როდია“. „ეს ყველაფერი კარგია, მამა, მარა ერთი ჩემს გულშია ჩამოიხედე. მეტს მაპატიებდი, შენ რომ ჩემი გულის ხილვა შეგეძლოს“ — ასკვნიდა ნანა.

კუპეს კარი უეცრად გაიღო და ნანას წინაშე კოტე მოჩვენებასავით აიღანძა.

— აი, სად გიპოვე! გეძებდი! რა ვიცოდი, მარა გრიგოლი შემხვდა და...

— როგორ, საით მიემგზავრები?

— იქით, საითკენაც შენ. ერთი გზა გვაქვს. საოცარია, რომ ერთად მოვხვდით.

— შენც ამ ვაგონში ხარ?

— ვაგონში კი არა, კუბეშიც!

ნანას სახე შეეკრა. შავი, მოსალტული წარბები უსიამოვნოდ შეარხია და თავი ვვერღზე წაიღო.

„გიტომ შემთხვევით... ის რა იცი, ძვირფასო, ერთი კვირაა გითვალთვალებ და აი, ჩაგვიდე“ — იფიქრა კოტემ და ნანას პირდაპირ დაჯდა.

— რა თავისუფლებაა კუბეში, ჭერ არავინ ჩანს, — დაუმატა.

„მამაჩემი რაღამ გააგიჟა?... რა იცის ამ აშარმა. რომ მისი თავისუფლება მე უფრო შემზღუდავს“ — ფიქრობდა ნანა და თითქოს გასაქცევს დაეძებსო, თვალს აქეთ-იქით აციცებდა, მუხლებიც უთრთოდა. წამოხტომას ბევრი არ აკლდა.

ეს იგრძნო კოტემ და ხმა შეარბილა, საუბრის საგანიც მყისვე შეცვალა, უფრო სერიოზული გამომეტყველება მიიღო:

— ალბათ, საცაა გაიქცება ეს კუბე და ამოსუნთქვაც გაგვიძნელებდა. ჭერ კი-

დეც ცხელა, შემოდგომა მხოლოდ ძველი ანგარიშით დაიწყო, — იცნავე ჩამოწეული სარკმელი, ბოლომდე ჩამოწია, ბარგი მიალაგ-მოალაგა, საყელოც გაიხსნა და მოღლილობას შესჩივლა: — როცა სადმე შორს მიემგზავრები, ყოველთვის ასეა; დაფუსფუსებ, რაღაც გაიწყდება, იგონებ, იგონებ, ბოლოს მაინც რამე დაგრჩება და იქანცები... თუ შენც მოემგზავრებოდი, რატომ არა თქვი. ამ სიტყვაში თუ ღვინოს არა, წყალს მაინც მოგაწოდებდი, მოგემსახურებოდი, არც მოგაწყენდი. ჰო, თუ ჰკვიანურს არა, ტამე სისულელეს მაინც გეტყობი.

„მგონი ცოტა ჭკუა უსწავლია ამ „მოტრფიალეს“ — იფიქრა ნანამ, გაიღიმა და, რომ ეს ღმილიც კოტესათვის შეუმჩნეველი დარჩენილიყო, დაუმატა:

— მერე რა, ყველა ბრძენი ხომ არ იქნება.

ნანას პასუხმა კოტე გაათამამა.

— ღმერთმა ავაშენოს! ზოგს კი ჰგონია, თავში არ მეტყევა და კუპიც სიბრძნით მაქვსო გამოტენილი, მარა ნუ იტყვი...

— ასეთს არ ვიცნობ, — სიტყვა იქვე მოუჭრა ნანამ.

კოტემ თვალი მოწყურა, ნაგულისხმევს უმაღლე მიმიხვდაო, იფიქრა და უსიამოდ თავი ისე გაიქნია, თითქოს ლუკმა დაადგებინესო პირიდან.

— იქნებ იცნობ, მარა მთავარი ისაა, რომ ჩვენ ახლა ერთად ვართ.

— იქნებ — პირიქით, — ისევ საწამლავი ჩაუწვეთა სიტყვაში ნანამ, და ისედაც მოწამლულ კოტეს გადაკრულ სიტყვებზე ხელი საბოლოოდ აალებინა.

— ნუ მეტყვი, ნანა. მე რას გიპოვებ. რა მოგაკლდება გავიხარო ჩემი საკუთარი ოცნებით.

— ოცნებას ვერ მოგიშლი.

— ჰოდა, მეტს არც გთხოვ. ხმაც რომ არ გამცე, ისედაც ყელამდე ვარ ამოვსებული, როცა აქა ვარ (ვერ გაუბედა ეთქვა „შენთან ვარო“, თუმცა იგივე აზრი ჩააქსოვა ნათქვამში) უფრო დიდ ბედნიერებაზე აღარც კი ვჩივი.

ნანა მიხვდა, კოტემ დიდი მანძილით

უკან რომ დაიხია, თავის ნამდვილ ზრახვებზედაც აიღო ხელი და თავი უფრო თამამად იგრძნო.

— ცხადია, ყველას აქვს საკუთარი სიზარული თუ მწუხარება, მარა ამას თავის გულში ატარებს, არც ამხელს და უცხო ხელს არ აკარებს. ისე კი მეზობლობას, კარგ ნაცნობობას და ამხანაგობას ვერავინ წაგვართმევს.

— აი, მეც ასე ვთქვი, სხვა არაფერი; ღმერთმა აგაშენოს! რაკი ასეა, ჩვენს შორის გაუგებრობა არასოდეს მოხდება. ყველაფერი ნათელია, გარკვეულია და გასაგები. ამიტომ გულწრფელობაში არც უნდა მოვერიდოთ ერთმანეთს. ვიყოთ თავისუფალი ჩვენს სიტყვა-პასუხში, ურთიერთ დამოკიდებულებაში და საქციელში.

„რალაც საეჭვოდ გააგრძელა და სიფრთხილეა საჭირო“ — იფიქრა ნანამ. კოტეს მიანიც დაეთანხმა და არც შეამჩნივინა, რომ მისი არ ჭეროდა.

— ცხადია, შენ მართალი ხარ და თუ ასე იქნება, სადაო არაფერია.

— აი, ეს მესმის! ახლა შემძლია ქული მალა ავაგლო და ვიზეიმო! ვინ თქვა უბრალო, უწყინარი და უვნებელი ურთიერთობა ქალ-ვაჟს შორის შეუძლებელია? ახლა, ჩემო ნანა, ჩვენს შორის ისეთი ხელშეკრულება დადებული, რომელსაც ზარბაზანიც ვერაფერს დააკლებს და როგორ შემძლია ცას ხელით არ მივწვდე, სრული ბედნიერება არ განვიცადო, — რალაც კიდევ უნდოდა ეთქვა, მაგრამ კუპის ქარი გაიღო და ვილაც ახალგაზრდა ქალმა ხელში ატატებული, ძუძუმწოვარა ბავშვის გაბმული ჩხავილი შემოიტანა.

ბავშვი ყვიროდა, ტიროდა, ტიტველფეხებს ასავსავებდა, ანგრევდა ყველაფერს.

დედა გულში იკრავდა, ამშვიდებდა, მაგრამ ჩვილს არაფერი ესმოდა, სანამ დედის ძუძუ პირში არ იგდო და უკვდავების წყაროსავით არ დაეწაფა.

— აჰა, მოისვენე, მიილე და დანაყრდი, შვილო! — უთხრა დედამ და ჩვილს თავზე ხელი რბილად მოუსვა. ახლა პა-

წაწინა, ფუნთუშა ხელებით დედის ძუძუებს მიკვერილი ჩვილის ხანდაყოლებული, უმაღლესი ნეტარების მომგვრელი კრუსხნი და შეგუბებული სუნთქვავი ისმოდა.

„დასწყევლოს ღმერთმა, საიდან გაჩნდა ეს ქვეყნის ჭირი! ქორს რომ წიწილი მიაქვს, ამდენს არ წივის და არც კრუსი კრიახობს, მერე რა დროს!“ — გაიფიქრა გაცეცხლებულმა კოტემ.

„საიდან გამოგვეცხადა ეს ღვთისმშობელი ჩემდა მფარველად...“ — იფიქრა ნანამ, თვალეზი აუციმციმდა, როგორც გული, ბაგეც ისევ გაეხსნა, გაიღიმა, მოღრუბლულ სახეზედაც გამოიღარა. „ღმერთო, რა საამო სანახაობაა! კინადამ ხმამალა დაიძახა, როცა დედის ძუძუებს დაწაფებულ ჩვილს თვალდაცეცებით აცქერდებოდა.

— თქვენ საით, ქალბატონო? — თავშეკავებით, მაგრამ მაინც ნერვიულად შეეკითხა კოტე.

— რუსთავში. ქმარი იქა მყავს და მეძახის.

„ესეც შენ! ჩამოვიწორებდი მეგონა და თურმე წინ მისწრებს, ესაა საქმე?“

ბავშვიანი ქალის რუსთავში გამგზავრების ამბავმა კოტე უფრო შეაშფოთა, მოიწყინა და განიარაღებულ ყაჩაღივით დახარა თავი.

— რა მშვენიერი ბავშვი გყოლით! ბიჭია არა? — ჰკითხა ქალს აღფრთოვანებულმა ნანამ და ბავშვს ხელი მიაწვდინა, წაბლისფერ ქოჩორზე რბილად გადაუსვა, მიუაღერსა.

— ბიჭია, ახლა გოგო მინდოდა; ეს მეორეა.

— გოგოსაც მოესწრებით. ჯერ ძალიან ახალგაზრდა ბრძანდებით. გიცოცხლოს და ვიმრავლოს ღმერთმა.

— კაია, მარა გაზრდა ცოტა ძნელია.

— არაფერია, ამ სიძნელეში, ალბათ, დიდი სიხარულია და ამას რა ჯობს.

— ეს მართალია. უშვილძიროდ ჩემი მტერი დაბერდეს, — უპასუხა ჯერ სულ ახალგაზრდა დედამ და რალაც უაღრესი კმაყოფილების გრძნობით ჩვილს თავზე

აკოცა, გულში მაგრად ჩაიკრა, — წოვს, თვალდახელშეა იზრდება.

— რა ბედნიერებაა, რა ბედნიერებაა! — დაიძახა ნანამ და იგრძნო, სითბომ როგორ დაუარა სხეულში.

განერვიულებული კოტე ქალების ბა-
ასს ენაჩავარდნილი და ყურჩამოყრილი
უსმენდა თანაც ისევ თავისას ფიქრობ-
და: „მეორეც რომ წამოეყვანა, მთლად
ავშენდებოდი. ბან-კრიმანჭულს ერთად
შემოსძახებდნენ და გულს დამიტბობ-
დნენ; ესაა საქმე?“

— კოტე, ხომ ხედავ რა ბავშვია, რა
გადასარევი თვალები და შუბლი აქვს!
შენ და მაკას რომ მოგენდომებით ახლა
ამოდენა გეყოლებოდათ! — ჩაუკრა ნა-
ნამ.

— მაკა რა შუაშია! — გველნაკბენი-
ვით იყვირა კოტემ, — რა გვაქვს საერ-
თო? რამდენი ხანია ხმასაც არა ვცემ!
მაჯავრებ ხომ?

— რატომ, ზოგჯერ სამღურავიც სიყ-
ვარულის ბრალითა, ამბობენ.

— რამდენი სისულელე გამიგონია,
ყველას კაცმა რომ ყური უგდოს, ავშენ-
დებოდი!

— შენ როგორც გინდა, მარა მგონი
ასეა...

ნახევარი საათიც არ გასულა და ერთი
მგზავრი კიდევ გამოცხადდა კუბეში.
ახალგაზრდა კაცმა ორი მოზრდილი ჩე-
მოდანი ძლივს შემოათრია, მგზავრებს
მიესალმა და მოღლილ-მოქანცული კუ-
თხეში დაჯდა.

— ამ დღეებში ისეთი ქედგაა, ერთი
ჩემი მეგობარი სტუდენტი ჩამორჩა მა-
ტარებელს და, ვინ იცის, როდის ეღირ-
სება გამომგზავრება. მე კი ფარგასავით
გამაბრტყელეს კარებში, — განაცხადა
სტუდენტმა.

კოტეს ახლა კოვზი საბოლოოდ ჩაუ-
ვარდა ნაცარში.

„ამან მთლად გამახარა და ამაშენა“ —
გაიფიქრა, ახალგაზრდა მგზავრს რალაც
წყრომით შეაელო თვალი; წამოდგა,
უკან მოუხედავად დასტოვა კუბე და კა-
რი მოაჯახა. „მოდი ახლა და, ერთ ქვაბ
მღელღარეში ურიე ხელი და ეჭებე ერთი

გემრიელი მარცვალი“ — უთხრა თა-
ვის თავს და ვაგონის დერეფანში გა-
მოღებულ საკმელთან დადგა.

„აქ გულს მაინც არ ვავისიებ და შე-
ვისევენებ ცოტა ხნით“ — დაასკვნა.

„აღარ მოეწონა, გაიქცა“ — ფიქრა
ნანამ, როცა კოტემ კუბე დემონსტრა-
ტიულად დატოვა. მერე ისევ დედა-
შვილს მიუბრუნდა. ჩვილის პაწაწინა
ხელს წაეტანა, აკოცა.

— ცოტას მაინც არ დამიტოვებ?

ბავშვმა ცისფერი თვალები წყრომით
დაუბრიალა და თავის წმინდა საქმე ისევ
დიდი მონდომებით განაგრძო.

ლამით ქალები ქვევით მოეწყვენენ, ვა-
ყები კი ერთმანეთის პირისპირ დაწვენენ
ზედა საწოლებზე და ხმა ჩივიმიდეს.

ზოგჯერ ბავშვი ჩხავილს იწყებდა
უეცრად. ყველა იღვიძებდა და მყისვე
დედის დამამშვიდებელი სიტყვებოც თან
მოჰყვებოდა:

„ნანა, შეილო, ნანინა“.

„ჩვენც აკვანში ჩავგაწვინა ამ ქალმა,
მაგრამ არ გვაძინებს“ — ფიქრობდა კო-
ტე.

ბოლოს ვედარ მოითმინა და თვითო-
ნაც სიმღერასავით „ნანა, შეილო, ნანი-
ნა“, დაალიღინა.

— მასე, ჰო, მიეშველე კოტე, დედა-
მისს! — ასძახა ნანამ.

„ბედი ეწია, მაჯობა და ახლა დამცი-
ნის“ — გაიფიქრა კოტემ, თვალი დახუ-
ჭა, თავზე საბანი წაიხურა, გაინაბა და
გაიტრუნა.

დილით უკვე თბილისში იყვნენ.

ნანას ლამით ორი საათიც არ უძინია,
მაგრამ თავს მაინც კარგად გრძნობდა.

კოტე კი პირიქით; ფეხს დათვის დანა-
ბელივით მოადგამდა, დაწითლებულ
თვალებში ხელს წამდაუწუმ ისვამდა
ზანტად და, რომ ნანას ეს არ შეემჩნია,
პირმობრუნებით ამთქნარებდა.

— რა მოხდა, კოტე, იწყე, არ გძი-
ნებია, მოღიხარ, მაშინ იძინებ? თუ ასე
იყო, ჯობდა თბილისამდე ფეხით გემგზა-
ვრა და გამოძინებული ჩამოხვიდოდი.

— დამცინი, ნანა, მარა ჰყლინტი ბავ-

შვის ჩხავილი რომ აღარ მესმის, შემიძლია თავდაყირა დაკიდულმაც ვიძინო.

— ასე გძულს ბავშვები? ბავშვისათვის შემიძლია სულ არ ვიძინო.

— რომ მოიღლები და ნერვებიც აგეშლება, მაშინ რას იზამ?

— პირიქით, არც მოვიღლები და ნერვებიც უფრო გამიკაჟდება.

კოტემ მომლიმარი ნანა უძილო თვალებით თავით ფეხამდე შეათვალა, ნაძალადევად გაიღიმა და ჩაიბურღღუნა:

— ქალთა ჯიში, ალბათ, ასეთია და...— ვეღარ დაასრულა, ხოლო იფიქრა: „კაი დედა კი იქნებოდა, მარა გამრავლები სათვის მე არ მჭირდება“.

„ჯიში რა შუაშია, გულია საჭირო. ალბათ დიდი ვერაფერი გულშემატკივარი მამა იქნებოდა ეს ჩვენი კოტე“ — დაასვენა ნანამ.

— ახლა მშვიდობით.

— მოიცა, ნანა, ვაგაცილებ!

— არა. თვითონ გასაცილებელი ხარ. წადი, მოისვენე.

— როგორ გეკადრება, დასვენებას მოვესწრები, შენს ვაცილებას კი... საღამოს იქნებ კინოში წავიდეთ.

— არა, უნდა მოვისვენო.

— ხეალ?

— არა. დილით ისევ სადგურში უნდა გამოვიდე. საღამოს საგნებს ვავიქორებ. კოტე დაიბნა. გაშეშდა. სიტყვა ვერ იბოვა. როცა ნანა გაშორდა, გამოფხიზლდა და ჩაიბურღღუნა:

— ზო და კაი... — მერე უეცრად შუბლზე თითი მიიღო, სახე გაუხათლდა, წამოიძახა:

— აი ამბავი! ალბათ „იმას“ შეხვდება სადგურში და მეც ვეახლები, ჩინებულის! ჰკუთს კოლოფი ვარ, მარა არ ჭერათ. პოდა, ურემი რომ გადაბრუნდება, მერე გვიან იქნება. სულ არას რომ იძახის, როგორ მოხდა, რომ „უიმისოდ“ იმგზავრა?

V

შემოდგომაზე თბილისში ქვეც კი იციონის. რამდენი რამაა ახალი, სასიხარულო!

უმაღლეს სასწავლებლებში პირველად შესული ახალგაზრდობა საქართველოს ყოველ კუთხიდან ჩამოყალიბი სურნელებით ანახლებს ქალაქს... ამ სურნელში მთისა თუ ბარის, ზღვისა თუ მჭუხარე მდინარეების სურნელი და ხუნთქვა იგრძნობა.

ახალი ხმით, ფერით, ერიამულით, მჩქეფარე მისწრაფებებით აცოცხლებენ ყველაფერს, — თითქოს თვითონ მიწას, ცადალანძულ ნარიყალას ძველ ციხესიმაგრეთა კედლებსაც.

მწიფე ხილის თუ კირნახულის მოზღვავეებით ივსება, ტკბება გული კაცისა, აფიწყდება ვარამი ძველი თუ ახალი და იპყრობს სიხარული კაეშნით დაუსეტყვავეი.

დილის ქანჭახა, გამტკბარი მზე სამგორის მთაგორაკებიდან ხელგაშლილი შემოდის თბილისში და თბილისელებიც გულგახსნილნი ეგებებიან.

და აი, რკინიგზის სადგურშიაც თითქოს შემოგორდა შემოდგომის ოდნავ დამცხრალი მზე და, ის იყო ბათუმის მატარებელიც შემოვიდა.

ბაქანზე გამოსული ნანა აქეთ-იქით დარბოდა თვალდაცეცებით; თენგიზის გამოჩენას მოუთმენლად ელოდა.

ვილაც მამაკაცის ხმა შემოესმა და მოიხედა:

— ნანა, გამარჯობა! აქ ვის დაეძებ?

— კოტე? შენ ვილას დაეძებ?

— გამოვედი; აი, ხომ განახე?

— ახლა თავი დამანებე, არა მცალია!

— მიამახა და ზურგი შეაქცია.

პირში ჩალაგამოვლებული კოტე ადგილზევე გაშეშდა; გაშორებულ ნანას პირგაღებული უთვალთვალედა.

ნანამ მეხუთე ვაგონთან რომ მიადწია, უცბად თვითონაც შედგა. ვაფითრდა, წინ გაშვრილი ხელი მოჭრილივით ჩამოუვარდა.

ვაგონიდან ერთად ჩამოსული თენგიზი და მაკა რომ დინახა, მეხდაცემულივით დაუბნელდა თვალეებში. შეტორტმანდა. მერე გამობრუნდა და გაიქცა.

— ნანა, ნანა! — მოესმა თენგიზის ძახილი, მაგრამ ნანამ შეჩერების მაგიერ

ფეხს აუჩქარა, კოტეს გვერდით გაუარა და მიაძახა:

— წამოდი, წავიდეთ!

გაქვევებული კოტე ამ ხმამ გააცოცხლა, ახლად გაღვიძებულივით თვალები დაახამხამა და გამოედევნა.

— ნანა, რა მოხდა?

— წავიდეთ, ჩქარა წავიდეთ აქედან!

— ნანა, ნანა! — ისევ მიაძახა თენგიზმა, მაგრამ უეცრად შეჩერდა; ნანასთან გვერდიგვერდ მიმავალი კოტე დაინახა და ფეხი რაღაც თავისთავად შეეკრა, ხმა ჩაუვარდა.

„რაო, კოტესთან?“

გულმა უთხრა, „გამოედევნე, დაეწიე“, მაგრამ ეს გრძნობა უმალ დაიოკა, ჩაახშო. ბაქანზე მიგდებულ ჩემოდნებს მიუბრუნდა და მაკას ხმაც მოესმა:

— თენგიზ, რა მოგდის? ფერი არ გადევს, სად იხედები, განა ვერ მამჩნევ? თენგიზმა ხმა არ გასცა, იფიქრა: „ეს შარახვეტია რას ამეკვირბა?“

— თენგიზ, ალბათ, შევთვალწარბა ანგელოზი შეგეფეთა ამ დილაადრიანი!

— არა, წაბლისფერთმიანი ეშმაკი შემეფეთა, სადაც არ ველოდი, — უფრო მკაცრად გადაჰკრა თენგიზმა.

— კარგი, სული მოიბრუნე, მერე გამიჩავარდი.

— არ გიჯავრდები, რაში შემატყვე?

— ხმაში და გადაკრულ სიტყვაში. იმაშიაც, ფეხი რომ გეშლება.

— ლოთი არა ვარ.

— მაინც მთვრალი ხარ, თუმცა ღვინით კი არა... შენ კარგად იცი.

— თავი დამანებე; შენს გუნებაზე არა ვარ! — და თენგიზი წინ გაემართა.

— სადაა შენი ვაჟკაცობა, ქალს უკან მტოვებ.

— უკაცრავად, მიბრძანდით წინ.

— არც წინ, არც უკან. წესი ასეთია. თენგიზმა, თითქოს დაემორჩილაო, დახარა თავი და გზა უხმოდ განაგრძო.

მაკა ლაპარაკობდა. თენგიზი ღუმდა; მაკასკენ არც იხედებოდა, ვერც მისი ლაპარაკის შინაარსს ხედებოდა; ერთი სული ჰქონდა, სანამ მოწყდებოდა, თა-

ვიდან მოიშორებდა კრახანასავით მოუშორებელ „შარახვეტიას“.

— თენგიზ, თითქოს რაღაც ვესწია; ვისაც პატივს ცემ და აღმერთებ, ის არ გაფასებს, ვისაც გაურბიხარ, ერიდები. არ ეკარები, ის თავდავიწყებით ჰკოცნის შენს ნაფეხურს, იწვება, იღაგება და სადაც არ მოელი, იქ წინ დაგვდებ. ეს იმიტომ კი არა, რომ შენზე ნაკლებია, უღირსია, შესაფერი არაა; ზოგჯერ პირიქით; შესაძლოა შენზე მშვენიერი, შემკულია და ღირსეული. ამიტომ კაცი არ უნდა დაბრმავდეს, ამას კარგად ჩაუკვირდეს, გაერკვეს და ვაფანტოს ბურუსი.

ამასობაში საღვურის უკან, მოედანს მიალწიეს და ლაპარაკის ხასიათზე მოსულ, ღირღიტასავით ხმააწყობილ მაკას გასროლასავით შემოესმა:

— მშვიდობით!

— როგორ, მიღიხარ?!

თენგიზმა კითხვაც უპასუხოდ დატოვა, ტროლეიბუსს მიუსწრო და შეახტა.

— ნახვამდის! — მაკამ სხვა ვერაფერი მოიფიქრა და დაგვიანებით მიადევნა: ადგილზევე გაშეშებულმა:

„შეგირცხვეს ნაშუსი... ვაჟთან ერთად მიმავალი ნანა დაინახა და ამან დააყრუა. ჰო, ახლა ასეა, მარა მერე ვნახოთ, ვინ ვის აჯობებს; მე თუ ნანიკო“ — იფიქრა მაკამ. რაღაც იმედის სხივმა თითქოს გააცოცხლა და ადგილიდან დასძრა.

საღვურის უკან გასულ ნანას უკვე გათამამებული და იმედმოცემული კოტე ეუბნებოდა:

— ასეა და ახლა მეტს გეტყვი: შენს რჩეულს მაკასთვის უთქვამს — შენ მიყვარხარ, ნანას კი ვატყუებო და ბევრიც უცინიათ.

— რას ამბობ?! — გველნაკბენივით იყვირა ნანამ.

— თუ არა გჯერა, მალე დარწმუნდები და მაღლობას მეტყვი.

— არა, არ მჯერა! — გამწარებით შესძახა ნანამ და იქვე გაშორდა.

„ახლა ირბინოს. ყუმბარა ჩაგდებულა და თუ დღეს არა, ხვალ აფეთქდებ“

ბა“ — იფიქრა კოტემ და ძირში მიკრე-
პილ უღვაშებზე მოისვა ხელი.

ის დღე ცალ-ცალკე, თუმცა ერთნა-
ირად შავად დააღამეს, ხოლო ღამე თეთ-
რად გაათენეს ნანამ და თენგიზმა.

თენგიზი ბიძასთან, ნანა კი დეიდას-
თან მოეწყო ბინაზე, ისე იყვნენ გაბრუ-
ებულნი, გულს ვეღარაფერს უღებდნენ.
შინაურებთან საუბარს ერიდებოდნენ
და ვითომ მეცადინობით გართულნი
ფურცლავდნენ წიგნებს.

მაგრამ ღამემ მაინც უფრო გააშიშვ-
ლა, გააცოცხლა იმ დღეს მათ მიერ ნა-
ხული შემაშფოთებელი სურათი.

თენგიზს თვალწინ ედგა მაკას მოუ-
ლოდნელი გამოცხადება.

„თენგიზ, თენგიზ!“ — მიძახა მაკამ,
როცა მატარებელი ის იყო დაიძრა და
ვაგონის დერეფანში გამოსული მგზავ-
რები ხელების ქნევით ემშვიდობებოდ-
ნენ თავისიანებს.

„საიდან სად? — ჰკითხა თენგიზმა.

„იქიდან და იქ სადაც შენ, ჩემო კარ-
გო“.

„გასაოცარია, აქ როგორ შეგხვდით“,
— ჩაილაპარაკა თენგიზმა და დივანსა-
წოლზე კი არ დაჯდა, დავარდა.

მის პირდაპირ მაკა რალაც შემცბარი
დაეშვა. სანამ ამ კუპის მგზავრებმა
თვალების ბრიალით არ აგრძნობინეს
დროა შეაჩერო და მიბრძანდე აქედანო,
ლაპარაკი არ შეუწყვეტია. მერე კი იკა-
დრა, ტანმოლდენთილი გაძვრა კარებში
და გაქათქათებული კბილების ჩენით
მგზავრებს გადმოუგდო:

„ღამე ნებისა და ტკბილ სიზმრებისა!“

დილით პირზე განუშორებელი ღიმი-
ლით ისე გამოცხადდა კუპეში და საერ-
თო საღამით დააპურა მის განუწყვე-
ტელ რაკრაკს თითქოს მოწყურებულნი
ნაცნობი თუ უცნობი მგზავრები.

მერე დაჯდა და თბილისში ჩამოსვლა-
მდე სიტყვის საძებრად ფეხი არსად
გაუდგამს.

ახლა თენგიზს კოტეს გვერდიგვერდ
მიმავალი ნანა წარმოუდგა და შეაყ-
რეოლა.

„როგორ დავიჯერო? არა, არ მჯერა!
სადგურზე იმიტომ გამოვიდა, რომ კო-
ტე მოეყვანა და ეჩვენებინა? თუ კოტე-
სთან აქვს რამე საერთო ჩემთან შეხვე-
დრა რად სჭირდებოდა? იქნებ მაკასთან
დამინახა და იმიტომ გამეცქია, მარა განა
მეც გამიხარდა კოტეს გვერდით მისი
დანახვა? განა ამაზე ნანამ არ იფიქრა?
ჰო, შესაძლოა არც კი იფიქრა მარა თუ
ასეა, მეც მაკასთან ვავლას რათ ამიკრ-
ძალავდა? თავისას ამჩნევს და ჩემსას
არა? ჰო და, თუ ჩაუვვირდება მაშინ კა-
რგად მიხვდება... ვინ იცის, იქნებ თბი-
ლისში ჩემთან ერთად იმიტომ არ გამო-
ემგზავრა, რომ კოტესთან ემგზავრა;
ერთმანეთს შეუთანხმდნენ და მომლო-
რეს... ჰო, ეს კარგი, მარა ნანას ჩემზე
გული თუ გაუცივდა, სადგურზე შეხვე-
დრის გათამაშება რალად სჭირდებოდა?
განა იმიტომ სჭირდებოდა, რომ უფრო
გაემშვიდებინა დამორების ტკივილი?
არა, ეს შეუძლებელია, — ვერ დავიჯე-
რებ“.

დაახლოებით ასეთივე კითხვა-პასუ-
ხით გაათენა ნანამ ის ღამე; „თბილისში
მარტო გამომგზავრება რომ ვერჩიე, არ
დამიჯერა და ვადამინახა? ჰო, ვადამინა-
და, მარა ასე სასტიკად? არა, არ მჯერა.
ეს როგორ შემიძლია დავიჯერო, მარა
ის ახტავა, სადლა იპოვა? ჰო, იპოვა, თუ
თვით თენგიზმა მონახა?... თუ ასეა, ჩემ-
თან რალა უნდოდა, თბილისში ჩემი გა-
მომგზავრების წინა-ღამით გზაში რათ
დამინახა? ან იქნებ ის არ მაპატია, რომ
მალე დავშორდი და შინ ვავიქეცი? განა
ასე მალე და უბრალოდ შეეძლო სხვა
მონახა და მე გავერიყე? არა და, თუ
მაკა შეიყვარა, მე რალად მომდევდა,
მეძახდა სადგურში: „ნანა, ნანაო“, ჰო,
რატომ, რატომ?! განა იმისათვის, რომ
თვალთმაქცურად მოგბოდიშებინა და
გაუშართლებელი გაემართლებინა? რო-
გორ, გაუშართლებელი? თუ ასეა, მეც
ხომ დამინახა კოტესთან? კი, დამინახა,
მარა მე რა შუაში ვარ? განა ეს მე მინ-
დოდა? არა, არ მინდოდა, იქნებ არც
თენგიზს უნდოდა ასე. ღმერთო, გამი-
თენე და გამიფანტე ეს შავი ღამე ეს რა

თქვა კოტემ? თენგიზი დაგინისო მაქას-თან? ეს დავიჯერო? არა, არა, ეს შეუძლებელია, როგორ იქნება!».

ვათენებას ნატრულობდა და არ ვაუგია, რომ ის უკვე მოსულიყო, ოთახშიაც დადგრილიყო მზის ჩუმი სხივები. თავი ასწია და ლოგინზე დაჯდა.

„ხოფელში ვნახავ. არადა, ასე როგორ ვიქნები, გამოცდებსაც ვეღარ ჩავაბარებ, მთლად დავილუპები“ — წამოდგა, მაგდლასთან მიიბრინა, ტანთიანუცმელი ეცა წიგნებს, გადაარჩია, წინ დაილაგა, ერთ-ერთი ვადაშალა და შიგ თავი ჩარგო.

თავი მეთხუთხე

1.

მიწას რალაც დიდი მორჩილებით და მოწინებით ეფინებოდა მოლადურის ფერი ფოთლები. ჰერ ერთი გაიტკაცუნებდა, წყდებოდა, მერე სხვებიც მიჰყვებოდნენ და წეროებივით ურთიერთს აკიდებულნი ეშვებოდნენ მიწაზე. შემდეგ ახალი მწყრივები მოჰყვებოდნენ და ასე მწყობრად, თუმცა დაუნდობლად, ტიტვლებოდნენ მოწყენილი ხეები; მიწა კი ხარობდა, — თავისი ნაშიერი უბრუნდებოდა და ყვითელი აბრეშუმით უმჯობდა გულმკერდს.

ადამიანებიც მორჩილებით, მაგრამ რალაც შეუღნებელი სევდით შესცქეროდნენ ფოთლების კვდომას და თითქოს ამ სევდის გასაქარვებლად აბშირებდნენ ქორწილებს, ათხოვებდნენ საკუთარ ბუდეში გამოზრდილ ჩიტებივით ფრთებ-აყრილ ქალიშვილებს, ან პირიქით, მოჰყავდათ სხვის ბუდეში გამოზრდილები. ამით კი, ერთი მხრივ, თითქოს აციებდნენ, მეორე მხრივ, უფრო ათბობდნენ, აღორძინებდნენ სიცოცხლის კერებს.

დილაადრიან ძაღლებმა ყუფა ატეხეს.

ნანა აივანზე თმადაშლილი გამოვიდა და გადასძახა:

— დაჩუმდი, რამ ატეხათ ამ უთენია! ჭიშკარზე ბრახუნი შემოესმა და ეზოში ჩავიდა.

ჭიშკართან მიიბრინა, გაალო და უმაღ შეკრთა.

მაღალი, ახმახი, თავწერილი და წარბ-

აწვართული მინადორას ცბიერი ღიმილი შემოეგება. ჰრელ ფვალებს... ისე აციმციმებდა, ეტყობოდა, კალაც მნიშვნელოვან საიდუმლოს ფარავდა.

— აა, ნანას სიცოცხლე და კაი ბედ-იღბალი!

— მობრძანდით!

— რა საუცხოო გალაგანი და ჭიშკარი გქონიათ. თუ ყრუ კედელში ვერაფერს დანიახავ და ვერც გაიგონებ, სამაგიეროდ რკინის ჭიშკარი ზარივით რეკს... ასე, ჩემო ლამაზო, მზეთუნახავებიც ვერ ჩაიკეტებოდნენ ციხე-კოშკებში... ჰო, ლამაზი კი ხარ, მარა თუ ამდენად იყავი, არ მეგონა. მერე აქაც, ეზოშიც, ხელმიუქარებელი და ადამიანის თვალით დაუსეტყვავი სათნოება ამშვენებს ყველაფერს; ვარდასა თუ ყვავილს, ხესა თუ გულდას მიწას. ჰო, ეს ყველაფერი ასეა, მარა ახლა ისიც მიბრძანე, დედამა შენი სადაა, შინ თუ არიან?

— კი, როგორ არა, არიან... — რალაც დაბნეულად უთხრა ნანამ, რადგან მიხვდა, მინადორა ამ სისხამ დილაზე კარგისათვის არ მოვიდოდა.

— ჰოდა, თხოვე გადმოხხედონ, ამ კვირა დილას დიდზე დიდ საქმეზე მოვედი.

— მობრძანდით სახლში.

— კარგი, შემოვალ, მარა ამ ძაღლებს რა დავუშავე, ასე რომ ამიტყდნენ.

— მოშორდით, თქვე საზიზღრებო! ასე რამ გავამწირათ და გადავრიათ! — „ალბათ, ხედებიან ვისთან აქვთ საქმე“, გაიფიქრა ნანამ და ჩუმიად გაიღიმა.

ამასობაში აივანზე ავიდნენ, მაგრამ ნანას მოგერიებული ძაღლები ახლა კი-ბესაცუტანებოდნენ.

— მგონი, გადავრჩით, — დიძახა შეფუცხუნებულმა მინადორამ, თუმცა ისევ უკან იხედებოდა, აქაც ხომ არ მომეარდებიანო თავგასული ძაღლები. — ასეთი ამბავი გავგონიათ! ძაღლები მი-ნახავს, მარა ასე თავგასულები არ მსმენია! ისე ჰო, ასეთ მიუვალ ციხეკლიტულში ძაღლებიც რომ გაველურდნენ, გასაკვირი არაა. ალბათ, ფიქრობენ: რად-

გან პატრონი ასე მაგრად ჩაიკეტა, ეს იმას ნიშნავს, შიგ შემოსვლა აკრძალულია და გიყვებოდა უცხო დანახვით.

— მობრძანდით! — გაისმა აივანზე გამოსული გრიგოლის ხმა.

— აა, გრიგოლ ბატონო, თქვენც აქ ბრძანდებით! ბოდიშს ვიხდი, რაც ფრონტიდან ჩამობრძანდით ოჯახში ერთხელაც ვერ გინახულეთ, მარა „ჯობს გვიან, ვიდრე არასდროსო“, იტყვიან და ესაა მოვედი. დილა მშვიდობის და კეთილ ფეხზე ვყოფილიყო თქვენს დიდებულ ოჯახში მოსული.

„მოგტყდეს ფეხები“ — გაიფიქრა ნანამ.

— იცოცხლეთ მობრძანდით, შევიდეთ ოთახში, — უთხრა გრიგოლმა.

— მეც ეს მინდოდა, დიახ, ოთახში და ჩაკეტულში, მარტო ნანას მშობლებთან.

ნანა ყურებამდე გაწითლდა. ახლა უფრო დარწმუნდა, მინდოდა რაზე იქნებოდა მოსული; აივანი ჩაირბინა და ეზოში გაიქრა. ძაღლები კუდის ქიციანით ისე შემოესიგნენ, თითქოს ეკითხებოდნენ: „ჭორების ფოსტალიონმა შენთვის რა საწყენი ამბავი მოიტანაო“, მაგრამ ნანას მათთვის არ ეცალა; ფორთოხლის ბუჩქებში მიიმალა და მიწაზე დაჯდა.

ძაღლები შორიასლო ნანას პირდაპირ გაწვენი მიწაზე და ნაღვლიანი თვალებით შესცქეროდნენ პატარა პატრონს.

„შავი ყორანი შავ ამბავს მოიტანდა, მინდორას მოტანილი სიკეთეც არ მინდა,“ — იფიქრა. გაფხვიერებული მიწა პეშვით აიღო, დააჩერდა.

„ამაში რამდენი ჩამქრალი სიცოცხლეა და, ვინ იცის, კიდევ რამდენს წარმოშობს აღამიანების თუ ქვეწარმავლების, ფრინველების, მცენარეების, მხეცებისა და ჭიანჭვების სახით... მეც აქედან ვარ მოსული. აქვე დამაბრუნებს და ვინ იცის, იქნებ ამ ფორთოხლების სიცოცხლეში ისევ ავლორძინდე... ახლა კი იარე, იხეტიალე და ელოდე რომელი მინდორა სად გადაგადგებს“ — ასეთი უცნაური აზრები დაებადა და მიწა გადაჰყარა:

„კი, მარა, ვინ გამოგზავნა, ვინ გამი-

ბედა? განა მე ჩემი საკუთარი თავი და გული არ გამაჩნია?“

ამ დროს გრიგოლისა და მამულის დივანში ღრმად ჩამჯდარი, ქადაგად დავარდნილივით ამეტყველებული მინადორა, თვალწამახვილი და თითგაწვდილი ლურსმანივით ესობოდა, ხერტდა მორჩილ მორწმუნეებივით გარინდული ცოლ-ქმარის ტვინს:

— ქვეყნად რაც დაკანონებულია, ვერ გავიქცევით. ვინდა თუ არა, მოსახდენი მოხდება. სიმწიფეში შესულმა ქალ-ვაჟმა ურთიერთისაკენ თუ გაიწიეს, ცხრა უღელი ხარკამეიცი ვერ შეაჩერებს. უკან ვინ რჩება, — მშობლები თუ და-ძმები, ამას არ არჩევენ, არც იმას ხედავენ, რა დღეში არიან ისინი: ავადმყოფია თუ კარგადმყოფი, კოჰლია, დაბრმავებულია, მიუსაფარია თუ ხელცარიელი. პოდა, ჩვენც უნდა მივყვეთ, შევეუროვდეთ, დავემორჩილოთ ახალგაზრდობის ნებასურვილებს და გული არ ვატკინოთ. არა და, მოსახდენი მაინც მოხდება, პო, ეს ისე, სხვათა შორის, ახლა კი საქმეზე: ბენო სიორიძის ოჯახი ყველგანაა ცნობილი. დუნიანზე უკეთესს კაცი ვერ ნახავს და მის ვაჟიშვილს კოტესაც იცნობთ. ცოტა მოქეიფე და თავნება იყო, მარა ახლა ისეთი ქეჟა ისწავლა, ენა ვერ იტყვის, ღვინოს და დროის უქმად ტარებას თავი ანება, ბეჯითი და გამრჯე შეიქნა. იმარჯვა, თავი იტეხა, იმეცადინა, უმადლესში ჩააბარა და კაცური კაცის სახელით დაიმშვენა უღვაში. ახლა ეს დადინჯებული, დამშვენებული და მხარბეჭიანი ვაჟკაცი თემშარახე რომ გაისეირნებს, ღობის სარებიც კი იღიმებიან. რა დედამ შობაო, იტყვის თქვენისთანა ოჯახისშვილი და დამოყვრებას ინატრებს.

— მერე? — ასე გაგრძელებული ამბავი ველარ აიტანა და შეეკითხა გრიგოლი.

— მერე და, ნანას ხელს თხოულობს და აია, მეც მხეს თვალისგახელა დავასწარი და შეგაწუნხეთ — ამ უთენია, — ერთბაშად გაამხილა მინადორამ და ერ-

თი ისეთი დაასლოკინა, კინაღამ გული ამოუვარდა, — ღმერთმა კი დაწყევლოს, რა მემართება? ულუკმოდ გამოვიჭერ, გრიგოლს კარგ ამბავს მივუტან და გავახარებთქვა, მარა ეს წყუელი ტკბილად სათქმელს, ხინასავით მიმწარებს.

— ბოღის ვიხდი, დაგვაიწყადა, რომ უქმელი იქნებოდით... ანეტა, აბა! — ცოლს თვალი ჩაუკრა და ანეტა ოთახიდან გავიდა.

— არა, არა! თავს ნუ იწუხებთ! სიტყვამ მოიტანა თუ არა, ჰამას მოვესწრებით! სიმღერასა და ცეკვასაც დავიწყებთ! — აქაქანდა მინადორა, გულში კი ხარობდა; „თუ სახეირო სხვა არაფერი გამოვა, ერთი კარგა დანაყრება მაინც ხელში მაქვსო“.

რამდენიმე წუთში მინადორას წინ დადგმული პატარა მავიდა, საჭმელ-სასმელითა და ხილით აივსო.

— არც კი გრცხენიათ, მეც რა სულელი ვარ! რაღაც უცაბედად წამოვროშე და შეგაწუხებ. ჰო, მარა ეს სლოკინს დააბრალეთ და არა თქვენს ოჯახში საკეთილოდ ფეხშემოდგმულ მინადორას. ეს არაფერი; ახლა ცხვირისცემინებაც თუ ავტეხე, მაშინ ქორწილისათვის უნდა ეშხადოთ! — ცხენის გრძელი კბილები დაკრიჭა, ახვივინდა, ცხელი ხაჭაპურიც მადიანად ჩაქმინა. როცა კარგად დანაყრდა, ჰუპის ცეცხლმოკიდებული არაყიც დააყოლა, თითი ისევ წინ გაიშვირა და უფრო გულმოცემით განაგრძო:

— სათქმელი მოგახსენეთ. ისიც მოგაგონეთ, ვისთან გაქვთ საქმე. ქალიშვილის გათხოვების დროც არის, დაგვიანებით ვარდიც დაქვანება თუ თავის დროზე კაცმა არ მოწყვიტა. ჰო, მერე გვიან იქნება და ახლა თქვენ იცით, შვილი თქვენი და თქვენ გადაწყვიტეთ.

გრიგოლმა რაღაც საეჭვოდ გადახედა ანეტას; რაკი მის სახეზე საიმედო ვერაფერი ამოიკითხა, ჩახველა, დახარა თავი და ხმადაშვებით თქვა:

— ეგ საქმე ნანას უფრო ეხება. ისე, კაცმა რომ თქვას, რა გვაქვს დასაწუნი. ცუდი ახალგაზრდა არ უნდა იყოს. ოჯა-

ხის შვილობითაც წყალი არ გაუვცა; თუმცა სოფლის შარაშუკებში ცხენის გაქვანება უკეთესი იცოდა, ვიდრე მუყაითი შრომა და გარჯა.

— ა, ჰა, ჰა! — გაკაპასდა მინადორა და ხელები მლოცველივით აღაპყრო, — ჰენება იცოდა, მარა აღარ იცის. მაშინ ცხენი გამოაცალა და მიწაზე დასვა. მიწამ კი გონს მოიყვანა და ჰკუა ასწავლა; მიხვდა, ცხოვრებაში ცხენით კი არა, თვითონ უნდა იქნენო, რომ სხვებს არ ჩამორჩე და თავსლაფი არ დავესხას. ჰო და, ახლა თვითონ მიმოჰქრის სოფლად თუ ქალაქად. უმადლესში დასოფლის შუკებში.

გრიგოლმა გაიღიმა. მერე ისევ ანეტას თვალი გაუსწორა და აგრძობინა, დროა შენც თქვა რამეო.

— ვერაფერს ვიტყვი; აგერ შენ და, აგერ ნანა. თუ კოტე შეიცვალა და ჰკუა ისწავლა თქვენ უკეთ იცით. ისიც სათქმელია, ნანა ჯერ სწავლობს და გზაზე გაბმული; ერთი ფეხით სოფელშია, მეორეთი ქალაქში და თუ გათხოვდება, მერე რა მოხდება?

— აბა, ეს მართალია და მეც დამავიწყდა, — ჩაუბრუნდა გრიგოლმა.

— თქვე დალოცვილებო, სწავლას რა უშლის, ისეთი დედამა ჰყავს, ჩიტის რძეც თავსასხმელად ექნება. არა და, რა ეჩქარებათ; გამრავლებას მოესწრებიან. მთავარია მაგათი გაბედნიერება და გახარება.

— უშვილიძიროდ მტერი დაბერდეს, — მინადორას აზრები არ მოეწონა და ჩაუბრუნდა გრიგოლმა.

— რატომ უშვილიძიროდ; ამ საქმისათვის ნახევარი საუკუნე ხელში უჭირავთ; შვილის გაჩენისათვის კი ერთი დღეც მტრია.

— ანეტა, ნანას დაუძახე და შევეკითხოთ, რას იტყვის.

— ჩემთან არა; თქვენ თვითონ, თვითონ ითათბირეთ და თუ გაგიჭირდეთ გამომიძახეთ. — და მინადორამ ოთახი დატოვა. აივანზე ეშმაკურად თვალატიმციმებული და ყურგამახვილებულ მელასავით სიარული დაიწყო.

— ნანა, ნანა! სად ხარ, შვილო! — გასძახა დედამ.

— აჲ ვარ, ახლავე ნენა! — დაგვიანებით გამოეხმაურა ფორთოხლების ბუჩქებიდან გამოჭრილი ნანა და სამზარეულოს წინ ისარივით დაესო. შეფაქლებულ ლოყებზე ისვამდა ხელს და გულათრთოლებით მოელოდა დედა რა სანუგეშოს, ან სავალალოს ეტყოდა.

— მოდი, შვილო, მამა გეძახის!

— მამა! — კი არ ჰკითხა, რაღაც თავისთავად წამოიძახა და აივნის კიბეზე შემცბარი ავიდა. თვალდაცეცებულ მინაღორას უსიამოვნო გრძნობით ერთხელ კი გადახედა და ღია კარში ფესაკრფით შევიდა.

— რა მშვენიერია! სწორედ კოტეს ღირსია! — წამოიძახა მინაღორამ, რომელიც ნანას ისე აცქერდებოდა, როგორც ბაზარზე გასასყიდად გამოყვანილ სანაშენო ფურს ხარბი მყიდველი. კარი დაიხურა. წუთით სიჩუმე ჩამოვარდა ოთახში.

მერე გრიგოლმა დიდმნიშვნელოვნად ჩაახველა, შეკრეჭილ უღვამზე ხელი გადისვა და სკამზე მიიმდღ დაეშვა.

— დაჯექი, შვილო! — გრიგოლის ხმა რაღაც დიდი გრძნობის სითბოს შეესუსტებია და ძლივს ისმოდა.

ნანა იმ დივანზე დაჯდა, რომელზედაც ორიოდე წუთის წინ იჯდა წელში მოხრილი, თითმოდერებული და ქადაგად დავარდნილივით ამეტყველებული, სოფლად ტყუილმართლის გამავრცელებელი ფოსტალიონი.

— შვილო, შენ, ალბათ, ხედები, ეს ქვრივი რაზე მოვიდოდა ამ უთენია...

— ვერ მივხვდი, მამა.

— ჰო და, გეტყვი: ბენო სიორიძის ვაჟს, კოტეს გვთავაზობენ სასიძოდ. ადრე ცოტას ურედა, მარა ახლა სწავლობს და მუშაობს. ისე ცუდი ვაჟი როდია. ტანთვალადობით და ოჯახით ვერ დავიწუნებთ. თუ დაგვეთანხმები და მერე ცოტა ჰკუთასაც მოიხმართ, ვხა ხსნილი გექნებათ.

ნანა გაწითლდა. დედას ისე მიაჩერ-

და, თითქოს შესთხოვდა: „მომეშველო“.

დედა მიუხვდა და გაამხევეს: — ძალით არა, შვილო; შენი ნება-სურვილი თუ იქნება, არა და ყველა სასიძო წყალს წაუღია, თუ შენ არ ინდომებ და გული არ მიგივა.

— არ მინდა, ნენა! — კი არ თქვა, იყვირა ნანამ. მერე მყისვე მიხვდა, ეს რა მომივიდაო და ხმა დაიდაბლა, — ჯერ სწავლა მინდა, სხვა არაფერი, სანამ დავამთავრებ არავინ მინდა.

— ჰოო, — გააგრძელა გრიგოლმა, — თუ ასეა, კი შვილო, მარა სწავლაზე ხელი არ შეეშლება და ყველაფერს მოველგებო, პირობას დებენ. ჰო, ისე შენ იცი, მარა ჯერ უარს ნუ გვეტყვი. იფიქრე, გასინჯე, მერე გვითხარი.

— კარგი, მამა, მარა უკეთესად ვერასოდეს ვიფიქრებ.

— ა, ჰა, ჰა! ამისთანა ვაგიგონიათ?! — მოისმა კარში ფეხშემოდგმული მინაღორას გამჟვალავი ხმა, — ბედნიერება თავის ფეხით კარს მოგდგომია და შენ ხელს იქნევ, არ მომეკაროვო; რა არის ეს? გინდა გულზე ხელი ჰკრა? ჰო და, მერე მისდიე, უყარე კაკალი! წყალგატანებული უკან არასოდეს ბრუნდება და ინანებ, შვილო! მაშინ საქმეს უბედური მინაღორა კი არა, ღვთისმშობელიც ვედარაფერს უშველის!

— არ მინდა, არა! — მიახალა ნანამ და ელვისისწრაფით გარეთ გაიჭრა.

— დიდუ, ეს რა ყოფილა! ცეცხლი დაანთო და ესაა; რალა ვქნა ახლა; სიორიძეებისას რა პირით გამოეჩნდე! დუნიაზე თვალი როგორ გავახილო, თავი რომ მომეჭრა. რას მეტყვით, გრიგოლ, ჩემი გაბახების ამბავი არ გინდათ ასწეროთ?

— რა ვითხრათ, ცოტა მოგეთმინათ ის აჯობებდა, მოიფიქრებდა, მოვესწრებოდით. ახლა კი რადგან გაუხედნელი კვიცივით გავარდა, თავს ვედარ დავუჭერ. ისე ჰო, მაინც დაცდა ჯობს და თუ რამე შეიცვალა, თვითონვე გაცნობებთ.

— კბი ნუგეშია და კარგად იყავით! —

დაიძახა მინადორამ და გატრიალდა; თა-
ლბი კაბის კალთები აიკაპიწა, წელში
უფრო მოიხარა, ცხვირი წაიგრძელა და
კიბეზე ბრახაბრუსით დაეშვა.

ძაღლებს თითქოს სუნი ეცაათ, გა-
მოიქრნენ და ალიაქოთი დააყენეს ეზო-
ში.

შეშინებულმა მინადორამ აივანზე გა-
მოსულ მასპინძლებს ხაფანგში მოხვედ-
რილ მელასავით მოხედა, უკან დაიწია
და აწუწუნდა:

— მიშველეთ, ძაღლების ლუკმად
მანც ნუ გამხდით!

— დაიკარგეთ, მოშორდით! — გა-
დასძახა გრიგოლმა ძაღლებს და უმალ
თვითონაც კიბეზე დაეშვა.

პატრონის ხმაზე ძაღლები მიყუჩდ-
ნენ.

— მოშორდით, ჰო! — მიადახა გრი-
გოლმა და მოლზე დავარდნილ ძაღლს
გადააღაჯა. ავიდა აივანზე, მოსხლეტით
დაჯდა და სვეტზე თავმიყრდნობილ ანე-
ტას გასაგონად წამოიძახა:

— აია საქმე? — და ულვაშებზე ხე-
ლი გადაიხვა.

II

თმაგაშლილი ნანა ხელების ქნევით
ვარბოდა. არავის ხედავდა, არც რამ
ესმოდა, მხოლოდ იმას ცდილობდა,
რაც შეეძლო მალე, ერთი ამოსუნთქვით
დაეძლია მანძილი, რომელიც ბებია
ეფემიას სახლკარს აშორებდა. გზას ას-
წორებდა, ღობე-ყორებზე ხტებოდა,
თანაც ისეთი ქარი მიჰქონდა, მიწაზე
ახლად დაცვენილი ფოთლები ისევე
დგებოდნენ და პეპლებივით მისდევდ-
ნენ უკან.

მიადწია. ჰიშკარი ხელათრთოლებით
გაადო, შეიქრა ეზოში და აივანზე რომ
ავიდა, მხოლოდ ახლა მოვიდა გონს:
„აი აფთარივით ხომ არ შევექრები ბე-
ბიას? რას იტყვის, გაგიყებულაო, იფ-
იქრებს“ — და შეჩერდა, სული მოიბ-
რუნა, დაშლილი თმები გაისწორა, დამ-
შვიდდა ოდნავ. მერე ფეხისწვერზე შე-
მდგარმა ფრთხილად, სუნთქვაშეკვრით
შეაღო ოთახის კარი.

ლოგინზე გაუხდელიად მიწოდნილმა
ბებია ეფემიამ თვალი ძლივს გაახილა,
მიმოიხედა.

— ნანა იქნები; მოდი, ჩემო იმედო.

— როგორ ხარ, ცუდად ხომ არა ხარ,
ბებია?

— სულ ცუდად, ცუდად. ასე ყოფ-
ნას გამგზავრებას ვარჩევდი, მარა ჩემ-
ზე არაა დამოკიდებული. იმ წყეულს
თავის დრო და საათი აქვს; მოვა და გა-
თავდა.

— არა, ბებია, ჯერ რა დროსაა. შენ
კი არა, რამდენი დედაბერი დახობავს
მიწაზე და მინც სიცოცხლისკენ უპი-
რავს თვალი.

— მიქელგაბრიელმა უფროსუმცრო-
სობა ნაკლებად იცის. ზოგჯერ იქ გამო-
გეცხადება, სადაც არ ელი. რაც არის,
არის. თქვენ როგორ ხართ? აღეღვება
გეტყობა და არაფერს ამბობ; მითხარი,
ბებია.

— მეგონა მართო მე მიჰქირდა, მარა..

— ჰო, თქვი, ჩემზე ნუ ფიქრობ. ავ-
კარგი წინ გიდექს და მეტი ყურადღე-
ბა გჰქირდება, რომ არ აგერიოს ცხოვ-
რების გზაკვალი.

— მოვიდა...

— ვინ მოვიდა, ბებია?

— მინადორა მოვიდა. ჩვენებს ჩააგო-
ნა: კოტე სიორიძეს უნდა მითხოვდე-
სო...

— სიორიძესო... — გააგრძელა დე-
დაბერმა და კარგახანს იყუჩა, — მერე
შენ რა; თუ არ გინდა, ვინ დაგაძალებს.

— არ მინდა, ბებია! — ამის თქმა კი
მოსაწრო ნანამ და ცხარე ცრემლების
ნიაღვარმა ამოხეთქა.

— დაწყნარდი, ბებია! კარგი, შენს
უარს რამე მნიშვნელოვანი მიზეზი ექ-
ნება, მარა რაც არ უნდა იყოს, ეს სულ-
ერთია; შენს ბედს უშენოდ ვერავინ
გადაწყვეტს. ისე ჰო, ცოტა უფროსებ-
საც რომ ყური უგდო, არაფერს წააგებ.
ცივად დანახული უფრო ნამდვილია,
სწორია. ცხელი გულით კი ახალგაზრ-
და, ვინ იცის, ვის გადაწყდება და მე-
რე ინანებს... შენ თუმცა ჰკვიანი გოგო-

ნა ხარ და ასე ადვილად არ მოტყუვდები.

— არ მინდა, ბებია!

— ჰოდა, დედაშენი მოვიდეს.

— ვეტყვი, ახლავე გავეტყვი და შენ იცი, ბებია? — დაიძახა ნანამ და შურღულივით გაიქრა კარებში.

„ახლა დუღილშია და ნაპერწყლებს ჰყრის. ასეთი ცეცხლი ჭვას გააცოცხლებს თუ მისი აბილპილებული ოლი მოედო“, — იფიქრა. დახუჭა თვალი და ის დრო მოიგონა, როცა თვითონაც პირველად განიცდიდა მსგავსი გრძნობების სიტბოსა თუ სიმწვევეს.

იმავე დღეს, დილით, აივანზე გამოსული თენგიზი თვალს არ აშორებდა გრიგოლის სახლკარს და ხედავდა, გრძნობდა, რაც იქ ხდებოდა. მის თვალს არც მინადორას დილაადრიან გამოცხადება გამოპარვია გრიგოლის ციხე-სიმაგრეში და იმასაც ხედავდა, თუ რა ამბავს მოიტანდა ყველაფრის მცოდნე, სოფლის უფსო ფოსტალიონი.

როცა ნანა გარეთ გამოუშვეს და რაღაც შეემცბარი, სახეგაფითარებული ფორთოხლების ბუჩქებში გაუჩინარდა, მარტო ნანასი კი არა, ალბათ, ახლა ჩემი ბედიც წყდებაო, იფიქრა და იმ აივნის სვეტივით გახევებულს სუნთქვაც შეეძრა:

„ნეტავი რა მოხდება, რა პასუხს მისცემენ? ან თვითონ ნანა რას ფიქრობს ახლა? ვანა გამწირავს? ვანა ყველაფერი სიზმარი იყო და მოჩვენება? ვანა მე ვცდებოდი? არა, არ ვცდებოდი, მარა მერე რა მოხდა, ისეთი რა შეიცვალა რომ ნანას სარკესავით გული დეიჩრდილა იჭვების ბურუსს?“ — სვამდა კითხვებს, მაგრამ ყველას უპასუხოდ ტოვებდა; საამისო დროც აღარ ჰქონდა. დაძაბული ნერვებით მხოლოდ იმას ელოდა, ბოლოს რით დასრულდებოდა. ამ დილა ადრიან გრიგოლ ჩავლემიშვილის ოჯახში, დახურულ სცენაზე გამოსულ გმირთა ამბავი.

თენგიზი ახლა იმასაც ნანობდა, ბოლო დროს თვითონაც თავს რომ იკავებ-

და, არა ჩქარობდა ნანასთან შეხვედრას მას შემდეგ, რაც კოტეს გვერდით მიმავალი დაინახა თბილისში, ახლა კი შესაძლოა დაავადებინა და რაც დაჰქარგა, ვერასოდეს იპოვის.

„წუთებს შეუძლია დაღუპოს ან გააბედნიეროს ადამიანი, სადაც გრძნობების ავკარგი წყდება“, — ფიქრობდა, სული ელეოდა ნანამ გრიგოლის ციხესიმაგრიდან რაიმე სავალალო თუ საიმედო არ ენიშნებოდა.

როცა ნანა მამასთან „სათათბიროში“ გამოიძახეს და რამდენიმე წუთის შემდეგ ისევ დამფრთხალ შევლივით უკან გამოიჭრა, რაღაც იმედის სხივმა გაიელვა თენგიზის გულში, ხოლო როცა ბუზღუნით ეზოდან გამოვარდნილმა მინადორამ რკინის ჭიშკარი მიახუთქა, თავისუფლად ამოისუნთქა; აივანზე ხაფანგს ვადარჩენილ შევარდენივით გაინაგავდა:

„ვაშა, ნანა! ვიცოდი, მარა მიინც ვცდებოდი! ჩემს ტკბილად მოღუღუნე მტრედს სხვის ბაღში გადასხტრენ ფრთებს ვერავეინ შეასახმს, თუნდაც ასე მინადორამ ჭვას თავი ახალს და ზედ ტვინიც ანთხოს!“.

შემდეგ ნანა ისევ გამოჩნდა სახეშეფაკლებული, რაღაც შეფიქრიანებული და აწრიალებული აქეთ-იქით აწყდებოდა, მიმოჰქროდა ეზოში. უეცრად ჭიშკრისაკენ იბრუნა ბირი, ვაალო, გამოვიდა, წუთით შეჩერდა. მერე ხელგაშლილმა და თმაგაწეწილმა ქარივით გაიჭროლა თენგიზის თვალწინ; რაც ძალი შესწევდა თემშარახზე გაქუსლა.

„საით? ისევ მინადორას ხომ არ გამოუდგა, სად გარბის?!“ — თვითონაც ეზოში ჩაირბინა და გამოუდგა თენგიზი.

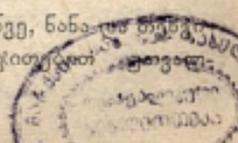
— ნანა, ნანა! — ეძახდა, გარბოდა, მაგრამ ნანა იმ გზაზე აღარა ჩანდა, თითქოს მიწამ ჩაყლაპაო, გაუჩინარდა.

თენგიზს ახლა მთლად აერია გზაკვალის და წინდაუქან სიარული დაიწყო.

III

იმ დღეს, დილიდანვე, ნანა და თენგიზი ერთმანეთს დაბეჭდივით თვალებდნენ.

2556

ორივეს ერთნაირად გადაეწყვიტა, რაც არ უნდა მომხდარიყო შეხვედროდნენ ერთმანეთს, რომ გაეგოთ მათ შორის ბოლო დროს გაჩენილ გაუგებრობათა ნამდვილი მიზეზი.

„ასე სანამ შეიძლება ვაგრძელებს გული ვაშრება და თევზივით შეიძლება დავიღრჩვე“, — ფიქრობდა ნანა.

ნანა თავის ეზოში მიმოდიოდა, თენგიზი კი ოდასახლის აივნიდან გაჰყურებდა თვალმოუშორებლად გრიგოლის კარმიდამოს.

შემოდგომის გამტკბარ მზეში ნანა ფეხს ფრთხილად ადგამდა, დაცვენილ ფოთლებს აშრილებდა და თითქოს იმ შრიალში, ამ ქვეყნიდან სამუდამოდ წასულთა გულისპასუხს უსმენდა.

კარგა ხანს იარა. ბოლოს ვარდის ბუჩქს ოდნავ შეაბო ხელი და ჩამომჰქნარი ფოთლები შეპირებულებივით ერთბაშად დაცვივდა მიწაზე.

ნანამ დაცვენილ ფოთლებს კარგა ხანს უცქირა, მერე ვარდის ბუჩქზე ახლად გამოსული კოკრები შენიშნა და გაინხარა: ზამთრის პირამდე მოსული ეს კოკრები არ ნებდებოდნენ, ჯიუტობდნენ, წინ აღუდგებოდნენ ბუნების კარნახს და, ალბათ, უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე იბრძოლებდნენ სიცოცხლისათვის.

— შეილო, ჩვენ მივდივართ; ჭკუით იყავი! — შემოესმა დედის ხმა.

ჭიშკარში გასულმა გრიგოლმა მოაძიხა:

— წავიდეთ, ანეტა, ნანას ჩვენი ღარიგება არ დაჰირდება!

მონხურულმა ჭიშკარმა ზარივით დარეკა და ნანა შეკრთა; გადაწყვეტი წუთები დადგაო, იფიქრა და გამობრუნდა. ახლა მისი გულიც იმ რკინის ჭიშკარით რეკავდა.

„თენგიზი იქ არის, აივანზეა და რა ვქნა, როგორ ვანიშნო, რომ შეხვედრა მინდა.“

რა იქნება გავიდე ამ ციხიდან, გზაზე მიმოვიარო, იქნებ დამინახოს და.. პო, გავალ, გავალ! — გადაწყვიტა, ჭიშკარი-

საკენ გაიქცა. რომ გავიდა, შეჩერდა, მიმოიხედა.

— ნანა, ნანა! — შემოგნებდა თავისი ეზოდან გამოსული თენგიზის ხმა.

— ო, თენგიზ, თენგიზ, — უნდოდა ხმამალა დაეძახა, მაგრამ ძლივს ჩურჩულით თქვა, ფეხიც ენასავით დაება.

თენგიზი მიეჭრა, ხელში ხელი ჩაავლო, თან გაიტაცა:

— წამო, აგერ, წიფლნარში შევიდეთ, ვისაუბროთ, რა მოხდა ასეთი?

— შევიდეთ? წიფლნარში? მარტო მე და შენ? — სხვა ველარაფერს ამბობდა, ისე, რალაც მექანიკურად ისროდა სიტყვებს და მიჰყვებოდა ტანმოსხლეტილი. წყვილად მდგარ ორ წიფლის ხესთან შეჩერდნენ.

ნანა მთელი მკერდით სუნთქავდა და არაფრის თქმა ახლა არ შეეძლო.

თენგიზიც, მონატრებული, დღეს ასე ახლო მოსული, საყვარელი ქალის ხილვით ტკებებოდა, თუმცა არც მას შეეძლო ხმა ამოელო, ეთქვა რაიმე.

— აქ რა კარგია, — ბოლოს თენგიზმა დაარღვია სიჩუმე.

ხრამის პირას შეჩერდნენ.

— რომ გადავვარდეთ?

— რა გადაგვაგდებს?

— არ ვიცი.

— დავსხდეთ აქ, ნანა.

დასხდნენ პირისპირ და წიფლის ხეებს ზურგით მიეყრდნენ.

რალაც ძალა ერთმანეთისაკენ ეწეოდათ, ეძახდათ; მიუახლოვდითო, მოუწოდებდა, მაგრამ ორთავე ძალითვე აჩერებდა ამ მოწოდებას; იოკებდნენ მოზღვავებული გრძნობის ნება-სურვილებს.

— რა მოხდა, ნანა?

— შენ უკეთ იცი.

— ვიცი, მერიდებოდი, თითქოს გამიბოდი, სხვა არაფერი.

— მე კი მეგონა, შენ გამიბოდი.

— არა, მაგრამ... რალაც კი მოხდა. ჯობს ახლა, ვიდრე გვიან არაა, ყველაფერი გავუმხილოთ ერთმანეთს.

— ისედაც ყველაფერი ცხადია, თენგიზ.

— მაინც...

— მინადორა მოვიდა.

— მერე?

— იცი რაზედაც მოვიდოდა მინადორა დილა აღრიან.

— მერე შენ რა?

— მე არაფერი... თენგიზ, ახლა მაინც მითხარი რა მოხდა, მამათქვეენსა და მამაჩემს შორის? ისინი ხომ განუყრელნი იყვნენ ცეცხლშიაც.

— იყვნენ, მაგრამ...

— ჰო, მერე, მერე? — ჩქარობდა ნანა.

— იცი რა, აი, იმ ყრუ კედელზე გარღვია მათი ძმობა და ომის ცეცხლში გამთხარი გულიც გააქვავა... იმ ყრუ კედლის ჩრდილი, მგონი, ჩვენც მოგვწვდა..

— როგორ?!

— რაც მოხდა ყველაფერი იქიდან მოდის.

— მერე ვინაა დამნაშავე, მამაშენი თუ მამაჩემი, მე თუ შენ?

ნანას თვალები ცრემლებით ავესო და წარბი აუთრთოლდა, სახეზეც ალი მოედო.

— ჯობს, ნანა, პირდაპირ ვთქვათ სიმაართლე.

— ჰო, სიმაართლე, რასაკვირველია, სიმაართლე!

— მამაჩემი არაფერ შუაშია, მით უფრო, არც მე და შენ მიგვიძღვის რაიმე ბრალი.

— მაშ, მარტო მამაჩემი გაგიყებულა! ასე ხომ! ა?

— არა, ნანა, კი არ გაგიყებულა, მარა გრიგოლი ცდება... კედელს რომ აშენებდა, ხალხი დასცინოდა. მამაჩემმა გააფრთხილა, მაგრამ გრიგოლი გაბრაზდა, იწყინა, გაგულისდა, მამაჩემს დაუყვირა და ჩამოშორდა.

— როგორ, მამაჩემს დასცინიან?! — იყვირა ნანამ და წამოიჭრა, — რა აქვს დასაცინი მამაჩემს, ვინ გაუბედა?! და შენც დასცინი! შენ მეც ხომ დამცინი! ახლა დავრწმუნდი ეს მართალია, ჰო, მართალია და ყველაფერი გათავდა! ჩვენს შორის ყველაფერი გათავდა! არასოდეს აღარ შევხვდებით ერთმანეთს... თქვენს

ჯიბრზე, ამ სოფლის ყველაზე თავზე ხელაღებულს გავყვები! შენთან კაცულაფერი გათავდა! — იყვირა, გამბრუნდა და გაეცალა, გაიქცა.

— ნანა, ნუ გოცდები, რა მოგივიდა, მოიცა, ნანა! — გასძახა თენგიზმა, უკვე კარგა მანძილით გაშორებულ ნანას, მაგრამ უკიდურესობამდე აფორიაქებული, მღელვარებით თავბრულანხვეული და თითქოს სხვა ქალად გარდაქმნილი ნანა, სულმოუთქმელი გარბოდა იმ ხრამის პირად.

— არა, არაფერი არ მესმის, არც გავიგონებ, მეყოფა, კმარა!

— მაშ კარგი, კარგი! ვიცი ვინცაა იგი აშარი, მაგრამ ერთ აშარს მეც გამოვინახავ! მშვიდობით! — მიაღვენა თენგიზმა.

— ჰო, გამონახავ, მე ვიცი, ვიცი, მონახული გყავს! — უკანასკნელად მოისმა ნანას ხმა და მიედარა, წავიდა.

„ახლა ყველაფერი ცხადია. თავს ვიბრმეებდი, არა მჯეროდა. ვერ წარმომიდგინა ასე შორს თუ შეეძლო წასულიყო უბრალო, უწყინარი, სათნო გოგონა; სათნო? — ბოლოს რაღაც იპყნეულად ჰკითხა თავისთავს თენგიზმა. განა ასე შეიძლება დაინგრეს წლობით ნაშენი? ამ კოშკს განა მარტო მე ვაშენებდი? ამაში ნანას ხელიც ერია? უიმისოდ არაფერი აშენდებოდა. შეუძლებელია ყალბი ყოფილიყო მისი ნაპერწკლიანი თვალების ციმციმი; ახლა კი უცბად ყველაფერი გათავდა? ხომ არ შემიძლია გავედევნო, თავი მოვაბეზრო მხოლოდ იმისათვის, რომ უფრო გაგულისდეს და გულზე ფეხი დამადგას.“

— ბოლო სიტყვები ბაბუა ბართლომეს არსენალიდამ ამოატივტივა და თვითონაც გაუყვირა, როგორ აღრე დასკირდა წლების ალში გამოტარებული გამოცდილება. ხრამს გადახედა: გაღმით, შორს, მზით განათებული ნაპირი მოჩანდა, მაგრამ რაღაც შეუგნებელი გრძნობა უკარნახებდა; თუ ამ ჩაბნელებულ ხრამს არ გადალახავ, მზის შუქს ვერასოდეს ნახავო.

„ასე თავისუფალი არასოდეს ვყო-

ფილვარ; ახლა შემძლია ყველგან წავიდე, ქვეყნიერება შემოვიარო, ცარიელი კასრივით ვირაზრახო ზევით თუ ქვევით, უაზროდ, უსულგულოდ, უინტერესოდ, სანამ ფეხზე ვდგევიარ და არ წავეციულოვარ“ — და მართლაც ფეხი მოიცივალა, წავიდა.

მიდიოდა, ისიც ზრამის პირას მიბარბაცებდა. აბრეშუმის ფერად ნაჭრებით ძირს დაცვენილ წიფლის ფოთლებს მიასრიალებდა. ეს თითქოს ამშვიდებდა მის აშლილ ნერვებს. მაგრამ ფოთოლთა მონოტონური, რაღაც ერთხმოვანი შრიბლიც მოგებრდა ბოლოს და თემშარისკენ იბრუნა პირი. გავიდა გზაზე; ზევით და ქვევით იარა კარგა ხანს. გულმა იქითკენ მოუწოდა, სადაც ნაცნობი, მისთვის ბევრისმთქმელი, საყვარელი ადგილები ეგულებოდა, — სადაც ნანას უფრო ხშირად ხვდებოდა და ერთად ხატავდნენ მომავალი ცხოვრების სურათს. რამდენი ქარვასლები და ცას მიბრჭენილი კოშკები ააგეს, რამდენი ჰორიზონტი არ გადასცურეს ოცნების ნავით. ზღვებში, მდინარეებში, ცაშიაც კი.

„მივალ და ვნახავ, იქნებ ნაოცნებარა ხორცშესხმული დამიხვდეს“ — ატყუებდა თავისთავს, მაგრამ არა, — როცა ყველაზე საყვარელ ადგილს მიუახლოვდა, წინ ისეთი მკვდარი მყუდროება და სიცივე შემოეგება, რომ უეცრად შედგა. თითქოს სასაფლაოდ გადაქცეულ სიცოცხლის სავანეს თვალზე ვერ გაუსწორა, მოიხარა და რომ სამუდამოდ გამოთხოვებოდა, კინაღამ მუხლი მოიყარა ახლა გაციებულ, მაგრამ წინად ფრთავაშლილი სიცოცხლის ნავთსაყუდლის წინაშე. შეაყრტოლა, პირი იბრუნა.

„მოკვდა, გაცივდა, სამუდამოდ დამუნჯდა ბევრისმთქმელი წმინდა ადგილი... მაგრამ, ალბათ, ყველაფერი მოჩვენება იყო და კეთილ-ბოროტის საზღვარი არავენ იცის“.

წავიდა; ანგარიშმიუცემლად ხან გზაზე გავიდა, ხან უგზოუკვლოდ დაეხეტებოდა ველში, ბაღებში, პლანტაციებში და ადამიანებთან შეხვედრას

ერიდებოდა. ბოლოს ჩაის ბუჩქებით შემოსილ გორაკზე აღმოჩნდა აქვედნის სარკესავით მოჩანდა ზღვა. გაღასრინო მზე ნელა ეშვებოდა ზღვის ტიტველ ტანზე. თითქოს მზის მოახლოებით აღელვებული ზღვა მკერდს იმაღლებდა, სუნთქავდა პირაღმა გაწოლილი, აცრემლებული თვალების კრთომით; ვნებამორეული მზეს ხელგაწვდილი ეუბნებოდა:

„მოდი, მომიახლოვდი, ჩამეკარო“.

მზე კი არ ჩქარობდა; დინჯად უახლოვდებოდა თითქოს იმ რწმენით; რაც ჩემია, ველარავინ წამართმევს და დე, გაგრძელდეს დაახლოების ეს საამური წუთითო...

აქ, ცხოვრებაში კი, ხელჩართული ბრძოლა იყო გაჩაღებული და ამ ბრძოლაში თენგიზს უკვე წაართვეს, თვალის დახამსამებაში დაუშრეს, უსიცოცხლო უდაბნოდ გადაუქციეს სიცოცხლის ზღვა, რომელშიც ის იყო უნდა შეცურებულყო და მოეხილა ამ ზღვის ყველა ნაპირი, სივრცე თუ სიღრმე.

ცოტა კიდევ და მზე უკვე ჩაეკრა ზღვის მღელვარე მკერდს და წუთით თითქოს გაქვავდნენ ერთ არსებად გარდაქმნილები.

თენგიზს გული უთრთოდა და მოსხლელი მიწაზე დაჯდა. ახლა იმას უთვალთვალებდა, მზე როგორ იძირებოდა ზღვის გაღვივლ მკერდში და ცხრებოდა, ქრებოდა.

მზე მთლად ჩაიძირა და ზღვამ თითქოს ამით კმაყოფილმა, ვნებადამცხრალმა, მკერდი ისევ აიმაღლა, ტანი შეარხია და რაღაც შევებით ამოისუნთქა.

თენგიზმა თვალი ოდნავ მოხუჭა; დღის სინათლეც ხუჭავდა თვალს, ქრებოდა, იფერფლებოდა. სამაგიეროდ სიბნელე იპყრობდა მიწას შეუშინევლად, უხმაუროდ, მაგრამ დაეინებით და შეუჩერებლივ.

იზინდებოდა ველები, მთა-გორაკები, ზღვაც, ახლა მის დაბინდულ თვალებში ეხურებოდა გონებისა და გულის კარებიც. ახლა მთლად მიეღულა, დაეხუჭა

თვალეში, მაგრამ უეცრად გაახილა, გამოფხიზლდა, წამოდგა.

დღის ნათელი ოდნავ შერჩენოდა: ბანძაროს თოვლით შეფიფქულ მწვერვალებს, ქვევით, ტაფობში კი ბნელოდა. ზღვაც აღარ მოჩანდა, — წაეშალა, თითქოს გაეუქმებია ამ ქვეყნად წარღვნასავით მოსულ სიბნელეს და შიგ ჩაეტანა, ჩაეძირა ბალებით დაყურსული მახლობელი მთავორაკები.

„თუ ყველაფერს სიბნელე წაშლის, მეც წავიშლები და ყველა ავკარგი დამავიწყდება, მაგრამ მე სიცოცხლე მინდა, თუნდაც იმისათვის, რომ ჩემი ღირსება დავიცვა, ფეხით არავის გავათელავიო და არც ვათქმევინო, წავხდი, დავეცი.“ — გადაწყვიტა.

შინისაკენ იბრუნა პირი. დინჯად მიდიოდა. გზის მიღმა არაფერს ხედავდა, ყველგან ბნელოდა და ამ სიბნელეს დაეხურა წინათ მისთვის საყვარელი, მერე მწვავე ტკივილების მომგვრელი ყველა ადგილი. გზაზე ჩამომდგარ სიბნელეს კი ხელების ქნევით თითქოს ფანტავდა, იგერიებდა და ახლა აქ უფრო თამამად მიადგამდა ფეხს, ვიდრე ახლახან დღის სინათლეში. როცა ეზოში შევიდა და აივანზეც ამიღდა, უნდოდა იქითკენ გაეხედა, სადაც დღეს დილიდანვე ნანას ისე გულმოდგინედ უთვალთვალებდა, მაგრამ თავი შეიკავა, გრძნობა ნებისყოფის ძალით დათრგუნა და ოდასახლის კარი ფრთხილად შეაღო.

IV

როცა ნანა თენგიზს დაშორდა, გზას აუქცია, ზრამისაკენ დაეშვა, ჩავიდა ქვევით და მოუფარა დაფნის ბუჩქს. იგრძნო აქ აღარავინ მხედავსო და შეჩერდა. რაც მოხდა ყველაფერი ერთბაშად წარმოიდგინა და ხელები თავში იტაცა:

„ეს რა ჩავიდინე; ღმერთო, რა ვქენი!“ — დაიძახა, ჩაიკეცა, პირქვე დაემხო და აქვითინდა.

როცა გული იჭერა, დაჯდა. წინ ჩამოყრილი თმები უკან გადაჰყარა. და ცას აპხედა: ღრუბლის ერთადერთი ნაფლეთი სადღაც უგზოუკვლოდ მი-

ეხეტებოდა ცარიელ ცაში და თითქოს ისიც უსულგულო იყო ყველაფრის მიმართ; არც ის გაუგია ნანას, რა შეეძებოდა, თუმცა რომ გაეგო, ცრემლებით ვერ დანამავდა, ვერც მალამოდ დაედებოდა ნანას ცეცხლმოდებულ გულს და მისი სულის უკვე გადაწყვეტილ ბაზს.

და ნანა რაღაც შიშმა ტანში გაბურძგლა, თავისთავიც უპატრონოდ წარმოიდგინა, წამოიჭრა, გაიქცა: „მე ხომ ვთქვი და უნდა ავასრულო, მე ხომ ვთქვი და უნდა აღსრულდეს!“ — მხოლოდ ამას იძახდა გზაში და ფარშევანგით გაფაფრული გარბოდა.

რკინის ჰიშკარს მიეხალა და თავბრულახვეული შეიჭრა ეზოში. შეჩერდა. თვალში ველარაფერს ხედავდა. ყურები უწიოდა. ეს წივილი მის ტანში და თითქოს სულშიც ატანდა: წიოდა, ყველაფერი წიოდა.

— შეილო, ნანა, რაღას უდგეხარ, აქ მოდი, შეილო, — მოესმა შინ დაბრუნებული დედის ხმა და მიხვდა, აქ ასე დარჩენა აღარ შეეძლო. თვალი გაახილა, ეზო დაბინდული ეჩვენა, მაგრამ მაინც ფეხი მოიკვალა, წავიდა.

— ცუდად ვარ, დედი, — ამის თქმა მოასწრო და მოახლოებულ დედას ხელი მიავწვინა და წაეტანა.

— შეილო, ნანა, რა დაგემართა?! — შეშფოთებულმა დედამ ხელი მოხვია.

— თავი მისკდება, წამიყვანე, ლოგინში ჩამაწვინე.

— წამოდი, შეილო, სახლკარი უპატრონოდ რომ მიგეტოვებია, მაშინ მივხვდი, რაღაც ფარსავი შეეყარა თქვა და აია! სიცხე გაქვს, ხომ? თუ ავად იყავი, სადღა გაიჭერ?

— კარგად წავედი, მარა ცუდად მოვედი.

— პო, კარგი, კარგი; დავაწვენ, ჩათბები და კარგად გახდები.

ნანას საწოლ ოთახში შევიდნენ.

დედამ ტანსაცმელ-ფეხსაცმელი თვითონ გახადა, ჩააწვინა, საბანიც დაახურა და შუბლზე ხელი დაადო.

— მართლა ცხელი ხარ. ვაგიზომავ, ექიმსაც მოგიყვან ახლავე, შეილო.

— არა, ნენა, სიცხეს არ გავიზომავ, არც ექიმი დამანახათ. არა და, სადმე გაექცევი და შინ არ დაეხვდები...

დედა მლოცველ მონოზანივით აისყვება შვილის წინაშე გამხდარი, გაფითრებული, დაღონებული.

— კარგი, შვილო, მეც გავალ, იქნებ დაიძინო და გამოკეთდები.

— ჰო, ნენა, ჰო; ასე კაი იქნება.

დედა გავიდა; თვალცრემლიანი და ელდანაცემი კიბეზე ფართიფურთით დაეშვა. ოდასახლის უკან გაღავნის მშენებლობით გართულ გრიგოლისკენ გაიქცა.

— გრიგოლ, ნანა ცუდად დაბრუნდა. თავი მტკივაო, მარა, ვინ იცის... სიცხე არ გამასინჯინა, ექიმი რომ ვუსხენე ქვა ააგდო და თავი შეუშვირა.

შეფიქრებულ გრიგოლს ხელიდან ქვა დაუვარდა, იქვე დაჯდა მიწაზე; ცემენტის ხსნარით გატალახიანებული ხელი მოლზე გაიწმინდა.

— რა უნდა იყოს?

— არაფერს ამბობს.

— აქ რაღაც ამბავია და სხვია შენ იცი... წავიდეთ, ანეტა.

— არა, იქნებ ცოტა მოვისვენო, მოემჯობინდეთ და მარტო ყოფნა აირჩია.

— ახლა რა ვქნათ?

— ახლა აფერი; მერე გეტყვიო.

— სანამ ეს „მერე“ იქნება, ჩვენ სული გავვძვრება.

— ნანა კარგად გვეყოლოს და, ჩვენსას ვინ ამბობს.

— კედელს ვაშენებ და ოჯახი მენგრევა.

— შენ აიხემე ეს კედელი; რათ გინდა, გრიგოლ, აღრეც გითხარი და არ დამიჯერე.

— კედელიც შვილისათვის მინდოდა. ისე რა, საფლავში არ ჩამყვება და არც ჩაეტევა.

— ჰოდა, აია...

ოთახში მარტოდ დარჩენილი ნანა ისევ შფოთავდა, ტრიალებდა ლოგინში; საბანს ხან იხდიდა, ხან თავზე იხურავდა, თითქოს მტანჯველ ფიქრებს ემალეზო, მაგრამ ამოდ, მოსვენებას მაინც ვერ

ელირსა. წამოდგა. საცვლების ამარა სარკმელთან მიდგა. გიორგაძეების კარმიდამოს გახვდა: არც აივანზე, არც ეზოში არაფერი ჩანდა; თითქოს საიღაც შორს წასულიყვნენ, გადახვეწილიყვნენ და დაყრუბულ-დამუნჯებული სახლკარიც გულშოსული გამოიყურებოდა.

თვალთ დაუბნელდა, საწოლთან მიიღწია და ისევ ჩაწვა:

„საღდა ვიხედები, იქ ხომ ყველაფერი ჩამიქრა. ახლა უპატრონო ვარ და უნდა ვიჩქარო“.

რაღაც „უპატრონობის“ გრძნობა აეკვიატა, ტვინში ჩაუჯდა, ვერც მოიშორა. თითქოს ამიტომაც ჩქარობდა; თუ ახლა არა, მერე გვიან იქნება, თენგიზი დამასწრებს, იმ აშარს შეირთავს და მერე პატრონს ვერასოდეს ვიპოვი, რაც თენგიზს შევპირდი, ვერც ამის შესრულებას ველირსები და ქვეყნის თვალში უფრო სასაცილო გავხდებიო, — ფიქრობდა.

„სად ხარ, ნენა, ნეტავი აქ იყო. შენ რაღას მეტყობი? ჰო, მარა, შენ რა იცი და რას მეტყვი ახალს? არაფერს. მე თვითონ უნდა ვუთხრა ჩემს თავს; დედასაც, მამასაც... რომ არ ვიწოდე, მამა ჩემს კი გავახარებდი, მარა ცეცხლი ცრემლით ვის ჩაუქრია; უფრო მედებდა. სადაა პატრონი, წყალი რომ დამასახს, გამაგრელოს“.

საღამოს გრიგოლმაც ინახულა და გაამხნევა:

— რაღაც კი გაწუხებს, შვილო, მარა, რაც არ უნდა იყოს, ყველაფერს ეშველება, მოველება. ფიქრი ნუ გექნება!

— არა, მამა, არაფრის მეშინია. თავის ტკივილს კაცი არ მოუკლავს.

— ჰო, შვილო, ჰო, დედაშენმა თავის ტკივილის წამალი რომ მოგცა, მარტო თავს კი არა, ყველაფერს არჩენს. სიცხეც არა გაქვს და ფიქრი არაა.

— კაია.

— კაია, შვილო, და მოისვენე, ძილს მიეძალე.

— ვეცდები, მამა.

მამა გავიდა.

თვალი დახუჭა, მაგრამ ვიღაც სხვა,

თითქოს უხელდა, არ აძინებდა. გატრუნული იწვა კარგა ხანს. ცდილობდა ფიქრიც შეეჩერებინა, შორს არ გაეშვა.

მიხვდა, ძალით თვალის დახუჭვა მოსვენებას ვერ მიანიჭებდა, ფიქრსაც ძალით ვერ შეაჩერებდა და ყველა არაბუნებრივ ცდას თავი ანება; თვალი გაახილა, ფიქრსაც გზა მისცა.

მეასეჯერ მოინახულა, განიცადა ყველა ადგილი თუ სურათი, რომლებიც მოსვენებას აღარ აძლევდა. იქ ხილული, სასინარულო თუ სამწუხარო, ახლა ერთნაირად სტკიოდა.

მეორე დღეს ექიმიც მოიყვანეს, გასინჯეს; ექიმმა ის ფხენილი დაუნიშნა, რაც დედამ წინა დღით მისცა და კიბეზე რომ ჩამოდიოდა მხოლოდ ეს თქვა:

— სიმშვიდე, სხვა არაფერი... — გაიღიმა და კიბეზე დაეშვა.

მესამე დღეს, დილით, უქმელს, უძილოსა და ფერმკრთალ ნანას, თვითონაც ფერმკრთალი დედა ადგა თავს.

დაიხარა, შვილს თავზე ხელი დაადო, — ერთხელაც ჰკითხა:

— შვილო, ნანა, მითხარი, დედა ვარ შენი; მე მაინც გამიშვილე რა მოხდა, არავის ვეტყვი, მარტო მე და შენ გვეცოდინება. არა და ის მაინც თქვი, რას გვთხოვ, რა გინდა, გაუჩინარს გავაჩენთ, ყველაფერს გავაკეთებთ შენი გულისთვის.

— არაფერს ვთხოვთ; მარტო დარჩენა მიშველის!

ისეთი გრძნობა ჰქონდა, თუ თენგიზს ნათქვამი არ შეუსრულა და ახლავე „პატრონი“ არ გაიჩინა, თენგიზი დაასწრებს და, მთლად დაილუპება, სამუდამოდ შერცხვენილი, გაბახებული და დამცირებული ივლის ამ ქვეყნად.

— არა გრცხვენია? მაშინ ჩვენ დავილუპებით და შენ მარტო დარჩი. პოდა, თქვი რა გინდა?

ნანამ ტუნები ააშობრა, მოხუჭა თვალელები და თითქოს ვინმე სხვისი სიტყვა აღმოხდა:

— მინადორა მინდა...

დედა გაოცდა, თვალში რაღაც იმედის სხივიც გაუჩნდა; მისთვის უკვე ყვე-

ლაფერი ნათელი იყო და თვითონაც თითქოს სხვისი სიტყვა წამოცდა:

— კარგი, შვილო, გვეცემა, — და გაბრუნდა, გავიდა.

მეორე ოთახში შვილის ბედზე ჩაფიქრებულ და კედელზე თავმიდებულ ქმარს წასწურჩულა:

— მინადორა მინდაო. პოდა, გიხაროდეს, — მის ხმაში საყვედურიც ისმოდა.

— ეს რა თქვი, ანეტა! — დაიძახა გრიგოლმა და რაღაც შვების სიო დაირხა მის ჩაბნელებულ გულში, — წადი, ახლავე წადი და მოიყვანე ის შეჩვენებულ!

ანეტა მოემზადა.

გრიგოლმა ეზოში ჩააცილა და დააჩივრა.

— იჩქარე, ანეტა; რამე ახალი არ გამოგვეჩაროს. მონახე, შორიდან დაიწყე, კარგად უთხარი.

საწოლში პირქვე დამხოზილი ნანა ქვითინებდა, ტუნებს იკბენდა და ხმაშლლა იძახდა:

— ეს რა ვთქვი, რა წამოვგროშე, ღმერთო, მიშველე! — მაგრამ ყოველივე გვიანდა იყო.

V.

თენგიზი მის მიერ დარგულ, ეზოს კუთხეში განმარტოებით მღვარ ატმის ხეს აცქერდებოდა. პატარა ატმის ხე ნიავის შებერვაზე იშმუშნებოდა, ფოთლები სცვიოდა, მაგრამ მისი მშველელი არავინ იყო. ტიტვლდებოდა, იცარცვებოდა. და მაინც თავის გარშემო ჭოლგასავით მომრგვალებული, აბრეშუმის მოყვითალო ფარჩას ქსოვდა, აფერადებდა და აფენდა მიწაზე.

გრიგოლის ეზოში ანეტასთან ერთად შესული მინადორა იცნო და გაფითრდა. მისთვის ახლა უფრო ნათელი გახდა ყველაფერი, რაც აქ ხდებოდა:

„სამი დღელამე იმიტომ ჩაეკტეს, ან თვითონ ჩაიკეტა, რომ ბოლოს ასეთი გადაწყვეტილება გამოეტანა? ცხადია, ახლა უფრო ცხადია“, — გაიფიქრა და მის გულში დანთებული ცეცხლი მთელ

სხეულს მოედო, — ყველაფერი ყირაზე დააყენა, გადააბრუნა და გაასწორა მიწასთან.

— შეილო, თენგიზ, რა მოგივიდა? აქ მოდი, ჩემთან! — შემოესმა ღედის ხმა.

— არაფერია, — უთხრა და ღედის წინაშე თავი დახარა.

ღელამ მეორე ოთახში შეილო კარი, მაგრამ მისი ფეხის ხმა იქავე შეწყდა. ჩანდა, კარს მოფარებული შეილის სუნთქვასაც უგდებდა ყურს.

თენგიზი კარგად ხვდებოდა ამას და თუმცა თვალთ ვერ ხედავდა, წიგნი აიღო.

კითხულობდა, თუმცა წაკითხულიდან არაფერი ესმოდა. ასე თავისთავი კარვანას ატყუა უაზროდ კითხვამ თავი აატყავა და წიგნი მიაგლო. ისევ რკინის ქიშკრის გუგუნი შემოესმა და აივანზე გაიქრა.

გრიგოლის ეზოდან გამოსული და ფეხისცურებზე შემდგარი მინადორა მიხურულ ქიშკრისაკენ თავმიბრუნებით იხედებოდა; თითქოს უკვიროს, ასეთ ციხესიმაგრედან გამარჯვება რომ გამოიტაცა:

— ანეტა, ყველაფერი კარგად იქნება, მოგვარდება, მოწესრიგდება, მზეც მალა იქნება და ფიქრი ნუ გექნებათ! — ერთხელაც გასძახა ეზოში რაღაც გაოგნებით მღვარ ღიასახლისს, თუმცა მინადორა მას ვეღარ ხედავდა. მერე ხელი გაშალა, წინ გადაიხარა და გზას წყლიდან ამოცურებულ მწვეარივით გაუღდა.

„ყველაფერი კარგად იქნება, მოგვარდება, მოწესრიგდება, მზეც მალა იქნება და ფიქრი ნუ გექნებათ, და რაღა მიჭირს“ — უაზროდ იმეორებდა აივნის სვეტს მიყრდნობილი თენგიზი და არავითარი გადამწყვეტი დასკვნა არ გამოჰქონდა თავისთვის.

ეზოში ჩავიდა. ოდასახლის უკან ბაღში სიარული დაიწყო. მიწამდე დახრილიყვნენ ნაყოფით დახუნძული რტოები: ლიმონის, ფორთოხლის, თუ მანდარინის დაზრდილ-დაყვითლებულ ნაყოფს თითქოს უაღერსებდნენ, რაღაც სათუთად უსვამდა ხელს, ყნოსავდა.

„ნანა სიტყვის ქალი ყოფილა, რაც თქვა, ასრულებს. მე კი... ჰო, თუ არ შევესრულე და ავიღებენ, გულზე ფეხს დამადგამს...“ მერე კი უკან დახევა უფრო აუტანელი და სამარცხვინო იქნება“. არ იქნა და მაინც ვერ მოწყდა, ვერ გაეკტა ნანაზე ფიქრს.

მინადორა თემშარაზე აქოშინებული გარბოდა. შინსიგენ კი არა, პირდაპირ სასიძოს კარმიდამოსაკენ აიღო გეზი. არც დაუძახნია, ისე უხმოდ შეიქრა ეზოში და უეცრად შედგა. ახლა მოაგონდა: თუ მასპინძლის ბრაზიანი ძაღლები გაუგებდნენ, ეზოში ქურდულად შეპარვას არ აპატიებდნენ. მთელ ტანში გაბურჭვლა; უკვე ხმის ამოღებაც გვიანდა იყო. შუა ეზოში ბოძივით გაშეშდა.

— ბიჭო, მიხედე. სტუმარია ეზოში, — შემოესმა მისდა იღბლად ოდასახლის აივანზე გამოსული კოტეს მამის ხმა. წუთიც და აივანზე კოტე გამოჩნდა; მინადორა რომ დაინახა, კიბე ჩაირბინა; სტუმარს ხელგამოიღო მიეჭრა:

— ღედა მინადორა, მობრძანდით: რაიმე კაი ამბავი თუ მოგიტანეთ...

— კაია თუ გლახაა, მამაშენს ვეტყვი და ის შეაფასებს: ამისთანა საქმისათვის ერთი სახლის აშენებაც ცოტაა.

— ჰო, ჰო, აბა შენ იცი! ვახლისდა იმედმოცემული კოტე და თვალები ეშმაკურად აუციმციმდა.

— ქალბატონ მინადორას ვახლავართ! თითქოს სამოთხის ფრინველი დაგვიჭიროს, ისეთი სახე გაქვს. რა მოგიტანე ამასაც ვნახავთ, — შეაგება კოტეს მამამ აივანზე ასულ მინადორას და ხელი ჩამოართვა.

— მადროვეთ, სული მომათქმევინეთ და ყველაფერს გაიგებთ; ღიდი საქმე ადვილად არ კეთდება და არც ითქმება. ამას ბატონი ბენოც მოგახსენებს და მამის გაიგებ.

— ღიას, ქალბატონი მინადორას ნათქვამს წყალი არ გაუვა, — დაუდასტურა ბენომაც და სტუმარს წინ წაუძღვა,

— მობრძანდით, დაისვენეთ და მოგვახსენეთ.

ოთახში შევიდნენ. მინადორა ნოხგადაფარებულ ტახტზე დაეშვა. საყელო გაიხსნა, ოფლი თავსახურით შეიშრო სახეზე. ზურგით კედელს მიეყრდნო და მინაბა თვალები.

— ცუდათ ხომ არ ბრძანდებით? ბიჭო, წყალი მოუტანე, მიაართვი.

— თქვენც არ მომიყვდით, წყალი ვეღარ გიშველით. ასი ფუთი ღვინო თუ გეყოთ, მადლობა თქვით...

ოთახის კუთხეში იატაკზე მიგდებულ უნაგირი შენიშნა და გაიკვირვა.

— ბატონო ბენო, ცხენი გაყიდეთ და უნაგირი რათ გინდათ?

— თქვენ რა იცით ჩემი ამბავი; უნაგირს ჩემი შვილი ახლა მე მადგამს ზურგზე და მაქენებს კიდეც.

მინადორამ გადაიხარხარა და ტახტზე გადაიქცა.

— თუ აი მართალია, საჩუქარიც კაი იქნება და სხვაც მრავალი.

— ჰო და, ბატონო ბენო, იმ „მრავალის“ ფრჩხილებიც უნდა გამიხსნათ და მიჩვენოთ რა ყრია შიგ.

— იქნება, ჩემო მინადორა, ყველაფერი იქნება და გვითხარი რა მოხდა, როგორ მოხერხდა.

— მინადორა ქვას თაფლს ადენს და მისი მოუხერხებელი დუნიაზე არაფერია, მარა ჩაუღვიწვილებთან უსამველო ოსტატობა დაჰქირდა. ბოლოს მაინც საქმე ისე მოვაკვარაჰქინე, თვითონ მომაკითხეს და მობრძანდითო, მაინოხეს.

— ოჰო, ეს კაი რამე მოხდა, — ჩაუერთო ბენომ და უღვაშებზე ხელი გადაისვა.

— ჰო და, მივედი, ქალი ლოგინად ჩავარდნილი დამიხვდა. პირველად რომ ვიყავი და მომავალდებელი სიტყვები ვუთხარი, გულში ჩავარდნია, უფიქრნია, უწვალეობა; ბოლოს ეს ჩვენი ვაჰბატონი ისე მაგრად შეყვარებია, რომ თვითონაც ჩავარდნილა ლოგინში და უყვირნია: მიშველეთ, მინადორა მომიყვანეთო! აბა, რომელი ექიმი უშველიდა სა-

ყვარულით დაბნედილ ქალს, თუ აბა მე, თქვენი გაფშეკილი მინადორა! ხელიდან ეშმაკი ვერ წამსვლან, შხეს და მთვარეს ჯვარი მე დაეწერე და აბა, რა გეგონათ!

— ყოჩად, ბარაქალა და სხვაი შენ იცი! — შესძახა კოტემ.

— ეს კაი, მარა თვითონ სარძლომ რა მოგვახსენა, აბა საქმე, — ჰკითხა ბენომ და თვალი რაღაც ეშმაკურად მოწყურა.

— რა მითხრაო? სარძლომ რას მეტყუოდა; მთლად დამწვარ-დადავული, ცრემლების დაა-ღუბით ადისტურებდა მშობლების ნათქვამს.

— მაინც, რას ამბობდა?

— რაფა, ცრემლებზე უკეთესი რა უნდა ეთქვა. ხედ თავის კანტურსაც უმატებდა და სხვა რაღა მინდოდა. — იცრუა ბოლოს.

— ჰოო, — გააგრძელა ბენომ, — თავის კანტურიც თუ დაუმატა, მაშინ ყველაფერი ცხადია და ავშენდით!

— მერე, მერე რა? — აჩქარდა კოტე.

— მერე რა და, კვირას ჩვენი მისვლა, ნიშნობა, შემდეგ კვირაში კი დიდი ქორწილი და ოხოზოიას შემოძახება!

ახლა კი კოტემ ველარ მოითმინა; მინადორას მიეჭრა, მხრებში ხელი სტაცა და ააყვირა.

— ბარაქალა, იცოცხლე, დეიდა მინადორა, ქალს კი არა, ბუნავიდან დათვს გამოიყვანს და ჯვარსაც გადასწერს!

— მოგვედი, მომეში! მართლა დათვით რომ დამეტაკე, თუ დამალჩვეთ საჩუქრებიც ოხრად დამჩრება და უჩემოდ თქვენც წყალი წავიღებთ, — ყვიროდა მინადორა, თუმცა შიგადაშიგ ჩუმ-ჩუმად იღიმებოდა უცოდველ მონაზონივით თვალმოწყურული.

VI.

გაიძარცვენ, გატიტვლდნენ ხეები და ახლა წვიმის ხშირი წვეთებიც ცრემლებივით ეღვრებოდა სხეულზე.

იღრინებოდა, თითქოს წარღვნით იმუქრებოდა შეციებული ქარი; ავუნდავებდა, მიწაზედაც არ აჩერებდა და-

ცვნილ ფოთლებს და აფრიალებდა მოწყენილ ცაში.

თითქოს ქარის მუქარით დამფრთხალი ჩიტებიც არეულიყვნენ, მიწიდან აყრილ, ფოთლებში გაძნელებულიყო მათი ურთიერთისაგან გარჩევა და მკვდარ-ცოცხლები ცაში ერთად დაფრინავდნენ, ზევით თუ ქვევით.

ამ კორიანტელს გრიგოლის ეზოში თავშეყრილი ხალხის გაუთავებელი ჩოჩქოლიც ერთვოდა.

განუწყვეტილ, თითქოს ბრახმორევით გუგუნებდა რკინის ქიშკარი, მოდიოდნენ ქალები, კაცები, ახალგაზრდები თუ ხანშესულები. იღრინებოდნენ, ყეფდნენ ძაღლები დღეს მთელი სოფლიდან აქ თავშეყრილები.

ეზოში, გალავნის გასწვრივ გამართულ სეფაში, როგორც ფუტკარი სკაში, ხალხი შედიოდა, გამოდიოდა, ფუსფუსებდა და ისმოდა ჭურჭლის გაუთავებელი ჩხარუნი.

მინელდა, თითქოს შეწყდა ხალხის ჩოჩქოლი. ამითაც იგრძნობოდა, რომ წინასაქორწინო სამზადისი დასრულდა. ხალხი დაჯდა, გაინაბა და უკვე იწყებოდა ნადიმი.

ძაღლები კი დამძლარიყვნენ, შერიგებულაყვნენ და ერთ მწყრივად დამსხდარიყვნენ ქვიტკირის კედელთან, რომ ახლა ადამიანების მხიარული შეძახილებით თუ სიმღერებით დაიტკბოთ გული.

თენგიზი აივნისაგან ხედავდა რაც გრიგოლის ბარობაზე ხდებოდა და მთელი ეს საქორწილო დადგმა ხან კომედიად, ხან ტრაგედიად წარმოედგინა.

გრიგოლის ოდასახლის კარი გაიღო. პირველად ნანას პატარა, თეთრი ხელი გამოჩნდა; მერე კი თვითონაც თეთრად ჩაცმული და სახითაც გათეთრებულ-გათეთრებული.

თენგიზს ნანას ასეთი სახე არასოდეს ენახა: „გულის გამოცვლას სახითაც შეუცვლია, ის აღარ არის, რაც იყო“— იფიქრა.

ნანა ფეხს ისე მოადგამდა, თითქოს კოჭლობსო და ეტყობოდა გარშემოც

აღარაეის ხედავდა. აქეთ-იქიდან მხრებში ამომდგარ ვიღაც ორ ახალგაზრდა ქალს გაკავებულებით მოჰყავდათ. კიბეზე თავდახრილი დაეშვა და სეფაში შესასვლელ კარისაკენ ისე გაემართა, თითქოს ბრალდებული სასამართლოს დარბაზში შეჰყავთო. ცოტაც და მი-აღწია, შევიდა და ამით თენგიზისათვის ყოველგვარი იჭვიც გათავდა.

წვიმის წვრილი ცრემლები ლურსმავდა მიწას, თუმცა თენგიზი არა სტიროდა; პირიქით, გაშრობოდა ძარღვებიც.

აივანზე გამოსული მამა დინახა და წელში გასწორდა.

— შეილო, მინცდამიანც კარგი საქორწინო ამინდი ვერ დაუდგა ამ ჩვენი ყურის მეზობელს,— უთხრა რაღაც სხვანაირად გაღიმებულმა, თუმცა ზედვე ეტყობოდა, იმას არ ამბობდა, რაზედაც ფიქრობდა.

— ჰო, მამა, ამინდი ცუდია...

— შენს ქორწილზე ალბათ უკეთესი იქნება,— და მამა თანაშივე შებრუნდა.

თენგიზი გაბრუებული იდგა. მის თვალში ხეები, ღობე-ყორეები, თვითონ გრიგოლის კარმიდამო ბურუსში გახვეული იყო. თითქოს შორს წასულიყვნენ ისინი. წინათ აგრე ახლობელნი, წიწვიანი თუ ფოთლოვანი ხეები თითქოს დაწვრილებულიყვნენ და რტოებიც რაღაც უიმედოდ, თვით თენგიზის ფიქრებივით, გაეშალათ ჰაერში; ქორწილშიც სახეიმო შეძახილები თუ სიმღერები დაშორებულაყვნენ, ერთმანეთში არეულიყვნენ და თითქოს თავდახურულ ქვევრიდან ისმოდა. „აქ აღარ დამედგომება, ვინმე ამხანაგთან წავალ“, იფიქრა და ეზოში ჩავიდა, მაგრამ მოაგონდა, ყველა ქორწილში იქნებოდა წასული. ეზოში მინც ვეღარ გაჩერდა, გავიდა ქიშკარში და გაუდგა გზას.

— თენგიზ, სად მიდიხარ? — მოესმა მამის ხმა.

— აგერ, მამა, ცოტას გავივლი და მოვბრუნდები.

— კარგი, გელოდებით, მალე დაბრუნდი.

თენგიზი თავდახრილი გაუდგა თემ-

შარას. ბართლომეს ეზოს რომ გაუსწორდა, რალაც შეუგნებლად შეჩერდა. ეზოში თემური დაინახა და ჭიშკარს მიადგა.

— თემურ, მოდი აქ.

— მოვალ!— გამოეხმაურა თემური და ჭიშკართან მოიხრჩინა. ყმაწვილს ხელში მჭადი და ყველის პატარა ნატეხი ეჭირა; ჯერ ყველს, მერე მჭადს ჩაებუნდა, მადიანად ილუკებოდა; დაწვებს შეუჩერებლივ ამუშავებდა.

— მობრძანდით!— მოაძახა თემურმა და ჭიშკარიც გაულო.

— არა, თემურ, შენ თვითონ გამოდი, გავისეირნოთ!

— თბილისიდან ლიმონათი რომ ჩამოიტანე ღირსი ხარ და წამოვალ, — ჭიშკარში გამოვიდა და თენგიზს გვერდით დაუდგა; ეზოში გამოსულ დედას გასძახა:

— ნენა, მე თენგიზთან ვიქნები.

— ჭკუით, შეილო, ფრთხილად იარე!

— ამხანაგთან რა მიჭირს, ნენა!

თენგიზმა გაუღიმა, მხარში ხელი მოხვია და გზას ერთად გაუდგინა.

ახლა არ წვიმდა. გზაც გამშრალიყო. მიდიოდნენ ფეხშეწყობილნი, საით, ამაზე არ ფიქრობდნენ.

— თემურ, ქორწილში რატომ არ წავალი?

— მე არა, ჩვენი ძალლი კი გაემგზავრა დილაადრიათ. მესამე დღეა ასე დადის დილიდან ღამემდე.

— მას მყარიც კარგი ყოლიათ.

ბასით კარგა მანძილი გაიარეს და შეუქმნევლად სასოფლო საბჭოს ეზოში აღმოჩნდნენ. მიიარ-მოიარეს, აშრიალეს ძირს დაცვენილი ფოთლები და თენგიზი შედგა.

— თემურ, ახლა წავიდეთ შინ.

— წავიდეთ.

პირი იბრუნეს და შინსაკენ გაუდგინეს გზას.

ცას ისევ მოეწყინა და სცრიდა წვრილი, ლურსმანივით ძვალ-რბილში გამტანი წვიმა, მაგრამ ამ სოფლის მგზავრები, — თენგიზი და თემური ფიქრსაგონებელს თავმიცემულნი, ყურადღებას აღარაფერს აქცევდნენ.

შორიდან კანტი-კუნტი შეძახილები და სიმღერები მოისმა.

მალე აქეთკენ წამოსული მსუბუქი მანქანების მწყრივი გამოჩნდა.

წინ მომავალი მანქანა ასიოდე ნაბიჯზე რომ მოახლოვდა, უეცრად შედგა. თავლის სანთელივით გაყვითლებული ნანა ჩამოვიდა. მას თავზე კრაველის ქულჩამოფხატული კოტე ახლდა. კოტემ მკლავში ჩასჭიდა ხელი და გამოლებულ ჭიშკარში შევიდნენ.

— თენგიზ, ნანა და კოტე მოვიდნენ. დახე, აი, ეზოში შევიდნენ! შენ რატომ შეჩერდი?

— ჭვალმა დამარტყა და გამიარა...

თენგიზმა შინ მიაცილა თემური და თვითონაც შინისაკენ წავიდა.

როცა თენგიზმა ოდასახლის კარი შეაღო და ოთახში შევიდა, იგრძნო, გვერდიგვერდ მსხდარ მშობლების თვლებში როგორ აკიაფდა სიხარულის უქრობი შუქი.

— კარგია, რომ მალე დაბრუნდი, თენგიზ. არაფერია... ჰო, რას ვამბობდი?... ქორწილი რომ დასრულდა ყურმა მოისვენა და ახლა ჩვენი შეგვიძლია დავმშვიდდეთ.

„დამშვიდებულები მიწაში წვანან, მამაჩემო. მარა ახლა მაინც სიმშვიდის მოპოვება აუცილებელია“ — ფიქრა თენგიზმა და თავისი ოთახის კარი შეაღო.

ღამით შუქი რომ ჩააქრო და ლოგინში ჩაწვა, ვადაწყვიტა, გრიგოლის კარმიდამოსაკენ არც გავიხედავო, მაგრამ რალაც თავისთავად, დაუკითხავად, მაინც იქითკენ გაურბოდა თვალები.

შუქი ენთო გრიგოლის სახლის ყველა ოთახში, თუმცა თენგიზისათვის ეს სახლი ასე არასოდეს ყოფილა დაბნელებული და ის შუქი, რომელსაც ხედავდა, ეგონა სასაფლაოზე აუნთითო. მისი გულიც თითქოს იმ სასაფლაოზე განისვენებდა.

გვიან მეორე მხარეზე გადაბრუნდა, მოხუცა თვალები, მაგრამ ახლა ფიქრი იქით გაჭრას ღამობდა, სადაც ნანა ეგულებოდა. მიხვდა, ეს უფრო მტანჯველი

იქნებოდ და რომ შეეჩერებინა, თავზე მოიჭირა ხელები.

არა და არა; მალე დარწმუნდა, ფიქრს ხელით ვერ დაიჭერდა, ვერც შეაჩერებდა. ფიქრს თავისი გზა ჰქონდა, თენგიზისათვის ყველაზე საშიშ კარს თვითონ აღებდა, შედიოდა, ყველაფერს ხედავდა.

გვიან — ღამით დასრულდა სიმღერები, შეძახილები, თუ საქორწინო აურზაური გრიგოლ ჩაუღვივების კარმიდამოში.

ყველა წასულიყო...

ქორწილის ქარაშოტს ნანაც ამოეგდო ძველ საბუღარიდან და გაეტაცნა. წაელო.

ახლა ჩამიჩუმდნ არსაიდან ისმოდა; ამ ყრუ ღუმელით აქედან ნანას სამუდამოდ წასვლას თითქოს სახლიც გლოვობდა:

დაღუმებულყო თვითონ გრიგოლიც და მისი ცოლი, ანეტა.

ანეტა კარგახანია ჩაწოლილიყო, თუმცა არ ეძინა. გრიგოლს აივანზე დაედგა სკამი, დამჯდარიყო, სწევდა პაპიროსს და მის ეზოში კუბრებით დაღვრილ დამეს ჩასჩერებოდა. ისეთი გრძნობა ჰქონდა, თითქოს ამ ეზოში აჭიკტიკებულ მერცხლებს ვერასოდეს ნახავდა; აქ თითქოს სამუდამოდ დასახლებულიყო

სიბნელე და ზამთარი. იქაც, გზის გადაღმაც, წინათ მისი განუყრელო, მერცხისგან გარიყული მეგობრის — ვოგის კარმიდამოშიაც ბნელოდა და ამ სიბნელესავით გაუვალ ღუმელს თითქოს წაეშალა, გაეუჭმებია ყველაფერი, რაც გოგისთან აერთებდა, აკავშირებდა.

„განა ყველა ძაფი გაწყვიტე გოგისთან? პო, თუ არ გაწყვიტე რატომ არ დავუძახე, არ მოვიწვიე ქორწილში? ის რომ გვერდით მყოლოდა, ახლა მარტო არ ვიქნებოდი. განა ცოტა ბნელი დამე გამოგვივლია? დამე კი არა, სიყვდილი გამოვიარეთ, ცოცხლები დავბრუნდით და აქ რა შეგვემთხვა?“ — ეკითხებოდა ახლა თავისთავს. „მერე ვითომ კარგად მოვიქეცი, რომ მის ვაჟიშვილს ნანა მოეწყვიტე?“ სიტყვა „მოეწყვიტე“ ისე ჩაესმა, თითქოს ახლად პირგახსნილი ყლორტი მოეწყვიტოს, გაენადგურების საკუთარ ხელით.“ მაინც ძალიან ბნელი ღამეა; ჩემი ნანა რომ წაიყვანეს, ალბათ, იმიტომ, მარა...“ — ამ „მარაში...“ სხვა სატკივარიც იფარებოდა თუმცა ამაზე ფიქრს გაურბოდა, ერიდებოდა; მაინც გულში ჩაწოლილ სატკივარს ვერ აუქმებდა. თვლემდა, თვალი თავისთავად ეხუჭებოდა, თუმცა გრძნობდა ძილი შორს იყო; თითქოს ეშინოდა საკუთარი სახლისა და საწოლის.

თავი მესამე

I.

თოვდა. თოვლი ეფარებოდა და თითქოს აუუნებდა ყველა ამქვეყნიურ სატკივარს, სამუდამოდ მარხავდა, რაც მიწისპირზე დღემდე იცოცდილა ადამიანმა, რომ ამიერიდან ყველაფერი ხელახლა დაწყებულყო; სიხარული თუ მწუხარება, სიყვარული თუ სიძულვილი, სიცოცხლე თუ სიყვდილი, თოვლის ფიფქით დამშვიდებულ, გასპეტაკებულ ახალ ნიადაგზე. ეს თოვლი ამ წელს ალბათ უკანასკნელი, ასრულებდა, უკან ტოვებდა გაგრძელებულ ზამთარსაც, რომ შემდეგ მიწას განახლებული ტანი გამოეჩინა და შეემოსა ახლადშობილი სიცოცხლის ფერებით.

თითქოს ოდნავ გამხდარმა, გაფერმკრთალებულმა, მაგრამ უფრო გამოცოცხლებულმა თენგიზმა კიბე ჩაირბინა და ეზოში ჩავიდა. მიმოიხედა.

ღამდებოდა, მაგრამ ბინდი ეზოში თერთად გაბნეტილ თოვლს ვერ აბნელებდა და დაუწერელ ქაღალდით გაშლილიყო თენგიზის თვალწინ. ქუდი გაისწორა, ბალტოს საყელო აიწია და ქიშკარში გავიდა.

— თენგიზ, მომიკითხე ბებია ეფემია! გამოჯანსაღება უსურვე! — მიაღვენა დედა.

— კარგი, გადაეცემ!

— არ გაცივდე, დიდხანს ნუ დარჩები შეილო?

— ხომ იცი, მომავდავს მორიგეობა

დაუწყეს და მალე ვერ მოვალ! ჩე რა მიჭირს; ღამე მთვარეიანი და გზას გავიკვლივ!

— ჰო, შვილო, ჰო!

მთვარე არ ჩანდა, მაგრამ მისი შუქი თოვლივით გადათეთრებულ ღრუბლებში გამოსჭვივოდა; ცა და მიწა ერთნაირად იყო გათეთრებული, გაერთიანებული, თითქოს შედუღებული და ერთ მთლიან სხეულად გაქვავებული, თუმცა თოვლის ახალი ფიქვებით წაშლილ გზაზე თენგიზი თოვლს ღრჭილით მითელავდა და სუნთქვაც ნაბიჯივით აეწყო. ამ ქვეყნად ახლა თითქოს აღარავინ იყო მის გარდა, თოვლით დაფარულ დედამიწაზე სულ მარტო დარჩენილიყო ბუნების პირისპირ.

ღროს თითქოს წაედო, მოენელებინა ვულის მწვავე ნაღველი, როცა ღამეებს თეთრად ათენებდა, დღეებს კი შავად აღამებდა, და ახლა უფრო თავისუფლად მიაბიჯებდა.

გზაზე აქეთ-იქიდან შემორახმული, თოვლით დაყურსული ნაძვის ხეები იდგნენ უძრავად, თითქოს თენგიზის მიახლოებით შემერთალნი, გალურსულნი, რაღაც შეუცნობ ფიქრს მიცემულნი; თითქოს მათ იმდენი ჰქონდათ სათქმელი, ყველაფერს ვერასოდეს იტყოდნენ; და დუმდნენ ხეები, დუმილითაც ბევრის შეტყველნი.

თენგიზს ახლა ყველაფერი გარდაქმნილ-განახლებულად ეჩვენებოდა; გულისცემის განახლებოდა, თავზე სიკეთესავეთ რომ ეყრებოდა თითქოს ზეცის წმინდა სამლოცველოში განწმენილ-გასაბეჭავებელი აღერსივით მსუბუქი ფიქვები. მდინარის მინელებული სუნთქვა შემოესმა და ვაუხარდა: ჩემს გარდა კიდევ რაღაც მოძრაობს და სუნთქავსო ამ ქვეყნად.

მალე მიადწია.

აივანზე გამოსულ ახალგაზრდებში, კოტესთან მდგარი ნანა დაინახა; თვალი მოარიდა და ოთახში შევიდა.

სკამებზე უხმოდ მსხდარ ორ ხანშესულ ქალს მიესალმა; ლოგინზე პირადმა დაწოლილ ბებია ეფემიას მიუახლოვდა.

— როგორ ბრძანდებით? დედამ გამოვანმრთოლება გისურვა, ბებო...

— გამადლობთ. იმედი მაქვს, დედხანს აღარ შეგაწუხებთ კეთილ მეზობლებს.

ავადმყოფი მძიმედ სუნთქავდა. ეტყობოდა; სულსა და ხორცს ერთად მოთავსება აღარ შეეძლო, მაგრამ გაყრაც გაძნელებოდათ.

თენგიზი შესძრა ამ სავალალო სურათში; ველარ გაუძლო, კარი გაიღო და მეორე ოთახში ფეხაკრეფით შევიდა.

— თენგიზ! — შემოესმა.

კუთხეში მჯდარი მამა წამოდგა, მიეგება, ხელი ჩამოართვა.

— დავსხდეთ აქ, თენგიზ.

დასხდნენ.

თენგიზი ხასიათზე არ იყო და ხმას ვერ იღებდა.

მამა თვალბში ჩასჩერებოდა და უღიმოდა.

— კარგია რომ მოხველი; შინ გამცილებელი არავინ მყავდა. თენგიზ, ხომ გამაცილებ?

თენგიზი დუმდა. მერე სახეში მიაჩერდა და ხმა ამოიღო:

— მარტო ხომ ვერ გაგიშვებ ამ ყიამეთში.

— კარგი ხარ, თენგიზ; მეც შენი იმედი მქონდა, ამიტომ დავრჩი... ძალიან შეცოდება ბებია ეფემია, მარა იტყვიან, ზოგი ჭირი მარგებელიაო, აქ მაინც შეგხვდი.

თენგიზის თვალები აივანზე მდგარი ნანას თვალბს წააწყდა. მობრუნდა და მამას უთხრა:

— მიხარია, ბებია ეფემიას შენც არ ივიწყებ.

— ბებია ეფემიას დავიწყება ვის შეუძლია. ჩვენი ჭკუის ასეთი მასწავლებელ-დამრიგებელი ქვეყანაზე არ გაჩენილა; თვალში რომ ჩავვარდნოდით, ხელს არ ამოისვამდა; პირიქით, აღერსით ყელამდე აგვაესებდა და რამე საჩუქარიც მზად ჰქონდა ჩვენთვის.

— ასეთი აღამიანები არ უნდა კვდებოდნენ.

— ასეთები უფრო მალე კვდებიან.

გულის მთელ სიკეთეს სხვებს უნაწილებენ და თვითონ ქრებიან.

— სამაგიეროდ ხალხის გულში დიდხანს რჩებიან, — უპასუხა თამაზმა.

— კოტე, წავიდეთ! — რაღაც არაბუნებრივად ხმაშალა მიძახა ნანამ და მკლავში ხელი ჩაავლო.

— რა იყო, რა მოხდა?

— არაფერი, დავიღალე, წავიდეთ, — უკვე ხმამისუსტებით უთხრა ნანამ და თავი დახარა.

— წავიდეთ!

ნანა წინ გაემართა, კიბეზე დაეშვა.

თენგიზს კიბეზე ჩამავალი ნანას ფეხისხმაში ამ ქალის გულისხმაც ესმოდა და თითქოს იმსაც კითხულობდა, რაც შიგ ეწერა, მაგრამ ამას მისთვის მნიშვნელობა ახლა არ ჰქონდა. მაინც მისი ყურადღება ნანას მიეპყრო; ნანას უსმენდა, ხედავდა, ფიქრობდა მასზე; მასვე უღიმოდა გულში რაღაც მიმქრალი ტკივილით, თუმცა მაკას ჩასცქეროდა სახეში.

მიწყდა ნანას ფეხისხმა.

თენგიზმა ახლა დაინახა, როგორ მიეახლოებინა სახე მაკას ნელსაცხებლით ნაკვეთ სახესთან და როგორი გამაბრუნებელი სურნელით სუნთქავდა ამ ქალთან ერთად. უხერხულობა იგრძნო და გასწორდა, ღიმილიც ჩაუქრა.

მაკამ პირიქით — ახლა გაუღიმა:

— ხომ არ შეგეშინდა? რაღაც კი მოხდა... ო, რა კარგია! — თუმცა არაფერი თქვა, რა იყო ეს „კარგი“, თენგიზი მიუხვდა, რასაც გულისხმობდა თამაზი ქალი.

„გიხაროდეს, შენი დრო დადგა“ — თენგიზს გაუელვა ამ აზრმა და მაკას თვითონაც გაუღიმა, თუმცა ამ ღიმილს ძლივს შესამჩნევი სიცოცხის ბეჭედი აჩნდა...

— ბიჭები შეშას დაეჩეხავთ, მაკა, — უთხრა და გავიდა.

შეშა ბევრი დაჩეხეს, მიმქრალ ბუხარში ცეცხლი გააჩაღეს.

ნაშუალამევს ავადმყოფის ოთახიდან ვიღაც ხანშესული ქალი გამოვიდა; ახალგაზრდებს ჩურჩულით უთხრა:

— დამეს ჩვენ გავუთვეთ ავადმყოფს თქვენ წადით, მოისვენეთ, შეიძლება...

— იქნებ საჭირო ვართ, დევიდა... უთხრა თენგიზმა.

— არა, ჩვენ დავრჩებით.

— თუ ასეა... — და თენგიზი წამოდგა.

— თენგიზ, ცოტახნით დავრჩეთ. მალე წავალთ. მე გეტყვი — როდის, — მაკამ ხელში ხელი ჩაავლო და ისევ გვერდით მოისვა. გაიტრუნა; ალბათ, სხვების წასვლას თუ ელოდა.

ღამისმთველები თითო-ოროდ გაიკრიფნენ და როცა კიბეზე უკანასკნელი ფეხის ხმა მიწყდა, მაკა წამოდგა.

— ახლა ჩვენც შეგვიძლია გავიპაროთ აქედან; პო, ფრთხილად, ფრთხილად! — თენგიზს ხელი ჩაავლო და ფეხის წვერზე შემდგარმა კარი გააღო.

თენგიზიც მიჰყვა.

კიბეზე დაეშვნენ, შეთქმულებივით ხმაგაკმედილნი ეზოში გავიდნენ.

ახლა არ თოვდა. დათოვილ ეზოში სიწყნარე სუფევდა. თოვლით დაძაბული ხეებიც, ღამისმთველებივით თითქოს ჩაფიქრებულნი იყვნენ ავადმყოფის აებედზე. ცა უფრო ნათელი მოჩანდა.

მთვარე ხან ჩნდებოდა, ხან იმალებოდა ბუმბულივით ღრუბლებში.

— რა დამეა, ო, რა დამეა! თითქოს ახლა ვიწყებთ სიცოცხლეს! — წამოიძახა მაკამ და თენგიზს სულ ზედ მიეკრა.

— ვიწყებთ, თუ იწყებ?

— მარტო მე კი არა, — მე რა ვიქნებოდი უშენოდ...

ეზოდან გავიდნენ.

კარგა ხანს უხმოდ მიდიოდნენ და თოვლის მონოტონურ ჭრიალს უსმენდნენ.

— რადგან პირობას მისრულებ და შინ მაცილებ, ჩემი გზით ვიაროთ; მოკლებე მოვჭრათ, — ბილიკით წავიდეთ; მომყევი.

— კარგი, წავიდეთ.

ცოტახნის შემდეგ მაკამ გზიდან გადაუხვია და ალაგზე ფეხმარდად ისკუპა.

— მომყევი, თენგიზ! — თოვლით დაფარულ პატარა მინდორზე ხელგაშლი-

ლი გაიქცა, — დამეწიე, თუ ვაქაცო ხარ! — ერთხელ კიდევ მიაძახა ადგილზე გაშეშებულ თენგიზს და კისკისი შორთო.

თენგიზი შეეყოყმანდა; მერე უცხად ადგილიდან დაიძრა და გაედევნა.

დათვის ბელივით ძირს, თოვლზე ტოტებდაწყობილი ნაძვის ხესთან წამოეწია წინ შევლივით გავარდნილ მაკას და წაეტანა.

— შეჩერდი, ხომ დაგიპირე, ახტაჯანავ!

მოსხლეტილი მაკა გულში ჩაეჭრა და სიცილიც შეწყდა.

— მაკა, მაკა, დაილაღე? რა მოგივიდა? — მაკა ხმას არ იღებდა, თვალგაშეშებით მიჩერებოდა და მთელი მკერდით სუნთქავდა ვაქაცის მკლავზე გადაწოლილი.

თენგიზი თვალეზში ჩასჩერებოდა; თოვლზე სირბილით გახურებული ქალწულის აღმური სცემდა სახეში და თვითონაც ამ აღმურით თვრებოდა; ვეღარ მოითმინა და დაეწაფა.

დრო შეუმჩნევლად გასულიყო...

ახლა თოვლზე ისხდნენ გვერდი-გვერდ.

ქალი ვაყის მუხლებზე თავდადებულნი გულამოსკენით ტირილდა:

— ახლა რაღა ვქნა, რა წყალში ჩავებრდე, თვალს სადღა გავახელო!

— დაწყნარდი, მაკა. არ მეგონა თუ... ახლა რა მეთქმის: შენ — ცოლი, მე — ქმარი.

მაკა უცხად დადუმდა, თავი ასწია, თვალეზი გაუბრწყინდა, ხელი გაშალა და ჩაეკონა.

— თენგიზ, ჩემო გულისთქმავ! ახლა მთლად შენი ვარ, შენი მაკა ვარ; თუ გინდ მომკალი და გადამაგდე უფსკრულში!

— დაწყნარდი, კარგი! ჩემი ხარ და სიტყვას არ გაეტებს. შენც გრძნობდი ამას.

მიდიოდნენ, თოვლზე უფრო მსუბუქად მიაბიჯებდნენ, თუმცა შინაგანად რაღაც ახალი სიმძიმის გაჩენას გრძნობდნენ.

ოდნავ წაყინული თოვლი ბროლივით ბრწყინავდა, კიაფობდა უკვე დღეჩამოხდილი მთვარის თეთრ შუქზე.

როცა მაკა თენგიზს დაშორდა და ჰიშკარში შევიდა, თავის კარმიდამოს ვეღარ ცნობდა; გადასხვაფერებულყო, ალბათ იმიტომ, რომ თვითონაც ის აღარ იყო, რაც ამ ერთი საათის წინ. მისთვის ახლა აქ ყველაფერი უცხო იყო და შორეული. რაც დღემდე აქ ენახა თუ განეცადა, ზემოდან ოდნავ წაყინულ თოვლივით იდო მის თვალწინ; უმოძრაო, გაშეშებული, დასრულებული და წერტილდასმული, როგორც წიგნის ბოლო სტრიქონი.

ფეხს ფრთხილად ადგამდა ეზოში უხვად დადებულ თოვლზე, უახლოვდებოდა ოდასახლის დაგრებილ, ქვეითების კიბეს.

ძაღვმა იცნო და ფეხქვეშ გაეგო; მაკა შეკრთა და გვერდით თოვლში ისკუპა.

ძაღლი დაჯდა, თვალი გადაევნა დათოვილ კიბეზე ფეხშედგმულ მაკას, თავის კარმიდამოში, მაკა ვერ ხარობდა, მის სიხარულს აქედან ფეხი ამოეკვეთა, — სხვა ქვეყანაში გადასულიყო.

კიბეზე ფეხშეშლილი ავიდა. აივნის კარი ფრთხილად გააღო. ფეხის წვერზე შემდგარმა და ქურღივით სუნთქვაშეკრულმა ოთახში შეაღწია გაიხადა, ლოგინში ჩაწვა.

„მგონი, გადავჩიე“ — იფიქრა. დედის ხველება გაიგონა და მთლად გაიტრუნა.

„ძმას თუ გადავურჩი, დედაჩემს გავუძლებ“.

კარიც გაიღო და დედის ხმა მოესმა:

— ასე რატომ დაიგვიანე, რა მოხდა?

— ბებია ეფემია ძალიან ცუდად იყო და ვერ მოვშორდი.

— ასე გვიან მარტო წამოდი?

— მარტო არ ვიყავი — გამოტყდა მაკა.

— ეინ მოვაცილა?

მაკამ იყუჩა; ხმა აღარ გასცა.

— დასამალია?

— არა, დასამალი არაა, მარა...

— მარა...

— ნენა, ნუ გამამხელ, ჩემი საქმე გადაწყდა.

— როგორ თუ გადაწყდა; ვინ გადაწყვიტა?

— ვთხოვდები.

— რას ამბობ, შვილო!? მამა თუ არ გყავს, ჩვენ ცოცხლები ვართ; არ უნდა გვცოდნოდნა?

მაკა წამოიჭრა და მოეხვია.

— მამატიე, დედიკო; უკეთესი დუნიახე არ მოინახება, დიდხანია გულში მედო და ვერ ვამხელდი, — ახლა კი...

— ვინ არის?

— გოგი გიორგაძის ვაჟი, თენგიზი.

— თენგიზიო? — გაიკვირვა დედა, თუმცა ხმა შეურბილდა. შვილს შუბლზე აკოცა, სახე მიამბრუნა და ცრემლები წასკდა.

დედა გვიან გავიდა.

მაკა იმეორებდა: „აი, რა ყოფილა, აი, რა ყოფილა!“ — ჯერ განუძღვლი გრძნობა ეუფლებოდა და რაღაც საამოდ უქრიალებდა მთელი სხეული. თენგიზის ყოველი მიმოხვრა, სახის კუნთის შერხვევა, თვალთა ციმციმი და ღიმილი ედგა თვალწინ. მისი ხმა და სუნთქვაც ესმოდა.

შინ წასული თენგიზი ახლაც შეჩერდა იმავე მდინარის ხიდზე:

ისევ იმ ხმით რაკრაკებდა მისუსტებული პატარა მდინარე და თითქოს ქვეყნის შესახებ ერთსა და იმავე ამბავს, ვინ იცის, მერამდენჯერ იმეორებდა.

აქ ყველაფერი ისე იყო, როგორც რამდენიმე საათის წინ; თვითონ კი ძირფესვიანად ამობრუნებულყოფილ და თითქოს სხვა ნიდაგზე დამყარებულყოფილ მისი ცხოვრება: ახალი საზრუნავ-საფიქრებელი, მოსაველე-მოსაგვარებელი მხრებზე დასწოლოდა, დამძიმებულყოფილ და ისეთი გრძნობა ჰქონდა, ჩემი სიმძიმით, შესაძლოა, ჩატყდესო ხიდი. და აჩქარდა, ხიდზე გადავიდა.

ეზოში შეჩერდა, მიმოიხედა; ხომ ყველაფერი წესრიგზეა, უდავლოდ ხომ არაფერი დევს, ან სახლს ხომ არაფერი აკლია, ღირსეულად თუ გამოიყურებ-

ბაო, ასეთი ფიქრები თავის კარმიდამოზე ახლა გასჩენოდა პირველად.

— „ჰო, ყველაფერი შესაძლებელია მუსახერხებელია, თუ ხმაზეწყობით ვიცხოვრებთ“ — დასკვნა. სახლში შევიდა, ჩაწეა და ახლა ნანას სახე დაუდგა თვალწინ: „მეც ჩემი შეგისრულე და ამით ყველაფერი გათავდაო“, — უთხრა და დახუჭა თვალი.

II.

— რატომ ამჩქარე; რად დამიყვირე?

— როდის? ჰო, შინ წამოსვლა მინდოდა, დავილაღე.

— თუ შენ დაიღალე, მე რა დავაშავე?

— არაფერი, შევწუხდი და ხმამალა გითხარი.

— რამ შეგაწუხა?

— რა ვიცი, რამდენი რამ შეიძლება აწუხებდეს ადამიანს — უპასუხა ლამის-თვეიდან შინ მიმავალმა ნანამ ბრაზმორეულ კოტეს და ფეხს აუჩქარა.

— ჰოო, — საქმეც იმაშია; „რამდენი რამ შეიძლება აწუხებდეს...“ — ტუჩაბზუებით უთხრა კოტემ და თვალები სულ ახლოს მიანათა სახეში.

ნანამ თავი შეიკავა; მერე უპასუხა:

— არა გრცხვენია? ახლა რაღა დროს ასეთებია. შინ მიმიყვანე და უფრო მეტს გეტყვი.

— რაო? მეტს მეტყვი? კარგი, მივიდეთ... — და კოტემ ხმა ჩაიკმინდა.

განუწყვეტლივ ჰრიალებდა თოვლი და ეს ჰრიალიც მათ შორის რაღაც უსიამო გრძნობის გაჩენაზე მეტყველებდა ამჟამად.

ნანა დაიღალა, სუნთქვა აუჩქარდა.

ეზოში რომ შევიდნენ, წინ წასული ნანა ოდასახლის შუა კიბეზე შეჩერდა. მოაჯირს დაეყრდნო, თავი ზედ მისდო.

— რა მოგივიდა; მართლა ცუდად ხარ?

— ცოტა მადროვე.

კოტეს უნდოდა ხელი შეეშველებინა, მაგრამ ნანამ ფეხი მოიცივალა და კოტეს დაუხმარებლად კიბეზე ავიდა.

საძინებელ ოთახში დიდხანს ხმას არ იღებდნენ, როცა შუქი ჩააქრეს და ლო-

გინში ჩაწვნი, კოტე შეიშმუშნა, თავი წამოსწია და ხმაც ამოიღო:

— რა უნდა გეტყვა?

— ბევრი არაფერი.

— როგორ თუ არაფერი? — კოტეს ხმაში შეკავებული ბრაზი გაისმა.

— მიზეზი შენ ხარ.

— მე?

— ჰო, შენ, ფეხმძიმედ უნდა ვიყო.

კოტეს ჭერ ხმა ჩაუფარდა, იყუჩა; მერე დამნაშავესავით ხმადამეებით თქვა:

— რითი შეატყვე?

— მადა გამოქრა, გულიც მიმდის. ასე ფეხმძიმედ ქალმა იცისო.

— ჰოო. — სიხარულით კი არა, თითქოს სინანულით აღმოხდა კოტეს და ლოგინში წამოჯდა.

ნანა გააოცა კოტეს დუმილმა; მაინც ადროვა, კარგახანს ითმინა. კარგის თქმას თუ არ აპირობს, ცუდს მაინც შეტყვისო, მაგრამ ბოლოს ველარ მოითმინა და შეეკითხა:

— არ გიხარია?

— როგორ არა, ჰო, როგორ არა, მარა...

— მარა? რა თქვი ეს, კოტე?

— არაფერი, ნანა, დაწყნარდი, ყველაფერს გეტყვი.

— რა უნდა მითხრა? — უკვე რალაც შემკრთალი ხმით შეეკითხა ნანა და თვითონაც ლოგინში დაჯდა; სიბნელეში კოტეს თვალებს ეძებდა, მაგრამ ვერ ხედავდა.

კოტე შეფუცხუნდა, მაინც გაბედა:

— აქ დიდი სათქმელ-სამტკიცებელი არაფერია; სტუდენტები ვართ. ერთი ჩვენგანი რომ მთლად თავისუფალი იყოს, კიდევ ჰო, რამეს ვიტყოდით, მარა ახლა შვილის გაჩენა, ჩვენი წახდენა.

— მთლად თავისუფალი საფლავშია, ჩვენ კი სოფელში ვართ, გამოცდებსაც სხვადასხვა დროს ვაბარებთ, რა გვიშლის ხელს? — კოტახანს ვაკვირდებოდა, სანამ ბავშვი ძუძუზე იქნება და საქმელს შეეჩვევა; დედებიც წამოგვეშველებიან და ერთ ბავშვს ვერ გავზრდით? ამას ნუ მიზამ; სირცხვილს ნუ ექვამთ.

— სირცხვილი რა შუაშია, ისე ჰო, გა-

ვზრდით, თუ ორივე მიუჭვდებით, დღე-ღამე „ნანინას“ ვუგალობებთ და სხვა აღარაფერს ვაკეთებთ; ასე ბავშვი გაიზარდება, ჩვენ რაც ვიცით, დაგვაფიქვდება.

— რას ამბობ, კოტე?! საქმე რომ გაქირდეს, საგნების ჩაბარების დროს თბილისში წავიყვან. გახსოვს, ბავშვიანი ქალი რომ შეგგხვდა მატარებელში? ისე მეც თან წავიყვან და საგნების ჩაბარებამდე დეიდასთან დავრჩებით; სულ რამდენიმე დღის საქმეა მხოლოდ.

— კარგად ამბობ, ცუდად გამოგდის. ასე ადვილი და აწყობილი რომ იყოს ცხოვრება, რასაც ვისურვებთ, ყველაფერი აგვისრულდება, ამ ორ-სამ დღეში თბილისში წავიყვან და, თუ ფეხმძიმედ ხარ, ფეხმსუბუქს ჩამოგიყვან სოფელში.

— ბავშვი რომ არ გიყვარდა მატარებელშიაც შეგატყვე, მარა ვიფიქრე, საკუთარი ეყვარება-თქვა; ახლა კი რაღა ვქნა, რა წყალში ჩავეარდე?! ეს პირველი მაინც არ მომესპო, შემერჩინა, ჩემს სიცოცხლეს აზრი რომ ჰქონოდა! — ქვითინებდა ნანა უკვე საწოლში პირქვედამსობილი და აღარაფრის გავონება აღარ უნდოდა.

— პირველი იქნება თუ მეორე, ყველას ბავშვის სახე ექნება. თუ ყველაფერი შეილებს შევწირე, ჩვენ არაფერი დავგრჩება, — თქვა კოტემ, გადაბრუნდა და ხერხვა ამოუშვა.

— როგორ მიხაროდა, ცაზე ხელს ვავლებდი, ოცნებით რას არ ვაცმევდი, ვახურავდი, სად არ ვატარებდი სიცოცხლეში ახლად შემოფრენილ ბარტყვით და ახლა რაღა ვქნა! — დიდხანს ქვითინებდა ნანა, თუმცა მისი გამგონი არავინ იყო.

მერე ჩაჩუმდა; ბურანს მიეცა. არც ეჩინა, არც ეღვიძა. ისე სადღაც, ძილღვიძილის საზღვარზე მისულს, ათასი რამ შემამფოთებელი ეჩვენებოდა: აგერ, ყვავილებით გადაბიზინებულ ველზე ვავიდა. ვაზაფხულია, მზიანი დღეა. ხელში სახემომღიძარი ბავშვი უქირავს, დაჩერებია, სხვა ყველაფერი დავიწყე-

ბია. მიღის, წინ მიიწევს, თითქოს მის-
ცურავს იმ ველზე. ზოგჯერ თავს ას-
წევს; შორს, თავშაქარივით გვერდი-
გვერდ დადგმულ, ცას მიბჯენილ, და-
თოვილ მწვერვალებს ხედავს. წინ ხიდი
გამოჩნდა, ამ ხიდისაკენ მიიწევს, ზედ
შედგება და რალაც საშიში ხმაური აჩე-
რებს. ქვევით საცალფეხო ხიდივემ, ნამ-
ქერით აღიდებული, პირზე ქაფმოღებუ-
ლი და ამღვრეული მდინარე შხუის, გუ-
გუნებს. აგერ, ვილაც ახმახი მისკენ მოი-
წევს, თავზე წამოადგება, ბავშვს წაეჭა-
ნება, მაგრამ ამ დროს ბურანიდან გამო-
დის; გულამოგარდნილი, აქოშინებული
და სახეგაოფლიანებული ისევ თვალს
ხუჭავს... აგერ, მთის ბილიკს შესდგო-
მია, ბავშვიც თან მიჰყავს. გარშემო მთე-
ბია, ამ მთებს შორის უფსკრულებია,
ხოლო ვიწრო ბილიკი დანასავით პირ-
წამახვილ კონცხებიდან მთიდან მთაზე
გადადის; ამ საშიშ კონცხს ძლივ-ძლი-
ვობით მიჰყვება. საკმარისია ოდნავი შე-
ფერხება, რომ უფსკრულში გადაიჩეხოს
და თავისი პატარაც თან გადაიყოლოს;
მაგრამ თავისთავზე აღარ ჩივის. იმაზე
ოცნებობს, როგორმე ბავშვი გადაარჩი-
ნოს, და აცქერდება სახეში. ბავშვი შეჰ-
ლიმის და მხოლოდ დედის იმედი აქვს.
ერთი კონცხი რომ გადაიარა, მთამ რალაც
საეშვოდ სული ჩაითქვა, ეს საშიში სუნ-
თქვა გააძლიერა, მერე გრიგალად გადა-
აქცია, დაუბერა და აფუგუნდა. ნანა ვე-
ლარაფერს ზედავს, უველაფერი აირია
მის თვალწინ; ხან აცურდება პაერში, ხა-
ნაც ეშვება სადღაც უფსკრულის პირად;
თმა ეწეწება, ტანსაცმელი აცვდება, რაც
ძალა შესწევს შვილს ეჭიდება, იკრავს
გულში, თავსაც ზედ ადებს, ამითაც ამა-
გრებს, ეცემა, დგება, მაგრამ უჭირს,
თვალს ახელს, ბურანიდან გამოდის.
ცრემლებით სახედასველებული და გუ-
ლამოგარდნილი სულს ძლივსდა იბრუ-
ნებს... თვალი ისევ ეხუჭება, ისევ ბურა-
ნშია. ახლა სადღაც, უკაცურ ტყეში ისევ
თავისი პატარათი მიღის სულ მარტო. ამ
ტყეში ლომის შემპარხენი ღრიალი ეს-
მის ისე, როგორც თბილისის ზოობაღში
უნახავს. მხეცები ხან აქ ამოჰყოფენ

თავს, ხან იქ დაკრეცილი კბილებით, მა-
გრამ შვილს გულში იხუტებს, ხეებს ეფ-
არება, თავდავიწყებით მიიწევს—წინ;
ხან ფეხით, ხანაც მუხლებზე ხოხვით,
რომ შვილი იხსნას, დაიფაროს, გადაარ-
ჩინოს, — გაიყვანოს სამშვიდობოზე...
უეცრად ის მხეცი გზას გადაუჭრის,
ყალბზე დგება და ეუბნება: „აი, ეს შენი
პატარა დამითმე და ხელს არ ვახლებ“,
მაგრამ ნანას სწორედ ეს, თავისი გულ-
ღვიძლი არ შეუძლია დაუთმოს და ეხ-
ვევა, გულში იკრავს, ზედ ეფარება, გაქ-
ცევას ლამობს. ლომი თათს დაჰკრავს,
შვილს გამოსტაცებს და ნანა გულწასუ-
ლი ეცემა... უცბად თვალს ახელს, მთე-
ლი ტანით აცახცახებული, გულგაბას-
რული და სუნთქვადახშული წამოიწევს,
ლოგინში ჯდება; მიმოიხედავს. ოთახში
ჩაძინებული კოტე ისე ღმუის, ხრია-
ლებს, როგორც ლომი, რომელმაც თა-
ვისი პატარა მოსტაცა.

ნანას შენააციებავით შეაქრეოლა
მთელს ტანში.

თბილისისაკენ მიჰქროდა მატარებე-
ლი...

კუბეში ნანა და კოტე პირისპირ ისხ-
ნენ.

ნანას თავი ჩაექინდრა, თვლებდა, ისე-
თი გრძნობა ჰქონდა თავის საყვარელ
ქალაქში კი არა, თითქოს სადმე სასაკლა-
ოზე მიჰყავთო პირუტყვის მსგავსად.

— თავი რად ჩაგიქინდრავს? — ჰკითხა
კოტემ.

ნანამ მორჩილებით, თუმცა ცივად
თვალი გაუსწორა:

— რა უნდა გითხრა? ძალა შენს ხელ-
თაა, განაინიც გამოტანილია და თქმას
რალა ფასი აქვს:

კოტემ ხელი ჩაიქნია, ლოგინში ჩაწვა.
წუთიც და მატარებლის ვუგუნს კოტეს
მონოტონური ხერხევაც დაერთო.

ბურანს მიცემული და ფიქრით შორს
წასული ნანა უკვე ამ ორხმოვან „მუსი-
კას“ უსმენდა.

...მესამე დღეს თბილისის ერთ-ერთ
სამშობიარო სახლის პალატაში ნანა
თვალ-გამტერებით ჰქერს აცქერდებოდა,

ხელები საფეთქელზე დაეწყო და ყოველ წუთს საოპერაციოში გაყვანას ელოდა. თეთრხალათიანები შესძულეზობოდა; ქვეყნად სიცოცხლის მომყვანი ეს ადამიანები, ნანას ახლა ჯალათებად ეჩვენებოდა. ისინი საოპერაციოში გაიყვანდნენ, იმისათვის კი არა, რომ სიცოცხლე ეხსნათ, პირიქით, იმისათვის რომ ჩაეჭროთ ჩასახული სიცოცხლის ნასახი. თეთრხალათიანების დანახვაზე თრთოდა, ცახცახებდა თითქოს შეპურობილი იყო განუქურნავი ციებ-ხელებით და ისევ საფეთქელზე იჭერდა ხელებს.

დერეფანში ხმაური და ფენისხმა გაიშალა.

ნანა მიხვდა, მოდიანო და თვალი დახტა.

ისე წამოაყენეს და წაიყვანეს, თვალი არ გაუხელია. არავის დანახვა არ უნდოდა. მიხვდა, უკვე საოპერაციო მაგიდაზე ვწევარო.

გათავდა.

ყველაფერი მზადაა.

სიცოცხლე მოსპობილია.

და მიჰყავთ იგი ისევ დახუჭული თვალებით, ფერმიხდილი, სულითა და ხორციით გაძარცვული, სისხლდაცლილი, თავისი მეორე სიცოცხლით მკვდარი. არც კენესის, არც ტირის, არც ყვირის, შერიგებია ყოველგვარ ტკივილს, რადგან მისი სულიერი ტანჯვა სძლევა ფიზიკურს.

როცა პალატაში შეიყვანეს და მოსვენეს, მხოლოდ მაშინ გაახილა თვალი, და გული ამოუჭდა, ნაკადულივით წამოსული ცრემლები დაეღვარა სახეზე.

... რამდენიმე დღის შემდეგ თბილისიდან გასული მატარებლით ისევ სოფლისაგან მიჰქროდნენ.

ნანა ხმას არ იღებდა.

კოტე, თითქოს აქ არაფერიც არ მომხდარაო, დერეფანში გამოდიოდა, უცნობ მგზავრებთან აბამდა ბაასს ცისა და ქვეყნის ამბებზე და ხორხოცებდა ხელგაშლილი.

III.

გატყდა ზამთარი. გაზაფხულის პირველი წვიმა მოვიდა, მიწას ტანი დაბანა,

ჩარეცხა ზამთრის უკანასკნელი კვალი, გამოცოცხლებულ ხეებს, თითქოს სუნთქავენო, ყოველ რტოდან ასდრდა დოღბანდივით მსუბუქი, გამჭვირვალე ოხშივარი და ახალი ყლორტები დღითი დღე ახელდნენ თვალს.

სოფელში თითქოს ყველაფერი ახლად იბადებოდა, ზამთარში ყინვებით პირშეკრული მიწა ცოცხლდებოდა, როგორც ყოველი სულდგმული. დედამიწას ფართედ გაეხსნა გულმკერდი და მზად იყო, რა სიკეთეც გააჩნდა, ყველაფერი გამრჯე ადამიანებისათვის გულუხვად მოეცა.

დიახ, ყველაფერი ხელახლა იბადებოდა, ყველაფერი განახლებული სიცოცხლისათვის ემზადებოდა, თუმცა პირშავი სიკვდილის აჩრდილი ახლაც ქურდივით დაეხეტებოდა შარამუკებში და ზოგჯერ იქაც გამოჩნდებოდა, სადაც ადამიანის შვილი მას არ ელოდა.

მისაგენებდნენ ეფემიას.

ყველაზე მეტად ახალგაზრდა ქალის ტირილი და დანშული ქვითინი ისმოდა. თალხი თავსახურით შემოსუდრულ სახეს იშვიათად აჩენდა. ზოგჯერ ახალგაზრდა ქალაქის გულგამასრული აკვრდებოდა.

ეს იყო ნანა.

გვერდიგვერდ მომავალ თენგიზსა და მაკას რომ გაჰხედავდა, თვალს უმალ მოსწყვეტდა, ტიროდა მარტო დეიდა ეფემიას უბედურ ბედზე კი არა — თავის თავზედაც:

თენგიზმაც შეუსრულა დანაპირები და მის მაგიერ მაკა ხარობდა.

თენგიზი მძწყენილი გამოიყურებოდა.

პირმომცინარი მაკა ყურში რაღაც საიდუმლოს ჩასჩურჩულებდა.

ნანა მაკას სიხარულის მიზეზს ხვდებოდა, თუმცა თვითონ არავისთან არაფერი ეთქმოდა და ქვითინებდა გულამომკდარი. დედაზე მეტად დეიდა აშშვიდებდა, ამხნეებდა ყოველ განსაცდელის წუთებში და ახლა იმასაც სამუდამო ქვეყანაში მიაცილებდა.

— საცოდავი ნანა, როგორ გაშხდარა, გაფითრებულა. ტირის და თან ჩვენ გვა-

ცმერდება, კოტე კი არ ჩანს. წელან დავინახე ბიჭებში, იცინოდა.

თენგიზი ღუშდა.

— ამბობენ, კოტემ მუცელი მოაშლევინაო და ნანა ჭავრობსო. თავს რაზე იკლავს ეს უბედური.

თენგიზი ღუშდა.

— კოტეს ცხენის მაგიერ მოტოციკლეტი უყვიდა: დააჭენებს სოფლის შარაშუკებში. ახლა უბედური ნანა ვეღარ დაეწევა, ბევრიც რომ მისდიოს.

თენგიზი ღუშდა.

როცა ეფემია საფლავში ჩაასვენეს და მისი სამუდამო სახლის სახურავზე დაყრილი მიწის ბაგაბუვი გაისმა, გულწასული ნანა იქაურობას გააშორეს, ჰადრის ქვეშ დააწვინეს მიწაზე და გაფითრებული თენგიზიც გაჩნდა, ნანას თავზე დაადგა.

— აკურეთ წყალი! გაუხსენით გულ-მკერდი! — იძახდა.

წვეთებიც გააჩინეს. მიაღებინეს. ნანამ დაიკვნესა, შეირხა, გაახილა თვალები და გაკვირვებით აქეთ-იქით მიმოიხედა. სახეგაფითრებული თენგიზი იცნო და თითქოს გაუღიმაო, ბაგე გაეხსნა, წყაროსავით წამოსული ცრემლებიც ხმის ამოუღებლად დაედგარა სახეზე.

თენგიზმა უკან დაიხია და გამობრუნდა.

— შენ რაღა მოგდის? — გამკვალავი ხმით და თვალმოწკურვით შეეკითხა მაკა, მიუახლოვდა; თენგიზის წინ ისარივით დაესო. ლურსმანივით წამახვილი. ცისფერი თვალები გაუსწორა და სუნთქვაც შეეკრა.

— აღამიანია, — ყრუდ უპასუხა თენგიზმა და სახე მოარიდა, გვერდი აუქცია, გაშორდა.

გაშეშებული მაკა თენგიზს გამოედევნა და გაუსწორდა.

ახლა სახე უეცრად შეეცვალა, უკან დახევა ამჯობინა და ენაც დაუტკბა.

— მართლაც, რა ცოდვანა ნანა... მე კი რაღაც ძველმა იჭვმა გამკრა და უნებლიედ გამასულელა.

ქვევით, თემშარაზე, მოტოციკლის გუგუნი და ბავშვების ქრიამული გაისმა.

— კოტე, კოტე! გააჩერე, ჩვენც წავიყვანე! — მისძახოდნენ ბავშვები.

უკან ჩამორჩენილ კოტეს შინ გამოევლო, მოტოციკლი გამოეყვანა და თავმოშვლებილი თემშარაზე მიაქროლებდა. ისე შესულიყო აზარტში ბავშვების მუდარა არც კი ესმოდა, მხოლოდ იმას ცდილობდა, ყეფითა და კისრისტებით ადევნებული ძაღლები არ დასწვოდნენ, მოტოციკლიდან არ დაეთრიათ.

— ნანა აქ მარტოა. თვითონ კი უგზოუკვლოდ დაეხეტება. მეგობრობაც ასეთი უნდა, — გაჯავრდა მაკა.

— მეგობრობა! — ირონიით გაავრძულა თენგიზმა და სახის კუნთები რაღაც ნერვიულად შეუთამაშდა.

ღუშლით გაიარეს მთელი გზა.

ერთად მიდიოდნენ. რაღაც ორივეს აწუხებდა, უშლიდა, მაგრამ ამაზე არაფერს ამბობდნენ.

მაკა ვიღაც სხვებზე ლაპარაკობდა და იცინოდა.

თენგიზი იშვიათად თუ გაიღიმებდა.

შინ რომ მივიდნენ, მაკამ ეშმაკურად ჩაუკრა თვალი, ხელში ხელი ჩაავლო, შემოატრიალა, გადაიკისკისა და თითიც მიუღირა.

— ციც! მიფრთხილდი, ყმაწვილო! მე მაკა მჭკია!

• • •

— ვაი, რა ექნა, ვაი, რა მეშველებ! — შემოესმა ოდასახლის კიბეზე ასულ ნანას კოტეს გოდება და შესფოთებულ ოთახში შევარდა:

— რა მოხდა, კოტე, რა მოგივიდა?

ლოგინზე პირაღმა დაწოლილმა კოტემ დოღბანდით შეხვეულ ბარძაყზე უჩვენა, რომლიდანაც სისხლი ყონავდა.

— ხომ ხედავ რა, მიყვეს ძაღლებმა.

— რა ძაღლებმა? რას ამბობ?

— მოტოციკლეთს მივაქროლებდი, ძაღლები გამომიდგნენ, მარა ვერ დამეწიენ. მერე მოსახვევში სვლა შევანელე და ერთი ლობეყოჩისთან ჩასაფრებული ქოფავი დამეტაკა და დამითრია.

— როგორ, სატირალში წამყევი მეგონა და ძაღლებთან წახვედი?

— შემაწუხა ტირილ-ყვირილმა და პერზე გავედი.

— მერე, როგორ ვადაჩხი?

— როცა დაკბენილი დამითრია და მოტოციკლმაც ჩახჩახი შეწყვიტა, ძალღიჯ მომეშვა; მოშორებით დაჯდა და დამნაშავესავით მომაჩერდა სახეში. მერე სხვა ძაღლებიც წამომეწიენ, მარა მოტოციკლეტი ხმაჩამედელი რომ დახვდათ და მე დაკბენილი, რიყის ქვებზე ჩამოსხდნენ და ჩამოყარეს ყურები.

— ასე, შვილო, გამოსავალი სისხლი არ დადგებოა, იტყვიან, ჩვენი არ გჯერა, — ჩაერია შვილის სასთუმალთან დამჯდარი დედა.

— შევეციდი, დედაჩემო. მოტოციკლეტი კი არა, და ავტო რომ მეყიდა, ძაღლი ფეხს ვერ მომკამდა.

— ახლა ეს გვაკლია, მარა თუ ატყდი, მამაშენი იმასაც გიყიდის და რაღა გვეშველება, სადმე კლდეზე გადაახტუნებ და მთლად დაგვლუპავ! ახლა კი იარე ქალაქში და ირტყი ჭკვერივით ნემსები!

— ნემსი რა შუაშია?

— არ იცი თუ? ახლა გაცოფება გვაკლია.

— ვაი, ნენა, ისედაც აღარ ვარ კაცი და ნემსებს რაღა გაუძლებს!

— კარგი, კოტე, დამშვიდდი, ნემსი დაკბენილისათვის აუცილებელია. — უთხრა ნანამ და ისიც კოტეს სასთუმალთან სკამზე ჩამოჯდა.

— ახლა ავტო ისურვე, შვილო? იმასაც გიყიდი, მხოლოდ კარგად იყავი, — მოისმა მეორე ოთახიდან გამოსული მამის ხმა. ნიკაპთან შერჩენილ წაბლისფერ შეედარებულ წვერზე ხელი ჩამოისვა და გრძელი უღვაშიც გადაიკრინა.

— იცოცხლე, მამაჩემო! აი, ხომ ვთქვი! ვაშა მანქანას!

— რას ამბობ, კაცო! ხომ არ გაგიყვდი? თუ ავტოზე დაჯდა მთლად გაგიყვდება, მარა იმას აღარ იტყვი, რითი უყვიდი?

— რითი, დედაჩემო? ხილი და ლიმონ-მანდარინი რამ გამოლია: მოტოციკლსაც გავყიდი და ეზოში ნიკელით აპრილებულ „ვოლგას“ შემოვაბრძანებ.

— ვაი, რაღა ექნა! — დაიძახა დედა.

— იცი, შვილო, საკუთარი ხელით ვერაფერს შეიძენ და დააწევე... მაშინ ნენს; ახია მაგახე, მარა, როცა აღარ ვიქნებით, მაშინ რას შეგები? ახლა კოლექტივში რაღაც გაპიროვნება შემოუღლიათ და ყველას თავის ნაკვეთს მისცემენ. ამბობენ არ დაამუშავებ, გაგაშავებენო. იტყვიან, ბენო სიორიძის ნაშვირიაო და თავი მოგვეჭრება საქვეყნოდ.

— რაო? აქამდე პიროვნებად არ ჩავითვლებოდი თუ რას ამბობ, ნენა?

— ჰოდა, პიროვნებამ პიროვნულად უნდა იმუშაოს, რომ სხვები არ მოატყუოს და არ იცუღლუტოსო. არა და, ყველაფრიდან გამოგრიცხავენ.

— დაექცათ ოჯახი ეს რაღაც დიდი ეშმაკობა მოუგონიათ, მარა თუ ვადავრჩი, გამოსაძრომს აქიდანაც ვიპოვი.

— სალომე, მაგას ახლა თავის ვაჭირვება ეყოფა და ყველაფერს ერთად ნუ წამოყარი, — უთხრა ცოლს ბენომ და ოთახიდან გავიდა.

გვიან ღამით ძლივს ოდნავ დაწყნარდა კოტე და ჩაეძინა.

გვერდით, თავის საწოლზე, ნანა თვალდახუჭული გატრუნულიყო, თუმცა არ ეძინა. ათასი რამ სურათი ეჩვენებოდა დაწყებული იმ დღიდან, როცა დედა ეფემია უკანასკნელ დღეებს ითვლიდა! ბოლოს კი, როცა პირლია საფლავეში ჩაასვენეს და მიწას აყრიდნენ, თვითონ გრძნობა დაპკარგა... თვალი რომ გაახილა, სახეგაფითრებული თენგიზი დაინახა პირველად და თავის თავი სიზმარში ეგონა. კოტე კი ამ დროს საღდაც მოტოციკლით მიჰქროდა და მთელი სოფლის ძაღლები მისდევდნენ.

„სხვისი ახლო იყო, ჩემი კი — შორს“ — იფიქრა, თუმცა გულის სიღრმეში „სასხვისოდ“ თენგიზი არ ემეტებოდა. ეს როგორ მოხდა? რატომ უნდა ყოფილიყო თენგიზი „სხვისი“ კოტე კი „თავისი“?

ახლა ეკითხებოდა ნანა თავის თავს, თუმცა ამ კითხვებზე არ უპასუხებდა, — პასუხის ძიებაც ეძნელებოდა. თვლემდა.

რალაც მწვავე ტკივილები უჩხვლელტდა მთელ სხეულს.

ბოლოს რალაც მიზებით და უნებლიედ მაშის აშენებული კედელი აღიმართა მის თვალწინ და ჩამოეფარა, დაუბნელა გონება, ჩაეძინა.

ყოღონენ მამლები, აქა-იქ ყვედნენ ძალები, თუმცა ამ სახლში ახლა არავის არაფერი ესმოდა.

IV.

შემთბარი ნიავე ყველგან დაჰქროდა, ელამუნებოდა, ეთამაშებოდა, აუქროლებდა, ჩაუქროლებდა მინდვრის ნორჩ ბალახს, ახლად თვალგახელილ ხეხილთა ყვავილებს, ეს იყო სუნთქვა ძალმოცემული ვახუფხულისა და ის ყველგან დაჰქროდა, ყველაფერს წვდებოდა; ჩონგურის სიმეხვიით ხის რტოებში გამომკრთალ სხივებს ეხებოდა, არხედა, უკრავდა კაცისათვის გაუგონარს, მაგრამ მინც მისახვედრს, რალაც უზენაესი მადლით ნაკურთხ მუსიკას. და მოდიოდა ყველა გზებზე დაძრული ხალხი. სოფლის შუაგულში იყრიდა თავს და ჩოჩქოლებდა დაუსრულებლივ.

— ახალს გვეტყვიანო და, ვნახოთ.

— ყველაფერი ცხადიაო, ამბობენ.

— რაა ცხადიაო, რას ამბობ, პარმენ?

— რაო და აირჩიეთო.

— ვინ აირჩიეთო?

— ვინ კი არა, გზაკვალი აირჩიეთო.

— რავე, არჩეული არა გვაქვს თუ?

— ვაშენებთ, მარა უნდა ვიცოდეთ, რას ვაშენებთ, ბოლოს რა გამოვა.

— აი, მართალია, ყრუ კედლებს ვაშენებთ, თუ საერთო ბაღებს, ესაა საქმე.

— ჰოდა, ავაშენა.

იქვე თავისთვის ჩუმად მიმავალი გრიგოლი მიხვდა მე მირტყამენო და თავი ჩაქინდრა, ფეხი მოითრია, უკან ჩამორჩა. დავპატარავდიო ეგონა და აიბუზა, თავი მოიყრუა, თვალი მოწყურა. თუ ხალხს თვალი მოვარიდე, მომეშვებაო და, ფეხშებორკილივით მიბაჯბაჯებდა.

გოგიმ ივრძნო ეს და ძველი მეგობარი

უხერხულ მდგომარეობიდან რომ გამოეყვანა, ჩაერია:

— კედელს თავი დაანებეთ... ბიჭებო, არაფერ შუაშია. ერთი კედლით არც ძველი აშენდება და არც ახალი.

— ეს ხომ ასეა, მარა...

და ეს ამბავი იქვე შეწყვიტეს.

გრიგოლმა მსუბუქად ამოისუნთქა და გოგის ვაჰხედა: „მტერია-თქვა, ვამბობდი და ესაა?“—გაიფიქრა.

კრება დაიწყო. ხალხი გაინაბა.

სიტყვა კოლექტივის თავმჯდომარემ, კირილემ აიღო.

თავმჯდომარემაც დაახლოებით იგივე თქვა, რაც ხალხმა გზადაგზა. მერე დაუმატა:

— ჰოდა, ერთი ჰექტარი საკარმიდამო შუაზე უნდა გაიყოს: ნახევარი კოლექტივის შეემატება, კერძოს კი ნახევარი ჩამოაკლდება. რა მოხდება? მოხდება ის, რომ კოლმეურნე თავის საკარმიდამოდან ძველი შემოსავლის ნახევარს კოლექტივის ბელლიდან მიიღებს. ამით საერთო გაძლიერდება, კერძო კი ამდენადვე შესუსტდება და ჩვენც ეს გვინდა, ამხანაგებო.

— მაი კაია, მარა...

— მარა რა?—ატყდა ხალხში ხმაური.

— მთავარია, რამდენად დასუსტდება.

— რამდენადაც ერთი ხელი დამისუსტდება, მეორე იმდენადვე გამიმავრდება, მარა ის არ ჯობს, ორივე გამავრდეს?

— ეს კაი ამბავია და, ახსნა-განმარტებისათვის დიდხანს იცოცხლე!

— კი მარა, თუ ასე მოხდა და შუაზე გაეყავით, ქვის ყორეს რა ეშველება? — ისევ გრიგოლს ვადაპკრა ერთმა წითურმა, მაღლა თმა აყრილმა ახალგაზრდამ და ხალხში სიცილი გაისმა.

„ვაი, სირცხვილო! ის არ მერჩია, საკუთარი სასაფლაო მეშენებია?“—იფიქრა, შეჯარულ ხალხში რალაც უხერხუ-

ლად გაჩხერილმა გრიგოლმა და თვალი ისევ მოწკურა.

გოგი გულისტკივილით აცქერდებოდა, მაგრამ იცოდა, გრიგოლის დასაცავად ახლა ერთი სიტყვის თქმაც არ შეეძლო: ამით დაცვის მაგიერ, დათვურ სამსახურს გაუწევდა თავის ძველ მეგობარს:—ხალხის თვალში უფრო გააბახებდა.

როცა საკარმიდამო ნაკვეთის ნახევარ ჰექტარზე ჩამოყვანა გადაწყდა, გრიგოლი გაჰქრა, თითქოს მიწამ ჩაყლაპაო, აღარსად ჩანდა.

გოგი ათვალეირებდა, ეძებდა, უნდოდა შორიდან მიანც დაენახა როგორ განიცდისო ამ ახალ ამბავს, მაგრამ გრიგოლის მნახველიც ვერავინ იპოვა.

თითქოს ჭებირმა გადმოხეთქა, კრებიდან ყველა მიმართულებით დაძრული ხალხის ჩოჩქოლი მოედო სოფელს. ათასი აზრი, ათასი ხმა და კილო ებრძოდნენ ამ ამბავებდნენ ერთმანეთს. ეს ხმები შორდებოდნენ, იფანტებოდნენ, მერე მთლად წყდებოდნენ.

კრებიდან ყველაზე აღრე წასული გრიგოლი ხელების ქნევით, მოხშირებულ ხელებით და რაღაც მტკიცე გადაწყვეტილებით მარტო მიდიოდა დაცარიელებულ სოფლის შარაზე. თავისთავზე გაბრაზებული ზოგჯერ რაღაც მუქარით ჩაიგუგუნებდა, მიბუტბუტებდა: „ეთქვი და აგისრულდო, ესაა და სხვა შენ იცი. კარგად თქმული, ცუდად გავიგე, ცუდი რომ ეთქვა ფეხს დაუკოცნიდი, ესაა საქმე? ყრუ კედელს გავყვი და მეც დავყრუვდი, ამხანავს კაი საქმისათვის ზურგი შევაქციე, მივაყენე შეურაცხყოფა. ჰოდა, ახლა დაუჩოქე, დაუკოცნე ხელფეხი, უხადე ბოდიში, თუ გაბატოს, სხვა რაღა გზაა... ეს კაი მარა იმ დასაქცევ კედელს ახლა რა დააქცევს. ჯერ აშენებამ წელი მომწყვიტა, ახლა დაქცევა თავსაც მომწყვეტს და ახიცი იქნება, მაინც რაღად მინდა ქვეყანაში მოკრილი თავი... ეს ყველაფერი სწორი და მოსაწონია, მარა ჩვენს შეილებს მაინც რაღად ავურიე გზაკვალი?“—და

ეს გრიგოლს თავის ყველაზე დიდ დანაშაულად მიაჩნდა ახლა.

„ჰო, კედელი დაინგრევა და გასწორდება, მარა დანგრეულ ცხოვრებას რა გაასწორებს?“—ეკითხებოდა იგი თავის თავს. ჩქარობდა, თითქოს ზურგზე მოწოლილი სირცხვილი მიიჩქარებდა. წინ გზა ხსნილი ჰქონდა და შინ ისე შეეძლო მისულიყო, ველარავინ შეარცხვენდა, რადგანაც სირცხვილი კრებიდან მოდიოდა და უკან მოსდევდა. უწევდა ზურგს. ცოტა კიდევ და მისი ამბავი ამ სოფლის ყოველ კუნტულში მდინარესავით დაიღვრებოდა.

რკინის ჭიშკარს მიადგა, სწრაფად გაალო და ისე მიიჯახა, ანეტა შემფოთებულნი გამოიჭრა ეზოში. ეგონა მეხი თუ ჩამოვარდაო მოწმენდილ ციდან, მაგრამ გრიგოლის დანახვამ უფრო შეაერთო:

— გრიგოლ, რა მოხდა, რა დაგემართა ფერი არ ვაღვეს?

— ფერი რად მინდა, თავი არა მაქვს?

— რაა, რას ამბობ, გაგაყდი თუ?!

— გაგიყებულს მაპატიებდნენ, მარა არ გავგიყდი და არ მაპატიეს!

— ვერაფერი გავიგე, სწორედ არ მეტყვი?

— აი, ამ კედელს რომ გავასწორებ, მაშინ მიხვდები, გაიგებ სისწორეს და დანახავ სინათლეს!

— ღმერთო, მიშველე! რა შუაშია კედელი?!

— კედელი არ ყოფილიყო, კაცი ვიქნებოდი, ახლა კედელია და კაცი აღარ ვარ!

ანეტა რაღაც აზრზე მოვიდა, იქვე დაჯდა ახლად ამოწვერილ მოლზე და თავი დააქნია.

— გეჩიჩინებოდი და არ დამიჯერე.

— რას გეჩიჩინებოდი, ანეტა?

— რა ჭირად გვინდა-თქვა ამოდენა კედელი, ვის ვემალებით-თქვა ამ ჩვენს სოფელში. თავს იყრუებდი, მარა ახლა ხომ ყველაფერი კარგად გაგაგონეს კრებაზე.

— კრებაზე კი არა, მეტიც გამაგონეს, მარა...

— მარა რა?

— აი, ამ ჩვენს კარმიდამოს ლარს და-
ადებენ, ნახევარს კოლექტივის მიუზომი-
ვენ, მეორე ნახევარზე კი ირიკავე რამ-
დენიც გინდა, სანამ ეზოში შემოსული
კოლექტივი იმასაც არ წაიღებს.

— რას ამბობ, კაცო!... ამისათვის
ამოგვხადე სული მთელ ოჯახს, აგვაწი-
ოკე და ყველაფერი გადააბრუნე?... ჰო,
მარა არაფერია. ჩვენთვის ის ნახევარიც
მეტია. მიწას მიწაში ხომ არ წავიღებთ.
თავი თუ მოვიკალით, მიწა რათ გვინდა.

— მაი კაი აზრია მარა, ანეტა, ახლა
ერთი დიდი ჩაქუჩი და ურო მომინახე.
ტანსაცემელს გამოვიცვლი და მერე მი-
ყურე.

— რა უნდა გიყურო, ვერ გიცნობ
თუ?

— ძალი ვინც მოკლა, იმან უნდა
გადაათრიოსო და გადაეთრევე.

— გადასათრევეს თვითონ კოლექტი-
ვი გადაათრევეს თუ საქირთა და ახლა
მაინც დაიწყნარდი, შე კაცო.

— არ მომიტან და თვითონ ვიპოვი.
ვერ ვნახავ თუ?

— გეყოფა ახლა: ჯერ აშენებით აცი-
ნე ხალხი, ახლა დანგრევით უფრო დაგ-
ცინებენ და აღარ მოისვენებ?

— მოვისვენებ, თუ მომასვენებენ, რად-
ვან დაიწყეს, ჯერ მარჯვენა გვერდს მოგ-
ჭრიან, მერე მარცხენას. რავე თავი თუ
მომჭრეს, მიწას ვერ მოჭრიან თუ?... მა-
შინ ეს ჩვენი ძველი ოდასახლი კოლექ-
ტივის ზღვაში გაუქმებულ გემივით
ატივტივდება.

— რავე, კოლექტივი სხვისია თუ?

გრიგოლმა რაღაც გაკვირვებით შე-
ხედა ცოლს:

— კი მარა, ანეტა, ვინ გასწავლა ამ-
დენი ამბავი?

— ამას სწავლა რათ უნდა, მარა შენ
რაღაც სხვანაირად ნასწავლი დაბრუნდი
შინ.

— ჰოო, ასეა ხომ? — ჩილაპარაკა
გრიგოლმა და გაეცალა, შევიდა სახლში.
ცოტა ხნის შემდეგ რკინის ვეებერთელა
ჩაქუჩი, სატეხი, ურო და ხის სკამი გა-
მოიტანა. ეზოს მარჯვნივ კედელს მიადგა
და ნგრევა დაიწყო;

— რას შევები, გრიგოლ, აშენება რომ
დამთავრე, ნგრევა დაიწყე? შეეციობა
კრებიდან წინ წამოსულნი უნდა მოხდეს
მეზობელთაგანი.

— თუ არ ააშენე, ისე ვერ დაანგრევე,
მარა დანგრევა უფრო ადვილი ყოფილა.

— რავე, დასანგრევს ჩვენში ვინ აშე-
ნებს; შეჩერდი, გრიგოლ, იმდენი დაან-
გრევე, კოლექტივი რომ შემოეტიოს; და-
ნარჩენს რას ერჩი. იყოს თავისთვის და
იღლეგრძელოს რამდენიც ენებოს.

— ჩემს აშენებულს მინდა დავანგრევე,
მინდა გავაქრობ ვის რა საქმე აქვს.

— აშენება შენი საქმე იყო, დანგრე-
ვაზე კოლექტივის ბრძანებაა საქირთო.

— ბრძანება, განკარგულება და მი-
თითება ჯარში დავტოვე. აქ კი, ჩემსა-
ზე, ვის რა საქმე აქვს. — გაჯიუტდა
გრიგოლი.

ცოტა ხნის შემდეგ სხვებიც მოგროვ-
დნენ, გრიგოლს შეუტრის, მაგრამ გა-
ჯიუტებულს არაფრის გაგონება აღარ
უნდოდა.

როცა ხალხმა სიცილი ატეხა, მაშინ
კი შეერთა. „ახლა მგონი, ანეტას სიტყ-
ვებიც მისრულდება და ეს მაკლია“, —
იფიქრა, თუმცა ნგრევა მაინც განაგრძო,
უფრო ხელშემკრთალმა, მოღუნებულმა.

ხალხი გაეცალა, სიცილ-ხარხარით წა-
ვიღწამოვიდა.

გრიგოლი კი ყორზე შემომჯდარ,
ფრთაჩამოყრილ არწივივით გაპყურებ-
და წასულეხს.

სალამოს, როცა ექვსი-შვიდი მეტრის
მანძილზე კედელი დაეწვრია, ბრიგადი-
რი იასონი, თითქოს მიწიდან ამოძვრაო,
აღიმართა გრიგოლის თვალწინ.

— ჩამოდი ძირს, რას ჩადიხარ, თუ
იცი, არა გრცხვენია? ვინ მოგცა ნება?
ხალხს ასე ასწავლი ახალ ცხოვრებას?
იცოდე, დაისჯები და გასაგებია.

გრიგოლი შედგა. რკინის ვებერთელა
ჩაქუჩი დაუვარდა ხელიდან, უხერხუ-
ლად ჩაახველა და ძირს ჩამოვიდა. დაჯ-
და მიწაზე და ღვარად მოღვნილი ცივი
ოფლი სახელოებით მოიწმინდა სახეზე.

— საცაა გამაგიეებთ და მერე ყვე-

ლაფერი მეპატიება, — ჩაილაპარაკა, პაპიროსი ამოიღო და გაბოლოა.

— მესმის და გასაგებია, მარა უცნაურობა დაგჩემებია და მიხედვით თავს. რას გავხარ თუ იცი, ასე როგორ უნდა წახედვით ყაძახი. ჰო, კია და, ნახვამდის! — დაიძახა იასონმა და გაეცალა.

— ახლა კია, ამ გამონანგრევში პაერი დაირხა და გზაც გამოჩნდა, — შემოესმა თავზე წამდგარი ანეტას ხმა.

— ახლა ჰო, მარა გვიანაა. ურემი რომ გადაბრუნდება, გზა მაშინ გამოჩნდება.

— აღრე ჯობდა მარა, კია საქმე გვიანაც კია.

— მარტო გოგამ კი არა, შენც მაჯობე..

— ჰო, კია, გეყოფა, წამოდი შინ. ცოტა მოსვენე.

— მოსვენება დიდი მჭირდება. დამიგე და დამაწვინე, ანეტა. ტანი ისე დამიმძიმდა, ვეღარც კი ვზიდავ.

— იმდენი ქვა და ღორღი მოზიდე, კიდევ როგორა ხარ ცოცხალი, მარა ავით ხომ არ ხარ? რა დროს ძილია? — და ქმარს შუბლზე ხელი დაადო, — არაფერია. კი არ უნდა შეშინდე კაცო.

— ავადმყოფობას ავიტან, მარა დაცინვა მესმის და ვერ ამიტანია.

— არაფერია, ყველაფერს აქვს თავისი ბოლო. გავა დრო და რაც მოხდა, ამაზე თვითონაც გაგეცინება.

გრიგოლმა რაღაც უფრო იმედიანად მიპაპრო ცოლს თვალი.

— წავედეთ, ანეტა.

ანეტამ მკლავში გამოსდო ხელი. წაიყვანა.

ამ ერთმა დღემ თითქოს მოახუცაო, წელში მოხრილი და თავჩამოვარდნილი გრიგოლი ძლივს მიაბიჯებდა; რატომღაც მიწაზე გამოსახული ჯვარი ელანდებოდა.

შევიდნენ სახლში. ანეტამ ლოგინი გაუშალა, როგორც ბავშვს, ფეხზე თვითონ გახადა, ჩააწვინა.

— მოსვენებ, გამოიძინებ და ხვალ ახალი კაცი ადგები, — გაამხნევა.

გრიგოლი მძიმედ სუნთქავდა. თვალები დახუჭა, თუმცა გრძნობდა, ძილი

შორს იყო. რაღაც სტკიოდა, ლოგინში განძრევაც უძნელდებოდა. კიდევ მოჭრილი მორივით, თვალწინს მსგებრივად ზე გამოსახული ჯვარი ედგა, ყურებში კი ხალხის სიცილ-ხარხარი და თითქოს საღაც მიპქროდა, სოფელში შემოჭრილი ზღვის ტალღებზე აცურებულნი. ახლა ამ ტალღას არც კი, ებრძოდა, დანებებოდა, ყურადღებას არც მას აქცევდა, საით წაიღებდა, ჩაძირავდა თუ გაიყვანდა სადმე ნაპირზე.

ანეტა ფეხის წვერზე წამდგარი, შორიხლო მიმოლიოდა. ხან გაინახებოდა, წააყურებდა თუ ჩაეძინაო, მაგრამ გრძნობდა ქმარს არ ეძინა და წუხდა, ადგილს ვერ პოულობდა აქ, თავის სახლში.

ღამდებოდა, მაგრამ შუქს არ ანთებდა.

„მარტო ჩემთვის რათ მინდა“ — ფიქრობდა. დაიღალა. ტახტზე ფრთხილად დაეშვა. გაუფალ მყუდროებას, სიბნელეც ემატებოდა, მხოლოდ გრიგოლის მძიმე სუნთქვა ესმოდა ხანდაყოფნებით. ისეთი გრძნობა ქონდა, სიბნელეში და სიმარტოვეში მხოლოდ ამ სუნთქვას შეეძლო გაეგრძელებინა მისი სიცოცხლეც. მაშინ შუქიც აინთებოდა, გათენდებოდა, — შუის კაშკაშა სხივებიც შემოიჭრებოდნენ ამ მყუდრო სახლში და ისევ მხარ და მხარ, ერთი სიცოცხლით ერთად ივლიდნენ. გადალახვდნენ ღარჩენილი დღეების ავკარგს.

გრიგოლი არ ხედავდა, თუმცა გრძნობდა, საღ იყო, რას აკეთებდა, რას განიცდიდა ანეტა და ცდილობდა როგორმე ხმა ამოეღო, რამე საიმედო ეთქვა ცოლისათვის, მაგრამ ამაოდ, — ხმის ამოღება უძნელდებოდა, — შესაფერი სიტყვა ვერ ეპოვა.

კარგა ხნის შემდეგ ძლივსღა თქვა:

— დაწვეი, ანეტა.

ანეტასათვის ესეც გამხნეება იყო და წამოდგა, დაფაცურდა; ოდასახლის კბე ჩაიბრინა, ჯერ საყოლს მიხედა, მერე ისევ სახლს დაუბრუნდა, ჩაკეტა ყველა კარები და გრიგოლის პირდაპირ ლოგინში ჩაწვა.

— დამშვიდდი, კაცო. ახლა დაეძინე

ნოთ. ფიქრი მსუბუქია, მარა თუ აგეკვიტა, დაგამძიმებს; არც დასაწყისი აქვს, არც დასასრული. თავი მოიყრუე, ნურაფერს გაიგონებ; ასე რომ გაყვე წახდები კაცი.

— წახდენა არ მაკლია, ანეტა, მარა ძილი მაინც კარგია და ვეცდები.

— ჰო, ჰო; დამიჯერე. პიტლერის არ შეგშინებია, უძილობა გაშინებს? შე კაცო, აქ ყველაფერი ხელის გულზე გვაქვს დახატული და ვიცით რაც არის.

— დახატული ყველაფერი კარგადაა, მარა მე ვერ ვარ კარგად.

— კარგად იქნები, ნუ გეშინია.

დადუმდნენ.

ანეტა ისე გაბრწყინებულიყო, მისი სუთნქვაც აღარ ისმოდა.

გრიგოლი დიდხანს ებრძოდა თავის-თავს. ანეტას სიტყვები აგონდებოდა და თავს იყრუებდა, ფიქრს აჩერებდა, ცდილობდა გონების თვალწინ წარმოსახული სურათებიც დაეხსენებია, თუმცა ამ საქმელო ბრძოლაში მარცხდებოდა. ბოლოს მაინც დასძლია, ჩაეძინა.

„მადლობა ღმერთს“ — ჩაიჩურჩულა ანეტამ და თვითონაც ძილს მისცა თავი.

დილით გრიგოლმა თვალი რომ გაახილა, გაუკვირდა:

ოთახში მზე იდგა. ალბათ, პირველად, ბავშვობის შემდეგ, შემოასწრო ოთახში მზემ.

„ბავშვობას დაეუბრუნდი და, ალბათ, ამიტომ... ჰო, ბავშვს ყველაფერს ასწავლიან მოხუცები, ახალგაზრდები, შინაურები თუ გარეშეები“ — და რაღაც უფრო მსუბუქად წამოღდა.

ანეტა აქ არ ჩანდა, თუმცა მისი ხელის კვალი ყველაფერს აჩნდა: დაელა-

გებინა, დაეწმინდა, დაესუფთავებია ყველაფერი, თვითონ კი საღდაცო წასულიყო და მისი ხმაც აღარ ისმოდა.

გრიგოლმა ჩაიცვა, ხელპირი დაიბანა, გამოცოცხლდა, ოთახიდან ოთახში სიარული დაიწყო. იმედინად, თითქოს წინანდებურად, ესმოდა საკუთარი ფეხის ხმა; აქ ისევ გრძელდებოდა სიციცხლე.

აივანზე გამოვიდა, ეზოს გადაჰხედა, სამზარეულოს წინ კალთააკაპიწებული ანეტაც დაინახა და შეუქი დაეფინა სახეზე.

ანეტას გარშემო მთელი ჭარი შეკრებილიყო: დრუნჩიანი გოჭები, ნიჩაბპირა ბატები, იხვები და ნისკარტწამახელი ქათმები.

ანეტა ყველას ერთად აპურებდა, კალთიდან პეშვით უყრიდა სიმინდის მარცვალს, თანაც უფრო თავგასულებს ტუქსავდა;

გრიგოლი უქტეროდა, იღიმებოდა.

— ვერ ძღვებიან, ანეტა? — გადასძახა.

— ამათ რა გააძღვებთ! პირუტყვი კი არა, კაცი ვერ ძღვება, სულ მეტი და მეტი უნდა შესანსლოს!

— ესეც შენ და, გერგება, — ჩაიბურღლუნა გრიგოლმა თავისთვის და აივნის მოაჯირთან სკამი მიიდგა. დაჭდა. გოგის კარმიდამოს გაჰხედა. იქ ახლა თითქოს ყველაფერი სხვანაირად გამოიყურებოდა: სახლი, ეზო და მთელი კარმიდამო. ბოლო დროს იქით გახედვაც აღარ უნდოდა, ახლა იხედებოდა და სირცხვილი წვავდა. გულში ის ძველი გოგი გაცოცხლებოდა, ახლა უფრო ნათლად ხედავდა მას, ვიდრე ოდესმე, თუმცა მისგან უკვე შორს იყო და ამ დაშორებას ნანობდა.

(დასასრული იქნება)

ჩვეუბანი
ორი ლექსი

• • •

ამბობ: „ქალარა შემოგეპარა და სიჭაბუკის აფრა დაუშვი“. ამდენი ჰანგი, მაშ, ვინ შეჰყარა დაუბერებელ ჩემს სალამურში?!

ეს სიჭაბუკის მწველი ხმებია, რომ არ მასვენებს, ყურში მიწვივის. თითქოს ერთმანეთს შეთავსებია ჩემი ოხვრა და შენი სიცილი...

შენი მეხოტბე და მომღერალი ვგრძნობდი ტრფობისთვის ვიყავი დამდნარი, მაგრამ არ დაშრა ჩემი მელანი. მაგრამ არ დადნა ჩემი ფანქარი.

რაც ვიყავ, მუდამ იგივე ვიქნები, გაივლის კიდევ ბევრი ზაფხული, როგორც გლეხს ღვინო ჩემი ფიქრები მაქვს სიბერისთვის შემონახული.

არ მჯერა ჩემს გულს ცეცხლი ჩაუტრეს, გახვეული ვარ ტრფობის აღმურში, ვინ გადაბუგავს ჩემს სიჭაბუკეს ნაწოთობს ვარამში და სიხაოულში?.

ამბობ: „ქალარა შემოგეპარა და სიჭაბუკის აფრა დაუშვი“. ამდენი ჰანგი, მაშ, ვინ შეჰყარა დაუბერებელ ჩემს სალამურში?!

• • •

ომის დროს ბევრმა გამოვიგლოვა, ეს მახსოვს, როგორც შავი ზღაპარი... და ძლივს იპოვა, სისხლით იპოვა მშვიდობამ მყუდრო თავშესაფარი.

განა ომს ღვიძავს მხოლოდ ბსოენაში, ძველსა და რბილში არის გაიჯღარა. ჩვენს სულში ცოცხლობს, დარდს და გლოვაში გატარებული ოთხი ზამთარი.

ო, ის ტკივილი ჯერ არ გამქრალა, სავსებით არსად არ მიმალულა გაჩნდება თვალწინ ნივთი პატარა და ძველს იარას გახსნის ფარულად.

ო, შენ იმ წელთა მწარე ღვიძილო, ახლაც იმ ქართა მსუსხავს სიცივე, როგორმე მინდა ჩამოგიცილო და ვაჟ, რომ ვერ ჩამოგიცილებ.

ჩემს გონებაში ის დღე ივნისის ჩაქვდილია ტყვიის ლურსმნებით, გახვეებული შე და თბილისი ერთად ვიდექით უქმელ-უსმელი...

რამდენი დილა გაქრა კმუნვაში, რამდენი ღამე - დარდს და ვარამში, წამომეზარდა ქაბუკს უღვაში სანგარში, თოვლში, ჩამქრალ ქალაქში.

მახსოვს, რამდენჯერ სიკვდილს გადავჩი, ჩემს ახლოს გასკდა ბომბი წყვეული, დამწვარ მიწაში, როგორც ლადარში ტალღამ გაჰხვია ჩემი სხეული.

ახლაც იმ დღეებს თრთოლვით ვიგონებ თუმცა შორია დრო და მანძილი,

ნაღმის ნამსხვრევით დაკრილ
სტრიქონებს
გულში ვინახავ ძვირფას განძივით.

როცა მოგზავდები ქარს და წვიმაში,
როცა დამესხმის თავზე აედარი,
აბუტბუტდება მაშინ სივაში,
აბრიალდება ქერჩის ხანძარი.

მზიან ამინდში, როცა მარტო ვარ,
დედაბუნება როცა ფოფინებს,
მათ მოვიგონებ, ვინაც დაგვეტოვა,
ოწმში დაკარგულს ვეძებ ძმობილებს!

ვეძებ, ვისთანაც წვეთი არაყი
და ერთი ლუკმა პური გავყავი.

მე მახსოვს მათი მზერა ამაყი
ჩაუქრობელი შუქურ-ვარსკვლავი.

მე მახსოვს მათი სიტყვის წკრიალი
ყურში ჩამესმის ხმა წვეთ-წვეთობით
და დღესაც მაოგან იმედიანი
ისევე მათ კაცურ სიტყვას ვენდობი.

. . . განა ომს ღვიძავს შხოლოდ
ხსოვნაში,
ძვალსა და რბილში არის გამჯდარი,
ჩვენს სულში ცოცხლობს დარდს და
გლოვიაში
გატარებული ოთხი ზამთარი.

გერაგ გეგეშიძე

მ უ რ ი ს ძ ი მ ბ ა

მოთხრობა

ყველანი, ვინც ხედავდნენ იმ ბიჭებს ბაზარში, ერთად მიმაგალო, ერთს წინ, უფრო მაღალს, ხმელ-ხმელს, შუბლზე ჩამოყრილი მუქ წაბლისფერთმიანს და მეორეს უკან, უფრო მსუქანს, ფუნთულას, რომელსაც თეთრი, ოდნავ ჭორფლიანი სახე და წითელი თმა ჰქონდა, ხედებოდნენ, რომ ესენი ძმები იყვნენ. ეს ბიჭები არ გავდნენ ერთმანეთს არც სიარულით, უფროსი წელში გამართული, მსუბუქად დააბიჯებდა, პატარა კი დათვის ბელოვით მიბაჯბაჯებდა, არც კანის ფერით, უფროსი შავი იყო, მაგრამ ისინი მაინც გავდნენ ერთმანეთს იმდენად, რამდენადაც ყოველთვის გვიან ხოლმე ერთმანეთს ძმები. და ყველანი, ვინც ხედავდნენ იმ დღეს მათ ბაზარში. ხედებოდნენ, რომ ის ბავშვები ძმები უნდა ყოფილიყვნენ. ზოგიერთებმა იცოდნენ კიდევაც, ვინ იყვნენ ეს ბავშვები. მათ იცოდნენ, რომ ამ ბავშვებს მშობლები არა ჰყავდათ და ახლა მოხუცი ბებია ზრდიდა, ბებია ძალზე მოხუცი იყო, ძალზე მოტეხილი თავისი დარდით, და ბავშვები ხშირად, თითქმის მთელი დღე უსაქმოდ დაწინწალებდნენ ქუჩებში. სასადილოს წინ ცარიელ ყუთზე მჯდარმა გამხდარმა კაცმა, რომელიც გამველე-გამომვლელებს ათვალაიერებდა, იმ წამსვე იცნო უფროსი ბიჭი. ის იცნობდა ამ ბიჭის მამას და ერთხელ, დიდი ხნის წინათ, სანამ მამა მოკვდებოდა, ამ კაცმა ნაყინი უყიდა უფროს ბიჭს, რომელიც მაშინ ძალიან პატარა იყო და მამას გამოეყვანა ქუჩაში სასიეროდ. ეს იყო და ეს.

ლები დაძრწოდნენ ცარიელ კასრებსა და ყუთებს შორის და მიწას სუნავდნენ. ბიჭები იდგნენ ცოტა მოშორებით, ჭრელ-ჭრელი საზამთროებით დატვირთულ ორთვალასთან, რომლიდანაც ცხენი გამოეშვათ, მაგრამ იქვე იყო მიბმული ადვირით ორთვალას ბორბალზე და თავზე თოფრაკი ჰქონდა ჩამოცმული. ორთვალა აყირავებული იყო და საზამთროების ნაწილი მიწაზე ეყარა. ბებერი თეთრი ცხენი, რომელსაც წვრილ-წვრილი ლურჯი ფორაჯები ჰქონდა მთელ ტანზე, თივას ახრამუნებდა თოფრაკში. ორთვალას ქვეშ საზამთროს ნარჩენები ეყარა, ირგვლივ ბუხები ბზუოდნენ და ჰაერში ცხენის ჩენჩისა და დამბალი საზამთროს ერთმანეთში არეული სუნი იდგა. ამ მყრალი სუნის გამო ადვილად შეიძლება შეგძულებოდათ საზამთრო. ასე იყო ეს, მაგრამ ბიჭები იდგნენ და ინტერესით უყურებდნენ მწვანე წინსაფრთიან ცალხელა გამყიდველს, რომელსაც მარცხენა ხელი იდაყვის ქვემოთ წაჭრილი ჰქონდა და მარჯვენა ხელში გრძელი, პრიალა დანა ეჭირა. იგი ოსტატურად ხმარობდა დანას: იღებდა საზამთროს, მარცხენა წაჭრილი ხელის ილღის ქვეშ იღებდა და გრძელი, პრიალა დანით ლამაზად სერავდა ქერქს. ბიჭები ინტერესით უყურებდნენ გამყიდველს. სასადილოს წინ მჯდარი კაცი უყურებდა ბავშვებს და ფიქრობდა, ეყიდა მათთვის საზამთრო თუ არა, რადგან საზამთრო ახალი შემოსული იყო და ჯერ კიდევ საკმაოდ ძვირი ღირდა. შემდეგ უფროსმა ბიჭმა შემთხვევით მოიხედა და დაინახა სასადილოს წინ მჯდარი კაცი. ბიჭი დააკვირდა კაცს, და

სასადილოს წინ მშვიერი ძაღლები დაძრწოდნენ საკმლის საძებნელად. ძაღ-

ამ დროს კაცი წამოდგა ყუთიდან მტკიცე გადაწყვეტილებით, მისულიყო ბავშვებთან და ეყიდა საზამთრო, მაგრამ რამდენიმე ნაბიჯის შემდეგ გადაიფიქრა. მან გაიფიქრა: „ეჰ, ეს ბავშვები, სულერთია, არ მიცნობენ, რას მიხვდებიან, რომ მაგათი მამის ამხანაგი ვარ“. ამ ფიქრით მობრუნდა და სასადილოში შევიდა, სადაც დაასხმევინა დახლიდარს ერთი ჭიქა არაყი და საყუთარ თავზე გულგატეხილმა დალია. მან დადგა ჭიქა და ამოიოხრა: „ეჰ!..“ ეს იყო და ეს.

ბიჭები გამოვიდნენ ბაზრიდან და მექუდის ფარდულთან შეჩერდნენ. მექუდის ფარდული ბაზრის შესასვლელთან იდგა. დახლზე იდო მრგვალი სარკე, რომელშიც ქუდის მყიდველს შეეძლო დაენახა თავისი თავი. კედელზე მიჭედებულ ლურსმენებზე ეყიდა ახლადშეკერილი ქუდები, რომელთაც გაუთოვებისაგან არასასიამოვნო სუნი ასდიოდა. ბიჭები იდგნენ მექუდის ფარდულთან და ხარბად უყუარებდნენ ტროტუარზე მჭდარი ბოშა ქალის შავ ტუტუს, რომელსაც იგი ბავშვს აწოვებდა. ქალსა და ბავშვსაც თავი ყვითელი ნაჭრებით ჰქონდათ წაკრული. ბოშა ქალს კისერზე ყვითელი მოჭრისფერი, მრგვალი ლითონები ეკიდა მძივების მაგიერად და ყურის ბიბილოვებშიც ოქროსფერი რგოლები ჰქონდა გაყრილი. როცა ბოშა ქალი თავს ატრიალებდა და გამვლულ-გამომვლელს ეძახდა „მარჩიელი-მარჩიელი“, რგოლები აქეთ-იქეთ ჭანაობდნენ. ბოშა ქალი ბავშვს ტუტუს აწოვებდა და ამავე დროს იაფფასიან პაპიროსს სწევდა. ხალხი დადიოდა ტროტუარზე მჭდარი ბოშა ქალის წინ. ზოგნი, სანოვავით დატვირთულნი სახლისაკენ მიიჩქაროდნენ, ზოგნი ახლა მიდიოდნენ. ბაზარში, ბაზრიდან-კი ყაყანი ისმოდა. ბოშა კაცი, ბოშა ქალის ქმარი ან ბიძა, რომელსაც გრძელი შავი უღვაშები ჰქონდა, თავზე ფაფახი ეხურა და ოქროს ბეჭედი ეკეთა შუა თითზე, გასაყიდად გამოტანილ რკინის ჯაჭვებს ალაგებდა მიწაზე ერთმანეთის გასწვრივ და უშლიდა ხალხს

ქუჩაში წესიერად გავლას. ქუჩაში წესიერად გავლა ისედაც არ შეიძლებოდა.

მერე უფროსი ბიჭი მივიდა მექუდის დახლთან და სარკეში ჩაიხედა. უმცროსი სარკეს ვერა წვდებოდა, ამიტომ დახლს მოეჭიდა, ძლივსძლივობით აძვრა სარკესთან, ერთი წამით ჩაიხედა შიგ და ჩამოხტა ძირს. ამის შემდეგ უფროსმა ბიჭმა პაპიროსი იყიდა მეპაპიროსესთან და მერე ორივენი წამოვიდნენ ბაზრიდან გრძელი მოასფალტებული ქუჩით. აქა-იქ ქუჩაში გუბურები იდგა, რადგან წინა დღით წვიმა. წყალი უკვე შრებოდა. ახლა მოღრუბლული დღე იყო, მაგრამ ხანდახან, როცა მზე გამოანათებდა, მწარედ ცხელოდა. ქუჩის ორივე მხარეს თხრილები იყო, თხრილების იქით ტრიფოლიატის ღობეები, ღობეების იქით, ეზოების სიღრმეში სახლები იდგა, წინ-კი თავდახრილი ღორები მიდიოდნენ ღრუტუნით. ქუჩის ბოლოს თეთრად შეღებილი ქვის სახლი მოჩანდა. ბიჭები თეთრ სახლამდე აღარ მივიდნენ. მათ მარჯვნივ შეუხვიეს და ჩუმად განაგრძეს გზა. ისინი არცერთხელ არ დალაპარაკებიათ ერთმანეთს, რადგან არ ჰქონდათ ერთმანეთთან არაფერი სალაპარაკო. ისინი მიდიოდნენ ერთად, თითქოს რაღაც უხილავი ძაფით გადაბმულები. უფროსი წინ, მას მოკლე ტრუსი და განუხებული მაისური ეცვა, უმცროსი უკან, შედარებით განიერი ტრუსი ეცვა შეიძლება არც იყო მისი, მიდიოდნენ ერთად, მაგრამ ისე, თითქოს ვერც ამჩნევდნენ ერთმანეთს, თითოეული თავისთვის, თავის ფიქრებში წასული. ასე ხშირად დადიან ძმები. განსაკუთრებით მაშინ, როცა პატარები არიან.

და აი, ისინი მიდიოდნენ. ისინი მიდიოდნენ და უცებ ქუჩის პირას მდგარი ორსართულიანი აგურის სახლის აივნისგან ბავშვების ყრიაშული გაიგონეს. მერე აივნაზე დაინახეს უფროსი ძმის ტოლი ბიჭები. ის ბიჭები წუწავდნენ ერთმანეთს წყლით და მათთან ერთად იყო, სულ ცოტათი უფრო დიდი გოგო, ლამაზი გოგო, რომელიც ეხვეწებოდა ბიჭებს არ მიესხათ მისთვის წყალი, მაგრამ ბი-

ქები გოგოსაც წუწავდნენ, არ ინდობდნენ და გოგო კიოდა. უფროს ძმას რატომღაც აღიზიანებდა იმ გოგოს კვილი. ამავე ეზოს რკინის ჭიშკართან გრძელხალათიანი სქელი ქალი იდგა ხელში ცარიელი ვედრო ეჭირა და, როცა ძმები გაუსწორდნენ ხალათიან სქელ ქალს, ქალმა დედობრივი, ტუბილი ხმით სთხოვა უფროსს.

— ბიჭიკო, თუ ღმერთი გწამს, წყალი მომიტანე!

მაგრამ ბიჭი არ გაჩერდა და თავაზიანად უბასუხა:

— არ მწამს, დეიდა, ღმერთი...

და შემდეგ გაიგონა ზურგს უკან ქალის წყველა:

— დასწყევლოს ღმერთმა შენი თავი, რა უზრდელი ხარ, ვისიცა ხარ...

და შემდეგ ფლოსტების ფლატუნი, როცა ქალი გადადიოდა ქუჩის მეორე მხარეს, ონკანისკენ და შემდეგ ისევ ტუბილი დედობრივი ხმა:

— შენ მომიტანე დედიკო, წყალი, შენი ჭირიმი...

უფროსი ბიჭი მობრუნდა. მან დაინახა როგორ შეაჩენა სქელმა ქალმა ცარიელი ვედრო უმცროს ძმას და იმანაც მორჩილად გამოართვა, უსიტყვოდ, და თვითონ ვედროზე თითქმის უფრო პატარა, ონკანისკენ წაჩინჩალდა. უფროსი ბიჭი უცხად აენტო. მიიბრინა თავის ძმასთან, გამოსტაცა ვედრო ხელიდან და თხრილში გადაისროლა, შემდეგ წამოართვა თავში და წინ გაიგდო.

— წამოეთრიე აქეთ, — დაიღრიალა მან.

— აა, შე ჯიბგრო, ჯიბგრო! — აყვირდა სქელი ქალი, — უყურეთ ამ ჯიბგირს, რას ბედავს, ჯიბგირ!

— წადი, შენ შეილებს მოატანინე წყალი, — მიამახა ბიჭმა ქალს, — პატარა ბავშვს უნდა წელი მოსწყვიტოს.

მერე ის მიდიოდა, უკან არ იხედებოდა და თანდათან უფრო შორიდან ესმოდა სქელი ქალის ყვირილი და კმაყოფილი იყო თავისი საქციელით. ის მოსჩერებოდა თავისი პატარა ძმის ტუტუყიან ქუსლებს და სადღაც გულის სიღრმე-

ში ბუნდოვნად გრძნობდა, რომ თავიდანვე გამოიცნო ამ ქალის ხასიათი. ბუნდოვნად გრძნობდა, რომ სწორედ ამით იყო ასე კმაყოფილი. „ეს ქალი ზედმეტი ჭამისგანაა გასუქებული და არა ავადმყოფობისაგან“, — ფიქრობდა ის.

***

ასფალტი და ეზოები მოთავდა, უკან დარჩა. ბიჭები მიყვებოდნენ მტკრიან შარავზას მინდერებს შორის. ახლა ისევ უფროსი მიდიოდა წინ, უმცროსი უკან. გზის მარჯვენა მხარეს მიტოვებული სამშველლო იდგა. ეს იყო ირიბად გადახრილი, ნახევრადწაქცეული ქოხი, რომელსაც ისლის სახურავი გადამძვრალი ჰქონდა. ქოხის ირგვლივ უსარგებლო ჯართი ეყარა. მოშორებით, მაღალი, თეთრი ვერხვები იდგნენ გზის პირას და შრიალებდნენ. ბიჭებმა ჩაუარეს ქოხს, ჩაუარეს ვერხვებს, გაიარეს კიდეც ცოტა მანძილი და მდინარესთან მივიდნენ. უფროსი ბიჭი გაჩერდა ხიღზე და წყალს დააკვირდა. წყალი იყო მღვრიე, ყვითელი. უმცროსი შორიანად დადგა. ის უყურებდა თავის ძმას, რომელიც ჩაფიქრებული დასცქეროდა მდინარეს, და მოუთმენლად იცდიდა. მან იცოდა, რომ ახლა ჩაუხვევდნენ მარჯვნივ და გაყვებოდნენ ბილიკს, რომელიც საბანაოზე მიიყვანდა მათ.

საბანაოზე ყოველთვის იყვნენ ბიჭები, დილიდან საღამომდე. ყველაზე ადრე მოსულები შუადღემდე რჩებოდნენ აქ. შუადღეზე უკანასკნელად ჩადიოდნენ წყალში, მერე ამოდიოდნენ წყლიდან და ნაპირზე ტუნაობით შრებოდნენ. შემდეგ იცვამდნენ და მიდიოდნენ. როცა ისინი მიდიოდნენ, აქ უკვე იწვა სილაში უფრო გვიან მოსული ორი-სამი ბიჭი. მათი წასვლის შემდეგ კიდეც მოდიოდა რამდენიმე ბიჭი. ეს ყოველთვის ასე იყო. ახლა ესენი გორაობდნენ მზეზე და ხანდახან ბანაობდნენ. მერე მათი წასვლის დროც დგებოდა. როცა ესენი მიდიოდნენ, საბანაოზე ბრუნდებოდნენ ის ბიჭები, რომლებიც დილით იყვნენ აქ. ამასობაში მზე დასაველეთისა-

კენ იხრებოდა, იცვლებოდა წყლის ფერი, თანდათან გრძელდებოდნენ ზეგების ჩრდილები, სადამო ხანს ის ბიჭები, რომლებიც დილით იყვნენ საბანაოზე, მერე წავიდნენ და ისევ მოვიდნენ, იცვამდნენ და საბოლოოდ მიდიოდნენ. მათ მაგივრად ახლა სხვები მოდიოდნენ და დიდხანს, დიდხანს ბანაობდნენ. ბანაობდნენ მანამ, სანამ სრულებით არ დაბინდებოდა, წყალი არ გაცივდებოდა და ბანაობასაც ეკარგებოდა ხალისი. ბიჭები დგებოდნენ, ზანტად იცვამდნენ და მიდიოდნენ სახლებში, რომ მერე დილით ისევ მოსულიყვნენ საბანაოდ. ასე იყო ეს ყოველთვის. აქ იყო დაწესებული ერთგვარი მორიგეობა, რომელსაც არავინ არ შეთვალყურებდა, არავინ არ ზღმძღვანელობდა, მაგრამ მაინც თავისთავად ხორციელდებოდა. საბანაოზე ყოველთვის იყო ვიღაცა. შუადღეზე კი, იქაურობა სავსე იყო ცამეტ-თოთხმეტი წლის ბიჭებით. უფრო დიდი ბიჭები ქვემოთ ბანაობდნენ, სადაც წყალი შედარებით ღრმა იყო და მდინარე უფრო ფართო. აქ კი იყო ერთგვარი მოსამზადებელი კლასი, ქვემო საბანაოში გადასასვლელად.

და აი ასე, დღიდან დღემდე, კვირიდან კვირემდე, თვიდან თვემდე, მთელი ზაფხულის განმავლობაში, მანამ, სანამ საგრძნობლად არ აგრილდებოდა, პატარა ბიჭები თავს იყრიდნენ აქ, როგორც ინგლისელი ჭენტლმენები თავიანთ კლუბში, და ერთობოდნენ. ისინი საუბრობდნენ ათას რაღაცაზე, იმაზე, თუ ვის როგორი ხეხილი უდგას ეზოში, იმაზე თუ ვინ რამდენი თევზი დაიჭირა. ან რამდენი ჩიტი მოჰქლა „რაგატკით“, საუბრობდნენ ჩხუბზე, კინოზე, უფროს ბიჭებზე, გოგოებზე, ეს კი ყველაზე უფრო საინტერესო იყო, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ბიჭები ტიტლიკანა იწვნენ სილაში, მზე ზურგს უხურებდათ; ერთი მათგანი, ისიც სილაში წამოწოლილი, ჰყვებოდა როგორ დაიმალა წინაღლით ბუჩქებში და როგორ უყურა ტიტველი გოგოების ბანაობას ნაწისქვილართან, დანარჩენები გატრუ-

ნულები, მორიდებული და დაძაბული ღიმილით ხარბად უგდებდნენ ყურს, რომ არაფერი გამოპარვოდათ, თან ცდილობდნენ არ გამოემქვლავებინათ თავიანთი ცნობისმოყვარეობა. ის კი დაწვრილებით, თანმიმდევრულად ყვებოდა ყველაფერს, დანარჩენები ჩუმად უსმენდნენ, არ უნდოდათ შეეშალათ მთხრობელისათვის, მაგრამ ბოლოს ვიღაცა ველარ ითმენდა და აკანკალებული, აღელვებული ხმით, რომელიც საცაა უნდა ჩაწყდეს, კითხულობდა:

— სულ ტიტველები იყვნენ?

— სულ ტიტველები! — იყო პასუხი და თბრობა წყდებოდა.

და იმავე წუთში, ბიჭები უცბად გაათკეცებული ძალით, საშინელი წივილითა და ყვირილით, როგორც მტერზე თავდასასხმელად გამზადებული პაპუასები, წამოიშლებოდნენ ხოლმე და პირდაპირ თავით ხტებოდნენ წყალში და წუწავდნენ ერთმანეთს, აყურყუმაღავებდნენ, ყირაზე დგებოდნენ, იცინოდნენ, ყვიროდნენ, ღრიალებდნენ და, უკიდურესობამდე მისული გაშმაგებით ურტყამდნენ მკლავებს წყალს. მერე ისინი იღლებოდნენ, წყნარდებოდნენ, ამოდიოდნენ ნაპირზე და სილაში წვებოდნენ. ახლა უკვე შეიძლებოდა მშვიდად დასვენება მზის გულზე. ისინი იწვნენ მზეში და პაპიროსს აბოლებდნენ.

ასე იყო ყოველთვის საბანაოზე, და პატარა ბიჭმა იცოდა, რომ დღესაც ასე იქნებოდა. მას უნდოდა იქ წასვლა გოგოებზე საუბარი მას არ აინტერესებდა. მას მოსწონდა როგორ ხტებოდნენ ბიჭები წყალში და როგორ ცურავდნენ. თითონ მან ცურვა არ იცოდა და ამიტომ ძალიან უყვარდა სხვების ცურაობის ყურება. ის უცდიდა თავის ძმას, რომელიც ხილთან იდგა და წყალს ჩასცქეროდა, მერე-კი გადავიდა ხილზე და მდინარის მეორე ნაპირას ლერწმებში მიიშალა. პატარა ბიჭი არ ელოდა ამას, რადგან საბანაოს გზა აქეთა ნაპირზე იყო, მაგრამ ბევრი აღარ უფიქრია და სწრაფად მოჰკურცხლა უკან, გადაიბრინა ხილზე და შეძერა ლერწმებში თავისი ძმის

კვალდაკვალ, მას ეშინოდა ლერწმებში მარტო სიარული და ამიტომ ცდილობდა მალე დასწოდა ძმას. მერე ისინი ტალახში მიამიჯებდნენ. ახელილი ტალახი გამაღიზიანებლად მოძვრებოდა ფეხის თითებს შორის, ფეხი სრიალებდა. ყოველი ნაბიჯის გადადგმის შემდეგ, ისმოდა ტალახის გამაღიზიანებელი ტყლაპუნის. ისინი მიდიოდნენ ტალახში ტყლაპუნით და, როცა ტალახი მოთავდა, უფროს ძმას ფეხში ეკალი შეერკო. სანამ ის ეკალს ამოიღებდა ფეხიდან, პატარა წინ წავიდა. მან გაიარა ბუჩქები და დაინახა მდინარე ლერწმებსა და ბურღებს შორის ბიჭი ვაძვრა ბალახებში, რომელიც თითქმის ფარავდა მას, და მდინარის ნაპირას გაჩერდა. მდინარე აქაც მღვრიე და ყვითელი იყო იქეთა ნაპირზე მზეზე წამოწოლილიყენენ ნაბანაყები ბიჭები და შრებოდნენ. იქეთა ნაპირი უფრო მაღალი იყო აქეთა ნაპირზე, ზედ წყლის პირას, ერთმანეთის გვერდით იდგნენ ტირიფის ხეები, ტირიფის ჩამოქნძილი გრძელი ტოტები ცურავდნენ ქუქყიან წყალში, ხოლო ხეების უკან მაღალი ბალახი და ლერწმები იყო. ზოგან ლერწმებს შორის წყალი იდგა. სადაც წყალი არ იდგა, მიწა ფუყე იყო. ყოველივე ამის გამო ბიჭები საბანაოდ იქეთა ნაპირზე მოდიოდნენ ხოლმე. ახლაც ისინი იწვენენ ქვიშაში ტიტლიკანები, ტალახიანები და მისჩერებოდნენ მოპირდაპირე შამპნარიან ნაპირს, საიდანაც წედან პატარა, წითელთმებიანი ბიჭი გამოძვრა და ახლა წყლის პირას იდგა.

— არიქა, რიყა მოვიდა, რიყა! — ასტეხეს უცბად ყვირილი ქვიშაში წამოწოლილმა ბიჭებმა და კისრისტეხით წამოიშალნენ. მათ დაუწყვეს სველი სილისაგან სახელდახელოდ გაკეთებული გუნდების სროლა იქეთა ნაპირზე მდგარ პატარა ბიჭს. ბიჭი მოიკუხა და, სანამ ხეების უკან, მაღალ ბალახში დაიმალებოდა, ერთი გუნდა კისერში მოხვდა, მაგრამ ხმა არ ამოუღია, ჩუმად შეძვრა ბალახებში. სწორედ ამ დროს ბილიკზე გამოჩნდა მისი ძმა, რომელიც უჩუმრად, წითელკანიანების მზვერავივით, გამოძვ-

რა მაღალი ბალახიდან და ნაპირზე გამოვიდა. ერთი გუნდა იმასაც მოხვდა მკერდზე და იმ წამსვე, როგორც კი მას მოარტყეს, გუნდების სროლა შეწყდა.

— ნოდარა! — დაიძახა უფროსმა ბიჭმა, — გამოვალ მანდეთ და ცხვირიბრიც დაგენაყება...

— შენთვის არ მინდოდა! — წვრილი ხმით დაიძახა იქეთა მხრიდან ნოდარამ, გამხდარმა, თხელმა ბიჭმა.

— სულერთია!

— შენთვის არ მინდოდა, რა იყო, რა?! — სასოწარკვეთილი ხმით დაიძახა ნოდარამ და მიწაზე დაჯდა. დანარჩენებიც დაწყენარდნენ. მერე პატარა, წითელთმებიანი ბიჭიც გამოძვრა საფარიდან და იქეთა მხარეს ქვა ისროლა. ქვა ვილიცას მოხვდა თავში და გაისმა ბლაღაღა.

— ქვებს ნუ ისვრი, შე რიყა მამაძაღლო! — დაიძახეს გაბრაზებულმა ბიჭებმა, მაგრამ იმან კიდევ ისროლა ერთი ქვა, რომელიც არავის არ მოხვედრია.

— უთხარი, რეზიკო, ქვებს ნუ ისვრის, — დაიძახეს ბიჭებმა.

— ქვებს ნუ ისვრი, — უთხრა უფროსმა ბიჭმა რეზიკომ, თავის ძმას.

— აბა რატომ მეძახიან რიყას?

— რიყა ხარ და აბა რა დაგიძახონ?!

უფროსი წინ წამოვიდა. ის ზედ წყლის პირას გაჩერდა. წელს ზემოთ ტიტველი იყო. ხშირი ბანაობისა და მზეზე ხშირად ყოფნისაგან ზურგზე გადაძვრალი ტყავი უშნოდ მოუჩანდა. პატარა ბიჭე იდგა. წელს ზემოთ ისეც ტიტველი იყო. ეს იყო ნაზი, ფუნთულა ბავშვი, დაახლოებით ექვსი-შვიდი წლისა, მორცხვი ცისფერთვალე და ლოყაწითელი. მას ჰქონდა თეთრი ქათქათა ტანი, რომელსაც მოუვლელობა ძალზე ეტყობოდა. ის ბევრ ადგილას იყო დაკაწრული, გარდა ამისა, ფართო, ქუქყიანი ლაქები აჩნდა მკერდზე და კისერზე, რაც თვალში ძლიერ გვეცმოდათ იმისი ტანის სითეთრის გამო, მუხლებს ქვემოთ, მიშველი ფეხები შემხმარი ტალახით ჰქონდა დასერილი. ყოველივე ეს არ ეხამებოდა ამ ბავშვის სინახესა

და წესიერ გარეგნობას. ის იდგა თავისი ძმის უკან ტირილებს შორის, მაღალ, ხმელ ბალახში და ხელები ზურგზე დაეწყო. უფროსი ძმა ქუქყიანი წყლით მკერდს იბანდა ტალახის მოსაცილებლად. ქუქყიანი, ტალახიანი წყლის წვეთები ზოლებად ჩამოსდიოდა მკერდიდან მუცელზე, ტრუსზე და იქედან ფეხებზე.

— რეზიკო, პაპიროსი მოიტანე? — დაუძახეს მას ბიჭებმა.

ახლა ის გამართული იდგა და სველ ხელს მკერდზე ისვამდა. ქუქყიანი წყლის წვეთები ისევ მოცურავდნენ მუცელზე, იქედან შიშველ ბარძაყებზე.

— მოვიტანე, — დაიძახა რეზიკომ.

მერე წყალში შევიდა.

გახარებული ბიჭები მომავალი სიამოვნების მოლოდინში ყვიროდნენ, ცქმუტუნებდნენ, ზოგიერთები — კი ისევ სილაში გაგორდნენ. ესენი იყვნენ ცამეტ-თოთხმეტი წლის ბიჭები.

როცა რეზიკო წყალში შევიდა, მარცხენა ხელში პაპიროსის კოლოფი ეჭირა, (მარცხენა ხელი ზემოთ ჰქონდა აშვერილი, პაპიროსი რომ არ დასველებულიყო, ხოლო მარჯვენაში წყალს სკრიღა წონასწორობის დასაცავად, რადგან ამ ადგილზე თუმცა დინება სწრაფი არ იყო, წყალი ყელამდე სწვდებოდა), ნაპირზე მჯდარმა ნოდარამ ჩუმად აკრიფა ტანსაცმელი და ტიტლიკიანამ სწრაფად მოუსვა.

— ნოდარა არ გაუშვათ, დაიჭირეთ! — დაიძახა რეზიკომ წყლიდან, მაგრამ უკვე გვიან იყო: ნოდარა, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, გარბოდა და ახლა მას ვეღარავინ წამოეწეოდა, რამდენიმე ბიჭი მაინც გამოედევნა, მაგრამ ისინი წინასწარ დარწმუნებულები იყვნენ, რომ ვეღარ დაეწეოდნენ და ამიტომ გულმოდვიინედ არც მისდევდნენ. სულ მალე მღვერები უკან დაბრუნდნენ, ტიტლიკიანა ნოდარა — კი გზისკენ გარბოდა.

რეზიკო ნაპირზე გამოვიდა, პაპიროსი და ასანთი ქვიშაზე დაყარა და ბრახით თქვა:

— თქვენ კაცმა არც უნდა მოგაწევი-ნოთ....

მერე სველი ტრუსი გაიხადა და ქვაზე გაფინა.

სილაზე წამოგორებულმა ბიჭებმა პაპიროსის კოლოფი გახსნეს და სათითაოდ გააბოლეს. რეზიკო მათ თავზე ადგა და ჯერ არ ეწეოდა. ის იყურებოდა მეორე ნაპირისაკენ, სადაც მისი პატარა, წითელთმიანი ძმა მიიკვლევდა გზას ლაქაშებში იქ მუდამ მყარალი წყალი იდგა. ხშირად ყვინიებდნენ ბაყაყები და მიწაზე ბინძურ ბუჩქებს შორის დაძვრებოდნენ სხვადასხვა ზომის, წითელ-წითელი ქაობის გველები. პატარა ბიჭი მიყვებოდა მდინარეს სათავისკენ, საითაც მდინარის კალაპოტი უფრო ვიწრო იყო, არც წყალი იყო ასე ღრმა და მისი წითელი თავი დროდადრო გაივლევდა შამბნარში, მერე იგი მთელი ტანით გამოჩნდა მდინარის ნაპირას. რეზიკომ დაინახა როგორ შევიდა იგი წყალში ფრთხილად, შიშით, მერე ისევ ამოვიდა ნაპირზე, გაიქცა კიდევ უფრო ზემოთ, სადაც, ალბათ, უფრო დაბალი იყო წყლის დონე, ისევ შევიდა წყალში ფრთხილად, აუჩქარებლად, მიაღწია მდინარის შეუგულს, აქ დინება ყველაზე უფრო ჩქარი იყო და წყალი მხრებამდე სწვდებოდა ბავშვს, გამოსცდა მდინარის შეუგულს, სწრაფად გამოვიდა ნაპირზე და სირბილით გამოსწია ქვიშაში წამოწოლილი ბიჭებისაკენ, მდინარის აქეთა მხარეს. რეზიკო დაჯდა და პაპიროსი გააბოლა.

არავის შეუმჩნევია პატარა ბიჭის მოსვლა საბანაოზე. ის მოვიდა და მოშორებით ჩამოჯდა ქვაზე.

— ტრუსი ვახანდე და გაფინე მზეზე, — უთხრა რეზიკომ.

ახლა დანარჩენებმაც მიიხედეს მისკენ და დაინახეს მორცხვად მჯდარი ბიჭი. ის იჯდა როგორც სახლიდან პატრონს წამოყოლილი ლეკვი, მორიდებით, ოდნავ უხერხულად და ამავე დროს კმაყოფილი იმით, რომ აქ არის. ერთმა პაპიროსი აიღო და მიაწოდა.

— მოწიე, რიქა, შენც, არ გინდა?

— ეგ არ ეწევა, — თქვა რეზიკომ.
 — მე არ ვეწევი, — თქვა რიკამ.
 ეს იყო და ეს.

და აი ასე, ისხდნენ ბავშვები მდინარის პირას, ბანაობდნენ, შემდეგ ამოდინდნენ წყლიდან და შრებოდნენ, ისევ ჩადიოდნენ წყალში, ისევ შრებოდნენ, პაპიროსი სულმთლიანად მოსწიეს, ამასობაში შუადღეც დადგა და ბიჭებს მოშივდათ. ბიჭებს მოშივდათ და ზოგიერთები წაეიდნენ სახლში, ზოგიერთებს — კი ეზარებოდათ სახლში წასვლა და საკმელზე ლაპარაკით იკლავდნენ ჭამის სურვილს. საბანაოზე ახლა ცოტანი დარჩნენ. მერე რეზიკომ გადააპურჭყა სილაში და თქვა:

— დღეს კარგი საზამთროები იყო ბანარში...

— მართლა?

— თითო იქნებოდა ორი ფუთი...

— ეჰ, როგორ მიყვარს საზამთრო, — ამოიოხრა ერთმა სქელმა ბიჭმა — ჩვენი ჯერ არ არის მწიფე, თორემ...

— ჩვენ არ გვეთესია საზამთრო... — თქვა რეზიკომ.

— ნოდარას მამასა აქვს კარგი საზამთროები, ეგენი ყოველ კვირას თითო ურემს ჰყიდიან.

— ჰო-ო? — თქვა რეზიკომ და თვალეში შეხედა დაბალ, თმაგადაპარსულ ბიჭს, რომელმაც ეს თქვა. მერე ჩაფიქრდა. ბიჭები ლაპარაკობდნენ, რეზიკოს ძმა — კი საბანაოდან მოშორებით მართო ბანაობდა, რადგან ის კარგად ვერ ცურავდა და ამ საბანაოზე წყალი მისთვის ღრმა იყო. როცა ბიჭები ჩადიოდნენ წყალში, ის ყოველთვის მალლა გარბოდა და მართო ბანაობდა. მერე, როცა ბიჭები ამოდინდნენ წყლიდან, ის მირბოდა და სხეებთან ერთად, გორაობდა სილაში. ახლა ის ბანაობდა.

რეზიკო ჩაფიქრებულ იქნა, ბიჭები ლაპარაკობდნენ. რეზიკოს ძმა ამოვიდა წყლიდან და სილაში გაგორდა, ცხელოდა, საბანაოზე დარჩენა აღარ ღირდა, რეზიკოს უკვე მოსწყინდა აქ ყოფნა, წამოდგა, ჩაიცვა ტრუსი და თქვა:

— ვისაც საზამთრო უყვარს და სირბილი შეუძლია, წამოდით...

მერე გაყვა ბილიკს და ბრტყი მთხევალია უკან. მისი ძმა იმ წამსვე წამოხტა, ჩაიცვა ტრუსი და ნახევრად სველი, ნახევრად ტალახიანი დაედგინა უკან. დანარჩენმა ბიჭებმა თავები წამოყვეს, მერე წამოდგნენ.

— სად მიდიხარ, რეზიკო?

მაგრამ რეზიკო უკან არ იხედებოდა, სტენით მიდიოდა და ხანდახან წიხლებს ურტყამდა ზედ ბილიკთან ამოსულ ანწლის ბუჩქებს. მაშინ ორმა ბიჭმა, ერთმა სქელმა, რომელმაც თქვა, რომ ძალიან უყვარს საზამთრო, და მეორემ დაბალმა, თავგადახოტრილმა, ჩაიცვეს ტანსაცმელი და გასდიეს რეზიკოს.

რეზიკო ხიდთან იდგა, ხელში წყებლა ეჭირა, რომელიც მიწიდან აეღო და ბალახებს თავს აცლიდა. როცა ბიჭებმა მიიბრინეს, რეზიკო იდგა, უსტვენდა და წყებლას იქნევდა.

— სად მიდიხარ, რეზიკო? — იკითხა სქელმა.

— შენ დარჩი, — უთხრა რეზიკომ, — შენ სირბილი არ შეგიძლია.

— როგორ არ შემიძლია, — თქვა სქელმა, — ა, უყურე, — და გაიქცა, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, საბანაოსკენ და მერე ისევ უკან გამოიქცა.

— ხო, ხედავ როგორ დაერბივარ?! — თქვა მან ქოშინით.

— კარგი, წამოდი, — თქვა რეზიკომ — თუ დაგიჭირეს მაგრა გირტყამენ...

— ნუ გეშინია, ვერ დამიჭერენ.

— მაშინ წავიდეთ ნოდარას საზამთროებში, მაგათ ისედაც ბევრი აქვთ...

სქელი ბიჭი კეთილი იყო და შეყოყმანდა.

— ნოდარას საზამთროებში? — იკითხა მან.

— ჰო.

— ჩვენი ამხანაგი როა?

— ჩვენი ამხანაგი თუა, სილა რატომ მესროლა? — იკითხა რეზიკომ.

სქელი ბიჭი გარდა იმისა, რომ კეთილი იყო, მსუნაგიც იყო და ამ არგუმენ-

ტის წინააღმდეგ ვერაფერი ვერ მოიფიქრა.

— კარგი, წავიდეთ, — თქვა მან.

დაბალი ხმას არ იღებდა.

ისინი ამოვიდნენ გზაზე და ხიდი გადაიარეს. რეზიკოს ძმა ყველაზე ბოლოს მობაჯნავებდა მტვერში. რეზიკო გაჩერდა და თავის ძმას შეხედა.

— შენ წადი სახლში, — უთხრა მას რეზიკომ.

— მეც მინდა სახამთრო...

— წადი სახლში და მოგიტან...

— არ მინდა სახლში, — დაიღრღივა ბავშვი.

— წადი სახლში, — თქვა რეზიკომ და წყვლა მოიქნია ჰაერში.

პატარა ბიჭი უკან წაჩანჩალდა და გაბუტული შორიახლო დადგა.

— ნახე, თუ ბებუას არ ვუთხრა, პაპიროსს რომ ეწევი, — თქვა მან.

რეზიკო გაეცხლდა. მან იცოდა, რომ ის არაფერს არ ეტყოდა ბებუას, რადგან არასოდეს არაფერს არ ეუბნებოდა, არ უყვარდა ენის მიტანა. კიდევ რომ ეთქვა, რეზიკოს ბებუასი არ ეშინოდა, მაგრამ ახლა მუქარამ გააცოფა. გამოიქცა, შხელით მოიქნია წყვლა და ფეხებში სტკლიცა ძმას.

— ვაიმე დედა, — დაიძახა ბავშვმა, შეხტა და მერე ჩაიკეცა.

— ეტყვი? — გააუბული ღიმილით შეეკითხა რეზიკო და თავზე დაადგა.

ბიჭი ტირიდა. მერე წამოხტა და გაიქცა. რეზიკოს მოუნდა რომ კიდევ მოერთყა. მოიქნია წყვლა და ისევ სტკლიცა ფეხებში.

— ეტყვი?

— ვაიმე, დედიკო! — სასოწარკვეთით დაიყვირა ბავშვმა და ჩაცუცქდა.

რეზიკოს მოაგონდა, რომ ამ ბავშვს დედა არა ჰყავდა, მოაგონდა, რომ თვითონაც არავინ არა ჰყავდა, ბუნდოვნად, ქვეცნობიერად იგრძნო, რომ აუტანლად ებრალება ეს ბავშვი, რომელიც მისი ერთადერთი სისხლი და ხორცია და საშინლად ეტკინა რაღაცა, საშინლად შეჭულდა რაღაცა და მოულოდნელი სიბრაზე ისე მწარედ მოაწვა ყელში, რომ

სუნთქვა შეუქრა. მან არ იცოდა რისკენ იყო მიმართული ეს სიძულვილი და სიბრაზე, თავისი ძმისადმი, საკუთარი თავისადმი თუ რაღაც სულ სხვა რამისადმი, მას მთელი არსებით სძულდა რაღაცა, მთელი არსებით სძულდა ვიღაცა, სძულდა ეს სიბრაზე, რომელსაც ასე აუტანლად განიცდიდა და მხეცური გამძვინვარებით იქნევდა წყვლას, რათა მოეცილებინა თავიდან ეს მძიმე და მწარე შეგრძნება, და ურტყამდა თავის ძმას.

— ეტყვი, ეტყვი, კიდევ ეტყვი? — ყვიროდა ის.

ფეხებდასისხლიანებული ბავშვი სიმწრისაგან ისტერიულად კიოდა და ბტუნაობით გარბოდა.

— არ ვეტყვი, არ ვეტყვი, ვაიმე დედიკო!

რეზიკო-კი მისდევდა და რაღაცნაირი ბოროტი სიამოვნებით, დაახლოებით ისე, როგორც ფანატკოსი მუსულმანები შახსეი-ვახსეის დროს, უტყულაშენებდა წყვლას თავისი პატარა ძმის ათრთოლებულ და დაკლავნილ სხეულს.

მერე დაბნეულმა და შეშინებულმა ამხანაგებმა გააჩერეს და ვედრებითა და მუდარით წყვლა გააგდებინეს ხელიდან. რეზიკო იდგა გაფითრებული და აკანკალებული და ახლა შორიდან ესმოდა ნაცემი, გამწარებული, უნუგეშო ბავშვის კვილი:

— ვაიმე დედა, ვაიმე დედა...

დედა კი არსად იყო, და ბავშვის მოთქმა ისე გაისმოდა, როგორც საშიშროებით სავსე ხეობაში ცარიელი ეჭრ.

რეზიკო უცხად, ისევ გაუსხლტა ამხანაგებს, გამოედევნა თავის ძმას, რომელსაც არავინ ჰყავდა მოსარჩლე, არავითარი საშუალება არა ჰქონდა თავის დაცვისა და უფრო ხმამაღალი გულამომჭდარი მოთქმით გარბოდა გზაზე, დაეწია, თავი დაუჭირა შიშისაგან მოკრუნჩხულ ბავშვს ხელებით და დახედა ამ აცრემლებულ, საცოდავ, უზომოდ საყვარელ, საბრლო, უმწეო სახეს და რაღაც მწარე გაეჩხირა ყელში, იგრძნო, რომ შეტს ველარ აიტანდა, ველარ გაუძლებდა იმ სიმწარეს, რომელმაც მთლიანად აავსო

მისი სული, რომელსაც ბავშვის ტირილი უფრო და უფრო არაადამიანურს, მხეცურს ხდიდა და სუნთქვა შეკრულმა სასოწარკვეთილად დაისისინა:

— გაჩუმდი, ნუ ტირი, ნუ ტირი, თორემ დაგაღრჩობ..

და სახემორღრეცილმა მთელი ძალით მოუქცია ბავშვს სახეზე ხელები. და უცბად ბავშვი გაჩუმდა. ის აქანკალებული, დამორჩილებული, ცხოველური შიშით უყურებდა ქვემოდან რეზიკოს გაფითრებულ, საზარელ, დორბლიან, არაადამიანურ სახეს და ცდილობდა არ ეტირა.

ის აღარ ტიროდა. ის სლუკუნებდა. მარილიანი, მლაშე ცრემლები წურწურით ჩამოსდიოდა ქუქყიან სახეზე. მისი უიმედო მხერა სადღაც, შორეულ სივრცეში გარბოდა და მთელი მისი სახე გამოხატავდა აუცილებელი მომავლის მორჩილ მოლოდინს. რეზიკომ ხელი გაუშვა და უკანასკნელად მოუნდა მთელი თავისი შხამი გადმოეთხია. მან პანდური ამოარტყა მძას და კბილების კრაჭუნით უთხრა:

— წაეთრიე სახლში.

პატარა ბიჭი მორჩილად მობრუნდა. ის თავჩალუნული მობაჯბაჯებდა ჩანჩალით მოათრევდა დასისხლიანებულ და დატალახიანებულ ფუნთულა ფეხებს. მტერიან შარავზაზე.

რეზიკო და მისი ძმაეცები — კი საზამთროებზე წავიდნენ.

2

მწვანე, გაშლილი მინდვრების ბოლოში ნორჩი ტყეები მოჩანდა. მინდვრებზე საქონელი ძოვდა ხასხასა ბალახს და შორიდან რომელიღაც ჩიტის სუფთა, კრიალა გალობა ისმოდა. რეზიკოს უყვარდა აქ სიარული, მაგრამ ახლა ის ყურადღებას არ აქცევდა გარემოს და ყრუ, დაფარულ ტყვილს გრძნობდა გულში. ის მიყვებოდა ბილიკს მინდვრებს შორის, მაგრამ არ იყო კმაყოფილი არც ნედლი ბალახის კაშკაშა სიმწვანით, არც მობალახე ნახირის სიმშვიდით, არც იმით, რომ გული იჭერა საზამთროთი. როგორც-კი ამხანაგებს დაშორდა და

მინდვრებისაკენ გამოუხვია, იგრანო, რომ არ იყო მზიარული. აღგზნებამ, რომელიც მას სიხალისე უფრო და რომელიც არ მოშორებია, სახამ სახამთროებს მიერთმევედა და მერეც, როცა ბაღიდან წამოსული ამხანაგებთან ერთად იყო, გადაუარა და მისი ადგილი დაიკავა ყრუ, მძიმე ტყვიელმა და უმინდობის სიციარეულმა. იგი მიდიოდა ნელი ნაბიჯით მწვანე, გაშლილ მინდვრებს შორის, რომლებსაც არ ჰქონდა ბოლო და სადღაც შორს, საზღვარს მიწასა და ცას შორის ხეების მუქი მწვანე ზოლი ფარავდა.

იყო უშვეო, ნათელი დღე. რეზიკო მინდვრებიდან გამოვიდა და ღელის ნაპირს გაყვა. მივიდა საბანაოზე, სადაც ყოველთვის იყვნენ ხოლმე ბიჭები, მაგრამ ახლა იქ არავინ იყო, და რეზიკოს ეწყინა, რომ აქ არავინ დახვდა, რადგან ჭერჭერობით არ უნდოდა სახლში მისვლა. ის მობრუნდა უკან, ოღონდ ბილიკს აღარ წაყვა, გადაქრა მინდორი პირდაპირ, ძველი სამქედლოსაკენ, სადაც თეთრი, მაღალი ვერხვები იდგნენ, და მერე გზა იწყებოდა. სამქედლოსთან მისულმა რეზიკომ დაინახა მდინარის სათავიდან მომავალი ვიღაც ბიჭი. ბიჭი მორბოდა და ხელებს იქნევდა. მაგრამ ჭერ კიდევ შორს იყო და ამიტომ რეზიკომ გადაწყვიტა დაეცადა. რეზიკო ჩამოჯდა ქვაზე და კარგა ხანს იჯდა, მაგრამ მერე, როცა ის ბიჭი, რომელიც მდინარიდან სამქედლოსკენ მორბოდა, ახლოს მოვიდა, რეზიკომ იცნო, წამოდგა და გავიდა გზაზე ფეხშიშველა, მოკლე ტრუსიანი, მუქი წაბლისფერი თმით, საზამთროს წვნის ქუქყიანი, მოწითალო ლაქები აინდა მკერდზე. ნაცნობი ბიჭი დაეწია რეზიკოს და ჰკითხა:

— სად იყავი, რეზიკო?

— რა იყო?

— არ იცი?

— არა!

— რა და, შენი ძმა კინალამ დააღრჩო წყალში თმარამ..

რეზიკო გაჩერდა. მან შეხედა ამ ბიჭს სახეში, მაგრამ ვერ დაინახა ის.

— ღელეში გადაადგო ჭვემთა საბანაოზე. იმას — კი ცურვა არ ცოდნია და მე და ნოდარამ ძლივს ამოვათრიეთ...

რეზიკოს მოაგონდა, რომ წელან სწორედ ნოდარას ბაღჩაში იყო საზამთროებისათვის და თავის ძმას — კი არაფერი წამოუღო.

— მერე, შურდული წაართვა ომარამ და პანდური ამოართვა. საწყალი რიჯა ძალიან შემეცოდა, სულ ტირილით წავიდა სახლში.

რეზიკომ ამოიოხრა და ნაბიჯი გადადგა.

— ჩვენ ვერ მოვეხმარეთ, ომარას რას მოვერეოდით!..

— რომელი ომარაა? — იკითხა ბოლოს რეზიკომ ჩუმი, მაგრამ სიძულვილით საესე ხმით და ახლა უკვე გაარჩია იმისი სახე, ვინც ელაპარაკებოდა.

— მაღალი, სკოლასთან რომ ცხოვრობს.

— აჰა, — თქვა რეზიკომ.

ომარი იყო ჩვიდმეტ-თვრამეტი წლის ბიჭი, მაღალი, ღონიერი და სწრაფი. ის მშვენიერად თამაშობდა ბურთს ძველი ეკლესიის მინდორზე, სადაც ბებერი, ძველისძველი მუხებები იდგნენ და საღამოობით ბურთის სათამაშოდ მოდიოდნენ ხოლმე ბიჭები. თავისი ტოლებიდან ომარა ყველაზე ლამაზად ხტებოდა წყალში. ომარა აღიოდა მდინარის პირას მდგარი ტირიფის კენწეროზე და იქედან ლამაზად, მხიარულად, უშიშრად, ჰაერში ისარივით გაჰიმული, თავით ეშვებოდა წყალში და, როგორც კი თავს ამოყოფდა წყლიდან, იმწამსვე გულიანად იწყებდა ხარხარს. რეზიკოს მოსწონდა ომარას ხალისი და ღონე, მაგრამ ახლა მას მთელი არსებით სძულდა ის, სძულდა მისი სიცილი, მისი მოქნილობა, მისი სხეული. ამ სიძულვილს იგი ისე აშკარად, ისე ხელშესახებად გრძნობდა, როგორც იმას, რომ აი ამ წუთში შიშველი ფეხებით მიწას ეხება.

— ომარას თქვენ რას მოვერეოდით?

— თქვა რეზიკომ.

— ჰო, ჩვენ რას მოვერეოდით?! — თქვა რეზიკოს ნაცნობმა ბიჭმა.

მერე ისინი ერთმანეთს დასცილდნენ და რეზიკო სახლში წავიდა. მან გაიარა ნაცნობი ქუჩები, ნაცნობი სასტუმრო, ნაცნობი ბოვირები, მაგრამ არაფერი არ შეუმჩნევია, არაფრისთვის არ მიუქცევია ყურადღება, რადგან მთელი გზა ხედავდა თავისი ძმის დასისხლიანებულ ფეხებს და აცრემლებულ, საცოდავ სახეს. და ყოველივე ამას აბრალებდა ომარას, და სულ უფროდაუფრო ეკუმშებოდა გული სიძულვილისა და ტყივილისაგან. ის მივიდა სახლში ერთი უსიამოვნო ვნებით შეპყრობილი. რომელსაც სიამოვნებით მოიშორებდა, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო, მაგრამ ეს უკვე შეუძლებელი იყო, რადგან რეზიკო უძლური იყო იმის წინაშე, რაც მოხდა. მას აღარ შეეძლო არაფრის შეცვლა. ყველაფერი ის-კი, რაც დღეს მოხდა, აფორიაქებდა, აწუხებდა, აბოროტებდა და ყოველივე ამის მიზეზად რეზიკოს ახლა ომარა მიაჩნდა და უნდოდა ეცემა, დაეკბინა, დაეგლიჯა ომარა. მხოლოდ შურისძიებას შეეძლო დაებრუნებინა მისთვის ძველი, ხალისიანი, უზრუნველი სიმსუბუქე, როცა ცხოვრება კი არ გაწევბა მხრებზე, არამედ მსუბუქად, ყოველგვარი ბიძგის გარეშე დაგატარებს ბაზარში, ქუჩებში, მინდვრებში და მდინარეებთან, როცა ყველაფერი ასე ლამაზი და საყვარელია, როცა მომავალი ისევე ნათელია, როგორც დღევანდელი დღე და, როცა შენ ეკუთვნი არა მხოლოდ შენ საკუთარ თავს, არა მხოლოდ შენ საკუთარ დარდს, არამედ იმ ქუჩებს, რომლებშიაც დადიხარ, იმ ბაზარს, სადაც გიყვარს ტრიალი, იმ ხეებს, რომლებიც ასე ლამაზად, ასე მწვანედ არის გაშლილი, და შენ გიყვარს მათი ყურება, შენ ეკუთვნი ნიტების მხიარულ და ლალ ქლურტულს, რადგან შენ ეს გიტკობს, შენ ეკუთვნი იმ მატარებლებს. რომლებიც დარბიან ლიანდაგებზე და რომელთა ყურება შენ ძალიან გიყვარს, როცა რკინიგზასთან ჩასული იყურებ იქეთკენ, საითაც მწვანე ვაგონები წაყვანა ლამაზმა, წითელთვალეებიანმა

ორთქლმავალმა, ირგვლივ კი გაშლილი, ატეხილი ჭალებია, და შეუმჩნევლად სუნთქავს მიწა თავისი ღონიერი და ჯანსაღი მკერდით. ეს არის ყველაზე დიდი ბედნიერება ამ ცხოვრებაში და ამ უნარის დაკარგვა არის ყველაზე დიდი უბედურება. ახლა-კი რეზიკოსთვის ყველაფერი ეს დაკარგული იყო.

ის შევიდა ეზოში და დაინახა თავისი ძმა, რომელიც სილაში იჯდა და მარტო თამაშობდა. რეზიკო თავზე დაადგა მას და ღონიერი შემოიყარა.

— რა უყავი შურდული? — იკითხა მან.

ბავშვმა თამაში შეწყვიტა და შიშით ამოიხედა ზემოთ. მერე უკან-უკან დაიხია, სრულებით დარწმუნებულმა თავის დანაშაულში, შეშინებულმა, დაბნეულმა და ამან კიდევ უფრო ატიხა რეზიკოს გული.

— ომარამ წავართვა?

ბავშვმა თავი დააქნია, რეზიკომ კი დახედა იმის ჩაღურჯებულ თვალს, და სისხლიანებულ, დაღურჯებულ ქუქკიან ფეხებს და ჩაცუცქდა სილაში და თვალეზში შეხედა ძმას.

— გაგლახა?

ბავშვმა ისევ დააქნია თავი, და რეზიკომ რალაცნაირად უჩერებულად გაიღიმა და თმაზე წაუთათუნა ხელი.

— კარგი, ნუ გეშინია, ნახე, რა ვუყო იმას...

უცბად პატარამ ტირილი დაიწყო. მან სილაში დასვრილი ხელები თვალეზზე აიფარა, თავი ჩაღუნა და ატირდა. რეზიკომ გაუსუფთავა ფეხები თავისი მისურით, მერე ცალი ხელი სახიდან ჩამოაღებინა და ჩაღურჯებული ადგილი თითოთ მოსინჯა.

— გტკივა?

— ა-ა-არა... — ტიროდა ბავშვი.

— კარგი, ნუ ტირი, ახალ შურდულს გაგიყვითებ, — უთხრა რეზიკომ, მაგრამ იმას შურდული არ უნდოდა.

იმას ახლა არც შურდული ენანებოდა, არც ტკივილი აწუხებდა, უბრალოდ დაჩაგვრისაგან გამოწვეული ბოლმა ვაახსენდა და ტიროდა, რადგან არაფერი არ აღეღებებს ადამიანს ისე, როგორც თანა-

გრძნობა. რეზიკო-კი ისევ გასწორდა წელში და თქვა:

— კარგი, ნუ ტირი, ნახე არა ვუყო...

და სწრაფად გამოვიდა ეზოდან გულში დაგუბებული ბოლმით, ერთადერთი სურვილით შეპყრობილი, რომ ეპოვნა სადმე ომარა და შური ეძია. ის მტკიცე ნაბიჯით მიდიოდა შურისსაძიებლად.

• • •

ომარას სახლი ეზოს სიღრმეში იდგა. ეს იყო აგურის ახალი სახლი. ეზოს რკინის ჭიშკარი ჰქონდა. რეზიკოს არ უყვარდა რკინის ჭიშკარიანი ეზოები, რადგან იმ სასაფლაოს, სადაც დამარხული იყვნენ მისი დედა და მამა, რკინის ჭიშკარი ჰქონდა. რკინის ჭიშკარი რეზიკოს სიკვდილს აგონებდა და უსიამოვნო გრძნობას უქმნიდა. ახლა ის იდგა ქუჩაში, ფეხშიშველი, გამხდარი, მოკლე ტრუსით, გახუნებული მაისურით, რომლის უბეში ცივი ქვები ეწყო და იხედებოდა ხეხილით სავსე, მოვლილ და მოსუფთავებულ ეზოში და გრძნობდა ამ ოჯახის სიმამლრეს და უზრუნველყოფას.

— ომარა! — დაიძახა რეზიკომ.

იმის გამო, რომ ეზოს რკინის ჭიშკარი ჰქონდა, იმის გამო, რომ თხრილზე, ეზოს წინ, ახალი ცემენტის ბოგირი იყო გადებული, იმის გამო, რომ ხეები წესიერად გასხლული და მოვლილი იყო ეზოში, და ქუჩიდან სახლის კარებამდე მოასფალტებული ბილიკი მიდიოდა, რეზიკოს უფრო ეზოზღებოდა ომარა, და იმის გამო, რომ ასე სძულდა ომარა, სრულებით არ ეშინოდა მისი, თუმცა ის უფრო ღონიერი და უფრო დიდი იყო და რეზიკომ ეს მშვენიერად იცოდა.

— ომარა! — დაიძახა რეზიკომ.

მაგრამ ომარა შინ არ იყო.

— არ არი, შვილო, სახლში, — უთხრა რეზიკოს ომარას დედამ, რომელიც სახლიდან გამოვიდა და ჭიშკართან მივიდა — რა გინდოდა, შვილო, ეგება მე ვიცი...

ეს იყო ჭადრათმძიანი, ლამაზი ქალი, რომელიც ალერსით და სიყვარულით უყურებდა რეზიკოს სახეში, და რეზი-

კომ გაკვირვებით შეამჩნია თავის თავს, რომ მოსწონდა ამ ქალის მზრუნველი და თბილი ხმა, მოსწონდა გემრიელი სადილის სურნელებით გაელენთილი მისი წინსაფარი და საერთოდ ყველაფერი მოსწონდა ამ ქალის. თუმცა ეს ქალი მტერი იყო. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ქალი მტერი იყო, რეზიკოს არ სძულდა ის ისე, როგორც ომარა. ომარას სიძულვილს ისევე აშკარად და ხელშესახებად განიცდიდა, როგორც უბეში დამალული ქვეების ცივ შეხებას შიშველ ტანზე. რეზიკოს უკვირდა ეს უცნაური გრძნობა უცნობი ქალისადმი, მაგრამ ეს გაგრძელდა სულ რაღაც ერთ წაშს, და მერე ომარას დედა რეზიკოსთვის ისევე ცივი და უცხო გახდა.

— სადაა ომარა? — იკითხა რეზიკომ უხეშად.

— მაშიდამისთან გავაგზავნე, შეილო, ხუთი წუთი არც არი, რაც წავიდა, — უთხრა ომარას დედამ ტკბილი, ალერსიანი ხმით და შეწუხებული სახით — ცოტა ჩქარა რომ წახვიდე, დაეწევი, ჯერ რკინიგზაზე არ იქნება გადასული.

რეზიკოს გაეცინა გუნებაში და სწრაფად წავიდა.

რკინიგზის იქით ნაგვიანები სიმიინდის ყანები იყო, სადაც ოღროზოლოო საურმე გზა გადიოდა. რეზიკო ბევრჯერ ყოფილა იქ, ხან გზად, მეზობელ სოფელში მიმავალი, ხან კიდევ მწყურებისათვის მახის დასაგებად. მას უყვარდა პურობის დროს მწყურების დაჭერა, მაგრამ ახლა ამაზე არ ფიქრობდა. რეზიკომ გადაიარა რკინიგზის ლიანდაგი, გასცდა მეისრის ჯინხურს და მალღობზე გავიდა. აქედან გადაიხედა ყანებისაკენ და დაინახა გზაზე მიმავალი კაცი. იმის გარდა არავინ მოსჩანდა მთელ გზაზე, მთელ იმ უნაპიროდ ვაშლიდ მინდორზე, რომლის ბოლოს ცა იყო ჩაკუპრული, ჩაშავებული, ცივი და საიდუმლოებით აღსავსე. უკვე ბნელდებოდა და მთელ ამ უზარმაზარ მანძილზე რეზიკოსა და იმ ძირს ჩამოწოლილ ცამდის არავინ არ იყო. გარდა იმ ერთი კაცისა და ის ერთი კაციც იყო რეზიკოს მტერი. უცებ

რეზიკომ იგრძნო, რომ გაუხარდა თავისი მტრის დანახვა, როგორც საყვარელი მეგობრის დანახვა, ისე გაუხარდა რეზიკოს თავისი მტრის დანახვა და ამავე დროს მოლოდინისაგან დაიძაბა. რეზიკო ჩამოვიდა მალღობიდან, გაიქცა გზაზე, ამოიღო უბიდან ქვა, შორიდანვე ესროლა და ზურგში მოარტყა ომარას. შეშინებული ომარა მობრუნდა და დაინახა რეზიკო.

— გაგიძლი შენ? — უყვირა მან.

მაგრამ ამ დროს კიდევ მოხვდა ქვა მკერდში. მაშინ ომარა გაქანდა რეზიკოსკენ და პირველივე დარტყმით თხრილში გადაავლო.

რაღაც დროის განმავლობაში რეზიკო ვერაფერს ვერ ხედავდა, მაგრამ მერე გავიდა რაღაც დრო და რეზიკომ დაინახა ცა და ომარას დაბნეული და გაკვირვებული თავი, რომელიც ციდან უყურებდა. რეზიკო იდაყვებზე წამოიწია, ჩუმად წამოდგა, გასწორდა და შეამჩნია, რომ მხოლოდ მსრებამდე სწვდებოდა ომარას. მაგრამ ახლა ამაზე ფიქრის დრო არ იყო, და მან მოიქნია მარჯვენა ხელი და სახეში სთხლიშა ომარას, იმ წამსვე მიაყოლა მარცხენაც და მერე ისევე მოიქნია მარჯვენა, მაგრამ ამ დროს თვითონ მოხვდა სახეში მაგარი მუშტი, რომელსაც გაუძლო, და გულში მთელი დღის განმავლობაში დაგუბებულ გააფთრებას კიდევ დაემატა ახალი და მთელი სიძულვილით, მთელი მონდომებით მოქნეული მარჯვენა მაინც მოარტყა სახეში ომარას და შემდეგ მორიგი დარტყმისაგან მუხლმოკვეთილი მიწაზე დაჯდა.

— შენ გიცი ხომ არა ხარ, ბიჭო, რა გინდა ჩემგან? — ღრიალებდა ომარა და ცხვირიდან წამოსულ სისხლს იკავებდა, — თუ, გინდა მოვადრჩო ამ შინდორში?!

ის თავზე ადგა რეზიკოს და შეშფოთებული და გაკვირვებული უყურებდა. რეზიკო მიწაზე იჯდა და თმები შუბლზე ჩამოყროდა. რეზიკო ზიზლით უყურებდა ომარას თვალებში, შუბლზე ჩამოყრილ თმებს შორის.

— რა შინდა? — თქვა რეზიკომ, მერე

წამოდგა და მოიქნია ხელი, მაგრამ ომარა უკვე ელოდა ამას და აიცილია დარტყმა. მერე თმებში სტაცა ხელი რეზიკოს, ძირს დაახრევიხა თავი და რამდენიმეჯერ მუხლი ამოარტყა სახეში. რეზიკოს ცხვირიდან სისხლი წასკდა, და ომარამ ხელი გაუშვა, რომ არ დასერილიყო სისხლით და გვერდზე გახტა, განთავისუფლებული რეზიკო-კი ისევ გაქანდა მისკენ, სისხლში მოსვრილ სახით და მკერდით, საბრძოლველად მოღერებული მუშტებით, მაგრამ სანამ დაეძგერებოდა თავის მტერს, ძლიერმა დარტყმამ ისევ შეატორტმანა და ძირს დააგდო. რაღაც დროის განმავლობაში, რეზიკო ისევ ვერ ხედავდა ვერაფერს, მაგრამ მერე ისევ გავიდა რაღაც დრო და რეზიკომ გაახილა თვალები და დაინახა ცა, რომელიც ახლა უფრო მუქი, უფრო ბნელი, უფრო უცხო და საშიში ეჩვენა, და რეზიკოს შეეშინდა თავისი სამართკვის, შეეშინდა იმისი, რომ არ იცოდა რამდენ ხანს იწვა უგრძობლად მიწაზე, არ იცოდა სად იყო ომარა, დამალა თუ ისევ აქ იდგა, და მან წამოსწია თავი, გაიხედა წინ და დაინახა ომარა, რომელიც შორს წასულიყო, მაგრამ წარამარა იხედებოდა რეზიკოსკენ. რეზიკოს გაუხარდა მისი დანახვა. დღეს უკვე მეორედ გაუხარდა რეზიკოს თავისი მტრის დანახვა. ის წამოდგა და უკან გაჰყვა ომარას.

ისინი შიდიოდნენ სიმინდის ყანებით გარშემორტყმულ ცარიელ ვხაზე, არც წვიმდა, არც მზე იყო. თანდათან ბნელდებოდა და მოწყენილი იერი ჰქონდა ირგვლივ ბალახს და მიწას. რეზიკო ახლა აღარ ფიქრობდა თავის ძმაზე, მას აღარ ეცოდებოდა ის, არც საკუთარი თავი ეცოდებოდა, მაგრამ გრძობდა, რომ ტყვილი გულში არ გამქრალა, თუმცა სადღაც, რომელიღაც სულ ბოლო კუნჭულში დაიმალა და ფართო ადგილი მისცა შურისძიების ენებას, რომელსაც განუწყვეტელი გააფთრებით მიჰყავდა რეზიკო წინ, საბოლოო სიმშვიდისა და ჩუმი სიხარულის მოლოდინში, ვის მიმართ იყო მიმართული ეს შურისძიება,

ომარისადმი, საკუთარი თავისადმი, რადგან თვითონაც იყო დამწყვეტი თავის ტანჯვაში, თუ საერთოდ. ცხოვრებისადმი, რომელიც ძალიან ხშირად ისე ააწყობს საქმეს, რომ როგორც არ უნდა მოინდომო, მაინც ვერაფერს ვერ გახედები. — რეზიკო ვერ არკვევდა. მისთვის ეს გრძობა გაერთიანდა ომარას წინააღმდეგ და ის მიყვებოდა ომარას უკან, თანდათან უახლოვდებოდა და ცდილობდა მეტი ძალ-ღონე მოეკრიფა. სანამ ხელმეორედ დაეძგერებოდა. ბოლოს ომარას მოხეზრდა ასე სიარული და გაჩერდა.

— ბიჭო, რა გინდა ჩემგან, რას მომსდევ? — დაუძახა რეზიკოს.

რეზიკოს გაუხარდა, რომ ომარა გაჩერდა. ახლა საშუალება ჰქონდა თავისთვის ძალა არ დაეტანებინა და ისე დასწყოდა. ის შინაგანად მოეშხადა და აუჩქარებლად წავიდა წინ.

— მითხარი, ბიჭო, რა გინდა ჩემგან? — არამტკიცე ხმით ჰკითხა ომარამ მოახლოებულ რეზიკოს და ცოტათი უკან დაიხია. რეზიკო მივიდა სულ ახლოს, შემდეგ გადახტა მისკენ და მოუქნია ხელი, მაგრამ ველარ მოარტყა, რადგან ომარა მალალი იყო და წინასწარვე გადასწია თავი უკან. მერე ორივენი ჩახვივნენ ერთმანეთს და დიდხანს ურტყამდნენ, რეზიკო ჩუმი გამაგებებით, გაბოროტებით, ომარა ყვირილით, ისტერიულად, რეზიკო ტორტმანებდა დარტყმისაგან, მაგრამ მაინც მიიწვევდა წინ და უყურებდა თავისი მტრის სახეს. რომელსაც უკვე მორეოდა სასოწარკვეთა და შიში და ის, რეზიკო გამხდარი. ნაცემი და დასისხლიანებული, შუბლზე ჩამოყრილი თმებით, დაკაწრული ბეჭებით, ახლა უფრო მტკიცედ იყო დარწმუნებული თავის გამარჯვებაში და შეუპოვრად მიიწვევდა სულ წინ და წინ მიუხედავად დარტყმებისა, მიუხედავად ტყვილებისა. ისინი კარგა ხანს ურტყამდნენ ერთმანეთს მუშტებს, იდაყვებს. თავებს, ფეხებს და ბოლოს ორივე დაიღალა. დაღლილობისაგან დროებით ბრაზი გამოეღიათ. ახლა იდგნენ

ერთმანეთის პირისპირ, ორ-სამ ნაბიჯზე. ნაცემები და დაღურჯებულები, მძიმედ სუნთქავდნენ და გულგრილად უყურებდნენ ერთმანეთს. უკვე სრულებით ბნელოდა და დაღამება ამ უკაცრიელ ყანებში იყო ისეთივე შემზარავი, როგორც სიცოცხლის უკანასკნელი წუთი. ისინი იდგნენ ერთმანეთის პირისპირ, მოწყვეტილნი დროსა და სივრცეს, მოცილებულნი დედასა და მამას, მზრუნველსა და მახლობელ ადამიანებს, მოცილებულნი საყვარელ საქმეებს და საყვარელ ადგილებს, დარჩენილნი მარტოდ-მარტო საკუთარი ვნებებისა და ბედის წინაშე, და ირგვლივ აუტანლად ბნელდებოდა.

— ბიჭო, გამაგებინე, რა გინდა ჩემგან, რას გადაამეკიდე? — ტირილნარევი ხმით იკითხა მერე ომარამ.

— ჩემს ძმას რატომ აღრჩობდი დღეს წყალში? — უთხრა რეზიკომ.

— რომელ შენ ძმას?

— რომელ ჩემ ძმას და რიქას!

— რიქას?

— ხო, რიქას!

— არ ვაღრჩობდი, ისე გადავადგი!

— რატომ გადაადგი?

არ ვიცოდი, შენი ძმა თუ იყო!

— არ იცოდი? ხოდა, ახლა მე შენ

მოგაღრჩობ, თუ კარგია.

— ვის მოაღრჩობ, ბიჭო, შენ?

— ვერ მოგაღრჩობ?

რეზიკო წინ წავიდა ნელ-ნელა, ომარამ კი უკან-უკან დაიხია.

— გეუბნები თავი გამანებე, ნუ გამაგიჯე, — თქვა ომარამ და ახლა მის ხმაში უფრო ძლიერ გაისმა სასოწარკვეთილება, — გამანებე თავი, თორემ შემომოაკვდები...

მაგრამ რეზიკომ იმის სიტყვებს ყურით არ ათხოვა და თავით დაეძვრა მკერდში. ომარამ წაიფორხილა, მერე წიხლი მოარტყა. ხელმეორედ გამოქანებულ რეზიკოს და გვერდზე გახტა:

— გამანებე თავი, — დაიყვირა მან.

რეზიკო ისევ პირდაპირ თვალებში უყურებდა დაყინებით და არავითარი

ახალი გადაწყვეტილება არ ეტყობოდა სახეზე.

— არ ვიცოდი შენი ძმა თუ იყო, — თქვა ომარამ.

რეზიკო იდგა მის წინ, წელი ოდნავ მოხრილი და სრულიად მომზადებული ახალი იერიშისათვის.

— რომ მცოდნოდა შენი ძმაა, ხელს არ ვახლებდი, — თქვა ისევ ომარამ და ცრემლები წამოუვიდა — გამანებე თავი. ბოდიშს ვიხდი...

— ბოდიშს იხდი? — ჰკითხა რეზიკომ.

— ჰო, ბოდიშს ვიხდი, მაპატიე, — თითქმის ტირილით თქვა ომარამ, — გამანებე თავი, თორემ მოგკლავ... გამანებე თავი, მომეშვი...

— მუხლებზე დადექი და მოგეშვიბი, — უთხრა რეზიკომ.

— არ დავდგები მუხლებზე, — იყვირა ომარამ.

— დადგები, — თქვა რეზიკომ.

— არ დავდგები, — იყვირა ისევ ომარამ.

— დადგები, — უთხრა რეზიკომ.

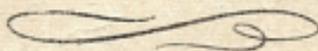
— არ დავდგები მუხლებზე, არ დავდგები, არ დავდგები, არ დავდგები მუხლებზე, — ყვიროდა ომარამ და უცებ ატირდა, მერე სახეში წაიშინა მუშტები და გამწარებული მთელი ხმით აბლაგლდა: — არ დავდგები მუხლებზე, გამანებე თავი, გამანებე თავი, გამანებე თავი, თორემ მოგკლავ...

რეზიკო იდგა და უყურებდა ომარას. ის ხედებოდა, რომ საქმე ამით დამთავრდა. მას უცვირდა, რომ არავითარ სისხარულს არა გრძნობდა. პირიქით, ახლა უფრო ძლიერ სტიკოდა გული და არ იცოდა რატომ. ყველაფერი ისე წარიმართა, რომ საერთოდ არ იცოდა, რა ექნა. ის იდგა დაბნეული და უყურებდა ატირებულ ომარას, რომელიც სახეში იშენდა ხელებს და მთელი ხმით ყვიროდა:

— გეუბნები თავი გამანებე... თავი გამანებე, თორემ მოგკლავ... მოგკლავ, გეუბნები...

უკვე სულ ბნელოდა. სადღაც შორს ვაისმა მატარებლის კივილი და მერე ისევ სიჩუმე ჩამოვარდა. რეზიკო ბრუნდებოდა სახლისაკენ ჩაფიქრებული. სახლში მას ელოდა მოხუცი ბებია და პატარა ძმა, რომელსაც ამ დილით უმიზეზოდ სცემა და მერე სხვებმაც დაჩაგრეს. ახლა რეზიკოს ისევ სტკიოდა გული. გამარჯვებამ, რომელსაც მან მიაღწია სიჭულვილით და არა ძალით, არ მოუტანა შეება. შურისძიებამ არაფერი არ შეცვალა. ყველაფერი ისევ ისე დარჩა. რაც მოხდა, უკვე მომხდარი იყო და არ შეიძლება მისი შეცვლა არც შურისძიებით, არც სინანულით. ყოველივე ამის გამო რეზიკოს ისევ სტკიოდა გული და ჩაფიქრებული მიდიოდა სიბნელეში. ბუნდოვანი და მტანჯველი ფიქრები ირეოდნენ მის თავში. მან არ იცოდა, რომ არსებობს უმიზეზო უსამართლობა, როდესაც ხშირად, საკუთარი ნების წინააღმდეგ, ცხოვრებას მიჰყავხარ იქ. სადაც

არ გინდა, გაკეთებინებს იმას, რაც არ გინდა და ყოველივე ამის გამო სამუდამო ტკივილს გიტოვებს გულში, რომელიც შემდეგ აღარასოდეს, აღარაფერი აღარ შეიძლება წაიშალოს და ბოლომდე გტანჯავს. ამიტომ უნდა ეცადო, რომ არასოდეს არ გაუკეთო ცუდი იმას, ვინც ისეთივე ადამიანია, როგორც შენ თვითონ ხარ. მთავარი ეს არის და არა პატრუ მოყვარეობა. მთავარია სიკეთე. მხოლოდ სიკეთე და სულგრძელობა არის უმაღლესი და ჭეშმარიტი ადამიანური თვისებები. ყოველივე დანაარჩენის მნიშვნელობა მოჩვენებითია. რეზიკო ჯერ კიდევ ბავშვი იყო და, რა თქმა უნდა, ზუსტად ასე არ ფიქრობდა, ყოველივე ეს არ ჰქონდა გააზრებული. ის ამას მხოლოდ ინტუიციით გრძნობდა, თუმცა მთლიანად ვერც ინტუიციით წვდებოდა იმის არსს, რაც აწუხებდა. ის ბრუნდებოდა სახლში გამოუცნობი და დაუცხა-ყოფილებელი ვნებებით აღსავსე, მის ირგვლივ-კი უზარმაზარი ქვეყანა იყო.

ჯ. ჩაჩუკიანი

სამი ღმერთი

შავი კვაზა

რადგან ცეცხლივით ერთი ბეწოა,
სიცოცხლეს სული უნდა უბერო...
შენ ანანურთან წამოგეწიე.—
ულამაზესო თეთრო ღრუბელო.

შენ აგიტაცეს სველმა ფოთლებმა,
შენ—კაცის თვალის ღამაზი ცრემლი,

ხეები იდგნენ, როგორც ლოთები,
და უყურებდნენ მთვარისფერ მტევნებს.

სიმწვანე გატყდა და მოითენთა,
მთვარეზე იჯდა ავაზა შავი,
ჩემს სულში იდგა შენი სითეთრე
და გაღმა იყო ღამაზი ფშავი.

მ ი ხ ა კ ი

ახლა სარკმელთან არის თბილისი,
ბეგრე სინათლით და მყუდროებით,
დაყუდებულია ციდან იელისი
ფართო თვალებით და მზის ტორებით.

აქ შენი მოსვლა არის სიზმარი
და ვერასოდეს ვერ დავიჯერებ,

ყოველ ცისმარე, ყოველ ცისმარე
შენზე ვფიქრობ და შენს თავს ვიჩემებ.

სიცოცხლე დიდი მზით დაგინატე
და მისდივს თეთრი გზების აღმართებს,
შენ კი მაღალი, როგორც მიხაკი—
აბაკელისა კუჩას ანათებ.

გუნების კარი

შენი მთა და ველი,
შენი ტყე და ლელე,
შენი მწვანე ფერი
და სიმღერა მწვანე,
ჩემს შექებას ელის—
ვით გამოწვდილ ხელებს
და მზის ოქროს ჩქერი,
აბრიალებს თვალებს.

ყველა ფრთათა მჯობნი—
ახლა მინდა ფრთები,
კაი გამარჯობა,
საქართველოს მთებო!..

...
შენი ლურჯი თვალი,
ვით ღამაზი ფიქრი,
შენი დედ ენა
და ბუნების კარი,
გარდუხდელი ვალი
და მომავლის წიგნი,
ჩემს თვალეში ელავს
ვით რუსთაველის პწკარი.

...
ყველა ფრთათა მჯობნი—
ახლა მინდა ფრთები.
შენი გამარჯობა,
საქართველოს მთებო!

მოსა გვასალია

ბ მ ს ი რ მ

მოთხრობა

მღელვარე ზღვა დილის ჯანღში გახვეულა. მრგვლად შემოხაზულ ჰორიზონტზე ლილისფერი, ალაგ-ალაგ ჩამუქებული და ჩაშავებული ფაფარაყრილი ტალღები კამკამა ლურჯ ცას შერწყმია. ტალღების ქეჩოზე ნისლი ვარვარებს და იშმუშნება. ყალყზე შემდგარი სტიქიონი გრუსუნით ეხეთქება ნამგალივით გაღუნულ სანაპიროს. სამი დღის ბობოქრობით ილაჯგაწყვეტილი დღეს უფრო მშვიდადაა, მაგრამ კიდევ გმინავს და ოხრავს, ქვიშისა და ხრეშის დამაყრუებელი ჩხრიალი და წყლის განუწყვეტელი დგაფუნი გაისმის.

ადიდებული, ნაავდრალი მდინარის მიერ მთებიდან ჩამოხვეტილი ძირიანად მოთხრილი ხეები, ნახშირით შავი კუნძები, ნაფოტად ქცეული მორები, ლელი და ლაქაში შესართავთან ნაპირზე გამორიყულა და სართულებად ერთმანეთზე უწყსრივად მიხერგილა. გორებად დახვავებულ დასილულ ქვასა და ღორღზე ქარიშხლის მრისხანე ნაკვალევი აღბეჭდილა. შორს გაჭრილან გავეშებული ტალღები და შესართავი წაუღეკავთ. ნაპირზე გადმოსულ, შეგუბებულ მდინარეს ლელიანი დაბლობი დაუფარავს, ჯებირით აღმართულ ხრეშში სავალი გაუყრია, რიყეზე ბრღღვინვით მიედინება და ფერად-ფერად ლოდებში მინისფრად ჩაღვრილი ზღვას ქუხილით ერთვის.

შესართავთან, მდინარის წყალში, წელამდე შიშველი გოგონა დგას და გრუნა თმას ივარცხნის. აბურღული დაღალი სავარცხელს არ ემორჩილება. გოგო-

ნა კეფაზე ხელს წაიფათურებს, პეშვით წყალს დასწვდება და თმაზე შეისხამს. თანდათან ღრმად შედის, თმას მორევეში ურევს, სავარცხელს ჩამოისვამს. კაბა ჩამოეშალა და დაუსველდა. მაშინ უფრო ღრმად შესტობა, ისევ წაისვა საპონი თმაზე, ქაფი გულდაგულ ჩარეცხა მდინარეში, მერე შიგ გრძლად ჩაწვა, კაბა დაბლა, წყალქვეშ გაიხადა, გაწურა და ნაპირისკენ ისროლა. სველი თმა კეფაზე შემოიგრავნა. ერთი შეკუნტრუშდა, ქვიდან ქვაზე ფეხი მოინაცვლა და ცის ნატეხივით კრიალა მღორეს ზედ წაადგა. წყლის დამტვრეულ სარკეში ჩაიხედა-სამი დღეა მღვრიე, ნაწვიმარ მდინარეში ფეხი არ შემოუდგამს. მოსწყინდა, მოენატრა... ახლა თანდათან შედიოდა ბანაობის ეშხში. ხელები წინ წაიშვირა, ისკუბა და სწრაფად მბრუნავ ქაფის თეთრ დოლაბებში ჩაყვინთა. ეგერ, პე, დაბლა, ჯგროდ მიყრილ რიყის ქვებთან ამოჰყო თავი. ერთ წუთს სული მოითქვა და ისევ ჩაყვინთა. ახლა მდინარის შუა წელში ბურთივით ამოვარდა, იქაც მოითქვა სული, ხელები აჰყარა და მორევს ცურვით ჩაყვა.

ლალობდა, ნებვირობდა, გულმკერდი ამბურცვოდა, დაბეროდა, ღონიერი კუნთები ხორბლისფერ კანში თითქოს ვერ ჩატეულიყვნენ...

წუთით რიყის მოლიპულ დიდ ქვაზე შედგა. წაიჩრდილა, მშფოთვარე ზღვას გახედა. არა, იქ ბანაობა ჯერ კიდევ საშიში იყო! მაგრამ გოგონას ზღვა უყვარდა და ერთბაშად თვალი ვერ მოსწყვიტა...

შესართავი მეჩხერი იყო, მთის სწრაფი მდინარე ფეხშეუღვამში ვიწრო ზოლად იყრებოდა ერთბაშად არ ნებდებოდა მეტოქეს. მარილიანი მდორე წყლის უსასრულო ზედაპირზე ერთი ნაბიჯით მაღლა შემხტარი დუღუნით მიიწვედა წინ, თითქოს მეორე ნაპირს უნდა უწიოსო. გულამღვრეული ზღვა, როგორც თავის ძალაში დარწმუნებული ფლაგანი მშვიდად ეგებებოდა ქედმაღალ მდინარეს... ერთ გადასარბენზე კიდევ გააჩრევდით ერთმანეთისგან სუფთასა და თეთრს და ღიღილოსფერს... შემდეგ კი შესართავთან წყალქვეშ მიწვენილი კლდე ერთბაშად მთავრდებოდა და თვალწაუწყვდენი უფსკერო ჭურღმულები იწყებოდა. სწორედ აქ ტრიალებდა ცოდვის კითხვა. ცოფიანი ტალღების ხროტინი და ყირაზე შემართული მდინარის ქექა-ჭუხილი ერთ გამბულ ზატქად იყო შერწყმული. თითქოს როგორმე ზღვას ხელიდან უნდა გაეცალოსო, მდინარის მდგარი ჩქერები დაბლა უფსკერო სიღრმეში იჭრებოდა და მთიდან ჩამოტანილი თავისი საგანძურიც შიგ მიჰქონდა: ქვა და ლორღი, ხე და ნაფოტი, ბუჩქი და ბალახი, ხეობებიდან, ქალებიდან მოტაცებული ნადირი, პირუტყვი თუ წყალწალებული ვინმე...

მდგარი მხარულით გოგონამ სწრაფად გასწია იქითვე. იქ იყო მისი საყვარელი ადგილი, იმ უთავბოლო წეწვასა და ბორცვაში, იმ ერთმანეთს წაქიდებულ ტალღებს შორის, ფსკერისკენ ჩათრევას რომ უბირებდნენ, იმ ორომტრიალში ხარობდა და ცელქობდა. ახლა არ მოერიდა, ის არ მოაგონდა, რომ მარილიანი წყალი კვლავ გაუქდებოდა თმაში და შეაწუხებდა და მდინარეში ისევ თავის საპნით დაბანვა მოუხდებოდა.

...დიდი ხანია გოგონას ეს საზიფათო შესართავი შეუყვარდა. მაშინ რვა წლისა იყო... ძლივს, ძლივს ახსოვს ის შავი ღამე... აქ იყო, რომ... აღიდგებული, განრისხებული, მღვრიე, ნაპირზე გადმოსული მთის მდინარე...

— ვაჰმე! —

ახსოვს, იმ ღამით მამა შინ არ მობრუნებულა... მეორე დღით მღვრევე წყალს ყვითლად შეეღება შესართავში მორჩენილი, ბედს შერჩეული მდინარე დუღუნით მიიკვლევდა თავის გზას. ხალხი შექუჩულიყო. გულხელდაკრფილნი ნაპირზე გრვენივით გადმოსულ ტალღებში წელმოხრილნი იცქირებოდნენ. ქალები ვიშვიშით დაეძებდნენ ვილაცას, სახეგატყაულნი და თმაჩამოშლილნი... სწორედ იმ დღიდან შეუყვარდა ეს შესართავი. დიდ ხანს აქ ეგულებოდა მამა, თვალცრემლიანი ისევ და ისევ აქ დაეძებდა მას. მაშინ გოგონა პატარა იყო და არ იცოდა, რომ ასე ხანგრძლივად წყალქვეშ ადამიანს ცხოვრება არ შეეძლო. ნაგების მისაბმელ ბოძებზე ერთმანეთის გვერდით თავდაღმა დამხოზილ ფელუკებს შორის ერთი ადგილი ცარიელი იყო. ერთ ბოძზე მისაბმელი აკლდა. აი, იქ იჭდა რვა წლის ბავშვი დატროდა:

— მამა, მამილო!..

— ეჰ — დღესაც გახედა მოლიპულ ქვაზე შემდგარმა გოგონამ შესართავს და წუთით ის ბნელი ღამე გაიხსენა... მერე მხარულით მეჩხერს შეჰყვია. მკლავები ღონივრად აატლავუნა, გაჰკრა-გამოჰკრა, გასჰკრა-გამოსჰკრა ჩაჰყვინთა, მერე ზევით წელამდე ამოვარდა. შეუტია მრისხანე ზღვას. ახლა წყალზე ზედ გაწვია. მორიგით ატივტივდა და მწკრივებად შემართულ ტალღებში მიიმალა...

2

უმთავარო, ბნელი ღამე იყო. მდინარე მხუილით მოედინებოდა ტყეში. შავად ჩაბურულ ტყერში ხანდახან „ნოთე“ აბრაილდებოდა და უკუნს შავ კალთებს შეახედა. შუქი დატეხილ ბილიკად აირეკლებოდა წყალზე. მდინარის ნაპირ-ნაპირ მუხლებამდე წყალში, ტანში იშველა ბიკი მოდიოდა. შავი მანსურა ეცვა. მარცხენა ხელში „ნოთე“ ეჭირა— ჭოხზე წამოცმული ნავთით გაყლენთილი ლაქაშის ქოჩორი. შავი კვამლი მიიწვედა მაღლა. ანკარა მორევში სინათლე ფსკერამდე ატანდა. ფერად-ფერად კენჭები მურიყად ჩანდნენ. მეჩხერზე

საბალახოდ გამოსული თევზები, ჩქარი დინებისაგან ლოდებს ამოფარებულნი, ნელა ფხეკდნენ ქვაზე ამოსულ მწვანე ხავსს. თვალები უბრწყინავდათ სინათლით მონუსხულებს. მშვიდად არხედნენ ლაყუჩებს. ჩირაღდნის შუქზე ქერები აციმციმდებოდა, მაშინ ის ტანშიშველა ბიჭი წელში მოიხრებოდა, წყლის ზედაპირზე სულ ახლოს მიიტანდა აგიზგიზებულ ლაქაშის თავთავს. მარჯვენაში მოკლე ჭოხი ეკავა, ბოლოზე მიჭედითი ლითონის ხუთბილიანი სავარცხლისებური ჭვილით. მოიქნევედა და დაბრმავებულ თევზს ზურგზე ჩასცემდა. ხრეშის ყრუ ჩხრიალი გაისმოდა. ამღვრეული წყალი წუთით სისხლით შეიღებებოდა და უცებვე დაიწმინდებოდა. სიმღერა-სიმღერით მოიხრებოდა მეთევზე. ბუნს ხელს გააყოლებდა, ბოლომდე ჩავიდოდა და ფსკერზე მიკრულ თევზს წაეპოტინებოდა, თითებს ლაყუჩებში გაუყრიდა და წაუჭერდა, დაიმორჩილებდა და მხოლოდ მერე აუშვებდა ჭვილთს. აფართქალბულ წვერედას ჰაერში, სინათლეზე, გახედავდა, მხარზე გადაკიდებულ ჩანთას თავს მოუხსნიდა და შიგ გაუძახებდა. მძიმე ჩანთას თავს წაუკრავდა და წინ გააბიჯებდა. სინათლე ხან მიწედებოდა და ჩაქრებოდა, ხან ახალი ძალით იფთქებდა. ამის მიხედვით ანკარა წყალიც ხან მიწასავით გამჭვირვალე იყო, ხანაც კუბრებით ჩაშავდებოდა, და ბიჭიც ხან გარკვევით ხედავდა „მობალახე“ თევზებსა და აქ სანადიროდ გამოსულ ფსკერზე მოსრიალე ჭაობის უხსენებლებს. ხან კი მრგვალი ქვები ბნელში აირეოდნენ და მაშინ...

უჰ! — თვალბს ისრესდა ტლუ ბიჭი. ლილინით გააბიჯებდა წინ, წელამდე წყალში შესტოპავდა, წაიფორბილებდა, მოლიბულ სიპზე რეზინის ლანჩები აუცურდებოდა და მაშინ, რომ არ წაქეულოყო, ადგილიდან ადგილზე გადახტებოდა. ჭვილთს წააშველიებდა, ფეხს გაისწორებდა. ხან კი ისე წაბორბიყებდა, ჩქარ მორევში გრძლად გაიშლართებოდა. გინებ-გინებით გამოდიოდა ნაპირზე. ფიჩხს მოძებნიდა,

ქულის ქვეშ, ქოჩორში, შემალულ ასანთს გამოაძრობდა და ფრთხილად გაჰკრავდა. აგიზგიზებულ კოცონზე დასველებულ „ნოთეს“ შეახურებდა, ისევ ცეცხლს მოუკიდებდა და თავის გზას დაადგებოდა.

მიდიოდა, მიაბიჯებდა... თვალმონუსხულ თევზებს დაეძებდა... იქ კი, ფსკერზე, მოვარავარე ქვებს შორის... მაშინ, როცა სინათლე მიწედებოდა და ყველაფერი აირეოდა ერთმანეთში... აი, მაშინ თვალნათლად ხედავდა წელამდე ტანშიშველ გოგონას... მის აბურდულ თმებს, მომღიმარ სახეს... ის იღგა წყალში, თმას ივარცხნიდა, დოლაბივით მბრუნავ თეთრ ქაფში ყურყურმალობდა, ხან ხელზეშემართული ყირახე გადადიოდა, მხარულით ჰრდიდა შესართავის ბობოქარ ტალღებს.

მეთევზე წუთით გახევედებოდა, ნაბიჯს უკუდგამდა და მღვრიე მორევზე თვალი გაეყინებოდა.

— ბესირე! — გაისმოდა მაშინ მთართოლვარე ჩურჩული, — ბესირე, ბესი... რე! მორევი სწრაფად ბრუნავდა, მშუილით გრიალით გადადიოდა მეჩხერზე, ისევ იმძლავრებდა „ნოთე“, ფერადეკენქვები ვარვარებდნენ, სწრაფად დაჰქროდნენ სწრაფი ლიფსიტები... თვალბდაკუსული, გაბერილი ჭაობის ბეყაყები სველ ქვიშაზე ისხდნენ.

— ბესირე! — იმეორებდა ვაჟაკი ტალღების ტლაშუნში.

შავი ცა ვარსკვლავებით მოჭედლიყო ირმის ნახტომის მბეუტავ მტვერში მიწელებული ნალვერდლები თვლემდნენ.

— უჰ! — ბიჭი უსასოოდ გადაიქნევედა თავს, შემოწოლილ ფიქრებს გრად ნიავს გაატანდა. — შენ კი შემოვკვლე, ჩემო თვალის სინათლევი! — აღმოხდებოდა შუბლგახურებულს და ვილაც უჩინარს მიუალერსებდა.

„ნოთეს“ სინათლეზე კარგად ჩანდა მეთევზის შავი წვერულვაშით აბიბინებული სახე, ბრინჯაოს კუნთებით შეკრული მხრები, ღონიერი წვივები და კლდესავით წინ წამოსული მკერდი.

— მზოლა... მზოლა! — ლაზურად

ჩურჩულებდა გოგონა, რაც ნიშნავს ზღვას, — წავიდეთ გავცუროთ, გაი-
ოხს... — მეთევზე ფორხილობდა, თით-
ქოს გულზე ჰვილით შემოჰკარესო. არც
მდინარის ჩხრიალი ესმოდა, არც იმას
ამჩნევდა, რომ მორევში მკერდამდე მი-
ტობავდა, არც „მობალახე“ თევზებს
ხედავდა. მხოლოდ ის ჩურჩული ჩაეს-
მოდა ყურში — „მზოლა“ და „წავიდეთ,
გავცუროთ“. თვალწინ ბესიერ ედგა. ის
ხედავდა მზით დამწვარ ღონიერ მხრებს,
ამობურცულ მკლავებს, გაფუებულ
გულმკერდსა და „ნოთეს“ სინათლეზე
გაბრწყინებულ ზღვისფერ თვალებს.
უჩინარი წყალში ქანაობდა, ირზე-
ოდა. ხან ზევით ამოტივტივდებოდა,
ხან ჩაყვინთავდა. შავი ნაწნავი
იგრძებოდა, იკლავებოდა, მეორე
ნაწნავს ეხვეოდა ეხუტებოდა. მე-
რე ისევ გაშორდებოდა. ხან მდი-
ნარებას ჩაჰყვებოდა დაბლა, ხან გა-
ძალიანდებოდა, ბოლოს შემოიქნევდა.
ორი მაჯის სიმსხო ნაწნავი ირზეოდა
წყალში... სწორედ ის ნაწნავები ამ დი-
ლით შესართავთან სულ ახლოს... ხელ-
მისაწვდომამდე ახლოს რომ ნახა ლელი-
ანში შემალულმა ბიჭმა.

... ჩაშავებულ ქალაში ერთი ფხიზელი
ჩიტუნა ალიონს ებატყებოდა... მდო-
რეში ტანშიშველი ბიჭი მღეროდა, ტლა-
შუნობდა მხარზე ჰვილთგადებული...

3

ტყეში ორი ხანშიშესული ვაჟკაცი
მოაბიჯებს. წყნელის მოზრდილი კონები
მხარზე შეუგდიათ. მალაყელიანი კი-
ობის ჩექმები აცვიათ, ბრუნეტის შა-
რვალი და ჭუბაჩა. მეთევზის ფართო ფა-
რფლებიანი ქუდი შუბლთან აუკეციათ.
წინ მხარბეჭიანი ახმახი მოდის. გრუზა
თმებიან დიდ თავს მოუდრეკელი კისე-
რი საიმედოდ შეჰყარდნობია. აქა-იქ ქა-
ლარით შევერცხლილი მოშვებული წვე-
რი მკერდამდე ცემს, უღვაშები მძიმედ
ჩამოწოლილა დაბლა. ხშირ და სქელ
წარბებს ნახევარი შუბლი დაუფარავთ.
დიდრონი შავი თვალები დაყინებით გა-
ჰყურებენ ჰანჭრობში ჩაკარგულ ბი-
ლისკს.

მეორეც ასეთივე ჰმუნია, კარგად ჩა-
სხმული, მკერდგანიერი, კუნთებით შე-
კრული-შესკენილი, მაგრამ უფრო ტან-
მორჩილი და მოტეხილი. წინმაველს
ფებს ვერ უსწორებს, კაობის ტალახში
ეფლობა, მაშინ მძიმედ დაწოლილ კო-
ნას მხარზე ოხვრით შეაქანებს ხოლმე.
ახმახი ხანდახან ისე შორს გაუსწრებს
რომ წყნელის კონა მალალ ლაქაშში გა-
უჩინარდება და მაშინ მხოლოდ ვადა-
ტეხილი ღეროების შლივინი და ვადა-
ჯეკნილი ისლის შრიალი-ლა ისმის.

— ჰე — ჰეი იბრაჰიმ, შემიცადე, შე
კაცო!

— ჰეი-ჰეი! აქა ვარ, კონა, გამოსწი
ჩქარა!

მაყელის ბარდს სავალი შეეკრა. ვადა-
ბურული ბუჩქები ეკლიანი მავთულის
უწესრიგო გორებად დახვავებულ იყვნენ.
ხან აქ ხან იქ ჰანჭრობში, ლალა შეიფა-
რთქალებდა, შავ ფრთებს გაშლიდა, ზან-
ტად წამოწევდა გრძელ ტანს, დაბლა
დაკიდული ფეხებით და მხოლოდ რა-
მდენიმე ნაბიჯს გადაინაცვლებდა, ფი-
თქუნით ჩაჯდებოდა კაობზე ამოხეთქილ
ხავსში. მყარალი გუბებების ფსკერიდან
ზედაპირზე ამოსულ წყალმცენარეთა
ფართო ფოთლებზე წივილ-წივილით გა-
დაირბენდა და მწვანე ბალახში გაჰქრე-
ბოდა.

— დამიცადე, შე კაცო, რა მიგარბენი-
ნებს? დადექ ერთ წუთს!

— ჰაჰაჰა! აქეთ, — შორიდან ბუბუნე-
ბდა როყიო ხმა. — აქა ვარ, კონა, გა-
დმოდგი ფეხი!

ახმახი ბატარა ბექობზე შედგა. აქ რი-
ყის ქვა უხვად ეყარა რაღაც საოცრე-
ბით ზღვიდან ვადმოტყორცნილი, თუ
ციდან ჩამოცვენილი. შორიდან შემა-
ლლებულ მიწაყრილად ჩანდა. აქ მშრალ,
ქვიან ნიადაგზე უსწორმასწოროდ დაჯ-
ღვარქნილი და ტოტებგაფარჩხული ათი-
ოდე წიფელა იდგა. ხეებქვეშ, ჩრდილ-
ში, ეკალბარდი წელში ვერ გამართული-
ყო, თავი ვერ წამოეყო, მიწას ხავსი
მოსდებოდა. საამოდ უბერავდა ზღვიდან
მოვარდნილი ნიაფი. ბნელ ტევრებში
დამფრთხალი შაშვები ჰახჰახებდნენ.

— დაჯექი აქ! — მიიპატია დაღლილი ამხანაგი იბრაჰიმმა.

ტანმორჩილმა ტვირთი ხენვით და ადგო და შუბლზე ოფლი შეიწმინდა.

— ეჰ, კაცო რომ მკლავში ძალა მოაკლდება და მუხლი უმტყუნებს, მერე მშვიდობით, ამქვეყნად ცხოვრება არცა ღირს! — ამოიხრა, ქუდი მოიხადა და უწესრიგოდ აბურღულ თმაზე ხელი მოისვა...

— დაჯექ, მოდი აქ, დაისვენე! — ღიმილით უთხრა ტანბრგემ. მერე ხელი ჯიბეზე წაიფათურა და ტარმოღუნული ყალიონი ამოიღო, — ჩემო კოჩა, მე უცოლშვილოდ დაბერებულმა, უპატრონოდ დარჩენილმა უნდა ვიკითხო, თორემ შენ რა? ხომ გაგიგონია აღმართზე ორი კაცი ამოდიოდა, თურმე, ერთს წისქვილის ქვა მოჰქონდა, მეორეს კი საცერი. ორივე კი კვნესოდაო, დოლაბიანი და საცრიანი. მოდო, დაჯექი! დაღლას დაგავიწყებს, ისეთ თამბაქოს მოგაწვევინებ. — წყნელის კონახე განზე გაჩოჩდა და ამხანაგს ადგილი დაუთმო. ტანმორჩილი ხენვით ჩამოჯდა. გაოფლილი თავი შეიმშრალა. მერე იმანაც ჯიბიდან ტარმოღუნული ყალიონი ამოიღო.

ახმახი ჩიბუხს ტენიდა. ხელზე ორაგულის წვრილი ქერცილი შერჩენოდა და კანზე შეხმობოდა. თითქოს ხისგან გამოკვეთილი დიდრონი და მოუქნელი თითებით წვრილად დაყრილი თამბაქო ბლუჯა-ბლუჯად ამოჰქონდა ქისიდან. კოჩა თვალს არ აშორებდა ამ ქისას და მოთმინებით უცდიდა თავის რიგს...

გარეული მტრედების გუნდმა გადაიქროლა. იმ ბნელში ადამიანები ვერ შეინშნეს და გვერდით სუროიან მურყანზე შემოსხდნენ. გუნდს უცებ შხუილით მეორე გუნდი წაემატა, მეორეს მესამე და მწვანე ხე ერამბაშად ლურჯად შეიმოსა. ჩამოტეხვამდე დახნექილ ტოტებზე ვერ ეტეოდნენ, ადგილის გამო ჩხუბობდნენ და კინკლაობდნენ. სულგანაბულმა ახმახმა ახლა კი აუქშია. უცებ ყველა ერთად მოსწყდა ადგლს და ფრთების ტარცაოლით თვალის დახამხამებაში საღლაც გაქრა.

— ჰოდა, იმას გეუბნებოდი, ჩემო კოჩა! მე, უცოლშვილო კაცმა უნდა ვიკითხო, მე უნდა ვწუხდეთ თორემ შენ რა? ჰა, მოსწიე! ისეთი თამბაქოა... ძღვენია... ათასში ამორჩეული.

კოჩამ ჯერ ქისას ყურადღებით გახედა. ნესირეს ნახელაზე იყო. ამას რა დიდი გამოცნობა უნდოდა. თვალისმომკრელად ელვარებდნენ ძაფები წყნარ ზღვაში ჩატეხილ ცისარტყელის გამოშუქებას ჰგავდნენ მოხდენილად გადაწეულნი.

— იბრაჰიმ! ღმერთმანი, ოქროს ხელები აქვს იმ, ბაგვეს, ოქროს ხელები! — გაოცებით წამოიძახა კოჩამ...

— ჰმ, ეგ რაა, შენ მეორე უნდა გენახა!

კოჩამ თამბაქო დაყნოსა:

— ეჰე! — აღმოხდა ხმაშალა, — შე კაცო, ეგეთი თუთუნი თუ ჯიბეში გქონდა, აქამდე ჩემს ცოდვაში რად ჩადექ? — წვრილად და თანაბრად დაქრილ ბეწვებს გახედა და გაიკვირვა: — იბრაჰიმ, ეგ საიდანაა, ვინ მოგცა?

— ჯერ მოსწიე, მერე იტყვი!

კოჩამ სწრაფად გამოტენა თავისი ჩიბუხი, თახ ცალ თვალს მინაც არ აშორებდა ქისას. მანათს გაჰკრა და კვამლი ნესტოებიდან ხარბად გამოაბოლა:

— იფ, იფ!

— ჰო! ხომ კარგია? თავმჯდომარემ დამიტოვა, ამას წინათ რომ იყო. — კვენით ჩაიღუღუნა იბრაჰიმმა.

ვინაო? კოჩა ერთი შექანდა ამის გამგონე. ვინ დამიტოვაო? როგორ თუ იბრაჰიმს იმ ფეხმრუდემ თამბაქო დაუტოვა! ეს ვითომ რატომ? ისეთი რა მოხდა?

ხომ არ მომეყუთაო, გაივლო გულში:

— როგორ, როგორ ვინ დაგიტოვა?

— ჩვენმა თავმჯდომარემ! — ხმადაბლა, ვითომ სხვათაშორის, მაგრამ დაუფარავი სიხარულით მიუგო იბრაჰიმმა. თან ხელი გამოუწოდა და ქისა გამოართვა.

— შენ ის მეორე უნდა გენახა, მეორე ქისა, თავმჯდომარეს რომ ვუძღვენი. დიდუჰ, აი, მაშინ იტყოდი მართალს. კალმახის ქერცილი ხომ გინახავს, ვერ-

ცხლისფერი? წითელი წინწყლები რომ გასდევს... აი, ისე... თითქოს ძაფები ცალ-ცალკე ზტოვდნენ, აღმოკიდებულნი... ის რა იყო!

ამათ კიდევ ქისა უძღვნეს! მაშ, იქნებ, დამოყვარდნენ კიდევ!

დამდღურულმა კოჩამ ჯერ ვითომ არაფერი შეიმჩნია...

— გოგო კი არა, ზვითოა, ზვითო!.. — მიუბრუნდა თავის პირველ სიტყვას, — სქურტიას მშვენებაა. ეპ, იმ დალოცვილ ღმერთს ჩემთვისაც ერთი ამისთანა ოქრო გოგუცუნა ეჩუქებია, ამ სიბერეში ჩემს ბედს ძალი არ დაჰყვდება... ბიჭი სულ სხვაა, იბრაჰიმ, ზომ იცი, ბიჭი სულ სხვაა! ერთის მაგიერ სამი მყავდა. ვიფიქრე, ამათ დედინაცვალს არ მოვუყვან, ბავშვებს არ დავაჩავგრინებ-მეთქი. სამი წერილშვილი შემრჩა ხელში. სამივე გავზარდე. ჩემი ცხოვრება ობლებს შევალე. გარეცხვა გინდა, დაბანვა თუ მქადის გამოცხობა არ დამკლდება. საოჯახო საქმე ზომ ძნელია კაცისთვის. შენც ხედავ, პატივისცემა როგორ დამიფასეს. კარგები კალმახივით გამისხლტნენ და მე ეგ ვანობ-ლარა-ლა შემრჩა ხელში... დიდი ბადიდან ერთ თევზს რომ გამოიყვან კაცი... და ისიც გაქცევაზე ფიქრობს, სულ განზე იყურება...

— ეპ, ჩემო კოჩა, აკი ვითხარი, საცრინი და დოლაბიანი-მეთქი. შენსავით საქმე მქონდეს, სქურიაში ერთ დღეს რა დამაყენებდა? რაშივით შვილები თავზე გადავას... წავალ, უფროსს ოდესაში ვეწვევი... — იბრაჰიმმა ერთი შეუსტიინა, — ჩავუჯდები დიდ გეშში და, ჰაიდა, ვივლი ამ უცხოეთში. მაწყენს? ზღვიდან სულ არ ამოვალ ნაპირზე. მომწყინდება? შუათანას ბათუმში ვეწვევი. აბა, ვნახოთ, ეს ახალი გადარეული კატერები როგორ კეთდება... იმ დღეს გავიხედე და მოდის, მოგუჯუნებს, კი არ მოცურავს ის დალოცვილი, ზედაპირზე მოსრიალებს, წყალში ოთხი ფეხი ჩაუდგამს. თვითონ ამოტივტივებულა მთელი ტანით. რა ვთქვი, ფეხები კი არა, ის წყალქვეშა ფრთებიც, მითხრეს.

ღმერთმა უწყის, მე ფრთები ჰაერში გამოგონია და არა წყალქვეშა. შორს ჩამიარა, ძალიან შორს, მაინც ისეთი ტალღა მომახალა, ლამის ნავი ყირაზე შემიყენა ასეთი კატერის მშენებელი ინჟინერი შვილი მყავდეს, ამ სქურიაში ჯაჭვით ვინ დამაბამდა? არ დამპატოებს, არ მიმიღებს? ან ამ უმცროსს ხელში რად შევიკლავდი? სხვებზე ნაკლები რით არის, მხოლოდ შენ გასაქანს არ აძლევ. იმ განათლებულ ძმებს მხრიდან ჩამოგლიჯე! სკოლიდან გამოიყვანე. ბიქს შინ დავიჯნდი? მე ჩემს ბესირეს, ზომ ხედავ, რა წვითა და დავით ოჩამჩირეში საშუალო დავამთავრებინე. დეჯაბნე რაშივით ვაქაკი და ეგაა. ისიც ბრიყვია, შენ რომ გიჯერის. ჰმ! მე მის ადგილზე როგორმე ძმებთან გავიქცეოდი, სხვა რაღა იყო საქირო? აქ რა ოხრობა გამაჩერებდა? ახლა იცი, კოჩა, რაკი ვგეთი ცოდვა თავთ იდე, სუ, ნუ კვნესი. ან მართლა ამდენს რად წვალობ? დევივით ვაქაკი ვაბაწრული გყავს, ვაგზავნ-გამოგზავნე, შენ კი დეჯექ, წამოწექ, ეგ დავმშვენილება. ნურც ჩემი ერთი გოგო გეზარბება, შე კაცო, ღმერთს შეხედე!

— ეპ, ძმობილო, იმ შვილებს თავიანთი საქმე და საზრუნავი ყელამდე ჰყოფნით. ისინი მე რას მარგაან? წელიწადში ერთხელ, ერთი დღით ან რამდენიმე საათით რომ მოვლენ და მინახულებენ? მე არც უსაქმოდ ცხოვრებას ვინატრებ თავის დღეში. ას წელს გადაცილებულ ბერიკაცს გზაზე ხელმწიფე რომ შეხვდა, ის თუ გაგიგონია? თურმე სასახლეში მიიბატიეთ: საუკუნე შრომასა და სიღარიბეში გაგიტარებია, აწი ჩემთან წამოდი, ძმობილო, სასახლეში მეფურად ვაცხოვრებო. ღარიბი დათანხმებულა და ხელმწიფეს გაჰყოლია. პირველ თვეს, მოგეცა ლხენა, მართლაც განცხრომაში ყოფილა. მეორე თვეს, ნულარ მკითხავ. თავის საწოლზე მკვდარი უნახავთ ის უბედური. სწორედ იმ განცხრომასა და უქმად ყოფნას მოეკლა. უსაქმობას ვერ შეგუებოდა. თავის ქოხში კიდევ დიდხანს იცხოვრებდაო, ექიმებს უთქ-

ვამთ. ბათუმსა და ოდესსა მე ჩემი სქუ-
რია მირჩევნია, ეს თუ იცი? მე აწი საღ-
მე კერძის თბილად უნდა ვუჭდე და გა-
ყინულ ძვლებს ვითბობდე, შვილიშვი-
ლებში ვხარობდე, ბავშვებს ძველს ამ-
ბებსა და ზღაპრებს ვუყვებოდე... მე კი
ჩემს ნაშეიერთ საღმე რომ შემხვდნენ,
მართალი ვითხრა, ვერც ვიცნობ. ეგ რა-
ღაა? არც ის ვიცი, რამდენი მყავს? ბი-
ჭი რამდენია, გოგო რამდენი? შარშან
ღია ბარათი მივიღე: ინგლისში მივცუ-
რავო. არ ვიცი, უკან თუ მობრუნდა?
მორჩა, ვის ვახსოვარ? ბავშვებს ჩვენ-
ბური სიტყვა არ გაეგებათ. რძალიც
ბერძენი მყავს, ნახევარჯერ თავის ქმარს
თან დაჰყვება ხოლმე. რომ შემხვდეს,
ვერც იმას ვიცნობ. ამ გზაზე მე გავუშ-
ვი? მე ვუჩიო? მე სულ სხვა მინდოდა.
შინიდან ღამით გამებარნენ. ის შუათანა
უფროსმა გადაიბირა. აი, მაშინ დავლუ-
პულვარ. ვინმე ჩვენებურ ქალს მოვეუყ-
ვანდო, შვილიშვილებს ჩემს ჭკუაზე და-
მიზრდიდა... ახლა შეხედე, ერთი-ღა
შემჩნია, ეგეც რომ გამეჩქეს, ხომ სხვის
სამადლოდ დარჩენილს, ალბათ, სულა-
რში კატები შემეჩამენ. ხელი შევუშვა?
რამეფრად წავიდეს და დაიკარგოს?

— კოჩა, არ ხარ მართალი! რატომ
დაიკარგება? წავიდეს, ისწავლოს! გზაზე
ნუ გადაეღობები! სადაც ორი ვაჟია, მე-
სამეც იქ იყოს! ვაჯაკო უღეს შენს პა-
ტარა ქოხში როგორ უნდა დაეტოვოს?
რას მიჭვია ჭაბუკი კარში გამოუსვლელ-
ლი! თუ ფოლადი აქვს, მაინც გაიწევს,
შენ ვერ შეაჩერებ, გაგმეჩქევა... ჯობია,
ნებაზე მიუშვა... ამდენი შვილების მამა
ხარ, შენ სახელად ესეც გეყოფა.

— ეჰ, მიშვებულა, იბრაჰიმ, და ეგაა.
რასაც უნდა, იმას აკეთებს. ჩემი ხი და
ჰორე არ ესმის. კვირაა ვეხვეწები, ბიჭო,
გაიქეც, ტყეში წადი! აბა, ზოსტანში გა-
დაიხედე, ვერა ხედავ, ყველაფერი მიწა-
ზე წვება. ჯოხი გამოსჭერ, ავაკრათ, ამ
უთეგზობაში კაცი პირს გაისველებს...
მე, ძმობილო, მწვანელი თუ მაქვს, შენს
ზუთხს მირჩევნია... არა, მე შემომყუ-
რებს. მე წავალ, მე გამოვუჭრი, მე მო-
ვუტან. აი, ამას უყურებს. წუხელ კიდე

„ნოთე“ აიტეხა, ჰვილთი გააწყო. წაე-
და. სადაა, ვისთანაა? ჩემს ბიჭს ვერა
ვცნობ. ქვეყანა ისე შეიცვალა, უმცროს-
უფროსობა მოიშალა. ბიჭო, შე შეჩვენე-
ბულო, რა მოგდის? გულში ჩაიხედე!
რას შერები? არცა სვამ, ოჯახქორო.
არცა სვამ, არც მუშაობაზე მიგდის გუ-
ლი, მთვარეულივით ღამე საღლაც
ჯანდაბაში დაბორიალობ. თქვი, პირში
ტყვია რად ჩაიდულე? თქვი, გაგთვალა
ვინმემ, წამალი გასვა თუ ჯადო გაგიკე-
თა.

— შერთე, შერთე ვინმე, ჩემო კოჩა...
რაკი შინ გამოჭერილი გყავს, დროა, ცო-
ლი შერთო. — ნიშნის მოგებით სიტყვა
გააწყვეტია ამხამბა, — შერთე ვინმე და
ეგაა. მორჩი და გაათავე! იქნებ, ცოლის
ჭკუაზე მაინც გაიაროს, იმას დაუჭეროს.
ჩემი ამბავი ათას რეგენს ჭკუას ასწავ-
ლის... წუნი-წუნიანობით, ხომ ხედავ,
დაებერდი. საწყალი ჩემი ძმა მდინარემ
რომ შეითრია, ეგ საცოდავი ბესირე ხე-
ლში რომ არ შემჩნენოდა, დღეს ცოდვა
ვიქნებოდი. კიდეც მისით მიღვია სული
და ქვეყანას გაეყურებ. არ ვიცი, მოგება-
ში ვარ თუ წაგებაში? ნამდვილად, წა-
გებაში! ეგ ბლარტიც ბუდიდან აფრინ-
დება, მე რაღა დამჩნება? თევზის ნახა-
რში? ზოგ-ზოგს ორმოც-ორმოცი შვი-
ლიშვილი და იმათი შვილი ჰყავს. აი,
იმათი დაიტრებაზონ, ამქვეყნად ვიცხოვ-
რეთო. მკვდრად არ ჩაითვლებიან, ღმე-
რთმანია!.. იმდენი ფესვები ღრმად დარ-
ჩებათ მიწაში... რომ გინდოდეს, ვერც
ამოძიკევა... ცოლი შერთე, ცოლი! ვი-
ნმეს ეკურკურება, ალბათ, იმიტომაც
ასე. ხომ იცი, ახალგაზრდა კაცი ისევე-
რულში ერთბაშად შესტოპავს ხოლმე...
შენი ახალგაზრდობა გაიხსენე, ჩემო კო-
ჩა!

იბრაჰიმი ისე ლაპარაკობდა, „ვინმე
შერთეო“, თავი ისე შორს ეჭირა, თით-
ქოს არც კი სცოდნოდეს, რომ სქურდი-
აში ბესირეს გარდა, სხვა გასათხოვარი
არც კი იყო. აქამდე კოჩა ფირცხელას
ხუმრობით ზოგჯერ მზახალს ეძახოდა
ხოლმე... დღეს კი... ეს ქისა და თამბაქო!
არა, ნამდვილად, აქ რაღაც ეშმაკობა

ტრიალებდა... ტყუილა კი არ თქვეს... სოფელს ათასი თვალი და ყური აქვს, დაუნახავი არაფერი გამოჩნება. შეეკვ- და კოჩა, მაგრამ თავი შორს დაიჭირა, იბრაჰიმის სიტყვები აინუნშიც არ ჩა- აგლო.

— თუ ასეა საქმე, თქვას მერე! — განაგრძობდა ის მშვიდად, — ამ ახალგა- ზრდებს ასავალ-დასავალს ვინ გაუგებს? კი, მეც ამას ვამბობ... უყვარს, ალბათ, ვინმე. აბა, რა შეგმა ჰქირმა გამოალუნა? ჰოდა, კიდევ უკეთესი! დაქორწინდება, აქაურობას გულს დაუღებს, მგელივით სულ განზე რომ იყურება. მაგრამ ვინაა ნეტავ, გულში ვინ ჩაპვარდნა? აზრზე ვერ მოგსულვარ. — უცებ ეშმაკურად შეაბრუნა სიტყვა კოჩამ, — დიდუპ, ვინ იქნება, მაინც ვინა, ამ ტყეში ვინლა? სხვაგან ამ ბავშვს მე არ ვუშვებ... არც სტუმარი ჩამოდის აქ. მაშ, ვინ უნდა იყოს?

შეგმა ლანდებმა გადაუჭროლეს სახე- ზე იბრაჰიმს. უკმაყოფილოდ მოეწუთხა თვალ-წარბი ერთბაშად.

კოჩას სიცივემ დაუარა ტანში, მაგრამ სათქმელი მაინც მშვიდად განაგრძო:

— მე რომ მეუბნები, ჩემო იბრაჰიმ, შენ რაღას უცდი? ეს ოცი წლის გოგო, ფეხზე შეყენებული ჩახმახი შინ რომ გი- ზის, თავის პატრონს რატომ არ ჩააბა- რებ? შენც მოისვენებ, შეილიც გაიბა- რებს და ღმერთიც მადლიერი გეყოლე- ბა. ბიჭი კიდევ ჰო, მაგრამ გოგო? გოგომ თუ გაიწია, მერე? კარჰაპს ნაპირ-ნაპირ ისე გააცურებს ვერცერთი ღუზით ვერ დააკავებ... ჩემს დღეში არ ხარ? არა, კიდევ უარეს დღეში, ჩემო იბრაჰიმ!

ეს მეტისმეტი იყო. სახემოწუთხულმა ახმახმა ჯერ უგულოდ მიმოიხედა. გადა- აფურთხა. გუნებაში შეიგინა კიდევ, ხე- დავ, გულში რა უქვეს ამ მელიასო. ნე- ტავი, ქვეყნად ბიჭები ხომ არ დალეუ- ლან?

— ერთი მყავს, კოჩა, ერთი! იმასაც ჩემი ხელით ყელს ხომ ვერ გამოგჭრი? სქურიაში ხომ ვერ გავათხოვებ. გამოჩნ- დება ვინმე კარგი ვაჟკაცი, ხალხში გა- მოსული, კარგი მეზღვაური... გოგოს თუ

მოეწონება, მე ვინა ვარ? კრინტსაც არ დაეძრავ! — მერე უცებ სიტყვა შეაბრუ- ნა, — ეს შენი ბიჭი, გაიწი, მოდი სეი- ნერზე გაუშვი, ბადის ერთი მოსმით ოც ტონა თევზს ხომ ხვეტავენ ხოლმე და კიდევ თაყილობენ, ეგ ცოტააო. იქ მიუ- შვი, ამუშავე, კაპიტნობა ისწავლოს, ხა- ლხში გაერიოს, ტოლებში გამოჩნდეს. რის ნოთე რა ნოთე? აბა, ეგ რაღაა? ნი- ძლავს ჩამოვალ, მთელი ღამე ერთ ვედ- როს თუ დაიჭერდა. ის საწყალი აქ ნუ დააბი! ქვეყანა დიდია, ნახოს, იქ უკეთე- სზე უკეთესს შეხვდება. აბა, რას ჰგავს, აქ დაბადებულს ზღვაში ვერ შეიტყუებ, მდინარეში ლიფსიტებს დაეძებს.

ბასრი ცული შეატრიალა ხელში და თავის ძმაკაცს ნაწყენი მზერა შეაფეთა.

— ოპო! — აღმოხდა კრიჰაშვარულ კოჩას და მუახედ ჩაახველა! — კარგად გქონია საქმე! ყალიონი გამოფერთხა, უსიტყვოდ წამოდგა, ერთი დეკაკატურად გაიზმორა და თავის კონას უსიტყვოდ დასწვდა ტვირთი მხარზე შეიგლო გვე- რდიდან ცულის ტარი შეაშველა და ნე- ლი ნაბიჯით გასწია წინ. მიდიოდა, ხმას არ იღებდა, ისეთი შხამი ჩაუწყვეთეს ყუ- რში: ქისა და თამბაქო! თავი უბრუოდა, გული ყელს მობჭენოდა. მუხლებში კი გაორკეცებულ ძალას გრძნობდა. ახლა იბრაჰიმი რჩებოდა უკან, ხოლო კოჩა გადაჭყენილი ღეროების ლიწინლიწინით მიიწევდა ლელიანში...

ტყეში ნელნელა ჩამობნელდა. თხმე- ლები დამაღლდნენ და დამსხვილდნენ. ეკალბარდი გასქელდა, ჰაობი გაღრმავ- და. შემდეგ ცა ერთბაშად გაიცრია და ზღვის ნელი ტლაშენი გაისმა. მწვანე კედარი და რიყის ქვით დაბერგილი სა- ნაპირო გამოჩნდა. ბილიკი აქ განდაგან უხვევდა. გზის გაყოლებაზე ოცამდე ქო- ხი იდგა. ეზოები ნახმარი ბადეებით შე- მოეკავებიათ. სოფელი ნაპირზე მისი- ლულ ხრეშზე გაშლილიყო. ყველგან თევზის თავისებური სუნი ტრიალებდა. ისლის სახურავები ალაგ-ალაგ გაცრე- ცილიყო. ფარღალა კედლები უსწო- რმასწოროდ გამობერილიყვნენ. შეუკებ- ში ღორები ძოვდნენ მარილით გადატ-

რუსულ ბალახს. ნამცეცებს ქათმები ეკნავდნენ. ხრეშზე ოხშივარი ვარვარებდა.

ერთ ჭიშკართან კოჩა და იბრაჰიმი შეჩერდნენ, ეზოში ქოხი იდგა. წინ პატარა ბოსტანი იყო. ფაქიზად მოვლილ კვლებზე მწვანილი ბიბინებდა. ტვირთი მიწაზე დააგდეს და ჭიშკარი ჭრიალით შეაღეს. ახმასხმა ხმამალა დაიძახა:

— ბესირე! — ქოხიდან პასუხი გოგონამ გასცა. — აბა, ერთი ცივი წყალი გამოიტანე!

მეზობლებმა ჭიშკარი რომ მიჰკეტეს, წყლის მოლოდინში ეზოში უსიტყვოდ მიმოიხედეს. კვახის ფართო ფოთლებში კარგად დასანახად, ვედრო იდგა. პირველად იბრაჰიმმა ჰკრა თვალი. მივიდა და გახედა: წვერედებით იყო სავსე.

იბრაჰიმმა კოჩას შეხედა, კოჩამ იბრაჰიმს და მხერა ერთმანეთზე გაეყინათ...

...წყალი ძლივს გადიოდა ყელში. კოჩა განზე იყურებოდა, რომ იბრაჰიმის მოღუშული თვალები არ დაენახა:

— ეჰ, აგაშენათ ღმერთმა, კარგად იყავით! — კოჩამ თავისთვის წაილულულა და წასვლას უჩქარა, არეული ნაბიჯებით ჭიშკარისკენ გასწია.

— მოიცა, კოჩა! — მკვახედ დააწია ხმა იბრაჰიმმა. მივიდა, ვედროს ხელი დააეღო, აჰხედ-დახედა... წამოსწია, პაერში შეაქანა. ეტყობოდა ბრაზი ახრჩობდა... ერთბაშად შემობრუნდა და მეზობელს ხელში შეაჩეხა:

— წაილე! — თვალები გადაუთეთრა და ერთხელ კიდევ შეუძახა, — წინ წაილე!

შემობრუნდა, ჭიშკარი მიკეტა, გაოკნებულ კოჩას ზურგი შეაქცია და დეკაკატური განიერი ნაბიჯებით ქოხისკენ გამოსწია. შუა ეზოში შეფორხილდა, შედგა, მიმოიხედა:

— ბესირე! — შესძახა ხმამალა და კარლიად დარჩენილ ცარიელ ქოხს მიაჩერდა.

4

იბრაჰიმს მხარზე ვეება ბაღე მოეგდო, ხელთ ნავის ნიჩბები ეკავა. ფეხშიშველს შარვლის ტოტები დაეკარწახებოდა. აბე-

ღვით დაბეგვილი ქუსლები მოქცეულიყვნენ. ტერფზე კამეჩის ტყავი დახეთქოდა და გაშავებოდა. მოკლე-და-მსხვერული თითები კაუჭა ფრჩხილებით მთავრდებოდნენ, რომლებიც ნაბიჯის ყოველ გადადგმაზე თამამად და მოურიდებლად ეკიდებოდნენ სანაპიროზე დახვავებულ ქვებს. შარვალი კანჭებზე შემოსალტვოდა და ჯირკვით წვივები გამოეჩინა. ყურებიანი ჭამარი შევარდნილ წელზე მაგრად შემოეჭირა და ეს უფრო გოლიათურ შესახედავს ხდიდა მას.

მეგრული ნაბდის ქუდი შეისწორა და როყიო ხმით დაიძახა:

— ბესირე, მე ხომ გეუბნები, თავი დაანებე-მეთქი ყოველ დილით ამ შესართავს... თორემ ერთხელ ცუდად შეგითრევს, იცოდე! გაიქეც, ანკესები წამოილე... ზღვაზე მივდივართ! მალე!

თვითონ თავდაღმა დამზობილ ფელუკისკენ გაემართა. გოგონა სირბილითა და ტუნაობით სანაპიროს მიჰყვა. ფეხმარღმა ორღობე ჩაირბინა, ქათმებს აუქშია, ღორები განზე მირეკა და ჭიშკარი სწრაფად შეაღო. ანკესებს დასწვდა. ორი ცარიელი ვედრო წინკარში ეგდო, ისიც ხელთ აიტაცა და სირბილითვე უკან გამოქანდა.

ფელუკა ძველი იყო, სველი, წყალგამჭდარი. ალაგ-ალაგ შერყეულ ფიცრებში ფისი ჩაედღულებოდა. ნიჩბების მისაბმელ აკაციის ღერძს ხევისგან გვერდები შესცვენოდა.

იბრაჰიმს ფელუკა შეებრუნებოდა და ფიცარზე ზღვისკენ აცურებდა, მაგრამ ნავი სრიალებდა, ფიცრიდან სხლტებოდა და ცხვირს სილაში ურტყამდა. ორღობეში ხუთიოდე მეთევზე მოიწევდა ფელუკისკენ. ზოგს ბაღე მოჰქონდა, ზოგს ბაღია და „ხესკერი“, ზოგს დაგრაგნილი ანკესები. კოჩას თავისი შვილი. გაიოზი, მოჰყვებოდა გვერდით. მამა და შვილი შემარწუნებულ თვალებს წინ მიმავალ ბესირეს არ ამორებდნენ.

კარგა ხანია კოჩამ თავისუფლად ამოისუნთქა, საოჯახო საქმეები მთლიანად გაიოზს ჩააბარა: სამზადი და ბოსტანი,

ჯამჭურჭელი, ნემსი და ძაფი. და, აი, მხოლოდ ერთი თვეა, ხვეწნა-მუდარის შემდეგ შეიღმა ზღვაზე გასვლის ნება-რთვა მიიღო და ახალბედა მეთევზემ ბრეზენტის კოსტუმის შეკერვაც მოასწრო.

კოჩა ახლა თვალს არ ამორებდა ბესირეს და გუნებაში ზომავდა, წონიდა, თავის შეიღს აღარებდა. ბესირე უფრო დასრულებული ჩანდა, მკერდსავე, ძილღონით ვატენილი, გათქვირებული, შემართულ-შედრებული, მკერივი და ჩამოქნილი. ტანის ყოველი ნაკვთი გულისწამლებად უთამაშებდა. ტანბრგე გაიოზი თუმცა მოწიფულიყო, მაგრამ უენო იყო, უფხო, მორიდებული, უმწიფო და ფეხთამტკერი... ძაბუნი გამოხედვა ქონდა გაიოზს, დათრგუნული, წელგაუმართავი, თითქოს რილაკის მთხოვნელი და მავდრებელი. ბესირემ მას, როგორც უთანასწოროს, დამცინავად, აგდებულად ერთი მოხედა. მერე საღლაც ზღვაში გააპარა მხერბა. არც ღიმილი აღირსა, არც სიტყვა. გაიქცა, ერთი წამღერა თავისთვის და მიმავალთ წინ გაუსწრო.

იბრაჰიმი უკვე ხარბაზე იჯდა, ნიჩაბი ხელთ ჩაებღუჯა. ზვიადი გამოხედვით შეათვლიერა გოგო და ბიჭი. იმანაც აღმაცერად განხედა გაიოზს.

მეათე წელია ამ ფელუკის უცვლელი ბრიგადირია იბრაჰიმი... ერთ დროს ლაზური იალქნისანი ოლექანდერის პატრონი, მერე ამ ჭობში ჩარჩენილი. დღლფინების რძით გაზრდილი. ზღვაში ჩაბადებული და შიგვე ჩაბერებული. მოღიბული ქერცლით დაფარული პატარა ზვიგენი...

თავის გაზრდილს ბავშვობიდანვე მან ზღვა შეაყვარა, რადგანაც თვითონ სხვა სიყვარული არ იცოდა. სახლში მარტო დასატოვებლად ობოლ გოგონას ვერ იმატებდა. ნავის ცხვირზე შესვამდა ხოლმე და თან დაჰყავდა. ასე ასწავლა ნიჩბის მოსმა, ხარბაზე მოხდენით დგომა, იალქნის „გაბერვა“ ანძაზე, ბადის მოწყვეა და დაშრობა — „ხესკერებით“ თევზის ნავში გადამოყრა. ანკესების გამარ-

თვა, წყალზე დაგდება, მარუტებშია გომონასკვა, ზღვის ღორებისა და ვატების გაფატერა, გამოშიგენა და ვატყავება. კვიცი გვარზე ხტოდა, ბესირე ყველაფერ ამას თამაშ-თამაშით ითვისებდა. ცურვა და ყვინთვა კი თვითონაც კარგად არ იცოდა, სად, როდის და როგორ ისწავლა... თითქოს ყოველთვის იცოდა, დაბადებიდან ლაყუნები დაჰყვა თან...

ეს აკაციის ღერძი იბრაჰიმი და კოჩამ ერთად გასცვიტეს, ხარბაზე ძმურად დაწყვილებულებმა. ერთად, თანაბრად, შეწყობილად უსვამდნენ ნიჩბებს... არც კოჩა იყო ვინმეზე ნაკლები! ღერძი რა ბედენაა? ერთმანეთს შეაბერდნენ სქურიაში...

— აბა, ბესირე, დაჯექ შენს ადგილზე! — ხმამალა გასძახა ბრიგადირმა.

გოგონამ ისკუბა, ნავში გადახტა, ნიჩაბს ხელი დაავლო და ხარბაზე მსუბუქად დაჯდა.

— მიუჯექ, შვილო, გვერდით მიუჯექ! აილე ნიჩაბი! — დაუყვავა კოჩამ გაიოზს და თვითონ იბრაჰიმის გვერდით თავის ადგილზე მორიდებით მოკალათდა.

— ეჰ, კოჩა, კოჩა! რად შეატეხე ამ სიწყალ ბიჭს ფრთები? — თავისთვის გაიფიქრა იბრაჰიმი.

გაიოზი დარცხენით დაჯდა, თავგზაბნეულს ნიჩაბი წყალში გადაუვარდა...

კოჩამ წყრომით, გაავებულად შეუღრინა ჭაბუკს. წამქეზებლად, დაყვავებით, მოფერებით, მამაშვილურად გადახედა ბესირეს.

თავჩაღუნული გაიოზი უსვამდა და უსვამდა ნიჩაბს, თავს ძალას ატანდა, ქშინავდა, ხიხინებდა. გოგონა კი მოხდენილად ირწეოდა ნავში, გადახრებოდა და ოდნავ უკან გადაწვებოდა, ზღვის ავივით ცელქი, მოუსვენარი, სულ სხვა ფიქრს წაეღო და ვაეტაცა...

დიდი ხანი არაა გუნება ასე ეცვალა ბესირეს... რა მოხდა ისეთი, რომ გაიოზს ზურგი აქცია!.. თავი ასე შორს უქირავს!..

კოჩა გვერდით მიუჯდა შვილს, წაემ-

ველა, გაეხუმრა, მაშინ ბესირე სულ განაპირდა, თავის კუთხეს მიეკრა. მკლავი უკმაყოფილოდ ჰკრა ისედაც დარცხვენილ ბიჭს.

ზღვა მშვიდი იყო, ნელა მისრიალებდა ფელუჯა. ჯანდი მიმოიფანტა. მზემ გამოანათა. სხივები წყლის სარკეზე აირეკლა. მტრედისფერ ჯურღმულებში ლიფსიტები დასრიალებდნენ, საკვებს გაშმაგებით დაეძებდნენ. მეღუზეები იბერებოდნენ, ხან ქოლგისებურად გადაიშლებოდნენ, ზღვის სიღრმეში მშვიდად ჩაწოლილნი...

რკინის მაღალი მესრებით შემოკავებული ფართობი გამოჩნდა. აქ წყალში ბადეები იყო ჩაყრილი. ფართოდ დატოვებულ კარებში თევზი შევიდოდა და უკან ველარ გამოიკვლევდა გზას. ზღვის ლოკოკინებს რკინის სვეტები შავად დაეხორკლათ. ტალღა ხან გამოაჩენდა მათ, ხან ჩაყვინთავდა.

სვეტებზე ბაწრებით მიბმული ბადე ასწიეს. ცარიელი დაუხვდათ. ქარიშხალს დაეგლიჯა, ერთმანეთზე გადაებარდა. აერ-დაერია. „ჭიბებში“ მეღუზეები გახლართულიყვნენ. გამოფერთხეს, გამოწმინდეს, დახეული შეხსნეს და ნავში ჩააგდეს.

მთელი ზამთარი ასე უსარგებლოდ იყო აქ ეს ბადეები. თევზმა სქურია შეიძულა. ზღვამ პირი იბრუნა, ცუდად მოხედა იბრაჰიმს. დრო იყო, სტავრიდულა გამოულეველი ჰქონდათ. ქამბალა, კეფალი და ქაფშია, სკუმბრია, „სარალა“ და ქაშაყი. „სანაპირო ჰერა“ იმდენად ხელზავიანი გამოდგა, კოლმეურნეობამ საწყობიკ კი ვახსნა სქურიაში. თევზს კასრებში ამარილებდნენ და ისე გაჰქონდათ, მაგრამ უკვე სამი წელია ბადეები ცარიელია. თევზიკ გაეშმაკდა, შორს ზღვაში დასეირნობს. ერთ დროს ახმაურებული სქურია კი დაილია და დაიფშუტა. საწყობში ერთმანეთზე შედგმული ცარიელი კასრები წლობით უცდიან ამოვსებას.

— არა, ისევ მოვა თევზი სქურიაში, ისევ ახმაურდება სანაპირო, ისევ გაივ-

სება ბადეები! — გულს არ იტენდა იბრაჰიმის ბრიგადა.

ზამთრისთვის გეგმა ვერც ერთხელ დაუწესეს. ორი ტონა კი არა, ორი გოდორი ძლივს წააბარეს. არ იყო, არ იქნა საშველი მარტში ზღვაზე ქარიშხალი მოხშირდა. წყალმა ბადეები დახია ახლა კი ზაფხულია. თევზი ქარავენებით არ დადის. თუ სადმე გამოჩნდება, შორს ზღვაში, იქ იბრაჰიმს თავისი ძველი ფელუკით და ბადეებით ხელი ვერ მიუწვდება. იქ სეინერიითა და თვითმფრინავით, კაპრონის კილომეტრიანი ბადეებითა და ექოლოტებით, წყალქვეშა კილოვატიანი ლამპებით და ვეება წოწოლა გიდელეებით დასდევენ მათ. თევზს ზოგჯერ ფეხდაფეხ ფოთამდე, ბათუმამდე, ქერჩამდეც გამოუდგებიან, მებზივით დაეცემიან თავზე და ქვესკნელიდანაც ამოიყვანენ ხოლმე. ერთადერთი მოტორიანი ნავი ჰყავდათ, კოლმეურნეობამ წაიყვანა. სქურიაში ტყუილა ცდება, სხვაგან საქმეზე გამოვიყენებთო.

...შუა დღე უკვე გადაცილებული იყო, ფელუჯა დაბერილი იალქნით ცარიელი მოიწვედა უკან. ნავში წვრილი სტავრიდულა ეყარა და რამდენიმე ქვირითით გაბერილი სვია. ფელუჯა ნაპირზე გადამოიღეს და თავდაღმა დაამხეს. დაღვრემილნი, ხელმოცარულნი თავთავიანთ სახლებში წაიღ-წამოვიდნენ. ბესირე ყველაზე წინ მიბროდა, ვედროს პაერში მიაქანებდა, შიგ ვახშმისთვის ცოტაოდენი თევზი ეყარა. ახლავე უნდა გაეფატრა. გაეწმინდა და ცეცხლზე მიეფიცებებია.

5

მეთევზეებს კედარის ძირას თავი მოეყარათ. დახეული ბადეები მესრებზე დაეკიდათ და დატრეტელ ნაჭრებს ერთმანეთს აკერებდნენ. გულმოდგინედ კემსავდა გაიოზი. მაღალყელიან ჩექმებს არც ნაპირზე იშორებდა. წელში ოდნავ მოხრილი ბადეების ხლართში ხშირად ბესირეს გახედავდა. კოჩა თავის შვილს დაყვავებით ორიოდ სიტყვას ეტყოდა და გოგონას გასაგონად, ხმამაღლა ნაქსოვს შეუქებდა:

— ყოჩაღ, გაიოზ, აი, ეგრე, კარგია, აი, მესმის! — თან წელში მოიხრებოდა და ჩურჩულით უჩვენებდა და ასწავლიდა.

ბესირე დღეს სამუშაოდ გვიან მოვიდა. სადად და კოხტად მორთულიყო, თითქოს ვინმე სტუმარს მოელოდაო. ბიძას აქ მოუტანა საქმელი, რომ ქოხში წასვლით დრო არ დაჰკარგვოდა: ღომი, ცეცხლზე მიფიცებული სვია და წიწყიანი ტყემალი. იბრაჰიმი მადიანად ილუქმებოდა, თან საქმეს თვალს არ ამორებდა:

— ბესირე, შეილო, ახლა მოდი, აქ დადექ, საქმე მოვისტუმროთ, შენებურად წაგვეშველე, ბადეები დღესვე ავკემსოთ და დილით წყალში ჩაედგათ! იქნებ, ღმერთმა მოგვხედოს...

ბესირემ მხარი ისე შეათამაშა, თითქოს ამ ბრძანებას უტედიდაო, სწრაფად დასწვდა საქსრე ჩხირს, მეთევზეები ფათხს რომ ეძახიან და თვალის დახამხამებაში ჩაჰკერა, ჩააგვირისტა. ბოლოები დაამაგრა. თითები თავისით, გეშით პოულობდნენ ძაფებს. კვანძებს ზედიზედ ჰკრავდა. ბადეს არც უყურებდა, თვალი ზღვისკენ ეჭირა და ხმადაბლა თავისთვის ლიღინებდა. გაიოზს კი ბადე ხელში ეხლართებოდა, ძაფი უადგილოდ ენასკვებოდა, ფათხი ვერ დაეტრიალებია. ერთგან ძგიდეები უკულმა ჩაექსოვა, მოხუჭული გამოუვიდა. დანით ისევ ჩასჭრა და საქმეს თავიდან შეუდგა. ამასობაში ბესირემ ათი ნაბიჯით წინ გაუსწრო...

• • •

მოტორის თუხთუხი გაისმა. ყველამ ნაპირისკენ მოიხედა. ზღვაზე სწრაფად მოიწვედა გლისერი. ტალღებს თავზე ახტებოდა, ცხვირი მაღლა ცისკენ შეეშვირა და მხოლოდ ხანდახან ჩაჰკრავდა წყალში. უკან თეთრი ხნული რჩებოდა. შუაზე ღრმად გამობილი წყალი ორივე მხარეს შადრევენებად ისხმებოდა. რაღაც ნისლისმაგვარ თეთრ კუდს მოიჭნევდა სწრაფად მომავალი. ეს იყო ნამცეცად ქცეული წყლის მტვერი და მოტორიდან გუგუნით გამოვარდნილი კვამლი.

— ეჰე, მოვიდნენ! — ბრიგადირმა შუბლი შეიკრა, წაიხრდილა და ისევ გახედა პორიზონტს.

— ჰოჰო! შეხედეთ, მოჰქრის!

— ისინი არიან!

— კი, თავმჯდომარე... მის გლისერს ათას ნაფში გამოვიცნობ...

იბრაჰიმი აფუსფუსდა, სწრაფად წამოდგა. ბადეებს გახედ-გამოხედა. წინ ელდანაცემი კოჩა შეეფეთა:

— ვინ მოდის? — ისე იკითხა კოჩამ, თითქოს ეს თვითონაც კარგად არ სცოდნოდეს.

— ჩვენებია! — მოკლედ მიუგო იბრაჰიმმა.

მეთევზეებმა თავი მიანებეს ბადეს, წამოდგნენ, დოინჯშემოყრილნი მომავალთ თვალს არ ამორებდნენ. გლისერმა შესართავი სწრაფად გადმოსცურა, წყლის უსწორმასწორო ზედაპირს თითქოს დანა გადაუსვა, გასჭრა და გეზი კედარისკენ აიღო. ტალღებზე შეხტა და შექანდა, თუხთუხით მოაწყდა სილიან ნაპირს და ერთბაშად შესდგა. შიგ ორნი იყვნენ. საჰეს ვილაც ახალგაზრდა უჭდა. მან მოტორი ერთხელ კიდევ ააგუგუნა და გამორთო. სანამ მეთევზეები წინ შეეგებებოდნენ, ის ახალგაზრდა ქვიშაზე გადმოხტა და ნავი ნაპირისკენ მოსწვია. ახლა ჩალისფერ კოსტუმში გამოწყობილი პალტუხიანი მამაკაცი გადმოვიდა გლისერიდან და მაშინვე ოღნავი კოჭლობით მეთევზეებისკენ გამოემართა. ის ახალგაზრდა კი ისევ ჩახტა ნავში. საჰე შეატრიალა, ხუფი ახსნა. ბაწრის შეკრული დიდი ბადე ამოზიდა და ხარიხაზე დააგდო.

— ამას რა ვუყო? — დაუძახა მან კოჭლობით მიმავალს შორიდან.

— ჯერ იყოს მანდ, შენ კი აქეთ წამოდი!..

ყველაფერ ამას ბესირე გაფაციცებით აღევნებდა თვალყურს. ბიჭი ჩქარა წამოეწვია ჩალისფერ კოსტუმთან. მოახლოვდნენ, მოვიდნენ. ბესირემ თვალი გაუსწორა იმ ახალგაზრდას და წუთით გახედა. ეს კოჭლი კაცი წინათაც ბევრჯერ ენახა. ეს იყო მეთევზეთა კოლმე-

ურნეობის თავმჯდომარე, გრიგოლ ჩა-
ლაძე, ამ ბიჭს კი პირველად ხედავდა.

— გამარჯვება, ამხანაგებო! — შორი-
დანვე დაიძახა თავმჯდომარემ.

— გამარჯვება, გამარჯვება!

გრიგოლმა დამხედურთ საითთაოდ ხე-
ლი ჩამოართვა. ბესიძე ყველაზე ბოლოს
იღვა, ამიტომ აქ შეჩერდა, ის ახალგაზ-
რდა ბიჭი თავმჯდომარეს ფეხდაფეხ მო-
ჰყვებოდა.

— საქმე როგორაა? — იკითხა თავმ-
ჯდომარემ.

— კარგად! — მორცხვად უბასუხა
ბესიძემ.

— ეს ჩემი ვაჟიშვილია, ვივი ჰქვია.
გაიცანი! — უზრუნველად განაგრძო
გრიგოლმა და ნაბიჯი უუღღა. ბესიძემ
სტუმარს ალმაცერად გახედა. მის წინ
ლამაზი ჭაბუკი იდგა: ძვალმსხვილი, შა-
ვთვალეზა, შუბლზე ჩამოფხატული წაბ-
ლისფერი ქოჩრით... ყველაფრის ერთად
გარჩევა ვერ მოასწრო. უცხოის თვალი
კარგად ვერ გაუსწორა. სტუმარმა კი
პირდაპირ შემოხედა — ჭიქურ, გაბე-
დულად, ურცხვად. ხელი რომ ჩამოართ-
ვა, ოდნავ მოუჭირა კიდევ ცა განზე გა-
აბიჯა. მაშინდა ესროლა ქურდული მზე-
რა გოგონამ. გახედა და თვალი ზედ გა-
ეყინა. ვივი უკვე იბრაჰიმს ელაპარაკე-
ბოდა, მშვიდი, აუღელგებელი, გულგრი-
ლი, ამაყი და ბესიძესთვის ზურგი შეექ-
ცია.

სწორედ ამ გულგრილობამ შეაერთო
გოგონა. „მართლაც, კარგი ბიჭი ყოფი-
ლა“, — რაღაცნაირი სინანულით გაიფი-
ქრა მან.

— როგორ ხარ, იბრაჰიმ! ბადეები ძა-
ლიან დაზიანდნენ? — მოიკითხა თავმჯ-
დომარემ.

— ძალიან, სულ დაგლიჯა! ხომ იცი,
ძველებია... კაპრონს ჩვენთვის არ იმე-
ტებთ, კენაფი კი წყალში ჩქარა ლბება.
ერთხელ შეუქიქინებს, შემოუტრამუ-
ნებს და მორჩა...

— ცოტადენი კაპრონი მოგიტანეთ,
იქ, ნაფშია.

— ცოტა საქმეს არ უშველის. — უკ-

მაყოფილოდ ჩაიქნია ხელი იბრაჰიმმა.
თქვენ ხომ შემპირდით? *არაფერი*

— არის რამე?

— არაფერი, — ჩაიღუღუნა ბრიგა-
დირმა, — სრულიად არაფერი, მზოდას
ჩხომ ვარენ...

— ეკ, — წამოიძახა გრიგოლმა. —
თქვენც ცდებით და მეც მაცდენთ. თუ
ასე იქნა, სქურთის მიგეკეტავ, აქ ბრიგა-
დას ვერ დაეტოვებ, თქვენი გეგმა სეი-
ნერს შეეაწერე... კაბიტანს დაუმაღ-
ლეთ... აი, ამ ბიჭს, აგერ რომ დგას. —
თავის შვილზე მიუთითა, — ამან შე-
ვისრულათ ნახევარი წლის გეგმა,
ისიც რამდენიმე წუთში. მე არ ვიცი, რა
აზრი აქვს თქვენს აქ ყოფნას! დალოც-
ვილნო, კიდევ კაპრონის ბადეებსა
მთხოვთ? აქეთ რაღას მამძღვეთ? რამდე-
ნი კაცია ბრიგადაში?

— რამდენი იქნება! რაც ვიყავით. აი,
გაიოზი ჩაგრიცხეთ კიდევ...

— შერე?

— ჰოდა, ახლა რვანი ვართ, ბესიძეს
ჩათვლით...

— აგაშენათ ღმერთმა! ერთი ამ ბიჭს
ჰკითხეთ, სეინერზე რამდენი ჰყავს. ოთ-
ხით თუ ხუთით მეტი. თვითონ, ბრიგა-
დირი, მემანქანე, რადისტი, მზარეული
და დანარჩენი მეთევზეები. თქვენს გეგ-
მას ორ ტონას ერთის მოსმით იღებენ.
რისი ორი ტონა? ვიდელით ამოჰყავთ
სინათლეზე ამდენი ერთ ღამეს. აი, გუ-
შინდამ თქვენს წინ, ღია ზღვაში ოთხი
ტონა სტავრიდულა ამოხვეტეს. შენ კი
მეუბნები, თევზი აღარააო... ერთ საათ-
ში გემბანზე ტევა აღარ იყო. იჯექით აქ
და უცადეთ, სანამ ქარი აქეთ დაუბე-
რავს და თევზი თქვენს ქკუაზე
გაივლის. არა, ამის გუნებაზე მე
არა ვარ! იბრაჰიმ, დღეს ხალხი უნ-
და მომცე. ახალგაზრდებს მაინც
წავიყვან აქედან, სადმე საქმეზე გაე-
გზავნი. სეინერ „ორაგულზე“ ხუთი მე-
თევზე მაკლია. თევა ხალხი შეუცვლე-
ლად ფეხზე დგას. მოიქანცნენ დღედა-
ღამ ზღვაში. სამ ახალგაზრდას კიდევ ბა-
თუმის საზღვაო სკოლაში მთხოვენ. მე
საიდან მოვუყვანო? მოიცა, კოჩას შეი-

ლი სადაა, რა პქვიან? პო, გაიოზი! ბიჭი! ეს შენა ხარ? მე სწორედ იმიტომ მიგიღე კოლმეურნეობაში, შვილო, იქ, ბათუმში მინდა გავგზავნო. ჩემო კარგო, შენი ხნის რომ ვიყავი, პექე, ნუ გამახსენებთ... კაპიტანის ზიზილებიან ქუდს ენახავდი, თვალი ზედ შემრჩებოდა, ციებ-ციხელება, ბნედა ერთად შემართებოდა. სასწავლებელში ვინ ვამგზავნიდა, თორემ ჩემი მხარულით თუნდაც სევესტროპოლში ჩავცურავდი... მთელი ზამთარი ერთი გოდორი თევზი ვერ ჩამაბარეთ, აწი რას გააწყობთ, პა? აი, კატრონის ბადეც თქვენა, მომიტანია, უკან არ წავიღებ. გივი, ჩამოიღე ერთი ის გრაგნილი... აბა, ენახოთ, რა გამოვა. თევზაობაში დაეინება გინახავს? არაა, წადი! ვაეცალე, ბედი სხვაგან სცადე! ოთხი მოტობოტი ხშირად უპატრონოდ მიგდია, თქვენ კი სქურიაში თავი შერგეთ და აქედან ფეხი ვერ მოგაცვლევინეთ...

— გრავოლ ალექსევევი, ჩხომი მზოლას პირ ვარენ, კარტაში მხად მიღუნან... მოხტასი ჩხომი ვქოფუნთ... — წამოიწყო ისევ იბრაჰიმმა, მაგრამ ჩალაქემ ყური არ ათხოვა.

— მიდი, გივი, ერთი ის ბადე ჩამოაგდე და წავიდეთ!

ახალგაზრდა კაპიტანმა ზანტად გადახედა იქ თავმოყრილთ და ნავისკენ ნელი ნახიჯით გასწია. იბრაჰიმმა თვალი გააყოლა, სწრაფად მიმოიხედა და ბესირეს უხმო:

— წადი, შვილო, სტუმარს ბადის ჩამოღება უშველე!

— კი, ბატონო, თქვენ აქ იყავით, მაგრამ ახალგაზრდებს, რა დღეს, რა ხვალ, წავიყვან. აქ ვერ დავტოვებ! გამოდით, კაცო, რა მოხდა? ხალხი ბათუმსა და ოდესას არ უარობს... შარშან ქერჩში ასი ტონა რეფრეკერატორს ჩავაბარეთ. მეთევზენი ოკეანეში გველუშაპებს დასდევენ და წლობით ყინულეთში სხედან. თქვენ კი სქურიაში მოკალათდით და ბედნიერი ხართ? არა, ასე არ ივარგებს! წამოდით, საქმეს მივიჩინეთ. არადა, ზღვა თუ შეგტულდათ, ამ ტყეში, მგონი, სახერხი ქარხანა იხსნება. იმათთან მიბ-

რძანდით, ან დათესეთ, მოთოხნეთ. პაკიდეც უკანასკნელად ვედრებე ბადეც მომიტანია!.. კოჩა, შენი ბიჭი უსათუბდუნდა წავიყვანო. — მიუბრუნდა უცებ ფირცხელას, — წავიდეს, ისწავლოს! რას იტყვი, გაიოზ! სკოლა თუ სქურია? იცოდე, მე ბევრი ხვეწნის თავი არა მაქვს, მეჩქარება. თქვით, გაათავეთ!

აბურძგვნილი კოჩა განზე იჯდა, ალექსილი, დაღვრემილი. უმწეო თვალები წინ წამოსულ ყვრიმალის ძვლებს მოჰფარებოდნენ — დაკუსული, ქუთუთოებგაშეშებული, უმოძრაო.

კოჩა უცდიდა, აბა, რას იტყოდა თვითონ გაიოზი. გაიოზი კი უბრაღ იყო. აზრდაფანტული ნავს გაჰყურებდა. იქ ის სტუმარი და ბესირე ბადეს ნაპირზე ჰყრიდნენ. გაიოზი მამას უცდიდა, რას ეტყოდა, რა გზაზე დააყენებდა? ძველი კაცი იყო კოჩა და შვილიც კურთხეული ძველებური ადათ-წესით ჰყავდა აღზრდილი: უფროსების გამგონე და მორჩილი...

— მე ჩემი ოჯახის მაგალითს მოგახსენებთ, ბოდიში მომიხდია, — განაგრძობდა თავის სიტყვას თავმჯდომარე. — აი, ეს შვილია მყავს; ყველამ იცით, ერთადერთი ნუგეში. ტავანროვში გავაგდე, აბა ყმაწვილს შინ რა უნდა? სიმღერა ხომ გახსოვთ „მახსოვს პირველად სასწავლებელში“... აი, ეგრე გავაცილეთ. წავიდეს, ისწავლოს, იმუშაოს, იმსახუროს, სახელი მოიხვეჭოს. მაშ, შინ დამიჯდეს და თვალებში მიყუროს? ჩემგან რა ხეირს ნახავს, ტავანროვში გავაგდე და რა წავაგე? დღეს ხომ ხედავთ?... თქვენ არ მოგწონთ?... — გრივოლმა იბრაჰიმს მრავალმნიშვნელოვნად გადახედა და ხელები ფართოდ გაშალა, — ხომ მოგეწონათ?

— ძალიან, ძალიან! ჩემმა შზემ! კარგი ვის არ მოეწონება?

— კი, ბატონო, თანახმა ვარ, იყავით აქ მოხუცები, იჩალიჩეთ! ახალგაზრდებს კი ნურას უკაცრავად, უნდა ვასწავლო! მოტობოტებზე, სეინერებზე, ვემებზე უნდა დავსვა. გემი რა არის? ჩვენს ბიჭებს მოდრეიფე ყინულებზე უდგათ კა-

რავი, გული მინც კმაყოფილი არა აქვთ, კიდევ რაღაც უფრო მეტი უნდათ... უფრო შორს მიიწევენ... აი, რანაირი დროა... შენ კი, ჩემო კოჩა, ის გინდა, ბავშვი ბნელში ჩაამწყვდიო და იქა გყავდეს...

— მიეცი, მიეცი, კოჩა, ხომ ხედავ არ გეშვება! ღმერთმა ააშენოს, მართალს გეუბნება, სწორს გირჩევს, მიეცი, წავიდეს. საღ მიპყავს? საზღვაო სკოლაში, ასწავლის... კაცად გახდის... — კვერი და უკრეს მეთევზეებმა.

— შერე მე რაღა დამჩხეს? — ხმამალა შეპლადლა მოთმინება დაკარგულმა კოჩამ, — სხვათა ჭირი ღობეს ჩხირიო, ბიძია... ორი შეილი უკვე მიმიცია... მე კი არც თუ ისე ბევრი დღე დამჩხენია აწი... შერე გზა მშვიდობისა!.. საღაც უნდა იქ წავიდეს... მაგრამ ჯერ მე დედამისთან მიწას უნდა მიმაბაროს...

გაკვირდა თავმჯდომარე, თავით ფუნებამდე შეათვალიერა კოჩა... სახეზე ღმილი აუთამაშდა, წამოწითლდა. ხელი ჯიბეში გააფათურა, კოჩას გასაოცრად ის ჭისა ამოიღო, ბესირეს მოხატული, თამბაქო ისე გაახვია, ნახევარი დაუცვედა, ასანთი გააჩაღა და ხარბად გააბოლა:

— ჰმ! მამ ასე, შენსას მინც აღარ იშლი, ხომ? სამი თვეა ბავშვზე გელაპარაკები და ვარკვეულ პასუხს ვერ ვეღირსე... კეთილი! — ხელი ჩაიქნია, — ჰო, მართლა, შენ, გაიოზ, შენ რაღას მერყვი? — გაწიწმბატებული ახლა ქაბუკს მიუბრუნდა, — შენ საით? აქ, სქურიაში, თუ სეინერზე? — და უცებ გაფიცებულმა მთელი ხმით შეუძახა, — ბიჭო, ხმა გაშე, თქვი, რას გაგულულხარ?

კოჩას იმ ჭისაზე მიეყინა თვალი და ჯერ კიდევ აზრზე ვერ მოსულიყო... გაიოზიც შეტრკდა იმის მნახველი და თავმჯდომარის სიტყვები ახლა ყურში არ შესვლია.

— გაიოზ! — შეუძახა თავმჯდომარემ, — შენ გეკითხები, ჩემთან მოდიხარ თუ აქ რჩები? — ქაბუკმა სულ დაბლა დახარა თავი და მორჩილად გახედა

მამას. მამის ცეცხლოვანმა მხერამ შეაკრთო... ჩუმაღ, ძლივს გასაგრანად თავისთვის ჩაილულულა წელგატეხილმა...

— აკი თქვეს... ვიპასუხეს... ეგრეა... მე აქ მამასთან... სქურიაში მირჩენია, იქ სხვა ვინმე ვაგზავნეთ!..

— ჰეჰე! — გაოცებით ტაში შემოჰკრა თავმჯდომარემ, — კარგი ბიჭი ყოფილხარ, ჩემმა მხემ, მაგრამ ჩემთან მეთევზედ არ ვარგებარ, შეილო! აწი კიდევ რომ მხევეწო, არსად წაგიყვან. ვეკაცი ამოწვილ ხმალს უნდა ჰგავდეს, ცაში ქუხილის გაეღებებას, ზღვაზე ქარაშოტის მოვარდნას... ზღვას დაუდგრომელი, მშფოთვარე ხალხი უყვარს, ბობოქარი და ქარიშხლიანი, როგორც თვითონაა! შენ კი მშვიდად სქურიაში იჯექი! უცებ სურგი შეაქცია გაიოზს. თქვენ, ჰეი, რას ღლაბუცობთ ამდენს? ჩქარა გადმოიტანეთ ბადე!

იბრაჰიმმა ხმამალა გაიცინა. გივიმ და ბესირემ ხასხასა გრავნილი მხარზე გაიდვეს და კედარისკენ სწრაფად გამოსწიეს.

6

— გაგიყდა იბრაჰიმი და ეგაა! — ისეთი რა ჩაუწვეთა ყურში იმ ცულფხამ, რომ ამხელა ზორზოხი ააცუნდრუკა?

— ბესირესგან რა უნდა გაგიკვირდეთ?... გოგო კი არა, ალქაჯია! თუ გაიწია, მშვიდობით, თავისას ყოველთვის გაიტანს...

— ნურც იბრაჰიმისგან გაგიკვირდებთ რამე, ჩემო ძმობილო! რა გეწყობა... ხოფადან ბათუმში, ბათუმიდან ოჩამჩარეში, ოჩამჩარედან, ჰაიდა, სქურიაში... აქედან კიდევ სოხუმში! ჩვენ ვიკითხოთ, მიწაზე ჯაჭვით ვართ დაბმული...

— ბესირემ რომ იმ ბიჭს შეხედა, მე თვალი მოკეარ, ლამის დააღწო ის საცოდავი!

— ორჯერ შეხედა, ორჯერ, მეც შევამჩნიე!.. ისეთი თვალით შეხედა ჰეჰე! მგონა წააქცედა.

— ისიც კარგი ყოჩი ჩანს, ჯერ ვითომ შენი ბესირე აინუნშიც არ ჩააგდო...

— შენ რომ მაგ თავკომბალას უყუ-
რებ, თორმეტი წლისამ „შუქურადან“
კელასურამდე, ყურე მხარულით სიგა-
ნებზე ვადმოსცურა... ისიც წამხდარ
ზღვაში კაი ძალი შარაა...

— გული გულს იცნობს. მოეწონათ
უცებ ერთმანეთი და ეგაა ბედი იყო,
ალბათ. ისიც, ის ვირგოლა კარგი ვირეშ-
მაკაა. განზრახ მოიყვანა იმ დღეს თავისი
ზაქი აქ, თორემ სეინერის კაპიტანს განა
ჩვენთვის ეცალა? გრიგოლმა ამას წი-
ნათ რომ გვინახულა, ბესირე შესართავ-
თან ბანაობდა. დიდუპ, გაგიყდა, გაუკ-
ვირდა. აი, სუფთა მხარულით! შორიდან
ჯერ ბიჭი ეგონა... როცა ნახა, — ვოვოა,
ერთ მეტრზე შეხტა. ხომი იცი, ეგ დამ-
წვარი ძველი მეზღვაურია, წყალში განა-
ჭირვები. შენ რომ იმას უყურებ, შავ
ზღვაში ბევრი გერმანელი აყურყუმე-
ლავა, თვითონაც ფეხში დაჭირილი სამი
დღე გადასარჩენი სარტყლით ცივ წყალ-
ში იყო და ნაპირზე ტალღამ გამოირიყა
ცოცხალმკვდარი. ორი ორდენი უბოძეს,
ღირსიც იყო... ხოლო მეთევზეებმა ექი-
მებს ხელიდან გამოგლიჯეს... აქ მოდი,
თავმჯდომარედ დაჯექ, ჩვენებური ბიჭი
ხარო. შენ ახლა იმას კუთაში მოატ-
ყუებ? მარგალიტის მარცვალი ნახა აქ.
სქურიაში, და მერე რა შეილი იყო, მოგ-
ვეშვებოდა?

მეთევზეები კედარის ქვეშ სხედან,
ბადებებს კემსავენ და ბაასობენ. კოჩა გა-
ნზე ზის — ფერწასული, შეძრწუნებუ-
ლი, დათრგუნული... ხოლო გაიოზი აღა-
რსად ჩანს. სადაა, რას აკეთებს? ავადაა
დღეს. ავადაა და ლოგინში თავდაღმა
დამხობილი წევს... თავის სიცოცხლეში
პირველადაა ავად, პირველად ტირის ასე
ჩუმად. რა ტყივა, რა ჭირს? გულის არე-
ში ცხელ-ცხელი შანთებით ჩხვლეტენ,
თავბრუ ეხვევა, თვალთ უჭრელდება
ირგვლივ დამე ჰგონია. სამი დღის უსმე-
ლუქმელი წევს, ბურანში წასული, გახე-
ვებული. მომაკვდავივით ხროტინობს,
თვალეები უკუნში ჩასცვენია და დამუნ-
ჯებულია.

— ჯერ მოიცათ, კაცო, წამოიძახა კო-
ჩამ ხრინწიანი ხმით, — ძილის წინ სიზ-

მარს ნუ მიაშობთ! ჯერ ჩვენ რა ვიცით,
საქმე რაშია ვნახოთ, მოვიცადოთა შარ-
თაღს გავივებთ.

— მეტი რაღა ნახვა უნდა, ჩემო კოჩა!
ერთი კვირაა წავიდნენ და აღარ მობრუ-
ნდნენ. იბრაჰიმი მომსვლელი იყოს, სხვა
ბრიგადირს აქ დანიშნავდნენ? საქმე გა-
თავებულა... ახლა დროა ქორწილისთ-
ვის ემზადო და საჩუქრებზე იზრუნო.

7

სქურიაში გაიოზისთვის დაბნელდა.
თურმე ბესირე ყოფილა ყველაფერი,
ის ანათებდა ამ ბნელ ტყეს. იბრაჰიმიც
წავიდა. არა, ნამდვილად, მართლაც, და-
ბნელდა სქურიაში! მეთევზეებს ხალისი
წაერთვათ. სანამ ისინი აქ იყვნენ, კი-
დევე, ჰო, იმედი ჰქონდათ, ისევე მოაკით-
ხავდა თევზი სანაპიროს, ახლა კი ხელი
ჩაიქნიეს, ზღვასაც პირი შეაბრუნეს და
ახალბედა ბრიგადირსაც, კოჩა ფირც-
ხელას, ერთდროულად.

კოჩა არ იყო ჯაბანი კაცი და არც
სხვათა ფეხის ხმას ადვილად ამყოლი.
ნიჩბის მოსმა, ბადის მოწვევა, ზღვის ბნე-
ლი კუნძულები ვინმეზე ნაკლებად არ
იციოდა. ხალხს რომ უგემურობა შეატ-
ყო, გაფიცდა და ქოშები უყუყუარა,
ყვირილი და ჭირვეულობა აიტეხა:

— დღეს უთენია, ყველამ იციოდეს, კა-
ცი არ დამაკლდეს! ყველა თავ-თავის აღ-
ვილზე, უკლებლივ, დროზე უნდა ვნახო,
გაი... გეთ! შენ, ყური მიგდე, როცა აქ
ვლაპარაკობ ასე ხმამაღლა გაიოზს უყ-
ვიროდა. ჰაერში შოლტს უშხუვლებდა,
სხვების დასანახად ტუქსავდა.

გაიოზი კი ისევე ავად იყო და ამას არა-
ვინ უჯერებდა. მისი კვნესა არავის ეს-
მოდა. დღითიდღე უარესად გრძობდა
თავს. ლოგინში ვერ ეტეოდა, მარტოდ
მარტო გამოკეტილში გული უწუხდა.
უფრო ხშირად შესართავთან იჯდა. ერ-
თი მოლიბული ქვა ჰქონდა ამოჩემებუ-
ლი. სწორედ ის ქვა, ბესირეს ზედ შედ-
გომა და შესვენება რომ უყვარდა. იმ
ქვაზე იჯდა გულხელდაკრფილი მოწ-
ყენილი. ეს იყო მისი წამალი. ბობოქარ

ტალღებს თვალს არ ამორებდა. მდინარე და ზღვა ომობდა. ჩახშობილი ყრუ შხუილი ისმოდა, მაგრამ ის ხმაური ფიქრებში წასულ გაიოზს ყურში არ შესდოდა. მას სულ სხვა ჩურჩული ესმოდა, ნაცნობი, ტკბილი... და მაშინ იმ ფაფარაყრილ თეთრ ხნულებში, ნისლში, ძლივს შესამჩნევად ტანშიშველა გოგონა დასცურავდა. ძლიერი მხარულთით ყრიდა ყირაზე შემართულ წყლის გორებს... ხან ისე შორს იყო და ისე პატარად ჩანდა, როგორც თეთრი თოლის გაშლილი ფრთები. ხან კი ისე სულ ახლოს ჩაიტლამუნებდა:

— წავიდეთ, გავცუროთ მზოლა! — გარკვევით და ხმამალა ჩაესმოდა გაიოზს. ფერადი ქვეები ვარვარებდნენ ფსკერზე და მათ შორის ბესირეს სახე გამოჩნდებოდა: ღიღილოს თვალები, კმაყოფილი და მომღიმარი, წყალში აფორიაქებული ნაწნავები...

— ერთად გავცუროთ მზოლა! — თავს უქნევდა გაიოზს, თავისთან უხმობდა, ეძახდა.

რამდენი უთამაშნია აქ ქვიშაზე. ტანშიშველად ფეხშიშველად ორ ობოლს: ბესირეს და გაიოზს. ბესირე მამას დაეძებდა ნაპირზე გადმოსულ ტალღებში. გაიოზი ფერად კენჭებს აგროვებდა თავის ღედის საფლავის შესამკობად.

— წავიდეთ, გავცუროთ ეს ზღვა ერთად, მეორე ნაპირამდე! უთხრა ერთხელ ბესირემ თავის პატარა მშობილს.

— ჰე! ეს ხომ ძალიან შორსაა, დავიღლებით, დაბრუნდი უკან, ბესირე!

— წავიდეთ, წავიდეთ! — უძახობდა გოგონა, — გავცუროთ! — ჭირვეულად შემოუტეცდა, მაგრამ ნაპირზე გაშეშებული გაიოზი ადგილიდან არ იძროდა.

შემდეგ და შემდეგ რომ წამოჩიტდნენ სასაცილოდ არ ჰყოფნიდათ ის ბავშვური ოცნება.

— წავიდეთ, გავცუროთ! — ახლა ხუმრობით ბავშვობის მოსაგონრად ეტყოდნენ ერთმანეთს ახალგაზრდები... და მართლაც მოხდა ისე, რომ გაიოზი სამულდამოთ დარჩა ნაპირზე...

მზე ჩაესვენა. მშვიდ, თითქოს შედედებულ ზღვაზე ღრუბლების ჩქარჩქვარი ანარეკლი გამუქდა; შერე ყველაფერი ერთბაშად ჩაშავდა და ჩაბნელდა. ზღვის ზედაპირზე მობანავე ვარსკლავები აციმციმდნენ. მათში ერთი დიდი იყო, წითლად ანათებდა. დაჰქროდა ის ვარსკლავი, დათარეშობდა, დატანტალებდა, ჭურღმულებს ჩაყურებდა, თითქოს იქ ვილაკას დაეძებდა და ვერ ჰპოულობდა.

ეს იყო წითელვარსკვლავიანი სეინერი. იგი შორს იყო... გაიოზი კი აგერ ნაპირზე ქვაზე იჯდა და მას თვალს არ ამორებდა. ფიქრში წასული ახლა თვალნათლივ ხედავდა, რაც იქ ხდებოდა... კაიუტაში ახალგაზრდა კაპიტანი იჯდა. ზიზილებიანი აპრეხილი ქუდიით, ოქროთი მოქარგულ სახელურიან კოსტიუმში. გვერდით თავისი თვალისჩინი, ბესირე, ეჯდა. იცინოდნენ მხარზე ხელგადაჭდობილნი. თვალეში ჩაყურებდნენ ერთმანეთს, თან უფსკრულებს ჩაჰკირკიტებდნენ. გაიოზს თანაბრად ესმოდა მათი სიცილ-კისკისი და ხარხარი, ასევე ხმადამალი ჩურჩულიც. სრულიად უმნიშვნელო ჩქამიც კი:

— ადამიანი ზღვაზე მოვარდნილ გრივალს უნდა ჰგავდეს, ბნელში ქუხილის გაეღვებას... — ამაყად იმეორებდა მამის სიტყვებს ახალგაზრდა კაპიტანი.

გოგონა დასტურის ნიშნად თავს უქნევდა:

— ჰო, გენაცვალე, ეგრეა, მართალია!... აკი ამიტომაც არ მომეწონა გაიოზი... სწორედ ამიტომ... თორემ ისე განაცუდი ბჭი იყო?.. ის ძალიან კეთილი ახალგაზრდაა. მე მას ბავშვობიდან ვიცნობ, ჩვენ ერთად ვართ შეზრდილი... ისიც მოვა ჩვენთან...

და მაშინ გაიოზი მზად იყო, ყველა, ზღვები გადაეცურა, ყველაზე საშიშ უფსკრულებს შესჭიდებოდა...

მოიცა! რა მანძილი იქნება სეინერამდე? ხელის მხოლოდ ორი მოსმა!..

აქანკალებულმა ქამარი შეიხსნა, გიმნასტურა გაიხადა, ფეხსაცმელი გაიძრო, შესართავს ვახედა... და სწორედ მაშინ ბნელში კოჩას ძახილი გაისმა:

— ბიჭო, გაიოზ, სადა ხარ, შე ღმერთ-
გამწყურალო!..

— აქა ვარ. მამა! — დაფეთებული
გაიოზი შინ მიბრბოდა... მაგრამ მერე
მთელი ღამე შინც ვაკუურებდა ფანჯა-
რას... მთელი ღამე დასრიალებდა ვარს-
კვლავი ზღვაზე და რული ახლოს არ
ეკარებოდა ძილგამფრთხალ გაიოზს...

***

— მამავ, შე შენთან საქმე მაქვს, უნდა
მოვილაპარაკოთ!

— რა საქმე, ბიჭო!

— არა, ასე ვერ გეტყვი, წავიდეთ, და-
ვკვდეთ სადმე!

კოჩამ გოცებით შეხედა შვილს...
ყველაფერი კარგი, მხოლოდ თვალები...
თვალები რაღაცნაირად არ მოეწონა...
უცნაურად მღვრიე და უსულგვლო ეჩ-
ვენა...

ოჰო! ზესირეზე ასე დარდობს! ეგ არ-
აფერი, გაივლის!... — სწრაფად გაიფი-
ქრა მან.

— სალაპარაკოდ და სალაყბოდ სადა
მცალთა, შვილო! რა გინდა, მოკლედ
თქვი აქვე!..

— არა, შე ისე ვერ გეტყვი, შე სხვა
საქმე მაქვს... წავიდეთ, ცოტა ხანს სალ-
მე დავკვდეთ!..

— ქრისტიანო, რას მაცდენ, თქვი აწი,
შე აქაც ვაგიგონებ!

— კარგი, მამ, გეტყვი!

— გაათავე!

— გამიშვი აქედან!

— სა...ად? — ისე ხმამაღლა და მრის-
ხანედ მოუქრა კოჩამ, რომ გაიოზს ერთ-
ბაშად სიტყვა გადაუწყდა ყელში.

— სა...ად? — გაუმეორა კოჩამ, —
სად უნდა ვაგიშვა?

— მე...შე სეინერზე კი არა... — უცებ
შეაბრუნა სათქმელი. — გამიშვი... გამი-
შვი სადმე სასწავლებლად, ბათუმში წა-
ვალ ძმასთან... თორემ მე...

— ჰოო! კიდევ რა გინდა? — თვალე-
ბი გადაუთეთრა, — გაიქეც, ახლა ბა-
დიები გამომიტანენ! ნუ გძინავს, მაგვიან-

დება. შენ სად იყავ, როცა ამქვეყნად
ქუაუს არიგებდნენ?

საქართველო
საზოგადოებრივი

***

— უყურე ამ ბენდიანს? — ჩემად
ბუტბუტებს კოჩა და ზღვის სანაპიროზე
ვანიერი ნაბიჯებით მიიჩქარის.

წუნანდელ თავსხმაში მიწა და ქვიშა
ერთად ადგვეფილა, სანაპიროს ამღვ-
რეული ყვირთული ზოლი გასდევს. ზღვა-
ზე ცოდვის კითხვა ტრიალებს. ეს ბიჭი
კი იმ ამოჩემებულ ლოდზე ზის, იტყვი
გულზელდაკრეფილი და დოლაბივით
მბრუნავ მორევს ჩაკუურებს.

ეს რა არის? ხომ არ ეჩვენება კოჩას?

— გაიოზ გაი...ოზ! — ყვირის ხმამა-
ღლა, მაგრამ ისე ტლაშუნობენ ტალღე-
ბი, ისე ვრიალებს მდინარე, რომ ქაბუქს
ვერაფერი ვააგონა...

გაიოზმა ფეხსაცმელები გაიხადა, იქ-
ვე დადო, გიმნასტურა გაიძრო და ხე-
ლებზეშემართული, ტანშიშველი უკუდგა:

— გაი-ო-ზი — შეჰყვირა კოჩამ, რაც
ძალი და ღონე ჰქონდა, — უჰ! — ვეღარ
ვააგონა...

გაიოზი გამოქანდა და წყალში გადაე-
შვა და მაშინვე ტალღამ ქვემოდან ისე
ამოჰკრა, მალლა შეახტუნა და ფეხზე-
დგომელა გამოაჩინა, უცებ ძირს ჩას-
წია, ჩაითრია და ჩაყურყუმელავა. მერე
გაგულული განზე ნაფოტივით გაისრო-
ლა და გორებად შემართულ მედგარ
ტალღებს სათამაშოდ მიუვლო.

ცერზე შემართული კოჩა შეტოკდა,
ამის მნახველი.

— გაი...ი.ოზ! — თითქოს ხმა მეორე
ნაპირს უნდა მიაწვდინოსო... მიბრბოდა.
წინ გადახრილი, რეტლასხმული და თავ-
ში მუშტებს იშენდა. ღორღზე წაიფორ-
ხილა, დაეცა, ისევ წამოათრია წელი,
ისევ გაიქცა. სად? რისთვის? გაიოზი
უკვე სწრაფ დინებას გაეტაცა და წინ
მიაქროლებდა. ჩაიჩოქა ილაჯაწყვე-
ტილმა და წელი ვეღარ წამოათრია. ხმა
კი ერთიორად ვაკაყებოდა. ის ხმა
მთელ სქურთის ესმოდა... ღმუოდა, გმი-

ნადა კოჩა, წელმოტეხილი მიწაზე იკლავებოდა.

...მხოლოდ ერთადერთ კაცს, გაიოზს, არ ესმოდა მამის ძახილი. მას სულ სხვა ჩურჩული უხმობდა და აქებებდა: ნაცნობი, სანუკვარი, ტებილი... გაიოზი წინ იყურებოდა, აბობოქრებულ ტალღებს ხან ქეჩოზე მოექცეოდა, ხან მათ შუა მქშანავ ორმოებში ჩაეშვებოდა. მედვრად ჰრიდა მღვრიე უფსკრულებს. იგი წინ იყურებოდა, სადაც კორიზონტზე მისკენ სწრაფად მოიწევდა ლილისფერი სეინერი...

ყოველი კუნჭულიდან მობრუნდნენ მეთევზეები, ზოგს თოკი მოჰქონდა, ზოგს საშველი სარტყლები და რგოლები, ნაპირზე ბაწრით დაბმულ ნავეებს ხსნიდნენ. ხოლო შიშისგან წამხდარი, ზარდაცემული კოჩა ძირს ეგდო და ბლუჯაბლუჯად ჩამოჰქონდა ქალარა თმები...

შეგდეს ფელუკა მორევში, ტალღამ იმავე წუთს ყირაზე შეაყენა და ნაპირს მიანარცხა. მოაბეს ქვა და ისროლეს ბაწარი, ვერ მიანადინეს, ჩააგდეს მდინარეში სარტყელები, სულ სხვა მხარეს გაიტაცა მდინარებამ... სეინერი კი გავშვებული მოაპობდა ტალღებს...

— გაი...ო.ოოზ! გაი...ო.ოოზ!

— ნულარ ეძახი, ნულარ! — მოცევიდნენ მეთევზენი, — აწი კიდევ იქით ჯობია, წინ წავიდეს, იქ სეინერია...

მაგრამ სწორედ ეს უკანასკნელი ძახილი გაიგონა გაიოზმა. იგი შედგა, მიმოიხედა, შებლზე დაღლილი ხელი მოისვა. ძილბურანისგან თითქოს ახლა გამოერკვაო, თვალი ამოიფშენიდა და მოქანავე ტალღებს შორის წელში მოკაქული, ხელაშვერილი მამის შავი ლანდი დაინახა. „გაიოზ! გაიოზ!“ ის ხმა უკან უხმობდა. შეეყვანდა ქაბუკი. ვერ სეინერს გახედა, მერე მამას, მერე ისევ

სეინერს, მერე ისევ მამას... აზრზე მოსული ქეჩოზე მოექცა მალღა ავარდნილ ტალღას.

— იქით, იქით! — ჰყვიროდნენ მეთევზენი. ხელს უქნევდნენ, წინ წასულიყო, ადგილზე ცოტა ხანს გამაგრებულიყო, თითოთ ახვენებდნენ, შენსკენ საშველად მოიწვევნო, მაგრამ იმ დრტინვაში გაიოზმა არეული ხმები კარგად ვერ გაიგონა. უღონოდ გაჰკრა მხარული და უკან შემობრუნებულმა ხანტად გადმოუარა პირველ ტალღას.

— იქით, იქით, ნუ მობრუნდები! — ერთხმად ჰყვიროდა ყველა, ხოლო თავდაღმა დამხობილი კოჩა თვალეზზე ხელს იფარებდა და ღრიალებდა.

შევარდა ზღვაში ორი გულადი მეთევზე, ნაპირზე მიახეთქა განრისხებულმა ტალღამ...

გაიოზი კი ორჯერ ჩააყურყუმელავა. წყალი ასვა და მერე მალღა შეაგდო. და მაშინ შებლამდე ამოსულმა მისმა უსაზომოდ დაჰყეტილმა თვალეზმა ხალხს თავზარი დასცა. იმ თვალეზს ვერაფერს გაუძლო. შებრუნდ-შემობრუნდნენ, ზურგი შეაქციეს, თავი გააჩიდეს და ასე გაქვავდნენ...

— უჰ, საცოდავი! — დამღულრულ ხმით ამოიგმინა ვიღაცამ.

...სეინერი კი გააფთრებით მოიწვედა წინ, იგი უკვე სულ ახლოს იყო: მეთევზეები ნება-ნება შემობრუნდნენ და სიხარულის ყიფინამ ცა ჩამოტეხა...

...ის უკანასკნელი განწირული გამოხედვა მხოლოდ ერთადერთ კაცს, კოჩას, არ დაუნახავს. როცა მან თავი ასწია და შექრწუნებულმა შესართავს გახედა, შვილი უკვე სამშვიდობოს იყო, სტიქიონის ხელიდან გამოგლეჯილი სულთმობრძავი გაიოზი გემბანზე აჰყავდათ...

ხვა გავა

* * *

კვლავ განთიადის გრილი ხანძარი,
როგორც ბუნების ხმა იღუმალი,
ბედნიერებას ისე შაძალებს,
თითქოს ოდესმე შეთქვას უარი.

ტყე ამოლებულ შუქში ირწყევა
და მერე თვალწინ მწვანდება ჩქარა.
ბედნიერება ორ ნაბიჯზეა,
რომ დაფრთხეს, ხელის განძრევაც კმარა.

მაგრამ განძრევას მე არც კი ვცდილობ.
ვღგავარ. თანდათან იზრდება სივრცე.
და მოღზე—ჩემი გამზდარი ჩრდილი
ეცემა მთელი თავისი სიგრძით.

შეფოთლილ ტოტზე ჯდება ფრინველი,
გაოცებული და ოდნავ სველი,
და ისე უსტვენს, თითქოს პირველად
დღეს მიანიჭეს უფლება სტვენის.

ან, თითქოს, სივრცე არ აძლევს
საშველს
და ლაქვარდებში ქროლვა გიყურს.
და, ჰა, მსუბუქად აიჭრა ცაში,
ვით სული, სხეულს გამოთიშული.

ო, სივრცის გრძნობა და გაქროლება
თავბრუდამხვევი და საკვირველი!..
ვღგავარ და ერთვის უსაზღვროებას
ფიქრები ჩემი, როგორც ფრინველი.

იქ, სადაც...

იქ, სადაც ზეცა ზღვას ეკონება,
ზღვარია თითქოს, ამ ქვეყნის ზღვარი,
და იმის იქით—კაცის გონება
რაიმეს ჩაწვდეს, უძლური არის.

იქ ალბათ დიდი ტალღები ჰქუხან,
იქ ალბათ კლდეა მთლად დასერილი,
და კლდეზე, იქვე, მაღალი მუხა
დგას—ოთხივ მხარეს ტოტგაშვერილი.

და გვეზმანება გარემო შორი,
საიდუმლოთა თავშესაფარი,

გაბრწყინებული შვიდფერი ზოლით,
რომანტიკული, როგორც ზღაპარი.

ო, ხორცშესხმული სიციარიელე,
როგორც ძვირფასი ქალის სახება,
უცებ იელვებს, თვალწინ იელვებს
უსიტყვოდ, მაგრამ ხელშესახებად.

და გვეჯერა—არ აქვს ქვეყანას ზღვარი,
და ისე ვიწვით ლტოლვის აღმურით,
გვეონია: სადაღე მიგველის მხარე,
ფეხდაუდგამი და რეალური.

ლ რ მ ი

გამოასხივებს მზერას ეკლიანს,
ვით ნაღვერდალი ორი-თვალეში.
(შითით იხევენ უკან ქალები
და უცხო კაცებს მჭიდროდ ეკვრიან).

ჯუნგლების მეფე რამ გადარია!—
ბრაზმორეული, ღრიალით, წყრომით

კუთხიდან კუთხეს აწყდება ლომი
და ეჭიდება რკინის გალიას.

ო, როცა გულში ამგვარად კივის
გარემოების და ჭამთა წყლული,—
ადამიანის დახშული გული
ინვრება, როგორც გალია რკინის.

და, აი, სხარტი ნახტომი მარცხნივ!
 მაგრამ ამოდ, — ლტოლვა ძლიერი,
 ვით ვნება მძაფრი და წუთიერი,
 მთავრდება ლომის სასტიკი მარცხით.

რა გაეწყობა! და შემზარავად
 დაღონებული ეცემა ლომი...
 და მე მაწუხებს ტკივილი, რომლის
 ახსნის უნარი მხეცებს არა აქვთ.

მას შია, ბედშავს, ის შეიწირა
 შიმშილმა. ახლა მას მხოლოდ შია;
 დამცირებული არც ნატრობს ტყვიას,
 რომელმაც ერთხელ ყურთან იწივლა.

და აცდა იღბლად, თუ ამას ჰქვია
 იღბალი... ვუკუქერ და მენანება.
 მაგრამ მე მაინც, როგორც ვედრება,
 მალეღვებს ლომის ეს ამხედრება
 და სტიქიური ატორტმანება.

ს ა ყ ვ ე რ უ რ ი *

26

შემოდგომა მოახლოვდა.

წვიმები გახშირდა.

პირგამომშრალი მიწა გაძლა. დაღბა დარბილდა.

არხის გათხრის ამინდი დადგა.

მერაბმა და ნახიმმა შემოიარეს ბრიგადა, კოლმეურნეები შეითანხმეს სახვალიოდ. დილით კლუბის მშენებლობაზე აღარაფერი მოსულა. გაბრაზებული თოფანი ილიასთან მივიარდა.

ყველაფერს იფიქრებდა, მაგრამ ასეთ ამბავს მართლაც აღარ მოელოდა ილიასი. არა, ეს უკვე აღარ შეიძლება მოითმინო. ჯობია, რაიკომის მდივანს უთხარას, ხალხი ამირია ამ მერაბ ხაბაზმა, მშენებლობა ჩამიშალა, ახლა მეზობელი სოფელიც უნდა გადაამკიდოსო, მაგრამ თანაც შეტკობანდა: რა იცი, შეიძლება მოგიბრუნდეს ის რაიკომი და შენ თვითონ გაგამტყუნოს.

თოფანი მიხვდა, თავმჯდომარეს რაღაცის ეშინოდა.

გაჯავრდა, ფეხზე წამოვიარდა.

— მე წავალ და...— თქვა. — წავალ და თვითონ მივცემ რაიკომში ამ ქაღალდს. — ჯიბიდან ამოიღო ორად გაკეცილი რვეულის ფურცელი და, თითქოს დანა იყო, მუქარით გააქნია.

იმავე საღამოს რაიკომში ჩავიდა, მაგრამ იქ, ახალი მდივანი დახვდა. ორი დღის წინ პლენუმს ფარაქე გაუთავისუფლებია. რაიკომის პირველ მდივანად ფემი ნინიძე აურჩევიათ. თოფანს გულმა რეჩხი უყო. ეწყინა.

ფარაქე ძველი კაცი იყო. მივიხვდებოდა ადვილად, იცნობდა ხალხს. ეს ბიჭი, აგერ სოფელ დევისიდანაა, კომკავ-

შირის რაიკომის მდივანი იყო, ესე იგი, ბალღების უფროსი, ჰოდა, როგორ შეძლებს მუშაობას. რა იცის...

მაინც შევიდა პირველ მდივანთან. ფემი წამოდგა, გამოეგება, ხელი ჩამოართვა, როგორ ბრძანდებოდა, — კითხვა, სკამი შესთავაზა. თოფანს უეცრად მთელი წარმოდგენა შეეცვალა, იმედი მიეცა, სალაპარაკო ამინდი ჩამოდგა, ერთ-ორსეულ სრულიად უადგილოდ გაიღიმა და ლაპარაკი დაიწყო.

რაიკომის მდივანი გულდასმით უსმენდა. იგი, ასე, ოცდათხუთმეტი წლის იქნებოდა, თმა უკვე ოდნავ შეთხლეზოდა და საფეთქლებზე თითო-ოროლა ქალარაც უბრწყინავდა. ხელში ეჭირა მსხვილი, წითელი ფანჯარი, რომელსაც ხან ნიკაპზე მიიდებდა, ხან ქაღალდზე რაღაც უცნაურ ტეხილ ხაზებს ავლებდა.

თოფანმა საკირეთი სულ წყალს და ნიავს გაატანა. აღარც ილიასი დაინდო. მშოშარა და უცოდინარი უწოდა.

ბოლოს მერაბ ხაბაზი ახსენა და უბიდან ქაღალდებიც ამოაძრო.

ნინიძემ ბევრი ითმინა, მაგრამ უკმაყოფილება სახეზე მაინც დაეტყო. წამოდგა, გაიარ-გამოიარა.

— კარგი, გასაგებია... წაბრძანდით. ხვალ მე თვითონ ამოვალ საკირეთში დავნახოთ... — თქვა.

თოფანს, ცოტა არ იყოს, არ მოეწონა ნინიძის ეს შფოთიანი გავლა-გამოვლა.

27

მერაბთან უსიამოვნოდ საუბრის შემდეგ დაუთოი ცუდად შეიქმნა და ლოგინად ჩაწვა.

მერაბი ხშირად მიუჯდებოდა და, დამ-

* გაგრძელება. იხ. „მნათობი“ № 10.

ნაშავესავით თავჩაქინდრული, ხმადამ-
ლა ეკითხებოდა:

— ახლა როგორ ხარ, მამაჩემო...

მაგრამ მოხუცი იშვიათად ამოიღებდა ხმას.

„უუუნა გაკვეთილების დამთავრების შემდეგ, სულ თავზე ადგა დაუთს. თან ატყობდა, რომ ბერეკაცი მისი ამ უბრალო ზრუნვით რატომღაც საშინლად შეწყუბებული იყო.

„კარგი, შვილო, მეყოფა... არ მინდა... წაი, შვილო, შენ საქმეს მიხედე... წაი, მეტი...“ — ეხვეწებოდა გამუდმებით დაუთით.

იმ დღეებში უუუნას ოდნავ მისუსტება დაეტყო. თვალის უბეები თითქოს ჩაუღრმავდა, შიგ ბატარა ჩრდილები ჩაუღრმავდა და თან იისფერად ჩაუშუქდა.

***

ზაირას მამა, ალი, ზედმეტხანს შერჩა საკირეთს. ალბათ, ვერ დაითანხმა, ზაირაც, ბარში გადასახლებულიყო. არც ქალის აქ დატოვება სურდა... მერაბს ერიდებოდა ალისთან გამოჩენისა და თავის გულისნადების გამხელისა. გულში კი კიცხავდა თავისთავს ამგვარი ჩამორჩენილობისათვის, ამგვარი სიმხდალისათვის.

თოფანი უფრო ჭკვიანურად მოიქცა, კაცი გაუგზავნა, ზაირა შე მომათხოვე სარძლოდო. ალიმ ქვა აისროლა და თავი შეუშვია. ჯერ ერთი, ის ამ ოხერ საკარმიდამოს თხოულობს და არა ქალსაო და ესეც არ იყოს, ისე უიღბლო გამოდგა ზაირასათვის საკირეთი, რომ აქ მაინც ველარ იხეირებსო.

ეს ყველაფერი გაიგო მერაბმა. მან ისიც გაიგო, რომ თოფანი ალის უარს არ შეუშინებია და დაუფიცებია, ზაირა მაინც ქამილასი გახდებაო.

28

ქალები მიდიოდნენ კარღლებისა და თუნგების წყარუნით. მათ სადილი მიჰქონდათ არხის მთხრელებთან. მიჰქონდათ და თან სიცილით ერთმანეთს ეუბნებოდნენ, რომ ეს ერთადერთი შემთხვევაა, როცა კოლექტივის საქმეზე ბრიგადირის დაუძახებლად მიდიან.

კარღლებზე გაზეთები და რვეული-დან ამოხეული ქალღლები! გადახედე ნათ.

ზაირას სულ ბატარა კაპჭანი ეჭირა მარჯვენა ხელში და ყველაზე წინ მიდიოდა. ქალები ხშირად გადახედვდნენ ერთმანეთს, — დიმილითა და თვალებით საუბრობდნენ. რას არ ფიქრობდნენ ზაირაზე, რომელსაც კაცმა არ იცოდა, ვისთვის მიჰქონდა სადილი.

ზაირა გრძნობდა, რაზეც ხითხითებდნენ მეზობელი ქალები, მაგრამ სულაც არ აქცევდა მათ ყურადღებას. არაფერი არ აღიზიანებდა „რაც უნდათ იფიქრონ. ბოლოსდაბოლოს, მამაჩემსაც გამოვეპარე. არა, მეტი აღარ შემიძლია. არც ის მინდა, ტყისპირზე, ან ლობესთან სალამოს, ყველას მალულად შევხვედ. მივალ მივუტან ჩემს კაპჭანს, დავდგამ კატრის ძირში და ვეტყვი: ჰა ეს შენია, შენთვის მოვხარე. მოდი ჩამოჭეტი ცოტა შექამე. ეს ფხალლობიო ადრე მოიხარე, იცი, რაფერ შევკახემ! ჭადი ისევ თბილია. ჩემი ხელით მოხელილი არ გიქამია. ერთი ჭამე ჩემი მოხელილი ჭადი. ჭამე, შენი ჭირიმე. ცოტა ხანს შეგხედავ, მინდა კარგად დავიჯერო, რომ მართლა ჩემს მოტანილ სადილს შეექცევი. შენ არ იცი, რა ბედნიერია ქალი, როცა სანატრელი და დადლილი მამაკაცი მის შეკახმულ საჭმელს შეექცევა“.

— ზაირაააა!... — გაისმა ვიღაცის ძახილი.

იქვე მეორე მხრიდან, ქვების და გორბების ჩამოცვენის ხმა, ისმოდა. ალბათ, უკვე ახლო მივიდნენ. აი, აქ, ამ ხმაურში სადღაც მერაბიცაა.

ზაირა ძახილმა შეაჩერა.
ქალებმა გვერდი აუარეს.
— ზაირააა!...

მობრუნდა, ფერი ეცვალა და კაპჭანი კინაღამ გაუვარდა ხელიდან.

მამა იყო. ალი გაოფლიანებული, მკერდგაღელილი ხვნეშით მიყვებოდა აღმართს.

წამოეწია, ზაირას წაავლო ხელი და უკან მოაბრუნა. კაპჭანი ხელიდან გა-

მოგლიჯა, მოწყვეტილ ხაპერასავით მოიქნია და ხრამში გადაუძახა. თოხიც გამოართვა, ჯოხივით დაიბჯინა, ზაირა წინ გაივლო და ფართხაშ-ფართხაშით დაეშენენ თავდაღმართზე. გორაკიდან ორისამი ქალი დიდი ცნობისმოყვარეობით შესცქეროდა მომხდარ ამბავს.

— შე ფანძაკო, შენა! კაცი მომთხარა, დამაქცია, თავი გამოსაყოფი არსად დამიტია და შენ მაინც მასთან მირბინხარ, ხომ?! ჭირმა ვაგლოჯა ევ შენი მერაბაიც და აქაურობაც დააქცია ღმერთმა... ვიცო, მე შენი წამალი რაა... ავკოპავ ბარგს და აქაურობის ფუტსაც აღარ გაღირსებ. — ყვიროდა ალი.

29

ხის ძირებში ზოგმა ხელსახოცი დააფინა, ზოგმა გაზეთი, ან ფიჭვის ახალ-მოტეხილი წიწვიანი ტოტი, სუფრებს მიუხსდნენ და ზარმლობაც გააჩაღდა.

უკვე კარგა გაყოლაზე გაეჭრათ არხი. ქვედა მხარეზე, სადაც მონათხარი მიწის პატარა მთავრეხილი ვადიოდა, ალაგ-ალაგ მუხის ჯირკებიც ეწყო ამოგლეჯილი და ფესვებაშეერილი.

მერაბი ჯერ ისევ თოხს ურტყამდა. მას მხოლოდ ახლა გაახსენდა, რომ მასთან არაფერი ამოიტანდა სადილს.

მეზობლები შეწუხდნენ. მიიპატივეს. მეჯიდ ხალულმა ხელიც წაატანა, მიიყვანა და წიწვზე გაშლილ სახელდახელო სუფრასთან მოისვა.

რალაც ჩოჩქოლი ატყდა. ყველამ გაღმა გორაკისაკენ გაიხედა. ვაზაბაწარზე ქალი მოდიოდა.

მერაბმა ეუუუნა იცნო.

შეეგება ქუნჩლის კალათი ჩამოართვა. ბიქს თან სიამოვებდა თან უხერხულ მდგომარეობაში აყენებდა მასწავლებელი ქალის ასეთი ყურადღება.

ქერა კულულები გახუნებული შალის პატარა თავშალით შეეკრა ეუუუნას. ლოყები დაღლილობისაგან დაწითლებოდა და ტუჩები თითქოს ოღნავ-დაბურცვოდა.

— რატომ შეწუხდი, ეუუუნა. აქ ხომ...

— აბა რას იზამდი, მშვიერი უნდა ყო-

ფილიყავ? არა, ზაირა რომ დაეინახე, ევ-ღარ გავძელი.

— ზაირა? რა დაემართა ზაირას? — გაოცდა მერაბი და ერთ წამში ათასმა ფიქრმა გაუელვა.

— არა იცი? სადილი მოჰქონდა თურმე შენთან, მამა წამოეწია გზაზე... შინ მოვდიოდი და სკოლის ეზოში მეყურებოდა მისი ტირილი. ალი შეკრულ ბარგს გარეთ ეზოში ისროდა...

— ჩემთვის მოჰქონდა?..

— მერე, წამომეწია და შემეხვეწა საქმელი ამომეტანა შენთვის.

მერაბი ზარდაცემული უსმენდა.

— ალბათ, წაიყვანა ზაირა ალიმ. ხომ? — ჰკითხა ბოლოს მერაბმა.

— კარგად არ ვიცი. ზაირას არ უთქვამს, მაგრამ ეტყობოდა, სიჩქარეზე ეტყობოდა...ჰო, ალბათ, მიდიან...—თქვა და ჰადის ნატეხი დაუდო წინ მერაბს, რომელიც აღარ უყურებდა.

გაღმა პატარა ბორცვებზე, რომ ბილიკი ვადმოდის, სადაც წელან ეუუუნა დაინახა, ახლა სამი კაცი გააჩნია მერაბმა.

ორი მათგანი—ილიას ჯაბნიძე და თოფან სალვარიძე მალე იცნო. მესამე რაიკომის მდივანი იყო.

სალვარიძე შორიდანვე უთითებდა და რალაცებს აჩვენებდა რაიკომის მდივანს. მათი ხმამაღალი ლაპარაკი თითქმის ისმოდა, მაგრამ მერაბს გარკვევით არცერთი სიტყვა არ გაურჩევია.

გლეხები შეჩერდნენ დაკაპიწებულ მკლავებით ოფლიანი შუბლები მოიწმინდეს და საღმთოვე უპასუხეს ნინიძის ხმამაღალ მისალმებას. სალვარიძე და ჯაბნიძე, იმის მოლოდინში თუ როგორ დასკვნას გააკეთებდა რაიკომის მდივანი, უკან გაჩერდნენ და ფრთხილად დაუწყეს თვალყურება იქაურობას. ნინიძე ყელამდე საეკო იყო, განსაკუთრებით სალვარიძის დაბეზლებითა და საჩივრებით, რომლებზეც ჯერჯერობით არავითარი დამთავრებული პასუხი არ გაუცია. მას არ უყვარდა საქმეში ჩაუხედავად რაიმე გადწყვეტილებების მიღება.

ის თვითონაა ახალგაზრდა. რა ვუყოთ თუ ცოტათი შეუთხებლდა ქოჩორი და

ალაგ-ალაგ ჭალარაც გამოერია. ის თავის გულში დიდ მღელვარებას განიცდის მას შემდეგ, რაც რაიონის პირველი ხელმძღვანელი გახდა. ეს მღელვარება ზოგჯერ შიშსაც მოგავს. ამას მხოლოდ კოლმეურნეებთან შეხვედრისას გრძნობს. იმით, რომ კარგად იცის გლეხის ცხოვრება და არ შეუძლია, ადვილად უპასუხოს ყოველ მის მოთხოვნას და კითხვას. მას ოდესღაც უამრავი საყვედური სმენია მამისაგან აღმასკომების და რაიკომების მიმართ. მოხუცი ხალილი მდივანს ან თავმჯდომარეს არ ამბობდა. ის იტყოდა: „აღმასკომი იყო ჩემთან ამოსული, რაიკომი სანერგეში ფეხით არ დადის“ და სხვა. სწორედ ამის გამო დაკარგეს მოხუცი ხალილი. სრულიად ნორჩ ფემის მაშინ ეგონა რომ მამამისს ამ ქვეყნისათვის ცეცხლის წაკიდება უნდოდა და იმ ცეცხლში მათი სახლიც უნდა დამწვარიყო...

მან საკუთარი მამის სიყვარულის გამხელა გვიან გაბედა.

მაგრამ მამა უკვე აღარსად იყო.

ისე კი, ხანდახან სიზმარით გაახსენდება ის ერთი შავი დილა.

როცა გაიღვიძა, დედა ბუხართან იჯდა ეტყობოდა სადღაც ფეხშიშველას ერბინა— თითებიდან სისხლი სდიოდა, მთელი ღამის უძინარი იყო და უხმოდ ქვითინებდა. მაშინ დედის ტირილზე თვითონაც ატირდა. როგორც კი ვაიკვილილა იტირა, დედა წამოიჭრა:

— შვილო, ამ სახლში უფროსი მამაკაცი ახლა მარტო შენ ხარ, არ იტირო! ჰოდა, როცა გლეხებს შეხვედებოდა მამის ნათქვამი აგონდებოდა, მამის საყვედურები. ცდილობდა თვითონ არ ყოფილიყო მშრალი, ქედმაღალი, ოფიციალური, ცივი და მბრძანებელი. ის გულის სიღრმეში უდიდეს კმაყოფილებას და ბედნიერებასაც განიცდიდა, რადგან შეეძლო ყოფილიყო ისეთი ხელმძღვანელი, როგორც ადამიანიც იყო.

არ შეიძლება იყო ადამიანი და არ იზრუნო ოჯახისათვის, ქვეყნისათვის, დედამიწისათვის.

ერთადერთი საშველი არის შრომა?...

ეს დიდებულია, მაგრამ ზოგჯერ მშრომელი, უფრო ხელმოკლედაა ვიდრე უშრომელი. თუ ახლა მართლაც სიმართლის დრო მოვიდა, მაშ, ვთქვათ სიმართლე!

აბა რას შრომობს კოოპერაციის თავმჯდომარე, მალხაზ უთავიძე, რომელიც ყველაზე უკეთესად ცხოვრობს რაიონში?

ერთ დღეს სამსახურიდან დაბრუნებულს სახლში წითელი ხის ძვირფასი როიალი დახვდა თურმე, არც უკითხავს ვინ მოიტანა.

ფემიმ კარგად იცის ყველაფერი ეს, მაგრამ ამის შესახებ, რომ ხმამაღლა იკითხოს, ვიღაცა გულუბრყვილოს დაუძახებს.

როგორ არ ამოწმეს და არკვიეს, ვერაფერი აღმოუჩინეს უთავიძეს. მას შეუძლია ყოველდღე გამოიცვალოს კოსტუმი, ყოველ დღით — ახალთახალი ქათქათა პერანგი, იაროს მძიმედ, ილაპარაკოს მეჩხრად და ფრთხილად, რათა არ წამოცდეს ის, რაც არ იცის. პატივი სცეს იმას, ვინც მას სჭირია.

* * *

კოლმეურნეებს რომ მიესალმა და ახალგაზრდობილი არბიც შეათვალღერა უეცრად საღვარძოც შემოხედა, რაც მის მიმართ კითხვას ნიშნავდა: რას ხედავთ ამაში ცუდს?!

ეს იგრძნო საღვარძოც და ჯაბნიძემაც.

რაიკომის მდივანთან მერაბი მივიდა და ხელი გაუწოდა. ნინიძემ იმ წუთშივე იცნო, ვინც იქნებოდა ეს ახალგაზრდა, სადღაც გულის კუნძულში კიდევ ესიამოვნა, რომ მერაბის სახეზე ასაკის შეუფერებელი სერიოზულობა, მოკრძალება და საქმის სიყვარული დაინახა.

— თქვენზე მითხრეს სამინისტროში სამსახურზე უარი თქვაო.

— მართალია, უარი ვთქვი — უთხრა მერაბმა. ფემიმ გაუღიმა.

— აბა, სოფელში რა თანამდებობა მოგიწინაბო?

— ჰმ, თვითონაც არ ვიცი. არაფერი არ მინდა, ჯერ ასე მინდა—ვიმუშაო. რა ჭვია ასეთ თანამდებობას არც ვიცი.— წაიხუმრა გათამამებულმა მერაბმა და შეატყო, რომ ნინიძეს ესეც ესიამოვნა. ყველა დაძაბული უსმენდა, — რას იტყოდა რაიკომის მდივანი არხის მშენებლობაზე.

— რატომ მთელი სოფელი არ გამოვიყვანიათ სამუშაოზე—მიუბრუნდა ფემი თავმჯდომარეს. ამ შეკითხვამ საბოლოოდ დანაგრია სალვარიძის იმედები. ჯანნიძემ ორი ნაბიჯი გადადგა და ხმა-მალლა უთხრა:

— ეს საკითხი, ამხანაგო ფემი, არ იყო თქვენთან შეთანხმებული და ამიტომ ...

— ამ საკითხს ჩემთან შეთანხმება არ უნდოდა, ამხანაგო ილიას ეს ხალხთან უნდა შეგეთანხმებინათ.

ფემი აღარ გაჩერებულა. ასეთი მცირე არხისათვის ინჟინერის გამოგზავნა საჭიროდ არ ჩაუთვლია, კარგად დაუწყებით და ალბათ, ბოლომდეც მიიყვანონ იფიქრა, ყველას დაემშვიდობა და წავიდა.

ჯანნიძე უკან გაეკიდა. სალვარიძე ვახევებული იდგა ხესთან.

გალმა ფიჭვნარის გვერდით, რომ ახლად აჩაღული ნასიმინდარია, იქ ორი კაცი აჩქარებით მივრბოდა ბილიკისაკენ; ეტყობოდათ ნინიძისთვის უნდოდათ გაეწროთ.

ვილაცამ დაიძახა!

— იცანით! ფელურაძეები არიან.

30

დიღ-დიღობით ნოტიო და ცივი დასაგლეთვის ქარი უბერავდა. დაყვითლებული ფოთლები კანკალით წყდებოდნენ რტოებს. იტრიალებდნენ, იტრიალებდნენ ტოტებს შორის, ბოლოს ქარის ძალას დანებდებოდნენ და უმისამართოდ მიჰქროდნენ. შემდეგ ცივი თეთრი ნისლი ჩამოწვა და წვრილი წვიმები დაიწყო, გზები და ეზოები ატალახდა.

ბოლოს წვიმები უფრო გახოშორდა, ქარი ჩადგა, ნისლი აიყარა და ფოთლის-

სიფართო თოვლის ფანტელები ნელა დაეშვა და თეთრად დაეფინა ჭველ-მიწას და ტიტველ ტოტებს. *მშენებლობა*

დაუთი თანდათან მოკეთდა, მომაგრა, ლოგინიდან წამოდგა, ძველი პალტო მონახა, ყაბალაში თავისიერზე მოიხვია, ნაჯახი ილიაში ამოიჩარა და თოვალში ლელისპირს შერჩენილი პატარა მუხნარისაკენ გაემართა.

ზამთრის დადგომასთან ერთად ბერიკაცში ქარმაგობის ძველმა ხალისმა და ენერგიამ გამოიღვიძა და მისი მოღლილი, ჩაცვნილი თვალები და ლოყები ისევ გაივსო და განათდა.

ჯერ ბევრი იწუწუნა უშეშობის გამო, ბოლოს ისევ თვითონ დაიწყო ჯირკვებისა და ფიჩხის ზიდვა. დაუთი არასოდეს არ მოჭრიდა საღ და სწორ ხეს, მუდამ ებრალებოდა წაბლი, მუხა, ფიჭვი დასაწვავად. იგი ცუდთან ერთად თოხსაც წაიღებდა ტყეში. იქ მონახავდა მოჭრილ ხის ძირებს, მოუთხრიდა ფესვებს, ამოყრიდა, ამოგლეჯდა, მოიკიდებდა ზურგზე და შინ მოიტანდა.

მერაბს უკვირდა და თან უხაროდა მამის ასე გამოცოცხლება, ხალისიანი შრომა.

მაგრამ ხანდახან თითქოს კიდევ წყინდა შეიღს, რომ დაუთი სწორედ მას შემდეგ გახდა უკეთესად, რაც საკირეთიდან ზაირა წაიყვანეს. მხოლოდ მას შემდეგ უყურებს უკეთესი თვალით მერაბს რაც სოფელში ზაირა აღარ ჩანს.

„ზაირა! მე არ მინდა ძალდატანებით მოპოვებული ბედნიერება. შენც ხომ ასე ფიქრობ? შენ თვითონ უნდა აჩვენო არა მამაჩემს, არამედ იმ ბნელ და მყარალ აღათს, რამაც ასე უშნოდ დაგვაბნია, რომ საკირეთელ ქალს, დღევანდელ ქალს, შეუძლია თვითონ გაუძღვეს თავის ბედისტრიალს.“

შენ ეს შეგიძლია, ზაირა...

მე შენ გელოდები“.

იმ ზამთარმა დიდი ნამქერები დააყენა, მაგრამ გაზაფხული პირდაპირ თებერვალში დაიწყო და ბარაქიანმა მზემ ერთ კვირაში თოვლი ნიაღვრად აქცია.

გლეხები ნაზამთრად ამინდებს და-

ედევნენ და მიწაში სინესტის გაშრობამდე ეცადნენ ხევა მოესწროთ.

ნაზიმმა და მერაბმა ჯერ კიდევ შემოდგომაზე კოლმეურნეები დარაზმეს და თავის ბრიგადაში ცარიელ, მოკმულ საყანეებში ტერასები გააკეთეს და ვაშლის, მსხლის, ატმის ნერგები დარგეს. ეს ნერგები მერაბმა თვითონ ამოიტანა კახაბრის საწარგოდან. ამაში დაეხმარა ისიდორე ვანიძეც, სოფლის მეურნეობის სამინისტროს თანამშრომელი. „სამინისტროს“ მერაბი ძველებურად ეძახოდა და იმ საწარგის დირექტორიც ძველებურად უსმენდა ვანიძის განკარგულებებს, თორემ სამინისტრო იმ წელიწადს უკვე აღარ იყო. ახალ ორგანიზაციაში ვანიძეს სელექციისა და თესლის განყოფილება ჩააბარეს და მის კაბინეტში ასორმოცზე მეტი ბოთლი და ქილა ელაგა მრავალნაირი ჯიშის და მრავალფეროვანი თესლის ნიმუშებით აკრელებული.

მერაბს რაიადმასკომში შეხვედრის შემდეგ ვანიძეზე თბილი მოგონება შეჩნა. მართალია, ისიდორეს რჩევა და პირველი სურვილი მერაბმა გაამტყუნა და სამინისტროში არ გადავიდა, მაგრამ ამის შემდეგ თვითონ ვანიძის ურთიერთობა მერაბთან არ გაფუჭებულა. პირიქით იგი რაღაცნაირი კეთილი, ზრუნვითაც ეხმარებოდა საკირეთელ ახალგაზრდას.

ისიდორეს განსაკუთრებით ის ახარებდა, რომ მერაბი ასე გატაცებული იყო თავისი სოფლით, თავისი მეზობლების ცხოვრებით და ასე უყვარდა მთა.

ლელვის ნერგები ნაზიმმა და მერაბმა ისევ ადგილზე, თავის ბრიგადის წევრთა კარმიდამოში მოაგროვეს. ყველას ჰქონდა სახლთან ვაზრდილი სამი-ოთხი ძირი ლელვის ხე, რომლებსაც ძირებში ამოეყარა ახალი ჩქოლა-ნაშლები. ასეთი ნერგები შეაგროვეს და გადატიტვლებული ორი დიდი ნაყანევი მთლიანად ვაყვსის ლელვის ნერგით. კონი ადგილები იყო, მაგრამ ორმოებში გოდრით მიზიდული ტყის ხამი მიწა ჩაყარეს და ნერგებმა მეორე დღესვე სიცოცხლის ნიშანი მისცა.

ისიდორე ვანიძის შუამავლობით და ხელის მოწყობით მერაბმა კოლმეურნი ნამჯის თესლიც იშოვა, მაგრამ მას უფრო ვიკაშერია ახარებდა.

ეს ბალახი გვიან შემოდგომაზე კიდურა საყანეებში თოხით მიათესეს.

გლეხებს ძალიან ეხარებოდათ ეს ზედმეტი სამუშაოები, მაგრამ თან ატყობდნენ, რომ ეს ყველაფერი მართლაც საჭირო იყო. ამიტომ უარს ვეღარ ეუბნებოდნენ ნაზიმსა და მერაბს და ზოგჯერ უშრომადღეებოდაც მუშაობდნენ.

ბალახის დათესვა უფრო მეტ ფართობზე უნდოდა მერაბს, მაგრამ თესლი აღარ იყო.

წელსაც მთელი ზამთარი გაჭირვებაში გაატარა ფერმამ. შუაზამთარში თივა და ჩალა გაუთავდათ. ცოტა მუხის ნეკერი იყო. საქონელი გაძვალტყავდა, თებერვალში კვირხილის ტეხა დაიწყეს. შეესეოდნენ დაბერებულ მუხის ხეებს, თელებს, ცაცხვებს და უმოწყალოდ ამტვრევდნენ მთელ ტოტებს, რომ საქონლისათვის კვირტი ჩაეყარათ ბავაში.

მარტში, მეორე ბრიგადაში, რომელსაც ნაზიმი ხელმძღვანელობდა, ბევრი ტიტველი ფერდობი ამწვანდა და რამდენიმე დღეში მუხლამდე ბალახიც წამოიზარდა.

მერაბმა თავმჯდომარეს უთხრა:

— აჰა, ილიას ბიძავ, ბალახი, ოღონდ ერთი კაი ნაპირი სათესლედ დავამწიფოთ და მომავალ წელს უფრო მეტი დავთესოთ. ალაფი საქმარისი გვექნება, რადგანაც ზოგს მოვჭრით და თივაც ვავახშობთ. არც მიწა იკარგება ტყუილად, მაისამდე ბალახი მოიჭრება ან მოიძოვება, შემდეგ მოხანი და დათესვი გინ გიშლის.

ილიასი ერთხანს არ კადრულობდა მერაბის მითითებებს და ჰქუის სწავლებას, მაგრამ შერე მეტი სიფრთხილე გამოიჩინა.

თავმჯდომარე თანდათან ცდილობდა სალვარიძეს ჩამოსცილებოდა, თავი ისე მოეჩვენებინა სხვისთვის, რომ იგი ახლის კაცია, მაგრამ მეორე ბრიგადაში მომხდარმა ცვლილებებმა, მერაბის წამოწყებებმა დააფიქრა. თვით ცხოვრე-

ბამ ისეთი სწრაფი ტემპი აიღო, ისე უცნაურად და ცხადად იზადებოდა რაღაც დიდი, უნახავი, ლამაზი, რომ ილიასს თავბრუს ეხვევოდა, ადგილს ველარ პოულობდა, მწყობრის გარეშე რჩებოდა, მას რცხვენოდა ამის გამო. ერთხელ დილით კანტორაში მჯდომმა იმდენი იფიქრა ამაზე, რომ კინალამ ატირდა, კინალამ გადაწყვიტა — მსულიყო მერაბთან და ეთხოვა მისთვის დახმარება.

ასეთ ფიქრებში, ასეთ ექვევებში და შინაგან არეულობაში იყო ჯაბნიძე, სოფლის ნახევარი კი სხვა ყრიაშულით, სხვა ხალისით, სხვა გამოღვიძებით, სხვა სიმწვანით ეგებებოდა აპრილს და ამ ნახევარ კოლმეურნეობაში არსად, არცერთ გოჯ მიწაზე არ ჩანდა თავმჯდომარის კვალი.

არა, მერაბისთვის რაიმეს თხოვნა სირცხვილია. ის ახალგაზრდაა, გაყოყოჩდება და მთლად კისერზე დააჯდება ამ ძველ კაცს. — გაჰკრავდა ილიასს გულში.

31

გასულ შემოდგომაზე არხის მთლიანად გამოყვანა ვერ მოასწრეს, თოვლმა გაკეთებულიც გაათუქა ალაგ-ალაგ და ისევ ბევრ მუშაობას მოითხოვდა, მაგრამ ახლა ამ გახურებულ ხვნა-თესვისა და რგვის დროს არხისთვის არავის ეცალა.

ისე, პირველი ბრიგადიდანაც ბევრმა მოითხოვა: არხი ხომ მარტო ნახიმას ბრიგადის არაა, ჩვენც მივეხმაროთ, იგი ჩვენია, სოფლისააო.

რადგან პატარა იყო სოფელი, კოლმეურნეობაში მარტო ორი ბრიგადა არსებობდა.

პირველს დიდხანს არმიაში ნამყოფი გულა ჰელიძე ხელმძღვანელობდა, მაგრამ საკოლმეურნეო ფართობებზე არაფერი კეთდებოდა, რადგან კოლექტივიდან შემოსავალი მცირე იყო, გლეხებს სრულებით არ აინტერესებდათ საერთო სამუშაოში მონაწილეობა და თუ რაიმე დროს იხელთებდნენ საკუთარ საკარმიდამოში ჩალიჩობდნენ. გუ-

ლა ერთხანს ცდილობდა, ბევრს დარბობდა კოლმეურნეთა ეზოებში, ეძახდა სამუშაოზე, ეხვეწებოდა, მაგრამ რატოც ვერაფერს გახდა, იმანაც მიანება თავი.

ამიტომ, როგორც მთელ სოფელს, ისე ჰელიძის ბრიგადის წევრებსაც გაჰქირვება დაეტყო. წლის ბოლომდე, თითქმის აღარავის ყოფნიდა ჰადი. კიდევ კარგი, რომ მაღაზიაში ხორბალი ბლომად მოდიოდა, მაგრამ ბევრს მარცვლის საყიდელი ფულიც აღარ ჰქონდა.

გულას გული აუცრუვდა. მას თავიდანაც უნდოდა სოფლიდან გაქცევა. ჰიბონზე კარგად უკრავდა და ხშირად ოლიმპიადებზეც გამოსულა, სადაც ქება დაუმსახურებია, ერთი-ორჯერ კიდევ დააჯილდოვეს და გაზეთშიაც დახატეს.

ბოლოსდაბოლოს, „საქმე ჩააწყო“ სარაიონო კულტურის სახლში და იქ გადასვლა მოიწადინა. თავმჯდომარე წინააღმდეგი იყო. ყველა წინააღმდეგი იყო, მაგრამ გულა იმ გაზაფხულზე მიინც გაჰქრა.

ჩავიდა კულტურის სახლში, ჩაჯდა, სოფლისაკენ აღარ მოუხედავს, მერე გამოირკვა, რომ ამას აღმასკომის თავმჯდომარე ბერიძეც უწყობდა ხელს, რადგანაც თვითონ თურმე ოლიმპიადისათვის მზადებას მეთაურობდა რაიონში და მიანდა, რომ ეს საქმე ყველაფერზე წინ იდგა.

რაც რაიონში გადავიდა, გულა ჰელიძემ რატომღაც ქოჩორი უსაშველოდ მოუშვა, ერთი გახუნებული შარვალი ჰქონდა, ისიც დააეწროვა, დაამოკლა და მკერდზე ასე შეიღობა-რვა სხვადასხვანაირი ჭრელ-ჭრელა ნიშნები დაიკრა.

ბოლოს, სოფელში ამოსვლას სულ აღარ კადრულობდა. შარშან მოყვანილი ცოლი დასაწყლებული და დამორცხვებული, მორიდებით ეკითხებოდა ილიას ჯაბნიძეს:

— სად გავზავნეთ ჩემი ქმარი. თუ სულ იქ უნდა იყოს, მეც გამიშვით მაშინ.

— მე რა ვიცი, ქალო! — პასუხობდა ილიასი, — ჰიბონით თუ გარჩენს, წაყევი და წადით, რა ვქნა.

მართალი იყო ილიასი.

— აჰ, მე როგორ წავალ იქ, მშიერს მომკლავს მავი. — წუწუნებდა ქალი.

ბოლოს კაცები გაუფხავნენ აღმასკომის თავმჯდომარეს, გულა სოფელში გვეკირდება, ოჯახიც მოითხოვს და უკან დაგვიბრუნეთო, მაგრამ იქვე გაიგეს სულ სხვა ახალი ამბავი. გულა ვიღაც პარიკმახერ ქალს გადაჰკიდებია, მასთან ცხოვრობს და, ცოლად შეუერთა-ესო.

ატყდა ლანძღვა, ტირილი.

აღმასკომის თავმჯდომარეც ჩაერია, რა არ იღონეს, მაგრამ არაფერი გამოვიდა.

გულას ნამდვილი ცოლი, შარშანმოყვანილი ქალი, მაინც არ წავიდა ოჯახიდან, თავდაღუნული მუშაობდა, ჯავრს დუმილით იკლავდა.

მაისმა მოაღწია, პირველ ბრიგადაში კი ხალხი თავისით თუ რამეს ვააკეთებდა, თორემ თითქმის ყველაფერი ჩაიშალა.

ერთ დღით მერაბი კანტორაში მივიდა. თავმჯდომარე არ ჩანდა, მხოლოდ სანიკიძე იჯდა თავის ვიწრო და გრძელ კაბინეტში და საანგარიშოს აჩხაკუნებდა. მერაბს გულში ეციენებოდა — რა აქვს ამდენი საანგარიშოო.

მერაბი ცოტახანს ჩამოჯდა. ეტყობოდა, რაღაც აწუხებდა, მაგრამ ვერ გადაეწყვიტა, ეთქვა, თუ არა სანიკიძისათვის. ბოლოს თითქოს დაძლია ყოყმანი. წამოიწია და უთხრა:

— შენ პარტორგანიზაციის მდივანი ხარ, ჰოდა, მე ერთი უცნაური რამე უნდა გითხრა: ხომ ხედავთ პირველი ბრიგადა უპატრონოა, ნაზიმის ბრიგადას როგორღაც ავადგმევინეთ ფეხი, მაგრამ ეს — პირველი? ისიც ხომ ჩვენი სოფლისაა, თუ თავმჯდომარესთან შეთანხმდებით, თუ გამგეობა იტყვის, მე წავალ ბრიგადირად იქ.

სანიკიძემ ფანქარი დადო და მერაბს შეაშტერდა, სადღაც სიღრმეში გაჰკრა აზრმა: ეს მართლა თანამდებობას ეძებს. თავმჯდომარეობა ჯერ ვერ მიიღო, მაგრამ ბრიგადირობიდან იწყებს. ასე,

რომ კაცს ეთქვას, ბრიგადირობა მინდაო, არ ახსოვს.

— კარგი, ვნახოთ.

— არა იქ მუშაობა რაცაა, მე ვიცი, ისიც, ახლა როცა ნახევარი გაზაფხული გავიდა... მე მხოლოდ ვაქირებებაში მინდა სოფელს მივეშველო, თორემ იქ მუშაობა რაცაა, მე კარგად ვიცი.

— გასაგებია. გასაგები... თავს უკრავდა სანიკიძე.

32

ჯერ კიდევ გასულ შემოდგომაზე ნური ბერიძე სოფლიდან გაჰქრა. ყველას უკვირდა სად დაიკარგაო ეს მოუსვენარი, უღარდელი, მზიარული ნურია. ბოლოს იფიქრეს, ისიც აღბათ, ზღვისპირის მანდარინიან კოლექტივში ჩაეწერათ საცხოვრებლად.

მხოლოდ ერთმა მერაბმა იცოდა, რატომ წავიდა ნური საყირეთიდან. იცოდა და თანაც გული ეწვოდა, რადგანაც, ნებიით თუ უნებლიედ, თვითონ შეიქმნა ამის მიზეზი.

ნური გულჩვილი და, როგორც ხანდახან საყირეთში იტყვიან, ბაღანა კაცი იყო, უბრალო რამეზე სამ დღეს იციენებდა და უბრალო რამეზე მოულოდნელად ატირდებოდა.

ქენქერა და მიუხვედრელი გეგონებოდა ერთი შეხედვით, საწყალი ჩანდა, თანაც პირმოსხნილი: სიტყვას პირში ვერ შეაყენებდა. მაგრამ არავის ახსოვს, რომ ნურის რაიმე ბოროტება ჩადინოს.

ორ-სამჯერ ქალის თხოვა დააპირა. მაგრამ უარი უთხრეს და მერე, კიდევ არ შევერცხვეო, თავი დაანება ამ ამბავს. ბოლოს ზაირაზე იფიქრა, მაგრამ არ იცოდა, თუ მერაბს ასეთი რამე ისევ ედო გულში გაიგო, შერცხვა... და შარშან შემოდგომაზე, იგი უეცრად გაჰქრა სოფლიდან. მხოლოდ ერთმა მერაბმა იცოდა ეს...

მაგრამ გაზაფხულზე ნური ისევ დაბრუნდა. იგი მერაბს ერიდებოდა. გულჩახვეული, სიტყვაძვირი და ჩაფიქრებული გახდა. ყველას უკვირდა: რაში იყო საქმე?

მხოლოდ ერთმა...

და შემობრუნდა. ცარიელი ჩიბუხი ძიგვა შარვლის ხვანჯარში ვაიჩქო, ნახევრად წამოდგა, თავი უკმაყოფილოდ გააქნია და ისევ დაჯდა.

ეტყობოდა რაღაც დიდმნიშვნელოვანის თქმას აპირებდა; მაგრამ უცრად ფანჯარას მიაშტერდა, საიდანაც დასავლეთის გაწითლებული ცისკიდური მოჩანდა და ამინდის შემოწმება დაიწყო.

— არ მომწონს... წრეულსაც დიდი სიციხე იქნება. ცას ვატყობ. მზესაც ეტყობა, იმნაირად იკბინება, რომ... რა დღეინება მაინც ამ ბოლო ხანებში სიცხეები და გვალვები, აა? არ ვიცი, ამ სოფელში მაინც სხვაფერი სიციხეა მუდამ.

თან ჭეჭეჭეჭე მერაბს გამოხედა. ეს იგრძნო შვილმა და უფრო დაეძაბა ცნობისმოყვარეობა.

— ბაბაე, — ვეღარ მოითმინა ნაილემ, — ერთი უთხარ მერაბას, უთხარ, აბა და ჩვენ ვართ, ხომ! უთხარ.

დაუთი ფეხზე წამოდგა. ცოტა არ მოეწონა ნაილეს ჩარევა. მას თავისებურად ჰქონდა დაწყობილი სათქმელი. ახლა წინ გაუსწრეს, დაჩქარებინეს და სიტყვასაც სიმწიფე დააკლდება.

— შვილო, — თავზე დაადგა მერაბს მამა, — შენ ტყვილა გრცხვენია შვილო... ჩვენ ბაღნები ხომ არ ვართ. ვიცით, აბა ამფერი გოგო შინ გეჭდეს და... არა, არ გამტყუნებთ...

მერაბმა თავი ჩალუნა ბავშვივით და ისე უსმენდა, აღმფოთებული იყო, მაგრამ ვერაფერს ამბობდა.

— რა კია, შვილო, რომ ეუფუნაი ორსულია. და შენი შვილი დაიბადება და...

— ბაბაე! — შეჰყვირა მერაბმა. ამის მოთმენა უკვე ვეღარ შეძლო, არა, ამის მოთმენა მართლაც ძნელი იყო მაგრამ რაო? ეუფუნა ფეხმძიმედაა? აღარაფერი უთქვამს.

ახლა თითქოს არავინ ეგულეობდა მერაბს, რომ თავისი გულისნადები გაენდო.

ნუთუ მართლა ფეხმძიმედაა ეუფუნა?

მერე მერაბი რა შუაშია. არა, მაინც არ იქნება ასე. რაღაც გამოუგონეს რაღაცას უწყობენ...

შინ არავინ დახვედრია. კარი დაკეტული არ იყო, ალბათ, ეუფუნა შორი-ახლოს იმყოფებოდა, სახლში შევიდა. არც შეეყოყმანებულა ისე შეაღო ეუფუნას ოთახის კარი, პატარა მაგიდაზე, რომელიც ამ გაზაფხულზე აღებული ღუმელის ადგილას მიეჩოჩებია ეუფუნას, რვეულები ეწყო და ორი-სამი გახსნილი კონვერტიც იდო.

ხელი თითქოს ეცნო, მაგრამ მაინც ვერ მიხვდა ვისი იყო და გულმა რეჩხი უყო, მთელი სხეული აუცახცახდა.

მეორე კონვერტიდან დაკეცილი ფურცელი ნახევრად გამოჩოჩებულ იყო, იგი ნელა ამოაძრო, გახსნა, შემობრუნდა და ფრთხილად გადაავლო თვალი პირველ სტრიქონებს.

„სალამი. მე უბედური ვარ. ვიცი, ეს უბედურება არაფერი იქნებოდა. რომ შემძლებოდა მისი ვინმესთვის განდობა, ახლობლის სიტყვა გამინელებდა ტკივილს. მე კი ვერაფერს ვეუბნები. ამიტომ ორმაგად უბედური ვარ.“

რატომ წამიკიდეთ ასეთი ცეცხლი. მე თავისთავი აღარ მებრალება. ჯანაბას!... მე დაუთის და მერაბის მერიდება. თქვენ? ნუთუ იმდენი აღამიანობა აღარაა თქვენში, რომ თქვენ არ გერიდებათ მეგობრისა?

პასუხი მაინც გამეცით. ნუ გეშინიათ, არ მოგნახავთ, არ ვიძიებ შურს.

ჩემს გულუბრყვილობას და ზედმეტ გულითადობას ასე ეკუთვნის. ეუფუნა. თითქოს ერთ წუთში ყველაფერი გასაგები გახდა, მაგრამ თვალუმს მაინც არ უჭერებდა მერაბი. მას რაღაცის ეშინოდა და ერიდებოდა. მას ეგონა, რომ სამარცხვინო დანაშაული თვითონ ჩადინა და არა სხვამ.

მეორე კონვერტზე რეზოს მისამართი ამოიკითხა.

მესამე კონვერტზეც რეზოს მისამართი ეწერა.

მეოთხეზეც...

ის პირველი ბარათი მისდამი მიწერილი იყო, რა თქმა უნდა, ეუუუნას ამდენჯერ მიეწერა, პასუხი კი არ მიუღია და წერილებიც უკან უბრუნდებოდა. ეს ადვილად გაიგო მერაბმა.

მერაბს ეზოდან ფეხისხმა შემოესმა და ოთახიდან სწრაფად გამოვიდა. კიბეზე ეუუუნა ამოდოდა. მას ხელში ახალდალაშხული კაბა ეჭირა. ვაკვეთილების შემდეგ იგი სოფლის პატარა სამკერვალოში, სადაც არცერთი საკირეთელი ვოგონა არ მიდიოდა სამუშაოდ, სოფელელ ქალებს კაბებს უკერავდა. არჩევდა ახალ, შესაფერ მოდეებს და უკერავდა კაბებს. ზოგჯერ შინაც წამოიღებდა დაუმთავრებელ საკერავს.

მერაბი რომ დაინახა, ფერი ეცვალა სახეზე. ვერც მიესალმა.

34

დაუთისა და ნაილეს წყალობით სოფელში ბევრმა გაიგო; ეუუუნა მერაბისაგან ფეხმძიმედააო.

მაგრამ ამას პირველ ხანებში დიდი ჭორაობა და მითქმა-მოთქმა არ გამოუწვევია. თითქოს ყველა მოელოდა ამას. თითქოს ყველამ წინასწარ იცოდა, რომ სწორედ ეს მოხდებოდა.

თუ ზოგიერთ მეზობელთან დაუთი და ნაილე ამ ამბავზე სიტყვას ჩამოაგდებდა, ეს მხოლოდ კეთილი განზრახვით მოსდიოდათ და არა ბოროტებით. ორივეს მხოლოდ სიკეთე სურდა მერაბისათვის.

მათ დიდი ხანია მოსწონდათ ეუუუნა და იგი სარძლოდ უნდოდათ. ბევრჯერ კიდევ აშკარად უთხრეს ეუუუნას ამის შესახებ. მეტი არაფერი.

ერთ დღეს კი, როცა უეცრად ნაილემ ეუუუნას ფეხმძიმობა შეამჩნია, საჩქაროდ მამას გაუმხილა.

ეს ცოტა სირცხვილი იყო. მათ სახლში ქალი დაორსულდა ისე, რომ ქორწინება არ ყოფილა, მაგრამ იმდენად უნდოდათ, ზაირა აღარ შემოეშვათ სახლში, რომ ამაზეც თანახმანი გახდნენ.

ნახევარი სოფელი და მისიანები კი თვლიდნენ, რომ მერაბს ცოლი მოყვა-

ნილი ჰყავს, ოღონდ ერთი ქორწილი აკლიაო.

მერაბსაც ესმოდა წშირად ეს ლაპარაკი, მაგრამ არცერთხელ არ უცდია უარეყო ან დათანხმებოდა ამას.

ქალ-ვაჟი სახლში ერთმანეთის სიახლოვეს ერიდებოდა, გარეთ კი—ერთმანეთის ხსენებას.

სულ ნატუწებად რომ ექცია რეზო, ვერ გაძლებოდა, ისე გაჯავრებული იყო მერაბი.

იგი არაფერს ამბობდა და ამით ინახავდა ეუუუნას პატოსნებას, მას ეცოდებოდა, ებრალებოდა ეს ქალი.

ამიტომ გაჩუმებული იყო. ამიტომ ყველაფერს იტანდა, ოღონდ ხალხს არ ეფიქრა, რომ ეუუუნა ვიღაცა ბიჭმა, ავარა ბიჭმა მერაბის სახლში დაიმორჩილა და წაბიღწა, არა მარტო ქალი, არამედ დაუთის ოჯახიც.

ეუუუნამ შეატყო პირველივე თვალის მოვლებით, რომ მერაბს უნახია რეზოსადმი მიწერილი წერილები.

იგრძნო თუ არა ეს, ქალს ცეცხლი მოეკიდა, გული აუღულდა, უღონოდ ჩაიკეცა, თავი გრძელ ბალიშზე მიდო.

35

სალამოს ქარმა ძალუმად დაუბერა. ფოთლების შრიალი ღელის ღენას მოგავიწყებდა.

ღელის ხმამ კი მერაბს თავისი მიტოვებული არხი გაახსენა.

მუხის პატარა ხეები და ბუჩქები, ყოლის ფოთლები, თელები ისე შუშუნებდნენ, ისე ერთად გაბმულად, ცოცხლად შრიალებდნენ, რომ მერაბს ეგონა ვიღაცამ ახალგაყოფილი რუ ძველ სოფლის წყალს შეუერთაო.

არხზე ამოტანილი ეუუუნას ზარმელიც გაახსენდა.

მერე — ზაირას ამბავი. რამდენი ხანია ვეღარ ვნახე, ვერც რაიმე ამბავი მივაწყდინე, მთლად ჩამითრია ამ სოფლის საქმემ, რა იქნებოდა ერთი ჩავსულიყავი ბარში.

თავისი თავი გაამტყუნა: არ ვარ მართალი. გადავყევი ამ სოფლის საქმეებს, და ჩემი სულ დავივიწყე.

ამასობაში უკვე კანტორაში შეაბიჯა. ოთახში, დიდ კაკლის ხის მაგიდასთან თავმჯდომარე და აგრონომი იჯდა.

შემდეგ მერაბმა სანიკიძეც შენიშნა, რომელიც კუთხეში ატუხულიყო სპეციალად უდით ხელში. მართალია ის პარტორგანიზაციის მდივანიც იყო, მაგრამ ეს მოვალეობა მხოლოდ კრებების დროს აგონდებოდა. თავმჯდომარე მაინც სხვა იყო...

მერაბი მიესალმა და თოფან სალვარიძის გვერდით სკამზე ჩამოჯდა.

ოთახს მჭრქალად ანათებდა ნავთის დიდი ძველებური ლამპა, რომლის შუშიდან წითელ-წითელი ნაბერწყლები აზროდა აღმა. აღბათ, ნავთი გათავებულიყო.

უკვე თოფანი წამოდგა, ფანჯარასთან მივიდა, გარეთ დაკვირვებით შეამოწმა ცა, მობრუნდა, ჭიკაში წყალი ჩაასხა, მიღებული უღვავები თითებით გადაიგრია, რალაც ჩუმად წარმოისქვა და შესვა.

მერაბს გაახსენდა, რომ ახლა რამაზანია.

„სალვარიძემ თვალთ შეამოწმა, იფთხის დრო არის, თუ არაო და პირი წყლით გაიხსნა“

თოფანი ისევ დაჯდა.

— ჰო, ამუშავეთ, ძიავ ამუშავეთ... მე ხომ წინააღმდეგი არ წავალ. ამუშავეთ და...—ამოიჩემა უკვე მან და თან ილიას თვალი არ მოაცილა.

— ასეა, მერაბ, — დაიწყო თავმჯდომარემ დინჯად, რალაცნაირი გაუბედავი ოფიციალობით და ნაძალადევი ლმობიერებით, —კოლექტივში აგრონომი გვინდა. უმაღლესიანი აგრონომი შენ ხარ, უნდა დაგაყენოთ ამ ადგილზე, მარა...—ფაქარი, რომელსაც აქამდე ხელში ატრიალებდა, ახლა ლოყაზე მიიტაშუნა, —მარა უპარტიო ხარ და..

— მე, ჯერ ერთი, არ მინდა ეგ ადგილი, მე ბრიგადაში ვმუშაობ და ცოტა ხანს კიდევ მადროვეთ.

— ბრიგადაში.. ბრიგადაში სხვანადავაყენოთ, მერაბ.

— ჰო? რაა მაინც, ასეთი რა ხდება.

— არა, ბრიგადა, რომ ძალიან დაწინაურდა შენს ხელში, ამზე ორი სიტყვა არაა, მარა... ბრიგადას კომუნისტური შრომის სახელი უნდა დაეარქვათ და ბრიგადირი ხომ უპარტიო არ იქნება?

მერაბმა ცივად ჩაიღიმა, აღელვება ვერაფრით ვეღარ დამალა.

— კი, მაგრამ ბრიგადა მე მოვიყვანე აქამდე, სახელიც მე მოვუპოვე და ახლა, კარგი სახელი რომ ატაროს, სხვა უნდა იყოს ხელმძღვანელი? სამარცხვინოა!...

თოფანი წამოვარდა:

— რაა სამარცხვინო!

— სამარცხვინოა, თუ ვინმე ბეჩს ჯერ ისევ გონია, რომ უპარტიო კარგ საქმეს ვერ გააკეთებს!

— ვერც გააკეთებს! ეს ჩვენი გამოგონილი არაა!

— შენ ვინ გეკითხება. შენ რა იცი. — მიახალა თოფან სალვარიძეს მერაბმა. — წადი შინ და იფთარი მიირთვი, თორემ ეგ ნამარხი მუცელი კიდევ უფრო აგატყენს ტვინს.

გეგონებოდა ბზიკმა უკბინაო, ისე იტყვიცა ხელის გული შუბლზე თოფანმა.

„მაგას ნიჩბით გავისვრიდი სოფლიდან, რაიონს რომ ძველებური მაგარი ხელი ჰქონდეს, — მსჯელობდა თოფანი — მოვიდენ ეს ახალი ბაღნები, უნახავები, გაუხედავები, უცოდინარები, წიგნებში ამოზრდილები... დაბიჭებენ ფართო-ფართოდ და ჯავრობენ ჩვენზე, რატომ განიერი გზები არ გათხარეთ, სიარული გვიჭირსო“

— მე ის არა ვარ, შენ რომ გგონია, თოფან ბიძავ. — დინჯად უთხრა მერაბმა. იგი არც წამომდგარა, ისევ ისე იჯდა და რალაც მოთეთრო წერტილს გაჰყურებდა ბნელ კუთხეში.

ილიასმა ხელი მოკიდა თოფანს და გაიყვანა;

მერაბი ისევ იმ მაღალ კუთხეს შეცქეროდა.

ის წელანდელი მოთეთრო წერტილი თითქოს შეირხა, გაცოცხლდა, თვალი ისე შეეჩვია იმ რალაცნაირ მკედარი სიწითლით შეღებულ ბნელს, რომ ბოლოს

თეთრი წერტილი ნათლად გამოჩნდა. ლობიოს ფოთოლი იცნო მერაბმა.

ფოთოლმა შარშანდელი ზაფხული გაახსენა და ისევ ეს კანტორა, ეს ოთახი და კედლებზე მიმავალი ქიანჭველების ქარავანი. დაბლა კი ზაირას წყნარი ეზო, უმამააკაცო ოდა, ბავშვის ტირილი...

ეს ლობიოს ფოთოლიც მურადს შემოჰყვია, ალბათ, დღეს...

თავი ასწია.

ალარავინ იყო.

სანიკიძე შემოვიდა მხოლოდ. წავიდეთო, უთხრა ფრთხილად, თან კარი მოსწია მოსახურად.

36

ღამე იყო თბილი და ვარსკვლავიანი. ნიავი სრულებით არ ჰქროდა.

ჰაერი ტყის, მიწისა და სიცოცხლის სურნელით სუნთქავდა.

მერაბი მუხნარის გადასახვევთან შეჩერდა, უკან მოიხედა, იქ სოფლის ნახევარი ჩანდა ჩაბნელებული.

ერთ ალაგას მრეშად აუღლებულა ძველი ჯამე, ახლანდელი კანტორის გვერდით.

ერთხელ, მაშინაც რამაზანში, სულ პატარა მერაბი მამას აედევნა, თარავის სალოცავად მიმავალ მამას. რამაზანში ყოველ საღამოს მამაკაცები თარავს ლოცულობდნენ ჯამეში. ეს კარგად ახსოვს. ჰოდა, თვითონაც აედევნა.

რა იყო, სულ რაღაც ხუთი წლის იყო ჯამე სკასავით ზუზუნებდა.

ჯერ იმ პატარა საწისქვილე წყალში ჩააწყობდნენ ხელფეხს გაღმა-გამოდმიდან. პირსა და ხელფეხს ჩაიბანდნენ. მერე აბდესიანები უცნაური ჩურჩულითა და ტუჩების ცმაცუნით შეუყვებოდნენ ქვის ფართო ფილებს ჯამეს შესავალი-საკენ.

იმ ღამეს მოლა თოფანმა ალოცა ხალხი.

აი, იმ თოფანმა, ახლა რომ ავრონომია.

ფეხშიშველა მერაბი ისე შეჰყვია ხალხს ჯამეში, რომ მამას არც კი შეუ-

ნიშნავს. მაშინ ხომ იქ ცხოვრობდნენ, სოფლის შუაგულში, ჯამესთან ახლოს.

დადგა სულ უკან, კედელთან დადგა ისე, როგორც სხვა.

ხელები ერთმანეთს დაახურა და მუცელზე მიიღო. წელში მოიხარა, როგორც სხვა, მერე დაიმუხლა, შუბლი იატაკს ამთვია, ქუსლებზე წამოჭდა, ხელები მუხლებზე დაიწყო და ცოტა ხანში ისევ ფეხზე წამოდგა, რათა ყველაფერი ისევ თავიდან შეესრულებია. როგორც სხვას.

თარავი ადვილი სალოცავია. ლოცვის თავების ჩაკითხვა არაბულად არ უნდოდა. მარტო „ამინს“ დაიძახებდა, როცა მოლა განსაკუთრებულად ხმაძალა გაიკაიანურებდა.

თოფანი მომადლო ძელებზე იდგა, ყველაზე წინ, კედლისკენ მობრუნებული და წერილი კივანა ხმით გაიძახოდა იმას, რაც, ალბათ, არც მას ესმოდა.

ის თარავი უკანასკნელი იყო.

მერე ჯამეში მლოცველები აღარ შესულან.

კარგად აღარ ახსოვს, რა მოხდა, როგორ მოხდა.

იცის მხოლოდ ისე, როგორც წიგნში წაკითხული ისტორიის გაკვეთილი.

შემდეგ სკოლა...

თოფანმა თრაშიანი ღაწვები გაიპარსა. საგანგებოდ ისწავლა ქართული წერა-კითხვა, ილიაში დახვეული გაზეთი ამოიჩარა, მხარზე ძველი უნავირიდან ჩამოხსნილი სქელი ტყავის ჩანთა გადაიკიდა, სახლებს ჩამოუარა და ხალხს კოლექტივის საქმეზე წაუძღვა.

არა, წამლოლა იყო მისი ხელობა. იქაც, ჯამეში წინ დადგომას იმშვენებდა. მერეც მონახა ადგილი.

არა, თოხი არ დაიჭირა ხელში. ამას კი მიადწია.

ახლა ვეღარ ეწყობა დროს, რადგანაც თანდათან საჭირო შეიქნა ხელში თოხის აღება.

გამლოლა არ კმარა, არც დახვეული გაზეთის ილიაში ამოჩარა ვაალამაზებს მიწას.

მიწას თოხი უნდა.

...და ის ღამე ამ ღამეს შეუდარა მერაბმა და თითქოს მუხლები ეტყინა ოდნავ.

ერთხელ ილოცა სიცოცხლეში.

დიდხანს საიდუმლოდ ინახავდა მესიერებაში იმ ღამის მადლს და ყოველთვის, როცა ბედი გაუშართლებდა რამეში, იმ ღამის მადლობელი იყო, იმ თარავისა, ეგონა ის ერთი მუხლის მოხრა, ის ერთი ყოფნა ჯამეს ჭრელი გუმბათის ქვეშ, ეხმარებოდა. თან სდევდა, ხელს უწყობდა, ყველგან.

ბოლოს, აგერ, ცოტა ხნის წინათ, დაეკარგა სადღაც იმ ღამის იმედიც და მოგონებაც.

და მოკლე, მალული დიმილით გამოემშვიდობა ბავშვობას.

ალაპი!...

ისიც ახსოვს საიდანაც მოტანილი იყო ფართო ქვის ფილები, აბდესიანი მლოცველები რომ დადიოდნენ ზედ ჯამესთან.

ჰანჯანის მინდორში პირველი ვაზი იყრებოდა მაშინ. წელამდე გადააბრუნეს მიწა გლეხებმა და... კლდესთან ჩამოშქრივებულ ქვევრებს წააწყდნენ, აკი ალაპის მიწათა? ქვევრებს რაღა უნდოდა იქა?

ამას არავენ ვასცა პასუხი.

მაგრამ მიწა ყველაფერს ამბობდა უსიტყვოდ.

და ეს ნათქვამი სიტყვა-სიტყვით ესმოდა მერაბს.

ის, სულ მუშტისოდნა ბიჭი, გლეხებმა ჭურის ნერჩამდე ჩაღწეულ თხრილში ჩაუშვეს. ბავშვმა ფრჩხილებით მოფხაჰნა ქვევრის მუცელი და უცნაური ზუზუნით ამოუშვა იმ ბებერმა მიწიდან. მერაბს შეეშინდა მაშინ და იტირა.

ალბათ, უძველესი მარანი იყო.

ქვევრებს სახურავები მოაძრეს, ჯამესთან მოზიდეს და სასიარულოდ დააწყვეს სააბდესე ბილიცხე.

საბრალო საკირეთი!

რა ნახა, რა არ გადაიტანა!

მაჰმად! ნუ გაჯავრდები საბრალო საკირეთზე. ხომ ზედავ, ქვევრები შენს მოსვლამდე ჩამჭდარან მიწაში, ხომ ხე-

დავ, შენმა მოსვლამ მხოლოდ შენი სახელი ასწავლა საკირეთს, მაგრამ ვერ ასწავლა ცხელი ტრამალოვნისა, რომელითაც შენ ასეთ ღამეებს და სხვანაირ ღამეებს ესაუბრებოდი ხამაძლა და ამბობდი: ეს ზეცის ენაა, ღმერთის ენაა! მაგრამ საკირეთს რად უნდოდა ღმერთის ენა.

მაჰმად! საკირეთს მიწის ენა სჭიროდა, დედამიწასთან საუბარი უნდოდა.

კი, დაგიჯერებ თქვენი ენა ზეცისაა.

იყოს!

იგი, ალბათ, კარგია ევფრატთან და ნილოსთან, მშვიდად ეხამება უდაბნოს მხურვალეებას და მტვერს. ზღაზვნით მიჰყვება მწყურვალე მგზავრებს და მეჩხერი და გაბმული ზუზუნით მათ წყალს ჰპირდება.

თითო სიტყვა ისე ეღერს, როგორც აქლემის ყელზე ეყვანი.

ეღერს და შორეულ მირაჟებზე მდერის სევდიანად და გულდათუთქულად. მე არ გამეგება სიტყვა, მაგრამ ცრემლს მგერის მისი ვაგონება.

მირაჟები კი უფრო შორი-შორადებიან. წყურვილი უფრო მატულობს...

კარგია, შენი ენა მაჰმად! ტიტველ ველეებზე უსასრულო ცხელ გზებზე, ბედუნიის ცხენზე, მედინასთან, მექასთან, წითელ ზღვასთან. მაშინ, როცა მიწაზე არაფერია და ცაში დაექებ საშველს.

მაგრამ მე რად მინდა იგი!

ამიტომ თავისი გულიდან ვერ ამოვლიჯა საკირეთისა, მთელმა აქარამ მშობლიური მიწის, ხეების, ქვების, ფოთლების, ჩიტების და წყაროების ჩუხჩუხა ენა. ლამაზი და მარად ახალგაზრდა, როგორც ნერგი, როგორც დილის ნაში, როგორც საკალმახე ნაკადული, კაკლის ხე, ჩონგური და აკვანი.

ამიტომ, ის ძველი, აქაური ენა, კლდესთან რომ ქვევრები არიან ჩაფლულნი, ჩაქირულნი, ისე ღრმად იყო თავიდან ჩაქირული ჩვენი სულის ნიდავში, ჩვენს სისხლში, ჩვენს ბედისტრიალში.

მაგრამ მაღალო ალლაპ! ნუ გამიჯავრდები, თუ კი სინანულით მაგონდება

დღეს ის თარავის ღამე და ოდნავ მუხ-
ლებიც ამეწვა, რადგან მეც დავიმუხლე
შენს წინაშე, ერთხელ ბავშვობაში.

• • •

სახლისაკენ რომ გადაუხვია, რალაცამ
მოულოდნელად გადაანათა გორაკი და
გზა.

საწილის სერზე მთვარე დამდგარი-
ყო, მრგვალი და ყვითელი, როგორც კი-
დობნის ფქვილში დამწიფებული ნესვი.
ამ სინათლეს თავისებური სივრილე
ახლდა, თან აღმოსავლეთის ნელი ქარა
უბერავდა ხეებს და სიჩუმეს აფრთხო-
ბდა.

მერაბი შეპყურებდა მთვარეს და თა-
ვისუფლად მიბიჯებდა, წინდაუხედავად
მიბიჯებდა, უკვე შეჩვეულ, ფეხშეჩვე-
ულ მიხვეულ-მოხვეულ გზაზე.

რატომღა საკირეთი პატარა და მივიარ-
დნილი? სხვა კიდევ საიდან გამოჩნდება
მთვარე ასე მთლიანი და სავსე.

37

რაიკომის ახალ მდივანს უკვე წყალი
შეუყენესო, ზეიმობდა თოფანი.

თურმე რა მომხდარა: მალხაზ უთავა-
ძე რაიკობერატის თემქდომარეო-
ბიდან მოუხსნია.

მთელი რაიონი ლაპარაკობდა, როგორ
მოხდა, რა უნახა ისეთიო.

ნახვა რა საჭიროა, ფიქრობდა რაიკო-
მის მდივანი. ყოველთვის ნახვა და ნა-
ქურდალის გამოთვლა რა საჭიროა.

კაცს ასორმოცი მანეთი ეძლევა თვე-
ში და ასორმოცს ხარჯავს დღეში, — თქვა
ბიუროზე ფემიმ.

საიდან აქვს ამდენი ფული საიდან?

წავიდეს და სინჯოს, აბა როგორია თა-
ვისი ჯაფით ცხოვრება.

პოდა, წავიდა მალხაზ უთავაძე რაიო-
ნიდან. ერთი-ორი თვე არსად გამოჩენი-
ლა. კაციშვილმა ვერ გაიგო, სად იმა-
ლებოდა.

გამოკოჭა კუდი და შეძერა მაღალქე-
რიან ძველ კაბინეტში ნაცნობებთან. ფე-
მისათვის არავის არც ცუდი, არც კარგი
არ უთქვამს ოლქში, მაგრამ ზოგიერთე-
ბი მაინც ამტყუნებდნენ: ახალგაზრდა,

ჩქარობს. უნდა თავისი სიძლიერე და
ძალაუფლება უჩვენოს ხალხსო.

ორ თვეში მალხაზი ქალაქის სამრე-
წველო კომბინატის დირექტორად და-
წინშენს. ეს უკვე ვასაგები პასუხი იყო
ფემისათვის.

რადგან მალხაზი გადარჩა, ფემი ვე-
ლარ გაჩერდება თავის ალაგასო, ეგო-
ნა თოფანს.

მაგრამ მოხდა საწინააღმდეგო: ფემი
ნინიძე სოფლის მეურნეობის ახალი
სამმართველოს პარტკომიტეტის მდივ-
ნად აირჩიეს.

იმ დღეებში ნახიმიც ახალი დავალებით
დაიტვირთა, — პარტორგანიზაციის
მდივნად აირჩიეს.

სანიკიძეს არც სემინარებმა უშველა
და არც — გამოცდილებამ. იქნება ახლა
ნახიმიმა ამოძრავს იმხელა ძალა, — ფიქ-
რობდა მერაბი.

38

შუაზაფხული ისეთივე მშრალი, სი-
ციხიანი, გვალვიანი გამოდგა, როგორიც
მერაბის დაბრუნების წელიწადს იყო.

სანახევროდ გათხრილ არხს ვილაც
აქცევდა ჩუმად.

მერაბი თოფანზე ექვიანობდა, მაგრამ
იმის დროსაც ვერ პოულობდა, რომ
ზეგანში ასულიყო, ან ვინმე გაეგზავნა,
დაედარაჯებინა და სინამდვილე გაეგო.
მთლიანად ვერც წარმოედგინა, თუ
როგორ შეიძლებოდა დღეს სადმე ყო-
ფილიყო ადამიანი, რომელიც პირადი
ინტერესით, თუ კოლექტივის ძველი
სიძულვილით, ასეთ უბადრუკ სისულე-
ლეს ჩაიდენდა, რათა ამით ხალხისათვის
გული გაეტეხა, ან სოფელი დაესუსტე-
ბინა. ვერ წარმოედგინა!

ერთ საღამოს არ იქნა, მშვიდად ვერ
დაიძინა. იტრიალა, იტრიალა და ბოლოს
ხალათს წაავლო ხელი, გადაიკვა და
ფეხაკრეფით გავიდა გარეთ. ეზოში გა-
სულს რაღაც ზმა შემოესმა, შემოიხედა
თუ არა, თვალი მოჰკრა როგორ ფრთხი-
ლად მიიხურა ქუეყნას ოთახის ფანჯარა.
წუთით გული გაერღვა და, როგორც
ახალგათხრილ არხში ზეგნური ნაკადუ-
ლი, მთელ სხეულში ჩქაფანით დაიძრა

თბილი, მძლავრი მდინარე. მან კარგად იცოდა, რომ ეუფუნა ერთადერთი აღამიანია, რომელიც მერაბის ფიქრებსაც კი უთქმელად გრძნობს, განიცდის და თანაუგრძნობს.

მალე სხვა ამბები მოაწყდა მერაბის გულს. ის ამბები, როგორც წისქვილის ღარის თავზე ლაფერს ჩააყენებენ წყლის გადასაგდებლად, ისე გადაეღობა გულიდან ამოხეტილ მდინარეს და უცნაური სიცარიელისმაგვარი სიმსუბუქე დატოვა ის მდინარე ზაირას ვახსენებამ შეაჩერა.

ზაირა საყვედურივით წვავდა და ტრიალებდა მერაბის სულში. ზაირა უთქმელი საყვედური იყო, ცოცხალი საყვედური, რომელიც ყველაფერს ხედავს, გრძნობს, განიცდის და მაინც არაფერს ამბობს.

ვინ აიტანდა იმდენს, რამდენიც ზაირამ აიტანა. არა, მერაბისაგან კი არა, ცხოვრებისაგან.

მაგრამ არავის მიმართ არ დასცდენია საყვედური.

ერთმა ქორწილსავე დამეს მიატოვა, მეორემ ქალიშვილი დაუტოვა აკვანში და სამუდამოდ გადაიკარგა. დარჩა ამხელა ქვეყანაზე მარტოდ-მარტო.

ვინ უნდა ეპატრონოს?

ახლა კიდევ ამდენი ხანია წაიყვანა მამისმა. ერთხელაც ვერ ჩააკითხა, ერთხელაც ვერ მოინახულა, ერთხელაც ვერ გაიგო მისი ამბავი მერაბმა.

ვაყკაცი ხარ?

ვინდა? მაშინ ნურავის უყურებ, გადაწყვიტე.

სოფელს საქმე დაეღევა?

ეს მოვათაო, ის მოვათაო და მერე წავალო, რომ დაგიჩემებია, სოფელს რა დაუღვევს საქმეს.

ჩადი, ჩადი ზაირასთან.

თუმცა ვინ იცის, იქნებ აღარცაა აღის სახლში.

იქნებ გაათხოვეს.

გეუფუნის შენი! ასე გეუფუნის!

ზაირა ახლაც სოფელს მიამგვანა, თუ სოფელი მიემგვანა ზაირას?...
არა, საკირეთიც—საყვედურია.

მისი ყოველი ყანა, გზა, ეზო და ოდა—საყვედურია.

ვინ ხედავს, ვის ესმის ეს საყვედური... აჰა, მე ხომ გავიგონე, მე ხომ შეგინებენ სოფლის სახეზე საყვედური?

კარგი მანძილი გაიარა ამ ფიქრებში. მერე შეჩერდა, წერტილივით დაესო ღამის გზაზე, იმ წერტილივით, ეუფუნას ბოლო წერილის ბოლოში რომ იყო დასმული.

ეუფუნა?—რადაც გაახსენდა, ვითომ უქან გამობრუნდა.

ფანჯარა კაცის სიმაღლეზე ეზოში გადიოდა.

ხელი სტაცა, ნელა მოსწია, ეგონა დაკეტილიაო, მაგრამ გაიღო.

ეუბერხულა არ მოელოდა და ეუბერხულა.

სასწრაფოდ უნდა მიეხურა, მაგრამ ლოგინიდან ჩაცმული ეუფუნა წამოიჭრა. მას, ალბათ, არ ეძინა.

წამოიჭრა და ფანჯარას მოაფართქალდა.

—მერაბ,—იგი სლუკუნებდა, ცრემლებს იწმენდდა,—მე ვიცი აქაურები ამას არ აიტანენ... შენს სახლში რა დამემართა, მერაბ, ვიცი, შენ თუ არა მამაშენი არ მამატიებს... მომკლავს? მაგრამ მე თვითონ...

—დაწყნარდი. ნუ ლეღავ, მათქმევი ნე..

—არა, მერაბ, არა. ღამისაა გული გამისკდეს. ეს რა მომივიდა, რა დამემართა, რალდ მინდა ამისთანა სიცოცხლე. შევრცხვი სამუდამოდ და შენც შეგირცხვინე ოჯახი.

—ეუფუნა!...

—მერაბ... მე ვიცი, რა გონია მამაშენს, მაგრამ ვიცი რატომ ითმენ შენ და არაფერს მეუბნები. მერაბ, ეს უფრო მტანჯავს მე. რატომ არაფერს მეუბნები, რატომ!

ერთი უბრალო საყვედური მაინც მითხარი, გამლანძღე, გამარტყე კიდევ ღირსი ვარ... როგორ მინდოდა ერთი საყვედური მაინც გამეგონა შენგან; მერაბ. ძალიან ვთხოვ ერთ საყვედურს, გთხოვ მერაბ.—იგი ქვითინებდა.

ლობსთან მივიდა, მიეყუდა და ზურგი ახალ ამოსულ მზეს მიუშვია.

ნაწვიმარ მიწას თეთრი, ხუჭუჭა ორთქლი ასდიოდა და მალლა გამჟვირვალე სუფთა ლაქვარდში დნებოდა.

ფიჭვნარის ბოლოში, მოსახვევთან ორი ადამიანი შენიშნა ქუჩუნამ, წინ პატარა ბიჭი მოდიოდა, ფეხშიშველი.

უკან ვიღაც ქალი მოყვებოდა, ზურგზე მოკიდებული ბავშვით.

ქალი ხშირ-ხშირად აღმა იყურებოდა.

ქუჩუნამ კარგახანს უყურა. ბიჭი პირველივე შეხედვით იცნო: ზაირასთან რომ ტრიალებდა ყოველდღე და „ქოს“ უძახოდა ყველა. მუდამ საფეკილე კოლოფით დარბოდა. ტიტველი მუცელი შარვალზე ქონდა გადმოშვერილი და მუდამ იცინოდა.

იმ ბიჭმა მოაცილა პირველ დღეს მერაბის სახლამდე.

სახელით არავინ მიმართავდა, მას ყველა „ქოს“ ეძახდა. ქვის ოსტატი მარისელის შვილიშვილი იყო. მარისელი, მისი ცოლი და ვაჟი ჩურხა, ომის წინ გამოჩნდნენ საიდანღაც საკირეთში. მესხულ ჯაბნიძესთან დაბინავდნენ. მესხულს საქმე არაფერი ქონდა, მაგრამ ჩურხა და ჯაბნიძის ბიჭი, მევლუდი, ტოლები იყვნენ და ეს ორი ოჯახი ერთმანეთს კარგად შეეგუა.

ჩურხა და მევლუდი ერთად წავიდნენ ჯარში, ერთად მოხვდნენ ფრონტზე, და, როგორც ეტყობოდა, ერთადვე დაიღუპნენ, რადგან წერილები ერთსა და იმავე დროს შეწყდა.

არავინ არ იცოდა, კარგად, რა ეროვნების კაცი იყო ის მარისელი. თურქულიც იცოდა, რუსულიც, ქართულიც და კიდევ შინაურობაში რაღაცნაირ ენაზე ლაპარაკობდნენ, რომელსაც ვერავინ ზღვებოდა.

ქვას გათლიდა მარისელი, გეგონებოდა, ქვა კი არა, შენს წინ ცოცხალი არსებაა და სადაცა ხმას ამოიღებსო. რა ყორეები აავო, რა კედლები აიყვანა.

ერთ დღეს, ეს იყო ომის მიწურულს, ეს ჩვენი მარისელი თავის დედაბრძანად

შორს გაგზავნეს. რა დასამალია და, გასახლეს.

ყველას გაუკვირდა, მაგრამ ვინ ვინ ხავდი, ვინ ვიპასუხებდა.

მერე, აგერ ხუთი წლის წინ, საიდანღაც სოფელში კვლავ დაბრუნდა მთლად დაბერებული და დაზავებული მარისელი.

კალატოხს თვალეები სულ ჩაცვენოდა, ხელები დასუსტებოდა, კენქის აღებაც აღარ შეეძლო.

დედაბერი აღარ ჩამოყოლია. ჩამოყვავა, ეს ბიჭი. ბერიაკაცი ამბობდა, ჩემი შვილიშვილიაო, მაგრამ როცა შეეკითხებოდნენ ჩურხაი თუ მოკვდა ფრონტზე, ვისი შვილი იქნებო, არ უპასუხებდა, გაჯავრდებოდა, ადგებოდა და იქაურობას გაეცლებოდა.

მაგრამ მარისელიც მალე გარდაიცვალა და სოფელში დარჩა ეს ბიჭი. როცა ჯერ ქართული არ იცოდა, განსაკუთრებულად წარმოსთქვამდა „ქოს“, ამიტომ ყველა მას „ქოს“ უძახის.

მალე ქალიც იცნო ქუჩუნამ. ჯერ თვალებს არ უჯერებდა, მაგრამ იძულებული გახდა დაეჯერა.

ზაირა იყო.

ჩაგებება უნდოდა, მაგრამ ფეხი ადგილიდან ვერ მოინაცვლა. თითქოს რაღაცამ სულ მთლიანად შეკრა და ლობეს მიაკრა.

რამია საქმე, ვერც თვითონ ვაეგო.

ამასობაში ზაირაც მოადგა ქვემოდან ლობეს.

ქუჩუნა რომ დაინახა, მალულმა მორცხვმა ღიმილმა გადაურბინა სახეზე.

ეზოში შემოსულმა ბავშვი ზურგიდან ჩამოიყვანა და ფეხზე დააყენა. გოგონამ ტირილი დაიწყო.

ქუჩუნამ შინ შეპატიჟების მაგიერ ჯორკოები ეზოში გამოიტანა და მოულოდნელ სტუმრებს დაჯდომა შესთავაზა.

ზაირა დაბნეულად აცეცებდა თვალებს, თითქოს ვიღაცის ეშინოდა. იგი მიუხედავად დადლილობისა, არ ჩამოჭდა ჯორკოზე, ბავშვის პატარა თავსაკრავით შუბლი შეიმშრალა, ამოიხვნეშა,

სახლის კიბე შეათვალიერა და ქუქუნას თვალებით შეევედრა, შინ შევიდეთო.

ქუქუნამ დიდი უხერხულობა იგრძნო, თვითონ რომ არ შეიპატივა თავიდანვე, მაგრამ არ შეიმჩნია, სიამოვნებით შეუძღვა სახლში. უცებ თითქოს ვეღარ აღიღვინა ზაირასთან ის ძველი მეგობრობა, ის ძველი შეჩვეული უბრალოება. როცა ზაირამ თავზე მოიხადა, პირი შეიმშრალა და ცოტა დაწყენარდა, ქუქუნას ძალიან ლამაზად მოეჩვენა.

— როგორ ხართ, ქუქუნავ, რატომ არაფერს მეუბნები.

— ჰო, რა გითხრა, ზაირა. აბა, ასე, როგორც ხედავ... ასე როგორ გადაიქარგე, სადა ხარ...

— რა ვქნა, ქუქუნავ, ჩემი შავი ბედი თუ მე მაქვს, წისქვილის ბორბალიც კი დაბრუნდება ჩემს თავზე.

— შენ რა იცი, სხვაც ასეა, ზაირ...

ქუქუნა უკვე კარგად ატყობდა თავის-თავს: ზაირას მოსვლამ დააბნია და შეაწყუბა.

იქვე, კარებთან ძველი სკამი, კარებიდან მარჯვნივ იდგა, ისე მიშვერილიყო ზაირასაკენ, გეგონებოდა, მასპინძლის მაგიერ თვითონ ეუბნებოდა სტუმარს, დაბრძანდიო.

ზაირა ჩამოჯდა.

ცოტა არ მოეწონა ამგვარი ცივი შეხვედრა. ვერაფერი გაიგო მაინც. ის რამაც ეკვივთ გაეაწრა მისი გული, სწრაფად გაუჩინარდა, სულის სიდრემში ჩაიძირა, დანელდა.

ნუნუკაი ისევ ასლუკუნდა. მაშინ ქუქუნა ჩაერია საქმეში: ხელები მოხვია გოგონას და მაღლა აიტაცა. ზაირამ ისეთი რამ შეამჩნია ქუქუნას, რასაც მხოლოდ ქალები შეამჩნევენ.

და ყველაფერი გაფუჭდა, დაიქცა, გაისრისა.

„არა, მე ვგრძნობდი, ასე იქნებოდა მაგრამ თავს ვატყუებდი, ნასწავლია, გაზრდილი და ჩემს ძველებურ, ჩამორჩენილ შეხედულებებს, ალბათ, თავისი კვიციანი, მართალი გულით გამიმტყუნებს-მეთქი.

აბა, რადატომ შემოდირდა ჩემთან

და ყველგან ისე იქცეოდა, რომ ჩემს მტკივან გულს წამლად ედებოდა... აგერ ყოლია ქალი.

ამიტომაც ეწყინა ქუქუნას ჩემი მოსვლა. გამიკვირდა კიდევ...

მაინც არავის გავაცინებ, თვით მამაჩემსაც არ ვასეირებ, „რომ გეუბნებოდით“, არ ვათქმევინებ.

როგორ დამეწია გამოპარულს გონიოს ხილთან, როგორ ჩამომადგო მანქანიდან, — ჭოროხში გადაგადგებ, თუ საკირეთში აპირებ წასვლასო. ხალხი გადაიჩრია.

გონიოს ხილთან შევფიცე მამაჩემს, არ ვიცოცხლებ, ისევ თუ მასთან არ ვიქნები-მეთქი. ჭოროხში შენი მოხმარება არ მინდა, თვითონ გადავარდები-მეთქი.

შეშინდა, ჩაფიქრდა. მანქანიდან გადმოსულემაც გაამტყუნეს, დააკავეს. თავი დამანება, ხელი ჩაიჭნია, მიბრუნდა. ჰო, მე ვიცი, ეს საბოლოო და სამუდამო განშორება იყო.

ახლა კი...

რა ვქნა, მაინც არ გადავეარდები ღელეში, არა. არც მეტს ვიფიქრებ კაცზე. მშვიერი არ მოგვედები, არც აქედან წავალ, ამ საკირეთიდან.

დაილოცოს ჩემი ფაცხა. თუ კიდევ არის. იქნება ვინმე დაეპატრონა, შეიძლება თოფანაი შეძვრა შიგ? ის ხომ ჩემს ფაცხას და საკარმიდამოს თხოულობდა რძლად და არა მე...“

ქუქუნა ისევ ხუჭუჭთმიან ნუნუკას ეფერებოდა.

ეზოში რაღაც ყრულ დაეცა და სახლი ოდნავ შეირხა, ფანჯრის მინა აწყრიალდა.

ზაირა წამოდგა, გადაიხედა. დაუთო იყო, გაოფლიანებული, დაღლილი და გაჯავრებული.

ისიც გაჯავრებულია, ალბათ, დამინახა მომავალი და თავზე მდულარე დაესხა.

წავალ, მოისვენონ.

მოხუცმა ცული მოიქნია, ახალმოტანილ ჯირკვლე დაასო, მიატოვა და თავჩაღუნული ხველებით გამოემართა სახლისაკენ.

კარებში ზაირა, მისი გოგონა, „ჰო“ და

ეუყუნა ერთად შეეჩხენენ, არცერთს არ შეხება, გვერდი აუქცია და სამზარეულოში შევიდა.

ზაირა მიხვდა, საბოლოოდ დარწმუნდა ყველაფერში.

ეზოში ჩასულმა ბავშვი ზურგზე მოიგდო, „ჰო“ წინ გაუშვა და ისე, რომ არ დამშვიდობებია ეუყუნას, თავისი ძველი ფაცხისაკენ გაემართა.

ეუყუნა დიდხანს უყურებდა მიმავალს და ლელავდა: ყოველ წამს რალაცის დაძახებას აპირებდა, მაგრამ ვერ ახერხებდა.

40

მესამე დღეს, როგორც მერაბმა უთხრა დაუთს, არხი მთავრდებოდა. თავიდან დაუთი უიმედოდ უყურებდა არხსაც და ნაყანვარებში ხეხილის მოშენებასაც. არა იმიტომ, რომ ეს არ ივარგებდა: ეს ნამდვილ მსიებურად კეთდებოდა, მაგრამ პატრონობის იმედი არ ჰქონდა.

კოლმეურნეობა ისეა მოწყობილი, რომ არ შეიძლება კაცმა გულით მოუაროს და ეპატრონოს მიწას, ფიქრობდა ბერიკაცი. მაინც ვააფუქებენ ყველაფერს, დააქცევენ. არც ყაირათი აქვთ, არც ნამუსი, არც შრომისმოყვარეობა.

მაგრამ შეილი ისე უყვარდა, რომ შეილის ხათრით კოლექტივისკენ გული მოუბრუნდა. მითუმეტეს, თავისი თვალთ დაინახა, არხი სოფლის წყალს მალე ჩაერთვებოდა.

ამიტომ გადაწყვიტა დაუთმა, იმ მესამე დღეს, თან წაყოლოდა ხალხს და წყლის მიშვება ახალ არხში თვითონ ეხილა.

მასაც წამოეღო ძველი პირდაბლაგებული წერაქვი. მარჯვენა ხელში ეჭირა კიბოშნით მოხვეწილი ხაშორი ცხემლის ტარი და ხელის გულში სიამოვნებდა მისი ხეშეში სიმაგრე, სიმრგვალე და ხაო.

ერთს მეც დავარტყამ მიწას, — ფიქრობდა მოხუცი, გვერდები ხალხში. ერთხელ, ამ ბოლო დროს, მეც დავაჩენ ჩემს კვალს მიწაზე, თვარა ისე ჩამავდებენ საფლავში, ისე დამიფიქსებენ, ყვედრების ღირსიც არ ვიქნები.

ხალხი უკვე შეყრილიყო და მუშაობდა.

დაუთის მოსვლა გაუხარდათ. კარგი თირაქვიანი ადგილი მისცეს. ბერიკაცმა მძლავრად მოიქნია და პირწაყანგული წერაქვის წვერი მალე თეთრად ალაპლაპდა.

დაუთს ეპატიებოდა არხზე ბოლო დღეს გამოჩენა, მაგრამ თოფან სალვარი იქნა?

ამოსულიყო და თავისი ყუაგაჭეჭყილი საფხეკელა თოხით წინა ჯგუფში ჩამდგარიყო და მოთხრილ მიწას თავდაღმა ყრიდა.

როცა არავინ არ ამოუღვა გვერდით, თავი დაანება კლუბისათვის ხეების თლას, გამოათრია ახორიდან ძველი, ნეხვიანი საფხეკელა უჩემოთ არ დაამთავრონო, ამოძვრა და ალიონიდან აფხაკუნა თოხი ნაეწრალ მიწაზე.

დიდხანს იჯიუტა და ისე, როგორც ომის ბოლო დღეს თურქეთმაც მოასწრო მოკავშირეთა მხარეზე დადგომა, თოფანიც მეზობლებს შეუერთდა, უკვე მოპოვებული გამარჯვების მოზიარე რომ გამხდარიყო.

ხმა არავის გაუცია მისთვის.

გ. გვაჩეჩიანი

საბჭოთა დიქტატურის საფუძველთა საფუძველი

(ლიტერატურის პარტიულობისა და ხალხურობის პრინციპები)

ჩვენი საზოგადოებრივი და კულტურული განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის ეპოქაში, საბჭოთა ლიტერატურისათვის მაღალი იდეურობა, პარტიულობა და ხალხურობა ისევე რჩება საფუძველთა საფუძველად, შეუვალ, მაცოცხლებელ პრინციპებად, როგორც ეს იყო პროლეტარული რევოლუციების გარიჟრაჟზე, როდესაც ლენინმა გენიალურად განსჯერა ახალი, სოციალისტური ლიტერატურის არსი და დანიშნულება.

თავის სტატიაში „პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა“, რომელიც 1905 წლის ნოემბერში გაზეთ „ნოვია ჟიზნი“ გამოაქვეყნა, ლენინმა, უპირველეს ყოვლისა, დააყენა საკითხი მწერლობის და მწერლების პარტიასთან ორგანიზებულ კავშირის შესახებ და უკვე შემდგომ ამისა, ჩამოაყალიბა ის თეორიული პრინციპები, რომლებიც საფუძველად დაედო სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურას. რუსეთის რევოლუციური მოძრაობის უკვე ადრეულ ეტაპზევე ლენინი წერდა, რომ „ლიტერატურული საქმე უნდა გახდეს შემადგენელი ნაწილი ორგანიზებული, გეგმაშიწოდნილი გაერთიანებული სოციალ-დემოკრატიული პარტიული მუშაობისა“. მას შემდეგ კო-

მუნისტური პარტიისათვის ლიტერატურა და ხელოვნება წარმოადგენს მასების აღზრდის ერთ-ერთ ყველაზე მძლავრსა და ეფექტურ საშუალებას.

საბჭოთა ლიტერატურა თავისი ნახევარსაუკუნოვანი არსებობის მანძილზე ყოველთვის ემსახურებოდა და ემსახურება ადამიანების კომუნისტური სულიკვებით გამსჭვალვის საქმეს, ახალი საზოგადოების ადამიანის შეგნებისა და სულიერი ფორმირების საქმეს. „ლიტერატურის აღმზრდელობითი როლი“, „მწერლის საზოგადოებრივი მოვალეობა“, „ხელოვნების, ლიტერატურის პარტიულობა და ხალხურობა“, „იდეური სიცხადე და სიწმინდე“, ყველაფერი ეს ვილაციის მიერ მოგონილი ცნებები კი არ არის, არამედ ჭეშმარიტი მწერლობისა და ჭეშმარიტი მწერლების მიერ შინაგანად მიგნებული ის ფასეულობაა, ურომლისოდაც მხატვრული ნაწარმოები, რა ჟანრისაც და სახეობისაც არ უნდა იყოს იგი, არც შექმნილა და არც შეიქმნება.

ამიტომაცაა, რომ ლიტერატურასა და ხელოვნებას განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს პარტიის საერთო იდეოლოგიურ მუშაობაში, მასების კომუნისტურ აღზრდაში. პარტია, როგორც ყოველთვის, ახლაც ფიზიკალ და გარე ჩვენი იდეოლოგიის სიწმინდის სადარა-

ჯოზე და ყოველთვის დროულად ამხელს საბჭოთა მწერლობის არა მარტო შეცდომებს, არამედ, ერთი შეხედვით, თითქოს უგნებელ, კერძო ხასიათის უზუსტობებსაც, რომლებიც შემდეგ, თანდათანობით, მხატვრულ პრაქტიკაში სერიოზულ იდეოლოგიურ შეცდომებში შეიძლება გადაიზარდოს.

„კომუნისტიზმისათვის ბრძოლაში, რასაც ჩვენ ვაწარმოებთ, — აღნიშნა ამხ. ნ. ს. ხრუშჩოვმა, — უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ყველა ადამიანის აღზრდას კომუნისტური იდეალების სულისკვეთებით და ეს შეადგენს ჩვენი პარტიის იდეოლოგიური მუშაობის მთავარ ამოცანას ამჟამად. ჩვენ საბრძოლო წესრიგში უნდა მოვიყვანოთ პარტიის იდეური იარაღის ყველა სახე, რომელთა რიცხვს მიეკუთვნება კომუნისტური აღზრდის ისეთი მძლავრი საშუალებაც, როგორიც არის ლიტერატურა და ხელოვნება“¹.

სწორედ პარტიის იდეოლოგიური იარაღის საბრძოლო წესრიგში მოყვანას მიეძღვნა იენისის პლენუმი, რომელმაც შეაჯამა პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ უკანასკნელ ხანს ჩატარებული მეტად შინაარსიანი და სასარგებლო შეხვედრები, საუბრები ხელოვნებისა და ლიტერატურის მოღვაწეებთან. პლენუმზე ნათლად იქნა ჩამოყალიბებული ის ამოცანები, რომლებიც ჩვენი ქვეყნის შემოქმედებითი ინტელიგენციის წინაშე დგას ახლა. ესაა მწერლისა და ხელოვნის აქტიური მოღვაწეობა კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის საქმეში. მათი შეურიგებლობა ყოველგვარ იდეურ მერყეობასთან, აშკარა ბრძოლა ბურჟუაზიული იდეოლოგიის ანტიხალხური არსის სამხილებლად, ხალხის ცხოვრებასთან კავშირის კიდევ უფრო განმტკიცება, მხატვრული შემოქმედების ღრმა პარტიულობა და ხალხურობა, მისი დაქვემდებარება ერ-

თი მიზნისათვის, კომუნისტიზმის გამარჯვებისათვის.

ეროვნული

პროლეტარულ მწერლობის უდიდეს ფუძემდებელი მაქსიმ გორკი ხშირად იმეორებდა: „მე მივეჩვიე ისე ვუყურო ლიტერატურას, როგორც რევოლუციურ საქმეს“. ამხ. ნ. ს. ხრუშჩოვი დღეს მოუწოდებს შემოქმედებით ინტელიგენციას, რომ ჩვენს ხალხს ესაჭიროება მეზობლი რევოლუციური ხელოვნება“¹. რევოლუციური პათოსი უღვიძებს მკითხველს მაღალ მოქალაქეობრივ გრძნობებს, ადამიანების კეთილდღეობისათვის ბრძოლის სურვილით აღანთებს მას, ამიტომაცაა, რომ ასე ეხმაურება დღესაც პარტიის მოწოდება რევოლუციური მწერლობისა და ხელოვნების შესახებ მაქსიმ გორკის, როგორც მწერლისა და მოღვაწის დამოკიდებულებას თავისი შემოქმედებითი შრომისადმი.

რევოლუციური პათოსი და შემართება არ არის ერთდროული წამალი სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურის გამოსაჯანსაღებლად. იგი ამ ლიტერატურის მუდმივი თვისება და მოთხოვნილებაა. რევოლუციური პათოსი არ შეიძლება გაუნელდეს ლიტერატურას, რომელიც მსოფლიოს გარდაქმნისათვის, კომუნისტიზმის გამარჯვებისათვის იბრძვის. ეს შემართება მუდამ გააჩნდა და კვლავაც გააჩნია საბჭოთა ლიტერატურას, საერთოდ სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურას. და თუ ამ ბოლო ხანებში რევოლუციური პათოსის შესახებ, ლიტერატურის იდეური სიწმინდისა და სიცხადის შესახებ ჩვენში ასეთი სერიოზული განსჯა მიმდინარეობდა, რაც შეაჯამა კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის იენისის პლენუმმა, რომელიც სპეციალურად მიეძღვნა იდეოლოგიის საკითხებს, ეს სულაც არ ნიშნავს, თითქოს საბჭოთა ლიტერატურა დღეს ამ მხრივ რაღაც კრიზისის წინაშე იდგეს. ბურჟუაზიული იდეოლოგიის აპოლოგეტები ამოდ

¹ ნ. ს. ხრუშჩოვი, მაღალი იდეურობა და მხატვრული ოსტატობა საბჭოთა ლიტერატურისა და ხელოვნების დიდი ძალა. „მნათობი“, 1963 წ. № 3, გვ. 4.

ციდილობენ დააჭირონ მსოფლიო საზოგადოებრიობა, თითქოს საბჭოთა ლიტერატურა ჩიხში მოეწყვდა, მას ბორკავს სოციალისტური რეალიზმის დოგმატიკის არტახები და, თითქოს, ამ არტახების გასამაგრებლად იყო მიმართული პარტიის ღონისძიებანი იდეოლოგიის, კერძოდ, ლიტერატურისა და ხელოვნების დარგში.

პირიქით, პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ივნისის პლენუმმა, ზაზგასმით აღნიშნა, რომ საბჭოთა ლიტერატურა და ხელოვნება ერთადერთი სწორი გზით ვითარდება და რომ მას გააჩნია თვალსაჩინო მიღწევები განვითარების დღევანდელ ეტაპზე, მაგრამ ამოცანები, რომლებიც საბჭოთა ლიტერატურასა და ხელოვნებას დაესაბა კომუნისტური პარტიის ახალი ისტორიული მნიშვნელობის პროგრამით, იმდენად დიდია და საპასუხისმგებლო, რომ მის განსახორციელებლად საჭიროა იდეოლოგიური საფუძვლების სრულიად მკაფიოდ გამოკვეთა, მხატვრული დონის კიდევ უფრო ამაღლება. ამასთან, იმპერიალიზმის იდეოლოგიასთან შეურიგებელი ბრძოლა მოითხოვს ჩვენი ლიტერატურისა და ხელოვნების იდეური სიწმინდის დაცვის მიზნით კიდევ უფრო ფხიზლად ყოფნას. ივნისის პლენუმზე ზაზგასმით იქნა აღნიშნული, რომ სხვადასხვა საზოგადოებრივი სისტემის სახელმწიფოთა მშვიდობიანი თანაარსებობის პრინციპი მექანიკურად არ ვრცელდება სხვადასხვა იდეოლოგიათა მშვიდობიან თანაარსებობაზე, როგორც ზოგიერთს გულუბრყვილთ ეგონა. იდეოლოგიური ბრძოლის შენელება დაუშვებელი შეცდომა იქნებოდა, და პარტიამ სწორედ ასეთი შეურიგებლობისაკენ მოუწოდა იდეოლოგიური ფრონტის ყველა მუშაკს, მათ შორის, ლიტერატურისა და ხელოვნების მოღვაწეებსაც.

საბჭოთა ლიტერატურაში მკვეთრად არის გამოხატული მისი პარტიულობისა და ხალხურობის პრინციპები. სხვანაირად არც შეიძლება იყოს, რადგან სწო-

რედ პარტიულობისა და ხალხურობის პრინციპები წარმოადგენს იმ უცხოველმყოფელ ძალას, რომელიც უცვლელად ჩვენს მრავალეროვან და მრავალფეროვან საბჭოთა ლიტერატურასა და ხელოვნებას. მოძღვრება ლიტერატურის პარტიულობის შესახებ და თანამედროვე, მარქსისტულ-ლენინური გაგება ხალხურობის ცნებისა დაედო საფუძვლად სოციალისტური რეალიზმის მეთოდს, რომელიც დღეს არა მარტო ყველაზე პროგრესული, არამედ, არ შეეცდებით, თუ ვიტყვი, რომ ყველაზე აღიარებული მეთოდიცაა მთელს მსოფლიოში.

სწორედ ამ მათი დიდი, პირდაპირ შეიძლება ითქვას, სასიცოცხლო მნიშვნელობის გამო, ლიტერატურისა და ხელოვნების პარტიულობა და ხალხურობა ყოველთვის იყო და იქნება თეორეტიკოსების საფუძვლიანი კვლევის ობიექტი, ერთის მხრივ, და შემოქმედებითი მუშაკების ღრმა ინტერესის საკითხი, მეორეს მხრივ. ლიტერატურის პარტიულობისა და ხალხურობის პრინციპების მნიშვნელობა იმდენად საყოველთაოდაა აღიარებული სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურაში, რომ, ერთის შეხედვით, თითქოს აქ გაუგებარი არაფერი უნდა იყოს. მაგრამ, სინამდვილეში, ამ პრინციპების სწორი, მარქსისტულ-ლენინური გაგებისა და განმარტების გზაზე არც თუ ისე ცოტა შეცდომა გახდა დასაძლეველი. ეს ენება, როგორც ამ პრინციპების თეორიულ გააზრებას, ასევე მათ მხატვრულ გამოხატულებასაც. განსაკუთრებით აურია ეს საკითხები თავის დროზე, სხვა თეორიულ საკითხებთან ერთად ანტიპარტიული ჩგუფის წევრმა მალენკოვმა, რომელსაც თავისი თავი რატომღაც დიდ თეორეტიკოსად მიაჩნდა. ლიტერატურის პარტიულობასა და ხალხურობას თავისთავად დიდი ზიანი მიაყენეს პიროვნების კულტის დანერგვითა და გაძლიერებით გამოწვეულმა შედეგებმა. ამასთან, იმპერიალისტური იდეოლოგიის მსახურნი ძირითადად სწორედ საბჭოთა ლიტერატურის პარტიულობისა

და ხალხურობის პრინციპებს უტყვენ, მათ დისკრედიტირებას ცდილობენ, რადგანაც კარგად ესმით, რომ ამით სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურის საფუძველთა საფუძველებზე მიაქვთ იერიში. ყოველივე ამის გამო უკანასკნელი წლების პარტიულ დოკუმენტებში ლიტერატურისა და ხელოვნების საკითხებზე, მწერალთა ყრილობებზე, ჩვენს პარტიულ და ლიტერატურულ პრესაში დიდი ყურადღება ეთმობა თეორიული საკითხების, მათ შორის, პარტიულობისა და ხალხურობის ცნებების სწორ და ნათელ განმარტებას. საბჭოთა ლიტერატურის და ხელოვნების შემდგომი განვითარებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ნიკიტა ხრუშჩოვის ხრუშჩოვის გამოსვლებს, რომლებიც ცნობილია სახელწოდებით „ხალხის ცხოვრებასთან ლიტერატურისა და ხელოვნების მჭიდრო კავშირისათვის“ და „მაღალი იდეურობა და მხატვრული ოსტატობა საბჭოთა ლიტერატურისა და ხელოვნების დიადი ძალა“. სწორედ აქ არის მოცემული პარტიულობისა და ხალხურობის ცნებების არსის ზუსტი გაგება თანამედროვე პირობებში და საესებით სამართლიანად არის მინიშნებული ამ ორი ცნების ორგანული კავშირი და ურთიერთშეპირობებულობა საბჭოთა ლიტერატურასა და ხელოვნებაში.

რამი მდგომარეობს ლიტერატურის პარტიულობისა და ხალხურობის არსი, და როგორი გამოხატულება პოვეს ამ პრინციპებმა საბჭოთა ლიტერატურაში, სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურაში, თანამედროვე რევიზიონისტებისა და ბურჟუაზიული ლიტერატურის-მცოდნეობის დამოკიდებულება ამ პრინციპებთან, მსოფლიო პროგრესული მწერლობის შეხედულება ლიტერატურის პარტიულობასა და ხალხურობაზე, ამ პრინციპების ვულგარიზაციის ცდები, დაბოლოს ლიტერატურის პარტიულობისა და ხალხურობის ცნებების განვითარება და გაშუქება უკანასკნელი წლების პარტიულ დოკუმენტებში და თანამედროვე საბჭოთა მწერლობაში ამ

პრინციპების გამოხატულება, — აი, საკითხთა ის წყება, რომლის ერთგვლივად იქნება საუბარი ამ წერილში.

1.

ლიტერატურის პარტიულობის ლენინური პრინციპი, ესაა უმაღლესი გამოხატულება ხალხურობისა და იდეურობისა. მასში მთელი თავისი სიმკვეთრითა და სისრულით ვლინდება სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურის მებრძოლი ხასიათი, მისი როლი საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნისა და პროგრესის დიად საქმეში. ამ პრინციპში თეორიულ გამოხატულებასა და დასაბუთებას პოვეს საბჭოთა მწერლების შეგნებული და აქტიური მოღვაწეობა, რომლებიც მთელი თავისი შემოქმედებით ემსახურებიან კომუნისტური პარტიის და, ამდენად, საყოველთაო სახალხო საქმეს, სოციალიზმისა და კომუნისმის მშენებლობის საქმეს. ასე რომ, სწორედ პარტიულობის პრინციპი გამოხატავს და განსაზღვრავს უპირველეს ყოვლისა თანამედროვე ლიტერატურის საზოგადოებრივ მნიშვნელობასა და ფუნქციებს.

ლენინური მოძღვრება ლიტერატურის პარტიულობის შესახებ, ეს არის ჭეშმარიტად გენიალური აღმოჩენა, რომელიც წარმოადგენს ლიტერატურის ტენდენციურობისა და კლასობრიობის შესახებ მარქსისტული მოძღვრების შემოქმედებით განვითარებას საზოგადოებრივი ცხოვრების ახალ ისტორიულ პირობებში. მარქსი და ენგელსი თავიანთ მსჯელობაში იდეოლოგიის კლასობრიობის შესახებ, ხელოვნებისა და ლიტერატურის როლის შესახებ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, არ მისულან პარტიულობის პრინციპის აღიარებამდე (ეს საკითხი სხვა ეპოქამ დასვა დღის წესრიგში), მაგრამ მათ მთელი თავისი მოძღვრებით, სამყაროს რევოლუციური გარდაქმნის აუცილებლობის დასაბუთებით, საერთოდ, და კლასობრივ საზოგადოებაში ხელოვნებისა და ლიტე-

რატურის არსისა და მნიშვნელობის გარკვევით, კერძოდ, მოაზნადეს ის საფუძვლიანი ნიადაგი, რომელზედ დაყრდნობითაც შეძლო ლენინმა პროლეტარული რევოლუციების ეპოქაში დაენახა და დაესაბუთებინა იდეოლოგიის პარტიული ბუნება, ლიტერატურისა და ხელოვნების პარტიული ხასიათი.

მარქსისტულ მოძღვრებაში ხელოვნების შესახებ დამაჯერებლადაა ნახევნები და გახსნილი კლასობრივ საზოგადოებაში ლიტერატურისა და ხელოვნების ტენდენციური ხასიათი, მათი კლასობრივი ბუნება, რადგან ასეთ საზოგადოებაში მწერალი ნებსით თუ უნებლიეთ, შეგნებულად თუ შეუგნებლად, თავის შემოქმედებაში რომელიმე კლასის ან სოციალური ფენის ინტერესებს გამოხატავს.

მარქსიზმის კლასიკოსებს არა ერთხელ აღუნიშნავთ, რომ ტენდენციურობა დამახასიათებელი თვისებაა ყოველი დროის ლიტერატურისათვის. საყოველთაოდ ცნობილია ენგელსის გამონათქვამი ამ საკითხზე, რომელიც მ. კაუტსკაიასადმი მიწერილ წერილში გვხვდება. ენგელსი წერდა: „ტრაგედიის მამა ესჭილე და კომედიის მამა არისტოფანე იყვნენ აშკარად გამოხატული ტენდენციური პოეტები, ზუსტად ასევე დანტეცა და სერვანტესიცი, ხოლო მთავარი ღირსება შილერის „ვერაგობა და სიყვარულისა“ ისაა, რომ ეს არის პირველი გერმანული პოლიტიკურად ტენდენციური დრამა. თანამედროვე რუსი და ნორვეგიული მწერლები, რომლებიც შესანიშნავ რომანებს წერენ, ყველა თავიდან ბოლომდე ტენდენციურია“.¹

მარქსიზმის კლასიკოსებს მიაჩნდათ, რომ ლიტერატურა უბრალოდ და თავისთავად კი არ არის ტენდენციური, არამედ მწერალს ძირითადად წინასწარგამიზნულად, სოციალური მდგო-

მარეობით ნაკარნახევი სიმპატიებითა და ანტიპათიებით შეაქვს ტენდენციურობა თავის ნაწარმოებში. მართლაც, ყოველი მწერალი მთელი თავისი შემოქმედებით ამკვიდრებს იმ ესთეტიკურ იდეალს, რომელიც მას სწამს და ამდენად, მხატვრულ სახეებში შემოქმედი ათავსებს გარკვეულ იდეებს, შეხედულებებს ისტორიულ თუ თანამედროვე მოვლენებზე, რომლებიც, მისი აზრით, გამოხატავენ და განამტკიცებენ ესთეტიკურ იდეალს, მწვენიერის საკუთარ გაგებას. ასე რომ, მწერალი თავისი მსოფლმხედველობისა და შეგნების წყალობით, რაც თავის მხრივ შეპირობებულია კლასობრივი მდგომარეობითა და ინტერესებით, მუდამ ტენდენციურად არჩევს მასალას სინამდვილიდან, ტენდენციურად აზოგადებს მას მხატვრულ სახეებში, ამდენად წინასწარგამიზნულად ცდილობს თავისი ტენდენციურობის მხატვრულ ხორცშესხმას, და ლაპარაკი მწერლის კლასობრივ „ნეიტრალიზმზე“ აშკარად მოკლებულია ყოველგვარ რეალურ საფუძველს.

აღსანიშნავია, რომ მწერლის პოლიტიკური მრწამსი ყოველთვის რადი ემთხვევა მისსავე მხატვრულ ნაწარმოებში გამოხატულ ტენდენციურობას. ზოგჯერ ცხოვრებისეულ სინამდვილის ზეგავლენით, მწერალი დიდი შინაგანი ალღოსა და ჰუმანური ბუნების წყალობით ობიექტურად სწორ, პროგრესულ ტენდენციურობას ანიჭებს თავის მხატვრულ ნაწარმოებს, თუგინდ ეწინააღმდეგებოდეს კიდევ იგი მის პოლიტიკურ შეხედულებებს. საყოველთაოდაა ცნობილი დიდი ფრანგი მწერლის ონორე დე ბალზაკის ასეთი გაორება. მწერლის პოლიტიკური შეხედულებები არ თანხვდება იმ შესანიშნავ იდეებს, რომლებითაც არის გამსჭვალული ფრანგული და, საერთოდ, მსოფლიო რეალიზმის ამ ერთ-ერთი უდიდესი ოსტატის შემოქმედება. თავისი პოლიტიკური მრწამსით ბალზაკი ლეგიტიმისტი იყო და ბურბონების დინასტიის თავგამოდებული და-

¹ К. Маркс, Ф. Энгельс, Об искусстве. Изд. «Искусство» 1937 г. стр. 161.

ადამიანად სახავდა. ლენინმა ტოლსტოის მცდარი შეხედულებების გაბედულ და დაურიდებელ კრიტიკასთან ერთად, ყველასათვის თვალსაჩინო გახადა, რომ „ტოლსტოველობის“ მოძღვრება კი არ არის მთავარი და განმსაზღვრელი ტოლსტოის, როგორც მწერლისა და მოქალაქისა, არამედ ის, რომ იგი გენიალური მხატვარია, „რომელმაც მოგვცა არა მარტო რუსეთის ცხოვრების უბადლო სურათები, არამედ მსოფლიო ლიტერატურის პირველხარისხოვანი ნაწარმოებები“. ყველა იმათ საპირისპიროდ, რომლებიც ტოლსტოის მონანიე გრაფად ან ფეოდალური არისტოკრატის მომღერლად მიიჩნევდნენ, ლენინმა აგვიხსნა იმ სიძულვილის ღრმა მიზეზები, რომელსაც ტოლსტოიში იწვევდა ოფიციალური რუსეთი და, პირველ რიგში, ის წრე, რომლიდანაც თვითონ იყო გამოსული. ლენინმა გვიჩვენა, თუ რაოდენ იყო დაკავშირებული ტოლსტოი გლეხთა ფართო მასების განწყობილებასთან, იმ რუსეთთან, რომელიც გამოფხიზლებისა და რევოლუციური მოძრაობის გზაზე იდგა. ტოლსტოი იყო ის მწერალი, რომელმაც, მართალია, ვერ გაიგო რევოლუციის როლი და მნიშვნელობა, მაგრამ ამასთან რეალისტის დიდი ალღოს წყალობით შეძლო გავგო გლეხთა მასების განწყობილება, მათი აზოზობრებული სულის მოძრაობა. ლენინი ტოლსტოის შემოქმედების ანალიზის დროს გამოდიოდა მწერლის ნაწარმოებებში სინამდვილის არსებითი მხარეების ობიექტური ასახვიდან და არა მწერლის პოლიტიკური თუ რელიგიური ხასიათის დეკლარაციებიდან. სწორედ ასეთმა ობიექტურმა დამოკიდებულებამ მისცა საშუალება ლენინს ტოლსტოისათვის რუსეთის რევოლუციის სარკე ეწოდებინა. „დიდი მხატვრის სახელის შედარება რევოლუციასთან, — წერდა ლენინი, — რომელიც მან აშკარად ვერ გაიგო, რომელსაც მან აშკარად აარიდა თავი, შეიძლება, პირველი შეხედვით, უცნაური და ხელოვნური მოგვეჩვენოს. ხომ არ დავარქმევთ სარ-

კეს იმას, რაც ცხადია, არ ასახავს მოვლენებს სწორად? მაგრამ თუ ჩვენს წინაშე, მართლაც, დიდი მხატვარია, მას თავის ნაწარმოებებში უნდა აესახა რევოლუციის თუნდაც ზოგიერთი არსებითი მხარე“. და აქვე ლენინი ათელს ხდის, რომ თუ ერთის მხრივ ტოლსტოიმ, როგორც მოაზროვნემ, პოლიტიკოსმა და მორალისტმა აშკარად ვერ გაიგო რევოლუცია, ამიტომაც აარიდა მას თავი, მეორე მხრივ, ტოლსტოიმ, როგორც მწერალმა, თავისი დიდი რეალიზმის წყალობით შეძლო გამხდარიყო რუსეთის რევოლუციის სარკე. ტოლსტოის, როგორც მწერლის მთელი დამსახურება იმაში მდგომარეობდა, რომ მან ასახა იმდროინდელი ცხოვრება მთელი თავისი წინააღმდეგობრიობით, გვიჩვენა გლეხთა მასების განწყობილების ძლიერი და სუსტი მხარეები, მოგვცა რეალისტური სურათი რევოლუციური ბრძოლისაყენ ასახვირთებლად მომწიფებულ ხალხთა მასებისა, და, ამდენად, საკუთარი მსოფლმხედველობრივი შეზღუდულობის წინააღმდეგ, თავისი შემოქმედებით დიდი პროგრესული როლი ითამაშა რუსული საზოგადოებრივი და მხატვრული აზრის განვითარებაში.

ბალზაკისა და ტოლსტოის შემოქმედება, ენგელსისა და ლენინის დამოკიდებულება ამ ორი ბუმბერაზი მწერლის შემკვიდრებისადმი, რაზედაც ზემოთ იყო ლაპარაკი, საშუალებას გვაძლევს გავერკვეთ, თუ როგორ უნდა გავიგოთ მწერლისა და მწერლობის ტენდენციურობა და კლასობრიობა. აშკარაა, რომ მწერლის ტენდენციურობა არ არის შეპირობებული და განსაზღვრული მხოლოდ და მხოლოდ მისი პოლიტიკური მრწამსით. ამ შემთხვევაში სრულიად გაუგებარი დაჩნებოდა ჩვენთვის არა მარტო ბალზაკისა და ტოლსტოის, ქავჭავაძისა და კლდიაშვილის, არამედ ბევრი სხვა კლასიკოსის მხატვრული შემკვიდრება. ტენდენციურობა მარქსიზმის კლასიკოსების გაგებით, ეს არის მხატვრულ ნაწარმოებში გამო-

სახელი მსოფლმხედველობა მწერლისა, რომელიც ზოგ შემთხვევაში, რეალიზმის ძალის წყალობით შეიძლება კიდევაც ეწინააღმდეგებოდეს ან არ თანხედებოდეს მწერლის პოლიტიკურ პოზიციას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ასეთი გარებების შემთხვევაში მთავარია არა მწერლის დეკლარაციული განცხადებები, არამედ მისი მხატვრული სიტყვის ძალით დამამკვიდრებელი იდეები, რომლებიც უფრო შთამბეჭდავი, უფრო მართალი, ცხოვრების უშუალო დაკვირვების შედეგად არიან აღძრულნი.

ლიტერატურის ტენდენციურობასა და კლასობრივ ხასიათს ეყრდნობოდა ლენინი, როდესაც აცხადებდა თავის მოძღვრებას ორი კულტურის შესახებ ყოველ ნაციონალურ კულტურაში. ამ მოძღვრებას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს კულტურული მემკვიდრეობის სწორი, მარქსისტული პოზიციებიდან ათვისებისათვის. ლენინის ეს მოძღვრება უპირისპირდება რეაქციულ ბურჟუაზიულ „ერთიანი ნაკადის“ თეორიას, რომელიც მიზნად ისახავდა უგულვებლყო კლასობრივი წინააღმდეგობა და ბრძოლა კულტურის განვითარებაში. ლენინმა საფუძვლიანად დასაბუთა ამ ანტიმარქსისტული, სინამდვილის გამაყალბებელი თეორიის მთელი უნიკალურობა, და თავის ნაშრომში „კრიტიკული შენიშვნები ნაციონალურ საკითხზე“ მოგვცა საკითხის სწორი გადაწყვეტა. „ორი ერთი თვითველ თანამედროვე ერთი... — წერდა ლენინი. — არის ორი ნაციონალური კულტურა თვითველ ნაციონალურ კულტურაში. არის ველიკორუსული კულტურა პერიშევიჩების, გუჩკოვების და სტრუვეებისა, მაგრამ არის აგრეთვე ველიკორუსული კულტურა, რომლის დამახასიათებელია ჩერნიშევსკისა და პლუხანოვის სახელები. ასეთივე ორი კულტურაა უკრაინელობაში, ისე, როგორც გერმანიაში, საფრანგეთში, ინგლისში, ებრაელებში და სხვ.“ (ტ. 20, გვ. 21).

ამ საკითხშიც აშკარად ჩანს, თუ რა

შეურიგებელი იყო ლენინი ლიტერატურისა და, საერთოდ, კულტურის კლასობრივი ხასიათის უგულვებლყოფელთა, მით უმეტეს გამაყალბებელთა მიმართ.

წარსულის ხელოვნებასა და ლიტერატურას იგი უყურებდა და აფასებდა მხოლოდ და მხოლოდ მისი ტენდენციურობისა და კლასობრიობის (ესენი არ გამოირიცხავენ, პირიქით, გულისხმობენ მხატვრობასაც, რადგან სწორედ მხატვრული ნაწარმოებების თვისებებს წარმოადგენენ) თვალსაზრისით. ლიტერატურისადმი და ხელოვნებისადმი სწორედ ამ მარქსისტულმა მიდგომამ მისცა საშუალება ლენინს იმპერიალიზმისა და პროლეტარული რევოლუციების ეპოქაში, როდესაც მუშათა განმათავისუფლებელი მოძრაობა გაძლიერდა და კლასთა ბრძოლა ორგანიზებული გახდა, როდესაც ამ ბრძოლას უკვე პროლეტარული პარტია წარმოადგენდა და, საერთოდ, კლასთა ბრძოლამ თავისი აშკარა პარტიული გამოსახულება პპოვა, აღმოჩინა ლიტერატურის კლასობრიობის ახალი, უფრო თვალსაჩინო გამოვლენა. ეს იყო ლიტერატურის არა უბრალოდ კლასობრივი, არამედ უკვე პარტიული ხასიათი.

ლენინის მოძღვრება ლიტერატურისა და ხელოვნების პარტიულობის შესახებ ახალი საფეხურია მსოფლიო ესთეტიკური აზრის განვითარებაში, რომელიც უბრალოდ კი არ იმეორებს და აგრძელებს ტენდენციურობისა და კლასობრიობის ადრევე ცნობილ მარქსისტულ დებულებებს, არამედ ახალ ისტორიულ პირობებში ახალ ამოცანებს უყენებს მას მასების მხატვრული აღზრდის თვალსაზრისით.

ლენინმა თავის სტატიაში „პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა“ დასაბუთა საზოგადოების განვითარების ამ ეტაპზე ლიტერატურის პარტიული ხასიათის გამოვლენის გარდღევალობა, რადგანაც ყოველი ლიტერატურა გამოხატავს ამა თუ იმ კლასისა და მისი პარტიის ინტერესებს. ლენინმა

იქვე დამაჯერებლად ამხილა „უპარტიობის“ ბურჟუაზიული ლოზუნგი, რომელიც მწერალთა დეზორიენტაციას, მათს პროლეტარულ მოძრაობისაგან ჩამოშორებას ისახავდა მიზნად. პროლეტარიატის ბელადმა გამოააშკარავა, რომ ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში, სადაც ყველაფერი იზომება ფულით და ყიდვა-გაყიდვის საგანს წარმოადგენს „უპარტიობა“ და შემოქმედის „აბსოლუტური თავისუფლება“ ეს არის მხოლოდ შიშველი დეკლარაცია, ნიღაბი, რომლის უკან ვაჭრული ურთიერთობა იმალება. „არ შეიძლება საზოგადოებაში ცხოვრობდე და საზოგადოებისაგან თავისუფალი იყო, — წერდა ლენინი. — ბურჟუაზიული მწერლის, მხატვრის, მსახიობი ქალის თავისუფლება, — ეს არის მხოლოდ შენიღბული (ანდა ფარისევლურად ნიღაბდარებული) დამოკიდებულება ფულის ქისისაგან, მოსყიდვისაგან, ხასობისაგან“ (ტ. 10, გვ. 40).

ლენინი ბურჟუაზიული საზოგადოების ამ მოსყიდულ ლიტერატურას უპირისპირებდა ლიტერატურას, რომელიც აშკარად და თამამად ჩადგებოდა მასების, პროლეტარიატის სამსახურში, რომელიც აშკარად და თამამად გამოხატავდა თავის პარტიულ ინტერესებს. ლენინი ისწრაფვოდა ისეთი ლიტერატურის შექმნისაკენ, რომელიც დაკავშირებული იქნებოდა პროლეტარიატის რევოლუციურ ბრძოლასთან, რომელიც მოწოდებული იქნებოდა არა მარტო შერწყმა ბურჟუაზიული ოპტიმიზმი, არამედ შეგნებულად ვანემტიციზმინა ახალი რევოლუციური იდეალი.

ენგელსს მიაჩნდა, რომ „სოციალისტური ტენდენციური რომანი მთლიანად ასრულებს... თავის მოვალეობას... თუნდაც ავტორი ამასთან ერთად არ გვთავაზობდეს არავითარ გარკვეულ გადაწყვეტილებებს და ზოგჯერ აშკარად არც კი დგებოდეს ამა თუ იმ მხარეზე“¹ ისეთი დამოკიდებულება მხატვრული ლიტერატურისადმი, რომელიც სავსე-

ბით კანონზომიერი და გამართლებული იყო მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, კრიტიკული რეალიზმის ეპოქაში, აღარ აკმაყოფილებდა პროლეტარული რევოლუციების ორგანიზატორსა და ბელადს, ამიტომაც ლენინი ახალ ისტორიულ პირობებში მოუწოდებდა ისეთი სოციალისტური ლიტერატურის შექმნისაკენ, რომელიც ჩადგებოდა პროლეტარიატის სამსახურში, აშკარად გამოხატავდა თავის პარტიულ ბუნებას და სამსახურს გაუწევდა „მილიონობით და ათეული მილიონობით მშრომლებს, რომელნიც ქვეყნის საუკეთესო ნაწილს, მის ძალას, მის მომავალს შეადგენენ“ (ტ. 10, გვ. 41).

ლენინის ამ მოცულობით პატარა სტატიაში, რომელიც სოციალისტური რეალიზმის ესთეტიკის ფუძემდებელ შრომას წარმოადგენს, საოცარი ლაკონურობითა და სიცხადითაა გარკვეული ლიტერატურის პრინციპული და კარდინალური საკითხები. აქ ნათლადაა გარკვეული არა მარტო ლიტერატურის დანიშნულება საერთო პროლეტარულ მოძრაობაში, არამედ მისი სპეციფიკაც და აქედან გამომდინარე მისდამი პარტიული ზღომდღვანელობის თავისებური მეთოდები.

ახალი, სოციალისტური ლიტერატურა, ვანსხვაგვებით ბურჟუაზიული ლიტერატურისაგან, არა ფარისევლურად, შენიღბულად, თვალთმაქცურად ამკვიდრებს თავის იდეალებს, არამედ აშკარად დგას პროლეტარული მოძრაობის მხარდამზარ და სავსებით ნათლად ამჟღავნებს თავის პარტიულ პრინციპს, რადგან მისი მიზნები და იდეალები თანხვდება კაცობრიობის საერთო პროგრესს, მიმართულია მშრომელთა ფართო მასებისადმი და ამ უკანასკნელის ინტერესებს გამოხატავს.

ბურჟუაზიის იდეოლოგიები ფარისევლურად აცხადებენ, თითქოს პარტიულობის პრინციპის აშკარა გამოხატულების მოთხოვნა პროლეტარულ მწერლობას გამოაცლიდა თავისუფალი შემოქმედების უფლებას, ეს კი მომავლი-
ნებელი იქნებოდა ლიტერატურისათვის.

¹ К. Маркс, Ф. Энгельс. Об искусстве. стр. 161—162.

ლენინმა, როდესაც განმარტავდა ახალი სოციალისტური ლიტერატურის არსს, დამაჯერებლად აჩვენა ასეთი „შიშის“ უსაფუძვლოება. „ეს იქნება თავისუფალი ლიტერატურა, — წერდა იგი, — თავისუფალი იმიტომ, რომ არა ანგარება და არა კარიერა, არამედ სოციალიზმის იდეა და მშრომელებისადმი თანაგრძობა მიიზიდავს ახალ-ახალ ძალებს მის რიგებში“.

ლენინი, სოციალისტური ლიტერატურის აშკარად გამოხატული პარტიულობის და მისი დიდი მნიშვნელობის გამო პროლეტარული მოძრაობისათვის, პირდაპირ მოითხოვდა, რომ ლიტერატურული საქმე გამხდარიყო საერთო პროლეტარული საქმის ნაწილი, პარტიის ორგანიზებული მუშაობის შემადგენელი ნაწილი. მაგრამ, ამასთან, ლენინი მიუთითებდა ლიტერატურის სპეციფიკაზე და იმის გაფრთხილებასაც იძლეოდა, რომ „ლიტერატურული საქმე ყველაზე ნაკლებ ემორჩილება მექანიკურ შეთანაბრებას, ნიველირებას, უმცირესობაზე უმრავლესობის ბატონობას. უდავოა, ამ საქმეში უქვეყლად საქიროა მეტი ვასაქანი მიეცეს პირად თაოსნობას, ინდივიდუალურ მიდრეკილებებს, ვასაქანი მიეცეს აზრსა და ფანტაზიას, ფორმასა და შინაარსს“.

თავისი ცნობილი სტატიის „პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა“ დაწერიდან საკმაო ხნის შემდეგ, უკვე ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვების შემდგომ პერიოდში, კ. ცეტკინთან, ნ. კრუჰსკაიასა და მ. ულიანოვასთან საუბარში ლენინმა კვლავ გაუსვა ხაზი მხატვრულ ინტელიგენციასთან მუშაობაში პარტიის პოლიტიკის თავისებურებებს. ლენინი ერთი წუთითაც არ უშვებდა შემოქმედის თავისუფლების შეზღუდვის, მასზე ძალდატანების შესაძლებლობას. „ყველა ხელოვანს, — განაცხადა მან ამ საუბარში, — ვინც კი თავისთვის ასეთად თვლის, უფლება აქვს შექმნას ნაწარმოებნი თავისუფლად, თავის იდეალის მიხედვით, სრულიად დამოუკიდებლად“. ამასთან ერთად, ლენინმა იქვე დააზუ-

სტა: „მაგრამ, ცხადია, ჩვენ კომუნისტები ვართ. ჩვენ არ შეგვიძლია ვიდგეთ გულხელდაკრეფილი და სამუდამო მუცვლად ქაოსს განვითარდეს საითაც სურს. ჩვენ საესებით გეგმაზომიერად უნდა ვხელმძღვანელობდეთ ამ პროცესს და ვაყალიბებდეთ მის შედეგებს“.

ასეთ დამოკიდებულებაში იხსნება სწორედ შემოქმედებითი შრომის თავისუფლების, ლიტერატურის პარტიულობის და ლიტერატურისადმი პარტიული ხელმძღვანელობის ლენინური დიალექტიკა, რომელიც ამოსავალი საფუძველია როგორც სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურისა, ასევე პარტიის პოლიტიკისა ლიტერატურის და ხელოვნების საქმეში.

ლენინი, როდესაც ლიტერატურის პარტიულობას ასაბუთებდა და ახალი სოციალისტური ლიტერატურის პრინციპებს აყალიბებდა, ეყრდნობოდა ეპოქის ობიექტურ მოთხოვნილებებს და მისწრაფებებს. სწორედ ამ უკანასკნელთა შეცნობითა და მათი განხორციელებისათვის გზების ძიებით მივიდა ლენინი სოციალისტური ლიტერატურის არსის განსაზღვრამდე.

ახალი ეპოქა ახალ ამოცანებს სახავდა ლიტერატურისა და ხელოვნების წინაშე. კრიტიკული რეალიზმის ლიტერატურას, მიუხედავად მისი დიდი ჰუმანიზმისა და ხალხურობისა, არ შეეძლო ამ ამოცანებისათვის თავის გართმევა. იგი ხალხს მხატვრული შემოქმედების ძალით განაწყობდა არსებული სოციალური უსამართლობის წინააღმდეგ, უკეთესი მომავლისათვის საბრძოლველად, მაგრამ როგორი უნდა ყოფილიყო ეს უკეთესი მომავალი, ან რა გზებით შეიძლებოდა მისი მიღწევა, ამაზე კონკრეტულ პასუხს არ იძლეოდა, და არც შეეძლო მოეცა, რადგან იგი არ იცნობდა იმ მსოფლმხედველობას, რომელიც საზოგადოებრივი განვითარების მეცნიერული შესწავლის საფუძველზე საზოგადოების გარდაქმნის რევოლუციურ გზებს სახავდა.

ჩეხოვის ერთ-ერთი გმირი დიდი მღელვარებითა და იმედით წარმოსთქვამს:

ლასათვის თვალნათლივი გახდა, რომ კლასობრივ საზოგადოებაში შეუძლებელია „წმინდა“, „თავისთავადი“ ლიტერატურისა და ხელოვნების არსებობა, რომელიც კლასობრივი და პარტიული ბრძოლისაგან განზე გამდგარი იქნება. ბურჟუაზიულ ლიტერატურას, რომელიც ისტორიულად განწირულ კლასს უკავშირდებოდა, ლენინმა დაუპირისპირა სოციალისტური იდეებით დამსჭვალული ლიტერატურა, რომელიც თავის ზედს დაუკავშირებდა რევოლუციურ კლასს, პროლეტარიატს და, ამდენად, აშკარად ჩადგებოდა მშრომელი ხალხის სამსახურში. ასე ჩამოყალიბდა ლიტერატურის პარტიულობის პრინციპი, რომელიც შემდეგ ალტერნატივას უყენებდა ლიტერატურას: ან გაჰყოლოდა პროლეტარიატს რევოლუციურ ბრძოლებში, მისი ინტერესების აშკარა გამომხატველი და დამცველი ყოფილიყო, რაც მას ჭეშმარიტი განახლებისა და განვითარების პერსპექტივას აძლევდა, ან დაკავშირებოდა ისტორიულად განწირულ კლასს, ბურჟუაზიას, იმის მსგავსად დაკნინებულიყო, გამოროტებულიყო და მასთან ერთად გაეცლო დაღუპვისაკენ მიმავალი გზა.

მეოცე საუკუნემ თავიდანვე ასეთ გზაჯვარედინზე დააყენა მსოფლიო მწერლობა და, როგორც განვლილმა ნახევარმა საუკუნემ დაგვარწმუნა, მხოლოდ იმ ლიტერატურამ შეძლო განახლება და განვითარება, რომელიც მშრომელი ხალხის ქომაგად დარჩა, მისი ინტერესებით, მისწრაფებებით, ტიპილებითა და სიხარულით განიმსჭვალა.

მას შემდეგ, რაც პროგრესული მწერლობის შინაგან ძიებასა და სოციალისტური იდეებით გატაცებას თეორიული საფუძველი შეექმნა ლიტერატურის პარტიულობის ლენინური მოძღვრების სახით, ახალი ლიტერატურა, შემდგომში სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურად წოდებული, სულ უფრო მეტად და მძლავრად ვითარდებოდა. მაქსიმ გორკი იყო ის პირველი დიდი კლასიკოსი, რომელმაც თავისა შემოქმედება აშკარად დაუმორჩილა მუშათა კლასის

ინტერესებს, მისი იდეოლოგიის გამოსატყვას და საფუძველი ჩაუყარა პროლეტარულ მწერლობას. ამ საფუძველზე აღმოცენდა მე-20 საუკუნის რევოლუციური ლიტერატურა და მისი ლოკური გაგრძელება მრავალეროვანი საბჭოთა ლიტერატურა.

ქართული მწერლობაც არ მდგარა განზე მსოფლიო ლიტერატურის განვითარების ამ საერთო მაგისტრალური ხაზიდან. პროლეტარული მწერლობის სათავე ჩვენშიც რევოლუციის გამარჯვებამდე კარგა ხნით ადრეა შესამჩნევი. იროდიონ ევდოშვილის პოეზია და ლეო ქიჩიელის კლასიკური მოთხრობა „ტარიელ გოლუა“ ქართულ მწერლობაში სოციალისტური იდეების დამკვიდრების თვალნათლივი ნიმუშებია, ხოლო საერთოდ, შეიძლება ითქვას, არ დარჩენილა 20-ე საუკუნის თითქმის არცერთი ჭეშმარიტი მწერალი, რომელსაც არ ეგრძნოს ეპოქის სულისკვეთება და რომელიც მეტ-ნაკლები სიცხადით არ გამოხმაურებოდეს ცხოვრების გარდაქმნისაკენ მოწოდებას.

რევოლუციურ ბრძოლების ქარიშხლიან დღეებში დაირჩა საბჭოთა ლიტერატურის აკვანი და უკვე თითქმის ნახევარი საუკუნეა, რაც ეს ახალი მწერლობა არსებობს. საბჭოთა ლიტერატურის დიდი და სახელოვანი ისტორია ლენინური მოძღვრების შესანიშნავი გამართლება და პრაქტიკული ხორცშესხმაა. მოძმე ერების მწერლებთან ერთად ლეო ქიჩიელის, ვალაქტიონ ტაბიძის, კონსტანტინე გამსახურდიას, გიორგი ლეონიძის, დემნა შენგელიას, ირაკლი აბაშიძის, კონსტანტინე ლორთქიფანიძის, სიმონ ჩიქოვანის, გრიგოლ აბაშიძის და სხვების და სხვების, უფროსი თუ უმცროსი თაობების ქართველ მწერალთა შემოქმედება ღრმად გვარწმუნებს იმაში, რომ თანამედროვე ჭეშმარიტი ლიტერატურის საფუძველთა საფუძველი, განვითარებისა და მხატვრული გამარჯვების საწინდარი მისი პარტიულობა და ხალხურობაა. იმ ცალკეულ შემთხვევებში, როდესაც მწერალი ნებით თუ უნებლიეთ უგულვებელყოფს ამ სასიცო-

ცხოვრობდა, ყოველთვის მხატვრულ, შემოქმედებით მარცხს განიცდიდა იგი.

იმისათვის, რომ ლიტერატურის პარტიულობის პრინციპი არასოდეს დაინრდილოს და მის დიდ სასიცოცხლო მნიშვნელობაში ეჭვი არავის შეეპაროს, საჭიროა, ერთის მხრივ, მხილება ბურჯუაზიული იდეოლოგიისა და რევოლუციონიზმის არსისა, რომელიც ახალ ფორმებში ცდილობს აღადგინოს ძველი მოძღვრება ლიტერატურის „შეპარტიულობის“ შესახებ და, მეორეს მხრივ, იმ ვულგარიზატორულ შეხედულებების თანმიმდევრული კრიტიკა, რომელიც მეტ-ნაკლებად ამახინჯებს, ხოლო ზოგჯერ კი პირდაპირ აყალბებს ლიტერატურის პარტიულობის პრინციპს.

II

ლიტერატურის პარტიულობის ლენინური პრინციპი ყოველთვის იყო ბურჯუაზიული იდეოლოგიების გაბოროტებული და ამასთან უნაყოფო თავდასხმის ობიექტი. ამაში უჩვეულო და მოულოდნელი არაფერია. კომუნისტური პარტიულობა გულისხმობს საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების ობიექტურ კანონზომიერებაზე დაფუძნებულ მხატვრულ შემეცნებას ცხოვრებისა და ამდენად მიმართულია დრომოჭმული იმპერიალიზმის მიმართ. რაღა თქმა უნდა, ამ უკანასკნელის იდეოლოგთა ძირითადი ყურადღება იქითკენაა მიმართული, რომ როგორმე გააყალბონ ლიტერატურის პარტიულობის მოძღვრება, რამდენადაც კი შესაძლებელია დასაბუთონ ამ მოძღვრების უარყოფითი მნიშვნელობა ლიტერატურისა და ხელოვნების განვითარებისათვის. ბურჯუაზიულ ლიტერატურის მოძღვრებაში განსაკუთრებით აქტიურად შემოუტყის ლიტერატურის პარტიულობის ლენინურ პრინციპს უკანასკნელ წლებში, როდესაც, პიროვნების კულტის მხილებასთან დაკავშირებით, დასავლეთულ იდეოლოგიებს საერთოდ საბჭოთა წყობისა და, კერძოდ, საბჭოთა ლიტერა-

ტურის დისკრედიტირების იმედი მიეცათ. ისინი დაულაღავედ ლაპარაკობენ იმის შესახებ, თითქოს საბჭოთა ლიტერატურა წინასწარგამიზნულად, პოლიტიკური მოტივებიდან გამომდინარე, მიეკრობებულად და, ამდენად, ყალბად წარმოსახავს ცხოვრებას.

საბჭოთა მწერლობა პარტიული პრინციპების გამო თავისებურად და უჩვეულოდ კი არ უყურებს ან უღვება ცხოვრებას, არამედ, პირიქით, სინამდვილის სწორი და ღრმა ასახვის საშუალებით გამოხატავს პარტიის, ხალხის ნებასურვილს, მიზანს, მისწრაფებას. არავითარ ძალდატანებაზე არ შეიძლება აქ ლაპარაკი, როგორც ეს თანამედროვე იმპერიალიზმის იდეოლოგიებს უყვართ ხოლმე. საბჭოთა ლიტერატურის უმთავრესი ამოცანა და მოვალეობა, რაც, უპირველეს ყოვლისა, მისი პარტიული ხასიათიდან გამომდინარეობს, მდგომარეობს სინამდვილის მართალ წარმოსახვაში. პარტიულობა და ობიექტურობა, იდეურობა და მხატვრულობა ორგანულ მთლიანობაშია მოქცეული, ისინი არა თუ არ გამოირიცხავენ ერთმანეთს, პირიქით, ურთიერთგანაპირობებენ კიდევ.

ამიტომაცაა, რომ საბჭოთა ლიტერატურა არა ძალდატანებით, შემოქმედებითი პროცესის ხელოვნური რეგულაციის ძალით, არამედ თავისი შინაგანი მისწრაფებით ასე ერთგულაა პარტიულობის ლენინური პრინციპისა. საბჭოთა მწერლები ხალხის ცხოვრებაში ეძებენ თავისი შემოქმედების მასაზრობებელ წყაროს და ხალხის ინტელექტურ და ესთეტიკურ აღზრდაში ხედავენ თავისი შემოქმედების დანიშნულებას, ისინი ხალხის გულისთქმითა ცხოვრობენ და ქმნიან, საბჭოთა ხალხისა და კომუნისტური პარტიის ინტერესები კი მჭიდროდ უკავშირდება ერთმანეთს და თანხვდება.

ყველაფერი ეს ნათელია და ადვილი გასაგები, მიუხედავად ამისა, თანამედროვე რეაქციონერი ლიტერატორები ცდილობენ ცილი დასწამონ ჩვენს მწერ-

ლობას და საქმე ისე წარმოადგინონ, თითქოს პარტიულობის პრინციპი ბორჯაგის საბჭოთა ლიტერატურას, ზღუდავს მწერლების თავისუფლებას, აიძულებს მათ უღალატონ ცხოვრებისეულ სიმართლეს.

საბჭოთა ლიტერატურისა და საერთოდ სოციალისტური კულტურის დაუძინებელი მტრები, იმპერიალიზმის იდეოლოგიის მსახურნი, ყოველნაირად ცდილობენ ისტორიულ ფაქტებისა თუ ამ ფაქტებზე დაყრდნობილი თეორიების გაყალბებას. ისინი ყოველ მხრიდან, თითქოს სხვადასხვა პოზიციებიდან, უტყვენ ლიტერატურის პარტიულობის პრინციპს და ამ პრინციპის ყველაზე ამკარად გამომხატველ საბჭოთა ლიტერატურას, მავრამ მიზანი მათი ერთია, — ააციდინონ მსოფლიო პროგრესული ლიტერატურა განვითარების ერთადერთ სწორ გზას, გამოაცალონ მას საზოგადოებრივი მნიშვნელობა, წაართვან ხალხის იდეურ-ესთეტიკური აღზრდის ფუნქციები.

დამახასიათებელია ამ თვალსაზრისით თანამედროვე ამერიკელი ლიტერატურისმცოდნის ერნესტ სიმონსის შრომები, რომლებიც საბჭოთა ლიტერატურის საკითხებს ეძღვნება. ავტორი, უპირველეს ყოვლისა, უპირისპირებს ერთმანეთს ზოგადად საბჭოთა ლიტერატურასა და დასავლურ (ბურჟუაზიულ) ლიტერატურას და ცდილობს საქმე ისე წარმოადგინოს, თითქოს მათ პირველ რიგში განასხვავებს შემოქმედებითი პროცესის თავისუფლების პრინციპი. „დასავლეთელი მხატვრისათვის როგორი ამკარა თუ ფარული კონტროლის ფორმებიც არ უნდა არსებობდეს — ეკონომიური, სოციალური, სამართლისა თუ პირადი, — მას მიიჩნევენ უწყველად რჩება თავისუფლება იმისა, რომ საკუთარი სურვილისამებრ აირჩიოს სიუჟეტიც და მისი განსჯაც“, — აცხადებს სიმონსი საბჭოთა ლიტერატურის საკითხებისადმი მიძღვნილი კრებულის წინასიტყვეობაში და იქვე უპირისპირებს საბჭოთა მწერლის მდგომარეობის თა-

ვისებურ გაგებას. „საბჭოთა მხატვარს, — წერს იგი, — ახლა არ ვაჩნია ასეთი არჩევის სრული თავისუფლება ადამიანის ყოფის სფერო, რომელიც მას შეუძლია წარმოსახოს ხელოვნებაში. შეზღუდულია, ხოლო მისი შემოქმედებითი აზროვნება მოქცეულია იდეების, რწმენის, ერთგულების ჩარჩოში, რომელსაც პარტია კარნახობს. სასჯელი უჩაზიბისათვის ჩვეულებრივ საზოგადოებრივი გაკიცხვის ფორმას ღებულობს“.

ამ საკითხში კიდევ უფრო შორს შეტოპეს ამერიკაში გამოცემული „რუსული ლიტერატურის ლექსიკონის“ ავტორებმა. ისინი ცდილობენ დაარწმუნონ მკითხველი, რომ საბჭოთა ლიტერატურამ, პარტიულობის პრინციპის გამო, განსაზღვრული სოციალური კონსტრუქციები ამჯობინა კლასიკური რუსული ლიტერატურისათვის დამახასიათებელ დიდ ჰუმანიზმს და ამდენად გაწყვიტა რუსული ლიტერატურის განვითარების გზა პროფ. რ. მეტიუსონი სტატიაში „საბჭოთა ლიტერატურა“ ცდილობს დაამტკიცოს, თითქოს ოქტომბრის რევოლუციის შემდგომ საბჭოთა ლიტერატურამ ძველი ჰუმანიტური ტრადიციები შეცვალა უსულგულო უტილიტარულობით. „შეიძლება ითქვას, — წერს იგი, — რომ საბჭოთა ლიტერატურამ, თუ მას განვიხილავთ რუსული ტრადიციის თვალსაზრისით, უღალატა თავის პირველარსს. „პარტიული სულის“ გავლენით საბჭოთა ლიტერატურა კატეგორიულად გამოხატავს პოლიტიკური სიმართლის თვალსაზრისს და არა შეუზღუდველ ადამიანურ სიმართლეს“.

ამერიკელი ბურჟუაზიული მეცნიერები თავის ამ მონაწილეობაში საბჭოთა ლიტერატურის არსის შესახებ მარტონი არ არიან. მათ პოზიციას „უმაკრებენ“ სხვა დასავლეთელი რეაქციონერი ლიტერატურისმცოდნეები. დასავლეთურმა ნელმა პროფესორმა ვ. ლეტენბაუერმა 1958 წელს გამოაქვეყნა „რუსული ლიტერატურის ისტორია“, სადაც სუბექტივისტურადაა განხილული რუსუ-

ლი ლიტერატურის განვითარების პროცესი. რით გამოიხატება „მკვლევარის“ ეს სუბიექტივიზმი ნათლად ჩანს იქიდან, რომ მას არ მოსწონს რუსი რევოლუციონერი-დემოკრატი მწერლების შემოქმედება და, ამერიკელი კოლეგების მსგავსად, უარყოფს რუსული საბჭოთა ლიტერატურის ორგანულ კავშირს კლასიკურ ლიტერატურასთან. ლეტენბაუერი თავგამოდებით ცდილობს „დაამტკიცოს“, რომ 1917 წლის შემდეგ ლიტერატურული პროცესის განვითარება იმით გამოიხატებოდა, რომ ლიტერატურა თანდათანობით ექვემდებარებოდა პარტიულ კონტროლს და შესაბამისად ამისა, თანდათანობით კვდებოდა. მისი აზრით, საბჭოთა ლიტერატურისათვის საუკეთესო იყო ნების პერიოდი, რადგან ამ დროს შესუსტდა პარტიული კონტროლი, ხოლო შემდეგ კი დაიწყო სოციალისტური რეალიზმის იძულებითი დანერგვა, რის გამოც ჭეშმარიტმა მწერლებმა თავი ანებეს მწერლობას ან ისტორიული რომანის ჟანრს შეაფარეს თავი.

მსგავსი მოსაზრებები ვერავითარ სერიოზულ კრიტიკას, რა თქმა უნდა, ვერ უძლებენ. საბჭოთა ლიტერატურის პარტიულობისა და ჭეშმარიტების დაპირისპირება აშკარა მკრეხელობაა, ვინაიდან საბჭოთა ლიტერატურა სწორედ ადამიანის, მშრომელთა მასების კეთილდღეობისათვის მებრძოლი პარტიის სულისკვეთებას გამოხატავს. და, ამდენად, კომუნისტური პარტიულობით გამსჭვალული ლიტერატურა ამავე დროს ყველაზე ჭეშმარიტი ლიტერატურაცაა. ვიც შეხება საბჭოთა ლიტერატურის ვითომდა დეგრადირების პროცესს, ვინც ზერეულდ მაინც იცნობს ისტორიას, მისთვისაც კი ცხადია, რამდენად არ შეესაბამება იგი სინამდვილეს. სწორედ სოციალისტური რეალიზმის მეთოდის საბოლოოდ დამკვიდრების შემდგომ პერიოდს ემთხვევა საბჭოთა ლიტერატურის ჭეშმარიტი მძლავრი განვითარების ხანა. ამაში ნათლად გვარწმუნებენ მ. შოლოხოვისა და კ. ფედინის, ა. ტოლსტოისა

და ლ. ლეონოვის, ლეო ქიჩილესა და კ. გამსახურდიას, დ. შენგელაისა და ს. კლდიაშვილის, ა. ქუთათელისა და რ. ჯაფარიძის, თუ მრავალი სხვა საბჭოთა პროზაიკოსის ჭეშმარიტად მხატვრული ფართო ეპიური ტილოები, გ. ტაბიძის, ა. ტვარდოვსკის, ნ. ტიხონოვის, გ. ლეონიძის, მ. ბაეანის ს. ჩიქოვანის, ირ. აბაშიძის, მ. რილსკის, ვრ. აბაშიძის თუ მრავალი სხვა საბჭოთა პოეტის სულის სიღრმემდე ჩამწვდომი სტრიქონები.

როგორც ჩანს, ყველაფერს ამას კარგად გრძნობენ საბჭოთა ლიტერატურისა და მისი პარტიული პრინციპის კრიტიკოსები. როდესაც საბჭოთა ლიტერატურისათვის პარტიულობის პრინციპის ვითომდა უარყოფით შედეგებზე ლაპარაკობენ, უმთავრესად იმომწებენ ისეთ ნაწარმოებებს, რომლებიც თვით საბჭოთა სალიტერატურო კრიტიკის მიერ შეფასებულა, როგორც მხატვრულად სუსტი, სქემატური ნაწარმოებები. რა თქმა უნდა, საბჭოთა ლიტერატურაში მხატვრულად სრულფასოვან და საინტერესო ნაწარმოებების გვერდით არსებობს და საეკრისზე მეტიცაა მდარე ლიტერატურა. ეს ყოველთვის ასე იყო და ასე იქნება, რადგან ყველა ნაწარმოები თანაბრად ძლიერი ან კარგი არ შეიძლება იყოს. მაგრამ, როდესაც სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურის ავარგვიანობაზეა ლაპარაკი, ამის საბუთად წამყვანი, ცნობილი მწერლების შემოქმედება უნდა იქნას გამოყენებული და არა ლიტერატურისათვის შემთხვევითი პირების ნაწერები. თუ ბურჟუაზიულ ლიტერატურის მცოდნეობას სურს დაამტკიცოს საბჭოთა ლიტერატურის სქემატური ხასიათი და ამ მხრივ პარტიული პრინციპის უარყოფითი გავლენა, ეს უნდა გვიჩვენოს, მაგალითად, მიხეილ შოლოხოვის „წყნარი დონისა“ და „გატეხილი ყამირის“, ან ლეო ქიჩილის „გვადი ბიგვასა“ და კონსტანტინე ლორთქიფანიძის „კოლხეთის ცისკარის“ მაგალითზე. ეს კი რთული საქმეა, რადგან ეს რომანები მრავალ

უცხო ენაზეა თარგმნილი და მათ დიდი გამოხმაურება ჰპოვეს დასავლეთის ქვეყნებშიც.

ამ უხერხულობიდან თავის დაძვრენის ერთადერთი გზა არსებობს—გააყალბო გამოჩენილი საბჭოთა მწერლების შემოქმედება. არც ამ გზას ასცდა ბურჟუაზიული ლიტერატურისმცოდნეობა. გერმანელი მკვლევარი იურგენ რიულე თავის შრომაში „მ. შოლოხოვი და მისი „წყნარი დონი“ ცდილობს დაამტკიცოს, თითქოს გამოჩენილი საბჭოთა მწერლის ეს რომანი არ არის სოციალისტური რეალიზმის მეთოდით შექმნილი ნაწარმოები, თითქოს მასში არ არის გამოხატული პარტიულობის პრინციპი. უფრო მეტიც, რიულე ცდილობს დაარწმუნოს მკითხველი, რომ ამ რომან-ეპოპეის მთელი პათოსი მიმართულია არა სოციალისტური რევოლუციის მონაპოვრის დამკვიდრებისაკენ, არამედ კიდევ ერთი ახალი რევოლუციის ე. ი. კონტარრევოლუციის აუცილებლობის ქადაგებისაკენ.

დამახასიათებელია ამ თვალსაზრისით ზემოხსენებული ამერიკელი ლიტერატურისმცოდნის სიმონსის წიგნი „საბჭოთა ლიტერატურა და საბჭოთა იდეოლოგია“, რომელშიც ავტორი ცდილობს გაათავოს ხელოვნურად შოლოხოვის, ფედინის, ლუონოვის ნაწარმოებების მხატვრული ღირსება და იდეური მიმართულება. ჯერ ერთი, სიმონსი ყოველნაირ ხერხს მიმართავს იმისათვის, რომ გააყალბოს ამ მწერალთა შემოქმედება და მათ აპოლიტიკურობა დასწამოს. სადაც ამას, მიუხედავად მთელი თავისი ფალსიფიკატორის ოსტატობისა, ვერ ახერხებს, იგი ცდილობს საქმე ისე წარმოადგინოს, თითქოს ნაწარმოების მხატვრული ღირსება თავისთავადია, დამოუკიდებელია მწერლის პარტიული თვალთახედვისაგან.

სიმონსის აზრით, შოლოხოვის მთავარი ინტერესი მიმართულია ისეთი ადამიანების ხასიათისაკენ, რომლებიც რევოლუციისა და სამოქალაქო ომის მსხვერპლნი გახდნენ და ამდენად პი-

როვნებისა და ახალი საზოგადოებრივი ძალის კონფლიქტს გამოხატავენ. მისი აზრით „გატეხილი ყამბრის“ მთავარი ნაკლი იმაში მდგომარეობს, რომ მასში არ არის „ცხოვრების ტრაგიკული ზედევა“, რაც თითქოს „წყნარ დონს“ ახასიათებს. სიმონსს მიაჩნია, რომ ამიტომ „გატეხილი ყამირი“ ღირექტივით აქვს მწერალს დაწერილი.

სიმონსის მთელ ამ პოლიტიკურად გამიზნულ აბღაუბდასთან და რაღაც ღირექტივებზე ლაპარაკთან დაკავშირებით არ შეიძლება არ გავგანსენდეს შესანიშნავი საბჭოთა რომანისტის მიხეილ შოლოხოვის განცხადება იმის შესახებ, რომ საბჭოთა მწერლები თავის ნაწარმოებებს ქმნიან არა პარტიის კარნახით, არამედ თავისი გულის კარნახით, მათი გული კი ეკუთვნის პარტიას.

ბურჟუაზიული ლიტერატურისმცოდნეები ცდილობენ გააყალბონ თვით გორკის შემოქმედებაც კი, რომელიც დაედო საფუძვლად ახალი, სოციალისტური ეპოქის ლიტერატურას. ესეც სავსებით გასაგებია და კანონზომიერი. მათ სწორედ საბჭოთა ლიტერატურის საფუძვლებზე მიაქვთ იერიში, და თუ თეორიული საფუძველი სოციალისტურ რეალიზმის ლიტერატურისა, მისი არსი ლენინის შრომაშია მოცემული, გორკის შემოქმედება ხომ ამის პირველი სრულყოფილი გამოხატულება იყო. ამიტომაც ცდილობენ თავიანთ „მეცნიერულ“ შრომებში დაამტკიცონ თითქოს გორკი სულაც არ იყო რევოლუციური მწერალი, თავისუფლებისათვის გაჩაღებული ბრძოლის მომღერალი. თუ ამ ევტორებს დაუუჯერებთ, გორკის, პირიქით, ამ იდეების დისკრედიტირება ჰქონდა მიზნად, როდესაც ადამიანური ღირსებისა და ჰუმანიზმის შესახებ აღაპარაკებდა მაწინააღმდეგარსა და ცხოვრებისაგან გარიყულ ადამიანებს. ასე ახასიათებს გორკის შემოქმედებას ფრანგი კრიტიკოსი დომინიკა ფერნანდესი თავის სტატიაში, რომელიც ეურნალ „ნუველ რევიუ ფრანსეზ“-ში დაიბეჭდა და, რომელიც მიეძღვნა 1957

წელს პარიაში გამოცემულ გორკის მოთხრობების კრებულს. გორკი ამ სტატიაში დახასიათებულია არა როგორც პასიურობისა და მორჩილების წინააღმდეგ მებრძოლი მწერალი, არამედ როგორც გაორებული ადამიანი, რომლის სიმპათიები რელიგიური ნუგეშის მქადაგებლის ლუკასაკენ (პიესიდან „ფსკერზე“) იხრება.

ლენინმა, ლიტერატურის პარტიულობის დასაბუთებასთან ერთად, თავის ცნობილ სტატიაში ამხილა იმ ბურჟუაზიული იდეოლოგიების ფარისევლობა, რომლებიც თითქოსდა ლიტერატურისა და ხელოვნების თავისუფლებისათვის იბრძოდნენ, როდესაც მის „ზეკლასიურობასა“ და „უპარტიობას“ ქადაგებდნენ. პროლეტარიატის ბელადმა ცხადყო, რომ იმ საზოგადოებაში, სადაც ყველაფერი ფულით იზომება და ყიდვა-გაყიდვის საგანს წარმოადგენს, ლაუზობა „ზეკლასიურობასა“ და „უპარტიობაზე“, „შემოქმედის აბსოლუტურ თავისებურებაზე“ ეს არის მხოლოდ ცუდად შენიღბული დეკლარაცია, რომლის უკან ვაჭრული ურთიერთობა იმალება. როგორც ჩანს, იმპერიალიზმის თანამედროვე იდეოლოგები შორს არ წასულან იმათგან, ვის „უპარტიობასაც“ ასე ჩამოგლიჯა ნიღაბი ლენინმა.

მართალია, თანამედროვე ბურჟუაზიული იდეოლოგები, სიმონსიც, რიულეც და სხვებიც დაეინებით ცდილობენ დაგვარწმუნონ, თითქოს მათი ინტერესები წმინდა ესთეტიკურ, მხატვრულ სფეროს არ სცილდება და მათ, „წმინდა“ ლიტერატურისა და ხელოვნების გარდა, არაფერი აწუხებთ, მაგრამ ძნელი არ არის მთელი მათი მსჯელობის პოლიტიკური (რაც თითქოს ასე უცხოა მათთვის) მიზანი დავინახოთ,—ესაა იდეოლოგიური ბრძოლა, ბრძოლა ყოველგვარი საშუალებით ლიტერატურის პარტიულობის ლენინურ პრინციპთან და მის გამოხატულებასთან, სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურასთან. ამ ბრძოლაში

კი ისინი ისევ და ისევ მხოლოდ ფულის ქისისა და ქვენა ინსტინქტების უკარნახით ებმებიან.

თანამედროვე იმპერიალიზმის იდეოლოგიების ასეთი გამოხდომები ჩვენი ლიტერატურის სასიცოცხლო პრინციპების წინააღმდეგ ერთხელ კიდევ გვარწმუნებს იმაში, თუ რა პრინციპულად უნდა ვიცავდეთ ჩვენ მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობის სიწმინდეს. სწორედ ამ მებრძოლი განწყობილების მოდუნების შედეგი იყო მთელი ის რევინიონისტული შემოტევები, რომლებიც სოციალისტური რეალიზმის მეთოდმა და საერთოდ ლიტერატურამ განიცადა ომისშემდგომ წლებში და რომელიც ფაქტიურად ბურჟუაზიული მსოფლმხედველობის გამოძახილი იყო. ამიტომ მათი არსის მხილება ისევე აუცილებელია, როგორც აშკარად მტრული იდეოლოგიისა.

სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურის პრინციპების და, კერძოდ, ლიტერატურის პარტიულობის საკითხის ყალბად გაგების გამო საწინააღმდეგო მოსაზრებები საბჭოთა ლიტერატურისმკოდნეობაშიც იჩენდა ხოლმე თავს. ცალკეული საბჭოთა მწერლის ასეთი მცდარი პოზიციის ერთერთ უკანასკნელ გამოვლენას ადგილი ჰქონდა 50-იან წლებში, როდესაც კვლავ გამოითქვა მოსაზრება იმის შესახებ, თითქოს პარტიულობის მოთხოვნით ერთგვარად იზღუდებოდა საბჭოთა მწერლის შემოქმედებითი თავისუფლება. ეს აზრი გამოსჭვივდა ისეთი ცნობილი მწერლის გამოხვლაშიც, როგორიცაა მარგარიტა ალიგერი. სინამდვილეში ასეთი რეაქცია გამოწვეული იყო არა პარტიულობის პრინციპის შეზღუდულობით, არამედ ამ პრინციპის შეზღუდული, არასწორი გაგებით, რასაც ადგილი ჰქონდა პიროვნების კულტის პერიოდში. იმ წლებში ლიტერატურულ საკითხებში უხეში ჩარევის და ადმინისტრირების ფაქტებმა მიიყვანა ზოგიერთი მწერალი იმ მცდარ დასკვნამდე, თითქოს ეს ყველაფერი პარტიულობის პრინციპიდან გამო-

მდინარეობდა. სინამდვილეში კი ეს იყო სწორედ ლიტერატურის პარტიულობისა და ლიტერატურისადმი პარტიული ხელმძღვანელობის ლენინური პრინციპების გაყალბება, რაც ასე დამაჯერებლად იქნა დასაბუთებული პარტიის მიერ პიროვნების კულტის მხილებისა და მისი შედეგების ლიკვიდაციის დროს.

ლენინს კარგად ესმოდა ლიტერატურის სპეციფიკა, ამიტომ, როდესაც ლიტერატურის პარტიულობის პრინციპს აყალიბებდა, იქვე აღნიშნავდა იმასაც რომ „ლიტერატურული საქმე ყველაზე ნაკლებ ემორჩილება მექანიკურ შეთანაბრებას, ნიველირებას, უმცირესობაზე უმრავლესობის ბატონობას“. მაგრამ ამასთან დიდი ბელადი იმასაც უსვამდა ხაზს, რომ ლიტერატურისადმი ფაქიზი დამოკიდებულების გამო, არ შეიძლება უარი ვთქვათ იდეოლოგიურ ბრძოლაზე ჩვენს მოწინააღმდეგეებთან, ან თუნდაც ოდნავ მაინც დავუთმოთ მათ. იდეოლოგიურ ბრძოლაში არავითარ კომპრომისებზე ლაპარაკი არ შეიძლება.

თუ ბურჟუაზიული ლიტერატურის-მკოდნეობა აშკარად ქადაგებს ხელოვნებისა და ლიტერატურის „ზეკლასიურობას“ და „ზეპარტიულობას“, მოითხოვს მათ განდგომას სოციალური და პოლიტიკური ცხოვრებისაგან, უარყოფს მათ შემეცნებითსა და აღმზრდელობით ფუნქციებს და ამდენად ნათლად გამოხატავს (თუმცა ვითომდა შენიღბულად, მაგრამ საკმაოდ ნათლად) თავის პარტიულ და პოლიტიკურ მიზანდასახულებას, უფრო რთულად დგას საკითხი თვით დასავლურ მწერლობაში. აქ ასეთსავე ერთსულოვნებასა და ერთგვაროვნებას არა აქვს ადგილი. კაპიტალისტურ ქვეყნებში მოღვაწე მწერლები თავიანთი შემოქმედებით, აგრეთვე, მწერლის მოვალეობისა და ლიტერატურის დანიშნულების გაგებით ხშირ შემთხვევაში მკვეთრადაც განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან.

ერთნი აშკარად იცავენ თეზისს „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“ და მთელი თავისი შემოქმედებით ცდილობენ ამ თეზისის გამართლებას. ასეთი მწერლები

ბის უმრავლესობას კარგად ესმის თუ ვის ინტერესებს ემსახურებოდნენ. მინდა ხელოვნება“, რომელიც ხალხის, მკითხველის ყურადღებას ჩამოაცილებს საზოგადოებრივი ცხოვრების მწვავე პრობლემებს. ისინი აშკარად დგანან იმპერიალიზმის იდეოლოგიის სამსახურში და ამიტომაც, როგორც წესი, ანტიკომუნისტები არიან. დამახასიათებელია ამ მხრივ ინგლისელი პოეტის სტივენ სპენდერის შეხედულება ლიტერატურის მოვალეობასა და დანიშნულებაზე. ყოველთვიური ჟურნალი „ლონდონ მეგეზინი“ დაინტერესდა, თუ რას ფიქრობენ ინგლისელი პოეტები მწერლის დამოკიდებულებაზე თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების პრობლემებთან, რაზედაც სპენდერმა ასეთი პასუხი გასცა: „ჩემი აზრით, არცერთი პოეტი არ არის ვალდებული გამოეხმაუროს საზოგადოებრივ პრობლემებს, და საერთოდაც, თუ მოვალეობებზე იქნება ლაპარაკი, ისინი, რაც შეიძლება პირადი და კერძო ხასიათისა უნდა იყოს“. ვანა შეიძლება თავისი ხალხის, ერის ბედ-იღბალით დაინტერესებულმა მწერალმა ასეთი შეხედულება გამოთქვას, თუ კი იგი რეაქციონული ძალების სამსახურს არ ისახავს მიზნად? და მართლაც, ამ მოსაზრების ავტორი ცნობილია თვისი ანტიკომუნისტური შეხედულებებით.

თანამედროვე ბურჟუაზიული ხელოვნების და ლიტერატურის აშკარა გამოხატულებაა სხვადასხვა ყაიდის აბსტრაქციონისტული და მოდერნისტული მიმდინარეობები. ისინი ახლა სოკოებივით მომრავლდნენ და თითქოს სხვადასხვა ესთეტიკურ მრწამსს ეყრდნობიან, მაგრამ სინამდვილეში ერთ მიზანს ისახავენ — გამოაცალონ ლიტერატურასა და ხელოვნებას ყველაზე არსებითი მხარე, მისი ჰუმანისტური სულისკვეთება. აბსტრაქციონისტები არამც თუ ადამიანის იდეურ-ესთეტიკური აღზრდის ფუნქციას უკარგავენ ხელოვნებას, საერთოდ უგულუბელყოფენ ადამიანს, როგორც ხელოვნებისა და ლიტერატურის ინტე-

რესის ობიექტს. თანამედროვე ფრანგული „ახალი სკოლის“ წარმომადგენლები აღენ რომ-გრიე, ნატალი საროტი, მიშელ ბიუტორი და სხვები, საერთოდ, უარყოფენ კლასიკურ რეალიზმს, რაღა თქმა უნდა, სოციალისტურ რეალიზმსაც, და რომანისტის მოვალეობად მიიჩნევენ არა ადამიანების, მათი მიზნების, გრძობების, საერთოდ, მათი ცხოვრების წარმოსახვას, არამედ ნივთიერი სამყაროს ზედაპირული სურათის შექმნას. ამიტომაც უწოდეს მათ თავის ლიტერატურულ სკოლას „შოზიზმი“ ანუ „ნივთიზმი“. ის ანტიჰუმანისტური სულისკვეთება, რომლითაცაა გამსჭვალული დასავლური აბსტრაქციონიზმი თავისთავად ხელოვნებისა და ლიტერატურის ფარგლებს გარეთ სტოვეს ამ მოდურ მიმართულებებს, მაგრამ შეცდომა იქნება მთელი ეს „ძიებები“ უწყინარ გართობად, მით უმეტეს ხელოვნებისა და ლიტერატურის განახლების ვულწრფელ სურვილად მივიჩნიოთ. ყოველივე ამაში თავს იჩენს ბურჟუაზიული იდეოლოგიის მისწრაფება ჩამოაცილოს ხელოვნებისა და ლიტერატურის ყურადღება საზოგადოებრივი ცხოვრების მწვეავე პრობლემებს, იგი კარჩაკეტილი, ცხოვრებას მოწყვეტილი, ვიწრო ინტერესებით შემოფარგლული, ან უფრო მეტი, საერთოდ, უსაგნო გახადოს იგი.

ამ ყაიდის ლიტერატურას დასავლეთში ობიექტურად უპირისპირდება იმ პროგრესულ მწერალთა შემოქმედება, რომელთაც მართალია არ ყოფნით მსოფლმხედველობრივი სიმწიფე და სითამამე იმისათვის, რომ აშკარად აღიარონ თანამედროვე ლიტერატურის პარტიული ხასიათი, მაგრამ, რომელნიც მთელი თავისი შეურიგებლობით სოციალურ ბოროტებასთან, მთელი თავისი პუმიანისტური მისწრაფებებით კაცობრიობის პროგრესის საქმეს ემსახურებიან. ცნობილი ფინელი მწერალი მარტი ლარნი, რომლის რომანები „მეოთხე მალა“ და „მშვენიერი მელორე“ მსოფლიოს ბევრ ენაზე, მათ შორის, რუსულადაც ითარგმნა და დიდი წარმატებაც ხვდა, მახ-

ვილგონიერულად შენიშნავს ბურჟუაზიულ ლიტერატურის მიმართ, რომ „მწერლობა მხოლოდ მწერლობისათვის ან ფულისათვის (ამერიკულ ბესტსელერებთან დაკავშირებით, გ. გ.) საკმაოდ არაორაზროვან სიახლოვეშია პროსტიტუციასთან“. მარტი ლარნი თავის წერილში ლიტერატურის დანიშნულების შესახებ (იხ. „ინოსტრანაია ლიტერატურა“ № 9, 1962 წ. გვ. 154), სამართლიანად შენიშნავს, რომ ლიტერატურა საზოგადოებრივი ცხოვრების ორგანული ნაწილია, რომ მწერლის ამოცანაა იყოს ადამიანის სულის თარჯიმანი, რომ მწერლის პასუხისმგებლობა ისევე დიდია, როგორც პასუხისმგებლობა აღმზრდელისა. მაგრამ იქვე დასძენს, რომ ეს არ ნიშნავს იმას, თითქოს მწერალი რაიმე გარკვეულ იდეოლოგიას აწვდიდეს მკითხველსო. მას თითქოს ეხამუშება პირდაპირ აღიაროს ლიტერატურის იდეოლოგიური ხასიათი და მისი პარტიული ბუნება, თუმცა ყოველივე ამის შესანიშნავი გამოხატულებაა (შეიძლება შეუცნობელი, მსოფლმხედველობრივად ჩამოუყალიბებელი) მისივე რომანი „მეოთხე მალა“, რომელშიც მწერალმა სატირის ქარცეცხლში გაატარა ყბადაღებული „ცხოვრების ამერიკულ წესი“.

მწერალთა ერთი ნაწილი უფრო ახლო მიდის ლიტერატურის პარტიულობის აღიარებამდე. თუმცა მისი პირდაპირი მიღება ყოველგვარი „მაგრამების“ გარეშე, მაინც უქირს. საინტერესოა ამ თვალსაზრისით ფრანგი მწერლის არმან ლანუს შეხედულებები, რომლებსაც იგი ანვითარებს თავის წერილში „მწერალი და საზოგადოება“ (იხ. „ინოსტრანაია ლიტერატურა“ № 9, 1962 წ. გვ. 149). არმან ლანუ აქ მთელ რიგ უაღრესად საინტერესო და მართებულ მოსაზრებებს გამოთქვამს, საერთოდ, ლიტერატურის დანიშნულების შესახებ და ბოლოს დასძენს, რომ მწერლის ადგილი საზოგადოებაში შეიძლება განისაზღვროს, როგორც მოწმისა და მონაწილის ადგილით. ლანუ არა მარტო მწერლობის შე-

მეცნებით ფუნქციას აღიარებს, არამედ მის როლსაც საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნის საქმეში. თუმცა იქვე დასძენს, რომ ეს ორი მხარე მწერლის დანიშნულებისა, ეს ორი ფუნქცია—შემეცნებისა და გარდაქმნისა, მოწმისა და მონაწილისა, მუდმივ წინააღმდეგობაშია, რადგან შემეცნება (მოწმობა) უფრო ობიექტური და მართალია, ხოლო გარდაქმნა (მონაწილეობა) ერთგვარ დამახინჯებას იწვევს, თუნდაც იმიტომ, რომ მწერალი იძულებულია აირჩიოს ერთერთი იდეოლოგიური ბანაკი. როგორც ვხედავთ, არმან ლანუ აშკარად ხედავს ლიტერატურის იდეოლოგიურ ხასიათს, მაგრამ ბოლომდე აღიარებაში სი მნიშვნელობისა უჭირს და პოლიტიკურ ტენდენციურობაში ერთგვარ შეზღუდულობას ხედავს. თუმცა იმ კონკრეტული მაგალითით, რომელიც მწერალს მოყავს, მისი მოსაზრება უფრო თანმიმდევრული და სწორია. არმან ლანუ ერთმანეთს უპირისპირებს ბალზაკსა და ანატოლი ფრანსს. მას მოყავს ბალზაკის სიტყვები იმის შესახებ, რომ „ყოველი ადამიანი, რომელსაც აქვს უნარი შემოქმედებისა, უნდა ნერგავდეს ხელოვნებას ხელოვნებისათვის“, და აღნიშნავს, რომ ამ კონსერვატიული ლოზუნგის მიუხედავად, ბალზაკმა თავისი შემოქმედებით უდიდესი როლი ითამაშა საზოგადოებრივი აზრის განვითარებაში, ბურჟუაზიული საზოგადოებისათვის ეს იყო ჭეშმარიტად დამანგრეველი ძალა. რაც შეეხება ანატოლ ფრანსს, იგი წერდა: „რისთვის ვწერთ ჩვენ, თუ არა იმისათვის, რომ ვიმოქმედოთ, წარვმართოთ ადამიანთა გონება, უბრალოდ რომ ვთქვათ, პოლიტიკური მოსაზრებებისათვის“. მაგრამ არც ამ აშკარა პოლიტიკურ მიზანსწრაფვას დაუმიჯნებია ანატოლი ფრანსის, როგორც მხატვრული სიტყვის დიდოსტატის ლირსება. ასე რომ, ჭეშმარიტი მწერლობა, აშკარად გამოხატული მიზანდასახულებისა იგი თუ შეუცნობელის, ყოველთვის ობიექტურად დიდ როლს თამაშობს ადამიანთა იდეურ-ესთეტიკური აღზრდის

საქმეში, საზოგადოებრივი და მხატვრული აზრის განვითარებაში. **კაპიტალისტური ქვეყნების მწერალთა მთელი პლეადა, რომელსაც კარგად აქვს შეგნებული მწერლის მოვალეობა საზოგადოების, ხალხის წინაშე, არამც თუ არ გაურბის, პირიქით, თვითონ აქტიურად ეხმაურება პოლიტიკურ ცხოვრებას და აშკარად გამოთქვამს თავის დამოკიდებულებას ამა თუ იმ მოვლენებთან. მორის პონსი, მწერლის პოლიტიკურ აქტივობასთან დაკავშირებით იხსენებს გამოჩენილი ფრანგი მწერლის ჟან პოლ სარტრის სტატიას ეურნალ „ტან შოდერნში“, რომელშიც ეს უკანასკნელი წერდა, რომ ფლობერს უშუალოდ ეკისრება პასუხისმგებლობა კომუნარების მიმართ რეპრესიების გამო, რადგან მან, უდიდესმა მწერალმა, ერთი სტრაქონიც არ დაწერა ამ რეპრესიების შესახებ. თვითონ სარტრი კი არ შეუშინდა ოფიციალურ საფრანგეთს და ხმამაღლა განაცხადა თავისი სოლიდარობა საფრანგეთის არმიის წინააღმდეგ მებრძოლ ალყირელ ხალხთან.**

და ბოლოს, კაპიტალისტურ ქვეყნებში მოღვაწეობენ მწერლები, რომელთა შემოქმედება სულ უფრო და უფრო მეტად იმსჯვლება ლიტერატურის პარტიულობის სულისკვეთებით. მრავალთაგან ერთი საუკეთესო ნიმუშია ამისა გამოჩენილი ფრანგი მწერლის ლუი არაგონის შესანიშნავი რომანი-ეპოპეა „კომუნისტები“, რომელშიც დიდი მხატვრის თვალთა დანახული საფრანგეთის საზოგადოებრივი ცხოვრება და მისი განვითარების პერსპექტივები ისეთ რთულ ისტორიულ პერიოდში, როგორც იყო ფაშისმთან ბრძოლის წლები. სოციალისტური რეალიზმის მეთოდი არ წარმოადგენს მხოლოდ საბჭოთა ლიტერატურის კეთვნილებას, იგი დაბეჯითებით იკაფავს გზას ყველა ქვეყნის ლიტერატურებში, რადგან მისი მაღალკუმანური იდეები, მიზანდასახულება, ხალხური ბუნება, კომუნისტური პარტიულობა

თანდათან იზიდავს მსოფლიო პროგრესულ მწერლობას.

III

ბურჟუაზიული იდეოლოგიის არსისა და რევოლუციონისტული შეხედულებების თანმიმდევრული კრიტიკის თვალსაზრისით, საბჭოთა ლიტერატურის-მკვლევებაში ბევრი რამ გაკეთდა. საერთო პრინციპები ლიტერატურის პარტიულობისა, რომლითაც უპირისპირდება ლენინური მოძღვრება ლიტერატურის დანიშნულებისა და მიზნის ბურჟუაზიულ გაგებას, საკმაოდ ნათლად არის გამოკვეთილი საბჭოთა თეორეტიკოსების შრომებში. მაგრამ ჯერ კიდევ არ შეიძლება ითქვას, რომ ისეთი მნიშვნელოვანი პრობლემა, როგორცაა ლიტერატურისა და ხელოვნების პარტიულობის პრობლემა, ყოველშრივ და ამასთან ღრმად იყოს გააზრებული და გაშუქებული. ამიტომაცაა, რომ მთელი რიგ საკითხებში აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს. ხოლო საკითხთა დაუმუშავებლობა თავისთავად ბადებს მათი დოგმატიკური, მკდარი გაგების საშიშროებას.

აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს ისეთ საკითხში, როგორცაა ლიტერატურის კლასობრიობისა და პარტიულობის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი. ყოველთვის გამოხატავს თუ არა კლასობრივი ლიტერატურა პარტიულ პრინციპს, თუ ეს უკანასკნელი მხოლოდ კლასობრივი ინტერესების შეგნებულ სამსახურს გულისხმობს, რა კონკრეტულ-ისტორიულ პირობებში შეიძლება მისცემოდ ლიტერატურას პარტიული ხასიათი, ასეთი, კარდინალური საკითხებიც კი განსხვავებულად არის ახსნილი სხვადასხვა მკვლევართა შრომებში. ძირითადად, ორი შეხედულება უპირისპირდება ერთმანეთს. ერთი ლიტერატურის პარტიულობის გამოხატულებად მიიჩნევს კლასობრივი ინტერესების ყოველგვარ დაცვას, — შეგნებუ-

ლსა თუ შეუგნებელს, მეორე კი მხოლოდ შეგნებულ და აშკარად გამოხატულ კლასობრივ ინტერესებს უკავშირებს პარტიულობის პრინციპს. ორივე მოსაზრება იძლევა საკითხის ვულგარიზატორული გადაწყვეტის შესაძლებლობას და ზოგიერთ შრომაში ეს შესაძლებლობა განხორციელებულიცაა.

ნაწილი თანამედროვე მკვლევარების ერთმანეთთან აიგივებს ლიტერატურის კლასობრიობასა და პარტიულობას. მათ მიაჩნიათ, რომ ლიტერატურა ისევე პარტიული ბუნებისა იყო ძველად, როგორც თანამედროვე პირობებში, შეიძლება მხოლოდ პარტიული თვალსაზრისი და არა ლიტერატურის პარტიული ხასიათი. ამ თეორიის მიმდევრები ლიტერატურის პარტიულობის გამოხატულებას ხედავენ რუსთაველის, დანტეს, შექსპირის, პუშკინის, ბარათაშვილის თუ სხვა კლასიკოსების შემოქმედებაში. მსგავს მოსაზრებას უკანასკნელ ხანს გამოქვეყნებულ შრომებშიც შევხვდებით. პ. იაცენკო თავის ვრცელ შრომაში „ლიტერატურის პარტიულობის საკითხისათვის“¹ პირდაპირ აღნიშნავს, რომ კლასობრივი საზოგადოების ყოველი ლიტერატურის შესახებ შეიძლება, უფრო მეტიც, საჭიროა ლაპარაკი როგორც პარტიულ ლიტერატურაზე, იქნებთან ესენი დეკარისტები თუ რადიშეევი, პუშკინი თუ რევოლუციონერი-დემოკრატები. მისი აზრით, კლასობრივი ლიტერატურა თავისთავად უკვე პარტიულიცაა, ხოლო იმისათვის, რომ ვულგარიზაციის გზას არ დაეადგეთ, გვაფრთხილებს იგი, საჭიროა გვახსოვდეს, რომ ყოველ ლიტერატურას გააჩნია პარტიულობის გარკვეული გაგება, რომელიც შეპირობებულია ისტორიულ-კონკრეტულ ვითარებით. იაცენკოს აზრით, საჭიროა მხოლოდ იმის განმარტება, რომ დეკარისტების პარტიულობა განსხვავდება რევოლუ-

¹ იხ. კრ «О политике партии в области литературы и искусства».

ციონერი-დემოკრატების პარტიულობისაგან, ხოლო ამ უკანასკნელებისა — პროლეტარული პარტიულობისაგან. მთელი სირთულე, მკვლევარის აზრით, მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ პარტიულობის თვალსაზრისის ეს განსხვავება დადინასობთ, წინააღმდეგ შემთხვევაში ადვილად მივაღწეოთ ვულგარიზატორულ დასკვნებამდე. იაცენკო სამართლიანად აკრიტიკებს ისეთ ვულგარიზატორებს, რომელნიც პროლეტარული პარტიულობის პოზიციებს, სოციალისტური რეალიზმის ნიშნებს ეძებდნენ წარსული პერიოდის ხელოვანთა შემოქმედებაში და მხოლოდ ამ თვალსაზრისით აფასებდნენ ამა თუ იმ კლასიკოსის შემოქმედებას. ასეთი უგულებელყოფა ისტორიულ-კონკრეტული მიდგომისა წარსულის კულტურისადმი, რასაკვირველია, მხოლოდ უხეშ ვულგარიზაციამდე მიიყვანს მკვლევარს. მაგრამ ეს სამართლიანი მოსაზრება ვერ ამათილებს თვითონ იაცენკოს არასწორ შეხედულებას ლიტერატურის კლასობრიობასა და პარტიულობაზე. თვითონ იგი თითქო ეყრდნობა ისტორიულ-კონკრეტული მიდგომის მეთოდს წარსულის კულტურის შეფასებაში, როდესაც, მაგალითად, ცდილობს განასხვავოს დეკაბრისტებისა და რევოლუციონერი-დემოკრატების პარტიულობა, მაგრამ ფაქტიურად, საბოლოო ანგარიშში, მაინც კლასობრიობისა და პარტიულობის გაიგივებამდე მიდის. იგი წერს: „ლიტერატურისა და ხელოვნების პარტიულობა არის ამა თუ იმ კლასის, ამა თუ იმ საზოგადოებრივი ჯგუფის ინტერესების, მსოფლმხედველობისა და გრძობების გამოხატულება. რომლებსაც სინამდვილის წარმოსახვის დროს ხელოვნების ხერხების საშუალებით გვიმტკიცებს მხატვარი“.¹ გამოდის, რომ პარტიული ყოფილა ყოველი დროის ლიტერატურა, რადგანაც იგი ყოველთვის რომელიმე კლასის ან საზოგადოებრივი ჯგუფის ინტერესებსა და სუ-

ლისკვეთებას გამოხატავს. ამ თეორიითაც ლიტერატურის პარტიულობა ისევ და ისევ შეიძლება ვეძებოთ რუსთაველის, დანტეს, შექსპირის, პუშკინის და სხვათა შემოქმედებაში. ასე იქცევა თვით იაცენკოც, როდესაც წერს, რომ რაიდა რადიშჩევი გლუხობის ინტერესებს გამოხატავდა, ამიტომ შეიძლება და აუცილებელიცაა ვილაპარაკოთ რადიშჩევის შემოქმედების პარტიულობაზე.

მაგრამ არ უნდა დაგვაფიქვადეს, რომ პარტიულობა, როგორც ამას ლენინი განმარტავს, არის კლასობრივი წინააღმდეგობისა და ბრძოლის უმაღლესი განვითარების შედეგი, მისი პოლიტიკური გამოხატულება, რამაც ცხოვრებაში მკვეთრად იჩინა თავი პროლეტარული რევოლუციების ეპოქაში.¹ ამიტომაც ლიტერატურის პარტიულობის აღმოჩენისა და დასაბუთების მისია მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსებიდან ლენინს ხვდა წილად. ამდენად, მართალია ლიტერატურის პარტიულობა ლიტერატურის კლასობრიობის განვითარების შედეგია, მაგრამ ამასთან, ამ განვითარების სრულიად ახალი საფეხური, რომლის შექანიკურ გაიგივებას ძველ ფორმებთან, ზემოთაღნიშნულ ვულგარიზაციამდე შეუძლია მიიყვანოს მკვლევარი.

ლიტერატურის პარტიულობის გაგებაში საბჭოთა ლიტერატურის მკოდნეებისა და თეორეტიკოსების ერთი ნაწილი სხვა პოზიციაზე დგას. კერძოდ, ისინი ეყრდნობიან რა ლენინის შრომებს, საფუძვლიანად ამტკიცებენ, რომ პარტიულობა საერთოდ, და ლიტერატურის პარტიულობა, კერძოდ, რევოლუციურ განმათავისუფლებელი მოძრაობის პროლეტარული ეტაპისათვის არის დამახასიათებელი, და. ამდენად, სათავესაც

¹ კრ. «О политике партии в области лит. и искусства», 1958, გვ. 49.

¹ ახ. ლენინის წერილები — „Социалистическая партия и беспартийная революционность“ (1905) და «Неверные рассуждения «беспартийных бойкотистов» (1906).

სწორედ იმ ეპოქაში იღებს. ა. კარავანოვმა ერთ-ერთმა პირველმა საინტერესოდ და დამაჯერებლად დაასაბუთა ეს მოსაზრება თავის სტატიაში „ლენინი და „პარტიული საქმის ლიტერატურული ნაწილი“¹. მაგრამ არც ეს სწორი მოსაზრება დარჩა გაუყალბებელი. ზოგიერთი მკვლევარი ამ ამოსავალი საფუძვლიდან იმ დასკვნამდე მივიდა, თითქოს პარტიულობა მხოლოდ კომუნისტური იდეოლოგიისა და სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურის კუთვნილება იყოს. მათი დასკვნით, თუ კი კლასთა ბრძოლის მთელი წინააღმდეგობრიობა და ამ ბრძოლის პარტიული ხასიათი პროლეტარული რევოლუციების ეტაპზე მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობის მეოხებით გახდა ნათელი, მაშასადამე, საზოგადოებრივი განვითარების საკითხებზე პარტიული შეიძლება იყოს მხოლოდ მარქსისტულ-ლენინური შეხედულება. აქედან გამომდინარე კი ამტკიცებენ, თითქოს ლიტერატურისა და ხელოვნების პარტიულობა მხოლოდ იმ მწერალთა და ხელოვანთა შემოქმედებაში იჩენს თავს, რომლებსაც მომარჯვებული აქვთ სოციალისტური რეალიზმის მეთოდი. ასე, მაგალითად, ბ. ვიშნიაკოვი სტატიაში „კომუნისტური პარტიულობა — საბჭოთა მხატვრების შემოქმედებითი მეთოდის ფუნქციონირების პრინციპი“², პირდაპირ და კატეგორიულად აცხადებს, რომ „მხატვრული შემოქმედების პარტიულობა წარმოადგენს ტენდენციურობის უმაღლეს ფორმას და შესაბამება ხელოვნების განვითარების სოციალისტურ ეტაპს“.

ამ მოსაზრებით გამოდის, რომ ბურჟუაზიული ლიტერატურა და ხელოვნება არ არის პარტიული და ეს უკანასკნელი მხოლოდ სოციალისტური რეალიზმის, ან უფრო ვიწრო გაგებით, საბჭო-

თა ლიტერატურის კუთვნილებაა. ეს მოსაზრება ცალმხრივად დეკლარაციულად არასწორად განმარტავს ლიტერატურის პარტიულობის ლენინურ არსს. ლენინი პირდაპირ აღნიშნავდა ამა თუ იმ კლასის ინტერესების შეგნებულ სამსახურს, როდესაც თავის შრომაში „რამე მემკვიდრეობაზე ვამბობთ უარს“ წერდა, რომ „...არც ერთ ცოცხალ ადამიანს არ შეუძლია არ მიემხროს ამა თუ იმ კლასს (რაკი მან შეიგნო მათი ურთიერთდამოკიდებულება), არ შეუძლია არ გაიხაროს ამ კლასის წარმატებით, არ შეუძლია არ შეწუხდეს მისი მარცხის გამო...“¹

თავის გენიალურ სტატიაში კი, „პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა“, ლენინმა თქალნათლივი გახადა ბურჟუაზიული ლიტერატურისა და ხელოვნების „აბსოლუტური თავისუფლების“ ლოზუნგის ფარისველურ ხასიათი და ამდენად ისიც ბურჟუაზიული პარტიულობით გამსჭვალულ ხელოვნებად წარმოგვიდგინა. ასე რომ, პარტიულობის პრინციპის მხოლოდ სოციალისტური ლიტერატურის დამახასიათებელ თვისებად გამოცხადება ეწინააღმდეგება ლენინურ მოძღვრებას, ეწინააღმდეგება ისტორიულ ფაქტებს თუ თანამედროვე მოვლენებს. ბურჟუაზიული იდეოლოგიის დამოკიდებულებაში საბჭოთა ლიტერატურასთან და მის მეთოდთან, განა აშკარად არ ჩანს მისი კლასობრივი და პარტიული ინტერესები?

საინტერესოა და გასარკვევი კიდევ ერთი საკითხი ლიტერატურის პარტიულობასთან დაკავშირებით. მთელი რიგი მკვლევარებისა, ლენინის ცნობილ დებულებებზე დაყრდნობით, ანვითარებენ იმ აზრს, რომ ლიტერატურისა და ხელოვნების პარტიულობა მოითხოვს რამელიმე კლასის ინტერესების აშკარა და

¹ იხ. „კომპროსი ლიტერატური“ 1957 წ. № 1.

² იხ. კრ. «За социалистический реализм в изобразительном искусстве», 1958 г.

¹ ლენინი, თხზულებანი, ტ. 2, გვ. 664.

შეგნებულ სამსახურს¹. ლენინი სტატი-
აში „პარტიული ორგანიზაცია და პარ-
ტიული ლიტერატურა“ მართლაც უსვა-
მდა ხაზს იმის აუცილებლობას, რომ
„ფარისევლურად თავისუფალ, ნამდვი-
ლად კი ბურჟუაზიასთან დაკავშირებულ
ლიტერატურას დავუპირისპიროთ ნამდ-
ვილად თავისუფალი, პროლეტარიატთან
აშკარად დაკავშირებული ლიტერატუ-
რა“. სოციალისტური მწერლობისაგან
იგი მოითხოვდა აშკარად და თამამად გა-
მოსულიყო პროლეტარიატის პოლიტი-
კური ინტერესების დამცველად. ლიტე-
რატურისა და ხელოვნების პარტიულო-
ბის პრინციპის აღმოჩენა და ჩამოყალი-
ბება შეუძლებელი იქნებოდა, თუ კი
იგი არ იქნებოდა თვით ლიტერატური-
სა და ხელოვნების დამახასიათებელი,
აშკარად გამოხატული თვისება კლასობ-
რივი ბრძოლის განვითარების უმაღლეს
ეტაპზე, — პროლეტარული ბრძოლის
ეპოქაში. ამდენად პარტიულობა გუ-
ლისხმობს შეგნებულ ბრძოლას თავისი
კლასის ინტერესებისათვის. ბუნებრივია
პარტიული ლიტერატურაცა და ხელოვ-
ნებაც ასევე შეგნებულად გამოხატავს
თავის კლასობრივ ინტერესებს. რო-
გორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სოციალის-
ტური ლიტერატურისაგან ლენინი მოი-
თხოვდა აშკარად გამოეხატა პროლეტა-
რიატის ინტერესები, და ახალი, სოცია-
ლისტური რეალიზმის მეთოდის ლიტე-
რატურა, მართლაც, ასეთი აშკარა სახის
პარტიულობით ხასიათდება. მაგრამ ყვე-

ლაფერი ეს გულისხმობს თუ არა პარ-
ტიულობის აუცილებლად შეგნებულ გე-
მოხატვას ლიტერატურასა და ხელოვნე-
ბაში? ხომ არ შეიძლება თანამედროვე
პირობებში მწერალი თუ მხატვარი, შე-
უენობლად, ობიექტურად ანვითარე-
დეს თავის შემოქმედებაში რომელიმე
კლასის პოლიტიკურ ინტერესებს? ჩემი
აზრით, თანამედროვე დასავლეთის პრო-
გრესულ მწერალთა შემოქმედება შესა-
ძლებლობას გვაძლევს ამ კითხვებზე და-
დებითი პასუხი გავცეთ. თანამედროვე
დასავლეთელი მწერლების ერთი ნაწი-
ლი შეგნებულად დგას იმპერიალიზმის
მოწინააღმდეგეთა პლატფორმაზე და მ-
თი შემოქმედების პარტიული ბუნება
ყველასათვის თვალნათლივია, პირველ
რიგში თვით ამ მწერლებისათვის არის
ცხადი. მაგრამ ამასთანავე არის ისეთი
მწერლობაც (ამის რამდენიმე მაგალითი
ზემოთ იყო მოტანილი), რომელიც ჯერ
არ მისულა ლიტერატურის პარტიუ-
ლობის პრინციპის შეგნებულ აღიარე-
ბამდე, თუმცა თავისი მხატვრული არა-
ქტივით კაცობრიობის პროგრესის და
ამდენად სოციალიზმის საქმეს ემსახუ-
რება. ასე რომ, იმ ეპოქაში, რომელიც
ხასიათდება ლიტერატურისა და ხელოვ-
ნების პარტიულობით ფაქტიურად არ
შეიძლება იყოს პარტიული ინტერესე-
ბისაგან დაცლილი ლიტერატურა, თუ-
ცა ყოველთვის შეგნებულად როდი იქ-
ნება ეს პრინციპი გამოყენებული მწერ-
ლისა თუ ხელოვნების მიერ.

(დასასრული იქნება)

¹ იხ. შიგ. ა. ვარაგანოვის სტატია „Ленин и литературная часть партийного дела“, ჟურ. «Вопросы литературы», 1957, № 1, ან გ. კუნიცინის სტატია: «Великое открытие марксизма-ленинизма», ჟურ. «Вопросы литературы», 1960, № 4.

6. ოკოვსაი

საპარტეზლო ღიღროს „ენციკლოპედიაში“

დენი ღიღროს დაბადების 250 წლისთავის გამო

უდიდესი ფრანგი განმანათლებელი დენი ღიღრო ერთ-ერთი ყველაზე მკვეთრი ფიგურაა XVIII საუკუნის საფრანგეთის მწერლობასა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. დენი ღიღრომ — მწერალმა, ფილოსოფოსმა და საზოგადოებრივმა მოღვაწემ, რომელმაც ღრმა კვალი გააგლო სხვადასხვა ენარის მხატვრულ შემოქმედებაში და მეცნიერულ ლიტერატურაში, უპკნობი ძეგლი აიგო „ენციკლოპედიის“ გამოცემით, რომელმაც შექმნა მთელი ეპოქა არა მხოლოდ საფრანგეთის, არამედ მთელი ევროპის საზოგადოებრივ და კულტურულ ცხოვრებაში. ღიღროს „ენციკლოპედია“ წარმოადგენდა მესამე წოდების რევოლუციურ განწყობილებათა ზრდის და აღმავლობის გამოხატულებას. მასში ეპოქის ყველაზე მოწინავე პოზიციებიდან შექმდებოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფერო და ცოდნათა სხვადასხვა დარგები. ტექნიკური მიღწევები და ზუსტი მეცნიერებანი, ისტორია და კულტურული ცხოვრება — ყველაფერი აისახა ამ მრავალტომიანი, ფუნდამენტური გამოცემის ფურცლებზე. წარსულის გადმონათხების წინააღმდეგ ბრძოლაში „ენციკლოპედიის“ ავტორები ემყარებოდნენ მაძიებელი და მოწინავე გონების მონაპოვარს; ტირანიასა და ფანატიზმს უპირისპირებდნენ ადამიანის თავისუფლების, პროგრესისა და ჰუმანიზმის პრინციპებს.

„ენციკლოპედია“ მართებულადაა მიჩნეული იმ დროის ცოდნათა საერთო დონის ამსახველ, XVIII საუკუნის შუა წლებში სხვადასხვა საკითხებზე არსე-

ბული ცნობების შემაჯამებელ გამოცემად. ამიტომ მასში მოთავსებული სტატიები წარმოადგენს ჩვენთვის საგანგებო ინტერესის საგანს და საშუალებას გვაძლევს გავარკვიოთ და დაეადგინოთ წრე იმ მონაცემებისა საქართველოს შესახებ, რომლებიც იმ დროისათვის საესებით შემოწმებულ და მეცნიერულად საესებით უტყუარ ცნობებად ითვლებოდა.

„ენციკლოპედია“, რომელიც ღიღროს რედაქტორობით გამოდიოდა, თავის გარშემო იკრებდა ბევრ გამოჩენილ მეცნიერსა და ლიტერატორს, რომლებიც სტატიებს წერდნენ სულ სხვადასხვა თემებზე. წერილები საქართველოს შესახებ ეკუთვნის უმთავრესად ამ გამოცემის ერთ-ერთი მეტად აქტიური მონაწილის ლუი დე ჟოკურის კალამს. ჟოკური თავისი დროის გამოჩენილი მოღვაწე, ცნობილი იყო მეცნიერულ სამყაროში საფრანგეთის ფარგლებს გარეთაც, როგორც ბერლინის, სტოკჰოლმის და ლონდონის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი. ღიღროს „ენციკლოპედიისათვის“ იგი წერდა უამრავ სტატიებს და ამავე დროს ასრულებდა რედაქციის სწავლული მდივნის მოვალეობას. საქართველოზე დაწერილ სტატიებში ლუი დე ჟოკური ემყარებოდა ყველაზე ცნობილ და ავტორიტეტულ მასალებს, რომლებიც იმ დროს ჩვენი ქვეყნის შესახებ არსებობდა. უძველესი წარმოშობის ქვეყანა — საქართველო ევროპელებისათვის ცნობილი იყო როგორც ძველი, ასევე ახალი დროის ისტორიულ-ლიტერატურული მონაცემებით. ბერძენი და რომაელი ავტორების

თხზულებებმა ბევრი ძვირფასი ცნობა შემოინახეს უძველესი და ძველი საქართველოს სახელმწიფოებზე, რომლებთანაც ამ ანტიურ ქვეყნებს მიმოსვლა და ურთიერთობა ჰქონდათ. ამასთან, ევროპელ მოგზაურებს ჩაქონდათ ახალი ცნობები ჩვენი ქვეყნის იმდროინდელ მდგომარეობაზე. „ენციკლოპედიაში“ აისახა ერთი და მეორე მასალაც, და იმ სტატიების გვერდით, რომლებიც თანამედროვე საქართველოს მდგომარეობას აშუქებს, მოთავსებულია წერილები კოლხიდის, იბერიის, ფაზისის და სხვათა შესახებ, წერილები, რომლებიც შეიცავენ ძველი ლიტერატურის მონაცემებს. ამასთან ავტორი ცდილობს მოიყვანოს ნამდვილი ისტორიული მონაცემები ძველი საქართველოს სახელმწიფოებზე და ღრმად არ იჭრება მითოლოგიური მასალების გარკვევაში. ასე, მაგალითად, იმ დროის სხვადასხვა ლექსიკონებში და ცნობარებში ძველი ისტორიული ლიტერატურის ცნობებს ყოველთვის დიდი ყურადღება ექცეოდა; ძალიან დაწვრილებით იყო, მაგალითად, მოყოლილი მედვას თავგადასავალი. დიდროს „ენციკლოპედიაში“ მედვას შესახებ არის ცალკე სტატია, სადაც განხილულია ძველი ისტორიკოსების მიერ მედვაზე შემონახული მონაცემები, მაგრამ ეს სტატია მოკლეა და არ შეიცავს რაიმე დეტალებს არგონავტების ლაშქრობაზე.

უძველესი მითების დაწვრილებითი გადმოცემა არ იყო ამოცანა დიდროს „ენციკლოპედისა“, სადაც მთავარი მახვილი ყოველთვის გადატანილია ფაქტების მეცნიერულ ანალიზზე. „ენციკლოპედიაში“ მასალა ძველ საქართველოზე, მართალია, გამიზნულია წარსულის გასაშუქებლად, მაგრამ იგი ვაჭარებულა ისტორიულ ასპექტში და დაკავშირებულია თანამედროვეობასთან. ლაპარაკობს რა კოლხიდაზე, ეოკური არ იფიქრებს აღნიშნოს, რომ ამ ძველი ქვეყნის ტერიტორიას ახლა ეწოდება სამეგრელო (მეგრელია), რომ ძველ ფაზისს ადგილობრივი მკვიდრნი ეხლა

ეძახიან რიონს „ენციკლოპედიაში“ უძველესი და ძველი ისტორიის მონაცემები საქართველოზე გამოყენებულია შესაბირისპირებლად, ისტორიული განვითარების საერთო კანონზომიერებათა გასარკვევად და დასადგენად. შემთხვევითი არ არის, რომ კოლხიდისადმი მიძღვნილ სტატიაში ეოკური უძველეს მითებს კი არ მოგვითხრობს, არამედ მოჰყავს ციტატები მონტესკიეს „კანონთა სულიდან“, სადაც დიდი ფრანგი მოაზროვნე მსჯელობს რა ვაჭრობის როლზე, ლაპარაკობს ძველი დროის აყვავებულ კოლხიდაზე, რომელსაც სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდა სხვადასხვა ქვეყნებთან, ამასთან აღარებს უძველეს მონაცემებს იმ ცნობებს, რომელიც მაშინ არსებობდა თანამედროვე საქართველოზე, რომელიც თურქებისა და სპარსელების მიერ იყო შევიწროებული. მსგავსი მაგალითი ძალიან დამახასიათებელია დიდროს „ენციკლოპედისათვის“, რომლის შემდგენელნი გამოდიოდნენ ყოველგვარი ტირანიის წინააღმდეგ და თავისუფლებას მიიჩნევდნენ აუცილებელ საფუძვლად სახელმწიფოს ნორმალური განვითარებისათვის.

ამრიგად, „ენციკლოპედიაში“ მთავარი ყურადღება ექცევა მასალებს თანამედროვე საქართველოზე, რომელიც მასში საკმაოდ ვრცელადაა წარმოდგენილი. ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ „ენციკლოპედიაში“ საქართველოზე საერთო ზოგადი სტატიის გარდა, რომელიც სახელწოდება Georgia-ს ქვეშ არის მოთავსებული, აღფაშტურ რიგში გამოქვეყნებულია ცალკეული სტატიები და შენიშვნები საქართველოს კუთხეებზეც—ქართლზე, კახეთზე, იმერეთზე, სამეგრელოზე, გურიაზე; ცალკეა მოცემული ცნობები ჩვენი ქვეყნის მთავარ ქალაქებზე და მდინარეებზე. ამ სტატიების შინაარსს განსაზღვრავს ის მასალა, რომლებიც იმ დროს არსებობდა საქართველოს შესახებ ევროპულ ენებზე. ამიტომ, უწინარეს ყოვლისა, საჭიროა გავარკვიოთ, რა მასალით ისა-

რგებლა ეოკურმა თავისი შრომებისათვის.

XVIII საუკუნის შუა წლებისათვის ევროპაში მოპოვებოდა მრავალი ცნობა საქართველოზე, სხვადასხვა ევროპულ ენებზე დაწერილი. როგორც ცნობილია, XVII—XVIII საუკუნეები იყო აღმოსავლეთთან ევროპის პოლიტიკური და ეკონომიური ურთიერთობის გაძლიერების დრო. პოლიტიკურ მოღვაწეებს, ვაჭრებს, მისიონერებს, მოგზაურებს, რომლებაც აღმოსავლეთიდან ევროპაში ბრუნდებოდნენ, თან ჩაჰქონდათ ახალი ცნობები იმ ქვეყნებზე, სადაც მათ უხდებოდათ ყოფნა. იმ ხანებში გამოცემულ სამოგზაურო აღწერებში მრავალი ძვირფასი ცნობაა საქართველოზეც, მის პოლიტიკურ და ეკონომიურ მდგომარეობაზე, მის ბუნებასა და მკვიდრ მოსახლეობაზე. ეოკური თავის სტატიებში მიუთითებს იმ წყაროებზე, რომლითაც მას უსარგებლნია. მას მოჰყავს დასახელება იმ დროს ყველაზე მეტად ცნობილი შრომებისა — შარდენის, ტავერნიეს, ტურნეფორის, ლამბერტის, ცამპის, აერილის და სხვა ავტორთა თხზულებებისა. სწორედ იმ მონაცემებიდან, რომლებიც ამ ავტორთა შრომებში იპოვა, შეადგინა ეოკურმა თავისი სტატიები საქართველოზე, მაგრამ მეტი არ იქნება, თვალი მივადევნოთ რას მიჰქცია ავტორმა ყურადღება, რა ამოკრიფა ამ წყაროებიდან იმისათვის, რომ „ენციკლოპედიაში“ მოეთავსებია, როგორც დამახასიათებელი ცნობები მის თანამედროვე საქართველოზე.

სავსებით გამართლებულია, რომ ავტორმა საჭიროდ ჩასთვალა ცნობების მოთავსება მაშინდელ საქართველოში შემავალ ცალკეულ სამფლობელოებზე, საქართველოს დედაქალაქზე და მის მთავარ მდინარეებზე. ზოგიერთ სახელწოდებაში, რომელიც ეოკურს მოაქვს. შეიძინევა უზუსტობა, რაც დამახასიათებელი იყო იმ დროის შრომებისათვის. მაგალითად, სტატია თბილისის შესახებ სრულიად არ იძლევა ქალაქის ქართულ

დაწერილობას, იგი დასახელებულია Teflis ად, Taflis-ად, Tiflis-ად. ე. ი. გადმოგვეცემს დაწერილობებს, რომლებსაც ვხვდებით სხვადასხვა ევროპელი ავტორის შრომებში. ამ სახელწოდებით დასათაურებულ სტატიაში ლაპარაკია, რომ ქალაქი მდებარეობს მდინარე მტკვარზე, რომ იქ არის უძველესი ციხე-სიმაგრე, რომ ამ ქალაქში გაცხოველებული ვაჭრობა სწარმოებს. მტკვარზე მოთავსებულ სტატიაში ავტორი იძლევა ცნობებს მდინარის მიმართულებაზე, აღნიშნავს, რომ მტკვარი ერთვის კასპიის ზღვას, ასახელებს თევზებს, რომლებსაც მტკვარში იჭერენ.

საინტერესოა აღვნიშნოთ, რომ საქართველოს დედაქალაქს გარდა, როგორც ცალკეული სიტყვა „ენციკლოპედიაში“ აღფაბეტურ რიგში დგას სიტყვა გორი, რომლის გამო ნათქვამია, რომ ეს არის „პატარა ქალაქი აზიაში, საქართველოში, ქალაქი, რომელიც მდებარეობს ორ მთას შუა მოქცეულ დაბლობზე, მდინარე მტკვრის ნაპირზე, დაახლოებით 20 მალის დაშორებით თბილისის ჩრდილოეთით“ (ტომი VII). სრულიად აშკარაა, რომ ავტორმა გორს ყურადღება მიაქცია, ემყარებოდა რა მხოლოდ იმ მასალებს, რომლებიც ხელთ ჰქონდა, რადგან საქართველოს შესახებ დაწერილ თხზულებებში ეს ქალაქი ხშირად არის მოხსენებული, რამდენადაც იგი იყო ერთ-ერთი დასაყრდენი პუნქტი კათოლიკელ მისიონერებისა, რომელთა დახმარებას მუდამ მიმართავდნენ ევროპელი მოგზაურები და კომერსანტები. საქართველოზე არსებული ლიტერატურის ზასიათი ბევრად განსაზღვრავს „ენციკლოპედიაში“ მოთავსებული სტატიების თავისებურებას, მაგალითად, სტატია სამეგრელოს შესახებ მოცულობით ბევრად უფრო დიდია, ვინემ სტატიები ჩვენი ქვეყნის სხვა კუთხეებზე და, წარმოიდგინეთ, იმაზე მეტიც-კი, ვიდრე სტატია საქართველოზე მთლიანად. ეს ადვილად იხსენება იმით, რომ შარდენის შრომაში ძალიან დაწვრილებითაა აღწე-

რილი სამეგრელო, სადაც მან გაატარა საკმაოდ ხანგრძლივი დრო; რომ სპეციალურად სამეგრელოსადმი მიძღვნილი თხზულებები იმ მისიონერებისა, რომლებსაც XVII საუკუნეში იქ ჰქონდათ თავისი ცენტრები, მაგალითად, ლამბერტის, ცამპის და სხვათა შრომები. ამიტომ უკუერს ზოგჯერ მოსდის შეცდომა იხსენიებს რა სამეგრელოს, როგორც საერთოდ დასავლეთ საქართველოს სახელწოდებას. მაგალითად, უკუერი წერს, რომ ეს ქვეყანა — სამეგრელო დაყოფილია სამ პატარა სამფლობელოდ, რომელთა მთავრები ურთიერთისაგან დამოუკიდებელი არიან და გარკვეულ ხარკს უხდიან სულთანს (ტომი X).

რა წრის საკითხებია გაშუქებული საქართველოს შესახებ დაწერილ სტატიებში? ძირითადად ეს არის გეოგრაფიული, ეთნოგრაფიული ცნობები, ჩვენი ქვეყნის იმდროინდელი პოლიტიკური და ეკონომიური მდგომარეობის დახასიათება, ზნეჩვეულებების, ადათების, რელიგიის აღწერილობა. აღმოსავლეთის ქვეყნებზე იმ დროს არსებული გეოგრაფიული ცნობების უზუსტობის გამო, უკუერი ცდილობს დაწვრილებით გადასცეს მკითხველს ცნობები საქართველოს ცალკეული კუთხეების, მათი საზღვრების, მდინარეების, ბუნების შესახებ. ავტორი ჩერდება ჩვენი ქვეყნის იმდროინდელ პოლიტიკურ მდგომარეობაზე. აღნიშნავს მის დანაწილებას ცალკე სამთავროებად და ამ სამთავროების დამოკიდებულებას სპარსეთისა და თურქეთისაგან. „ენციკლოპედია“ იქმნებოდა ქვეყნებს შორის სავაჭრო აღებ-მიცემობის სწრაფი ზრდის ეპოქაში, როცა ძალიან გაძლიერდა კერძოდ საფრანგეთის ვაჭრობა აღმოსავლეთ ქვეყნებთან. ამიტომ საესებით ბუნებრივია, რომ უკუერის ყურადღების გარეშე არ დარჩენილა ეკონომიური ხასიათის ის მონაცემები, რომელთაც იგი შეხვდა დასახელებულ წყაროებში. იგი ჩამოთვლის მეურნეობის იმ დარგებს, რომლებსაც მისდევენ საქართველოში, წერს, რომ

საქართველოში მოჰყავთ კარგი ღვინო. ამასთან უკუერი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს აბრეშუმთა ვაჭრობას, ვაჭრობასთან დაკავშირებით ასეთი საგანგებო მითითება საესებით გასაგებია, რადგან XVIII საუკუნის საფრანგეთი დიდად იყო დაინტერესებული აბრეშუმით და ცდილობდა გაედიდებინა მისი შეზიდვა აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან.

„ენციკლოპედიაში“ საქართველოს შესახებ მოთავსებული სტატიები იძლევა ეთნოგრაფიული ხასიათის ცნობებს, აღწერს მოსახლეობის შემადგენლობას, აგრეთვე აშუქებს საქართველოს მკვიდრთა ყოფაცხოვრების და ზნე-ჩვეულებების ცალკეულ მხარეებს. ყველაზე დაწვრილებით ეს საკითხები განხილულია სამეგრელოს მიმართ; ამ კუთხეზე, გარდა ზოგადი სტატიისა, მოთავსებულია ცალკე სტატია „მეგრელების“ სახელწოდებით. ამ სტატიაში ავტორი მოგვითხრობს საზოგადოების სხვადასხვა კლასების ურთიერთობის შესახებ, აშუქებს ზნე-ჩვეულებებს და ადათებს, აგვიწერს სახლების შინაგან მოწყობილობა-მორთულობას. განსაკუთრებული ყურადღება აქვს მიქცეული ქართველების გარეგნობის აღწერას. ავტორი ძალიან ბევრს ლაპარაკობს ქართველი ქალების სილამაზეზე, რომლებიც, ამ თვისების გამო, ხშირად ხვდებიან თურქეთისა და სპარსეთის ჰარამხანებში. თავისუფალი აზროვნების სულსკვეთებით აღბეჭდილ „ენციკლოპედიაში“ არ შეიძლება მკაცრი გაკიცხვით არ ყოფილიყო მოხსენებული ყოველგვარი ძალადობის და ადამიანის პიროვნების ჩავერის გამოვლინებები ჩვენს ქვეყანაში. უკუერი აღშფოთებით წერს იმ ძალადობის ფაქტებზე, რომლებსაც ჩვენი ქვეყნის მიმართ მასზე უფრო ძლიერი მებობელი სახელმწიფოები იჩენდნენ. ასეთივე მკაცრი გულსწყრომით უკუერს მოაქვს შარდენისაგან ნასესხები ცნობები ქართველი ფეოდალების განუსაზღვრელ ძალაუფლებასა და ქვეშევრდომებზე მათი ძალადობის შესახებ. XVIII საუკუნის საფრანგეთში, ბურჟუაზიული რევოლუციის შემადე-

ბის ეპოქაში, ყოველგვარი მოვლენის გააზრება ხდებოდა ფრანგულ აბსოლუტიზმთან დაუნდობელი ბრძოლის თვალსაზრისით. ამიტომ ფეოდალური წყობილების და ტირანიის სისასტიკის მაგალითი, რომელ ქვეყანაშიც არ უნდა ყოფილიყო იგი, სასტიკ და დაუნდობელ კრიტიკას ექვემდებარებოდა, როგორც მთავარი დაბრკოლება ადამიანის თავისუფალი განვითარების გზაზე.

იმ წყაროების შესაბამისად, რომლებითაც ეოკური სარგებლობს, მას მოსლის თავის სტატიებში ცალკეული უზუსტობანი გეოგრაფიულ მონაცემებსა და აღწერილობაში. მრავალი ეს შეცდომა მოგვიანებით გასწორებულ იქნა „ენციკლოპედიის“ დამატებებში. როგორც ცნობილია, „ენციკლოპედიის“ გამოცემა, რომელიც დიდრომ 1750 წელს დაიწყო, თითქმის სამ ათეულ წელიწადს გაგრძელდა. „ენციკლოპედიის“ სასტიკ თავდასხმებს აწყობდნენ საზოგადოების რეაქციული წრეები, და პირველი შვიდი ტომის გამოცემის შემდეგ, მათ მიადწიეს იმას, რომ „ენციკლოპედიის“ გამოცემა აიკრძალა, მაგრამ დიდრო განაგრძობდა მუშაობას არალეგალურად და მიუხედავად ყოველგვარი სიძნელისა, შესძლო თავის დაწყებული დიდი საქმის დამთავრება. ცხრილებისა და ნახატების უკანასკნელი ტომების გამოცემა დასრულდა 1774 წელს, ხოლო ამის შემდეგ გამოვიდა კიდევ „ენციკლოპედიის“ დამატებანი. მესამე ტომში შეტანილია დაზუსტება საქართველოზე.

ეოკური უმთავრეს ყურადღებას აქცევს ჩვენი ქვეყნის იმდროინდელ მდგომარეობას და თითქმის არ ჩერდება მის ისტორიულ წარსულზე. სტატიებში მოხსენებული არ არიან საქართველოს ისტორიული მოღვაწეები, არ ვხვდებით თეიმურაზ პირველის, ქეთევან დედოფლის, არჩილ მეფის სახელებს, მიუხედავად ამისა, რომ ამ ისტორიულ პირთა ბედი და თავგადასავალი დაწვრილებით იყო აღწერილი იმდროს ევროპაში გამოცემულ რიგ თხზულებებში. საქართველოზე იმდროს

არსებული ლიტერატურა, რომელიც ცნობილი იყო დასავლეთში, ცოტა ცნობებსა და ცალკეულ აღწერილობებს როდი შეიცავდა XVII—XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან, მაგრამ ეს მონაცემები არ იყო მეცნიერულად დამუშავებული, მით უფრო, არსად ევროპაში გამოცემული არ ყოფილა საქართველოს თანმიმდევრული ისტორია. „ენციკლოპედიის“ უმეტესად იბეჭდებოდა ისეთი მონაცემები, რომლებიც მეცნიერულად დაზუსტებულად და შემოწმებულად ითვლებოდა. ამიტომ შესაძლებელია, ნაწყვეტ-ნაწყვეტი ისტორიული ცნობები, რომლებიც ცალკეულ მოგზაურთა აღწერილობებში იყო გაფანტული, სისტემაში ჯერ კიდევ მოყვანილი არ ყოფილა და ამიტომ ვერ მოხვდა ეოკურის სტატიებში. ისედაც, ეს სტატიები გამოირჩეოდა ერთგვარი ცალმხრივობით, სწორედ ისევე, როგორც ის მასალები, რომელთა საფუძველზე ეს სტატიები იწერებოდა. აქვე ვდნენ რა დიდ ყურადღებას პრაქტიკულ საკითხებს, პოლიტიკასა და ეკონომიკას, მოგზაურნი თავიანთ ჩანაწერებში თითქმის არ იძლეოდნენ ცნობებს ქართულ კულტურასა და ლიტერატურაზე გვერდს უვლიდნენ ენისა და დამწერლობის საკითხებს. ამიტომ სავსებით გასაგებია, რომ ეოკურის სტატიებშიაც ჩვენი ქვეყნის ცხოვრების ამ მხარემ ვერ ჰპოვა გაშუქება. ამავე მიზეზით „ენციკლოპედიის“ ყურადღების გარეშე დარჩა აღმოსავლეთის სხვა ხალხების მწერლობაც.

დიდროს „ენციკლოპედიის“ მოთავსებული სტატიები არ იძლევიან ამომწურავ ცნობებს საქართველოს შესახებ, მაგრამ ისინი მაინც წარმოადგენენ მნიშვნელოვან და საინტერესო მოვლენას. ესოდენ ზოგად და მრავალწახნაგოვან გამოცემაში საქართველოს შესახებ მოთავსებული სტატიებისა და შენიშვნების სიუხვეს არ შეეძლო ყურადღება არ მიექცია, და, მართლაც, საქართველოზე მოთავსებული მასალები იქცა კვლევის საგნად, შევიდა იმ ეპოქის მეცნიერული ინტერესების წრეში.

პალიმარ ჯიუჯი

საბავშვო ღმკის ოსტატი

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ შეიქმნა თავისი შინაარსითა და მიზანდასახულებით სრულიად ახალი საბავშვო ლიტერატურა, რომელიც კლასიკური მწერლობის დიდებულ ტრადიციებს აგრძელებს. ახალი საბჭოთა საბავშვო ლიტერატურის შექმნაში დიდი ღვაწლი მიუძღვით უფროსი თაობის მწერლებს. მათ შორის, ილია სიხარულიძეს, რომელიც სიკვდილამდე უანგაროდ ემსახურებოდა ჩვენი მომავალი თაობის პატრიოტული და ზნეობრივი აღზრდის დიდსა და საპატიო საქმეს.

ილია სიხარულიძის შეგნებულ ცხოვრება პედაგოგიური მოღვაწეობით დაიწყო (1913 წ.). იგი მთელი სიცოცხლის მანძილზე განუწყრელად ათავსებდა პედაგოგი-აღმზრდელისა და პოეტის მაღალ მოქალაქეობრივ მოვალეობას. შესანიშნავად იცნობდა რა პატარა მკითხველის სურვილებსა და მისწრაფებებს, იგი თავისი ლექსებით ყოველთვის გამოხატავდა მათი ცხოვრების ინტერესებს. ამის ცოცხალი მაგალითია პოეტის პირველი წიგნი «საბავშვო თამაშობანი ლექსებად», რომელიც 1925 წელს გამოქვეყნდა. ამ წიგნში დაბეჭდილი ლექსები: „აიწონა-დაიწონა“, „საქანელა“, „ყიყილიყო მამალო“, „ყვაო, ყვაო, ყვაიჩა-ლა“ და სხვ. ბავშვებისათვის საყვარელი ნაწარმოებები გახდა.

ილია სიხარულიძე თავისი ლექსებით თითქოს კვალდაკვალ მიჰყვება აკნიდან გადმოსულ პატარას, თითქოს ჩვილთან ერთად იზრდება მისი ლექსები, მას-

თან ერთად იდგამს ფეხს და სწავლობს ელურტულს.

როდესაც ვკითხულობთ ილია სიხარულიძის საბავშვო ლექსებს, ვგრძნობთ, რომ პოეტი საფუძვლიანად იცნობს ბავშვის ცნობიერების განვითარების საფუძვლებს სხვადასხვა ასაკში და აღსაზრდელთა თავისებურ სულიერ მოთხოვნილებებს. ამ მოთხოვნილებათა პასუხია პოეტის მიერ წარმოსახული სურათები, სადაც გამოხატულია ბავშვის სულიერ მისწრაფებების ყოველი ნიუანსი.

ჩვენს ქვეყანაში ბავშვის აღზრდის მთავარი მიზანია ცოდნის შექმნა, პატრიოტული და მოქალაქეობრივი გრძნობის, სწავლისა და შრომის ჩვევების, უფროსებისადმი პატივისცემისა და ჯანსაღი მეგობრობის სულისკვეთების გამოყვანა. ეს არის საბჭოთა სკოლის წმიდათა წმიდა მოვალეობა. ამ ამოცანის გადაწყვეტას ემსახურება ჩვენი საბავშვო ლიტერატურა და ილია სიხარულიძის შემოქმედებაც აქეთვე არის მიმართული.

პოეტი აღსაზრდელებს ზშირად ესაუბრება ბუნებაზე, მის მრავალფეროვნებასა და მშვენიერებაზე. ამით იგი ცდილობს განამტკიცოს მათში მშობლიური ქვეყნისადმი სიყვარული და თავდადება.

ილია სიხარულიძე დაკვირვებით აღევნებს თვალყურს, როგორ ყალიბდება ბავშვის ხასიათი. იგი ერიდება დაგვიხატოს მზამზარეული, უცვლელი ხასიათები და მკითხველის წინაშე შლის ხასიათის წარმოქმნის პროცესს. ხასიათის ჩამოყალიბებას, რა თქმა უნდა, მრავალი რამ განაპირობებს. მათ შო-

რის ერთ-ერთი უმთავრესია თამაში. საყოველთაოდ აღიარებული კონცეფციის თანახმად მომავალი შემოქმედელი ადამიანი თამაშით იწყებს შექმნას, შენებას. ამიტომ უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება, როგორ შინაარსსა და მიმართულებას მიიღებს ყმაწვილის თამაში. მათ შორის ყველაზე უბიარტესად და პერსპექტიულად შრომითი კოლექტიური თამაშია აღიარებული.

„ბავშვის ბუნებისათვის დამახასიათებელია, — წერდა მაქსიმ გორკი, — წარმტაცისადმი მისწრაფება. უჩვეულო და წარმტაცი ჩვენს კავშირში არის ის ახალი, რასაც მუშათა კლასის რევოლუციური ენერჯია ჰქმნის. აი, ამას მტკიცედ უნდა მივაპყროთ ბავშვთა ყურადღება. ეს უნდა იყოს მათი სოციალური აღზრდის უმთავრესი მასალა. მაგრამ ამის შესახებ უნდა ვუფაზოთ, ვუჩვენოთ ნიჭიერად, მოხერხებულად, ადვილად შესათვისებელი ფორმით“. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით გამოირჩევა ილია სიხარულიძის ლექსები: „პაწია ოსტატები“, „პატარა მებაღეები“, „ხურო“, „მჭედლები“, „გაზაფხულის დილა“, „ჩაი“ და მრავალი სხვა. „საჭიროა შეირჩეს, — წერდა მ. გორკი, — ისეთი სათამაშოები, რომლებიც ჭგუფურ თამაშს მოითხოვენ“, რადგან კოლექტიურ შრომა-თამაშში იბადება ურთიერთ პატივისცემის გრძნობა, მყარდება და მტკიცდება ნამდვილი მეგობრობა და ამხანაგობა. ერთი სიტყვით, საჭიროა ვიხელმძღვანელოთ ღონისძიებით: „თამაში არის ბავშვთა გზა იმ სამყაროს შეცნობისაკენ, რომელშიც ისინი ცხოვრობენ და რომლის შესაცვლელადაც მოწოდებული არიან“. მ. გორკის ამ მითითების ერთგვარ პოეტურ რეალიზაციას ვხედავთ ი. სიხარულიძის ზემოთ დასახელებულ ლექსებში. ცხოვრების მაგალითებით, დაკვირვებითა და გამოცდილებით ვიცით, რომ ბავშვზე დიდ გავლენას ახდენს საზოგადოებრივი მოვლენები. ამ გზით ფართოვდება ჩვენი ბავშვების გონებრივი ჰორიზონტი, მამების, უფროსების

გმირული შრომითა და გრანდიოზული მშენებლობით შთაგონებული ჩვენი მოზარდები აგებენ ელსადგურებს, ახალ სახლებს, ხიდებს, გაჰყავთ ვაშები და ისეთი ენთუზიაზმით და პათოსით მუშაობენ მშენებლობებზე, როგორც ნამდვილი მშენებლები. აი, ამიტომ მიგვაჩნია ი. სიხარულიძის ზემოთ აღნიშნული ლექსები საჭირო და მეტად სასარგებლო აღმზრდელობითი ხასიათის ნაწარმოებებად.

უბრალოება და ბუნებრიობა, ილია სიხარულიძის პოეზიის დამახასიათებელი თვისებაა. ამის საილუსტრაციოდ შეიძლება დავასახელოთ სასკოლო თემაზე შექმნილი ლექსები, რომლებიც გამოხატავენ იმ შთაბეჭდილებებს, რასაც ბავშვი ღებულობს სკოლაში სწავლის დაწყების პირველი დღიდანვე. ეს შთაბეჭდილებები, ბავშვის უშუალო განცდა და გრძნობა კარგადაა გამოხატული ლექსში „წელს სკოლაში მიმავარეს“. აქ შინაგანი სიმართლითაა გადმოცემული ბავშვის მღელვარება და სიხარული, რასაც ის განიცდის სკოლის კარების შეღების პირველი დღიდანვე.

ლექსებში „დაბრუნება სკოლაში“, „გამოცდები“, „სწავლის დაწყება“ და სხვ. კარგად არის გადმოცემული ჩვენი ბავშვების მისწრაფება სწავლისადმი. მაგრამ ავტორის მიზანია, არა მარტო სკოლაში მიღებული შთაბეჭდილებები დაუხატოს მოსწავლეებს, არამედ აღძრას ინტერესი და სიყვარული სკოლისა და მასწავლებლისადმი. პოეტის ჩანაფიქრი გამართლებულია. ნაწარმოების ძირითადი აზრი ნორჩ მკითხველს ღრმად სწვდება გულში. ი. სიხარულიძის ამ ლექსებით ერთხელ კიდევ დასტურდება, რაოდენ ღრმად იცნობს მწერალი ბავშვის ბუნებას, რა ახლოს არის იგი მის შინაგან სამყაროსთან.

თუ არა იმ სამყაროს ღრმა ცოდნა, რომელსაც მწერალი აღწერს და გადმოგვცემს, შეუძლებელია ბავშვის გონებაზე იმოქმედო და ხელი შეუწყო მის აღზრდა-განვითარებას. ი. სიხარულიძის

ჩინებულად აქვს შეგნებული ეს ამის ცოცხალი მავალითია მისი ლექსების ციკლი „კენკრა და ევკალიპტი“, რომელიც ბავშვს აცნობს, თუ დროის რა პერიოდში მწიფდება ან საღ და როგორ პირობებში იზრდება კანკური, ასკილი, მავალი, მარწყვი, ზღმარტლი, რა სარგებლობა მოაქვს ამ მცენარეებს ადამიანისათვის.

ილია სიხარულიძე თავის პატარა მკითხველებს აცნობს ისეთი თვისების ბავშვებს, რომლებიც მიბაძვის ღირსნი არიან. მწერალმა იცის, რომ ბავშვში დიდია მიდრეკილება მიბაძვისა მიბაძვა—ეს აღზრდის ერთ-ერთი მძლავრი საშუალებაა. ამიტომ, ბუნებრივია, დადებითი ხასიათების შექმნა ერთ-ერთი მთავარი პრობლემაა საბავშვო პოეზიისა. ასეთი მისაბაძი მხატვრული სახეა ლია („ჩვენი ლია“), რომელიც ბეჭითად შრომობს“.

საბავშვო მწერალი, რომელიც სპეციალურად ბავშვებისათვის წერს და მხოლოდ ამით გამოირჩევა კიდევ სხვა დარგის ლიტერატურული მოღვაწეებისაგან, არ შეიძლება შეიზღუდოს მართოდენ დადებითი პერსონაჟების ჩვენებით. ლექსში „ზარმაცი თოჯინები“ ილია სიხარულიძე გვიხატავს ცუდლუბი და ზარმაცი ბავშვების სახეებს, მაგრამ ალგორითულად. იგი თითქოს ვერ იმეტებს პატარებს გასაკიცხავად და თავისი გულისწყრომა თოჯინებზე გადააქვს. პატარა თოჯინები მოგვაგონებენ იმ ბავშვებს, რომლებიც დილით თავის დროზე არ დგებიან, პირს არ იბანენ, შრომასა და გარჯას ერიდებიან. ასევე ალგორითულ პრინციპზეა აგებული ლექსი „თითების დავა“, რომელშიც პოეტი გმობს პატივმოყვარეობას და კოლექტივისაგან განკერძოებულობას. იუმორს საბავშვო ნაწარმოებში მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება. ბავშვს ძლიერ უყვარს ჯანსაღი სიცილი. ი. სიხარულიძის ლექსები ამ მხრივაცაა საყურადღებო. ბევრი მათგანი გამსჭვალულია უწყინარი, თბილი იუმორით.

იგავ-არაკებს პოეტის შემოქმედებაში საკმაო ადგილი უჭირავს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია: „ბავშვი და წამალი“, „თხუნელი“, „მამლაყინწა“, „მამალი და ინდაური“, „კაკლის ხე და თხილი“, „მამალი“, „ქათამი და იხვი“ და სხვ. ამ იგავარაკებში იგი დასცინის და ამთარახებს ბუტიობას („მამლაყინწა“), კინკლაობასა და აყალმაყალს („ინდაური და მამალი“), ყალბ მედიდრობას („მამალი“), ზერელობას („კაკალი და თხილი“) და მრავალ სხვა მანკიერებას. პოეტის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მას მშვენივრად ეხერხება იგავებში ხორცშესხმულად და კონკრეტულად დაგვიხატოს როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი ხასიათები.

ი. სიხარულიძეს თუმცა მეტწილად მცირე ფორმის ლექსები აქვს, მაგრამ ყოველი მათგანი სიუჟეტური, გარკვეულ ამბავზეა აგებული. ამ მხრივ იგი აგრძელებს XIX საუკუნის დიდ წინამორბედთა შესანიშნავ ტრადიციებს, ხოლო ჩვენს სინამდვილეში იგი ერთ-ერთი პირველი წამომწყებია ამ საქმისა. იგი პოემებს ქმნის როგორც სკოლაძელო, ისე უმცროსი სასკოლო ასაკის მკითხველისათვის. ესენია: „ნათელას ფისო“, „საბაერო ვანგაში“, „გურის მამა“, „მზია, ბუზი და წიწილა“ და სხვ. განსაკუთრებით გვინდა შევჩერდეთ უკანასკნელზე, სადაც ყურადღებას იბურობს ის, რომ პოეტს პირველი სტრიქონიდანვე უშუალოდ მოქმედებაში შეჰყავს თავისი პერსონაჟები და მოქმედებაშივე გადმოგვცემს ნაწარმოების შინაარსს, რომელიც ესოდენ სურათოვნებით, ბავშვური გულუბრყვილობითა და ნათელი განწყობილებითაა გამსჭვალული. ორსტრიქონედის მარტივი ლექსობრივი სტრუქტურა შესაძლებლობას აძლევს პოეტს შექმნას მოკლე და ნათელი სასაუბრო პოეტური ფრაზა, რომელშიც პატარა ფერწერულ ტილოსავითაა ჩახატული მზიას, ბუზის და წიწილას თავგადასავალი.

იხაკი კახიშვილი

მხატვრული შემოქმედება და ლიტერატურული კრიტიკის საკითხები

მწერლობის მემკვიდრეობა ყოველ ეპოქას ახალი შუქითა და თვისებებით ევლინება. ყოველი ეპოქა ახალი პერსპექტივიდან უცქერის სულიერ წარსულს. საჭირო ხდება ხელახალი გააზრება იმისა, რაც გაგვიკეთებია და რასაც ვაკეთებთ. ყოველი ეპოქა ქმნის თავის არა მარტო მხატვრულ, არამედ კრიტიკულ ლიტერატურასაც, შეხედულებათა აღნაგობას. როგორც თანამედროვეობა, აგრეთვე მემკვიდრეობა, საჭიროებს შემოქმედებითს შეთვისებას. ასე საჭიროა ჩვენთვის დღეს, მივიღოთ და კვლავ გავიაზროთ გერონტი ქიქოძის კრიტიკული წერილები, რომელთა უმრავლესობა თავმოყრილია მისი თხზულებების პირველ ტომში. ბოლოსიტყვაობაში სარედაქციო კოლეგია გვაშენობს, რომ მკვლევარებს მოელის გ. ქიქოძის შემოქმედება, რომელიც „ხელს შეუწყობს ქართული აზროვნების ვალდებულებას“. მისი წერილების შეფასება რამდენადმე ქართული კრიტიკის ზოგი თვისების შეფასებაა.

როგორც უნდა იყოს მისი წერილის თვისებები, ისინი, ცხადია, გარკვეულ განზოგადობას ექვემდებარება. მიუთითებენ, რომ გ. ქიქოძე ბუნებით „რომანტიკოსი“ იყო. ერთი ამჟამად, რომ იგი არაა მკაცრი მეთოდოლოგიისა და მწყობრ ცნობიერ შეხედულებათა მიმდევარი. მისი მრავალი დაკვირვება ალღოსა და გუჟანს უფრო ემყარება. ასეთ თვისებას თვითონ ქიქოძე სხვა ხელოვანთა ბუნებაშიც ამჩნევს: გუდიაშვილს „ინტუიციის, ფანტაზიის“ ხელოვანად

მიიჩნევს; „ინსტინქტით წარმართი იყო“, — წერს ბარნოვზე; „რომანტიკოსი იყო სიყვარულის განცდაში“, — ამბობს თავისი საყვარელი მწერლის სტენდალის გამო. არ შეიძლება ითქვას, რომ მისთვის თანაბრად მნიშვნელოვანია არა მარტო ის, თუ რას იტყვის, არამედ ისიც, თუ როგორ იტყვის. მაგრამ მისი ზომიერად ხატოვანი, პოეტური ასოციაციებით შეზავებული, მე ვიტყვოდი, რამდენადმე ფრანგული ყაიდის, ნამდვილად კი ქართული სულით გამსჭვალული სტილი, მკითხველს კარგად აუწყებს მწერლისა თუ ხელოვანის შემოქმედებისა და ცხოვრების ხასიათს. სიზუსტისა და მოკლედ თქმის ნიმუშად გამოდგებოდა მისი სიტყვები, რომ ბარათაშვილის პოეზია ესაა „ფიზიკურ საგანთა დემატერიალიზაცია და სულის მატერიალიზაცია“ (გვ. 92). ქიქოძეს ჰქონდა თანამედროვეობისა და წარსულის ნატიფი შეგრძნება; ადარებდა რა წინამორბედთა და ჩვენი დროის კრიტიკას, იგი ამჩნევდა: „რარიგ შეიცვალა ჩვენი მხატვრული გემოვნება და ჩვენი ზნეობრივი შემეცნება“.

ევროპის ლიტერატურას ჰომეროსიდან დღემდე ერთიანი არსებობა აქვს, — წერს ერთი კრიტიკოსი. ყოველი მწერალი სულიერი წარსულისადმი მიმართებითაც ფასდება. წარსულის შემოქმედებითი ათვისება მისი უკვდავების შეგრძნებასაც გულისხმობს. ამ სულისკვეთებითაა გამსჭვალული გ. ქიქოძის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო საყურადღებო წერილი „ქართული კულ-

ტურის ტრადიციები და ილია ჭავჭავაძე". ამ წერილში გატარებულია ის აზრი, რომ ქართულ მწერლობაში არასოდეს შეწყვეტილა ელინური კულტურის ნაკადი, რომ ჩვენი კულტურის უმაღლესი აყვავება დაიწყო ელინიზმით, რაც სხვადასხვა სახითა და გზით გურამიშვილამდე აღწევს. იგულისხმება რუსთველისა, ჩახრუხაძისა და შავთელის, ექვთიმე და გიორგი ათონელის და სხვა ქართველ ფილოსოფოსთა ნაწარმოებებში უმჭიდროესი სიახლოვე წარმართული საბერძნეთისა და ბიზანტიის ტრადიციებთან. ქართულ კულტურას არ დასჭირებია კლასიკური ბერძნული კულტურის ხელახალი აღმოჩენა. განა მრავლისმეტყველი არაა ის ფაქტი, რომ საქართველოში XVIII საუკუნეშიც ცოცხლობს ელინური ტრადიცია და ქართულ ხელნაწერში არისტოტელესა და პლატონის სურათებია გამოხატული!

აშკარაა ელინიზმის გავლენა ქართულ მწერლობაში სინამდვილის ასახვის განვითარებაზე. მაგრამ ეს მოვლენა იმთავითვე როდი იჩენს თავს ჩვენს მწერლობაში.

როცა ქართულ მწერლობაში სასულიერო პირნი ნაკლებად ამჩნევენ ყოველდღიურ რეალობას და უფრო ქებათა შესხმით არიან გაართულნი (წამებულთა აღწერა ეს თავისებური პანეგირიკია), მათს ნაწერებში ჯერ კიდევ არ შეიმჩნევა სხვადასხვა სტილისტური ხაზი. მაგრამ უკვე ის ფაქტი, რომ უბრალო „მეხამლე“ (მეჩქემე) ვესტაბი მცხეთელი და უბრალო „ხელოვანი, კეთილად-შემზავებელ სულელთა მათ საცხებელთა აბო“ — მდაბიონი — საგანგებო და პრობლემატური ყურადღების ღირსნი გამხდარან, ნიშნავს, რომ წამებათა და ქებათა ავტორებს სინამდვილის წარმოსახვისას არა აქვთ რა საერთო სტილთა საფეხურების კლასიკურ წესთან, რომლის მიხედვით ყოველდღიური სინამდვილე და მდაბიო კაცი არ შეიძლება ყოფილიყო სერიოზული განსჯის საგანი და დახვეწილი სტილის ღირსი. „წამება აბო“ რეალიზმი თავისუფალია

შეზღუდული წოდებრივი ზნეობისაგან. გ. ქიქოძის სიტყვებით, ესაა „ეკლესიური დემოკრატიზმი... მეფენი და მონანი, ერისთავნი და ერნი თანასწორნი არიან ღვთის სამსჯავროს წინაშე“ (გვ. 41), ხოლო როცა ჩახრუხაძისა და შავთელის ხანაში თავს იჩენს ქართულ მწერლობასა და აზროვნებაზე ელინისტური და სხვა გავლენები, ერთის მხრივ წამიერ ყოვნდება ბიბლიური რეალიზმის დემოკრატიულობის განვითარება, და მეორეს მხრივ, შემოდის ახალი სტილისტური და აზრობრივი ნაკადები (მათ შორის ელინურიც). მაგრამ ეს სტილისტური სიახლენი, ჩვენი ფიქრით, უფრო ხშირად ბერძნული მხატვრული ნაწარმოებებიდან კი არ მოდის, არამედ ფილოსოფიიდან და კლასიკური რიტორიკიდან; შეიძლება, ასეთი წარმოშობისაა „აბდულ-მესიანიში“ ერთი და იგივე თემის ვარიაციული განმეორებანი. მაგრამ, მიუხედავად სხვადასხვა გავლენისა, ქართული მწერლობა, თავის საუკეთესო ნიმუშებში, ინარჩუნებს თვითმყოფადობასა და სიახლეს. წერილში რუსთაველზე გ. ქიქოძე სამართლიანად შენიშნავს, რომ, მართალია, ჰვეანან ერთმანეთს რუსთაველისა და ნიზამის გმირები, მაგრამ ეს უკანასკნელნი მოკლებულნი არიან რუსთაველის გმირთა „ზნეობრივ სტოიციზმს“ (გვ. 26). „ვეფხისტყაოსნის“ გმირთა ეს სტოიციზმი, უთუოდ, შეიცავს ქრისტიანული ასკეტური გამძლეობისა და კლასიკური საბერძნეთის სრულქმნილი ადამიანის კულტსაც, აღმოსავლური მგრძნობელობით შეფერადებულს. შეიძლება ითქვას: ტარიელი ფეოდალური ეპოქის ოდისევსია, — ოდი სევსისებრ, მასაც სატროფოსადმი ერთგულება ატარებს სხვადასხვა ქვეყნად. როგორც ოდისევსის, ასევე ტარიელის ზნეობრივი სიმტკიცე მხოლოდ წამიერ იბზარება; ვავიხსენოთ, რომ რუსთაველის გმირთათვის უცხო როდია იმგვარი ცოდვანი, როგორიცაა ოდისევსის ყოფნა კირკესთან. მაგრამ ისიც აშკარაა, რომ, თუ პომპროსის პოემები ე. წ. გმირულ ხანას ეკუთვნის, „ვეფხისტყა-

ოსანი“ უფრო პოსტ-გმირული, პოსტ-პეროიკული ხანის ნაწარმოებია. მეტად საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ რუსთაველის პოემაში ცნობილი გამოთქმა „საქმენი საგმირონია“ თითქოსდა ფორმულის სახით გამოხატავს ე. წ. გმირული ხანის სულისკვეთების დედააზრს. ამასთან დაკავშირებით, იქნებ ისიც ვასათვალისწინებელი იყოს, რომ „ქართლის ცხოვრების“ (ლეონტი მროველი) პირველ მონაკვეთში აღამიანთა შესამკობ უმაღლეს და თითქმის ერთადერთ ეპითეტად გამოყენებულია სიტყვა „გმირი“: „და იყო ესე თარგამოს კაცი გმირი“, „გამოჩნდეს კაცი რვანი, გმირნი“, „პაოს უმეტეს გმირ იყო ყოველთა“, „მცხეთოს უგმირეს იყო სსუათა მათ“ და სხვ. იქნებ ჩვენი მატიაანის დასაწყისი ისევე ეყრდნობა საგმირო პოეზიას, როგორც, მაგალითად, „ბრიტანეთის მატიაანე“.

გ. ქიქოძე სამართლიანად ამხვეილებს ყურადღებას იმაზე, რომ რუსთაველის გმირები შუასაუკუნეებსაც ეკუთვნიან და ჰუმანიზმის მშობელ ახალ საზოგადოებასაც. საგულისხმოა, რომ კემბრიჯელი მეცნიერი ს. მ. ბოტრა წიგნში „საგმირო პოეზია“ (ლონდონი, 1961) „ვეფხისტყაოსანს“ განიხილავს „ნიბელუნგებისა“ და ისეთ ნაწარმოებებთან ერთად, რომელნიც საგმირო პოეზიისა და რომანტიკულრაინდული პოეზიის თვისებებს შეიცავენ: „ვეფხისტყაოსანი რთულ და საოცარ ამბებს მოგვითხრობს, ბრძოლებსა და ფიზიკურ ძალას აგვიწერს, მაგრამ მთლიანად გამსჭვალულია მძლავრი სიყვარულის სულისკვეთებით, რომლის გამო გმირნი მრავალ ჭირვარამს უძლებენ და საგმირო საქმეებს სჩადიან. მაგრამ ამ ნაწარმოებში გმირული თავდადება და გმირული მეგობრობა ექვემდებარება მგზნებარე, იდეალურ სიყვარულს. ეს არაა საგმირო პოეზია... ეს ბუნებრივი გადასვლა საგმირო პოეზიიდან რომანტიკული სულის პოეზიაზე ხდება მაშინ, როცა ფეოდალურ საზოგადოებას აღარა სწამს თავისი ძველი მრწამსის და უფრო ამადლე-

ბულსა და რთულს მრწამსში ეძებს შთაგონებას... გადასვლა საგმირო პოეზიიდან რომანტიკული სულის პოეზიაზე, ჩვეულებრივ, კულტურულ, არისტოკრატიულ საზოგადოებაში ხდება... რომანტიკულ პოეზიაში გადაზრდისას საგმირო პოეზია იძენს ლირიკულ სულს, ეგება ნახ განცდებსა და წარმტაც სანახაობებს... პოსტ-პეროიკული პოეზია ცდილობს უეცოა შექვი მოჰფინოს მოვლენებს, მიანიჭოს მათ სიმბოლური ან ალევგორიული მნიშვნელობა, როგორც დიდ მეტაფიზიკურ მდგომარეობათა გამოხატულებებს... ორი ქალი, რომელთაც ვეფხისტყაოსნის გმირნი ეგზომ თავდავიწყებით ეთაყვანებიან, თავისთავად ქალობის იდეალური ტიპებიც არიან...“ (ბოტრა, გვ. 561-567). აქვე გავიხსენოთ გ. ქიქოძის დაკვირვებაც, რომ რუსთაველს უხვ მასალას მისცემდა პოემისათვის, არისტოკრატიული საზოგადოების „რომანტიკული ეპიზოდები“, რომელნიც თამარ მეფის წინააღობიდან მემბტიანეებსა და მერჩულეს აქვთ მოხსენებული.

„ვეფხისტყაოსნის“ უდიდესი ავტორიტეტისა და ქართულ მწერლობაზე ელინიზმის გავლენის საფუძველზე, გ. ქიქოძე გაბედულად იცავს იმ აზრს, რომ ირანული გავლენა მე-16 და მე-17 საუკუნეთა ჩვენს მწერლობაზე „უაღრესად ფორმალურია“. მართლაც და, ირანული გავლენა რომ მძლავრი ყოფილიყო, საბაბს „სიბრძნე სიცრუისა“ ვერ იქნებოდა აღბეჭდილი ეგზომ დიდი რეალიზმითა და ახალი ეპოქის სულით. წერილში საბა-სულხან ორბელიანზე გ. ქიქოძე აღნიშნავს, რომ საბას წიგნში ზოგ არაკს (მაგ. „კეისროს მავისტროს“), ძველ როგორც „სიბრძნე ბალავარისაში“, ჩართულ ზოგ არაკს, რეალისტური ნოველის ხასიათი აქვს. ეს ნაწარმოებები, ბოკაჩოსა და ჩოსერის წიგნების შემდეგ, საგულისხმო მასალაა ნოველის ისტორიისათვის. მოსალოდნელი კი იყო, რომ ეს თავს გამოიჩინდა შკლოვსკის „მხატვრულ პროზაში“, სადაც განხა-

ლულია მოთხრობის განვითარება და ნაირსახეობანი.

რადგან ჩვენი კულტურა, აყვავების ხანებში, ახლოს იყო კლასიკურ მსოფლგანცდასთან, ქიქოძე ლოგიკურად დაასკენის, რომ ილია ჭავჭავაძის თაობისა და მისი უშუალო წინამორბედების შემოქმედება ქართულ აზროვნებაში ახლის დაწყებად იყო და კავშირის განახლება კლასიკურ მსოფლგანცდასთან.

გ. ქიქოძე მოაგონებდა მკითხველს, რომ ბარათაშვილი ეროვნული სულის კლასიკური გამოხატვლების — რუსთაველისა და გურამიშვილის — ხაზს აგრძელებს. „მომეც დათმობა სურვილთა, მფლობელო გულს-თქმათაო!“ — აცხადებს ავთანდილი (თავი „ლოცვა ავთანდილისა“). ამ პირობაფიული ქდერადობის სტრიქონთან ახლოსაა ბარათაშვილის „ჩემი ლოცვის“ ხმა: „გულთამხილავო“ და მერე „...მოეც მის სადგური მყუდროებისა...“. ეს არ ნიშნავს რომ ჩვენი ორი პოეტი აქ ქრისტიანულ დოგმებს ეყრდნობიან. თუმცა, ისიც აშკარაა, რომ მათი მრწამსი არ გამოირჩეხავს გარკვეულ მეტაფიზიკურ საწყისს, სარწმუნოებრივ გრძნობასაც. გ. ქიქოძე მშვენიერად ახასიათებს რუსთაველის პოემის დიდებულ ეპიზოდს, სადაც წარმოსახულია ტარიელის ვეფხეთან შებმა („მომეგონა ოდეს ჩემსა საყვარელსა წავეყიდე“). ამ ეპიზოდს ქიქოძე იმის ნათელსაყოფად იმარჯვებს, რომ „რუსთაველს მშვენიერად ესმოდა ბუნების შინაგანი მთლიანობის იდეა... იმ მსოფმხედველობის ღრმა აზრი, რომლის ნიადაგზე ფარაონებს ქებად მიიჩნდათ, როცა მათ გაუხედნავ მოზერებს ან ონავარ მხეცებს ადარებდნენ... რომ ჭალვაყის სიყვარული არის არა მარტო შეყრა, არამედ შეტაკებაც, რომ სქესობრივ სიყვარულში არის ბრძოლის და სიძულვილის მომენტიც, რომ ის საბედისწეროდ უახლოვდება სიკვდილს“ (გვ. 14). რუსთაველის მიერ სიყვარულის ეს ოდენ რთული რაკურსიდან დანახვა იშვიათია მსოფლიო ლიტერატურაში. ასევე რთულია და გასარწმუნებელი ბა-

რათაშვილის დამოკიდებულება ყოფისადმი. ამიტომ ვერ დავეთანხმებით ქიქოძეს, როცა მშვენიერს წერს: „რათაშვილზე ამბობს, რომ „ჩემი ლოცვის“ ავტორი მოკლებულია „რელიგიურ გრძნობას“ (გვ. 87).

უილიამ ბლუიკი წერს: „წინააღმდეგობათა გარეშე არ არსებობს წინსვლა. მიზიდულობა და განზიდულობა, გონება და ძალა, სიყვარული და სიძულვილი აუცილებელია ადამიანის არსებობისათვის“. აქ ანტიკური სიმშვიდითაა აღიარებული ცხოვრების წინააღმდეგობანი, როგორც ესაა, მაგალითად, ბარათაშვილთან, რომელიც ხან ადამიანური პასუხისმგებლობისა და მოვალეობის გასარწმუნოებით, ხან რელიგიური მორჩილებით პოზიტიური მრწამსისაკენ მიიღტვის. შეიძლება ითქვას, რომ ბარათაშვილის პოეზიის ლირიკული გმირი ორ მსოფლგანცდის შორის მერყეობს: ერთმანეთს ეკამათება ქვეყნიერების ტივილთა რელიგიური და არარელიგიური გააზრება. წუთისოფლის, აღუვებელი საწყაულის ამოების მატერიალურ პლანს, ვარსკვლავიან ცას ჩვენს ზემოთ. იგი უპირისპირებს სულიერ გამარჯვებას, ზნეობრივ კანონს ჩვენს გულში. იგი ხან ქედს იხრის ღვთაების წინაშე, ხან აღიარებს, რომ თუმც ამოებათან სდევს ადამიანს, მაინც არა არის რა ადამიანზე დიადი. ასე, ბარათაშვილის ლირიკაში ერთმანეთს უპირისპირდება ცხოვრების ორი გააზრება: ეს მის ლირიკას მშფოთვარე ხასიათს ანიჭებს, როგორც ეს, საერთოდ, დამახასიათებელია ანალიტიკური ბუნების ლირიკისათვის. მისი ლირიკისათვის უცხოა, მაგალითად, „დავითიანის“ საგალობელთა სიმშვიდე, სიკეთის აბსოლუტური რწმენისაკენ მომდინარე.

ამასთან დაკავშირებით გავიხსენოთ ქიქოძის შენიშვნა, რომ „დავითიანი“, რომელიც „ღრმად ტრაგიკული და პესიმისტური ჩანს თავის ცალკეულ ნაწილებში, მთლიანად სიკეთის გამარჯვების რწმენითაა გაერთიანებული. ეს რწმენა დაკავშირებულია ქრისტიანული გამოხ-

სნის იდეასთან და რაციონალისტურ მსოფლმხედველობასთან“ (გვ. 59). მართლაც ქართლისა და საქუთროს ჭირზე მგოდები პოეტი არაა ბოლომდე ტრაგიკოსი პოეტი, იმ გაგებით, რომ მის მწუხარებას სკარბობს უზენაესი ხსნის მოლოდინი, რაც ეწინააღმდეგება ტრაგიკულ შეგნებას. გავიხსენოთ, რომ წამება არა სასოწარკვეთილებით, არამედ აღტკინებით თავდება. შუშანიკის ტრაგიკში როდია დაუსაბამო, რადგან მის ტანჯვას ანელებს იმის შეგნება, რომ ეს გზა ნეტარებისა და ხსნისაკენ მიდის. „გუემათა ამით ჩემთა და თრევათა და შეურაცხებათა — მივემთხუე მე დიდებასა და პატივსა ცათა შინა დაუსრულებელსა“, — ამ რწმენით კვდება შუშანიკი. მოწამის აღწერაში ამოოდ დამაშვრალი სულიერი სიმტკიცის ტრაგიკს ანელებს ან აუქმებს ხსნისა და ნეტარების მოლოდინი. ამიტომ, რომ მოწამეთა მიმართ ქებანი შეიქმნა და არა გოდებანი.

მაღალი კულტურითაა დაწერილი ქიქოძის ეტიუდები ჩვენს მოღვაწეებზე — ფიროსმანზე, კაკაბაძეზე, სარაჯიშვილზე, მესხიშვილზე, ი. ნიკოლაძეზე, სახოკიაზე, ნ. ნიკოლაძეზე, ნუცა ჩხეიძეზე, შ დადიანზე, ლ. ასათიანზე და სხვ. ამ ეტიუდთაგან ზოგი შემუშარისტული ხასიათისაა. აქ ქიქოძე გვევლინება ზნეობრივი სისპეტაკის ქომავად და სულღერი ცხოვრების რთულ ვითარებათა გამგებად. მას მიაჩნია, რომ პოზის მოყვარული არ შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი ხელოვანი. მისი ეტიუდი ნუცა ჩხეიძეზე თავისებური ქებაა სულის სიწმინდით განათებული მაღალი ნიჭისა. დიდი სითბოთია დაწერილი ეტიუდი ლადო გუდიაშვილზე. ფერწერულ ტილოთა ქიქოძისეული განმარტებანი ზოგჯერ მეტისმეტად გაბედულია, მაგრამ ყოველთვის საინტერესოა. იგი ამბობს, რომ გუდიაშვილის ტილოებზე სქესობრივი სიყვარული, უწინარეს ყოვლისა, გააზრებულია როგორც აღერსი და რომ ამ აღერსის სიმბოლო სუსტი ნიაბორია; ზოლო ქალის მოღარავე ლომი, ვეფხვი

ან ორანგუტანგი სიმბოლოთა ადამიანზე პირველყოფილი სტიქიურ ძალების გამარჯვებისა, სახება იმ შთარეულ ენობაქისა, როდესაც მამაკაცი ქალს კი არ ელაციცებოდა, არამედ მკაცრი ორთაბრძოლით იმორჩილებდა.

უკვე ცხრას ათ-იან წლებში ქიქოძე ხელოვანთა შესახებ წერს უაღრესად პროფესიულად. წერილები როდენზე (1912 წ.) და კ. მენიზე (1913 წ.) იმ დროის ხელოვნების ისეთი ცოდნითა და გაგებითაა დაწერილი, თითქოსდა მათგან დროის დიდი მანძილით იყოს დაშორებული. მან კრიტიკული თვლით შეხედა იმ დროის ხელოვნებას, რომელშიც ანტიკური სამყაროს „ფარული სიდიადისა და მონუმენტულობის“ ნაკლებობა შენიშნა. მან მხარი აუქცია მალევიჩ-კანდინსკების ქაოსს, და დაინახა, რომ აგრეთვე „მოიპოვებთან ოცნებისა და ეთიკური მოქმედების ადამიანები“ — როდენი და სხვ.

გერონტი ქიქოძის წერილები ვოლტერზე, ბალზაკსა და სტენდალზე ამ მწერალთა თხზულებების ნებისმიერ ენაზე გამოცემას დაამშვენებდა. ცხადია, ეს არაა პრობლემური წერილები; მათში პოპულარულადაა გადმოცემული საკითხი. მაგრამ ეს წერილები მწერალსაც გვაცნობენ და ახალ ფიქრებს ადგილძარავენ.

ქართული კრიტიკული პროზის (და არა ლიტერატურული კრიტიკის) საინტერესო ნიმუშია ქიქოძის ეტიუდი „ძველი იბერიელების ფსიქოლოგიიდან“. ქიქოძის ყოველი წერილი მხატვრული შემოქმედების პატივისცემის სულითაა გამსჭვალული. მან იცის, რომ „კაცობრიობას ფრთები სჭირდება, ორი დიდი ფრთა, რათა ცხოვრების პროზა, გმირული სინამდვილე მაღალი პერსპექტივებიდან დაინახოს... და თუ ასეთი ადამიანები არ ყოფილიყვნენ, კაცობრიობა ვერასოდეს გამოვიდოდა გვიმრაში მტოცავი არსების მდგომარეობიდან და საბოლოოდ ემპირიზმის ქაობში ჩაიფლობოდა“ (გვ. 100).

გერონტი ქიქოძის წერილებში როდია მოცემული მწერალთა შემოქმედების მრავალმხრივი განხილვა და უცილობელი დასკვნები. ის, რაზეც გ. ქიქოძე თავის წერილებში ჩერდება, ის, რაზეც იგი არ ჩერდება, მისი რამდენადმე ხატოვანი თხრობა, მის წერილებში წარმოქმნის იმ განსაკუთრებულ განწყობილებასა და აზრობრივ წრეს, რომელიც აუცილებელია ნაწარმოების, მწერლისა და ეპოქის ხასიათის გასაცნობად, გასაგებად და შესაგვრნობად. პატარა მისი ხატოვანი ეტიუდი ჩვენს რომანტიკოსებზე, მაგრამ მასში ნათლად ჩანს ხასიათი და სულიერი ტკივილები იმ თაობისა, რომლის პოლიტიკური პოზიცია გაორებულია, ვხედავთ ამ თაობის იმ პოეტს, რომელსაც თავისი პიროვნება „ხესაზოგადობრივ, მეტაფიზიკურ“ სიმაღლეზე აეყვანა.

ლიტერატურული კრიტიკის ზოგი წერილი მწერალს განმარტავს, მის პორტრეტს წარმოსახავს, ხოლო ზოგი წერილი კი უფრო თვით ნაწარმოების გაგება — შეფასებაში გვეხმარება. ცხადია, სხვაობა კრიტიკის ამ ორ ნაირსახეობას შორის არასოდეს არაა სრული და აბსოლუტური.

როგორც ქიქოძის ზოგი წერილის სათაურიც მოწმობს („თამარ მეფის და შოთა რუსთაველის პორტრეტისათვის“, „ილია ჭავჭავაძის პორტრეტისათვის“, „აკაკი წერეთელი როგორც პორტრეტისტი“, და სხვა), იგი უფრო მწერლის პორტრეტს ქმნის, ვიდრე ნაწარმოებს აშუქებს. ასეთი ხასიათისაა წერილი „რომანტიკოსთა თაობა“, რომელიც აგვიწერს ვაზის ფანჯატურებში გაშლილ მსუფრას, მიმჭრალ სანათურებს, მუსიკას, და იქა პრინცი აშულთა შორის ან მენესტრელი, წინანდალს შემბრჩენილი, „რომელსაც იქ ცოტათი, ასე ექვსი მსაუკუნე დაგვიანებია; შემდეგ წარმო-

იდგინეთ...“, და ასე წარმოიქმნება ალ. ჭავჭავაძის პორტრეტი, რომელშიც ატრის „უკანასკნელი წარმომადგენელი იმ პრაქტიკისა, რომელთა ლექსები განზრახულია შეყვარებულთა და მოქეთქეთთა ძამღერებლად“ (გვ. 84). სხვათა შორის, ზოგი დაეკვებას გამოთქვამს, არის თუ არა ალ. ჭავჭავაძე რომანტიკოსი. ვფიქრობთ, რომ ასეთ შემთხვევაში ისინი ეფუძნებიან არა ისეთ ლექსებს, როგორიცაა „გოგჩის ტბა“, არამედ ისეთ ლექსებს, რომლებშიც იგი ნაკლებად უღებებს ყურს საკუთარ შთაგონებას.

საინტერესოა ქიქოძის რამდენადმე გადაჭარბებული განცხადება, რომ წარსულ საუკუნეში არც ერთ ქართველ მწერალს ყაზხეგივით არ უგრძენია ის დისპარმონია და ანარქია, რომელიც ზნეობრივი ცხოვრების სფეროში არსებობს.

გერონტი ქიქოძის მიერ XIX საუკუნის ჩვენს მწერლებზე შექმნილ წერილთაგან გამომდინარეობს ის დედაზრი, რომ კაცობრიობის ისტორიაში ასე მცირერიცხოვანი საზოგადოებრივი ძალები ესოდენ მძლავრად იშვიათად შებმნიან რეაქციის შემოტევას და იშვიათად წამოუყენებიათ ესოდენ მაღალი ზნეობრივი იდეალები.

გ. ქიქოძის წერილები ხასიათდება თვითმყოფადობითა და სიახლით. იგი არავის არა ჰგავს. მისი კრიტიკული პროზა მკიდროდ იყო დაკავშირებული თანამედროვეობასთან, ჩვენს დროსთან, ჩვენი სინამდვილის სასიცოცხლო ინტერესებთან. ყოველთვის ან თითქმის ყოველთვის საგულისხმო იყო ის, რასაც იგი იწონებდა; რასაც იგი არ იწონებდა. მისი დეაწლი ჩვენი კულტურის წინაშე დღესაც მონაწილეობს ქართული მწერლობისა და აზროვნების მართებული განვითარების გზების ძიებაში.

ს. ტინსაძე

ნეოკოლონიზაციის იდეოლოგიის საკითხისათვის

„ჩვენი საუკუნე თავისუფლებისათვის ბრძოლის საუკუნეა, როცა ხალხები იშორებენ უცხოელთა ბატონობის უღელს. ხალხებს სურთ ღირსეული ცხოვრება და იბრძვიან მისთვის“¹.

თავის ისტორიულ გამოსვლაში, გავრთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური ასამბლეის XV სესიაზე, 1960 წლის 23 სექტემბერს, ნიკიტა ხრუშჩოვი კაცობრიობის უფრადლება ერთხელ კიდევ მიაპყრო ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულების „აქილევსის ქუსლს“ — კოლონიური პოლიტიკის საკითხს. მრავალი ფორმის სოციალური ურთიერთობა შეიცვალა პირველი კონკრეტული საფეხის შემდეგ, მაგრამ ადამიანის ჩაგვრის ეს უბაში სკოლა XX საუკუნემაც მიიღო შემკვიდრებით და ჩვენი დღევანდლობის შავ ლაქად იქცა. მას შემდეგ, რაც პირველმა ევროპულმა დამპყრობმა დეზი შესდგა დღევანდელ კოლონიურ ტერიტორიაზე, ადგილობრივ მკვიდრს ერთი დღითაც არ შეუწყვეტია ბრძოლა თავისუფლებისათვის. ამ გამართულ ბრძოლას გულისხმობდა ამხანაგი ნ. ს. ხრუშჩოვი, გავრთიანებული ერების ტრაბუნადან რომ ესალმებოდა ყოფილ კოლონიათა წარმომადგენლებს: „— ამ სახელმწიფოების წარმომადგენელთა აქ მოსასილელი ვხედავდი როდი იყო. ამ ქვეყნების ხალხები იტანდნენ ჩაგვრას, გაქობვას, ტანჯვას. ისინი ჩვენთან მოვიდნენ თავიანთი დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის შეუპოვარი ბრძოლის შემდეგ, და მით უფრო გულთადად მივესალმებით მათ დღეს“².

უკანასკნელი 15 წლის განმავლობაში დაახლოებით მილიარდნახევარმა ადამიანმა, ე. ი. დედამიწის მოსახლეობის ნახევარმა მოიშორა კოლონიური ჩაგვრის ბოროტი. რუკებს და ატლასებზე სახე იცვალა აფრიკის კონტინენტმაც, სადაც წინათ ევროპის სახელმწიფოთა ტრაბუნით ფერების აღმნიშვნელი დიდი ლაქები იყო, მრავალი დამოუკიდებელი სახელმწიფო გაჩნდა.

დღეს უკვე ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფიის წარმომადგენელნიც აღიარებენ, რომ პირველი დიდი ყალიბის ყუბზარა კოლონიალიზმის ბანაკში, ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის იყო, მართალია, აზიის და აფრიკის ნაციონალიზმის გენეზისზე არ შეიძლება გავლენა არ ჰქონოდა ამერიკისა და საფრანგეთის რევოლუციებს, ბრძოლას იტალიის გავრთიანებისათვის, ტრანსვაალისა და ორანჯის გმირულ შერკინებას ინგლისის მსოფლიო იმპერიათთან და სხვ., მაგრამ ყველა ამ მოვლენას უფრო ემოციური ან სენტიმენტალური ხასიათი ჰქონდა. ისინი აღფრთოვანებდნენ ჩაგრულ ხალხებს გამაჩვენებისაკენ, ერთადერთი სწორი გზის ჩვენება კი მათ არ შეეძლოთ, ეს იყო ისტორიული ხვედრი ოქტომბრის რევოლუციისა. „სოციალისტური რევოლუცია, — მიუთითებდა ვ. ლენინი, — არ იქნება რევოლუციური პროლეტარიატის ბრძოლა ცალკეულ ქვეყნებში საერთო ბურჟუაზიის წინააღმდეგ. — არა, ეს იქნება ბრძოლა იმპერიალიზმის შიერ დამარჯულ ყველა კოლონიებსა, ყველა დამოუკიდებლობა წართმეულ ქვეყნისა, საერთაშორისო იმპერიალიზმის წინააღმდეგ“¹.

მეორე მსოფლიო ომმა თავისი დიდი დასავალი კოლონიების განვითარებას. ომთან დაკავშირებით სახელგანთქკონიკაციების მოშლამ და საგარეო საეკონომიკური ურთიერთობების შეწყვეტამ გამოიწვია ის, რომ კოლონიებსა და ნახევარ კოლონიურ ქვეყნებში საქონლის ტრადიციული ცალმხრივი წარმოების გვერდით საფუძველი ეყრება პირველი მოთხოვნილების საგნების წარმოებასაც. ომის წლებში ცხვდებით მრეწველობის პირველი ჩანასახებს აფრიკაში. ვანსაუთორეზით სწრაფი ტემპით ვითარდება მრეწველობისა მხარეთ აფრიკის კავშირში, ევჯიპტისა და აღმოსავლეთში. მრეწველობის განვითარებას ყველაგან თან სდევდა ნაციონალური ბურჟუაზიის ჩამოყალიბება და პროლეტარიატის რიცობრივი ზრდა. პროლეტარიატის სწრაფ ზრდას ხელს უწყობ

¹ ნ. ს. ხრუშჩოვი. „მშვიდობისათვის, განთავისუფლებისათვის, ხალხთა თავისუფლებისათვის“. გვ. 29.
² იქვე გვ. 33.

¹ В. И. Ленин. Соч., т. 30, стр. 138.

და, აგრეთვე, ის დიდი მასშტაბის მშენებლობა, რომელიც სამხედრო აუცილებლობით იყო გამოწვეული (ჯაშუის გაყვანით, აეროდრომების, სამხედრო საწყობებისა და სხვა მშენებლობანი).

ომის დაწყების პირველსავე თვეებში პარალიზებული აღმოჩნდა დასავლეთ ევროპის, ამერიკისა და იაპონიის კოლონიური ბატონობის სისტემა. შეიქმნა შეტად ზელსაყრელი ვითარება ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აღმავლობისათვის და, მიუხედავად იმისა, რომ ომი დამთავრდა ინგლისისა და საფრანგეთის გამარჯვებით, მისი შედეგები შეტად მტკიცეული აღმოჩნდა მსოფლიო კოლონიური სისტემისათვის. აზიის, აფრიკისა და ცენტრალური ამერიკის 50-მდე სახელმწიფოში ეთნოქოცა დამოუკიდებლობა შეიქმნა ვითარება, თითქმის იმპერიალიზმი თვითონ უნდა ეთქვა უარი კოლონიურ პოლიტიკაზე, როგორც უკვე დამოკიდებულსა და არარენტაბელურზე. ერთი შეხედვით, ეს ასეც მოხდა; დღევანდელი ბურჟუაზიული იდეოლოგიის ერთ-ერთ კარდინალური მნიშვნელობის საკითხს წარმოადგენს კოლონიალიზმის ახალი, უფრო მამულებელი ფერით შეღებვა, მისი „მოღერინიზაცია“. ნეტარხსენებულ წარსულს ჩაბარდა ის დრო, როდესაც სესილ როდსებს შეეძლოთ მთელი მსოფლიოს თვალწინ პირისაგან მიწისა აღევათ პატარა რესპუბლიკების დამოუკიდებლობა.

კოლონიალიზმს მოღერინიზაციისაგან უბიძგებს ის ფაქტიც, რომ დღევანდელ საერთაშორისო ვითარებაში კოლონალური მნიშვნელობა ენიჭება ყოფილ კოლონალურ პერიფერიის ქვეყნების პოზიციას ორი სისტემის ბრძოლის თვალსაზრისით, გავრთიანებული ერების ორგანიზაციაში ჰეგემონიის თვალსაზრისით; გაერთიანებული ერების მთავარ, ვადამწყვეტი მნიშვნელობის ორგანოში, გენერალურ ასამბლეაში, დღევანდელის მისაღებად საჭიროა ხმათა არანაკლებ ორი მესამედის უმრავლესობა. ასამბლეის X სესიამდე (1955 წლის დეკემბერი), როდესაც ორგანიზაციის წევრ-სახელმწიფოთა რიცხვი 60-ს არ აღემატებოდა, ვადამწყვეტილების მისაღებად საჭირო იყო 42 ხმა, ზოლო ვასაშეკებად — 21 ხმა. აქედან გამომდინარე, თუ რამეგ წინადადებას მისაღებად ხანდახან ძნელი იყო 41 ხმის მოგროვება, მის უარსაყოფად დასავლეთის ბლოკს არაფრად უღირდა თავის სატელიტებთან ერთად 21 ხმის შოვნა. არსებულ პირობებში, რასაკვირველია, ყოველი კენჭის-საყრელი საკითხი, რომელიც ოდნავ შანს ეკენწინააღმდეგებოდა ინგლისის, საფრანგეთის, ბელგიის ან პოლანდიის კოლონიურ ინტერესებს — წინასწარ იყო გაწვირული.

ვითარება მკვეთრად შეიცვალა გენერალური ასამბლეის X სესიის შემდეგ, როდესაც ასამბლეის წევრებად მიღებულ იქნა 16 სახელმწიფო. ზოლო როდესაც XI სესიაზე ორგანიზაციის წევრებად მიღებულ იქნენ კიდევ ახალი ქვეყნები,

გავრთიანებული ორგანიზაციის მონაწილე წევრ-სახელმწიფოთა საერთო რაოდენობა 81-მდე ვასაზარდა. ახლა უკვე ასამბლეაში წინადადებას მისაღებად საჭირო ვახდა 55 ხმა, ზოლო ვასაშეკებად — 28, ვინაიდან ახლაღმდებულ სახელმწიფოთა უმრავლესობამ საკუთარ ზურგზე გამოსცადა კოლონიური რეჟიმის სუსხი, ამიტომ სიტუაცია შეიცვალა კოლონიალიზმის მოწინააღმდეგეთა სასარგებლოდ. ამ ფაქტით იყო შემოთავაზებული პრემიერი მაკმილანი, როდესაც სამხრეთ აფრიკის პარლამენტის ტრიბუნლიდან ვანაცხადა: „XX საუკუნის მეორე ნახევარის უდიდესი მნიშვნელობის საკითხთა — დასავლეთისაგან თუ აღმოსავლეთისაგან ამბოხუნდებია აზიისა და აფრიკის ხალხები“ მისწორზე დღეს ვაცილებით უფრო მეტი რამ, ვიდრე ჩვენნი სახმედრო კოძლიერე ან ჩვენნი დიპლომატიური და ადმინისტრაციული ხელავენება“¹. ახალაოვიური ვანცხადებები არა ერთხელ ვაუთუებთა კენდება, დასავლეთ ვერმანიის პრეზიდენტ ლუბკეს და დასავლეთის სხვა სახელმწიფო მოღვაწეებს.

ახალ ვითარებაში ახალი ამოცანები დაისახა სოცილისტური მეცნიერების წინაშეც. მისი კეთილშობილი ვალა ნიღამა ჩამოხსნას კოლონიალიზმს, მისი ნამდვილი სახე და-იანახოს აფრიკისა და აზიის ხალხებს, დიეხმაროს მათ ჩავერის ყოველგვარი ფორმის მხილვებაში და მის წინააღმდეგ ბრძოლისათვის შე-იარალოს. რა ხასიათის შევადუნა იქონია იმპერილისტური ბურჟუაზიის იდეოლოგიაზე კოლონიური სისტემის დაშლაზე? როგორია იმპერიალიზმის კოლონიური იდეოლოგიის ახალი ფორმები? რა თავისებურებები ახასიათებს თანამედროვე კოლონიალიზმის აპოლოგეტების იდეოლოგიურ ფორმებს? — იი, ზოგადი რამდენიმე საკვანთი საკითხი, რომლებიც დღეს კოლონიალიზმთან მეტრბოლი ყოველ მეცნიერების წინაშე დგას.

• • •

კოლონიური სისტემის ტოტალური რღვევის პირობებში მკვეთრად ვიზარდა იდეოლოგიურ პირობებშითა რაოლი იმპერიალისტურ სახელმწიფოთა პოლიტიკაში. ბევრი სოციოლოგი, ეკონომისტი, ისტორიკოსი, იურისტი, მათ შორის ბურჟუაზიულ საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ისეთი თვალსაჩინო მოღვაწენიც კი, როგორიც არიან ამერიკელი ისტორიკოსი ჰანს კო-ნი, ინგლისელი არნოლდ ტრონიზი, ფრანგი სოციოლოგი რამონ არონი და სხვები, დღესათვის გამოდიან ახალ ამბლუაში — ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წინააღმდეგ ბრძოლის „თეორიული დასაბუთებისა“ და კო-

¹ «Правда» от 6. II, 1963 г.

ლონიალიზმის საკითხების სპეციალისტებად, ანალოგიურ პრობლემებს წაყენა ანტილი უკავია მთელ რიგ მსხვილ სამეცნიერო დაწესებულებათა თემატიკურ გეგმებში (ლონდონის საერთაშორისო ურთიერთობათა სახელმწიფო ინსტიტუტი, კალიფორნიისა და პარჯარდის უნივერსიტეტები, პოლიტიკურ და სოციოლოგიურ მეცნიერებათა ამერიკის აკადემია).

ჩამოთვლილ სამეცნიერო დაწესებულებათაგან განსაკუთრებით აღნიშვნის ღირსია პოლიტიკურ და სოციოლოგიურ მეცნიერებათა აკადემია. იგი დღეს სამართლიანად ითვლება ამერიკის იმპერიალიზმის პროპაგანდისტულ იდეათა საშველად. აკადემია სისტემატურად აწყობს სამეცნიერო სესიებს, რომელთა მუშაობის ძირითად საკითხებს შეადგენს ამერიკის შვერთებული შტატების იდეოლოგიური, პოლიტიკური და ეკონომიური ურთიერთდამოკიდებულება აღმოსავლეთის ქვეყნებთან. ასე მაგალითად 1951 წ. სპეციალური სესია მიეძღვნა თემას „ახლის ვაკეულობები“; 1954 წ. — „ამერიკა და ახალი აზია“; 1955 წ. — „თანამედროვე ამერიკა, ტენდენცია და რეზულტატები“; 1958 წ. — „ახლა და მსოფლიოს ხელმძღვანელობა მომავალში“; 1959 წ. — „თანამედროვე ჩინეთი და ჩინელები“.

აღნიშნული მიმართულებით ამერიკის შვერთებულ შტატებში ვარდა ხსენებული აკადემიისა, მეტად აქტიურ მუშაობას ეწევა ე. წ. „საინფორმაციო სააგენტო“, რომელსაც თავისი ფილიალები აქვს აღმოსავლეთის მთელ რიგ ქვეყნებში, სააგენტოს პაქისტანის განყოფილება გამოსცემს ყოველკვირეულ ჟურნალს „პანორამა“, რომლის ტირაჟი უდრის 70.000-ს, რაც სამჭერ აღემატება პაქისტანის ცენტრალური შტოების ტირაჟს. ჟურნალის ძირითადი დანიშნულებაა ცხოვრების ამერიკული ფაილის პროპაგანდა. ინდოეთში სააგენტო გამოსცემს გაზეთს „ამერიკენ რიპორტერ“ 200.000 ვაგზეშლარის საერთო ტირაჟით, ინდონეზიაში — ინდონეზურ ენაზე ჟურნალს „ანეკა ამერიკა“ 150.000 ტირაჟით. ვარდა, ამისა, სააგენტო სისტემატურად აწყობს გამოფენებს, ლექციებს, მოხსენებებს და სხვ.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ იმპერიალისტურ სახელმწიფოთა კოლონიურ პოლიტიკაში ნათლად გამოიკვეთა ორი ძირითადი იდეოლოგიური მიმართულება. უფრო სწორად, ტრადიციულ, ულტრაკოლონისტურ მიმართულებას, რომლის დროშაზეც ძველებურად ელვარებს რედიარდ კაპლინჯის ლოზუნგი: „დასავლეთი დასავლეთია, აღმოსავლეთი აღმოსავლეთი და ისინი არასოდეს შეხვდებიან ერთმანეთს“, დაემატა ახალი, უფრო მოწინალი და შორსმხედველი პოლიტიკა. უკანასკნელის აპოლოგეტთა აზრით, დღევანდელი სინამდვილის პირობებში სახიფათო და გამოუსადეგარი შეიქმნა კოლონიალიზმის მრავალსაუკუნოვან არ-

სენაში დაგროვილი იარაღი. საჭირო შეიქმნა ახალი იარაღის გამოკვლევა და ეს უნდა მოხდეს იდეოლოგიის დარგში. აღსანიშნავს ეს ფაქტი, რომ ახალი მიმართულება ძალაში შემოსდა გადახლართულია რეფორმისტულ, განსაკუთრებით კი ლეზბორისტულ იდეებთან. იდეოლოგიური ექსპანსიის ახალი ფორმები ძირითადად განკუთვნილია აღმოსავლეთისა და აფრიკის ქვეყნების მსხვილი ნაციონალური ბურჟუაზიის იმ ფენებისადმი, რომელთა მიმართაც დასავლეთის იმპერიალიზმს თავისი სპეციალური მოსაზრებანი გააჩნია. „ჩვენს დროში კოლონიზატორებს აღარ ძალუბთ ძველებურად მოქმედება, როდესაც მსოფლიოს ხალხთა ზედი ევროპის დღე-ქალაქებში წყდებოდა. ისინი ცდილობენ განიხიან ახალი გზები და საშუალებები იმ ქვეყნების დასაკაბლბლად, რომელთაც ეხლახან მოაპოვეს დამოუკიდებლობა და ჯერ ვერ მოასწრეს ფეხებ დადგომა“. ამხანაგი ნ. ს. ხრუშჩოვის ეს სიტყვები, წარმოთქმული წ. ჯაჯიბაძეში, ინდონეზიის პარლამენტის დეპუტატთა წინაშე, ნათლად ასახავს მსოფლიოში ძალთა თანაფარდობაში მომხდარ ცვლილებებს.

კოლონიალიზმის, როგორც ისტორიული განიხილვების დამტკიცება, დღეს იქცა დასავლეთის ისტორიკოსთა და სოციოლოგთა ერთერთ პირველმიწველოვან ამოცანად. მთელი რიგი „მეცნიერული შრომები“ ეძღვნება კოლონიათა განვითარებაში დასავლეთის „პროგრესულ“ როლის დასაბუთებას, ამავე დროს მთლიანად არის იგნორირებული ის ფაქტი, რომ ყოველი საზოგადოება წარმოადგენს უწყვეტ ისტორიულ პროცესს, რომ საზოგადოების განვითარების გამოძრავებელი ძალები თვით საზოგადოების წიაღშია, და, უპირველეს ყოვლისა, ეს არის მატერიალური წარმოების განვითარება, დასავლეთის კოლონიური ბატონობა, რასაკვირველია, არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს აღმოსავლეთისა და აფრიკის ქვეყნებში ტექნიკური პროგრესისათვის აუცილებელ ფაქტორად. კოლონიალიზმის ქველმოქმედური მისიის კრიტიკას დღეს ვხვდებით თვით დასავლეთის ისტორიკოსთა შრომებშიც; ასე, მაგალითად, ფრანგი ისტორიკოსი ჟან შენო წიგნში — „ნარკვევები ვიეტნამელი ერის ისტორიულადან“ — ამტკიცებს, რომ XIX საუკუნის ვიეტნამის განვითარებისათვის სრულებით არ იყო საჭირო დასავლეთი ევროპის სახელმწიფოთა ჩარევა. მისი აზრით, ვიეტნამელი ხალხს წინაშე იდგა დაახლოებით ისეთივე სიმძლენი, რომელთა გადალახვაც ევროპელებს მოუხდათ XVI-XVII საუკუნეებში. ისტორიული მოვლენების ანალიზი ავტორი მიჰყავს იმ დასკვნამდე, რომ სხვა ხალხების მიღწევითა გადმოსწორების შედეგად ვიეტნამელ ხალხს თავისუფლად შეეძლო ევროპელთა „დახმარების“ გარეშე განეგრძო სელა პროგრესისა და ცივილიზაციისაყენ. „საფრანკეთის ესკადრამ, რომელმაც 1858 წლის 31 აგვისტოს

ტურანთან ჩაეშვა ღუბა, — აღნიშნავს შენო, — არავითარი ისტორიული მისია არ შეასრულა ვერტანში. პირიქით, მან ბოლო მოუღო ვერტანში ხალხის დამოუკიდებლად განვითარების შესაძლებლობას, კი არ დააჩქარა, არამედ შეანელა მისი განვითარების პროცესი“. მართლაც, რომელ ისტორიულ მისიაზე შეიძლება ლაპარაკი, როდესაც, ვაგრთიანებზე ეტეხება ორგანიზაციის მონაცემების მიხედვით, აფრიკოს კონტინენტის სრულწლოვან მოსახლეობაში წერა-კითხვის უკოდინართა რიცხვი 80-85%-ს უდრის, ხოლო ცალკეულ რაიონებში კი — 90-95%. ანგოლაში დაწვებითი სკოლის მოსწავლეთა მხოლოდ 2%-ს შეადგენდა აფრიკლები. ევინაში ერთი ევროპელი ბავშვის აღზრდაზე 8,5 გირაქანა სტერლინგია ასიგნირებული წელიწადში, ხოლო აფრიკელზე — 1 შილინგზე ცოტა მეტი (ე. ი. 120-ჯერ ნაკლები). ამერიკელი ევრანლისტის პანტერის ცნობის მიხედვით, ინდოეთში სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა აღწევს 26 წლამდე (ინგლისში — 60 წელი, აფრიკის შეერთებულ შტატებში — 63 წელი). მეორე მსოფლიო ომის წინ სიკვდილიანობა ბირმაში უდრდა 25,1%-ს მოსახლეობისათვის სულზე. წელიწადში ყოველ ათს ბავშვზე 382 სიკვდილიანობის შემთხვევა იყო. ცნობისათვის შეგვიძლია დავიმოწმოთ ინგლისის სტატისტიკის მონაცემები, რომლის მიხედვით 1939 წ. ბრიტანეთში ათას ბავშვზე სიკვდილიანობა 53-ს აღემატებოდა.

თითოეული ამ პრავალმეტყველი ფაქტის ფონზე მხოლოდ ირთინად შეიძლება ჩაითვალოს ინგლისელი ისტორიკოსის პარისონის „ავტორიტეტული“ განცხადება, რომ XIX ს-ის უკანასკნელი მეოთხედისათვის დამახასიათებელია ევროპის სახელმწიფოთა „ლიბერალურ-გერმანიზირი პოლიტიკა აფრიკისა და აზიის ხალხებისადმი“. ანალოგიურ პოზიციებზეა აგრეთვე მეორე ინგლისელი ისტორიკოსი უოკერი, რომლის მიხედვითაც XIX საუკუნიდან იწყება ბრიტანეთის იმპერიის „ლიბერალიზაცია“, ხოლო მისი თანამემამულე, ცნობილი სოციოლოგი დ. კროული წიგნში „მიმდინარე მოვლათა საფუძვლები“ ამტკიცებს, რომ „შართალი, ჩვენი კოლონიურ ისტორიაში დროდადრო ემდებოდა შემარცხვენელ სტრატეგიებს, მაგრამ მთლიანად ჩვენ მისი არ უნდა გვარცხვენოდეს, დღეისათვის არაგის უნდა ვუარეობდეს ეჭვი, რომ საბოლოო ჯამში იგი განიხილება როგორც ბედნიერი მოვლენა ჩამორჩენილ ხალხთა განვითარებაში“.

კოლონიალიზმის ინგლისელ დამცველებს არც მათი ამერიკელი კოლეგები ჩამორჩებიან, პანს კონი, მაგალითად, ყოველნაირად ცდილობს გააბათილოს საუკველად ცნობილი თეზისი იმის შესახებ, რომ აფრიკისა და აზიის ხალხებს იმპერიალიზმმა მოუტანა ომები, რასობრივი და ეკონომიური ექსპლუატაცია კონი ამისათვის

ისტორიულ ემსკერის აკეთებს და „აღმოაჩენს“, რომ აზიისა და აფრიკაში უსსოგარი დროიდან აღდგა ქქონდა ომებს, რის შედეგადაც სხვადასხვა ტომები ხშირად იპურტანდნენ და ემსკერებდნენ ერთმანეთს. რაც შეეხება იმპერიალიზმს, არც ეს არის დასავლეთის პირველი. მრავალი წლის განმავლობაში აზიის ტომებისა და იმპერიების მიერ დამოწმების საფუძველზე არ სცილდებოდა ცივილიზებულ სამყაროს. მაგალითად, 1683 წ. თურქები ევინის ალყაფს იყენენ მიმდგარნი, ხოლო მონღოლთა ბატონობისაგან ბეწუზე გადაჩა ევროპა. „უბათილებულ“ დასავლეთის იმპერიალიზმს კი ისტორიაში „უნივერსული“ მონაკვეთი უკავია. საკითხისადმი ამგვარი მიდგომა დამახასიათებელია ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფიისათვის. საქმე იმაშია, რომ ამით იქმნება ხელსაყრელი წინაპირობები ომებისა და ნაციონალური ჩაგვრის „ფაქტური გარდუვალობისა“ და „პარადიულობის“ დასაბუთებლად. მთელი საზოგადოებრივ-ისტორიული პროცესი წარმოდგენილია როგორც „აბსოლუტური ბორტება“, ხოლო მის ფონზე კოლონიური პოლიტიკის შედეგები — როგორც „უნივერსული ბორტება“. ამ კონცეფციის აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ „ისტორიული უსაბარლობის“ ფორმე შესაძლებელია კოლონიზატორთა ყოველი თანამედროვე და მომავალი დანაშაულებრივი მოქმედების „გამართლება“.

თანამედროვე ბურჟუაზიულ ლიბერალიზმში ბოლო ხანებში ფეხი მოიკადა და სულ უფრო მტკიცდება აშკარა დემაგოგიური თეზისი „კულტურების სინთეზისა“ და „ურთიერთგაცვლის“ შესახებ. აქ უკვე სიტყვაც აღარ არის ნახსენები „დაბალ“ და „მაღალ“ რასებზე, ლაპარაკია მხოლოდ სინთეზზე და ესეც განიხილება არა როგორც შეჯახება სხვადასხვა ცივილიზაციებისა (როგორც ჩვენ ამას ვხვდებით ინგლისელ ისტორიკოსსა და სოციოლოგთან არნოლდ ტონბისთან და ამერიკელ სოციოლოგ ნორტონთან), არამედ როგორც „კულტურულ და მატერიალურ ლირსებათა თანაწორუფლებიანი გაცვლა“. აღნიშნული თეორიის ერთ-ერთი ავტორთაგანი, ცნობილი ამერიკელი აღმოსავლეთმცოდნე, აიოვის უნივერსიტეტის პროფესორი მერი 1959 წ. კანადის სოციოლოგიური უნივერსიტეტისა და რადიოკორპორაციის მიერ მოწოდებულ აზიის პრაბლემატიკაში მიძღვნილ კონფერენციაზე, თავის მოწინააღმდეგეებს უმტკიცებდა, რომ „ყველაზე მშვენიერი“ და „ყველაზე მეტად კულტურა“, როგორც კი სამყაროს ახსოვს, ამჟამად იქმნება აზიაში და მოიცავს „აღმოსავლეთისა და დასავლეთის კულტურების საუკეთესო ელემენტებს“. აზიისა და ევროპის ურთიერთობას შეი სამ პერიოდად ჰყოფს: პირველი — უძველესი დროიდან XV საუკუნემდე, ამ პერიოდში ევროპა დიდად არის დავა-

ლებული აზრისა და აღმოსავლეთისაგან თავისი კულტურის განვითარებაში, მეორე — XV ს.-დან XVIII ს.-ის ბოლომდე — ეს არის „ცივილიზაციის მიღწევათა და ურთიერთგაცვლის“ პერიოდი; მესამე — XVIII ს.-ის ბოლოდან დღევანდლამდე, აქ უკვე იგრძნობა დასავლეთის გავლენა აღმოსავლეთზე. მიუხედავად იმისა, რომ ამერიკელი პროფესორი აღმოსავლეთის ხალხებს დასავლეთის ორიენტაციისაგან მოუწოდებს, „ენიდან აზია მხოლოდ წარსულში იყო მასწავლებელი, დღეს კი მან მოწაფისა და თანამიმდევრის ადგილი დაიკავია“! მისი თვალსაზრისით რადიკალურად განსხვავდება ტრადიციული კოლონიზატორული დოგმისაგან, რომ ევროპის ერები თვით ისტორიის მიერ არიან მოწოდებულნი „შუასავლეთობრივი“ ყოფიდან თანამედროვეობაში გადმოიყვანონ „დაბალი“ რასები.

განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია ის ფაქტი, რომ თეზისს „კულტურების სინთეზის“ შესახებ თავისი დამკვიდრებული განხილვისა და აფრიკის ქვეყნების ისტორიულ და სოციალური ლიტერატურაში; ასე შევადარებთ, ინდოელი პროფესორი გვცხადე კაბიტა-ლერ ნაშრომში „ინდოელი ერის ფორმირება“, კერძო უკრავს დასავლელ იდეოლოგიებს და მათთან ხმამაღალი იმეორებს, რომ ინდოეთში ევროპელთა მოსვლამ გამოაცოცხლა ადგილობრივი ლიტერატურა ორა კონტინენტის კულტურათა „შერწყმის“ შედეგად. კართალია, გვცხადე იმდებულთა აღიაროს კოლონიზატორთა „ზოგიერთი უსამართლობა“, მაგრამ მთლიანად მას ცამდე აყავს ინგლისელთა მმართველობა და დასძენს, რომ დადგა დრო, როდესაც ინდოეთის ინტერესები მოითხოვს დასავლეთურ ორიენტაციას.

მთელი დატვირთვით შემოაბს დასავლეთის იდეოლოგიური დემოკრატიის რთული მანქანა. მის განკარგულებაშია პრესა, რადიო, კინო, ტელევიზია, დაჭირებული და მოხალისე მალაკალიფიციური მეცნიერები და პუბლიცისტები. მთელ ამ არმადას ერთი ამოცანა დაუსახა საერთაშორისო იმპერიალიზმმა ის, რაც წინაა ძალით იჭრათ ევროპულ კოლონიზატორებს, ახლა ნებათ დაუთმონ მათ აზრისა და აფრიკის ხალხებს.

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ ინგლისის გვერდით სულ უფროდაუფრო მყავიოდ უკლებლობა მისი მეტოქის, აშშ-ის იმპერიალიზმის სახე.

მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებით იწყება აშშ-ის, როგორც ახალი ტიპის კოლონიური იმპერიის ჩამოყალიბება.

ამერიკის ახალგაზრდა კოლონიურ იმპერიალიზმს თვალწინ აქვს მთელი კოლონიური პოლიტიკის სურათი მისი წარმადებლობისა და ჩივარდნებით, მას შესაძლებლობა აქვს ახსნას გაუქროს ინგლისის, საფრანგეთის, პოლანდის, პორტუგალიის, გერმანიის, ესპანეთისა და სხვათა მთელ კოლონიურ მატრიანეს და მასზე აიგოს თავისი პოლიტიკა, წარსულის შეცდომების გათვალისწინებით, ეპოქის თავისებურებების გაანგარიშებით. დღეს ამერიკელებს შეგნებული აქვთ, რომ მათი სულ უმნიშვნელო შეწინააღმდეგეობა იმპერიალიზმს საგანად ან აზრისა და აფრიკის ქვეყნების კონფერენციაზე, ან ვაჭრობაზე ეტეკებში, ან კიდევ თვით მეტროპოლიაში.

გარდა ამისა, ამერიკის იმპერიალიზმი მსოფლიოს ეკონომიური ექსპანსიის არენაზე გამოვიდა XIX ს.-ის ბოლოს და XX ს.-ის დასაწყისს, როდესაც აღმოსავლეთის ქვეყნების ხალხთა თვალში „ტრადიციულ“ კოლონიზატორებს წარმოადგენდა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოები. ამერიკის იმპერიალიზმის იდეოლოგები და პოლიტიკოსები სწორედ ამ ვარჯიშობას ითვალისწინებენ, როდესაც ბერაყენ მითს ამერიკის „ანტიკოლონიალიზმის“ შესახებ, უნდა აღინიშნოს, რომ ანტიკოლონიალიზმის ნიღბით ჩაიდინა ამერიკამ თავისი პირველი მსხვილი კოლონიური აქტი, როდესაც „ესპანეთის კოლონიალიზმთან“ ბრძოლაში ფილიპინები დაიპყრო. მას შემდეგ, რაც ამერიკამ დამოუკიდებლობა „მიანიჭა“ ფილიპინებს, ზოგიერთთა თვალში იგი კოლონიალიზმის და იმპერიალიზმის მოწინააღმდეგეა. აი რით აიხსნება ის მოვლენა, რომ კარგად შენობილი კოლონიური პოლიტიკა დღეს ნაყოფს წინააღმდეგობას ხედება არა მხოლოდ ეკონომიურად და კულტურულად ჩამორჩენილ ქვეყნებში, არამედ იქაც კი, სადაც ეკონომიკისა და კულტურის მაღალი დონე აღინიშნება.

ყოველივე შემოხსენებულის გათვალისწინებითა აგებული ამერიკის იმპერიალიზმის თანამედროვე კოლონიური პოლიტიკის გენერალური ხაზი. უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა თვით აფრიკისა და აზრის განათავსებულ ქვეყნებს შევნიშოთ მოინახოს საიმედო დასაყრდენი ძალა. წარსულში იმპერიალიზმის „მეზულო კოლონიის“ როლს ასრულებდნენ ადგილობრივი ფეოდალურ-კომპარატორული წრეები და გვარობრივი არისტოკრატია, დღეისათვის ეს უკვე აღარ წარმოადგენს რეალურ ძალას და მასზე დაყრდნობა არასაიმედოა. ამერიკის იმპერიალიზმმა კურსი აიღო ნაციონალურ ბურჟუაზიაზე, განსაკუთრებით მის მიმარქვენი ნაწილზე. ნეოკოლონიალიზმის ერთ-ერთ დამახასიათებელ ტენდენციას წარმოადგენს ჩამორჩენილ ქვეყნებში კერძო კაპიტალის ზრდის ხელისშეწყობა, მიზანი მარტოა; თავის დროზე იგი წინ უნდა

1 Б. А. Шабал, «Идеологические основы современного колониализма», Москва, 1962 г.

აღუდგეს სახელმწიფო ინიციატივას. ადგილობრივი ზურჯაბისადმი ქვეყნის რესურსების ექსპლუატაციის უმცროსი პარტნიორის როლის დამოძიება იმპერიალიზმი ცდილობს მის „მოთვინიერებას“, შეთანხმების პოლიტიკურ და იდეურ პარტაღად ვი მან კლავინდებურად ანტიკომუნისტურ ქვეყანაში ვერაფერი მოიფიქრა.

ახლად განთავისუფლებულ სახელმწიფოთა პირველ საზრუნავს წარმოადგენს ქვეყნის ეკონომიკა. ახლავარდა სახელმწიფოებში ქმნიან საკუთარ ნაციონალურ ბანკებს, უშვებენ ფულის ნიშნებს, აწესებენ საეკონომიკურ და საბაჟო კონტროლის სისტემას. ამ ღონისძიებების მიზანია ნაციონალური მრეწველობის ინტერესების დაცვა და უცხოური კაპიტალის მოღვაწეობის შეზღუდვა. 1955 წელს ინდოეთის მთავრობამ გამოცხადებულ კომპანიების შესახებ, რამაც საგრძნობლად შეუწყვეცა ფრთები ინგლისის კაპიტალს. ბირჟაში ვატირდა ტრანსპორტის, საგარეო ვაჭრობის, ნავთობისა და მანდუქების მოპოვების ნაციონალიზაცია. მართალია ბირჟის მთავრობამ აღნიშნული ღონისძიებები ვატირებ კომპენსირების წესით, მაგრამ უცხოური კაპიტალი მიიწეო ატლებული შეიქმნა დავითო თავისი პოზიციები. ეგვიპტესა და ინდონეზიაში უცხოური კაპიტალის ბატონობასთან ბრძოლამ უფრო მწვავე ხასიათი მიიღო, რის დამადასტურებელიცაა მთელი რიგი მსხვილი ბანკებისა და სუეცის არხის ნაციონალიზაცია.

ერთი საერთო სენი, რაც დამახასიათებელია ახლად დამოუკიდებლობადაპყობებულ ქვეყნებისათვის, ეს არის ეკონომიკური ხასარების დეფიციტი. საკუთარი ეკონომიკური ბაზის, მშრომელობის აპარატი, სოციალურ-კულტურული ხასიათის რეფორმები და სხვა მრავალი ღონისძიება უამრავ თანხებს მოითხოვს. ერთ-ერთი გამოსავალია საგარეო სესხი, მაგრამ აქ ისმება მეორე საკითხი, სესხის მიღების პირობები, როდესაც პროცენტები მაღალია, ვალის დაბრუნების დრო კი მცირე, სესხი ჰერავებს თავის დანიშნულებას. არის მეორე ვარიანტი: ეკონომიკური დახმარება, მაგრამ აქ უკვე ამდღლის მეორე მხარეს¹ წარმოადგენს პირობები, რაც ჩვეულებრივ თან სდევს ამგვარ დახმარებას და დიდ საფრთხეს უქმნის ქვეყნის ძნელად მოპოვებულ დამოუკიდებლობას.

როდესაც ისმება საკითხი ეკონომიკურად მსოფლიოში ყველაზე ძლიერი სახელმწიფოსაგან, ამერიკის შეერთებული შტატებისაგან დახმარების მიღებაზე, ამერიკის იმპერიალიზმს, პირველ რიგში, აინტერესებს ქვეყნის შეგნით არსებული მდგომარეობა. ვის ხელშია პოლიტიკური ძალაუფლება და თუ უკანასკნელი აღმო-

ჩნდებიან კომუნისტები ან ნაციონალური ძალები, იქ უკვე ამერიკის დახმარებაზე ფიქრისკი ზედმეტია. არის შემთხვევები, როდესაც „უშედეგო“ ეკონომიკურ დახმარებას² უწყვეტ რომელიმე ჩამორჩენილ ქვეყანას, საკმარისია ქვეყნის შეგნით სიტუაცია ოდნავ ამერიკის კაპიტალისათვის არახელსაყრელად შეიცვალის, რომ „უნებარე“ დახმარება იშვამსვე წყდება. ასე იყო, მაგალითად, 1951 წ. ირანში, როდესაც პრემიერმა მოსადაცმა ხელი მიჰყო ნავთობის მრეწველობის ნაციონალიზაციას, რასაც მოჰყვა ამერიკის ტექნიკური დახმარების შეწყვეტა. დახმარება ვინახლდა მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც დამხობილ იქნა მოსადაცის მთავრობა.

ამერიკის იმპერიალიზმის ეკონომიკურ ინტერესებზე აფრიკისა და აზიის ქვეყნებში, რეალურ წარმოდგენას იძლევა ჯერ კიდევ 1949 წ. გამოქვეყნებული ტრუმენის ცნობილი ეკონომიკური პროგრამა, რომელიც მოწოდებულ იყო „ავაჯებელი საშობილ“ გადაეცემა ჩამორჩენილი ქვეყნები, პროგრამას ქველმოქმედების ფარდა ახადა კონგრესში განხილვის დროს პალატის წევრმა უოლტერ ჯადმა, რომელმაც დაუფრავად განაცხადა, რომ აშშ-ში „უნდა იმოქმედოს კბილის ექიმთა ძველი წესის მიხედვით: ავადმყოფისაგან ამოქართო ფული სანამ მას კიდევ სტკივა კბილი. ჩვენ ამ წესით უნდა ვისარგებლოთ, სანამ შესაძლებელი იქნება ფულის გამოძალვა და მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც ეს ამოცნობილი იქნება, ხელი უნდა ავიღოთ მისზე“³. სწორედ ამგვარი „კბილის ტკივილის“ განახმარებლების ცდილი არის გამოწვეული, რომ საერთაშორისო და პირველ რიგში აშშ-ის იმპერიალიზმი ყოველნაირად უშლის ხელს ეკონომიკურად ჩამორჩენილ ქვეყნებში ნაციონალური მრეწველობის განვითარებას. პრაქტიკაში ეს ნათლად გამოვლინდა, როდესაც ინდოეთისა და პაკისტანის მთავრობებმა ვადასწყვიტეს სამამულო მეტალურგიის შექმნა, პაკისტანში საკითხის შესასწავლად ჩავიდა ამერიკელი კომპანია „ინდონიტელ სტიელ სტილ კორპორეიშენლ“-ის სპეციალური კომისია. კომისია იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ პაკისტანისათვის ვატილებით „ხელსაყრელია“ მეტალურგიული მრეწველობის პროდუქციის საზღვარგარეთ შესყიდვა, ვიდრე მისი წარმოება. ვისთვის იყო ეს უფრო ზღესაყრელი, საიდუმლოებას არ წარმოადგენდა. ინდოეთმა ანალოგიური ხასიათის თხოვნით მიმართა არა ამერიკის შეერთებულ შტატებს, არამედ საბჭოთა კავშირსა და დასავლეთ გერმანიას. როდესაც 1952 წელს ბირჟამ სპეციალური შეთანხმებით აშშ-გან მიიღო 6.500.000 დოლარი ტექნიკური დახმარების სახით, შეთანხმების 21

¹ როგორც წესი, აშშ იძლევა 4%-იან სესხს, 1 ან 2 წლის ვადით. ამავე დროს ვალის დაბრუნება აუტილებელია დოლარებით.

² Гудзима Канесабуრო, «Современный колониализм», стр. 136.

ბუნქტიდან მხოლოდ ერთი დაეთმო მრეწველობის განვითარებას.

დასავლეთის „ეკონომიური დახმარება“ ვერ უძლებს ვერაფერს სერაიოს კრიტიკას. იმპერიალიზმის ყოველგვარ „დახმარებას“, სესხი იქნება ეს, კაპიტალდამანდება, სავაჭრო შეთანხმება თუ ტექნიკური კონსულტაცია, თან სდევს ეკონომიური ხასიათის წინაპირობები და პოლიტიკური მაქინაციები. აღნიშნულ ასპექტში ინტერესიზებული არ არის 1961 წ. აშშ-ის საერთაშორისო ურთიერთობის საბჭოს მიერ მსხვილ მრეწველთათვის მომზადებული ანგარიში (საბჭოს თავმჯდომარეა ჯონ მაკლოი, ვიცე პრეზიდენტი დევიდ როუფლეერი). ანგარიშს ცენტრალურ ხაზს წარმოადგენს დებულება, რომ ყოველგვარი დახმარება უნდა ემსახურებოდეს ამერიკის ეკონომიურსა და პოლიტიკურ ინტერესებს.

ამავე დროს ანტისაბჭოთა პროპაგანდის ცნობილი „რუსული ცენტრის“ დირექტორი, პროფესორი რობერტი ანალიზს უყუთებს რა დასავლეთის ურთიერთობას ჩამორჩენილ ქვეყნებთან, იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ექსპლიატატორული კოლონიალიზმი „უკვე წარსულის საქმეა“. ანალოგიურ კონცეფციას იცავენ შემართვნი სოციალისტებიც. ინგლისელ ლიბერლისტთა ყოფილი ლიდერი გეიტსკელი, არა ერთხელ გამოხატავს იმის საჭარო მტკიცებით, რომ თანამედროვე პირობებში არავითარ „ეკონომიური კოლონიალიზმი“ არ არსებობს და სუსტად განვითარებული ქვეყნები უფრო არიან დანეტერესებულნი უცხოურ ინვესტიციაში ვიდრე ევროპული კაპიტალისტები კაპიტალის ექსპორტში. ე. წ. „სახალხო კაპიტალიზმის“ ცნობილი აპოლოგები, ეკონომისტი და სოციალოგი ბერი იმის მტკიცებამდეც კი მიდის, რომ ტექნიკის განვითარებამ და სააქციონერო კაპიტალის ფართო გავრცელებამ ხელი შეუწყო „კოლექტივიზმის ფსიქოლოგიის“ წარმოშობას. ამის შემდეგ მონოპოლისთათვის დამახასიათებელია საკუთარი ინტერესების შერწყმა ჩამორჩენილი ქვეყნების შრომელთა ინტერესებთან. ბერილი დანაზე იგებს ამერიკული იმპერიალიზმის მარქსისტულ კრიტიკას. მისი მტკიცებით მარქსისტული არგუმენტი, რომ თანამედროვე ამერიკის ინდუსტრია და კაპიტალი არ შეიძლება არ იყოს იმპერიალისტური, ფსაფუძვლია. მართალია ამერიკის ინდუსტრიას ესპირიონაჟი გასაღების ბაზრები და ნედლეული, მაგრამ თანამედროვე ამერიკული კორპორაციისათვის გასაღების ბაზარი შეიძლება იყოს მხოლოდ აუვავებული ქვეყანა. ეს კი ძირითადად ეწინააღმდეგება „ეკონომიურ კოლონიალიზმს“; რომლის არსებობის აუცილებელი პირობაა ლატაცია მოსახლეობა, რაც წარმოადგენდა იაფ მუშაკებს.

როდესაც არაბეთის გაერთიანებული რესპუბლიკის მთავრობამ ვადანწყვიტა ასუანის კაშხლის

მშენებლობის დაწყება, დახმარებისათვის შემართა დასავლეთის სახელმწიფოებს, მაგრამ „დახმარების“ პირობებში იმდენ პოლიტიკურ ხასიათის დამოხმობას მოითხოვდა „ნაერის“ მთავრობისაგან, რომ უკანასკნელი იძულებული შეიქმნა უარი ეთქვა ამგვარ „დახმარებაზე“. ინგლისელი ისტორიკოსი სტუარტი, წიგნში: „ახალგაზრდა ეგვიპტე“, დასავლეთის დიქტიურ უარს ასუანის მშენებლობის დაფინანსებაზე იმით ხსნის, რომ ამასი დანეტერესებულნი იყვნენ სამხრეთ ამერიკის მსხვილი პლანტატორები. საქმე ისაა, რომ კაშხლის აგების შემდეგ ეგვიპტეს საშუალება მიეცემოდა საგარეოპოლიტიკო გავლენა ზამბის წარმოება ასუანის კაშხლის მშენებლობა, როგორც ცნობილია, ითავა საბჭოთა კავშირში. ვარდა ამისა, საბჭოთა კავშირში ეგვიპტის ყოველგვარი სასოფლის გარეშე აუცილებელი ბაშპასართავი დაბრკა, რომლის მომსახურებურსონალი მომზადებულ იქნა საბჭოთა კავშირში. მთელი ეგვიპტელი ხალხის გულწრფელი მადლობა გამოსთქვა პრეზიდენტმა გ. ნასერმა, როდესაც ფაშარის გახსნასთან დაკავშირებულ მომენტზე განცხადდა: „ჩვენ არ გვხვნილა საბჭოთა კავშირისაგან არც ეკონომიური ბოიკოტის შექარა, არც ერთი სიტყვა დამადლებისა რომ ჩვენ იგი გვეხმარება“.

როდესაც გაერთიანებული ერების ორგანიზაციაში ის საერთაშორისო კონფერენციებზე იბრუნება ეკონომიური დახმარების საკითხი, დასავლეთის კურსის დამცველი ჩვეულებრივ ერთად იყოიწებენ სესხებს, ინვესტიციებს, ათასგვარ პოლიტიკურ, ეკონომიურ და იდეოლოგიურ მაქინაციებზე დახარჯულ სახსრებს და მის რაოდენობას უბირობიერებენ საბჭოთა დახმარების მოცულობას. ამ დროს მათ „აიწყყლებიან“ საკითხის არსებითი მხარე, რომ მოთავაია არა დახმარების მოცულობა, არამედ მისი ხასიათი. ეკონომიურად ჩამორჩენილი ქვეყნებისადმი დახმარება მხოლოდ მაშინ აქვს დასი, როდესაც მისი მიზანია ბრძოლა ქვეყნის ეკონომიურ ჩამორჩენილობასთან. რას წარმოადგენს საერთოდ ე. წ. სუსტად განვითარებული ქვეყანა? რა არის ამ სუსტად განვითარების ძირითადი მიზეზი? რაში შედარდება ეს?

სწორედ ამ კითხვებზე პასუხი ჰქვას საკითხს, თუ ვინ ეხმარება ნამდვილად სუსტად განვითარებულ ქვეყნებს და რა სახის დახმარება სჭირდებათ მათ უპირველეს ყოვლისა. პირველი, რაც ამ ქვეყნების მკვლევარს თვალში ეცემა, ეს არის ეკონომია. აქვია სუსტად განვითარებული ქვეყნის ეკონომიკას, მიუხედავად იმისა, იმყოფები ის იმპერიალისტური ქვეყნის ბატონობაში თუ მონოპოლიტიკური აქვს ფორმალური პოლიტიკური დამოუკიდებლობა, თან სდევს კოლონიური ხასიათი.

იყენებს რა თავის ეკონომიურ სიძლიერეს, იმპერიალიზმი სუსტად განვითარებულ ქვეყნებს

აქვეს დასავლეთის მრეწველობის სანდღეულო დანამატად. მათი ურთიბე წიაღისეული სიმდიდრეები — ნავთი, ოქრო, ალმასი, სპილენძი, რკინის მადანი, მარგანეცი, კობალტი, ურანი, ხმარდება დასავლეთის მრეწველობისა და ეკონომიკის მოთხოვნილებას. სუსტად განვითარებული ქვეყნების მრეწველობა კი ან პირველყოფილ ფაზაშია, ან სრულებით არ არსებობს. უკეთეს შემთხვევაში ადგილობრივი მრეწველობა დაყვებულია ნედლეულის პირველადი ვადამუშავეებით, მაშინ, როდესაც მისი სამრეწველო გამოყენების უფლება მხოლოდ მეტროპოლიას აქვს.

ეკონომიურად სუსტად განვითარებულ ქვეყნებს არ შეუძლიათ იწარმოონ მათთვის საჭირო სამრეწველო საქონელი, ისინი იძულებულნი არიან ყოველდღე ეს შეისყიდონ საზღვარგარეთ, უმეტეს შემთხვევაში იმპერიალისტური ქვეყნებისაგან. ამგვარი ეკონომიური ურთიერთობის შენარჩუნებას ხელს უწყობს ის ფაქტიც, რომ ევროპელთა ხელშია ეპრობა, ზღეოსნობა, ბანკები და სადაზღვეო კომპანიები.

დახმარებამ პირველ რიგში ბოლო უნდა მოუღოს ეკონომიკის კოლონიალურ ხასიათს, თუ საბჭოთა კავშირი, ხელმძღვანელობს რა საკუთარი გამოცდილებით, მზად არის დაეხმაროს იმ ქვეყნებს, რომელნიც მიდიან საკუთარი ეკონომიკის განვითარების გზით, დასავლეთის მხრიდან ეს ქვეყნები ყოველთვის გაბოროტებულ წინააღმდეგობას ზედებიან.

1960 წლის 25 თებერვალს ამხანაგი ნ. ს. ხრუშჩოვი ბზილაიში ამბობდა: „ბევრი დასავლეთელი ეკონომისტი ამტკიცებს, რომ თითქმის ისეთ-

მა ქვეყანამ, როგორც არის ინდოეთი, უმჯობესია ხელი აიღოს საკუთარი მრეწველობის განვითარებაზე და ძირითადად ყურადღება მიაქციოს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებს. ეს „თეორიები“ ასახავენ მონოპოლისტური კაპიტალის მისწრაფებას უკვდავყოფნა შრომის განწილების კოლონიალიზმის მიერ დაწესებული მახინჯი საერთაშორისო წესი“¹.

სუსტად განვითარებული ქვეყნების ხალხები ხმას იმაღლებენ დასავლეთის დახმარების კაბალური პუნქტების წინააღმდეგ, როდესაც ამერიკის სპეციალურმა კომისიამ უარყო ტუნისის ეკონომიური განვითარების გეგმა, რესპუბლიკის პრეზიდენტმა ხაბიბ ბურგიბამ; 1959 წ. 10 დეკემბერს რადიოთი გამოსვლისას კრიტიკის ქარ-ცეცხლში გაატარა სტვა ქვეყნების შინაურ საქმეებში ჩარევის ეს ცდა.

ინგლისური ჟურნალი „ეკონომისტი“, თავის ერთ-ერთ დამატებაში სათაურით „აფრიკის რევოლუცია“, სასოწარკვეთილი მოუწოდებს დასავლეთს აქტიური მოქმედებისაკენ, სანამ ჯერ კიდევ დროა. ჟურნალი „წინასწარმეტყველებს“, რომ ისტორიამ შეიძლება განაჩენი გამოუტანოს დასავლეთს აფრიკაში მისი საჭიანობის გამო, იმის გამო, რომ „ცივილიზატორებმა“ წიაღისეული სიმდიდრის ძებნაში გადათხარეს მთელი კონტინენტი, მოშალეს ადგილობრივი სოციალური წყობა და საშაგიერო არაფერი შექმნეს. ჟურნალის ეს გამოსვლა ისტორიული ხასიათის დოკუმენტი იქნებოდა, რომ აღნიშნული პრობლემა 15-იოდე წლის წინ დაეყენებინა, ისტორიამ უკვე გამოუტანა განაჩენი დასავლეთის კოლონიალიზმს!

¹ Н. С. Хрушев, О внешней политике Советского Союза, т. I М., 1961, стр. 92.

ნიკოლოზ ჯაფარიძე

მოგონება ვლადიმერ მაიაკოვსკიზე

1913 წელს მე და ჩემმა ამხანაგმა სიმონ წერეთელმა ერთად დავამთავრეთ ქუთაისის ქართული გიმნაზია და გავემგზავრეთ მოსკოვის უნივერსიტეტში შესასვლელად აგვისტოს მიწურული იყო. ოთახი ერთად უნდა გვექირავებია. მოსკოვში ჩასულებმა ბარგი დილიდანვე შემნახველ კამერაში მივაბარეთ და შევეუღებეთ ოთახის ძებნას.

იმ დროს კერძო სახლის მეპატრონეებს ქუჩაში გაკრული პქონდათ განცხადებები გასაქირავებელ ბინებსა და ოთახებზე. იყვნენ ისეთი ხელმოკლე ოჯახები, რომლებიც ქირაობდნენ 4, 5, 6-ოთახიან ბინას, თვითონ ორ-სამ ოთახში ცხოვრობდნენ, დანარჩენს კი აქირავებდნენ სტუდენტებს.

ერთი ქუჩიდან მეორეზე გადავდიოდით, მაგრამ ბედმა არ გავგილიმა — ვერ მოვძებნეთ იაფფასიანი ოთახი. მოვიქანცეთ ძებნით, ტვერის ქუჩა (ახლა გორკის ქუჩა) გადავჭერით და გავედით დოლგორუკოვის ქუჩაზე, სადაც კერძო მეპატრონის სმირნოვის ოთახი 5-სართულიანი კორპუსი იყო ჩამწყრივებული, ისეთი მობინადრეებით დასახლებული, რომელნიც ოთახებს აქირავებდნენ. ასე რომ, ეს უბანი სტუდენტების კვარტალად ითვლებოდა. აქაც ვნახეთ ოთახები, მაგრამ არ მოგვეწონა; რამდენიმე სახლს ჩამოვუარეთ, იმავე დოლგორუკოვის ქუჩაზე წავაწყდით განცხადებას გასაქირავებელ ოთახზე. მივადექით ნაჩვენებ

ბინას, დაერგეთ. კარი გავგიღო დაახლოებით 45 წლის დიასახლისმა, რომელიც თავაზიანად შეგვხვდა და შეგვიძღვა ბინის განაპირად მდებარე ერთ ოთახში. ოთახი მოგვეწონა, მაგრამ გვეჭერა. ცოტაოდენი ყოყმანის შემდეგ, დიასახლისმა, მიუხედავად იმისა, რომ ფასის ჩამოკლებასე მისთვის არაფერი გვითქვამს, თვითონ შეგვიძღვრა ქირა 5 მანეთით. — არაფერია, თქვენგან 25 მანეთს ვიკმარებო. შეუვკარებლად ქირის მოულოდნელმა ჩამოკლებამ, და ისიც ასეთი სიტყვებით, ძლიერ გავგვიკვირვა, ვიფიქრეთ — ალბათ, თვალში მოგვედით ამ სათნო, მშვიდ, დედის მსგავს ადამიანსო და კიდევაც გადავულაპარაკეთ ერთმანეთს ამის შესახებ ქართულად. ბინაში იმ დროს მის მეტი არავინ ჩანდა და ჩვენ დაინტერესებულებმა ვკითხეთ, თუ ვინ ცხოვრობდა დანარჩენ ოთახებში. ისეთი შთაბეჭდილება დაგვჩა, რომ აქაც ისეთი ოჯახი იყო, რომელიც რამდენიმე ოთახს აქირავებდა, მაგრამ ჩვენი ვარაუდი არ გამართლდა. იმ ოთახში ჩემი ვაჟი ცხოვრობსო — მიგვითითა დიასახლისმა ჩვენი ოთახის მოპირდაპირე ოთახზე — ამ ოთახში კი ჩემი ქალიშვილებიო. ბოლოს, სხვათა შორის, დაინტერესდა — საიდან ხართო. ჩვენ ვუთხარი, რომ ქუთაისიდან ვიყავით, გვარებიც გვკითხა, ისიც, თუ რომელი გიმნაზია დავამთავრეთ. ჩვენ განვუცხადეთ, რომ ბარგს

მოვიტანდით, თან ბე მივაწოდეთ, მაგრამ არ გამოგვართვა. წავედით სადგურზე ბარგის წამოსაღებად. დაახლოებით ღამის 10 საათი იქნებოდა, რომ დავბრუნდით „ვანკოთი“ (ასე ეძახდნენ მაშინდელ ერთცხენიან ეტლს, ერთადერთ მასობრივ და იაფ ტრანსპორტს მოსკოვში). ავიტანეთ ბარგი ოთახში, გავხსენით, დავიწყეთ ლოკინების ვაშლა, ხშირ-ხშირად ვიხედებოდით კარებში, რომ დაგვენახა, ვინ ცხოვრობდა მეზობლად. ბევრი ვეცადეთ, იმ ღამესვე შეგვევლო თვალი ყველასათვის, მაგრამ, გარდა ერთისა, ვერაინ დავინახეთ. დავეწყით, სავსე შთაბეჭდილებებით, რომელთაც ღებულობს პროვინციიდან დიდ ქალაქში ჩასული კაცი.

თუმცა დაქანცულები ვიყავით, დილით ადრე გაგვეღვიძა, მაგრამ არ ავმდგარვართ. ისევ ლოკინში ვიწვევით, რომ მეზობელი ოთახიდან შემოგვესმა ქართული ცნობილი რომანის „მხოლოდ შენ ერთს“, მღეროდა ქალი. ეს სიმღერა სასიამოვნოდ ჩაგვეწვდა ყურში. მაშინვე ავდექით, მაგრამ, გარდა შინამოსამსახურისა, ვერაინ დავინახეთ ბინაში. პირი დავიბანეთ. შინამოსამსახურემ, როგორც წესი იყო, შემოგვიტანა ადუღებული სამოვარი და მაგიდაზე დაგვიდგა. ჩვენ მისგან გავიგეთ, რომ ქართული რომანის შემსრულებელი იყო დიასახლისის ქალიშვილი. თუ საიდან იცოდა ქართული სიმღერა, ვერ გვითხრა, მხოლოდ ის გაგვაგებინა, რომ ჩვენი დიასახლისი იყო ქვრივი, ჰყავდა ორი ქალიშვილი და ერთი ვაჟი. ჩვენ შეკითხვაზე, თუ რას აკეთებდნენ ისინი, შინამოსამსახურემ გვიპასუხა: ქალიშვილები მსახურობენ, ვაჟი არსად არ მუშაობს, ლექსებს წერსო.

იმ დილით უნივერსიტეტში წავედით ჩვენი საქმეების გასაგებად. შემდეგ ვიხეტილეთ ქალაქში, ძლიერ დავიდაღეთ.

საღამოს 8 საათი იქნებოდა, შინ რომ დავბრუნდით. წამდაწუმ ვაღებდით ოთახის კარებს და ვიხედებოდით დერე-

ფანში, გვინდოდა დაგვენახა იქ მცხოვრებლები, განსაკუთრებით ქალი დიასახლისის ქალიშვილი, რომელმაც ქართული რომანის ჩაგვიმღერა იმ დილით, ვანგებ, ჩვენს გასაგონად. დავინახეთ ერთი ახალგაზრდა ქალი, მაგრამ ის იყო რომანის შემსრულებელი თუ არა, ვერ გავიგეთ, სანამ იმავე შინამოსამსახურემ არ გვითხრა: ის, ვინც ქართულად მღერის, არის დიასახლისის უმცროსი ქალიშვილი ოლიაო. დიდხანს არ გაუვლია, რომ ჩვენს ოთახში შემოვიდა თვითონ დიასახლისი და გვკითხა, თუ როგორ მოვეწყეთ. ჩვენ შეკითხვაზე, საიდან იცოდა მისმა ქალიშვილმა ქართული სიმღერა, გვიამბო: ჩვენ ვცხოვრობდით ბაღდათში, ჩემი ქმარი მეტყუევდ მსახურობდა, ქალიშვილებმაც და ვაჟმა ვალოდიამაც იციან ქართულიო. ცხადი იყო, რომ ჩვენ მაიაკოვსკის ბინაში მოვხვდით.

ვალოდია მაიაკოვსკი იმ დროს არ ყოფილა სახელმწიფოებელი პოეტი. ის მაშინ 21 წლისა იყო. ქართველი ახალგაზრდობა თვალყურს ადევნებდა მაშინ ფუტურისტულ მიმდინარეობას ლიტერატურაში, და მაიაკოვსკის სახელი ჩვენ კიდევ ქუთაისში გვექონდა გაგონილი.

ჩვენსა და იმ ოჯახს შორის თითქმის იმ დღიდანვე დამყარდა მკვიდრო კავშირი, რომელიც არ შეწყვეტილა ბოლომდე. სათნო, წყნარი, გულდია და კეთილი დედა ვალოდიასი ალექსანდრა ალექსის ასული დიდად მოყვარული იყო ქართველებისა. სწორედ ამით აიხსნებოდა, რომ სიამოვნებით მოგვაჭირავა ოთახი, როდესაც ვაიგო, ქართველები ვიყავით, და ბინის ქირაც 5 მანეთით შეგვიმცირა.

მაიაკოვსკის ოჯახი ქართულ ტრადიციებს მისდევდა. როგორც დედა, ისე შვილებიც პურმარლის მოყვარული იყვნენ, და ქართული ჩაცმებული პატივი იცოდნენ. მათ ოჯახში თავს ისე ვგრძნობდით, როგორც საკუთარ სახლში. არც ერთი იმდროინდელი დღესასწაული არ ჩაივლიდა ისე, რომ ვალოდიას დედას არ დავეპატიეთ, არ ეამზნათ ბაღდათსა

და ქუთაისში ცხოვრების ამბები, რომლებსაც ისინი დიდი სიამოვნებით იკონებდნენ.

პირადად ვალოდიას გვიან გავეცანით. ის ჩვენს პირდაპირ ცხოვრობდა, ცალკეთიქმის ყოველთვის კარი მიხურული ჰქონდა. ორ თვეზე მეტმა გაიარა, რომ ჩვენ მას სალამს ვაძღვედით მხოლოდ, სალაპარაკოდ ვერ ვხვდებოდით, უფრო იმის გამო, რომ დილით ლექციებზე დავდიოდით, საღამოობით კი ის არასოდეს შინ არ იმყოფებოდა. ახალი ნაშემოდგომები იყო. საქართველოდან მოგვივიდა ამანათი, იმერული ჯანჭუხები და ტბილიკვერი. ჩვენ, რასაკვირველია, მაიაკოვსკის ოჯახსაც მივუყიბეთ. დიდად ისიამოვნეს. ამით გათამამებულებმა გადაწყვიტეთ, მოგვეკითხა ჯანჭუხები და ტბილიკვერი რუსი სტუდენტი ქალებისთვის, რომლებიც იმავ სახლში ცხოვრობდნენ და რომლებსაც ვიცნობდით. გვეგონა, ისინიც ნასიამოვნები დარჩებოდნენ. დაგაწყეთ საინზე რამდენიმე ცალი თხილისა და ნიგვზის ჯანჭუხი, ზედ გადავახვიეთ ტბილიკვერი, როგორც იმერეთში იციან, და ჩაუვუგზავნეთ შინამოსამსახურის ხელით, მაგრამ არ გაუვლია ზუთიოდე წუთს, შინამოსამსახურემ მოსაკითხი უკანვე ამოგვირბენინა და გვითხრა, არ მიიღესო.

«Таких колбасиков мы не кушаем и что за шкурка, это мы не знаем». ამ ვარემოებით მე და სიმონ წერეთელი ნაწყენი დავრჩით, შინამოსამსახურისთვის საინი კიდევ არ ჩამოგვერთმია, რომ ხმაურზე ოთახიდან ვალოდიამ გამოიხედა, დაინახა რა ჯანჭუხებიანი საინი და ჩვენი აღელვებული ლაპარაკი, შეეკითხა ქალს. რა მოხდაო. მანაც უამბო ყველაფერი. ამ დროს მოვიდა ვალოდიას დედაც. ორივე უმაღლვე მიხვდა, თუ რამდენად საწყენი იყო ქართველებისათვის მოსაკითხის უკან დაბრუნება. დაგვამაშვიდეს, ეს იმის გამო მოუვიდათ, რომ არ იციან რა არის ჯანჭუხი და როგორ იჭმებაო. მართლაც, როგორც შემდეგ

გამოირკვა, ქალიშვილებს ჯანჭუხები მიემგვანებათ ეგრეთწოდებული «Охотничье колбаса» სათვის, მაგრამ, რომ გავტეხეთ და ენახეთ, ვერ მივხვდით, რა იყოო.

ვალოდია ამის შემდეგ, როდესაც კი მათ შეხვდებოდა, ყოველთვის კითხავდა: «Значит, вы не любите грузинские колбасы» და ჩაულაპარაკებდა «напрасно! напрасно!»

უკან დაბრუნებული ჯანჭუხები ვალოდიას მივაწოდეთ, დიდად ისიამოვნა. თითქმის 3—4 საათი დარჩა ჩვენს ოთახში, დაწვრილებით მოგვიყვია ბაღდათში თავისი ცხოვრების ამბებს. მოიგონა ჯანჭუხების გაკეთების, ფელამუშის მოღუდების, ყურძნის კრეფის, დაწურვისა და ჭურდიან ღვინის ამოღების პროცესები და სხვ. შემდეგ გაიხსენა თავისი სკოლის ამხანაგები, მათ შორის, პაოლო იაშვილი, ნ. ნადირაძე და კ. ცერცვაძე. როდესაც ვუთხარი, კ. ცერცვაძე ამჟამად მოსკოვში არის-მეთქი, შემეხვეწა აქ მომიყვანეთო.

ამ საღამოს შემდეგ ჩვენ ვალოდიას უფრო დაეუახლოვდით, მართალია, ხშირად ვერ ვხვდებოდით ერთმანეთს, დილით ჩვენ ადრე მივდიოდით ლექციებზე და ის კი საღამოთი გვიან ბრუნდებოდა. მაგრამ, როდესაც კი დაინახავდა, რომ არ გვეძინა, შემოვიდოდა, დაგვიწყებდა ლაპარაკს ლიტერატურულ თემებზე, თავის ლექსებსაც გვეკითხავდა, შესაძლოა, იმიტომაც, რომ ჩემმა ამხანაგმა ს. წერეთელმა უთხრა მაიაკოვსკის, რომ მეც ლექსებს ვწერდი. მართლაც, მოწაფეობის დროს სახუმარო ლექსებს ვათავსებდი გიმნაზიის ხელნაწერ ყურნალში. ერთხელ, როდესაც მასთან ვიყავით ოთახში, სახელდახელოდ, ვალოდიასაც დაუწერე ქართულ ენაზე ლექსი: აი, როგორ ვალაპარაკებდი მაიაკოვსკის ამ ექსპრომტში:

ბაღდათიდან ვადავდი ქუთაისში
სკოლ და რეკო,
ეხლა კი შენს ქუჩას ვტყუპნი,
ვლადიმირო დოღოტოკოვ.
ლექსის წერა აქ დაიწყო.

არ გამოდის და რა ეყო!
თავიდან თუ კარგად ვიწყებ,
ბოლო არის „ВОН ИЗ РУКО“.
ხატვასაც აქ მივუყვ ხელი,
ხატვის ნიჭი აღმომაჩნდა,
მაგრამ ფუნჯი ვერ ვიყავი,
გროშებით არ აღმომაჩნდა,
წვერის ფუნჯით სურათს ვხატავ,
და მითხარით, რას დავხატავ?

ლექსში ნახმარი „ვლადიმერო დოლგორუკოვი“ ეწოდებოდა იმ ქუჩას, სადაც ვალოდია მათემატიკის ცხოვრობდა. ზოგიერთი სიტყვა ამ ლექსში, მაგალითად, სკიპ და რუკო, ფუნჯი, ვტყეპნი ვერ გაიგო, დამკვირდა რუსულად ახსნა. აფუსუსენი კიდეც, მაგრამ სკიპ და რუკო, ვერ იქნა, ვერ გაეგებინე. როცა ჩამაცივდა, ვუთხარი: ეს არაფერი არ არის, რითმისათვის ვინმარე-მეთქი. ამაზე ბევრი იცინა. ამის შემდეგ ვალოდიას ხშირად შემოქონდა ახალი ლექსი და ყოველთვის მეტყვოდა: „აბა, წაიკითხე, ესეც „ВОН ИЗ РУК“-ო ხომ არ არისო“.

ვალოდიას იმ დროს ახლად დაწყებული ჰქონდა ლექსების წერა. პირველი მისი ლექსები ჩვენთვის გაუგებარი იყო, მაგრამ 1913 წელს დაწერილი მისი ლექსები წყობით მაინც რაღაც ახალს შეიცავდა, დამთავრებული შინაარსითაც გამოირჩეოდა.

ვალოდია დიდი მხატვრული ნიჭითაც იყო დაჯილდოებული. მას ბევრი მინიატურული ნახატი ჰქონდა, მაგრამ უფრო კარიკატურა ემარჯვებოდა, თუმცა იმ დროს უფრო ლექსების წერას ეტანებოდა. ლექსის შექმნის დროს ხამაძალა კითხულობდა სტრიქონებს თავის ოთახში, ხოლო, როდესაც ხატვას იწყებდა, — მისი ხმა არ ისმოდა. ამის გამო ჩვენ ყოველთვის ადვილად ვხვდებოდით, თუ რას აკეთებდა ვალოდია თავის ოთახში. ვატყობდით, არ უყვარდა, თუ მის ოთახს ვინმე ათვლიერებდა. როდესაც მიდიოდა სადმე, ოთახს ეტყავდა, გასაღები თან მიქონდა. კედლებზე ბევრი სურათი ჰქონდა გაკრული, მათ შორის, იყო ისეთები, რომლებზედაც ქალაქი იყო მიფარებული.

ლი. რაკი შევატყეთ, რომ ზოგიერთ სურათს ასე საიდუმლოდ ინახავდა, აღარ ვამეკლავებდით ცნობისმოყვარეობისათვის.

1914 წელს მათემატიკის უფრო ხშირად დაიწყო გამოსვლა ლიტერატურულ დისპუტებზე და მისი სახელიც თანდათან პოპულარული გახდა, განსაკუთრებით კი, როდესაც დასწერა პოემა „Облако в штанах“, რომელმაც აალაპარაკა ლიტერატურული საზოგადოებრიობა. ეს პოემა ჩვენც ჩავიგდეთ ხელში, ჩვენს ბინაზე თავი შეიყარეს ახალგაზრდა პოეტებმა — ტიციან ტაბიძემ და ვალერიან გაფრინდაშვილმა, სტუდენტებმა — ნიკოლოზ აბესაძემ, ივერიყო ლორთქიფანიძემ, ბეგლარ ფაღაევამ, შალვა ტყემელაშვილმა, შ. ხუნდაძემ, დ. გეგელაშვილმა, და სხვ. ყველა გაგვაოცა პოემის მხატვრულმა თავისებურებამ და აზრების სიღრმემ, მისმა არაჩვეულებრივმა პოეტურობამ.

დისპუტიდან ვალოდია ყოველთვის აღელვებული ბრუნდებოდა, რადგან მას ყოველთვის ობსტრუქციებს უმართავდნენ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ვალოდიას ოთახი ჩვენი ოთახის პირდაპირ იყო, და ჩვენც ხშირად ვხედავდით მას აღელვებულ მდგომარეობაში. ვეღარ იძინებდა, მთელი ღამე ბორკავდა.

არა ერთხელ მინახავს ვალოდია ნაშუალამევს, 3-4 საათზე, საწერ მაგიდაზე დამხობილი და ჩაძინებული.

ნოე ჩხიკვაძე და ტიციან ტაბიძე დიდად აფასებდნენ მათემატიკის ნიჭს.

ვალოდიას არ უყვარდა თავისი ლექსების აფიშირება და იშვიათად აჩვენებდა ვისმე. მხოლოდ როდესაც ჩვენთან ჩხიკვაძის მოსვლას შეიტყოვდა, არ შეიძლებოდა არ შემოსულიყო და მასთან საუბარი არ გაეხატა. ნოემ კარგად არ იცოდა რუსული ენა, რაც ძალიან აწუხებდა ვალოდიას. ამ ქართულ პოეტთან ის ბევრ საერთოს პოულობდა და, როდესაც ნოეს რუსულს ვერ გებულობდა, ძლიერ ნერვიულობდა. ვალოდიას ქართული ესმოდა, მაგრამ ლაპარაკი ვადა-

ვიწყებული ჰქონდა და უქირდა სერიოზული მსჯელობა ამ ენაზე.

ერთხელ ვალოდიამ ნოე ჩხიკვაძე, სიმონ წერეთელი და მე დისპუტზე წაგვიყვანა „ზამოსკვარჩიე“-ს ერთ რომელიდაც კლუბში. დისპუტი მიაკოვსკის გამოსვლით დაიწყო. მე პირდაპირ გამაცა მისმა მოთმინებამ. აუდიტორია წინასწარ მომზადებული იყო მის საწინააღმდეგოდ. დარბაზში უწყსრიგობა, დიდი ხმაური იყო, ხულიგნურ მოქმედებასაც ჰქონდა ადგილი. დამსრწენი ყველანი ახალგაზრდები იყვნენ, რომლებიც განზრახ ყვიროდნენ და ეჩხუბებოდნენ ერთმანეთს, რომ ჩაეხშოთ პოეტის ლაპარაკი, აზრის გამოთქმის საშუალება არ მიეცათ მისთვის.

ასეთ ვითარებაში მიაკოვსკის შევლოდა თავისი მკვეთრი და მაღალი ხმა, რომლითაც ფარავდა განზრახ ატეხილ ხმაურს, და მეორე—კამათის თავისებური მანერა—ერთ წუთში რომ საშინელი რისხვით დაესხმოდა თავს მოწინააღმდეგეს და ჩააყლაკებდა წამოსროლილ რეპლიკებს,—მეორე წუთში ისე წყნარად და დამაჯერებლად დაუწყებდა ლაპარაკს, თითქოს არაფერიც არ მომხდარიყოს; ყველა უმაღლეს ჩაჩუმდებოდა, ამით სარგებლობდა პოეტიც და განაკრძობდა თავის აზრს, სანამ აუდიტორია კიდევ თანდათანობით არ აეწყობოდა და ახმაურდებოდა.

კარგად მახსოვს, იმ საღამოს ერთმა მორჩილი ტანის ყმაწვილმა მიაძახა: „верблюду“-ო.

მიაკოვსკიმ მშვიდად უპასუხა: «Что ты орешь? Может быть, я похож на верблюда по росту, но ты и по росту и по голосу настоящий осел».

ეს ისე ნოულოდნელად და ისე წყნარი ტონით იყო ნათქვამი, რომ ყველამ ხარხარი მორჩო. რეპლიკის ავტორი კი ისეთ მდგომარეობაში ჩავარდა, იძულებული გახდა დარბაზიდან გასულიყო.

დაახლოებით ორ საათს დავრჩით კლუბში, გამოვედით იქედან როგორც ნაცემი, მხოლოდ ვალოდია იყო ბრძო-

ლის გუნებაზე, გამოსვლა არ დაუმთავრებია, რადგან ეს შეუძლებელი გახდა.

ჩვენ შინ წამოვედით, ვალოდიამ ვარაუდ ხანში შესულ კაცს გაყვია, დაბრუნდა მეორე დღეს გამთენიისას, ძლიერ აღელვებული. არ დაწოლილა და ოთახში მიმოდიოდა.

მიაკოვსკი ერთ საათში რამდენჯერმე იფეთქებდა, საშინელი აღელვების შემდეგ უმაღლეს ისე დამშვიდდებოდა ხოლმე გარეგნულად, რომ ვერ წარმოიდგენდით, თუ ორიოდ წუთის წინ აღელვებული იყო. ასე იცვლებოდა მისი განწყობილება სახლშიც, როდესაც მარტო იყო. თუ ერთ წუთში ნახავდით მომღერალს და მხიარულს, მეორე წუთში გეგონებოდათ მთელი თვე არ გაუცინიაო. განსაკუთრებით სასიამოვნო იყო ვალოდია, როდესაც კარგ ხასიათზე იყო. მხიარულებისაგან სახე უბრწყინავდა, ნაკეთებიც ისე ეცვლებოდა, ჩვეულებრივ ვალოდიას არ ჰგავდა, მისი სურათი რომ გადაეღო ვინმეს იმ მომენტში, როდესაც მხიარულ გუნებაზე იყო, და მაშინაც, როდესაც მოწყენილი და დაღვრემილი, თუ მისი ახლობელი არ იქნებოდა, ვერ გამოიცნობდა, რომ ეს ერთი და იმავე ადამიანის სურათია.

ვინ იცის, რა შინაგანი წვა, რა საიდუმლოება აწუხებდა მას, ასე რომ სცვლიდა მის გარეგნულ გამომეტყველებასაც კი. ალბათ, რომელიმე მკვლევარი ოდესმე ამაზედაც შეჩერდება, რომ ნათელი გახადოს ჩვენი ეპოქის ტიტანი პოეტის უღროოდ დაქარგვის მიზეზები.

1914 წლის აგვისტოში დაიწყო პირველი მსოფლიო ომი. ჩვენ გვეგონა, რომ ვალოდიას ეს შეაშფოთებდა და მის დიდ პროტესტს გამოიწვევდა, მაგრამ, პირიქით, ის კმაყოფილებით შეხვდა ომს და, მახსოვს ძლიერ კარგად მისი სიტყვები, თუ ჰქვებანა ასეთი დარჩება, სჯობია ომით დაინგრესო. იმავე ხანებში, როდესაც ოსმალეთმა საქართველოს საზღვრებთან საომარი მოქმედება გააცხოველა, ქართველი სტუდენტების ერთმა პატარა ჯგუფმა (ბ. ფაღ-

ვა, შ. ხუნდაძე, ნ. აბესაძე, შ. დუგლაძე, რ. ასათიანი, ბ. ნოზაძე, ალ. და ს. ფანცხავეები, ივ. ლორთქიფანიძე, გრ. ვეშაპელი, ს. ხუნდაძე, ვ. გაფრინდაშვილი და ე. ჩახუნდაშვილი) შეიყარა თავი ჩვენ ბინაზე მოსათათბირებლად, როგორ მოვექცეულიყავით, წამოვსულიყავით თუ არა სამშობლოში. კრება ღამის 3 საათზე დამთავრდა. ვ. მთავროვსკი იმ დროს მოვიდა შინ, როცა სტუდენტები კიბეზე ჩადიოდნენ, მან უმაღვე შეკრების მიზეზი გვკითხა და დიდად ნაწყენი დარჩა, რომ არ დავისწარიით. ჩვენ თავი ვიმართლეთ, ეს კრება უცხად მოვიწვიეთ, დავეგმილი არ გვქონდა, საკითხი სტუდენტების საერთო კრებაზე იქნება გადატანილი, იქ უფროდ შენც მიგიწვევთო. ვალოდია მაინც უკმაყოფილო დარჩა: „თქვენზე ნაკლებ არც მე დავიცავ ზეკარის უღელტეხილს თათრებისაგანო“.

უნდა აღინიშნოს, რომ ვალოდია პოლიტიკაზე იშვიათად თუ დაგვიწყებდა ლაპარაკს. მთელმა 1913 წელმა ისე გაიარა, რომ ერთხელაც არ ჰქინია ჩვენთან პოლიტიკურ თემებზე საუბარი, შესაძლოა, ეს იმიტომ, რომ უკვე ნაგემი ჰქონდა მეფის ქანდარმთა რეპრესიის სუსხი („ბუტირაქის“ ციხეში მჯდარა), მაგრამ 1914 წელსვე, როდესაც ომი დაიწყო. ხშირად ჩამოადგებდა ხოლმე საუბარს სიმონ წერეთელთან მწვავე პოლიტიკურ საკითხებზე.

ლაპარაკში ვალოდია ტემპერამენტიანი იყო. აზრს გადაჭრით და დარწმუნებით გამოთქვამდა. პოლიტიკურ საკითხებში უფრო მომზადებული იყო ვალოდიას უფროსი და ლიუდმილა. მე მომიხმენია მისი საუბარი პოლიტიკურ თემაზე. მისი ჰქვიანი, დამაყრებელი და დასაბუთებული მსჯელობა. სახლში ის თითქმის არასოდეს არ იყო, და თუ იყო, არ შეიძლებოდა, უსაქმოდ ყოფილიყო. დინჯი და ჰქვიანი, სერიოზული ქალი იყო.

ოჯახის მხიარულება იყო უმცროსი და ოლია, რომელიც ფოსტის უწყებაში მსახურობდა. როდესაც შინ მტრუნდებოდა, ოჯახი გამოცოცხლებოდა ხოლმე. ამ სიცოცხლით სავსე, ენერგიულ ქალიშვილს იცნობდა ყველა ქართველი სტუდენტი, რომლებიც ჩვენთან დადიოდნენ. ხშირად დაგვყავდა მოსკოვის ქართულ საზოგადოებაში ქართულ საღამოებზე. დედა ვალოდიასი იშვიათი ქალი იყო. ვერ წარმომიდგენია იმაზე კეთილი და სათნო აღმანი. მუდამ საქმეში იყო გართული, ყველაფერს ისე წყნარად აკეთებდა, რომ მის ხმას ვერ გაიგონებდით; ერთხელაც არ გვინახავს შელაპარაკებული, არც შევიღებთან, არც შინა-მოსამსახურესთან. არ მახსოვს, ვინმეზე რაიმე საყვედური ეთქვას.

დედის გადმოცემით, ვალოდიას პატარაობიდანვე ყვარებია წიგნები. მწლის ბავშვი უკვე გამართულად კითხულობდა თურმე როგორც რუსულად, ისე ქართულად. სულ მეზობლებში დადიოდა და თუ სადმე ძველ წიგნს ნახავდა, შინ მოჰქონდა, შესაფერისი იყო თუ არაო. მოძრავ და მკვირცხლ ბავშვს ვალოდიას ძლიერ ყვარებია თამაშიც, მაგრამ წიგნს თუ ჩაუტდებოდა, ვედარს ცილდებოდა. თუ წიგნი ჰქონდა თამაშსაც ივიწყებდა. ძლიერ ყვარებია აგრეთვე ტყეში ხეტიალიც. დედამისს ხშირად უთქვამს ვალოდიაზე, - ნამდვილი მეტყვევ მამამისი კი არა, ვალოდია იყოო.

ბაღდათში, იქ სადაც ხანისწყალი ვამოდის ხეობიდან, რკინის ხილია, ხილის წინა სვეტზე დაფაა მთავროვსკის ზედწარწერილი ლექსით:

„სისულულა სამოხე, ედემი,
მაგრამ თუ კაცმა ამაზე იოცნება
ოდესმე, ალბათ, საქართველოს ჰედები
ივლისსმეს მკონებმა“.

მთავროვსკის ეს სიტყვები უდავოდ მოწმობენ იმას, თუ რა რაიგად მოხიბლული ყოფილა საქართველოს ბუნებით, და რა ღრმად ჰქონია ჩანერგილი მისი სიყვარული ბავშვობიდანვე...

გიორგი შავგავაშვილი

თვალაშური ქართულის ჰუმნიკი*

კავთა

ვახუშტი ბაგრატიონი ჩვეული ლაქონურ-ობით ამგვარად აგვიწერს კავთას: „...დიდგორის კალთას, არს ციხე კავთისა, შალალს კლდესა ზედა შენი“.

„კავთა“ მდინარე კავთურის ხეობაში ვაბატონებული სახელწოდებაა (კავთისხევი, კავთურა, კავთის ციხე, კავთის ეკლესია, თავ-კავთა, გვარი: კავთიაშვილი).

გაურკვეველი და ამოუშიფრავია „კავთა“-ს მნიშვნელობა, თუმცა ამ სიტყვის შინაარსის ახსნა სცადა სერგი შავალათიაშვილი, რომელმაც დაწვრილებით აღწერა კავთურის ხეობა.

დიდი მეცნიერის ზემოთმოყვანილ მცირე აღწერილობაში ორი რამ არის საყურადღებო:

1. ვახუშტი არაფერს ამბობს კავთის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესიის შესახებ, რომელიც იმავე „შალალს კლდესა ზედა“ არის ნაშენი და დღემდე მოღწეული. ეს ეკლესია სპეციალისტების მიერ შესწავლილი არ არის, მაგრამ ძველი უნდა იყოს, ალბათ, გამოჩენილი.

2. ვახუშტი არ ახსენებს „თავკავთას“, რაც დღემდე ჰქვია „შალალს კლდესა ზედა შენ“ კავთას. ეს გასაგებია არის, „თავკავთა“ შემდეგდროინდელი შერქმული უნდა იყოს. ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს ის ფაქტი, რომ კავთურის ხეობაში (სოფ. თვალაშში) არის მეორე კავთა: კავთის წმ. გიორგის სახელობის ეკლესია, რომელიც ახალი ძეგლია.

ამ ეკლესიის შესახებ სერგი შავალათია თავის „კავთურის ხეობაში“ ამბობს: „ეკლესია ნაგებია რიყის ქვით, ზოგან აგურიც ურევია, ნაგებობის მიხედვით მიეკუთვნება მე-16-17 საუკ., გადმოცემით, თავკავთაში ლეკებს მლოცველები დაუხოცავთ, ხალხი ლეკების შიშით თავკავთაში“.

* „თვალაშური ქართლის ჰუმნიკი“-ს როგორც დასაწყისი („შინათბი“ № 8), ისე დასასრულიც იბეჭდება შემოკლებით. ზოგ ადგილას დარღვეულია თანმიმდევრობა. ვერნალის ამ ნომერში ვერ ძიება იბეჭდება, შემდეგ ლექსი-კონი.

† სერგი შავალათია, „კავთურის ხეობა“, 1960 წ. გამოცემა „ნაკადული“.

ვერ მიდიოდა. ამის გამო მის მოადგილედ ეს ეკლესია აქ აღუშენებიათ.“

მას შემდეგ, რაც აშენდა „ქვემო კავთა“, ვ. ი. კავთის წმ. გიორგის მეორე ეკლესია, ძველს, „შალალს კლდესა ზედა შენ“ კავთას თავისი „შოადგალისაგან“ გასარჩევად „თავ-კავთა“ — მთიეარი კავთა უნდა დარქმეოდა... ისე რომ, სახელწოდება „კავთა“ უძველესად მოგვანია და, ამ წერილში, სადაც კავთას ვახსენებთ, ვგულისხმობთ ძველ კავთას, რომელსაც ვახუშტი ბაგრატიონი აგვიწერს თავის ნაშრომში.

• • •

სახელწოდება „კავთას“ წარმოშობის საკითხს მოკლედ ეხება სერგი შავალათია თავის „კავთურის ხეობაში“.

იქვე გვინდა შემოხვევით ვისარგებლოთ და აღვნიშნოთ, რომ ეს წიგნი ფრიალ სასარგებლო და საჭირო ცნობებს შეიცავს კავთურის ხეობის შესწავლისათვის, დაწერილია სიყვარულით. სასურველია ამ ხასიათის გამოკვლევა დაიწეროს საქართველოს ყველა მნიშვნელოვან ხეობაზე, რაც დიდ სარგებლობას მოუტანს ჩვენს ახალგაზრდობას და არა მხოლოდ ახალგაზრდობას.

ს. შავალათია თავისი წიგნის დასაწყისში განიხილავს ხალხში გავრცელებულ ლეგენდას კავთის ცოხის შესახებ: ერთ მეცხვარეს უძველეს დროში კავთის ცოხით კავთურის სათაგებს ნანგრევებიდან ხატი გამოუტანია. ეს ხატი იქვე დაუსვენებიათ და კავთის წმინდა გიორგის პატარა ეკლესია აუგიათ. „ამ ისტორიული კავის გამოადგისა და მდინარესაც კავთა დარქმევი“ მეცხვარის გვარიც (ლომძე) კავთიაშვილად შეუუცვლიათ.

ს. შავალათია უარყოფს სახელწოდება „კავთას“ წარმოშობის ამ ხალხურ ვერსიას და ამბობს: „უფრო შესაძლებელია, ვიფიქროთ, რომ ეს სახელწოდება „კავთა“ დაკავშირებული იყოს „კვართასთან“ (ქრისტეს ბერანგი). „კვართობასთან.“ კვართი ქრისტესი, როგორც ამის გადმოგვეცემს საეკლესიო ლეგენდა, დაფუძვლილია მცხეთაში. ამას ისიც გვაღიქვრებინებს, რომ სოფელ ხოვლეთში არის „კვართის“ კოშკი და „კვართის“ ეკლესია, სადაც იციან ხატობა „კვართობა“. კავთისხევიც ეპორჩილებოდა მცხეთის სვეტიცხოველს და ამის გამო, შესაძლებელია,

ამ ორ სახელწოდებას შორის არსებობდეს გენერალური კავშირი?.

ეს ვერაღონ შეძლარი უნდა იყოს.

1. ამ მოსაზრების წამოყენებისას პატივც. ს. მიაკალათის ანგარიში არ გაუწევია ამ გარემოებისათვის, რომ „მაღალს კლდესა შენი“ კავთის ეკლესია დღემდე წმ. გიორგის სახელს ატარებს, და რაგორც თვითონვე აღნიშნავს: „თავკეთაში დიდი ხატობა იცოდნენ 23 აპრილსა და 10 ნოემბერს (ძვ. სტ.) გიორგობას. სალოცავად მოდიოდნენ ქართლ-კახეთის სხვადასხვა მხრიდან“...

ამიტომ (და არა მხოლოდ ამიტომ!) ძნელი წარმოსადგენი და გამახიარებელი ხდება ამ ვარაუდის რეალურობა.

იმაღლება კითხვა, როდის დაერქვა, ან ერთი, ან მეორე სახელი ამ ეკლესიას, თუ წმ. გიორგის სახელი უფრო ადრე ერქვა, რაც უფრო მოსალოდნელია ამ წმინდანის წარმართული სამყაროდან მომდინარეობის გამო, შეიძლება თუ არა ამ სახელის შემდგომი უგულვებლყოფა ეკლესიის მიერ და შეცვლა ახალი სახელით— „კვართის“? ან თუ შეცვალეს და „კვართის“ სახელი, მიანიჭეს, რატომ მოჰყვა აქამდე წმ. გიორგის სახელი?

თუ „კვართის“ სახელი ამ ეკლესიას ადრე ერქვა, რად მიანიჭეს წმ. გიორგის სახელი და რად უარყვეს ქრისტეს პერანგის — „კვართის“ სახელობა? ისიც საკითხავია, შესაძლებელი იყო თუ არა ქრისტიანული კანონმდებლობით ამგვარი დადარქმევა და წმინდანების „განაწყევლება“?

თუ დავუშვებთ იმას, რომ თვით ეკლესიამაც და მისმა მრევლმაც ყმათა ავბედობის გამოძიებით დაივიწყა პირვანდელი სახელწოდება „კვართი“ და რაღაც გაუგებარი „კავთა“ გაბატონდა მთელს ხეობაში, რაღას აკეთებდა მცხეთის საეპისკოპოსო, რომელსაც „მაღალს კლდესა ზედა შენი“ ეკლესია ექვემდებარებოდა?

რით უნდა ავსნათ ისიც, რომ იქვე, მეზობლად, თემის ხეობაში ასე წმინდად დღემდე შეინახა ეკლესიამაც და კომუნიკაცია „კვართის“ სახელი?

2. „კვართის“ და „კავთის“ გენერატორი დაკავშირება ერთი სხვა გარემოებითაც იწვევს ეჭვს: საჭარბოვლოში მრავალი პატარა ხეობაა. ამ ხეობებს თავთავისი სახელი ჰქვია: ეს სახელები უძველესი დროიდან მომდინარეობენ და არ ექვემდებარებიან ამ ხეობაში გაბატონებულ ქრისტიანული ეკლესიის სახელწოდებებს. პირიქით: ალბათ, ერთნაირი სახელწოდებების გამოსარჩევად და ეკლესიათა თუ მონასტერთა წოდების დასაკონკრეტებლად პირველ რაგში ახსენებენ ხეობის ან გეოგრაფიული პუნქტის სახელს, შემდეგ კი ეკლესიას, ან წმინდანის, ხატის სახელს. იტყვიან: თელეთის წმ. გიორგი, მტრების ღვთისმობელი, ხახულას ღვთისმობელი... ასევე: „თავკეთის წმინდა გიორგი“ და სხვ.

ერთ ხალხურ ლექსში, რომელსაც „თეშეთის წმინდანები“ ჰქვია, ასეთი აღივლილი გვხვდება:

„...მეშინის ხახმატ გიორგი,
გაქარდეს მშველელია;
მეშინის მავტ გიორგი,
მთაზედა ყარაულა.“

„ხახმატ გიორგი“ ნიშნავს ხახმატის წმინდა გიორგის სალოცავს. „მავტ გიორგი“—მავტის გიორგის სალოცავს.

ქრისტიანული ეკლესიისა თუ ხატის სახელწოდებანი ფუნქციონირებდა, ზედ ეშენებოდა ძველ, წარმართულ ყოფაში შექმნილ გეოგრაფიულ სახელებს და არა პირიქით, როგორც ს. მიაკალათის მოსაზრებლად გამოიღის. მის აზრს რომ ვერაწმუნოთ, დღევანდელი კავთურის ხეობის ტოპონიმოკა ჩამოყალიბებულია ერთი ეკლესიის სახელის „კვართის“ ვაგლენის არაჩვეულებრივი გავრცელებით. „კვართის“ გახალხურების შედეგად შექმნილია სახელწოდებანი: კავთა, თავკეთა, კავთის-ხევი, კავთრა და გვარიც: კავთაშვილი. რაღა მაინც და მაინც ამ ერთ ხეობაში უნდა მომხდარიყო ამგვარი უჩვეულო გერაგორფობა, პირწმინდად ვადაფიყვება ძველი, ქრისტიანობის წინააღმდეგობის სახელებისა?

3. არც ამ ორი სიტყვის (კავთა, კვართი) გენერატორი დაკავშირება იძლევა სასურველ შედეგს, მათი განმასხვავებელი თანხმობანი რაე იმდენად ძლიერია, რომ მისი ამოვარდაც (კვართ) ძირიდან ძნელი დასაყრებელია.

• • •

„კავთა“ უძველესი სახელი უნდა იყოს და მისი ამ სახით ჩამოყალიბება სულ სხვაგვარად და შესაძლოა, ქრისტიანულზე ადრეულ დროშიც მომხდარიყო...

... ვაყვეთ ცალკეულ მოსაზრებებს, ვარაუდებს. ზოგჯერ საგულისხმო დაჭებებსაც, რომლებიც „კავთა“-ს ირგვლივ ტრიალებენ. ერთი და ორი დღის ნაფიქრი არ არის, მაგრამ რაღაც რაღაცეებში შიშის. მართო „რაღაც-რაღაცეები“ კი არა, იქნებ, მნიშვნელოვანიც ვერაზობ, მართო მე გამოიარებდა. ვილც თუ რაღაც შეირდება ბერბეშალის მიწებისათვის. ჩვენები, მკლავები, სახე მოხანს. ფეხზე რომ დავეყენო, ასხმა უნდა და, რაც მოვარია, სულს ჩაბერვა. ეს სული კი მშრალი დაჭებებისა და გურკვევალის სახელების კორანტელში ისე ძლიერი არ ჩანს, რომ ჩემს წინ აღმართული „მაღალს მთასა ზედა შენი“ კავთა ვააცოცხლოს, მაინც ვცდი. უველაფერი ცდაა. სხვამ სცადა, ჩემი აზრით, ვერ შესწავლა. ამან აღმიძრა სურვილი იხილო ცდისა. სხვას რომ არ ეცადა, იქნებ შეც არ გამოიყვლებოდა ღონვისტურ ასოციაციებს თუ პოეტურ ღონვისტიკას. ასე ვეძახი ჩემს ახირებულ სურვილს, ჩემს ცდებს. რაც უნდა დაერქვას, მაინც სიმართლის ძიებაა, სინამდვილის დადგენის ცდა. ამიტომ მიყვარს ეს „ძიება“. პატარა, სხვისთვის უმნიშვნელო სიმართლესთან

თუ მიმიყვანს, მიხარია. დიდი სიძარბოსის პოვნა ძნელია.

შეცნიერებას არ უყვარს ლირიკული გადახვევები. თუმცა მე წამიყიხთხავს ერთი-ორი შეცნიერული მოვლენების ანგარიში, სადაც შვენიერი გადახვევებია და გული ჩემი გახალაობებულა, თითქმის თავარა მზეში დასიტყვლსთვის ცივი წყაროს თვალით სავსე ჭერბული მოუწოდებიათ. შემისვენია და გზა გამიგრძელებია, სიტყვშიც და წიგნშიც.

დავიწყებ, იწებ მასალად, საყრდენად, მაინც გამოადგეს ვინმეს.

როცა ამ საკითხს ვიხილავთ, ერთმანეთისაგან უნდა გავარჩიოთ კავთის წმ. გიორგის ეკლესია და „ციხე კავთისა“, როგორც მას ვახუშტი ბავრაგიონი სახელსდებს. კლდესაც კავთა ქვეია. ამ კლდეზე არის ციხე-გალავანი და ეკლესია. ეს ეკლესია სილამაზისთვის არ ავჯივთ, არც ციხე-გალავანი. ეკლესია ემსახურებოდა ახლომახლო მცხოვრებთ, ციხე-გალავანი იცავდა ხალხსაც და ეკლესიასაც.

ეკლესია მთავარი არ იყო. მთავარი იყო დაცვა შიშინაობის დროს აქ შეხვეწილი ხალხისა. კავთა დიდი თავდაცვითი ნაგებობა იყო, „ღუღამ-ციხე“ იყო ირგვლივ მყოფ ციხეთა და მოსახლეთა. მისი სახელწოდების ასავალ-დასავალი უარყოფილი ხალხური გამოცემიდან მინდა ამოვხილო, მაგრამ სხვანაირად... მჭერა, „კავთა“-ს ძირი „კავ“-ია, მაგრამ არა ის კავი, რომლითაც ჩემი თვალადღერ შეზობლების კავთაიშვილების წინაპარმა მეცხვარემ ლეგენდარული ხატი აღმოაჩინა. მე ლეგენდის თესლი მომწონს, კი არ მომწონს, მჭერა. მინდა ამ მარცვალზე ავლორძინი დაიწყებულა სინამდვილე.

კავთის „კავი“ ჩემს წარმოდგენაში ხევსურულ „ქავ“-ს უკავშირდება. ხევსურული ქავი თავდაცვითი ნაგებობაა. გალავანია, შემოკავებული იდგლია მტრისაგან თავის დაცვადად. შეიძლება „კავი“ ქავიდან მოდიოდეს, ან პირიქით. „ქა“-ანისა და „თა“-ანის მონაცვლეობა ქართულში ბუნებრივი უნდა იყოს. „თა“, რომელიც „კავთას“ ბოლოში აქვს მოხმული, ან შეცნიერულად რომ ვთქვათ — სუფიქსური ფორმანტია, არ მიაწივდება. ამ „თა“-ზე ქვემოთ ვილაპარაკებ. ახლა კი პირდაპირ მივადგეთ „მაღალ კლდესა ზედა შენ“ კავთას.

თი როგორ ავჯიწერს ს. მაკალათია თავის წიგნში კავთას:

„მაღალ ქედზე აგებულა თავკავთას წმ. გიორგის ეკლესია და დიდი ციხე-გალავანი... ტაძრის ჩრდილო-დასავლეთით არის ძველი ციხე-გალავანი. იგი აგებულა კლდოვან ნიადაგზე ქვიტირით, მისი კედლის სიმაღლე რვა მეტრია... კავთის ციხე-გალავანი ნაგებია კლდის დიდი ლოდებით და ცაქლოპური ნაგებობის შთაბეჭდილებას სტოვებს. მისი კედლების სისქე 1,50 მეტრს უდრის... ციხე-გალავანს უჭირავს ერთი ჰექტარი ფართობი... კავთის ეკლესია თავისი გალავნით შეერთებულია ამ დიდ ციხე-გა-

ლავანთან. მათ შუა დატანებულია ვისსკლეული კარი. თუ მტერი ეკლესიის გალავანში შეიჭრებოდა, მაშინ ხალხი ციხე-გალავანში იხიზნებოდა და აქედან ებრძოდა მტერს.“

კავთის ციხე-გალავანი დიდი თავდაცვითი სიმაგრე ყოფილა. იგი უკავრდა გზას კავთურის ხეობაში შემოსულ მტერს, იცავდა და იფარებდა ახლო-მახლო სოფლებს, მტერს ქართლის შუაგულში შეჭრის საშუალებას არ აძლევდა.

ამგვარ ციხე-გალავანებს, ხევსურულად ქავი, ქავის-კარი, ქავ-ციხე ქვეია. თი როგორ ავჯიწერს ალ. კინეზარაძე თავის წიგნში („ხევსურულის თავისებურებანი“, გვ. 299.) ქავს:

„ქავი მცირე მონაკვეთზე გაკეთებული მაღალი კედელია. თავდაცვის მიზნით აშენებდნენ. ქავი ვალავანს ჰკავს, იღონდ გალავანი მთელ სოფლებს აქვს შემოვლებული, ხოლო კავთი შეზონდულელია ჩამდენიმე ციხე ან ქვითკარი. ქავს აშენებდნენ ვიწრო გზაშიაც, ისეთ ადგილზე, სადაც შემოვლა შეუძლებელია. ქავს აქვს კარი, რომელსაც შიშინაობის დროს ყარაულნი იცავდნენ... „ქავის კარ“ ნასხდომ ახალთა მუსულმან ქარ შეუჭმებისა.“

ვაქა-ფშაველას პოეზიაში, აგრეთვე, ხევსურულ ხალხურ ლექსებში ხშირად გვხვდება „ქავი“, „ქავის-კარი“, „ქავ-ციხე“.

„მიაკარ ქავის კარადა“ (ვაქა)
„ქარ ქავის-კარს ვერცხვითა“.
„ქვალზე ქავი ვამართეს, ქორიც ვერ ვადატებთსა, შივა სხვე მეთოდვიბი. ბერდენკევი ტყურებისა“.

„თოღნ უყვარდიან ხირიშნი, ქავი და ქავის-კარია“.
მე კი რაისა მეშინის ზატრონს უთურავთ ქავთასა, საჯვისისა ვერ შამამივლენ. თათი მაული კარაასა.

რა ძლიერ ჰკავს, არა მხოლოდ შინაარსით, აღნაგობითაც „კავთას“ ხევსურული „ქავი“ და განსაკუთრებით ბოლო ლექსის „ქავთას“ ქავის გალავნითა და ლოდებით შემოზღუდვაც ხომ შემოკავებებს ნიშნავს...

ერთგვარი პროცესის შედეგად ხომ არ არის წარმოქმნილი ეს ორი ერთი შინაარსისა და მსგავსი ძირის სიტყვა?

შესაძლოა, ოდესღაც „ქავთა“ იყო იმ სიმაგრის სახელი, რომელიც შორეულ წარსულში საქართველოს გულისკენ მომავალ მტერს გზას უღობავდა და რომელსაც დღეს „კავთას“ ვეძახით?

• • •

რა მნიშვნელობისა უნდა იყოს „კავთა“-ს ბოლო ნაწილადი „თა“, რა ფუნქციას უნდა ასრულებდეს „ქავ“-თან დაკავშირებისას?

1 საფიქრებელია „ქავ“-ი და „კავ“-ი კავკასიონის „ქავ“-ს (კავ-კანი) უკავშირდებოდეს.

„თა“ დართული ტომონიეკური სახელწოდებანი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მრავლად არის შემორჩენილი. მივმართოთ ისევ ვახუშტის:

ეკრთა, შთა და ეკლესია („ეკრთისა და ეკრბალის შთის ძირს...“).

გომართა, ეკლესია („ხტანს ზეთ... შთასა შინა“).

გულთა („ამას ზეთ... გულთს არს ნაცხებარი“).

ვარენთა („ციხე მაგარი... კლდესა ზედა შენა“).

ქიძროთა („ამას ზეთ... ციხე მცირე“).

პურთა („ამ შთის სამხრეთით... ამავე შთის“).

ხორანთა ციხეა, აგრეთვე: „პერეთი ან ხორანთა“ (კახეთის სოფლები).

ზეთა, ციხეა (იხ. სია ციხეთა).

ყორანთა, „არს ეკლესია, სასვენი ატოცის წმიდის გიორგის ქვარისა“.

აკურთა, „ხოლო აკურთასა და ტანძრის შენებულეზანი მრავალნი“.

გულოვანთა, დაბა, ახალდაბა, მაგრამ: „გულოვანთს ერთთვის ქვეობს აღმოსავლიდამ სხვა სხვი, წონასა და აბის შორის შთის გამომდინე“.

პირველად, ზოგიერთი ამ სახელის „თა“ დიზოლოგება სახეცელი „თა“ მეგონა. ამ მოსახრებით ზოგი მათგანის პირვანდელი ფორმა ამგვარად შეჩვენებოდა: ეკრ-თთა, ყორან-თთა, კე-თთა და სხვ. ჩემს ვარაუდს აძლიერებდა ის ფაქტი, რომ ქართული ენის ზოგ დიალექტში თანის წინ შანის დეკარგვის ნიადეზე „თთა“-ს მაგიერად ითქმის „თა“..ბ. წერეთლის „ზემო იმერულ ლექსიკონში“ ვკითხულობთ: „თა, (მ-თა), თა-ში (მთაში)“, (მტრ: მთლად, მთა).

შესაძლოა, ზემოთხაზოთვილ სახელწოდებათაგან ზოგი მართლა ამგვარად იყოს წარმოქმნილი, მაგრამ სხვა უფრო რეალურმა ვარაუდმა ამ მოსახრებაზე ხელი აიმაღლებინა. ზოგი მათგანის დიზოლოგებში თანდამან დადინებ შენამდვილესთან მიახლოებული შინაარსი:

ყორანთა: ყორანთა ადგილი, ყორნ-ებ-ის ადგილი, ადგილი ყორანთა (შდრ. საყორნი).

გურიანთა: გურიან-თ (გურულ-თა?) ადგილი, გურიან-თა (გურულთა?).

გულოვანთა: გულოვან-თ ადგილი, გულოვან-ებ-ის სამოსახლო, ადგილი გულოვანთა.

გომართა: გომარ-თ, გომარ(ელ)-ებ-ის ადგილი, ადგილი გომარელებისა.

აკურთა: აკურ-თ ადგილი, შდრ. გვარები: ულაკურთი („ულაკურთის შეილთაო“) და სულაკურთი.

„კეთაი“ ამ სახელწოდებათა ანალოგიურად უნდა იყოს წარმოქმნილი:

კავთა: კავ-თ ადგილი, კავ-ებ-ის (კავ-ებ-ის) ადგილი, ადგილი კავ-თა (კავ-თა)

ამ ვარაუდს და გამოყენებულ მასალასაც, აღბათ, მეტი დაზუსტება ესაჭიროებოდა. ეს ფაქტი, რომ „კეთაი“-ს ძირს *ketāi* [ქეთაი] გამოვლინდა „თა“-საც საველისხმთ ანალოგიები ეძებნება ქართულ გეოგრაფიულ-ტომონიეკურ სახელებში.

შინაბერა

სიტყვა „შინაბერა“ ქართულ ხალხურ მეტყველებაში დღესაც იხმარება შინდაბერებულის, გაუთხოვარის მნიშვნელობით.

ჩვენი დროის ლიტერატურულ ენაში „შინაბერა“ შემოიტანა კონსტანტინე გამსახურდიამ. მისი განმარტებით შინაბერა არის: „ხანგადასული, გაუთხოვარი ქალი, უქმროდ დაბერებული“.

ამ განმარტების შემდეგ კ. გამსახურდია აღნიშნავს: „ეს ქართულში განავიწოდა სიტყვა, მომავლად დღე. შ. ძიძიგურშია“ (კ. გამსახურდია, რჩ. თხზ. მე-3 ტ. ლექსიკონი).¹

კონსტანტინე გამსახურდიამ ეს სიტყვა თავის რომანებში ფენიქსებრ ვაცოცხლა და თანამედროვე ქართველის ყოველდღიურ სასაუბრო ენაში დაამკვიდრა. უნდა აღინშინოს, რომ კ. გამსახურდიამ მრავალ მივწეუბულ, ფერდაკარგულ სიტყვას დაუბრუნა თავისი ადგილი სალიტერატურო ენაში, რაც მისი დიდი დამსახურებაა.

ამგვარ ვაცოცხლებას და გამოშვეურებას და, თუ შეიძლება ითქვას, რეაბილიტაციას ელოდება მრავალი თავანკარი სიტყვა და გამოთქმა, რამელეზო ქართული ტენის წინდაწყლების სათავეებშია შეხვეწილი, როგორც ძვირფასი და იშვიათი კალამი. ეს სათავეებია ძველი ქართული ენის ძეგლები და ხალხური მეტყველება.

ამ მხრივ საველისხმო და სამავალითა „შინაბერას“ ბედიც, როგორც ირკვევა, ეს სიტყვა მხოლოდ საკუთარ ოჯახში დაბერებული, უბედო ქალის მეტსახელი კი არა, ძველ საქართველოში სამსახურებრივი მდგომარეობის აღნიშვნელი ტერმინიც ყოფილა. ამ მნიშვნელობით „შინაბერა“ გვხვდება თანე ბაგრატიონის მიერ შედგენილ ქართ-კახეთის სამეფოს სახელმწიფოებრივი რეფორმების პროექტში.²

„დღედთალსა აქედნად ქაზიგირი ხუთასი თუ-მანი. ჰქონდეს სამი სოფელი: ერთი ქართლში პურისათვის, ერთი კახეთში ღვინისათვის, და ერთი თათრებში საკლავისათვის. ქალაქში აქედნდეს ბაღი. ამას ახლდენ: სამი თავადისშვილი მოსამსახურედ და ახალურისა ოთხი ყულუზნი, ოთხი ფარეში, ორი მზარეული, ორი ხაზნი, აგრეთვე მეფინიხე და მეჭორეცა. და ემ სახედ,

¹ „ქართ. ენის განმარტ. ლექსიკონში“ შინაბერა ამგვარად არის ახსნილი: „გაუთხოვრად დარჩენილი ქალი“.

² ი. ბაგრატიონი, „საქულები“, ივ. სურგულაძის შესავალით, ლექსიკონით, საბჭოთა-ბით, გვ. 29, 1957.

ორივე პატიოსანი ვაცნი მოხელენი და გამგენი დედოფლის საქმისანი, მწერალი ერთი, ბოქო-ულიუბუბუცი და ესე კანარა. ხოლო მანდილოსანი ორნი მოხელენი, უფრო თავლის ცოლნი, გამ-დღეზად, ექვსი თავადის ქალნი შინაბერად, და აზნაურისა ოთხი მდაბალი მოახლეები პირის დასაბანად და ქვეშაგების დასაგებად, ექვსი კო-დე მთხედ მდაბალი სარკებისა და საყრაგ-სათვის. და ამთ ყოველთა თავ-თავის შესაფერი ჯამაგირა ექმნებოთ, მეფისა და დედოფლის მო-სამსახურეთა“.

როგორც ამ ამონაწერიდან ჩანს, დედოფლის, მამაკაც მოსამსახურეთა გარდა (ყუღუღანი, ფა-რეში, ხაბაზი, შხარეული, მეჩინიბე, მეჯორე, მწერალი და სხვა), უნდა მოსახურებოდნენ ქა-ლებიც: გამღლები, შინაბერანი, პირის მბანელ-ნი, ქვეშაგების დამგებნი, მესარკებენი, მეკრაე-ნი... მათი ვალდებულება გარკვეულია, გარდა შინაბერასი, რომელიც ისეთივე მოსამსახურეა, როგორც სხვები და „შესაფერი ჯამაგირიც“ აქვს დაწესებული სახელდობრ, თუ რას აკეთებდა სასახლეში შინაბერა, „სყუღლებს“ ამ ადგი-ლიდან არ ჩანს.

ის კი გარკვევით არის ნათქვამი, რომ ში-ნაბერა უთუოდ თავადის ქალი უნდა ყოფილიყ-ნოთ, და როგორც მისი სახელიც მივითითებებს, ვათხოვების უფლება ალყეითი უნდა ჰქონო-და. ხოლო იმის გამო, რომ შინაბერებს სასახ-ლეში ვსაგზავნად ქართველ თავადთა ოჯახ-ებიდან არჩევენ, საფიქრებელია, შინაბერა დე-დოფლის აპლის წვერის—შინუწვარიშ მოვალე-ობის ამსრულებლის აღმნიშვნელი ტერმინი იყოს. („შინუწვარი, ქალი მსლებელი.“ საბა)

წამება გაწამება

„ველარა აწამა რა“-ო, იტყვიან, როცა ვაცი რაიმე მიზნით უცებ შეცდება, გაჩუმდება და სათქმელს ვერ დაასრულებს, ან სრულიად არა-ფერს იტყვის... თქმას ველარ მოახერხებს.

„წამება“ თქმაა.

„წამებას“ სხვა მნიშვნელობებიც აქვს და ეს მნიშვნელობები ახსნილია საბა ორბელიანის, ნიკო ჩუბინაშვილის, დავით ჩუბინაშვილის და სხვა ლექსიკოგრაფების ნაშრომებში.

მაგრამ ამ შემთხვევაში წამება ჩვენ თქმის, ან არ თქმის მნიშვნელობით გვიანტერყვება.

„წყალბა მოიღეს ჩემზედა, მარა ჭერ არს ქუშმარტისა წამება, რაც ზეჟარა მოძღვარმა ჩემზედ კეთილი ქმნა, სხვას არავის უყოფათა“-ო, ამბობს ერთგან იესე ოსეს ძე ბარათაშვილი.

ამ ნათქვამში „ჭერ არს ქუშმარტისა წამება“ უნდა ნიშნავდეს: „ჭერ არს ქუშმარტისა თქმა“.

„რომელიც იგი დუმილით წამებენ და ხმამო-ლა ქადაგებენ ღვაწლთა და შრომითა მათთა“ (გიორგი მთაწმიდელი).

აქედ „დუმილით წამებენ“ დუმილით ამბობენ,

დუმილით მეტყველებენ უნდა იყოს, თუმცა შესაძლოა, დუმილით ემოწმებიან. დუმილით ადასტურებენ უფრო გამოდიოდეს. ზვესურულ დოკუმენტში, ალ. ჰინჭარაულის ნაშრომით (იხ. „ციცაგარი“, № 8, 1962 წ. „ვეფხისტყაოსანის ზოგადილი გავებისათვის“) ვაწამება „თქმას-გამხელას“ ნიშნავს, მისივე თქმით „ეს სი-ტყუა ქართულის მონათესავე ზანტრში თავისი პირიანდელი მნიშვნელობით არის დაცული: „უწუმერს“ ნიშნავს—„უებნება“. ეს ძირი სი-ტყვისა უკავშირდება ქართული და ქართველ-რი ენების ზოგ სხვა სიტყვასაც“.

ალ. ჰინჭარაული ამ მოსაზრებით და სხვა სა-ბუთების მოწვევებითაც ასევეს, რომ „ვეფ-ხისტყაოსნის“ 134-ე სტროფის მესამე სტრო-ქონში ნახშირი „გაწამება“ თქმას, გამხელას, ბრძანებას უნდა ნიშნავდესო.

„მე სიცილილა მოველოდი, შენ სიციცხლე გამიწამე...“

ალ. ჰინჭარაულის დამაჩერებელი არგუმენ-ტაციით „გამიწამე“ — მითხარ, მიბრძანე, მიზო-ძეს უფროსი თავისი შინაარსით.

ქართულ და, საერთოდ ქართულ ზებირ მეტ-ყველებზე და ზოგიერთი მხატვრული ნაწარ-მოების ენაზე დაკვირვებამ დაფიქრებინა, რომ „გაწამება“ გაჩუმებასაც უნდა ნიშნავდეს.

ჩვენში იტყვიან: „გაწამა, ველარფერი თქვა“. ეს „გაწამება“ გაჩუმების მნიშვნელობა-სა უნდა იყოს, ისევე, როგორც ანასტასია ერის-თავ-ბოშტარაის ნაწერებში ჩემს შიერ შენიშნუ-ლი მთავალითები:

„ჩამოვარდა დუმილი, მაყურებლები გაწამ-დნენ“.

„თვალეები დახუკა და გაწამა“.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ „გაწამება-წამება“ თქმას ნიშნავს, მაგრამ ზოგჯერ გაჩუმების მნი-შვნელობითაც იხმარება.

იხავ შეაქმთილი

„ლიტერატურული ვაზეთის“ 1962 წლის დე-კემბრის ერთ-ერთ ნომერში გამოქვეყნებულმა ჩემმა პატარა შენიშვნამ „ქართლ-კახური შავე-თილი რუსთაველის ლექსიკაში“, ჩემთვის მო-ულოდენი გამოხმარება მპოვა. წერილში დასმულ საკითხს გამოეხმარებ ქართული მწე-რლები და მეცნიერები. ალბათ, ამ გამოხმარე-ბას ზელი ჩემი წერილის ბოლო სტრიქონებზე შეუწყო: „მოამაგლში ამ საკითხზე დაკვირვება და, შესაძლოა, სხვა ლიტერატურულ თუ ისტო-რიულ ძეგლებში ახალი მავალითების მოკლევა უფრო გააშუქებს ამ კითხვებს“.

შართალია, ეს გამოხმარება პირად საუბარ-სა და აზრის გამოთქმას არ ვასცილებია, მაგრამ ამ აზრთა ვაზიარებამ, მასილსა და რჩვის თა-ვისთანა მოწოდებამ, ჩემი წერილის ირგვლივ ახალი მასლა დაავრთვა. მასილამ კი განაბრტვა და ეს წერილი მოითხოვა. ეგონებ, არც მკითხე-

ლისათვის ექნება უინტერესო საკითხის არსისა და ისტორიის უფრო მეტად გაშუქება და ერთად თავმოყრა.

ვარდა ამისა, გამოირკვა, რომ ჩემი წერილის გამოქვეყნებამდე ამ საკითხზე მსგავსი მოსაზრება სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმული და გამოქვეყნებული ყოფილა... მაგრამ ჭერ ახალ ცნობებს შეეხებით.

აღ. ბარაზიძის და სარგის ცაიშვილის ცნობით, „შეკვეთილი“ გვხვდება თეიმურაზ პირველის ლექსიკონშიც. ეს სიტყვა პეტრე ნახაბი აქვს პოემა „ეპარდებულბუღიანში“. აი ის ადგილიც:

ბულბულმან უთხრა: „საყვადვად
მე თავი გაიწიარაო,
მე შენი შეკვეთილი ვარ,
არ სხვა ფრინველი ირაო“.

თეიმურაზ პირველის იმ გამოცემის ლექსიკონში „შეკვეთილი“, ახსნილია, როგორც „შეწირული“ (ლექსიკონი შედგენილია გ. ჭავჭავაძის მიერ).

შ. ლორთქიფანიძის ცნობით, „შეკვეთა“ ნახშირია ფირფიტის „შაპანაშის“ ქართული ვერსიების ერთ-ერთ სტროფში:

ზაალ მერაბ მოიკითხა,
თქვა, ვაგსაჟე ლეინის სმითა,
მერაბ ერთობ შეეკვეთა,
ეკვეთა, მოსწონს ზმითა. (I ტ. 1237, 2).

საინტერესოა, იმის დამადასტურებელი ფაქტი, რომ „შეკვეთება“ შერჩევის მნიშვნელობით მე-19 საუკუნის ქართულ მწერლობაშიც იხმარებოდა, მწერალ ვიორაგი ნატროშვილს შეხვედრია ანტონ ფერცელაძის მოთხრობაში „ჩვენებური საქმის ბოლო“: „...ლაპარაკი იხეთი ჰქონდა, რომ მამანათვე შეეკვეთოდა კაცი, თითქოს ამისათვის დაფარული არა არის რა, არავითარი შენი გულის პასუხი და ამათი განკურნება მხალოდ ამას შეუძლიაო“.

***

ჩემს მიერ წამოჭრილი საკითხის ისტორიისათვის აუცილებლად მიმართა იმის აღნიშვნა, რომ „შეკვეთება — შეკვეთილის“ უძველესი, „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერამდე არსებული ფორმები (შეკუთება, შეკუთება, შეკუთებული) შემჩნეული და ახსნილი ჰქონია ბალავარიანის ქართულ რედაქციებში² პროფ. ილია აბულაძეს. ბალავარიანის უძველესი ქართული რედაქციების ჩამოყალიბება კი, ი. აბულაძის აზრით მე-9, მე-10 საუკუნეებში უნდა მომხდარიყო. აი ამ სიტყვების (შეკუთება, შეკუთებული) არქაული ფორმით ხმარების მავალითები.

„ანუ ვითარ გაკუთის, მეფე, სურვილი ჩემი კეთილია მათთვის წარუვალა და არა ვაკუთის შეკუთება თვისა შენისა... საშუაგულად ამის სოფლისა წარმავალა“. (106,1—4).

„ფრიად შეკუთებულნი იყო ყრმაი იგი ნუკრსა მას, ვითარმედ ვერ სთმობდა თუნიერ მისა ესამ ერთიან“. (79, 27—29).

ეს მავალითები ილ. აბულაძეს მოყვანილი და ვარჩეული აქვს ბალავარიანის გამოცემის შესავალი წერილის იმ ნაწილში, სადაც განმარტავს ძველში ტერმინებად გამოყენებულ სიტყვებს. ილ. აბულაძე წერს: „შეკუთებულნი კონტრეტით შეჩვეულს, შეთვისებულს უნდა ნიშნავდეს. იგი წარმოქმნილი ჩანს კეთილ-საგან, რომლისაგან მომდინარეობს „შეკუთება-შეკუთება“, რაც „შესაკუთრებას“ აღნიშნავს“.

ამ განმარტების შემდეგ, ილია აბულაძე იმასაც აღნიშნავს, რომ ეს სიტყვა შეჩვეულის, შეთვისებულის მნიშვნელობით არის ნახშირი „ვეფხისტყაოსანში“ და არა იმ მნიშვნელობით, რაც 1937 და 1951 წლებს გამოცემებს დაართულ ლექსიკონშია წარმოდგენილი. ამავე დროს ახსენებს, პოემის ორ სტროფს (1081, 609).

***

საკითხის უფრო საფუძვლიანად შესწავლამ ჩემთვის ცხადად გახდა, რომ ჩემს მიერ საიხებლად არჩეულ „შეკვეთილს“ თავისი კონკრეტორები გაცილებით ადრეც, რუსთველოლოგიის როგორც მეცნიერული დისციპლინის ჩასახვის გარეგანურეც ჰყოლია. ამ სიტყვის ახსნით დაინტერესებულა ჩემი რუსთველოლოგების წინაპარი თეიმურაზ ბაგრატიონი.1 იგი „განმარტება ვეფხისტყაოსანისა“ში წერს:

„შეკვეთაო“—შეგებაკუთრე ესრეთ, რომელ ვერა მოესცილდებოდი. გული და გონება სრულის ერთგულებით ვუძღვენი და შევესპუკუთრე. შეეკვეთე ამას ნიშნავს, რომელ ასე შეაჩვიოს გული თვისს საყვარელსა, ერთიად მინურტი არ შეეძლოს მისი მოშორება“ (1138 სტროფის განმარტება, გვ. 217).

საესებით ზუსტი და სწორი განმარტებაა, მაგრამ თეიმურაზი თითქოს ამას არა ემარობს და რუსთველის სხვა სტროფის (609) განმარტებისას იტყვას „შემიკვეთა“ უფრო მოკლედ და ნათლად „უშალობდებდა შეჩვევას“ უწოდებს: „ამა ყმამან შემიკვეთა... შემიკვეთა—ჩემი გული მისკენ მიიზიდა, უშალობელსად შემიჩვია“. (გვ. 69).

ეს განმარტება უნდა ამართლებდეს ერთ ჩემს ეჭვს, რომელიც წინა წერილის ბოლოს გამოთქვი: „...ინაბედა კითხვა: ნიშნავს თუ არა რუსთა-

1 იხ. თეიმურაზ პირველი. 1933 წ. აღ. ბარაზიძის და გ. ჭავჭავაძის რედაქციით.

2 ბალავარიანის ქართ. რედაქციები, გამოსცა, გამოცელება და ლექსიკონი დაურთო ილია აბულაძემ. აკ. შანიძის რედაქციით, 1957 წ.

1 იხ. თეიმურაზ ბაგრატიონი, „განმარტება ვეფხისტყაოსნისა“, გაიბო იმედაშვილის რედაქციით, გამოცელებითა და საიხებლით, გვ. 217, 1960 წ.

ველის ლექსიკონით „შევეთა“ ზუსტად შეჩვევის? ქართლ-კახური კილოები და რუსთაველის ტექსტი ამის უფლებას იძლევა, მაგრამ დამაფიქრებელი შესანიშნავი მოქართულია და მწიგნობრის იეგ ოსეს ძე ბარათაშვილის ნათქვამი: **დიად შევეთილი ვიუჯა და შეჩვეული იმისიო.** ამ ორი სიტყვის (შევეთილი, შეჩვეული) ერთმანეთის გვერდით, ალბათ, ერთმანეთის მნიშვნელობის გასაძლიერებლად ხმარება, რა თქმა უნდა, შთო შინაარსის ნათესაობაზეც მიგვითითებს და თითქოს რაღაც ნიუანსურ განსხვავებაზეც გვანიშნებს.

ადამიანი შეიძლება ქირსაც შეჩვეოს... ამ მხრივ დამახასიათებელია ხალხური თქმა: **„შეჩვეული ქირი“**, ანდა პოეტის ნათქვამი: **„შეჩვეია გული ტანჯვა-ვაებას“**. მაგრამ თეიმურაზი თითქოს გვაფრთხილებს, **„შევეთება“** სხვა კატეგორიის შეჩვევააო:

„შევესაკუთრე, ესრეთ, რომელ ვერღა მოცხილდებოდი“

„ღული და გონება სრულის ერთგულებით ვუძღული და შევესაკუთრე“

„შეაჩიოს გული თავის საყვარელსა“

ერთიდა მინუტო არ შეეძლოს მისი მოზორება“

მაშასადამე „შევეთება“ სიყვარულით შეჩვევა-შეთვისებაა.

სრულიად სამართლიანად აღნიშნავს თეიმურაზ ბაგრატიონის გამოცემის რედაქტორი ვაიოზ იმედაშვილი, რომ თეიმურაზის ნაშრომშია **„დიდაროლი ითამაშა რუსთველოვოგორე კვლევა ძიებაში, ვანსაკუთრებთ ვეფხისტყაოსნის ვანმარტებასა და ლექსიკონის შედგენისათვის წარმოებულ შეშაობაში, მაგრამ ის სპეცილისტების მიერაც ჯერ კიდევ ჭეოვნად არაა შესწავლილი და გამოყენებული, ისე რომ, მისი ბევრი კარგა და მეტად სასარგებლო ჩვენება დღემდე ღირსებისაა; არაა ვამუშებელი და გამოყენებული“**.

თეიმურაზ ბაგრატიონის შემდეგ, **„შევეთა-შევეთება“** ახსნილი ჰქონია დ. ჩუბინაშვილს თავის მრავალმხრივად საყურადღებო **„ქართულ-რუსულ ლექსიკონში“**. აი ის განმარტება: **„გიონისებვის და შეგვეთებას, ე. ა. პირმოთხრობით მოგატყუებებს და შეგვიჩვევს“** И прилагает к себе и нахально обманет; ვეფ. 1075; (შევეთებათ, თე), ზ. თვ. შევეთვისებთ, შევესაკუთრებთ... ვეფ. 1132.1

დასასრულს მინდა დავასკვნა:

1. **„ლიტერატურულ ვახუთში“** დაბეჭდილი ჩემი წერილის შთავაზი მიზანი იყო იმის აღნიშვნა, რომ საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში ქართლსა (ჩემი მხარეში) და კახეთში (სტ.

მენტეშაშვილის **„ქიზიყური ლექსიკონი“**) დღესაც ცოცხლობს სიტყვა **„შევეთილი“** შეჩვეულის მნიშვნელობით, რომელს სიტყვა **„შევეთა“** მნიშვნელობით გვხვდება **ქრესტიანობის** **„ცხოვრება — ანდერძში“**, და ეს მოვლენა შეძლებისამებრ დამკვეთობისა რუსთაველის ლექსიკონის საკითხებთან. ამ საკითხების რკვევს დროს გამოთქმული ჩემი შეხედულება, როგორც ზემოთ უკვე ვთქვი, დაეთმება ცნობილი მკვლევარის პრინციპი, ილია აბულაძის ადრე გამოთქმულ მოსაზრებას ბალაგარიანიში არქაული **„შევეთება-შევეთებულის“** შეჩვევა — შეჩვეულის მნიშვნელობით ხმარების შესახებ.

2. ამ სიტყვის ამოწმობა განმარტება „ვეფხისტყაოსნის“ შესაბამისად ადგილების ასხასთან დაკავშირებით ჰქონია თეიმურაზ ბაგრატიონს თავის **„განმარტებაში“**, აგრეთვე დ. ჩუბინაშვილს.

3. წინა წერილში ჩემს მიერ მითითებულ **„საინტერესო ლექსიკონი ერთგულის ეწვევა ჩაქვის“** (რუსთაველი, იეგ ბარათაშვილი, ქართლ-კახურის მაგალითები) მივმართე თეიმურაზ ბაგრატიონს, **„შამანებს“**, ა. ფურცელაძისა და **„ბალავარიანის“** მაგალითებს... უფრო სწორად რომ ვთქვათ, **„ბალავარიანის“** იღრე შემჩნეულ მაგალითებს ემატება ზემოთ ჩამოთვლილი ეს **„სიტყვის ჩაქვი“** საქმოდ ხანდაზმული ყოფილა, უჭველესი ქართულიდან მომდინარეობს და დღესაც ცოცხლობს.

4. ვფიქრობ, ჩემმა წერილმა მაინც ერთგვარი დადებითი როლი შეასრულა. ვაამახვილა ყურადღება ამ საკითხისადმი, თავი მოუყარა საყმარო მასალას (რა თქმა უნდა, არა მთლიანად!) დაახუსტა და შეუქ მოძიანა საკითხის ზოგიერთ მხარეს მაინც.

შინაწერი:

„ლიტერატურული ვახუთის“ რედაქციამ ჩემი წერილის გამოკვეყნების შემდეგ, მიიღო ვახუთის რაიონის გორისციხის რეაქციანი სკოლის დირექტორის, ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლის ირაკლი ჩქარეულის გამოხატული აზრი. ამ საკითხისათვის ინტერესობილად არა უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ **„შევეთილი“** მოხევერ დიალექტში დღესაც თურმე ცოცხლობს **„შეჩვეულ-შეთვისებულის“** მნიშვნელობით. აი ამონაწერები ამ წერილიდან:

„შევეთილი აერორს განმარტებული აქვს როგორც შეჩვეული, შეთვისებული ამ ვახუთების მთლიანად მხარს უჭერს მოხევერი ხალხური მეტყველება. მოხევისათვის ეს სიტყვა ამ მნიშვნელობით დღესაც ისევე ნიდავ სახმარია, როგორც, მაგალითად, ქალი, კაცი და სხ. მოხევერში **„შევეთილი“** ჩვეულებრივად იხმარება ადამიანის მიმართ, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, შეილზე, თავისიანზე, ახლობელზე“.

მოხევერ ხალხურ მეტყველებაში რომ **„შევეთილი“** შეჩვეულის, შეთვისებულის მნიშვნე-

1 დ. ჩუბინაშვილს **„შევეთა-შევეთების“** სხვა მნიშვნელობებიც აქვს ახსნილი დაწერილებით და შესაბამისი დოკუმენტაციით — როგორც **„ვეფხისტყაოსნის“**, ისე ძველი ქართული ლიტერატურის სხვა ძეგლებიდან.

ლობას ატარებს. ეს ფაქტია, მაგრამ მათ შორის რალად განსხვავება, რალად ნიუანსია. ალბათ, ეს პქონდა მხედველობაში იესე ოსეს ძე ბარათა-შვილს, როცა ამბობდა: „ღალა შევეეთილი ვი-ყავ და შეჩვეული იმისო“. მაინც რა უნდა იყოს ეს განსხვავება, რაც „შევეეთა-შეჩვევას“ შორის უნდა არსებობდეს მერყეულებაში? ხალხის გაღ-მორცხვით, რაც იჩრტრესს მოკლებული არ უნდა იყოს, „შეჩვევა“ უფრო ვიწრო ტერებაა, ვიდრე „შევეეთილი“. შეიძლება შეჩვეული იყო ვინმეს-თან, მაგრამ მისი შევეეთილი არ იყო, შენ შე-ენგიო მას, მაგრამ მან არ „შევეეთოს“, ე. ი. შეჩვევა გამოიკლება „შევეეთის“ მაშინ, როცა შეუძლებელია „შევეეთილი“ იყო და შეჩვეული იო არა. შეჩვევა. თუ შეიძლება ასე ითქვას, და-საწყისი საფეხურია მოხვედრე ხალხურ მტრვე-ლებაში „შევეეთობისა“, სხვანაირად რომ ეთქვას, ვერ უნდა შეეჩვიო, მერე „შევეეთო“.

აქვე შევიხივებო, რომ მოხვედრე მაინც და მისიც არ არიან მომხრე იმისა „შევეეთოს“ ეინზე, ვინაიდან, მათი აზრით, „შევეეთილის“ ჩამოშორება, სიკვდილი, იმისათვის, ვისაც შე-ვეეთილი ჰყავდა, ძნელი გადასატანია.

წამოგონება

„წამოგონება“ ნიშნავს უცებ, ანაზღად გახსენებას, მოგონებას.

იტყვიან: „ხანდახან წამომავგონდება ხოლმე...“. „წელან წამომავგონდა და ამ ალიამეთში ისევ მიმაიწვდა“-ო.

„წამოგონება“ იმგვარადვეა წარმოებული, როგორც წამოწოლება, წამოთება, წამოჭარბ-ლება, წამოძახება.¹

საბა ორბელიანს ეს სიტყვა არა აქვს თავის ლექსიკონში, მაგრამ „წამოგონების“ მნიშვნე-ლობის დახუსტება და გარკვევა ზერხდება მი-სივე „მიმოგონებისა“, „მიღმოგონებისა“ და „მიმოსხენების“ მეშვეობით.

პირველ ორ, მეტად თავისებურ სიტყვას სა-ბა ამგვარად განმარტავს: „მიმოგონება ესაა არს მოგონებისა ნელიად-ნელიად მოგონება, ხოლო მიღმოგონება მყის არა თანა მი-ღრეკა, არამედ ვითარცა ბიჭებით სლვითა მიწვენა საგონისთა“.

სანამ ამ განმარტებას ჩვენი მსჯელობის თე-მას დავეუვაშირებდეთ, საჭიროა ზოგიერთი სიტყვის მნიშვნელობის დახუსტება, რითაც დი-დი ლექსიკოგრაფი „მიმოგონებასა“ და „მიღ-მოგონებას“ გიხსნის, ან ჩვენ გვეპირდება ამ სიტყვების ასახსნელად. ეს სიტყვებია:

1. „მიღრეკა“.

საბას ლექსიკონში „ღრეკა“ ფუძიდან მომ-დინარე რამდენიმე სიტყვაა განმარტებული

(„ღადრეკა — მიღრეკა“. „მიღრეკა — დიდად მოზრა“, „შხელთ-მიღრეკა — დანოჭება“).

ამ განმარტებების ვათალისწინებით „მიღრე-კა“ მოზრას უნდა ნიშნავდეს, მაგრამ „ხემათ მოყვანილ საბასეულ ტექსტს თუ დავაჯიკრდუ-ბით, მიღრეკა შეეცლილი მნიშვნელობით უნდა იყოს ნახმარი. ამას ვვაჯიკრებინებს ის, რომ საბა თავის განმარტებაში „მიღრეკას“ საბი-რისხარო ცნებად „მიწვენას“ ხმარობს.

(„მყის არა თანა მიღრეკა, არამედ ეითარცა ბიჭებით სლვითა მიწვენა სა-გონისთა“).

საბა ამბობს — მიღმოგონება არის არა სწრაფად „...მყის-არა...“ მიღრეკა, არა-მედ დიდად, ნაბიჯ-ნაბიჯ სიარულსავით („...ე-ითარცა ბიჭებით სლვითა...“) მიწვენა საგონის-თათ. აქედან „მყის არა თანა მიღრეკა“ აუჩ-ქარებულ მისგლა-მიახლოებას უნდა ნიშნავ-დეს.

მაშასადამე, „მიღრეკას“ (მოზრას) საბას გან-მარტებაში შევეცლი მნიშვნელობა უნდა პქონდეს.

მართლაც, ეს სიტყვა შეეცლილი, მნიშვნე-ლობა ვადახრილი შინაარსით ხშირად გვხვდუ-ბა ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლებში, მაგალითად:

„ხოლო იოდასაჲ მიღრეკა ნებასა ქა-ლისასა მიზნითა, რამთა აცხოვნოს იგი“ (ბალაღარიანი). აქ „მიღრეკა“ ნიშნავს: დაჰ-ყევა, დაემორჩილა. „დაჰყევა ნებასა ქალისასა“.

„ხოლო საყუბველი იგი აღმართა, ვითარ-ცა სუბტი და მერე დაღრეკა დასავლეთით კრთო ქელისა მის“ (აქ „დაღრეკა დასავლეთ-ით კრთო“ ნიშნავს: ვადაიხარა დასავლუ-თის მხარეს).

„მიღრეკილ არს დღე“ — ნიშნავს მი-წურულია დღე.

„მიიღრეკა თაივ“ — მიიბრუნა თაივი. ასევე: მოიღრეკა მუხლი ნიშნავს — მუხლი მოიყარა, დანიოქა.

2. „საგონისი“ („მიწვენა საგონისთა“).

ეს სიტყვა საფიქრალს უნდა ნიშნავდეს. „სა-გონისს“ დართული აქვს მრავლობითობის ნი-შანი „თა“. საგონისთა „საფიქრალთა“ უნდა იყოს.

გონი ფიქრია. გონება — დაფიქრება. „გონ“-იდან წარმოქმნილი სიტყვების დალაგება ამგვარ-ად შესებება:

გონი — საგონი — საგონისი — საგონებელი. საბას აქვს ასეთი განმარტება: „ფიქრო არაბთა ენაა, ქართულად საგონებელი, განზრახვა, გულისთქმა და წუღილმოგონება პქვიან“.

საგონისი უფრო ძველი უნდა იყოს, საგონე-ბელი კი შემდეგდროინდელი გახალხურებული

¹ „წამოგონება“ გვხვდება ზეგურულ ხალ-ხურ პოეზიაშიც: „წამომავგონდა არხატი, არ-ხეატის მთა თა ბარია“.

¹ მაგალითები ამოღებულია: ძე. ქართ. ლიტ-ქრესტომატია, I, შედგ. ს. შუბანიშვილის მიერ.

ფორმა (სა-გონებ-ელ-ი). ეს სიტყვა დღესაც იხმარება საფიქრალის მნიშვნელობით: „საგონებლო წლისაო, საკეთებლო დღისაო“.

3. მიმოხსენება
საბას განმარტებით „მიმოხსენება“ მცირედ-მცირედ ხსენება“-ა.

4. მიმო „აქეთ-იქით“ (საბა)

5. მიდმოობა „აქეთ-იქითობა“ (საბა)

6. მიდამო „აქეთ-იქით“ (საბა)

„მიდამოს“ ზმირად ხმარობს რუსთაველი: „მიდამო“ იგივე „მიმო“-ა და საბას განმარტებით „მიდმოობას“, აქეთ-იქითობას ნიშნავს:

„გული მი და მო კრთობოდა“ (ე. ი. მიმო-კრთებოდა).

„მტერთა მი და მო მღეწლი“ (ე. ი. მიმო-მღეწელი).

„ფერთა მი და მო კრთოლასა“ (ე. ი. მიმო-კრთოლასა).

მიდრეკისა და საგონისის კონტექსტისეულ მნიშვნელობათა დაზუსტებისა და საბას „მიმოხსენებასა“ და „მიმო-მიდამო-ზე“ დაკვირვების შემდეგ საბას განმარტება („მიმოგონებისა“ და „მიდმოგონებისა“) ამგვარად გვესმის:

მიმოგონება არის სხვადასხვა, ნაწყვეტ-ნაწყვეტ („მცირედ-მცირედ“) საფიქრალთა და მოსაგონართა ნელნელი, აღწარებული, გონების თვალთ ხილვა თუ ჰერეტიკა; იგივე „მიმოხსენება“ („მცირედ-მცირედ ხსენება“), ხელო.

მიდმოგონება არა ანჭარებით და ერთბაშად, არამედ დიწხ სიარულსავეით თანდათანობით მისკლა-მიხლოება (მიწვნა) მთავარ საფიქრალთან. შესაძლოა აქ „განსჯა“, „დსკენა“ და „განსაზღვრავ“ იგულისხმებოდეს, როგორც ამას დღევანდელი ჩუბინაშვილი აღნიშნავს, თავის განმარტებაში, თუმცა იგი ამ შემთხვევაში მიმოგონებასა და მიდმოგონებას ერთ სინბრტყეზე ათავსებს.

წამოგონება — უცებ, ანაზღაო მოგონება, ანაზღაო გახსენება.

მინაწერი:

აღუქსანდრე ჰეპტავაძის მიერ ფრანგულიდან თარგმნილ კორნელის „სინას“ ერთ-ერთ სტროფში გვხვდება „მიმოგონარედ“:

„..... გონება სრულად წამართო!
არა თუ თქვენსა რისხვასა ან სიკვდილის შიშს განვეკროთ.

თავს ვხედავ განცემულადა, მისთვის ვარ მიმოგონარედ.

პაზრით მიზუნსა ვეძიებ, და მშთარეარ მიუწვდომარედ“.

შეიძლებაოდა გვეფიქრა, ამ წიგნის ბეჭდვისას დაშვებულ კორექტორულ შეცდომასთან

გვაქვს საქმეო. მაგრამ ეს სიტყვა ამავე სახით წიგნს დართულ ლექსიკონშიც არის შეტანილი. წიგნის რედაქტორი და ლექსიკონის შემადგენელი პოეტ-მკვლევარი იოსებ გრამაშვილი „მიმოგონარეს“ ამგვარად განმარტავს: „**მიმოგონარედ** — გაოგნებულად, აღრენილად, დაბნეულად“ (ალ. ჰეპტავაძის თხზულებანი, 1940, ი. გრამაშვილის რედაქციით, იბ. ლექსიკონი). შესაძლოა „მიმოგონარე“ ავტორგრაფის არასწორი ამოკითხვიდან მომდინარეობდეს (ან ავტორის ან ვადამწერის მოუვიდა შეცდომა — „მანის“ ნაცვლად „მ-ილი“ ჩაწერა, რაც ამ ასოების მსგავსებით უნდა იახსნას).

თუ ეს ასეა, მივიღებთ „მიმოგონარეს“ (ვიცე „მიმოგონებს“), რაც შემოთავარებულ სიტყვების შემდეგ არაბუნებრივად აღარ უნდა მოგვეხვეწოს „მიმოგონარე“ წარმოებულა მიმომხსენების, მიმომფანტველის მსგავსად. (შდრ: მიმოგზავრება, მიმოდადება, მიმოდაბნევა).

„მიმოგონება“ კორნელის ტრაგედიის გმირის სულიერ მდგომარეობას მართლაც შეეფერება. გმირი დაეძებებს მიზუნს, იხსენებს და ვერ მიმწვდარა, საბას სიტყვით რომ ვთქვათ, ვერ მიწვენილა, ვერ მისულა თავის „საგონისთან“. ტექსტი ამ ცეცხლების შემდეგ, ჩემი აზრით, უფრო გასაგები ხდება:

თავს ვხედავ განცემულადა, მისთვის ვარ მიმოგონარედ,
პაზრით მიზუნსა ვეძიებ და მშთარეარ მიუწვდომარედ.

მაგრამ თუ ამ სიტყვაში „მ-ილი“ შემთხვევით (ვადამწერის ან ზღენაწერის მცდარი ამოკითხვის შედეგად) არ არის გაჩენილი, უნდა ვთვქროთ, რომ „წამოგონებას“, „მიმოგონებას“ და „მიდმოგონებას“ ემატება ალ. ჰეპტავაძის „მიმოგონება“... რაც ძალზე საეჭვოა. ეს ფორმა არაბუნებრივ შთაბეჭდილებას ახდენს.

„წამოგონებაში“, როგორც ვხედავთ, ბევრი რამ ვამახსენა, მაგრამ იქნებ მეპატრონის ეს „მიმოგონება“, რადგან თევი დღიო საბა ამბობს: „მოგონება ესე არს მიმოგანყოფამ გონებისა სხუათა-და-სხუათა წინააღმდეგობაო მოგონებათა მიმართ“-ო.

წინაწინამბარი

წინაწინამბარი ჩვენი მხოლოდ პირველად გადმონადენი არაყის მნიშვნელობით გამოგონია, მაგრამ, როგორც ჩანს, ზოგადი მნიშვნელობის აღმნიშვნელია საერთოდ პირველ გადმონადენთა. ძველ და ახალ ლექსიკონებში ეს მოვლენა ამგვარად არის ახსნილი: საბას განმარტებით „**წინაწინამბარი** ვედამონადენი ტუბილი“-ა. ნ. ჩუბინაშვილი აფართოებს ამ სიტყვის მნიშვნელობას,

1 განმარტ. ლექსიკონის ახსნით: „მიმოგონება იგივეა, რაც მოგონება“.

„წინაწინაქარი — პირველი გამოხადენი დაწურული ღვინისა, ან გამოხადი არაყისა“. იქვე, მომდევნო განმარტებაში ნ. ჩუბინაშვილი ღვინისა და არაყის წინაწინაქარს „ერბოს წინაწინაქარსაც“ უმატებს, რაც მისი ახსნით, ვადაუძღნარ ერბოს, კარაქს ნიშნავს (ნ. ჩუბინაშვილი ახსენებს „ლუღის წინაწინაქარსაც.“)

წინაწინაქარის ხარისხზე და თვისებაზე არც საბა, არც ჩუბინაშვილები არაფერს ამბობენ. წინაწინაქარის ხარისხს ქიზიყური მერტყველების საფუძველზე ხსენის სტ. შენთეშაშვილი თავის „ქიზიყურ ლექსიკონში“. მისი განმარტებით, ყურძნის წურვისას „პირველად გავარდნილ წვეს ქიზიყში წინაწინაქარს ემახიან და თვისობრივად ეს წვენი „წუაღწყააა.“ ასევე „წყაღწყააა“ მისი თქმით „პირველად გამოსული არაყი“, ანუ წინაწინაქარი.

ქართულ ლექსიკონებში ღვინის, არაყის, ლუღის და ერბოს წინაწინაქარის დადსტრუება საკმაო საფუძველს იძლევა იმისათვის, რომ „წინაწინაქარი“ მივიჩნიოთ „პირველგამოხადენის“ აღმნიშვნელ ზოგად ტერმინად.

წინაწინა

„წინაწინაქართან“ დაეკმირებით უნდა შევეხოთ „წინაწინის“ საკითხსაც. ვასილ ბარნოვის განმარტებით „წინაწინა“—პატარა ქაშია ხისა. ამავე მწერლის თხზულებათა სრული კრებულის ახალი გამოცემის პირველი ტომის „სიტყვების ახსნაში“ კი „წინაწინი“ ამგვარად არის განმარტებული: „პირველად მიღებული არაყი (ერთ ლიტრამდე)“.

უნდა ვიფიქროთ, ეს უბრალო ლაფსუსია, რაც გამოწვეულია ამ ორი სიტყვის (წინაწინაქარი და წინაწინი) მსგავსებით, მაგრამ „წინაწინის“ საკითხი ერთგვარ ვარკვევას მოითხოვს, რომ „წინაწინის“ მნიშვნელობაც დაზუსტდეს და ვასილ ბარნოვის განმარტების სისწორეც დადასტურდეს.

მის. ჩიქოვანის რედაქტორობით გამოცემულ „ფშაური ზალხური სიტყვიერების“ მესამე ტომში მოთავსებულია ლექსი „ყეინიანთ ქალი“, სადაც ასეთი ადგილია:

წითელ მოის კაბა ეცვა, შეიღიშის ნიფხავია,
კარგუნელან ძუძუნია, როგორც ზალის

წინაწინა,

სამჯერ ისე შეშაქროუნა, ფეხქვეშ შეძრენ მიწინა,

შავასთანამც დამაწეინა, შამცა იმთვენ იღბალია.

ცნობილი მწერალი და ამ ლექსის ჩამწერი,

1 ხევსურულად „პირველად გამოსულ არაყს წვერის არაყი (წინაწინაქარი, წინაწინაქარის არაყი, წინაწინაქალი, წინ წინაქარი) ეწოდება, ნაბოლოვარს კი შამანი“ (ალ. ქიქნაძე). ზემო იმერულად „წინაწინაქარი, წინაქარი“ (მ. წერეთ.) ლენხუზურად „რაბი“ (მ. ალაჯ.). გარდა ამით, არის „გეიბატური“, „საია“ და სხვ.

შესანიშნავი ლექსიკოგრაფი, თედო რაჭველიწერილი „წინაწინის“ ამგვარად განმარტავს: „წინაწინი — პატარა ხის ქაში. ზალისა — ბაზარში რომ ჭურჭელს ვამებს ჰყიდენია“

ასეთი ხის ქაში, რომელსაც თედო რაჭველიწერილი სხვანაირად ზალის ქაშს უწოდებს, თვალაღებლ მოხუცებსაც კარგად ახსოვთ: უმთავრესად ბზისა, ფერად-ფერად მოხატული და აჭრებულად, ყოფილი (და ახლაც არის) მტრულა „ჩალის კოჭუბიცი“ (ხისა).

ესაბი, მართალი იყო სოლ. ხუციშვილი, როცა ვასილ ბარნოვის თხზულებათა „სიტყვების ახსნის“ განმარტებას გამოეყვამათა და აღნიშნა: „მგონია თვით ვ. ბარნოვის განმარტება უფრო მართებულია“—ო („ლიტ. ვაზ“, 1961, ივნისი).

ოღონდაც, ვასილ ბარნოვი ამაში არ შეეცდებოდა.

ფშაურ კილოს მხარს უჭერს ხევსურულიც წინაწინი ხევსურულადაც ხის პატარა ქაშია:

—უღგამ ფურს ხის პატარა ქაშით („წინაწინთ“),
საგერებს-ს ალოკინებენ“...

ეს სიტყვები მოყვანილია ალ. ქიქნაძის წიგნიდან: „ხევსურულის თავისებურებანი“. ფეტრის „წინაწინის“ ხმარება დამოწმებული აქვს ხევსურული ლექსითაც:

„ხოდღა რასა-ღ შეუღგამს საგერებთან წინაწინა“ („ხევს. პოეზია“, ავ. შანიძის რედ., 271).

წაკიპარტი და წაკიპურტი

წაკიპარტი ჰქვია ნამგლის ერთი გამოსმით გამოშკილ პატარა ხელეურს, რომელსაც პატივისცემის ნიშნად მიაართმევენ ზოღმე სამკალში მისულ საპატიო კაცს, მებატონეს, ახლოს ვამკულე მგზავრს, რომელიც მკელებს თავის მხრივ ხეიანი მოსავალს, ბარაქის უსურკებდა და ფულით ასაჩუქრებდა.

დასაჩუქრებული გლეხი შემდეგ დაწინადა ბუროს ქვარს და, თუ ზელი მიუწედებოდა, სამავიგრო საჩუქრად გუგზავნიდა დამჭილოცებელს.

სხვა მნიშვნელობით აქვს ახსნილი „წაკიპარტი“ საბა ორბელიანს. მისი განმარტებით „წაკიპარტი თითის კურა“-ა.1 საბას მომდევნო ლექსიკოგრაფებთან ამ შინაარსით განმარტავენ წაკიპარტი.

„წაკიპარტი — ერთი თითის შერებზედ დასხლგებით შემოკურა“ (ნ. ჩუბ.).

„წაკიპარტი—თითით წაკურა, шеплок (ჩ. ჩუბ.) თუ თანამედროვე ქართულ მერტყველებსა და ლიტერატურას დავაკვირდებით, ღღეს თითის კვრას წაკიპარტი ჰქვია და არა წაკიპარტი. ასევე განმარტავს „წაკიპარტი“ 1959 წელს გამოცემული რუსულ-ქართული ლექსიკონი: — „წაკიპარტი“

1 ხევსურულადაც, სულხან ქუთელაურის ცნობით „საკიპარტი ჰკრა“, ნიშნავს: წაკიპარტი ჰკრა.

ტა. წყიპურტის კერა, ცხვირში წყიპურტის კერა... თითების ტყაცენი".

როგორც ვხედავთ, ახალმა ქართულმა მეტყველებამ ანგარიში არ ვუწვია სანა ორბელიანისა და მისი საქმის გამგრძელებლის განმარტებას და წყიპურტი „წყიპურტი“ შეცვალა.

ქიზიურტი „წყიპურტი“ ყანის მკასთან არას დავაფიზრებული და სტ. მენთეშაშვილის განმარტებით, ნიშნავს „ხელურის შესაკრეფ წველს“, რაც თავისი დანიშნულებით ქართულ რულოს მოგვაგონებს. განსხვავება მხოლოდ ის არის, რომ უღოთი ძნას კრავენ, ქიზიურტი „წყიპურტი“ კი ხელურებს „აგრუხენ“ („წყიპურტი ნაგრები მუშეულები“. სტ. მენთ.).

ქართულ დიალექტებში, ლეპსიონებსა და ზეპარ თუ წერლობით შეტყველებში წყიპურტისა და წყიპურტის მნიშვნელობათა არევა გასაკვირვებელი არ უნდა იყოს ამ ორი სიტყვის მსგავსების გამო. შესაძლოა, ამის მიზეზი სხვა უფრო არსებითი რამეც იყოს, სახელდობრ, მათი არქაული მნიშვნელობის იგივეობა.

საფალავნო ქვა

იგივე საფალავო ლოდი, ვაყვითა ღონის საცდელი. უმთავრესად მრგვლი „გამაკვერცხილი“. ამ ლოდის აწევის აძლეებს არა მარტო მისი სიმძიმე, ლოდი მრგვალი და ლიპია, მოუხელთებელი; ხელი არ გეიდება...

ბავშვობაში, სოფელ ვუდალეთის ეკლესიას ეზოში, აღდგომის მეორე დღეს, მინახავს — როგორც ექვლიბოდენე ქაბულები საფალავნო ქვის. ასეთი ლოდი ყოფილა სოფ. თვალდშიც, ძღვეის ქედზე, წმინდა გიორგის ეკლესიასთან... ამას წინათ ასეთივე საეკვაციო ქვა ვნახე სოფელ მებრეში, ირავლი ვიგოს ძე შალაშვილის ეზოში.

ასეთი ლოდები ყოფილა რაქსა (ზარაკონში) და სენეთში. ლოდის აწევის სპორტი საქართველოს ყველა კუთხეში ყოფილა ვაჯრცლებული და აქა-იქ ზეენს დრომდე მოაღწია. დანეხებული იყო ქვის აწევის საფებურები: „ქარის ვატარება“, მუხლბამდე, მყარდამდე აწევა, თავზეით და ცხენზეით გადავლება. ამის მიხედვით ჯილდოც სხვადასხვა იქნებოდა. ამ ქართული სპორტის აღწერილობა მოცემული აქვს პოეტ ნ. შერაზაძის მიერ (უფრ. „დროშა“ 1953, № 4).

სიმძიმის დაძლევისა და ქვის აწევის სპორტი, როგორც საეკვაციო სანახაობას, ქართულ მიოლოგიაში აქვს ფესვები გადაშული, ამირან სულკლამხის ძე პირველთაგანი იყო, ვინც საფალავნო ლოდს შეეკიდა და შთამომავლობას ვაყვაციური შემართებისა და ფიზიკური ტანჯვის უღრტვინელო ვადატანის შიგალოთი მისცა. ხესვურული ფოლკლორის ტიტანები და „ღთის შეღლები“ — „ღთის ვარზე მდგარი“ იახსარი და კობალა ამირანის შთამომავლები არანარომლებიც

„სამოციტრიანი“ და „ასლიტრიანი“ რკინის აწევით ცდილობენ სახელის მოპოვებას... აი ადგილები ზევსურულ პრეზიდენს სადაც იახსარისა და სხვა „ღთის შეღობა“ ვაყვაციობაა აღწერილი:

ხთის ვარზე შეიყარენით ანგელოზები
თავნია,
გარშოდგეს საწონ-ჩარეკი კვირავ, დაუგი
თვალისა
ეზიდებიან მშასა, ეინაც რო ძალინია,
ქვე-ქვე ბოლოსკე მე ვზივიარ, ვველას ჩემკე
აქე თვალთა.
ერთმანეთს ეუბნებთან: აიღებს იახსარია.
აეწეე საწონ-ჩარეკსა, — ღმერთო, შენგანა
ძალია.
ხუთი მავსთხოვე კვირასა; გარშამებრა სამია.
სამოც ლიტრასა რკინისა ძირს ვუვარავ
ქარნია.

ჯერ რო ვადმომცა ყმაზედა, მიყვარდის
უღასმინი.
ფანდურ დამიკარ, ბერბუნდო, მიყვარდის
სამ-ძალიანი.

ნუ შამიდგები ძალზედა, თუ არ ხარ
იმედინი,
მორიგემ შამამილოცა საგმირო ას-ლიტრიანი.
ხუთ კადე დავადებინე, შელაგნი ვარ
იმედინი.

ევა ერთგან ამბობს: „გოგოთურად ვგუობდი თავსა“-ო.

ეს გოგოთური, რომლის თარგზეც ვაქამ თავისი პოემის გმირი ვააცოცხლა, თურმე ნამდვილად ცხოვრობდა მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში და დიდი ძალღონის ვაყვაცო უყოფილა. „ფრიად ახოვანი ტანისა, ღამაზის სახისა და დიდი ჯანის პატრონი, ვაგრამ მშეიდი და ღმობური... იმის მოტანილი ბრტყელი, საფლავის ქვის მსგავსი ლოდი დღესაცა ვღია კობალის სალოცავთან და ასეთი მშეიმა, ორ კაცს ვაუჭირდებდა მისი ვადაბრუნება“.

ამირანულ სამყაროში „ღთის შეღობის“ ნასუნთქი ჰერით ვაგრადილ ქაბუც ვაქის ვადაუწყვეტია ამ ლოდთან შეშმა:

„ჩემ ქველობაში მეც ბევრჯერ ვევაჯვარებობი ამ გოგოთურის შტანილ ქვას და ვცდილობდი გოგოთურზე მეტი ღონე გამომეჩინა. ეს ცდა, ჩასაკვირველია, ამაო იყო“.

„საფალავნო ქვის“ გვერდით ქართულში შემორჩენილია ამავე მნიშვნელობის ძველი ტერმინი „საქილადა ქვა“. ეს ტერმინი უფრო კონკრეტულია, მიგვიითებებს იმაზე, რომ ამ ქვის ამწევის აჯილოდებდნენ.

სიტყვა „საქილადა“ როგორც ტერმინი ძველ ოფიციალურ დოკუმენტებსა და სოფელ-გუჯარბშიც გვხვდება:

„...მას ვამსა, ოდეს თქვენი უხუტესი მშა სულხან-ყოფილი საბა, კურთხებულსა და ამაღლებულს სახელოვანს ბიძა და მამა ჩვენზედ დი-

დად ნამსახური და მრავალ გარჯილი იყო და მათ მისთვის საჭილდოდ ჩაიკაშვილი გივის შვილები თავისი სოფლებითა და აგარაკებით ებოძა... რაც მისი სამართლიანი სამძღვარია, აგრეე საჭილდოდ დაგეიმტაცებია". (წყალობის წიგნი, ქიხოსრო ბატონიშვილისა, „საქ. სიმე-ღენი,“ 2 ტ., დოკ. 183).

ეს ტერმინი ამავე მნიშვნელობით, ოღონდ გახალსტრებული ფორმით (საჭილდაო) გამოყენებულა სხვა დოკუმენტებშიც:

„კიდემ ვიბოძეთ საჭილდაოდ კარდენახს სამი კომლი კაცი ვაძებდამვილი“.

„ეს ეამთა და ხანთა ვასათაებელი მტკიცე და მოუშლელი საჭილდაო წიგნი და სიგელი ვიბოძეთ...“

„...ნუ მოუშლით ამ ჩემს საჭილდაოდ ნაბოძებ სიგელსა...“ არაკლი

სიტყვები: საჭილდოო, საჭილდაო, და საფაღენო არ არის შეტანილი „განმარტებით ლექსიკონში“.

სიტყვა „საფაღენო“ საბას არა აქვს. ახსნილი აქვს საჭილდაო (ჭილდოს ღირსი) და საჭილდო (ჭილდოდ მოცემული მისაცემელი). ნ. და დ. ჩუბინაშვილებსაც ახსნილი აქვთ: საჭილდაო, საჭილდოე (ჭილდოს ღირსი).

სისხვა, დასისხვა

სისხვა, მოსისხვა, დასისხვა ფრინველთა სკორეთი იატაკის, აივნის, ეზოს მოთხერას, დანავიანებას, ვაზინტურებას ჰქვია. ეს სიტყვა ამ მნიშვნელობით არ ჩანს ჩემს მიერ შემოწმებულ ლექსიკონებში. უბირეველს ყოვლისა, არ არის საბა ორბელიანის ლექსიკონის იმ ბუდეში, რომელსაც „სკორე“ ეწოდება და სადაც განმარტებულია სკორეს ყველა სახეობა. არ არის ჩუბინაშვილებისა და ალ. ნეიშანის ლექსიკონებში, არ ჩანს ქიზიურ შეტყველებაში, არ არის „განმარტებით ლექსიკონში“.

როგორც ჩანს, ეს სიტყვა ამ მნიშვნელობით ქართული ლექსიკონის ყამირი და შეუძენველი, კორდივით გაუტეხელი მკვიდრია. იტყვიან:

„შერცხლებს იატაკი დაუხისხავით... სისხვენ“.

„იიენს მოაჩირი დასისხვლია“.

„მოსისხელი ეზო“...

1 ჩუბინაშვილებს აქვთ „სისხი“ ხესტურის, სიანხლის მნიშვნელობით. დავითს აქვს „სისხის ბალახი“ — завязный корень აგრეთვე, „სისხა, სისხლზედ ყვანა“. ეს თითქოს რადივით უახლოდება თვალადურ „სისხვას“... ნ. ფანასკერტელ-ციციშვილის კარაბადინში „სისხვა“ შეცვლას, დონეტერობის მნიშვნ. გვხვდება. ამ მნიშვნელობით „სისხა“ ნახმარი აქვს რ. თვარაძეს თარგმანში: „ორმოცდასამში... ისე იყო მოყანადგებული, სისხა გასლი-ოდა...“

„ნახისხი ფანჯარა“... და სვ. ამ სიტყვის ძებნის დროს „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ წიგანში „სკორეს“ საევეო განმარტებას. თავს უტყულებს განმარტებებს ამ საკითხსაც.

„განმარტებით ლექსიკონში“ სკორე ამგვარად არის ახსნილი: „სკორე ცხოველთა განავალი, — ექსკრემენტი“.

ეს განმარტება არ არის ზუსტი და ამის გამო ახსნაც სადგომ ხდება. დავის იწვევს სიტყვა „ცხოველთა“-ს უადგილო ხმარება. საბა ორბელიანი „სკორეს“ ამგვარად განმარტავს: „სკორე — განავალი. სკორე ზოგადი სახელი არს ყოველთა განავალთა ცხოველისათა“.

„განმარტებით ლექსიკონის“ ახსნით, სკორე ზოგად სახელად აღარ გამოდის, რადგან „ცხოველს“ დღევანდელ ქართულ მეტყველებასა და ლიტერატურულ ენაში დაკარგული აქვს ის ზოგადი მნიშვნელობა, რაც საბას დროს ჰქონდა.

საბა ჩამოთვლის ფრინველის, ძროხათა და კამეჩათა; თევზთა, მძრომთა, ცხვართა, თხათა და ვარეთხათა, კაცთა და სხვათა სკორეთა კერძო სახელებს (ერთგან საბას „კაცის სკორეც“ აქვს ახსნილი), როგორც ვხედავთ, საბა სკორეს ახსნისას, ადამიანსაც ცხოველებში ასახელებს და საერთოდ მისი არაერთი განმარტებით „ცხოველი“ ნიშნავს ცოცხალ არსებას, სულდგმულს, სულიერს.

(„ცხოველი — ცოცხალი“. „ცხოველობა — სიცოცხლე“).

„ცხოველ არს უფალი და ცხოველ არს სული შინი, ესე არს ირათე კერძათა უსულთა ჭაბადი, არამედ ცხოველსა ჩიენსა უფელსა და ცხოველსა სულსა შენსა არა დაგიტოვებ“.

უფრო ნათლად გამოსკვივის ამ სიტყვის საბასეული გაგება სხვა ადგილას: „...უფელსაც და მონსაც, ყრმსა და ბერსაცაც, ცხოველსა და მკუდარსაც, ხელიერსა და უსულსაც“.

„ცხოელი“ აქ საბას ცოცხალის მნიშვნელობით აქვს ნახმარი („ცოცხალსა და მკუდარსაც“) ფრინველის განმარტებაში საბა ამბობს: „ფრინველი არს ფროთხანი ცხოელი“.

ახალ ქართულში „ადამიანი“ გამოცალკევდა, გამოეყო „ცხოელს“. ამას ერთი სიტყვის ახსნისას, თვით „განმარტებით ლექსიკონიც“ ადასტურებს: „ამირი“ — მკედარი ცხოველის ან ადამიანის სხეული (მე-5 ტ. 1216 გვ.).

ნათქვამის მიხედვით შეიძლება დავსკვნათ: სიტყვა სკორე „განმარტებით ლექსიკონში“ ახსნილია ეამთა ვითარებაში მნიშვნელობაშეცვლილი სიტყვით („ცხოველთა“) და თავისთავად ასახსნილი უცხო სიტყვით (ექსკრემენტი). პირველი გაუგებრობას იწვევს, მეორე ახსნას აბოძებს.

ინეზ ხარმბზ

„თვალდურ ლექსიკონზე“ მუშაობისას ძველ ჩანაწერს წავაწყდი:

„ერთი მალე გვახარე თუ ხათრი გაქვს, ნუ დაგვხოცე ლოდინთა!“

ამ ჩანაწერისათვის მიმიწერია: „სახარებელი არადერი იყო და მიიწე გვახარეო, თქვა“.

კარგა ხნის შემდეგ, „წარმართული ხარება“ დაურეგა, მაგრამ ეს ჩანაწერი არ გამსხენებია.

...დადავიკრიდი ზემო-ქართლის მეტყველებასაც და ასეთი რამ იქაც შევნიშნე. საერთოდ, „ხარებაზე“ გამოქვეყნების შემდეგაც ვფიქრობდი და ახალ ფაქტებს ვაგროვებდი.

აკეთე შანიძის გამოცემულ „ხევსურულ პოეზიაში“ ორმა ლექსმა მომტაცა თვალნი. ერთ მათგანს „სადარა“ ჰქვია (221). ამ ლექსში აღწერილია უსამართლობასთან ბრძოლაში ვეკაცურად დაღუპული ხევსური სადარას ამბავი. სადარა შეფის მთავრობას ჩაბარდა შეუპოვარი წინააღმდეგობის შემდეგ. უამისოდ მის შშობლიურ კუთხეს აკლება და რებრესიები ელოდა. ხევსურმა მეღვინემ დაუფსა თავის მოძმეს ასეთი თავდადება და ლექსში დიდი გულსიტყვილი გამოხატა:

შეო, სად მიხეაღ, წერილო, პირ-შეღ რად
მიხედვ წყალთაო?
მაუეა მახარობელი დედა-მამასა, ძმათაო:
„სადარა აღარ მიგვიეთ, გწერდათ სამუდმოდ
ჯვარსაო“.
იწყინეს შავის სწორებმა, ტანზე ჩაიციმენ
შესაო,
ქალ-ზალს დაუღვა წამეტრენი, თავზე ივლეჯენ
თმასაო.

ამ ლექსში „მახარობელი“, ცხადია, სხვა მნიშვნელობით, უბედურების მაცნეს, მთხრობელის შინაარსით არის ნახმარი.

მეორე ლექსში („გუროველები სამეკობროდ“) აღწერილია ხევსური ვეკაცებისა და ქისტების შეტაკების დრამატული ამბავი. ქისტების წინააღმდეგ იბრძვიან ძმები იდუა და მინდია „ულაკაურის შვილინი“ და „შვარდნის შატლე“ აპარეკაი. ქისტები ტყვიას პირველად მინდიას მოახვედრებენ. იდუა ძმის ცხედრის საფრად გაიხდეს და თავგანწირვით იბრძვის:

მადელით! ქისტებს ეძახდა,
ძმასზეთ ისროდისაო,
ეგ უფრო საკვირველია,
ძმას საფარ ხქონდეს ძმისაო“.

მერე იდუასაც სისიკედილოდ დასქრიან. იდუა სიკედილის წინ აპარეკას, შინ წასვლასა და მათი ამბის მიტანას ავალეხს:

შინ წეედ, აპარეკაო, წასვლა წეხია
შოლისაო,
დედას უამბი ამბავი ზევისს ქისტების
ციღისაო!
ლექსი ამგვარად მთავრდება:

დედასა ვინ ახარებდა? ბებერა ხეა, იქამს
ლონისაო.
დათ თუ ვინ გააგებებეს, ნეტანს დასწრეს
მისსაო.

ამ ლექსშიც ორი ვეკაცის დამპარგავ დედას უნდა ახარონ თავისი უბედურება. ესეც ოქმა და შეტყობინებია... მაგრამ „ბებერა ხეა, იქამს ლონისაო“ რაღა? მომღვენო სტრიქონში ნათქვამია: თუ დებს ვინმე გააგებინებს, ნაწნავებს დაიჭრიანო და, დედა „ლონის“ როგორღა „იქამს?“ რაღაც სხვა ამბავია. დიდი მწუხარების სიმბოლო ხომ არ არის ეს უბედური „დედის ლინი“? იქნებ ხევსურული „მახარობელი“ სხვა კატეგორიის ცნებაა და ერეკლე მეფის ოქმისა და სახარებას ფურცელზე ნაპოვნი მიაგომების პარაფრაზი არ გამოდგება? მასხენდება რუსთაველის:

კაცნი წავიდეს, დაბრუნდა ყმა გზასა თავის
წინასა,
ვისი ჰგავს ტანი საროსა და ვისი გული
ტრინასა,
შიაიორვეებს და შიუბნობს, მოსთქვამს
მისსავე ლინისა,
ნარგისნი ქუხან, ცრემლსა წვიმს, ჩარცხის
ბროლსა და მინასა.

თემბურაზ ბაგრატიონი თავის „განმარტებუაში“ ამ სტროფის „ლონის“ ამგვარად ხსნის: „...**მოსთქვამს** — გოდებს. **მისსავე ლინისა** — მისი ლინი მათ ეამთა შინა მწუხარება და ტირილი იყო. ამიტომ ლინის კი არ უწოდებს მას, არამედ **ლონის**. ესე იგი თვისება ქართლისა ენისა არს: ოდეს ესე ეთთარი ლექსი თვისის მღგომარეობილამ გარდაიყვანო, **ანტვ** რომ და-ამოლოვებ, მაგალო, ლინი, — მხიარულებას ნიშნავს, მაგრამ როდისაც იტყვი ლინი, ესე გარდაეცალ ცელილებსა შინა დამყენებულსა და შემცვალებულსა მისი მნიშვნელობისა“ (გვ. 175).

კვარჭერობით ჭირს ხევსურული ლექსის „ლონისა“ და რუსთაველის „ლონის“ ერთმანეთთან დაკავშირება და მათ მიხედვით ჩემთვის საინტერესო საკითხის გადჭრა.

სანამ ეს საკითხი მოგვარდებოდეს, განავარაუდროთ. რაც უფრო მეტი საბუთი და მასალა მოიყრის თავს, საკითხი მით უფრო გაიკრევა.

საკოჰმანო „მახარობელი“ გვხვდება მე-19 საუკ. ქართულ მწერლობაშიც, კერძოდ ანტ. ფურცელაძის ნაწერებში:

„დაიძრა ეს აუარებელი ჯარი ქართლისავე უხომო საშხალისით, თოფებით, მრავალი ზარბაზნებით და ზამბურაკებით... **მახარობელად** იმ ჯარებისა ვაუგზავნა შაჰმა საკაქეს თავისი სანატრელი და სიკვდილამდისინ დაუეიწყარი შეილის პატას თავი გახვეული უბრალო ტომარაში.“ (ანტ. ფურცელაძე, „სააკაქე...“ 2 გვ., გვ. 278).

მახარობელად, მაცნედ, შემტყობინებლად — შეილის თავი...

შან-ზე-თქმული

შვანი, ნაყური, ნაყონი.

შლინთი, შვირე გამოხადენთი, „ჩემ საღებ-
ნენში არყს ეღნით რომ გამოილევა, შვიც და-
ვილევი ზოლმე“.

რამ-ზე თქმული

რძის წაალი, მსხვილფეხა შინაური პირუ-
ტყვის ავადმყოფობა: ხარს რქაში ჩაუდგება
სითხე, რომელიც აწუხებს. შვირნალობენ რძის
ვადახერხვით. ვადახერხილი რქიდან წყალი იწ-
რიტება და პირუტყვი იყურნება.

რძხალი, წასვენი მიწა. საბას აქვს „კრცხა-
ლი (კრხალი): ორწედ უთესველი ნარბილი“
(იხ. ნარბილი).

არის გამოთქმა „კრცხად ვდება“-ნარბილის
უხნაე-უთესველად „დაგდება“, დატოვება.

ხან-ზე თქმული

საახლოდ ვახსენებ

კირანხელის გასესხება სამერმისოდ, ახალი
მოსავლისათვის.

ამგეარი სესხი დიდი შეღავათი და შემწეო-
ბა იყო მათთვის, ვისაც ცუდი მოსავალი მოუ-
ვიდოდა და შუა წელში პური ან სიმინდი შე-
მოაკლდებოდა. „ერთი ჩინაბი სიმინდი მახს-
ხე, საახლოდ ვადავხები“. „რამ ვაფიქრებინა
სახლოდ გასესხება, ქალო, არ ვეშინიან, რი
დაგაყლდეს?“

საბა ორბელიანი „საახლოდ ვახსენებას“ უნ-
და გულისხმობდეს ამ განმარტებაში: „საახლოდ,
ახალზედ მისაცემელად“.

საზნაური

გზადმიმავალთა, ღამისთევაში ან ქორწილში
ნამყოფთა საგზაო, ზურნაზე დასაკრავი პანჯი
დოლის თანხლებით. „საგზაურს“ უნებურად
აყოლებენ ფეხს და ისე მიდიან.

„განმარტებით ლექსიკონში“ საგზაური საბას
მიხედვით ამგვარად არის ახსნილი: „(ძვ.)
გზად საეილი (საბა)“.

სად პარაი

სადა არაყს უბრალო, წმინდა არაყს უწოდებ-
ნენ, უტკბილოს, უსურნელოს, შეუზავებელს.
„სადა“ იხმარება ზოგი ისეთი სიტყვის მსაზღვ-
რელადაც, რომელსაც, მსგავსად „სადა არაყი-
სა“, თითქოს არ შეეფერება და მოულოდნელია.
მაგალითად: „სადა დღე“.

„სადა დღე“ ნიშნავს ჩვეულებრივ სამუშაო
დღეს. კერა და უქმე დღეები სადა დღეებად

არ ითვლება. იტყვიან: „სადა დღეებში მუშა-
კაცს შინ რა ვაჩერებსო“.

„ქართული ენის განმარტებით“ „ლექსიკონს“
ფიქსირებული და ახსნილი აქვს „სადა დღე“ და
„სადა ფრინველი“ (ბედურა). ეს მაგალითები
დამოწმებულია ლ. არაღაიანისა და ი. გოგება-
შვილის ნაწერებით.

„სამსხდ მარტო...“, „სახვით ვართო“—უარის
მაგიერად ეტყოდნენ პურის სასესხებლად მისულ
მეზობელს, თუ „პური არ ეღოთ“... არ ეტყოდ-
ნენ, არა ვაქვესო, რადგან ამის თქმა ოჯახის შე-
ურაცყოფად მიიჩნეოდა.

საკოცნელი და საწვეროსნო

„საკოცნელი“ ლოყა, „საწვეროსნო“ წვერის
ადგილი, ნიკაბი.

„საკოცნელი მეუბნებას“ — იტყვიან, როცა
ლოყე ეჭაევათ. როცა ნიკაბი ეჭაევათ, ამზო-
ბენ, „საწვეროსნო მეუბნებაო“.

ხალხური ახსნით, როცა „საკოცნელი გეუბ-
ნება“, ახლობელი, სასურველი ქალი გესტუმ-
რება, ზოლო, როცა „საწვეროსნო გეუბნება“,
— ვაჟი. ამ თქმებს უმთავრესად შვილებს მომ-
ლოდინე დედა ქალებში ხმარობენ.

„ამ დღით საკოცნელიც მეუბნებოდა და საწ-
ვეროსნოც, დღეს ვინმე გაგახარებსო და, მარ-
თლაც, ორივენი მომიხვედითო“

ამ ხალხურ თქმებთან დაკავშირებით საგუ-
ლისხმოა შ. რუსთაველის პოემის ერთი ადგი-
ლი:

ვაზირმან ცნა, გაეგება: ჩემსა შუი იმოსრული,
ამას თურმე მახარებდა დღეს ნიშანი სახარული.
პოემის ამ ადგილის მიხედვით, ვაზირი წი-
ნასწარ გრძნობდა, რომ ვილაც სასურველი
სტუმარი ეწვეოდა და ამას თურმე ხმარებდა —
ეუბნებოდა რაღაც „სახარული ნიშანი“, რაც
შესაძლოა პოეტს მსგავსი ხალხური ვაგებით
ტკბოდეს ნაგულისხმევით.

საბა ორბელიანის ლექსიკონში „საკოცნელი“
და „საწვეროსნო“ არ არის. „განმარტებით
ლექსიკონში“ ახსნილია „საწვერე“ — „სა-
ხზე უს ადგილი, სადაც წვერი ამოდის“, და
იქვე მოყვანილია მაგალითი ხალხურიდან „სა-
წვერე რომ გეჭაეებოდეს, წვიმა მოვა“.

აქაც მსგავსი მოვლენაა შენიშნული.

საკუთარი

„საკუთარი“ იხმარება წმინდას, გაუტყველის
მნიშვნელობით; იტყვიან: „საკუთარი პური“,
— წმინდა პური, სიმინდგაურეველი პური. „სა-
კუთარი ქვიშა“, — წმინდა ქვიშა, მიწაგაურე-
ველი.

სამანის ბარბაი, პატარა ქვა, რომელსაც სა-
მანს ჩაუგდებენ გვერდით, სანამ სასამნე ორ-

მოს მიწით ამოავსებენ და დატყებნიან. სამანის ქვას მოზრდილსა და მოგრძოს არჩევენ, რომ მიწის ზემოთ ვარჯად ჩანდეს. სამანის ბარტყის თავი კი ცოტათი არის მიწიდან ამოჩრილი და ოდნავ მოჩანს.

„ბარტყი“ სამანის საყრდენიც არის და საინჟინოც, სხვა უბრალო ქვებისაგან გასარჩევად.

სამანის ნახშირი, სანამ სამანს ორმოში ჩააგდებენ (ჩასვამენ), ორმოს ძირში „ხაჯა ნახშირს“ (დაფშენილ ნახშირს) ჩაჰყრიან: თუ სამანს ვინმე ადვილს შეუეკლის, ან ემთა ვითარებაში ქვა ამოვარდება და სამანი დაშლდება, ნახშირის კვალი მინც დარჩება. ნახშირი მიწაში დიდხანს სძლებს და თავის ირგვლივ ნიჟარს აშენებს. ამ კვალით ადვილია ნახშირის მიგნება.

სამბრო, მკვები რომ გაიყრებოან, ვისაც კენჭისყრით ნაკლები ან ცუდი წილი შეხვდება, იმას დამატებით მისცემენ რამეს. ეს არის „სამეტო“.

სამოჯანაბარი უზარა, ამ ემად ეს გამოთქმა იხმარება გადატანით — „სასაუბრო-სალაყბოს“ მნიშვნელობით. ძველად ერქვა მოჭამავი რეთა თავმესაყარ, დასასველებელ ადვილს, უმთავრესად მზიანსა და მზეარეს. „ესხედვართ სამოქანაბარი უზარეუ და ვლამარკობო!“

სამხრო, ადვილად მისადგომი, მოსახერხებელი, დასამხრისი. „მიწეც იმის მიხედვით მივეზომეთ, ვისთვისაც სად იქნება სამხრო“.

სანაბალო, სარწყავი წყლის გადასადგები, გადასახევებელი ადგილი (არხიდან, რუდან), საიდანაც „ნაკადული“ მიჰყავთ სარწყავში. „მთელი დღეა სანაკადლოზე ვხივარ, წყალს ვის დავაჩენებ!“

სანარწყავი, ადგილი ბოსლის ზღვესა და ზღვეს შუა. ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ ზღვე ერთია, სანარწყავი მაშინ ზღვეს ბოლო ადგილია, სადაც დაგებულია ფილაქანი. სანარწყავში ზღვეებიდან იწრიტება საქონლის შარდი, იხვეტება ნესვი, რომ საქონელი არ გაბინძურდეს. „ხბო სანარწყავში იხრნობა.“

ხვესურულად სანარწყავს „სანერწყვალი“ ჰქვია (ს. ქეთელი).

სანარწყავის ძმა, ბოსლის ზღვესა და ზღვეს შუა დაგებულ ფილაქანი.

სანელი წხალი, ცივი წყალი, რომელსაც ცხელს წყალში გურევენ და გაანელებენ. სანელებელ წყალსაც ეძახიან.

საპრუნი, ქისის და მისთანების პირის მოსაყრაი, მოსაპრუნი ზონიანი, თანამა. ხვესურულად „საპრუნი“ (ს. ქეთელი).

საპრუნიანი ძისა, ქისა რომელსაც საპრუნი აქვს. ალბათ, უსაპრუნი ქისაც არის.

სარპის ბიძი, კეკლუცი, ვინც მუდამ სარკის წინ ტრიალებს და თავს ილამაზებს (ვიცი: ტრფიალი).

სარპის შრუ, არის ასეთი ყრუ: თუ მისთვის სასარგებლო, სარფიანი რამე თქვებს, გაიგებს,

თუ არა და, ვითომც არ გავიგია.

სარგული დედამიწისა, მიწის მწვენი საბურველი: „ბაბალია სარგულია დედამიწისა, ნესტინახავი, იფარავს გამოშრობისაგან, აღამაზებს.“

სანიმოდ დამირება, სიძეობის განზრახვა — დაპირება. „სასიძით გველირებოდა... სიძეობას გეპირებდა“.

საბაბილოვანი, ტკბილეული, დესერტი. **საბაბელი**, ხის იარაღი, მოკლე ნიშაბივით, ტარინი, რეხვის დროს იყენებენ: სარეხს ტუქენ. „მოსარეხებმ სატუქებელი ჩაუღამაო და მრწყევლა ბარიაო“.

„განმარტებითი ლექსიკონის“ ახსნით სატუქებელი ჰქვია ხორცის დასაბევე, დასარბილებელ ხელსაწყოს.

საღამოს რძე და დილის რძე, დილით მოწვეული რძეს „დილის რძეს“ ეძახიან, საღამოთი მოწვეული — „საღამოს რძეს“. ამავე მნიშვნელობით იხმარება აგრეთვე „დილის ჭერი“ და „საღამოს ჭერი“.

სამხერი, მავიერი, შემცველი. კაცი რომ ცოლს გაეყრება და ახალი მეუღლის მოყვანას გადაწყვეტს, ეტყვიან: „აბა შენ იცი, კარგი საცვალო უნდა გააკეთოო...“ ან ასე: „კარგი საცვალო გააკეთაო“.

დაეთი ბაგრატიონს ერთ ლექსში ასეთი ადგილი აქვს:

„ალარ არის მელქი და ნაცუალი,
რადგან შათ არა ჰქმნეს კარგი საცუალი.“

სიმიინდი

„სიმიინდის ასავალ-დასავალი ასეთია: ავევეთ ქვემოლან ზემოთ... ჭერ ძირფესვია, მერე ფესვის ზემოთ კაქაქი. კაქაქს ზემოთ ასდევს მუხლგბი, მერე ხმლგბი, მერე ტარო. მარცვალ-გაცული ტარო ნაქუჩია. ტაროს წვერზე უღავშია... სიმიინდს თავიცა აქვს, თავზე ყუავილი — ქორჩი, თუ ვინღ ქორჩორი. სიმიინდის აყვავებას ქორჩიის ამოღება ჰქვია“.

ზემო იმერეთში, პეტრ მუხრან მაქაერაიანის ცნობით, „სიმიინდის ხმლგბს“ ეძახიან „მკლავებს“.

ზემო იმერეთში სეკოდნიათ აგრეთვე „სიმიინდის კუჭი“. ეს „კუჭი“ არის მცენარის სათავე და მისი „ასავალ-დასავალის“ დასაწყისი: „სიმიინდის კუჭი, სიმიინდის ჩანასახი, თესლი, სიმიინდის კუჭი რომ წამოვა და ნაყოფს წამოიღებს, მაშინ გვილრევა თესლი“. (იხ. ბ. წერეთლის „ზემოიმერეთი ლექსიკ.“).

სიმიინდის კუჭს ლეჩხუმურად ეძახიან „კილოს“, სიმიინდის მარცვლის იმ ნაწილს, სადაც მოთავსებულია ნასახი. ამას თუ დავუმატებთ ვუც. ბერიძის ლექსიკონიდან „ოქროს კბილს“, რაც სიმიინდის უკანასკნელი ფესვებია, რომლებიც მიწას არ სწვდება, სიმიინდის აღწერილობა უფრო სრული გახდება, თუმცა ეს ჩამოთვლი-

ლი წევთია იმ სიტყვა-გაოთქმებთან შედარებით, რაც საჭარბოვანად სხვადასხვა კუთხეში იხმარება სიმინდის ირგვლივ (იხ. გ. შარაშვილის გურულ ლექსიკონში: „საყვირი სიმინდისა“ და „სიმინდი საყვირშია“).

სიტყვის პარაზა, კარაზა

სხვისი ნალაპარაკების მოსმენა-დამახსოვრება რაიმე განზრახვით, უშთაგვრსად ცუდით. იტყვიან: „ჩემი ნათქვამი პირწმინდათ აუკრეფია და მიუტანია... ვისი ლაპარაკი მოსწონთ, ასე ახასიათებენ: „უნდა იყდნ, უსმინო და კრიფო, ისეთებს ისვარია.“

სიტყვის წაპანება, სიტყვის წინ წასწრება, აჩქარებით, დაუფიქრებლად თქმა. „სიტყვა წინ ნუ წაგვიანდება, თორემ იწანებ.“

სიტყვის საბრუნე, სიტყვის მიმოქცევა, ნაირობა, მრავალი მნიშვნელობა. „ვინ იცის, რამდენი საბრუნე აქვს სიტყვისა, ზან ამას ნიშნავს, ზან იმასა.“

სოფლის ნათლია, მეტსახელების მომგონი (იხ. ქვეყნის ნათლია).

სულთაბრუნავში, სანამ კაცი ცოცხალია და სუნთქავს, სულიც ბრუნავს, კაცი სულთაბრუნეში ცოცხლობსო, იტყვიან. „სულთაბრუნეში შავინახამ სიტყვისაო,“ გამოვინია.

სულთაობა, მიცვალებულთა სულის მოხსენების დღე: სულთა ობა, დღეობა მიცვალებულთა, ძველი სტილით 14 ენკენისთვის. დ. ზუბინაშვილის განმარტებით: „დიდ-მარტვის აღების წინათ შაბათს“.

თვალადღების თქმით, ამ დღეს მიცვალებულთა სული ზვიდან გადაშობილდავს და თუ თავის საფლავზე ტაბლას დაინახავს, მომხსენებელი მყოლიაო, იტყვიან.

ჭირსთვალს საფლავზე მიაქვს ტაბლა. პატრიარქალ მისულნი სასმისს ასწევენ და ტაბლის შიგთანს ეუბნებიან: „შენი ზელით გაცემული უკლებლივ მიაგებოსო“, „სასაფლაოდან საქმელ-სასმელის წამოღება არ შეიძლება, ყველაფერი მიცვალებულს უნდა მიუვიდეს“.

სულიბრუნება, მეზურნეზე იტყვიან, სული-ბრუნებით სუნთქავსო.

სუსრის ნაბერაზი, სუფრის ნარჩენი, ნასუფრალი. „თქვენი სუფრის ნაბერტყი ნუ მომკლავობდეს“.

ბარ-ზე თქმული:

ბივის კინარი, ისე როგორც თხას, ტიკს პირივ აქვს, კისერიც, მუცელიც, უბოი... „ტიკმა კისერი ჩამოკიდა და წელში მოიხარა“.

ბივის მასრა, ტიკის პირზე წამოცმული ხის მასრა, საიდანაც ღვინო გადმოდის.

ბივის წალი, ტიკის შუაწელი, მუცელი.

უნ-ზე თქმული:

უნაგლო კვარცხი, უნიშნო, უშემალო, უსტანაყოფიერებელი კვარცხი. *სიხარულითა*

უნაგვირო, ვინც სამაგიეროს გადახდა არ იცის.

უნანო თეთრი, სპეტაკი, წმინდა, ძალიან თეთრი. „უშანკო თეთრი“ უნდა იყოს იგივე „ცვათ თეთრი, მთლად თეთრი, უნიშნო თეთრი“ (ქიზ. ლექსიკ.).

უნაზარობა, რელიგიური დღესასწაული, აღდგომის მეორე დღეს, სოფ. ნიშნისში.

უნაპალი ნაპალი, ცუდად, უხარისხოდ მომკალი.

ყანა უშალო ნაშალო, ძნა შეუტრავი რჩებაო.

უნაზოგლო, ცუდი მეზობელი, ვინც მეზობლობას გვრტყის.

უნაცილო ნაცილი, გაუგონარი, წარმოუდგენელი ცილისწამება. „ვგ რა უნაცილო ნაცილი გამოუვარდა ჩემს ოჯახსა!“

უნაჯირო, უჯირო, უგვარო, ცუდი ჩამომავლობისა, გადატანილ უვარჯისო, უხერო. „ყველაფერზე ითქმის, ვინა მარტო აღამიანზე. ხარზედაც, ზეზედაც. ერთი უხერო ხარი გვყავდა, იმაზე იტყოდა პაპა-შენი, უნაჯიროაო“.

უნაქმპარი, მტრაც, შეუტყვევლი. „შენამც ყოფილხარ უნაქმპარი ჭარბელი, რომ ჩვენი კეტრე შემოვარათ, არ შერყეულოყო“ (საღვთარქმელოდან).

უნაქვილი, სხვა რამე გაორეველი.

უნფლია, უფლისა, სახეთეთრი, თმათეთრა და თვალთეთრა კაცი. ორი ასეთი კაცი იყო ეკთისსტეში, ორივეს უფლისა და უფლისას ეძახდნენ. „უფლია და უფლისა“ მეტსახელები არ უნდა იყოს. იქნებ ალბინოსს ნიშნავდეს?

უნაქვარი, დაუყვედრებელი.

უნანა, უემურო, პირქუში.

უნანისტაქო, ჩემი სიტყვის გარეშე.

უნაბ-ნაპარა, მსუნავი, მსირტი, უჯეროდ ქმა-სმის მოყვარული.

ფარ-ზე თქმული:

ფანჯრის დაბრუნება, ფანჯრის დაუქმება, ამოშენება, ამოქოლება.

ფანჯრის გაჯიღება, „რწყეა ფესვს აცილებსო“, — გამოვინია, რაც ნიშნავს: მოტრწყევა, გამოშშრალი ფესვის განედლებას და გაახალგაზრდავებას.

ფანჯრისა, ჭერში ჩამომხმულ თოყებზე გარდიგარდმო ჩამოკიდებული გრძელი და განიერი ფიკარი, გამოშცხვარი პურის დასალაგებლად და შესანახავად.

ფანჯრისა, ქორწინებიდან გარყვეული დროის გასვლის შემდგომ სიძის მისვლა სუდღერ-სიამარის ოჯახში.

შუბაკის გამომგზავნა, გვიან შემოდგომით, ზამთარსა და ადრე გაზაფხულზე ფურცარის სკამია შეზღუდებული, მაგრამ ზოგჯერ, შხიანსა და წყნარ დღეს ზუზუნითა და სიმღერით გამოვა კუპის გასაწმენდად. ამას „ფურცრის გამომგზავნებას“ ეძახიან.

ზრატუნა, შინსახმარი, მსუბუქი ფესხამელი.

ჰან-ზე თქმული:

ქათმისგროცული ცომი, ქათმის ზორცივით მკერდით და შავარი, ხელდამდგომი ცომი. იტყვიან: „ქათმისგროცული ცომი დაიჭირე, რომ ამოგუნდავებინა და ჩაკერის დროს არ გაგაწვალოს“.

პართული წისის ჩაბარება, მიცვალელების დაკრძალვის მერე დაზარალებული ოჯახისათვის შესაწვევარის შეკრება სუფრაზე. „შეი სუფრის“ თამადა რამდენიმე აუცილებელი სადღერამელის შემდეგ წამოდება და იტყვის: აბა, აბლა ჩვენი ქართული წესი ჩავატაროთ, ამ დაზარალებულ ოჯახს მხარში ამოვუდგეთ, ვასაქირში დავეხმაროთ.

სანამ შესაწვევარის შეგროვება დაიწყება, სვამენ „ქართული წესის“ სადღერამელს. ეს წესი რომ არა გვქონდეს, ვინ იქნება ამ უხედურადღეს ჩვენი შემწე და მხარის მომცემი.

ქაღიანი და უაქლო კაცი

გამოთქმა „ქეღიანი კაცი“ იხმარება ღონით და გულით ძლიერი, უნარიანი, მარჯვე კაცის აღმნიშვნელად. „ქეღიანის“ საპირისპიროდ, უუნარო, უღონო კაცზე იტყვიან, უქელო კაციაო.

„ძიან უქელო კაცი გამოდგა შენი სიძეი.“

ახესაჟი, ქესკული გოგო. კობა, მოზღენილი, გურულში „ქესკინი“ მარდს, ცქციტს ნიშნავს (იხ. გ. შარაშ.)

ქაჩოიანი, ძველ. დაბერებულ უხსენებელს „ქეჩოიანს“ ეძახიან. ქეჩოს ჩაყოლებაზე ჯავარი „ლორსავით აყრიან“. „სადებაურებში, ფარეგებში რო იყო, ნანგრევში ერთი ქეჩოიანი ბუღობდა, მუცლავარებებს ცებარი უწოდა.“

მასთასამაჟი, წყალა.

„ეგ მათასამაჟევი რატომ არ მისვენებს“.

მპითურაი, ვინც მპევეთ არის. (იხ. „ზეითურაი“)

მპეჟის ნათლია, ყველას ნათლია, მერტახელების მომგონი და „დამნათლავი“.

მპეჟის ბიჟს, მამით ადრე დამობლებულს „მპეჟის ბიჟს“ ეძახიან.

მპეჟი, ირიბი.

მპეჟა, რქის რქა. ვაზის რქაზე ამოსული ნორჩი რქა: „მპეჟას“ ახვევის დროს აცლიან, რადგან მთავარი რქის ზრდას ხელს უშლის.

მპეჟი

ქვევრის ყველა ნაწილს თავისი სახელი აქვს: **მპეჟის თაჟი** ჰქვია ქვევრის პირს, ქვევრის

იმ ნაწილს, რომელიც მიწის ზემოთ არის დატოვებული და რომელსაც თავისივე ზომის სარქველით დატოვებენ ხოლმე. მაგრამ „ქვევრის თაჟი“ იტყვის უფრო ფართო მნიშვნელობითაც. რტყვიან, „ქვევრის თავზე ვისხედით“, „ღვინო ქვევრის თავზე დავლიეთო“. ამ უკვე ქვევრის ირგვლივ ადგილი იგულისხმება.

მპეჟის პირი, უშუალოდ ქვევრის ზემო ნაწილი, პირი, რომელიც მიწის ზემოთაა, სანამ დაატალახებენ და დაფარება.

მპეჟის შალი, ქვევრის ზემო, ყველაზე მოწყობილებული ნაწილი.

მპეჟის ბაჟი, ქვევრის ყელის ქვემო ნაწილი.

მპეჟის მუცალი, ქვევრის შუაწელი. შუასართველსაც ეძახიან. „საუცეთესო ღვინო შუასართველშია.“

მპეჟის შუასართალი, შუა წელი, მუცალი.

მპეჟის შუაწელი, იგივე შუასართველი.

მპეჟის მუცლი, იგივე მპეჟის მუცლი. ღვინოს დროს მპეჟის თავზე მოგდებული და გამოარებული ჭაჭა და ჩენო.

მპეჟის ფილი, ქვევრის ძირი. ღვინო რომ მიცოტავდება, იტყვიან: „ღვინო ფილში და დგაო.“

მპეჟი ჩაჟიკრება

როცა ცოტა ღვინო მოუვათ, იტყვიან, მპეჟი ჩაჟიკრებად არა ღირდაო.

„დაეწუტე, მაგრამ გოზაურებით დავდგა, მპეჟი ჩაჟიკრებად არა ღირდა.“

ეს „ჩაჟიკრება“ იგივე უნდა იყოს, რაც „ჩაძახება“. („ჩაჟახა“, „გადაუძახა“)

მპეჟი და მისმადარი

როცა უნდათ თქვან, ყველაფერი ვიცო, ესეც ვიცო და სხვაიცაო, ამბობენ: მპეჟი ვიცო და მპეჟი მისმადარიცაო.

ამ გოგუგუზარ სიტყვებთან ნათესაობა უნდა ჰქონდეს „განმარტებით ლექსიკონში“ შეტანილ „მპეჟა-მპეჟა“-ს (კახური გამოთქმასა და ნიშნავს: „ნაეწეწ-ნაეწეწ“) და „მპეჟ-მპეჟ“-ს (დამპეჟ-მპეჟებს).

მონდრის ხე

„მონდრის ხე“ გვხვდება ხალხურ იუმორისტულ ლექსში:

ნუ მოკვდები, ჩემო ქმარო,
თორემ არ დავირჩენ თავსა,
ხესა ვეალ მონდრისხესა,
მასხედ ჩამოეხტრობ თავსა,
საეუბარსა ჩვევარდები,
ნაწლიკავსა ხარისხსა.

გვხვდება აგრეთვე ზაზა ფანასკერტელ-ციცოშვილის „ყარაბაღინში“. წამლების სახელწოდებ-

ღრმეულა

საკრებულო

ბათა თარგმანში სწერია: „ფთხომონი კარეტაუ-
ლა უნდა იყოს, ქონდრის ზესა ჰვავს.“
ქონდარი, როცა გაიზრდება მიუხედავად მინი-
ატურული აღნაგობისა, მართლაც ჰვავს მრავალ-
წლოვან, ხნიერ ზესს.

ქონახი

„ქონახ“-ს, „ქონახებ“-ს ეძახიან ღვინის და
წყლის ძველ დამტერებელ პირმოტეხილ პერ-
ქელს.
„იი ნახორმალეუბი რო ყრია, პირმოტეხილ
თუნგულეუბი და ჩაფურეუბი, ქონახებეს იმას გე-
ტყეით“.

„განმარტებთი ლექსიკონის“ ცნობით ფშა-
ურსა, მოხვეურსა და მთულერ დიალექტებში
„ქონახი“ ძველი ქოთანია“.
მართლერ შეტყველებაში „ქონახი“ უფრო
ზოგადი სახელი ჩანს ძველი, ნახშიარი და დამ-
ტერებელი სხვადასხვა პერქლისა.

ღან-ზე თქმული

ღამის გაფრება, ღამე გაიწონა: შუალამე
დადგა გაიწონა — გაიყო.
ღამის თვალი, ღამით დანახული. „ღამის
თვალი სხვა არა, ახლა დღითი დავხედოთ“.
ღამის უბა, მყუდრო, ხელშეუხებია... ზედნი-
ერზე იტყვიან: ღვთის უბეში ზისო.

ღვინის დაღაღვა

ღვინით საესე ჟამში ნაკვერჩხალს ჩააგდებენ,
რომ ღვინოს ძალა დაეკარგოს და ადვილი სას-
შელი იყოს. ასეთ ღვინოს **დაღაღული** ჰქვია.
დადაღულ ღვინოს ასშვეენ ვუნების გამოსა-
კეთებლად, ვისაც წინა ღვინის ნამთვრალობა
აქვს გამოყოლილი. აგრეთვე ავადმყოფს ღვინის
მოსამატებლად.
ხევსურეთში სკოდნიათ „არვის დაღაღვა“.
არაფში ჩადებენ გახურებულ რკინას და ამგვა-
რად დღაღვენ.

ღვინის კოკობი

ერთმანეთს შეეპირებული ღვინის მსმელემა
გამოკლილ უანწს მარცხენა ხელის ცერა თითის
ფრჩხილზე დაიბერტყავენ, სასმისიდან ერთი
წვეთი მაინც გამოიყურება და ფრჩხილზე დაე-
დება. ამას ფრჩხილზე **ღვინის კოკობის დასმას**
ეძახიან.

ღვინის გახმობისობა, ღვინის გაქრა, ძალა,
ოხა.

იტყვიან: „ამ ღვინოს გამქრიახობა აკლია“,
ან: „**გამქრიახი ღვინოა**“, და სხვ.

ღვინობა, „ბიჭო ღვინობა ხომ არ გიკამია?“

თვალადურ მეტყველებაში **ღრმეულა** უნდა
ღერხვებ იოქმის და უსულყო საგანზეც. მაგა-
რად, ვინც ბავშვობიდან ეუღ სიარულს ეჩვე-
ვა და ფეხსაკმელის ქუსლებს იღრმეს, ეტყ-
ვიან: „აჲ შე ღრმეულა, შენა“
ასევე, ღრმეულას ეძახიან, რაც სიძველის ან
უხეიროდ გაკეთების გამო იღრმეება ხოლმე:
„ე რა ღრმეულა ეიბე გქონიათ“.
„ე რა ღრმეულა სკამი შეგხვდა.“
ასეთივე, „ხოლმეობითი“ თვისებისაა **ღრ-
მეულა და ბრეულა**.

„განმარტებითი ლექსიკონის“ ახსნით ღრმე-
ულა ის არის „ვისაც კისერი აქვს მოღრმეული.
კისერმოქცეული. ღრმეულას იმას ვერყვით,
ვისაც კისერი გვერდზე აქვს გადაღრმეული“.
ამ ახსნით და დამოწმებული ტექსტის მიხედ-
ვით, „ღრმეულა“ მხოლოდ ის არის, ვისაც კი-
სერი აქვს მოღრმეული (კისერმოქცეული).

თვალადურ მეტყველებაში „ღრმეულა“ და-
მსთანანი უფრო ზოგადი მნიშვნელობით იხმა-
რება. კისერმოქცეულ, კისერმოღრმეულ კაცზე
„ღრმეულას“ არ იტყვიან, კისერმოქცეულისა-
და კისერმოღრმეულის მდგომარეობა გამოარკ-
ვეულია, სტატორია, არ იცვლება. „ღრმეულო-
ბა“ კი თვისება ან ჩვეულებაა: მოღრმეის შემ-
დეგ სავსანი თავის პირვანდელ მდგომარეობას
უნარუნდება, მაგალითად, „ღრმეულაზე“ არ
იტყვიან — დაღრმეულიაო. „ღრმეულა“ ის არის,
ვინც ხშირად იღრმეება და ღრმეა-სიცილი უნე-
ბურ ჩვეულებად აქვს გადაქცეული.

შარ-ზე თქმული:

უაშირი კბილი, დაუზიანებელი, სალი კბილი...
ეს გამოთქმა ზემო იმერეთში მაქვს გაგონილ-
თვალადურ მეტყველებაშიც „უაშირი“ გვხვდებ-
და ზედსართავად და ნიშნავს მავარს, გაუტე-
ხელს, შენახულს (მაგალითად: „უაშირი გლე-
ხი“).

უინულის დღილი, გაყინულ რუში უინულს-
ქვეშ მოქცეულ წყალს ძალა რომ დაადგება,
წყალი უინულს ამოხეთქავს, ზემოდან გად-
მოიღინდება და ძველ უინულს ზედვე დაეყინე-
ბა. ამაზე იტყვიან, ყინული გამოდღვლდაო.
„წისკელის რუში უინული გადმოდღვებულა“.

უარის მოხვება, ჩუმი უარის გდება, უარია-
დი. ზოროტი მიხნით „სიტყვის კრეფა“.

უარანის სიცილი, როცა შტევენი ფერს იე-
ვლის, მარცვალს შტევერი ეცლება, იწმინდება,
და კროალს იწყებს, ამბობენ, უარძენი იცინისო...

უარძენის ძვირიტა

უარძენის შტევენის დაუხრულებელ მარცვალს-
ქვირითა ჰქვია. თუგვის ქვირითის მსგავსად არის.
წერილი მარცვალი მსხვილში გამოჩეული. ეს

უქმარება „დაწერილშვილებულ“ ეახს (იხ. „ვახის დაწერილშვილება“). „საფერავმა წელს მარცვლი ვერ დაისრულა და ქვირითა გამოვიდა“.

უაზი

ძალიან შავი. იტყვიან: „ისეთია, როგორც შავი ყუჭიო“. საბას განმარტებული აქვს ყურჭი („ძლიერ შავი“), აგრეთვე „ყვარჭი“ („ბრწყვილი ანუ ლაქა რომ დაჩნდეს რასმე, აგრეთვე შავი ფერი“). რაჭულ დიალექტშიც „ყურჭი“ ძალიან მწიფე ხილს თურმე ნიშნავს (იხ. „განმარტ. ლექსიკ.“), აღმათ, ჩამუქების გამო.

საბას განმარტება: „ყვირჭი (ბრწყვილი ანუ ლაქა რომ დაჩნდეს რასმე, აგრეთვე შავი ფერი“), საინტერესო მასალას წარმოადგენს სიტყვა „გულ-უბრწყვილოს“ ეტიმოლოგიისათვის. მართალია, საბა სხვაგან ამბობს „ბრწყვილი მოსუსტებულიო“, მაგრამ „ყვირჭის“ განმარტებაში ბევილი, ლაქა და შავი ფერი აშკარად ერთმანეთის სინონიმებად აქვს წარმოდგენილი. „გულ-ბრწყვილი“ თავისი შინაარსით მიგვიტოთებს აღამიანს გულზე, რომელსაც „ბრწყვილი“, ლაქა, შავი ფერი არა აქვს (გულ-უბრწყვილო) და გულ-შავის (გულ-ბრწყვილიანის) საპირისპირო ტერმინად უნდა ვიგულისხმობთ.

შაბათის პური და ჯოხის პური

ჯოხის პური სოფლის შენახირის სეზონური სამუშაოს გასამრჩელოს ერქვა. მწყემსს გასამრჩელოს უნაზღაურებდნენ ნატურით: ხორბლით, სიმინდით.

შენახირე სოფლის ნახირს მწყემსავდა გაზაფხულიდან გვიან შემოდგომამდე, განსაზღვრული ვადით და განსაზღვრული ანაზღაურებით, მაგრამ თუ გაზაფხული ადრე დადგებოდა და შენახირე მუშაობას დაწესებულ ვადაზე ადრე შეუდგებოდა, ყველა ოჯახი შაბათობით აძლევდა თითო გამომცხვარ პურს, რომ გადაკვეთილი სამწყემსურის მიღებამდე თავი გაეტანა.

„ჯოხის პურის“ ანაზღაურებამდე შაბათობით მიღებულ გამომცხვარ პურს „შაბათის პური“ ერქვა.

შაქიდული აღმართი, „ძალიან აღმართი“. შეღმართი. კარწახი (გ. შარამი).

შამიარშილი, მწვანე წითლად შემღვრეული. ახლად შემწიფებული ბაზილიროს ფერი.

შეშვილება — გადატანით მიითვისება. „თოხი ეთხოვე და შეიშვილა“.

შეშინებული

„შეშინებულს“ მხოლოდ აღამიანზე არ იტყვიან. ამბობენ უსულო საგნებზეც:

შეშინებული კადელი, დაზანებული, გაბ-

ზარული კედელი. „ეს კედელი შეშინებულია, თუ არ შეეაკეთეთ, ჩამოინგრევა“.

შეშინებული კვირბი, ყინვისაგან შეშინებული კვირბი. „კვირბი ყინვამ შეაშინა და გულარ გამოდგა“.

შეშინებული ბოძი, მორყეული, გადაზნექილი, ბოძი (შტრ. „განმარტ. ლექსიკონის“ „შეშინებული არემარე“. დ. კლდიაშვილი).

შეშალული ძალი, გასათხოვარი ქალი, რომელიც საცოლედ იძლეოდა ვინმეს, მაგრამ გამოდგება აღარ მოუხერხდა.

შეშართნა, ხის ტოტების შეწვრთნა, გადაკაფვა, გადაბეღვა. „ამ გაზაფხულზე შესწვრთნა ტოტები ხესა...“

შეჯანაზანება — ახირება, გაჯიბრება, შეგმა სიტყვით ან ძალით. „უბრალოზე ნუ შეუფრავხვლები და შეუფრავლები“ „რას ეჯავახები, რა შენი ტოლია!“ ეს სიტყვა რაჭულ დიალექტშიც ყოფილა (შტრ. ვუკ. ბერიძე, ჭავჭავაძე, აგრეთვე „განმარტ. ლექსიკონის“ — ეჯავახები).

შიგნი შიგან — სულ შიგნით, „შიგანის უშინავსად“ (საბა).

გარდა იმისა, რომ საბას განმარტება „შიგანის უშინავსად“, საოცრად ლამიდარული და სწორია, მიგვიტოთებს „შინ“-ას გენეტორ კავშირზე „შიგნი“-სა და „შიგან“-თან.

შლაპა შპა, ხეივანი, ფხვიერი ქვა.

შოლბა ნაშლაპაქარი, ნაქებია ხალხურ ლექსში.

შოლის იმრი, გამომეტყველება. „შოლის იერზე ეტყობა რა ვაიცი არი“.

შოლის ხე, აივნის ბოძისათვის დაყრდნობილი მთავარი კოჭი.

შუკის ბავლა, „ყურძინის მარცვალში უკვი გათარა შექმა“.

ჩინ-ზე თქმული

ჩაბოკვარბ, ჩასუქებული, დაბალი.

ჩაბვლა, დაბალი, ჩავეღული კაცი.

ჩაბი, დაბალი, იგივე ჩავეღული კაცი.

ჩალხე ბასვლა, აბრეშუმის ჭიის გასვლა საგანგებოდ დამზადებულ ტოტებზე, პარკის გასაკეთებლად. საჩაღე მასალად იყენებენ სხვადასხვა მცენარის კონებს, ცოცხალად... „სატატური ჩაჩალხე მასალად გამოდგება“. სხვაწარად ჩალხს „ცახი“ ჰქვია.

საბას აქვს „ჩახი“ და „ცახი“, რასაც ასე განმარტავს: „საჭიე კონა ბოეთთის“.

ჩამოთაღვა — (გადატ.) შემღვ, მერე. „იმ შენი უფროსი ძმის ჩამოთაღვა, იმას აქვთ ვინც არის, ვინც მერე დიბადა“.

ჩართმული, ჩაჭრილი, ჩაბეული. „ნაწიბურის მხარე სიგრძეზე სულ ჩართმული ჰქონდა“.

ჩასაზრება, „ამირან, დევი ბაყბაყი ჩასაზრებონ მტრულადა“.

ჩასნიღვა, ხსილის გაჩენა, ხსილი ბუზის

კერცხია. უნდაღება ბუზის ნაჯღომ ხორცს, პი-
რუტყვის იარას და სხვ.

საბას აქვს: „მსხშილი“. ქიზიყში ჩახსილვას
„ჩამსხნილება“ რქმევია, ხოლო ხსილს „მსხნი-
ლი“ ან „მსხნილი“. ხევსურულად ხსილს
ქვეია „ნამწერავი“ (ს. ქეთულ.), ხოლო ჩახსილ-
ვას „დამწერავი“. ხორცს მეწერე ბუზე დამ-
წერავი“ (აღ. ჭინჭარი).

„ნაში კაბით დავდეს“, წყევლა. ჩემ დღე-
ში ჩავარდეს, ჩემსავით გაუბედურდესო, იტყ-
ვიან გაბოროტებული მწუხარები.

ჩიტილის დაპყრობა, ახლად ამოსულ ჩი-
თისს გადაარაგვენ, მერე კიდევ გადაარაგვენ. ასე-
ვე ჩიითს **დაყვერალი** ჰქვია.

ჩინაძი, რბილი, ჩვილი. „შახობლის ცომი
ჩინაძედ უნდა მოიზილოს, რომ თონგზე გაჩერ-
დეს“.

აღ. ჭინჭარულის ცნობით „ჩინაძე“ რბილის
მნიშვნელობით იხმარება ხევსურულშიც. გუ-
რულში ჩინაძე **ქორფას** ნიშნავს (გ. შარაშ).

ჩოქელა, ადრეული სიმინდის ჯიშე. ძალიან
დამალი იზრდება, პატარა ტარო აქვს.

ჩრდილის მზი, მზე თხელ ღრუბლებში.
„ასეთ მზეს ჩრდილის მზეს ვეძახებ“.

ჩხარბი, კოჭობის, კოჭობანას თამაშის დროს,
როცა ყველა კოჭი, ერთის ვარდა, ერთნაირად
დაქდება, ჩხარბია იტყვიან.

ცან-ზე თქმული:

ცალგული, ერთგული. ორგულის საპირის-
პიროდ ხმარობენ. უფრო ხშირად გამოიგონია,
როგორც ზედსართავი (ცალგული კაცი).

ხევსურულ დიალექტშიც იხმარება „ცალგუ-
ლი“ ალალის მნიშვნელობით (ს. ქეთულ.). გუ-
რულში არის „გულერთ — მართალი“ (გ. შა-
რაშ).

ცალპირად ნაქსოვი კაცი, უნდლი, უუნა-
რო კაცი.

ცალპირი კედელი, ცალპირად, ერთი პირი
ქვით, ან აგრეთ ნაშენი თხელი კედელი, ქი-
ზიყურ მენტყველებაში ცალპირ კედელს **ჩაღან-**
გარი რქმევია (იხ. ქიზ. ლექს.).

ცალპირი მანდილი, სამეუთხიანი თავსაყ-
რავი, ხილბანდი. ოთხკუთხიანს თავშალი
ჰქვია.

ცალბაზა, ჩვეულებრივად, პურის გამოცხო-
ბის წინა საღამოს ძველ ხაშს „წაადედებენ“,
გადაახალისებენ: ცოტა ფქვილსა და თბილ
წყალს დაამატებენ, ჩაზელენ და მერე დღისათ-
ვის შეინახავენ. ეს არის ჩვეულებრივი, ნორმა-
ლური ხაში.. თუ დაეიწყება ხაშის წადედება
და გადაახალისება, პურს ძველი, წაუდედებელი
ხაშით აცხობენ. წაუდედებელი ხაშით მოზე-
ლილ ცომს ცალბაზა ცომი ჰქვია, ხოლო პურს,
ცალბაზა პური. ცალბაზა ცომი სწრაფად ფუე-
დება; თონგზე არ ჩერდება, ცვივა. ამიტომ უთქ-

ვამს ქართველ კაცს ასე ხატონად: „ცალბაზა-
ცომი ცხენიან კაცს გაასწორებს“.

ცალბაზა პური მომავლო და ჭინჭარულში
„**ცან პრ დანინახს**... როცა გამოცდილი ღი-
ასახლისი გამოუცდელს ხაშს „ათხოვებს“, ასე
დაარიგებს: „სახაშე ჭილა უბეში გამოიხვიე,
ცამ არ დანახახს“.

ცაცხლისწვარი, ცეცხლის ენის წვერი. „ცე-
ცხლისწვარს“ ხშირად იყენებენ ზედსართავად,
ფერის მნიშვნელობით ხმარობენ შედარების-
დროს: „ცეცხლისწვერივით ხორბალი“.

ციხ სარტლი, ღამით დანამულ კორდიან ად-
ვილებში ჩნდება მომწვანო, კაუჩუკით რბი-
ლი ნივთიერება. მზე რომ დახედავს, დნება.
„ციხის ცურელსაც“ ეძახიან.

ციციანთ სურბა, სუფრაზე თუ პურის მი-
ტანა დაეიწყება, დისახლის ხუმრობით ეტყე-
ვიან, ციციანთ სუფრა ხომ არ არის, რომ პუ-
რი არ მოგიტანიათო.

გაღმოცემით, თავად ციციშვილს ქართლის
მეფე სტუმრად დაუპატივინა და სანამ სუფრა-
ზე მიიწვევდა, კარავში შეუყვანია, ამ კარავს
ლაგაშის ფარდები ჰქონია. უზარმაზარ მიგო-
დაზეც სუფრად ლავამი ყოფილა გაშლილიო,
უმატებენ.

ცომის შემოღმარება

როცა პურის ცომი ზელის მერე კარგად შე-
ვკრება და შედვდება, იწვლება და ნაწილ-ნა-
წილად არა წყდება, იტყვიან, ცომი შეცოლ-
ქმარდაო. აგრეთვე: ცომის ზელის დროს თუ
შეატყობენ, რომ ცომი ცოტა მოუვიდათ —
იმავე ვარცლში, დიდი ცომის გვერდით, პატა-
რა ცომსაც მოზელენ, მერე ორივე ცომს ერთი-
მერთში გადაზელენ, „შეაეოლქმარებენ“.

„ცომი კარგად შეაეოლქმარე და დროით ამო-
იგუნდავ, თონგ არ გაიგინელდეს“.

ციცხარად ფოლა, ერთ საწოლზე ორი ადამ-
იანის თავშეჭევეთი წოლა.

ცულის ბავლა ბაშუმი, მიუღვამელ, უსიერ
ტყევე იტყვიან, იმ ტყეში თავისდღეში ცულს
არ გაუვლიაო.

ცხმირბა, მოხერხებით შოვნა. „გამოხტრა“
და მოხვეჭა ქონებისა, ფულისა. „იმდენს არას
მეშაობს, რასაც ცხვირავს და მოსდის“.

ცხმირის შესინება, „ცხვირი რო შესინებდა
გოგოსა და თანაც კვერცხივით შაწიფდება,
მისინ არის ვისათხოვარი“.

ძილ-ზე თქმული:

ძაღლის ყბა, ძაღლის ყბის გამოხება, იყე-
დება — გაუთავებლად და მოძაბურებლად.
„კარგი, ვაჩუმი, ძაღლის ყბა ნუ გამოიბი“

ძირის ხაზლი, ქვედა სართული. მიწის ია-
ტაკიანი. ჩვენს დროში საცხოვრებლად აღარ

იყენებენ, მაგრამ სახელწოდება მინც დაბრუნდა. ჩაბრუნდა და ძირის სახლიდან ცოტა ხანზე ამოშობიანე.

ძმძვიზარა, ძევის ნაყოფი. მრგვალია, პატარაა, პერანგის ღლივსაგნა. მართლაც საომარი ფარის მსგავსი. მოაღებენ და სულის ხუთის წამლად ხმარობენ.

ძილინგადა, ტყაუნა პეგელს ჭეპრი. ტყაუნა ლამის პეგელაა, შავი, ფართოფრთიანი. ფრთების ტყაუნით დაფრინავს. მისი ჭეპრი გამძლე და უხეშია, მოყვანილობით მართლაც გუდას ჰგავს. ამ გუდაში სიცოცხლეს სძინავს, სანამ დრო დაუდგება და გაიღვიძებს.

„ძილისგუდა“ ქიზიყურ მტყველებამდე უფროსი. სტ. მენთეშაშვილი თავის ლექსიკონში ამბობს: „ერთგვარი მწერი ტყეში ხის ტრტზე კერატებს დადებს და ვარშემო პარკებით შემოარავს“. ტყაუნა ალბათ ამ „ერთგვარი მწერის“ სახელია.

ძმანეზი, ძმეზი. ეს სიტყვა ამ ფორმით მტყველებამდე გაიხსნის და ხალხურ ლექსშიც არის. ზმირად გამოიგონა: **გახაფხელისა ნათესი**

ციცხვით გაიყვას **ძმანეზი**,-ო

იმერულ მტყველებამდე, როგორც შ. ძიძიგური წერს: „გაერთელებულია ძმანეზი, დანეზი. როგორც ცნობილია, ამ ფორმებში არქაულ ფუძე ძმან, დან, მრავლობით რიცხვში შემოხსნილი“ (შ. ძიძიგური, „ძიძიანი...“).

„ძმან“ ფუძე შემოხსნილია გვარშიც: **ძმანაშვილი**. (არის: ძმანაშვილიც).

ძმანანი, შენახულ საზრდოსა ჰქვია. „ვიღაცამ ძმანანი სულთლათ ჩამომიკაკრა“.

ძმანხანი, ჭალის გულშეკრდის მოყვანილობის ქანდაგი, — წარმართული ხატი. ინახებოდა ქვათახევის ტაძარში. ვაღმოცემით, „დედალეთისაგან“ ყოფილა ქვათახევის შონასტერში ამოტანილი, **დედა-დეთისა** ლეთისშობლის ან დანგრეული ნიშია ქვათახევის მახლობლად, ჭრისტანული დედალეთისას ნიშის ვაგენიმდე ამ დედალას ალბათ წარმართული „ძმანხანის“ საუფლო იყო. ძმანხანი ნაყოფიერების ღვთაების გამოსახულება უნდა ყოფილიყო, რადგან ქვათახევის ტაძარში ვაღმოტანის შემდეგაც ამ ჭვის ქანდაკის ნაბანი წყლით „მკურნალობდნენ“ უშვილო ქალებსა და ბერს პირუტყვის. ამჟამად „ძმანხანი“ ქვათახევეში ვლარ ჩანს.

წილ-ზე თქმული

წადილება, „ცალხაშას“ ვადაზღავენ, თბილ წყალსა და ფეივლს გაურევენ და გაათხლებენ მეორე დღისათვის (იხ. ცალხაშა).

„ქალო, ხაში წადიდე თუ ცალხაშა?“

„წადიების“ პროცესს იმერეთში „**საფურაის მონედლება**“ ჰქვია (ნ. ქლენტის ცნობა), ქიზიყ-

ში კი „ხაშის ვადაზღა“ („ქიზიყ. ლექსიკ.“).

წაშლაში, კურკოვანი ხილის, **წაშლაში**, მკვებ ნაყოფი. ბავშვები ეტარებენ, წაშლაში კის ქამით კბილი მაქვს მოკვეთილი.

წინასა, წინწიბურასა...

ბავშვები, როცა ხილის საქმელად ან წყაროს დასალევად მიდიან, ყველა ცდილობს პირველი იყოს... მირბიან, მირბიან, ამ დროს უცებ ვინმე წინწიბურის დასაწინებლად წამოიძახებს:

წინასა, წინწიბურასა,

გველი აუღვა ყირასა!

და თითქოს. მართლაც უხსენებელი შეფეფითაო, ყველა შეჩერდება და ცდილობს წინ არავის გაუსწროს.

ამ ლექსში გუგუებათა სიტყვა „წინწიბურა“. თამაშის შინაარსისა და ლექსის კონტექსტის მიხედვით „წინწიბურა“ წინ წასულს, წინ გასწრებულს ნიშნავს. მაგრამ მსგავსი სიტყვა პ. უმიკაშვილის „ხალხურ სიტყვიერებაში“ მოთავსებულ ლექსშიც გვხვდება და იქაც ბუნდოვანია მისი მნიშვნელობა:

თბილი ქათმის კისერი,

ისიც მუხლზე დავიდევო,

წინწიბურამ მამტაცაო.

მაცა, მაცა, წინწიბურაგ,

მეც ვადმოვალ სერზედაო!

პირველი ფრაგმენტის „წინწიბურა“ თვით ადამიანი, მეორე ლექსში კი „წინწიბურა“ ქათმის კისერს სტაცებს ადამიანს და სერზე ასვლაც შეუძლია. მათი დაჯავშინება მნიშვნელობის მიხედვით შეუძლებელია.

„წინწიბურა“ საბა ორბელიანს ასე აქვს განმარტებული: „წინწიბური. ბალანთ საგლეჯელი მშვილდაკი“. ნიკო და დავით ჩუბინაშვილები არაფერს უმატებენ ამ ახსნას. არც ბალანთ საგლეჯი პატარა მშვილდი გვეხმარება ამ სიტყვების ასახსნელად.

ვ. შარაშიძის „გურულ ლექსიკონში“ ახსნილია „წინწიბური, წვერი, მწვერვალი ხისა“, მისივე ცნობით, ზემო გურიაში „წინწიბური, წინწიბური“ კიდეს ნიშნავს. მაგრამ ვგონებ, ვერც გურული კილო შველის ძველ ხალხურ ლექსებში ბუნდოვანი ადგილების გამორკვევას.

წინწილ-არაში, სახალწლო პურის, ავთებდნენ დასახლისათვის, ჩვეულებრივი ცომით, — რითაც სახალწლო პურს აცხოვდნენ... ვერ გააბრტყელებდნენ ცომს, მერე წინდის ჩხირით ჩხვდებდნენ, თან ამბობდნენ: „ამდენი კვრეცი, ამდენი წინწილა, ამდენი ვარია, ამდენი კრუხი წლის. პოლომდისაო“. შემდეგ ამ დაჩხვებულ ცომზე დაკრავდნენ ცომის წინწილ-კრუხს და ასე გამოაცხოვდნენ თონში.

წინწილი პიპა, „წყვილი პიპა“ ნიშნავს ორი ჭკით დაღეულ საღებავბელოს. „კენტ პიპას“ არ იტყვიან. არც ორ და მერე წყვილზე იტყვიან წყვილ პიპას.

წყლის დაწინააღმდეგ, სარწყავი ტერმინია, წინააღმდეგ დროს მრწყველის მიერ სარწყავი „ნაადრეს“ წინ გაგდებას.

წყალქვირთვა და წისქვილქვირთვა

გვალეების დროს ქართლში სარწყავი და სარწყველი წყლის დიდი ნაკლებობაა. ბლ-ვენახების რწყვა ფერხდება და წისქვილებს წყალი არა მყოფნის. ეს „წყალკოტაობა“ ანუ წყალქვირთვა თავის მხრივ იწვევს წისქვილების გაჩერებას და დაფქვის გაქიანურებას, რასაც „წისქვილქვირთვას“ ეძახიან.

წისქვილქვირთვას, ზამთრობით, დიდი უიწვევების გამო, საწისქვილე წყლისა და წისქვილების გაიწვევაც იწვევს.

აყინულა-ბაყინულა, წისქვილები გაყინულა.

„იმისთანა წისქვილქვირთვა იყო, იმისთანა წყალქვირთვა, რომა ქვეყანაი ცეცხლი გეიდა“. ტერმინი „წყალკოტაობა“ გვხვდება ვახუშტი შავრატიონის „საქ. გეოგრაფიაში“. აგრეთვე დ. ზუბინაშვილის ლექსიკონში: „წყალ-კოტაობა, სითხელე მდინარისა“.

წყალგარდა ბავშვი

წყალგარდაბა, იტყვიან უსაფუძვლობით გაჩერებულ წისქვილებზე.

„ქიზიურ ლექსიკონში“ ეს სიტყვა ამავე მნიშვნელობით არის ახსნილი. თვალადურ მეტყველებაში „წყალგარდა“ გვხვდება გადატანილი მნიშვნელობითაც. იტყვიან უბედურ უშარტონოდ დარჩენილ ადამიანზე:

„ღელა ადრე მოუტედა, მამა თრონტზე დაეკარგა და უბედური ბაღლი წყალგარდა დარჩა“.

ჭარ-ზე თქმული

ბაზაფიცილა და სხაფიცილა, ჭამა-სმის მოუვარული ადამიანი, ვინც ცდილობს თავისი ნაკლის დაშლვას. „ჭამს, სვამს და, არც მისვამს, არც მივამიათ“.

ზანი — დაკოდლი ხარი, რომელიც სქესობრივ მოთხოვნილებას მიიწევს ამკლავებს, ფურებს არ ასვენებს, უკან დასდევს, შიგარამ ამოად.

ასეთივე მნიშვნელობა აქვს ამ სიტყვას ქიზიურ მეტყველებაში (ჭანი — ცვედანი) და ასევე ახსნილი ვუც. ბერიძის „სიტყვის კონაში“.

შაპარაპიბა შუბი, ძლიერ მზურველე. კაშკაშა, ზაფხულის შუბი, პაპანაქება სცხის დროს.

ვეჯოლ ბერძნის ლექსიკონით, ამგვარ სიტყვებს „გაგანია“ ჰქვია. ამ ლექსიკონში გაგანიას სინონიმებად დასახელებულია: პაპანაქება, ჭკპანაქება, და თვალადური „ჭაჭარაბებს“ მსგავსი „ჭაჭარაქება“.

ჭირის მოსარჩულება, ოთახის ჭერში ლამ

უსი გაკვრას „ჭერის მოსარჩულებას“ ეძახიან. „ჭერი კარგა მოგისარჩულება“.

შირის სარჩული, ლამდა. ოთახის ჭერში გაკრული თხლად გაჩანდელი ფეცკონი.

შირკობინი, ის ვინც ზშირად ავადმყოფობს, უჩივის, წუწუნებს თავის განმარტელობაზე, „ზიზი-შიზიანობს“, იტყვიან ჭირკობინაო. საბას აქვს „ჭირკობილა“. ჭირკობილას მისი განმარტებით ეძახიან შავშვს, რომელიც ხანგარბლივ ავადმყოფობის შემდეგ გამოკეთდება. ქიზიურ მეტყველებაში „ჭირკობილა“ დღესაც ცოცხლობს.

ჭირის ჭირი

თვალადელები ამბობენ: „ჭირსაც თავისი ჭირი აქვს, ჭირსაც თავისი ჭირი კლავსო“. საბუთად ეს ლექსი მოაქვთ:

ჭინჭარი ჭირის ჭირია, სატაცური ბაღლამია, სეინტრი მოდის, გაიძახის, მე ვარ ყველას წამალია!

ამ პატარა ლექსში ჭინჭარისა და სეინტრის თვისება გარკვევით არის თქმული: ჭინჭარი ჭირის ჭირია, ჭირის სატაციარი, სატაციარის, ავადმყოფობის სატაციარი და მომსპობი. სეინტრი, როგორც „თუთონი“ ამბობს: „ყველას (ყველა სატაციარის) წამალია“... ბუნდოვანია სატაციარის საკითხი. ვისთვის არის სატაციური ბაღლამი: ჭირისათვის თუ კაცისათვის? უნდა ვიფიქროთ, სატაციარისავე საჭირნალო მცენარედ თვისი ხალხი, ჭერ ერთობ იმის გამო, რომ სამეტრნალო თვისებებით განთქმულ სეინტრთან და ჭინჭართან ერთად ასახელებს, მეორეც: მისგან აშხადებს შესანიშნავ საქმელებს, ეტობიერებით, წენით და სხვ. ალბათ, ამ ლექსში სატაციური „ჭირის ბაღლამად“ არის თქმული. („ჭინჭარი ჭირის ჭირია, სატაციური ბაღლამია“ ჭირისა).

ჭაჭამდგარი, ჭკუადამდგარი, გონებაგაყინული.

„შე ჭკუამდგარო, ვე რა გავიკეთებია?“

ჭოროხი

ჭოროხი, მდინარის ან ნიღვრის მოტანილი ღორღი, ჭვიშა, ლამი, რომელსაც ხეობის ან დაქანებული ადგილის მონაკვეთი შეუვაკება, მოუჭოროხება.

ეს სიტყვა პირველად რომ გავიგონე და მისი ახსნაც ჩავიწყრე, დიდხანს გაეკრევებული ვიყავი. ვიცოდი, ჭოროხი მდინარის სახელი იყო და წარმოდგენილი არ მჭონდა, თუ ეს სახელწოდება ამგვარი წარმომოხმისა იყო. სამა ორბელიანის ლექსიკონმა ეჭვები გამიფანტა („ჭოროხი — მდინარისაგან ჭვიშა შეყრილი.“)

თხელ კიდე დავრწმუნდი, თუ როგორი სიჭი-
ურით ინახავს ქართველი გლეხი ვერგაფორდე-
ბულ არქაულ სიტყვებს, რომლებიც ბევრს
მხოლოდ ძველი ლექსიკონის ბინადარინდა ჰგო-
ნია.

6. ზუბინაშვილსაც კოროხის ასეთი განმარტე-
ბა აქვს, ოღონდ უმატებს: „ესევე ჰქვიან სა-
თათბაროში მდინარეს, რომელიც ერთვის შავს
ზღვას“. (შდრ., ქერეხი, როცა ბევრს რამე
ყრია მიწაზე, იტყვიან: ქერეხივით ყრიაო).

შობს ჯდონა, ხის კენწეროზე მჭდომზე,
სახლის თავზე, საერთოდ მალა დასკუპებულზე
იტყვიან — „კოტს ზისო“.

„კოტა“ ზედსართავის სახით გვხვდება ბევრ
გამოთქმაში და ყველაზე წვეტის, წვეტის, წაწ-
ვეტების, წაგრძელების მნიშვნელობით:

„კოტა ხარი“ — ეძახიან ხარს, რომელსაც გრძე-
ლი, მალა აწეული, წაწვეტებული რქები აქვს.

„კოტა რქები“ — წვეტიანი, გრძელი, აწეუ-
ლი რქები. კოტა რქებს საყაწებს ეძახიან. (ასე-
ვეა ვერულსა და ლეჩხუმურში: კოკა, კოტა).

„კოტა ლობიო“,

„კოტა“ — ბიჭის მეტსახელი.

საბას ლექსიკონში „კოტა“ ასეა განმარტებუ-
ლი: „ლობოთა და ცერცეთა ვრძელი ქრტი“.

საკულისსიმო საბასეული „წოტიც“, რაც, მისი
განმარტებით, „პატარა ბუი“ ბუენაწოტი, „წო-
წოლა“-ა.

კოტი („კოტად რქებწეული ხარი“) გვხვდე-
ბა ქიზიურ მერყვეულებაშიც.

ხან-ზე თქმული

ხაბა ნახშირი — წამხდარი, დაფშენილი
ნახშირი (იხ. „სამანის ნახშირი“)

ხანი — ახალი, უხმარი, გამოუღდევი, წმინ-
და. ეს სიტყვა ზედსართავს ეხმარება.

ხანი მიწა — უხმარი, ყაშირი მიწა. „ყაშირი
გაურტხიათ და ჩიტებს სულ ხანი მიწა ამოუ-
პირქეავენთა“.

ხანი მოხვედრი, — უღელში ახლადმებული,
გამოუღდევი. ასევე აღმიაწევე იტყვიან, ხანი,
გამოუღდევი კაციაო.

ხანი წაღლი — წმინდა წყაო. აუღდედარი.
„წიწყას მწილი ამშორებულყო, კარგა გაერე-
ცხე, მაილი დაეაყრე და ხანი წყალი დაეას-
ხო“ (შდ... ქიზიურთა: „სუფთა, ბუნებრივი წყა-
ლი“). ზეესურულ მერყვეულებაში ხანი მწყანე
ბალახსაც ნიშნავს (აღ. ჰინეარ.)

ხარბაული, ზეზე ამოყვეთილი, მოხარბე-
ბული. „ყოდალა, შენ სულ იგრე აკაენებო,
მაგრამ შენი ხარბაულები ვერა ვნახეთ“.

ხანიათმარალი, გაურკვეველი, მერყევი ხა-
სიათისა და უნეაური ბუნების აღმიაწი.

ხანიათმარალი, უემერი, უხასიათო აღმიაწი
(იხ. „ვეთი კაცი“).

ხანის დიკაპანი, ხანის შიგნის შიგან
გულს „ხანის დიკაპანს“ ეძახიან.

ხაპაქანა, სახემელ, უღამაო, ქალზე იტყ-
ვიან, განსაკუთრებით გრძელცხვირზე.

ხალახანი, ბუერის მსგავსი გულტრედი ზალა-
ხი. დატოვილფოთლებიანი „წინაღმდეგ“ სტრუქტო-
რადილებში, რუსპირებზე, ქლაკებში. ხმარობენ
სამკურნალოდ:

„ქვეშ გაუშლიან ვაციებულ აღამიანს, თბი-
ლად დაახრავენ, ოფლი მოუვა და შორბება...“

ხალდამგვმო ცოში, საშუალო სიმაგრის
ცოში. თავთუხის პურს აცხობენ ასეთი ცოშით.
ხალხბატი იხარალი, მსუბუქი, ხელით აღ-
ვილად სატარებელი სამუშაო იარაღი: წალი,
ხელნო, შალაშინი... „ხელწამოხაქარავი, ადვი-
ლად მომანახავი რამ“ (სტ. შენი).

ხალაპარი, უმოქმედო, არაფრისგამკეთე-
ბელი, უქნარა.

ხალაპანი (გადატანილი) იტყვიან დამხმარე,
შემწე, მოამავე აღამიანზე „ის არის ჩემი ხელ-
ფები და გამტანიო“.

ხანძარი, ცორო.

ხანლა, გამხდარი, ხმელხმელი აღამიანი.

ხარახანი — შერეული იარაღი. „შენი ნამგალი
ნამღვილი ხარახანია“. წარმოებულთა აღმათ,
„ხორახნული ხლის“ მსგავსად.

ხანიარი, ფხვიერი.

ხის დაანეულება, ხეს მოჭრიან და იტყვიან,
ეგდოს, დაანეულებსო. „დაანეულებაში“ იგუ-
ლისხმება ღროის განმავლობაში გამოშრობა-
გახმობა.

ხის დაღანი — ხის ძირი. „დღდანზე ასხმულია
ფესვი“.

ხის კაღი, ხის დღდანთან პირდაპირ მიწის
წილში გრძლად და ღრმად ჩასული ფესვი.

ხის კედი პერპენდიკულარულად სტრის ნაშალ
მიწას და ჩადის ნიადაგში, სადაც წერილი ფეს-
ვები ვერ აღწევენ, ხესაც ამარტებთ. „უყოლოდ
ზე დაიხარება, მალე ამოვარდებო“ — ამბობენ.

ხის წარბი, გარანდული ფიცრის კეობე.

ხიხვის მიხემა, ხიხვის კალატოზები ხერდა
ქვას ეძახიან. უსწოროდ დაყენებულ ქვას გასას-
წორობლად ქვემოდან „ხიხვის მისცემენ“ ხოლმე.

ხიხრამობა, სამელ-საქმელის ნაკლებობა გო-
ზაფხულობით. „კარგ სუფრის ვერ გაგიშლით,
ხომ იცი, ვაზაფხულის ხიხრამობაო“, იტყვიან
ქართლები. ამ მნიშვნელობით იხმარება „ასიკო-
ლის უგვილობაც (შდრ. თ. სახოკია: „ასიკლის
უგვილობა“).

ხოვლი

სოფლის სახელი.

ეს სახელი ჰქვია კასპის რაიონის ერთ სოფელს,
ფშვიის მეცხოვრების ღვეან ბაძაშვილის
ცნობით ხოვლიანა სოფლის სახელია ფშავში,
შარა-ხევის ზეობაში. მისევე ცნობით, ხოვლი
ფშავრად ნიშნავს ნასოფლარს, ნასახლარს,
ძველ ნანგრევებს, სადაც მოსახლეობა აღარ
არის, აყრილა ან ამომწყვეტარა. საინტერესოა
ისიც, რომ „ხოვლას“ მრავლობითი ფორმა

„ხოვლები“ ფშვირად დღესაც ისმის და ნანგრევებს ნიშნავს.

ნანგრევებს ზევსურულადაც ჩახლილი, ხოლი ჰქვია (ს. ქეთელ). „ჩამოხოლია“—ჩამოყრის მნიშვნელობით არის ლეჩხუმურში (მ. ალავე).

საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ კასპის რაიონის სოფელი ხოველე განთქმულია უძველესი ნამოსახლარი ადგილებით, სადაც ამჟამად არქეოლოგიურ გათხრებს აწარმოებს საქ. მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტი.

„ხოვლი“ ზოგადი მნიშვნელობის მატარებელი სიტყვა ჩანს და ეტყობა ზოგად ქართულიც (ქართლი, ფშავ-ხევსურეთი).

ხორბალა, ხორბალაანთ ქალი, ხორბალაძიანთ ოჯახიდან გამოთხოვილი ქალი.

ხორბარა, მოხორბარა, თმის მოხორტვა, გადაკრეჭვა.

ზემოიშვრულ მებრუნელებში „ხორბარა“ ავადმყოფობაა, რაც იწვევს თმის ალაგ-ალაგ გაცეცხვას (ბ. წერ. ზემოიშვრ. ლექს.).

ხუთო, სამქურნალო, აციდან ჩამოვარდნილი ქვა.

ზოგის განმარტებით „ხუთო“ მსხვილფეხა ავადმყოფი საქონელის ღვიძლის ქვაა (შირიშის ქვა) ხველების დროს ამოვარდნილი. ამ ქვით მჭურნალობენ „დასუნთქულს“. დასუნთქულად ითვლება ქვეწარმავალია, შხამიან შწერთა, ორმოცფეხას ნაკბენი თუ დასუსტული. („დასუნთქული ხილი არ იჭმევია“).

ხუთო მრგვალია, შუაზე გადაკვეთილი, გადაკვეთილი მხრიდან ღესავენ (ხეხავენ) ჯამში, რომელშიც წყალი ასხია. წყალში გაღვსილი მხრით უსვამენ დასუნთქულ ადგილზე. ქვას რაღაც მარილები აქვს: ჭანს ამრობს, სწეავს...

ქვა გახვრეტილია. ნახვრეტში კანაფია გაყრილი. ამ კანაფით ხუთოს ჰკიდებენ ღერსმანზე, რომელიც კედელშია ჩარჭობილი. აღზათ, იმიტომ ჰკიდებენ, რომ არ დაეკარგოთ, მაგრამ ასე არ სსნიან... ცუდელზე ჩამოკიდებას რაღაც ცრურწმენას უკავშირებენ.

საბა ამ ქვას „გვესტო მჭურნალ“ ქვას უწოდებს.

სხვადასხვა სახის

სხვადასხვა სახის

„ხუთალას“ ეძახიან სამი-ოთხი დღის მაქარს, რომელიც ენაპირს ხუხავს. იტყვიან: „ხუთალა მაქარი ბევრი არ დაილევია“.

ქიზიუში „ღვინის ხუხავა“ სცოდნიათ, ხუთალა მაქარი“ კი არ ჩანს. სიტყვა „ხუთალა“ სულ სხვა მნიშვნელობით არის შეტანილი სტ. მენთე-შაშვილის „ქიზიუერ ლექსიკონში“: „ხუთალა, თმაწვერგაკვიფრული, თმაწვერგატრუსული ადამიანი“.

„ხუთალას“ ამგვარი მნიშვნელობა (თმაწვერის გაცეცხვა) ჰქვია უნდა იყოს. ხალხურ „ამირანში“ არის ასეთი ადგილი:

ამირანი დაიბადა, გოქსა ჰგვანდა ხუთალასა,
თმა და წვერი გასცვიფროდა, ჩაყვარა
ტომარასა.

ჯამის დამხობა, ცეცხლის, ყრის, ბუხრის წინ... „ახალწლის ღამით მოგვიდნენ, მოასუფთავედნენ და ჯამს დაამხობდნენ, დააპირქვავედნენ... მერე, ახალი წელი რო გათენდებოდა და მუკველ შემოვიდოდა, ბუხართან მივიდოდა, ფრთხილად, ნელ-ნელა ახლიდა ჯამსა და ნახავდა: ჯამ ქვეშ ბურის მარცვალი იყო. აიღებდნენ დიდი სიფრთხილითა და ჩააგდებდნენ ამბარში, ამიღოვლათი დატრიალდეს ოჯახშიო“. (იხილეთ „ლოვლათის მარცვალი“)

ჯარის პური, ქორწილის პურისმცხოველ სანახუქე ცომით აცხობს მეგვარისათვის ჯარის მოყვანილობის პურს... მიართმევს მეგვარე-ნათლიას. მეგვარე ვალდებულია დააჩილდოს მიმტანი.

ჯორამ ფხვი მოიტახხა, ქარი რომ ჩადგება, იტყვიან, ჯორამ ფხვი მოიტახხათ.

როგორც ერთმა მეგობარმა მირჩია, ტაბუ უნდა იყოს: ქარის სახელს არ ახსენებენ, ისევე არ ამოქროლდესო.

კავკასიის ღაცვის მხატვრული მათიანე

სარეცენზიო კრებულში შესული მოთხრობების მტი წილი დიდი სამაჟლო ომის თემაზე დაწერილი. ისინი მამინ იქნებოდნენ, როდესაც ფრონტებზე სისხლისმღვრელი ბრძოლები მიმდინარეობდა. ამიტომ ძნელია ვადაქარბებულად შეაფასო ის დიდი მნიშვნელობა, რომელიც მათ თავის დროზე ჰქონდათ, ახლაც აქეთ და ექნებათ. ომის მძიმე დღეებში ისინი უღვივებდნენ ჩვენს მებრძოლებს შტრის სიძულელი, სიმამაცს, თავდაწირულებას, მოუწოდებდნენ გამარჯვებისაკენ; ისინი ახლაც დიდი სამაჟლო ომის ბრძოლების მტიანეს წარმოადგენენ და მკითხველში სამშობლოსადმი სიყვარულს ნერგავენ.

ნათქვამია, ომი უმსხვერპლოდ არ იქნებოა. საბჭოთა ადამიანებმა დიდ სამაჟლო ომში მტერზე გამარჯვების საფასურად დიდი მსხვერპლიც გაიღეს. ბევრი ქართველი ვაჟკაცი გმირულად დაეცა ბრძოლის ველზე და მათ ოჯახებში ცრემლმა და გლოვამ დაისადგურა. ომში დაღუპული ქართველი მებრძოლის ვალიც აბელაძის ოჯახის გარდღევალი ტრაგედია დიდი მხატვრული ოსტატობითაა ვადმოცემული მოთხრობა „ცაბუნია“-ში, რომლითაც კონსტანტინე ლორთქიფანიძის სარეცენზიო კრებული იხსენება.

ციცხლივით დგას მკითხველის წინაშე პატარა ცაბუნია, რომელსაც „ცხვირისა და ლოყებზე ჰარბად მოსდებოდა ჩალისფერი ქორფლი, თითქოს ზედ მთელი საცერი ქართ შეყარესო“ და წვიმიან თეშმარაზე მაშისეული ცხვირიანი კალოშებით სანიტარული მატარებლის დასახვედრად მიდის.

ზუსტი და მრავლისმთქმელი დეტალებით მწერალი ოსტატურად ახერხებს უშაჟოდ დარჩენილი ოჯახის ზღმოკლეობის, ომის პერიოდის ვაქირების, ცოლისა და ბავშვების დარდის ვადმოცემას ომში წასული მტრისა და მამის ბედის ვამო.

უმწრუნველოდ დარჩენილ ოჯახს შეშა არა იქნეს და ეს ვულისამაჩუვებლად ვადმოცემული

პატარა, მავრამ რეალისტური შტრიხით პატარა ცაბუნიას წერილში, რომელსაც იგი ფრონტზე წერს მამას:

„ჩვენში ყინვები დაიწყო. წუხელ ოთახში წყალი ვაიყინა და კოკა შეზე ვადაიყარაო“. ასევე პატარა დეტალით და დიდი ფსიქოლოგიური სიღრმითაა ვადმოცემული ის დარდი, რომელიც დაეუფლა ოჯახს ფრონტიდან წერილების მიუღებლობის ვამო.

ცაბუნიას დედამ მუშაობის დროს ლები მოიტება. მისი საწოლი ფანჯარასთან დადგეს და ზოდესაც ქენაზე ნაშუადღევს ფოსტალიონი ჩაიღლის ხოლმე დედა ცაბუნიას მუშაობებთან ავზავინს: — წადი შეილო, ვაიგე, წერილი ვინ მიიღო. იქნებ ვინმე მამაშენის ამბავს იწერება.“ ასეთი შესანიშნავი მხატვრული დეტალები უზვადაა ვანუეული მოთხრობაში და ისინი მას ადამიანური სითბოთი ავსებენ.

კითხულობ ამ მოთხრობას, თვალწინ ვიდგას პატარა ცაბუნიას დარდი „ასაკეს თვალება, ფრონტზე დაკარგული ვალიც აბელაძის ოჯახის დარდი და ვაქირება და ფიქრობ. — ეს აღარ უნდა ვანწუროდეს, არ უნდა იყოს ახალი ომი, რომელიც ჩვენ ცოლებს დააქირებებს, ჩვენს ბავშვებს დააბოლებს და პატარებს ბავშვურ სიზარულს ვუღვი ჩაუკლავს. ეს მოთხრობა თუმცა ომით ვამოწვეულ ტრაგედიას ვადმოგვეცემს, მავრამ მოშავლის იმედითა და ოპტიმიზმითაა ვამსკვალული. ამ დაუშრეტელი ოპტიმიზმის ვამოვლენაა ის თანავრძობა ცაბუნიას და მისი ოჯახის ბედისადმი, ირგვლივ მყოფი ადამიანები რომ ავღუნენ. ეს თანავრძობა კარგად ვამოიხატა დაქრილი მებრძოლის, უფროსი სერჯანტის არჩილ მესხის საქვიელში. არჩილ შესხს ცაბუნას მამა თვლიდაც არ უნახავს, მავრამ როდესაც მან დაინახა ვაგონის კიბესთან პატარა ვოგო, რომელიც „ხეს ტოტი რომ მოტყუდება და ზედ მიაკვება, ასე საცილავად აბუზულა და ცრემლს ჩუმად ყლაპავს“, მას „გული აუღუღდა. ბევრი აღარ იფიქრა, დაუძახა და უთხრა: მე ვიცნობ ვალიც აბელაძის, ამას წინათ ვნახე და კარგად არისო“.

დაქრილმა ტყული უთხრა პატარა ვოგოს,

მაგრამ რა დიდი სიძარბოა ამ სიტუაციაში, ადამიანისადმი რა დიდი სიყვარული!

ეს მოთხრობა ადამიანური სითბოთია ვაფლენილი, პატარა ამბავი რეალისტური ფერებითა დახატული, მასში დიდი პროტესტია გამოხატული ომის წინააღმდეგ.

დღე სამაშულო ომში საბჭოთა ხალხმა არნახული სიმამაცე, სამშობლოსათვის თავდაწირულება, შეუდრეკლობა გამოიჩინა. ლორთქიფანიძის კრებულის მეორე მოთხრობა „მწვანე ღილი“ საბჭოთა მეომრების სწორედ ამ თვისებებზე მოგვითხრობს.

ამ ნაწარმოების ამაღლვებულ ეპიზოდებში აისახა კავკასიის გმირული დაცვის დაუფიქსარი დღეები. კონსტანტინე ლორთქიფანიძემ შექმნა იმ მებრძოლთა სახეების მთელი გალერეა, რომლებიც წინ აღუდგნენ თავდასუსტ მტერს და კავკასიის მისაღწეობაში საყოფიერო მტერადი ჩაეკეტეს. რუსი სერგენტის ალიოშა გოლიკოვის გვერდით იბრძოდნენ და შობებულ მიწის თავი შესწირეს ქართველმა მებრძოლებმა ვარციხელმა კოლმეურნემ ლადო ვაშალიშვიდმა, ქუთაისელმა ხატვის მასწავლებელმა ვარდენ ჯიშარიანმა, თელაველმა დიდიგალმა ლონგო ცაკარიაშვილმა. მწერალი მათი სახეების შექმნის ხალხს უსვამს ამ გარემოებას, რომ საბჭოთა ადამიანებს სისხლისღერა ეხოზღებთ და თუ იბრძვიან, მხოლოდ იმით, რომ დამპყრობელი დაამარცხონ. ომი, რომელიც ჩვენ ხალხს პიტღერმა თავს მოახვია მალე დამთავრდეს და მშვიდობა დამყარდეს დედამიწაზე. მომავალ მშვიდობიან ცხოვრებაზე ფიქრობენ მოთხრობის გმირები ლამპრობაშიც და ღრობით შესვენებისასაც. ლადო ვაშალიშვიდი, როდესაც მათი ეშვლონი მეორე ნაწილში იდგა, თავისუფალ ღროს მანქანა-სატრაქტორი სადგურში დადიოდა და ტრაქტორებს არეშობდა. იგი თავის მეგობარს ეუბნება: „მამასაც ვისწავლი, ალიოშა! სოფელში გამოვადგება თორემ გათავადება ომი და თიხის მერ არაფერი არ მეცოდინება“!

მოთხრობაში ნამდვილი რეალისტური შთავგონებითა დახატული ლადო ვაშალიშვიდის და კახაკი ვალიშვილის სპეტაკი სიყვარული. ეს წმინდა სიყვარული გასხვიოსნებულა გმირების მაღალი საზოგადოებრივი შეგნებით. მათ ხომ საზოგადოებრივი ინტერესები თავის სიყვარულზე მაღლა დააყენეს და თავი შესწირეს სამშობლოს. კავკასიის დაცვის ამღვლეველი ბრძოლების სურათი არ იქნებოდა სრული, რომ კონსტანტინე ლორთქიფანიძის არაფერი ეთქვა გენერალ ლესელიძის შესახებ და მან მართლაც, პატარა ეპიზოდით ცოცხლად დაგვიხატა სამაშულო ომის ერთ-ერთი გამოჩენილი სარდლის პორტრეტი.

კრებულში არის კიდევ ერთი პატარა მოთხრობა, რომელშიც ქვეშაირი ოსტატობითა ვაფლენილი უბრალო საბჭოთა ადამიანის მაღალი საზოგადოებრივი შეგნებულობა, სამშობლოს

წინაშე მოვალეობის გრძნობა. ამ მოთხრობას ჰქვია „როგორ მოკვდა მოხუცი მეზადური“. მის საფუძვლად უდევს ამბავი იმისა, რომ „მწვანე ღილი“ რეალისტური ხასიათის სიყვარულივან საბჭოთა მშვენიერი სოფელ კურჩანკის კოლმეურნემ ვასილი ყიფაძე.

საბჭოთა არმიის მვერავებმა სარდლობის ვალეობა შესრულა. იგი მტერის ზურგში შეიპარა, ვაიოა მტერის არტილერიის ვანლაგება და როცა უკან ბრუნდებოდა, სოფელ კურჩანკის სხვა მცხოვრებლებთან ერთად შეიპყრო მტერმა. დაშლისებმა მთელი სოფლის მოსახლეობა მოედანზე გააშფოთეს და გერმანულმა ოფიცერმა ბრძანება გასცა ყოველი მუხუთი კაცი დეახეობათ. საბჭოთა არმიის მვერავის გვერდში მოხუცი მეზადური იდგა, როდესაც მეზადური მიხვდა, რომ საფრთხე ელოდა მვერავს, რომელსაც ხელთ ჰქონდა სარდლობისათვის ძვირფასი ცნობები მტერის არტილერიის ვანლაგების შესახებ. იგი მის ადგილზე დადგა...

ძნელია ამაზე უფრო ნათლად, დამაჯერებლად დახატო საბჭოთა ადამიანის მაღალი შეგნება და საერთო საქმისათვის თავდადება.

დიდი სამაშულო ომის თემებია დაწერილი აგრეთვე მოთხრობები: „მალის დღია“, „ერთხელ დამით“, „ციხური დღია“ და „როდესაც კაცი მარტია“. პირველ მათგანს ფრონტზე მომხდარი ნამდვილი ამბავი უდევს საფუძვლად იმის შესახებ, თუ როგორ შეხვდნენ ბრძოლაში ერთმანეთს ვაიოა და ლენა ბაზლიშვიდი და ერთად როგორ ანადგურებდნენ ყარაიშის მიწაზე დაშლის დამპყრობლებს. „ერთხელ დამით“ კინო-ნოველას წარმოადგენს. ამ ნოველის მიხედვით 1942 წელს თბილისის კინოსტუდიამ დადგა მოკლემეტრაჟიანი მხატვრული ფილმი, რომელიც მეტრელებს ამ ომერატორლობაზე, რომლითაც კონსტანტინე ლორთქიფანიძემ, მეოპარი მწერალი ენაშტერებოდა სამაშულო ომის ამბებს. ამ ნაწარმოებში ნაჩვენებია საბჭოთა ადამიანების ზურგისა და ფრონტის ურღვევი ერთიანობა, მოსახლეობის სიხიზლე და შინადაცხად მტრის დასახვედრად.

საბჭოთა ინტერნაციონალიზმით, ჰუმანიზმით გამსჭვალულია ნოველა „ციხური დღია“, რომელშიც მოთხრობილია, თუ როგორ დანებდნენ ჩერქეზეთში ქართველ მვერავებს სოფელი ჩარისკაცები — ყოფილი მასწავლებელი იანო იანოვი და მისი თანასოფელი მვედელი ფრანტიშვი სოვიარი.

კრებულის ბოლოში მოთავსებულია მოთხრობა „როდესაც კაცი მარტია“, ცვესათაურად აქვს „ბაღადა ჩარისკაცისა“, ეს არის სიმღერა, ჩარისკაცის მოვალეობის მაღალ შეგნებაზე, კინოსტუდია სინდისზე, შეუდარებელ გმირობაზე და თავდადებაზე. ღრმა ფსიქოლოგიაში, საფრთხეში მყოფი მებრძოლის ვანცელების უშუალო და უტყუარი ვადმოცემა, მწერლის მიერ 1962 წელს შექმნილი ეს მოთხრობა, აცოცხლებს ჩვენს

მესხეთში ოცი წლის წინათ მომხდარ ამბებს. ალანელი თემის დათო რაინდის და იერის ნაპირებზე გაზრდილი ლევან ნაიბიძის სახით კონსტანტინე ლორთქიფანიძემ ქართული მეომრების ტაბორი სახეები შექმნა.

თავის სინდისთან პირისპირ დარჩენილმა ლევან ნაიბიძემ სრულიად შეგნებულად ვასწარა თავი, რათა ნაღმებისაგან გზა გაეთავისუფლებინა. მან გზა გაუკაჯა იმით, ვისაც მის შემდეგ უნდა ევლი. ამ ეპიზოდით ფართო განზოგადების აღწევს ავტორი.

ღრმა ლირიზმი, რომლითაც აღვსილია ამ მოთხრობის ყოველი სტრიქონი მას უაღრესად პოეტურ ნაწარმოებად აქცევს.

მეხველებს მალაი კულტურისათვის

ვახო ზაიაძე კრიტიკული წერილების კრებული „დრო და მწერალი“, რომელიც ახლახან გამოცემაშია, ამართლებს თავის სახელწოდებას, თავის თემატურ დანიშნულებას. წიგნში განხილულია საბჭოთა სინამდვილისაგან, მიმდინარე საბჭოთა ლიტერატურული ცხოვრებისაგან წარმოშობილი აქტუალური საკითხები და მოცემულია უმთავრესად ქართული საბჭოთა პოეზიის თვალსაზრისით წარმომადგენლების ლიტერატურული პორტრეტები. ამასთან ავტორი ისწავლის ყოველი თავისი სტატიის თემის გახსნისას ინტელექტუალური საბჭოთა ესთეტიკის არამართვად ზოგად დებულებებით, აჩამედ ლიტერატურისა და ხელოვნების საკითხებზე უკანასკნელი 5 წლის მანძილზე გამოქვეყნებული ისეთი პარტიული დოკუმენტებით, როგორც არის ნ. ს. ხრუშჩოვის მოხსენებები „ხალხის ცხოვრებასთან ლიტერატურისა და ხელოვნების მიმართ კავშირისათვის“, „მალაი იდეოლოგია და მხატვრული ოსტატობა საბჭოთა ლიტერატურისა და ხელოვნების დიდი ძალა“. ეს გარემოება, რა თქმა უნდა, სიახლეს აძლევს და სიმწვავეს შატბს მთელ კრებულს და მასში მოთავსებულ სტატიებს.

კრებულის პირველივე სტატია „მუდამ ხალხთან, პარტიასთან ერთად“, რომელიც შეიძლება წიგნის შესავალ წერილად ჩაითვალოს, სწორედ წარმოუდგენს მკითხველს ი. ბ. სტალინის პიროვნების კულტის მხილების შემდეგ საბჭოთა ლიტერატურასა და ხელოვნებაში შექმნილ ვითარებას და იმ ბრძოლის სურათს, რომელსაც ეწეოდა მხატვრული ინტელიგენციის მოწინავე ნაწილი, ემყარებოდა რა პარტიის სალიტერატურო-სახელოვნო პოლიტიკის პრინციპებს.

ი. ბ. სტალინის პიროვნების კულტის უაღრესად პრინციპულმა და ზვენი წინსვლის ინტე-

კრებულში შეტანილია ორი მოთხრობა, რომლებიც მწერალმა დიდ სამამულო ომამდე, 30-იან წლებში შექმნა. ესენი არიან „სტეფანეზა“ (ბელორუსული მოთხრობები) და „წაჭრისკაცი“. ამ კრებულში მათი შეტანა სრულიად კანონზომიერი, რადგან მათშიაღ ლაპარაკია ომზე და მშვიდობაზე, ჯარისკაცის ვალზე სამშობლოს წინაშე.

კონსტანტინე ლორთქიფანიძის მიერ ომამდელმა მოთხრობებმა თავის დროზე მოწონება დაიმსახურეს მკითხველ საზოგადოებაში, მათ შესახებ მრავალი რეცენზიაც გამოქვეყნდა პრესაში, ამიტომ ზვენი მათ აქ არ შეეცხებით.

დომბრი ქაშვილი

რეცენზისათვის აუცილებელმა კრიტიკამ, — აღნიშნავს ვ. ბიძაძე, — არასწორი შეხედულებები და განწყობილებები წარმოშვა ზოგიერთ მწერალსა და ხელოვნში, რომელთა შორის თავი იჩინა მიდრეკილებამ გადაფასებულ ყოფილყო ლიტერატურაში, რომ უარყოფილი ყოფილიყო მთელი ოცდაათი წლის მანძილზე, ე. ი. სტალინის პიროვნების კულტის წლებში, შექმნილი მხატვრული პროდუქცია. ამ უარყოფილთაგან ზოგიერთი ისე შორს წავიდა, რომ მოქვეყნებულად აღიარა სოციალისტური რეალიზმის მეთოდი და ფუძემდებლური ლენინური დებულება ლიტერატურის პარტიულობის შესახებ. ამასთან, ზოგიერთი მწერლის უკანასკნელი წლების შემოქმედებით პრაქტიკას დაეტყო ორი უკიდურესობა — ცხოვრების უარყოფითი მოვლენების გაზეიადებულად, მუჭი საღებავებით ასახვის ტენდენცია ერთის მხრივ და მეორეს მხრივ ყოველგვარი სიძნელის, კონფლიქტის და კიდილის გაკუმე სინამდვილის წარმოსახვის მიდრეკილება. ამავე ხანებში ზოგიერთი, უმთავრესად, ახალგაზრდა პოეტების შემოქმედებაში თავი იჩინა მოქალაქეობრივი მოტივების სრულმა უარყოფამ, და ლირიკის შეზღუდვამ საზოგადოებრივ პათოსს მოკლებული, უაღრესად ინტიმური და ვიწრო კამერული პანგებით.

პარტიის ხელმძღვანელთა მიერ ამ მდლარ შეხედულებათა და შემოქმედებითი პრაქტიკის საფუძვლიანმა კრიტიკამ, ვულწრფელმა შემადგინებელმა შეხვედრებმა მხატვრული ინტელიგენციის წარმომადგენლებთან, საბჭოური ესთეტიკის სახელმძღვანელო თეორიულ დებულებებზე და საბჭოთა ლიტერატურის ხანგრძლივ გამოცდილებაზე დამყარებულმა მითითებებმა სწორი იდეური პოზიციისაგან, ლიტერატურისა და ხელოვნების პარტიულობისა და ხალხურობისაგან შემობარუნა მხატვრული ინტელიგენციის ის მკითხველთაგანი ნაწილი, რომელიც ახალ ვითარებაში ვერ გაერკვა, დაიბნა და აც-

და სოციალისტური ლიტერატურის განვითარების მაგისტრალურ ხაზს, — ასეთი დასკვნები, რომლებიც წიგნის ავტორს ვამოაქვს თავის ზემოხსენებულ წერილში.

„მშვიდობისათვის ბრძოლის მოწინავე ხაზზე“ ასე ეწოდება ვ. ბაიაძის კრიტიკული წერილების კრებულში მოთავსებულ წიგნი ნარკვევს, რომელიც ფაქტიურად წარმოადგენს იმის მოკლე მიმოხილვას, თუ რა წვლილი შეიტანეს თანამედროვეობის ერთერთი უძველესი საყოველთაო სახალხო მოძრაობის ვალდებულმა საბჭოთა ქვეყნისა და მთელი მსოფლიოს მხატვრული სიტყვის მოწინავე ისტატებმა. ფაქტიურად ეს ნარკვევი არის გამოხატულება მოსკოვში ამას წინათ გამოცემულ წიგნზე „მსოფლიოს პოეტები მშვიდობისათვის ბრძოლაში“. ამ წერილში წიგნის ავტორი, ცხადყოფს, თუ რა შთაბრძნობის ძალა აღმოაჩნდათ მოწინავე მწერლებს ღრმად განცდილ მხატვრულ სიტყვას, რომელიც ინარჩუნებს რა თავის ქმედითობას, დღესაც განაგრძობს ბრძოლას მილიონების დასახარბავად იმის გამარჯვებულთა წინააღმდეგ, საყოველთაო მშვიდობის დამკვიდრებისა და განმტკიცებისათვის მთელ მსოფლიოში. ამ მკითხველი დაინახავს, თუ რა ისტორიული საქმე გაკეთეს თავის შემოქმედებით, ხოლო ზოგიერთმა კი თავისი საზოგადოებრივი პრაქტიკული მოღვაწეობით, იმისათვის, რომ მშვიდობისათვის ბრძოლა გადაქცეულიყო ძლევისათვის მოძრაობად, რომელიც, საბჭოთა კავშირის საერთაშორისო სამშვიდობო პოლიტიკის მხარდამხარ, თერმოზირთული იმის საფრთხის თავიდან აცილების ერთ-ერთ გადამწყვეტ ფაქტორს წარმოადგენს.

წიგნის მესამე ნარკვევში განხილულია „ნაკადლის“ მიერ ამ ორი წლის წინათ გამოცემული მოგზაურთა ჩანაწერების კრებული „სოციალურ გზებზე“, რომელიც შეიცავს ნარკვევებს — ვრგოლ აბაშიძისა (ბენილიუქსის ქვეყნებზე და შვეიცარზე), ირ. აბაშიძისა (ვერპლის სახელმწიფოებზე) და ინდოეთზე), ზ. ბერულავას, ი. ევაძის და ა. მირცხელიავასა (ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაზე), ით. ქინჭაძისის (ჩეხოსლოვაკიაზე) და ს. ჭილაიასის (ბულგარეთის სახალხო რესპუბლიკაზე).

ყველაფერი საინტერესო და გონებაშახვილური როლი ამ კრებულში მოთავსებულ სამოგზაურო ჩანაწერებში, — შევნიშნავ ვ. ბაიაძე, — რადგან ზოგიერთი ამ ნარკვევთაგანი (სახელდობრ რომელი, — ამას წიგნის ავტორი არ ასახელებს) შეიცავს ცალკეულ ქალაქთა მოსახლეობის, სამრეწველო პოტენციალის, გეოგრაფიული მდებარეობის მშრალ აღწერილობას და ისეთ მონაცემებს, რომლებსაც მკითხველი აღვილად იპოვის ელემენტარული გეოგრაფიის სახელმძღვანელოებში, ცნობარებში და გზამკვლელებში. არა, ასეთი ნარკვევი მკითხველისთვის არ არის საინტერესო. მისთვის საგულის-

ხმო და საყურადღებოა თვით მოგზაური პირადი ცოცხალი და უშუალო შთაბეჭდილებები, მისი საკუთარი დაკვირვებანი, სკეტუთარე თვალთა დანახული უცხო აღმზარებლობის სურათები და მოვლენების თავისებურება.

ვ. ბაიაძის აზრით, უცხო ქვეყნის ცხოვრებისა და ბუნების აღმწერის, თანდაყოლილ ტაღანტასა და მხატვრის ქეშარიტ თვალთან ერთად, კიდევ რაღაც თვისებები ჭირდება. მე ერთ ასეთ თვისებად დიდი შინაგანი ალლო მიმანია, რომელიც მას (სამოგზაურო ჩანაწერების ავტორს) საშუალებას აძლევს ნაირ-ნაირ სიტუაციათა გადმოცემისას შეინარჩუნოს მოვლენათა სალი შეგრძნების, სინათლისა და ჩრდილის განფენის(?) უტყუარი, შეუცმდარი უნარი“. ვ. ბაიაძის ეს ფორმულა მეტად ბუნდოვანი და გაურკვეველია! ალლო აქ არაფერ შეაშია, აღაშინა, მწერალი იქნება თუ სხვა პროფესიის წარმომადგენელი, იმდენად უფრო მეტს დაინახავს, ვაფებს და გაიაზრებს, რამდენადაც უფრო მდიდარია მისი სულიერი სამყარო, რამდენად უფრო საფუძვლიანია და უნივერსალური მისი განათლება, რამდენად უფრო ფართო და მრავალმხრივია მისი ინტერესების სფერო, რამდენად უფრო ღრმაა მისი ცხოვრებისეული გამოცდილება, გარკვეული და ნათელია მისი მსოფლმხედველობა და იდეური პოზიცია. კაცო, რომელსაც აქლია ეს თვისებები, შეზღუდულად და მოკლებულად საშუალებას გაუკეთებს ნახულ-გაგონილს ანალიზი, შეადაროს და შეუპირისპიროს ახლად ნახულს და ვაგონილს თავისი წინანდელი გამოცდილება. ფართო იდეურ-ინტელექტუალურ ინტერესს მოკლებულს აღამაზნი ვერაფერს ვერ დაინახავს, ვერაფერს თავისი ვერ აღმოაჩენს უკვე სხეულის მიერ აღმოჩენილში. ვინ მოსთავის რამდენი დაწერილია და თქმული ამერიკის შეერთებულ შტატებზე, მაგრამ ვ. ბაიაძისკომ ამერიკა ხელახლა აღმოაჩინა ვ. ი. დაინახა სულ სხვა, მკითხველისათვის მანამდე უცნობი ამერიკა და ამიტომ უწოლო თავის ნარკვევებს ამერიკაზე და ამერიკული ლექსების ციკლს „ამერიკის ჩემი აღმოჩენა“. ქართველ მოგზაურთა ერთ ნაწილს ზემოხსენებული თვისებები აღმოაჩნდა და ამიტომაც გამოვიდა საინტერესო მათი ჩანაწერები, ზოგიერთს კი ეს არ აღმოაჩნდა, და ამიტომ იძულებული გახდა თავისი ნარკვევი შეეცნო გეოგრაფიის სახელმძღვანელოებთან, ენციკლოპედიებთან და სხვა ცნობარებთან გადმოწერილი მონაცემებით. თუმცა წიგნის ავტორმა სწორედ ვერ განმარტა თუ რა მოეთხოვება სამოგზაურო ნარკვევების ავტორებს, მის ამ წერილს მაინც აქვს ნარკვეული მნიშვნელობა, რამდენად მასში აღმრულია საკითხი, საჭირო და მიზანშეწონილია თუ არა ჩვენი პერიოდიკის ფურცლებზე ქვეყნდობოდეს ან ცალკე ბროშურებად იბეჭდებოდეს მოგზაურთა ისეთი ნარკვევები, რომლებიც შეიცავენ რა ყოველ-

გვარ ინდივიდუალურ აღქმას მოკლებულს, საყოველთაოდ ცნობილი ამბების გადმოცემას, არ ამღიღრმავს ჩვენს წარმოდგენას უცხო ქვეყნებზე, აღამიანებზე და მოვლენებზე.

კრიტიკული წერილების ავტორის ინტელექტურ ღონეზე და კრიტიკულ უნარზე უფრო გარკვეულ წარმოდგენას იძლევა ის ნარკვევები, სადაც ავტორი მიზნად ისახავს დაგვიხატოს ცნობილი ქართული საბჭოთა პოეტების შემოქმედებით პორტრეტები — გიორგი ლეონიძის (ნარკვევი „ეთ ღონიერი ნიაღვრის დენა“), ა. გრიშაშვილისა (ნარკვევი „თბილისის ტრუბადური“) პაოლო იაშვილისა („ქართული ლექსის ერთი არსება“), ირ. აბაშიძისა („ხმა გულისა“), გ. შატბერაშვილისა („ა იმ მთაზე“), ხუტა ბერულავას („პოეტის რჩეული“) და შ. ამისულაშვილისა („ნამდვილი და მოჩვენებითი სილამაზე“). ყველა ამ ნარკვევში კრიტიკოსი ამტკიცებს მისწრაფებას განსახილველ პოეტის ერთს რომელიმე ლექსში ან ლექსთა წგურში შიავნოს ვასალებს პოეტის მხატვრული ინდივიდუალობის და თავისებურების გასახსნელად. ეს, რა თქმა უნდა, მეტად ძნელი ამოცანაა. რადგან ერთი ან ორი ლექსი, რა ტიპური და დამახასიათებელი არ უნდა იყოს იგი, ვერ წარმოგადგენს ავტორს ყველა მისი თვისებით — იდეურობით, სტულისკეთებით, ტემპერამენტით, მხატვრული ხერხების შთელი კომპლექსით. ერთი ლექსის ანალიზით ეს მოუხერხებელია. მაგრამ ეს ლექსები, რომლებსაც კრიტიკოსი ამ თავის ნარკვევებში განიხილავს, სწორად არის შერჩეული, რადგან ყველა ისინი, კუმშარბი პოეტური მღვლეარებით აღბეჭდილი და ოსტატურად შესრულებული, ცალცალკე და ერთად აღებული, თავისთავად, გვიანალიზებულად კი, მკაფიო წარმოდგენას იძლევიან განხილული პოეტების თავისებურებაზე. აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთი კრიტიკოსი ამასაც ვერ ახერხებს და რომელიმე თავისი აკვიტებული დებულების დასამტკიცებლად მოჰყავს ისეთი ლექსი, რომელიც თავის მხატვრული ღირებულებით დაბლა დგას განსახილავი პოეტის შესაძლებლობაზე. და მასმასადამ არც გამოდგება მის დასახსიათებლად.

ვ. ბაიაძე ყველა ზემოხსენებული პოეტის შემოქმედებაზე წერს დიდი სიყვარულით, გრძნობამორთული პათოსით, აღტაცებითაც კი. ასე რომ, ეს ნარკვევები ზემოხსენებული პოეტების მერ წიგნის ავტორში აღძრული ემოციები უფრო, ვინემ დამწვინებული განსჯითა და ანალიზით მიღებული დასკვნები. არსებობს კრიტიკის ასეთი სახეობაც, რაც უარსაყოფი არ არის. ერთსა და იმავე პოეტზე ან ნაწარმოებზე სხვადასხვა მკითხველის ემოციური გამოხატობების ერთმანეთთან შეპირისპირება ხშირად იძლევა მასალას იმისათვის, რომ დაეადგინოთ ობიექტური კუმშარბიტება პოეტური ნაწარმოების შემოქმედების ძალასა და ხასიათზე.

ძნელია ავტორთან კამათი ამ ლიტერატურული პორტრეტების გამო, რადგან აქ მსყლელობა და შეფასება ემყარება არა „აღქმნადა“ რამხეობიქტური ესთეტიკური საზომს — ჰამდენნადც თეთი კრიტიკოსის ალღოსა და გემოვნებას. გემოვნებაზე კი, როგორც იტყვიან, არ დავობენ.

ზემოხსენებულ კრიტიკულ წერილებს შორის ერთგვარ გამოწკაცის წარმოადგენს კრიტიკული ნარკვევი „ნამდვილი და მოჩვენებითი სილამაზე“ იმ მხრივ, რომ ავტორს აქ მომარყვებული აქვს სწორი ესთეტიკური თვალსაზრისი. მოვლენის არსის გახსნა, სინამდვილის სიმართლით ჩვენება, — ეს არის ყოველი მხატვრული ნაწარმოების, მათ შორის, ლირიკული ლექსის მიზანი. ყველფერთი ის, რაც ხელს არ უწყობს ამ ამოცანის გადაწყვეტას, უარსაყოფია როგორც ზედმეტი და გამოუდგეარი. გარეგნული ორნამენტები, ეგზოტიური და მოძველებული „პოეტური რუდიმენტები“, რიტორიკული შემახილები არა თუ ხსნის პოეტის აზრს, შთანთქმის, ვანწყობილებას, არამედ აბუნდოვანებს, აბნელებს მათ. პოეტური სიტყვის ოსტატობა, უწინარეს ყოვლისა, გულისხმობს უფუგდების და დაძლევის ისეთი ხერხებისას, რომლებიც სიმართლისა და სინამდვილის ხატოვანი ჩვენების საშუალებაა კი არ წარმოადგენს, არამედ დაბრკოლებას.

ასეთ გარეგნულ სამკაულებს, ვაზვიადებულ, არაჯალღურ სახეებს, — შენიშნავს კრიტიკოსი, — ხშირად მიმართავენ ჩვენი პოეტები, მათი ლექსების უბრალო აღამიანებზე, რომლებიც უბრეტებნიოდ დიდ საქმეს აკეთებენ, შევარდნებად, არწივებად, ვეფხვებად აჩიან წარმოდგენილნი. ასეთი ეპითეტების მისადაგება ჩვენი უბრალო აღამიანების დასახსიათებლად, უბრახლებლის გრძნობასაც კი ზაღუნსო. განა დრო არ არის ერთხელ და სამუდამოდ უარი ეუთხრათ შუა საუკუნეობრივი პოეზიის ამ სამკაულებსო!

კრიტიკოსის დაკვირვებით, რიტორიულობის, მაღალფაროვნობის, მომუქროთმებული მეტყველების საყმაწვილო სენი დღხანს ვერ მოიხიდა, კერძოდ, ნიქორიმა პოეტმა შალვა ამისულაშვილმა. ეს პოეტი, — აღნიშნავს კრიტიკოსი, „კუმშურ ალტკინებას — ხშირად გამოხატავდა მეყირალა უსიოცხლო ფრაზებით, ბეტაფორული, ხშირ შემთხვევაში სიზუსტის მოკლებული სახეებით თვითმზნური წმინდა გარეგნული სამკაულებით... მისი ერთი ლექსის („სამარყანდელი ხალიჩა გორში“) ყველა სტრიქონი, სიტყვა როდია მღლიანის განუყოფელი ნაწილი და ზუსტად თავის ადგილას ჩასმული... მასში ბევრი რამ ზედაპირული, ზოგადი, ხელოვნურად აწეული... პოეტი ამ ლექსში ვერ აღწევს სახეობრივ აზროვნებას, ისეთი სიტყვების და გამოთქმების შერჩევის ხელოვნებას, რომლებიც მკითხველის შემეცნებაში რაიმე ზელწესახებ კვალს დასტოვებდა, პლასტიკურ

აღიქმას გამოიწვევდა... ლექსის მიერ გარეგნულ ბრწყინვალებასთან ერთად გრძნობთ არა ბუნებრივ დაბნელობას“, უთუოდ სწორი და მართებულია კრიტიკოსის ეს შენიშვნები შ. ამისულაშვილის ზოგიერთი ლექსის მიმართ. ასევე სწორია მისი დაკვირვება, რომ შ. ამისულაშვილმა მრავალ თავის ლექსში უკვე თავი დააღწია ამ საშიშროებას, რომ რამდენადაც იგი ახლო ეცნობოდა ცხოვრებას, რამდენადაც უშუალო მონაწილეობას ღებულობდა დიდ სამშაულო ომში, რამდენადაც უფრო ამიდრებდა თავის გამოცდილებას, მისი პოეზიაც იხვეწებოდა. იწმინდებოდა ევროპული უნივერსიტეტების — ყალბი პოეტური ზერხების ნალექისაგან, ამდენადვე მისი მხატვრული აზროვნება ზღვებოდა უფრო კონკრეტული და რეალისტური.

წიგნის ავტორი, რომ ამავე ობიექტური საზომით და მომთხოვნელობით მიდგომიდა იმ პოეტების შემოქმედებას, რომელთაც თავის წიგნში არჩევს, უდავოდ მათ ლექსებშიც შეამჩნევდა ასეთსავე შეცოდებებს ტექნიკურ პოეზიის წინაშე. მაშინ ჩვენი კრიტიკოსი იქნებოდა უფრო პრინციპული და თანმიმდევრული.

მაგრამ თუთ ავტორი თავის საკუთარ ლიტერატურულ პრაქტიკაში, კერძოდ, ამ წიგნშიც არ ამტკიცებს მაინცდა მაინც დიდ ერთგულებას იმ პრინციპებისადმი, რომელთა დაცვა მას საკვალდებულოდ მიანია ყველა პოეტისა და შერჩაღისთვის, რომელ ეანრშიაც არ უნდა მუშაობდეს იგი. მის კრიტიკულ წერალებშიც ზოგი რამ ზედაპირული, ზოგადი, ხელოვნურად აწეული, რიტორიული, არაკონკრეტული და ბუნდოვანია, რაც უმთავრესად იმით უნდა აიხსნას, რომ კრიტიკოსს ვერ კიდევ ნათლად და მკაფიოდ ვაკვიველი არა აქვს თავისი აზრები, შეხედულებანი, წარმოდგენები ამა თუ იმ ლიტერატურულ ფაქტზე, ან აქვს და ვერ მოუნახავს ზუსტი სიტყვები, ცნებები და ფორმულები მათ გამოსათქმელად. საერთოდ, ლიტერატურული მერყეოების კულტურა ამ წიგნში არ დგამს იმ დონეზე, როგორც მოვიხსოვებთ ასეთ დემებზე მომუშავე კრიტიკოსს. ავტორი ხშირად არ იცავს სიტყვის ხმარების, სიტყვების შერჩევის საკვალდებულო ნორმებს, ამიტომ ზოგჯერ მისი წინადადება გამართის არაბუნებრივი, ნაძალადევი, მანერული. მაგალითად, არაბუნებრივად არის შერჩეული სიტყვები წინადადებაში „თქვენს თვალწინ წარმოდგება... სოციალიზმის გზაზე გადადგმული პირველი მძლავრი ნაბიჯების ნაყოფი“. შეიძლება ითქვას შრომის ნაყოფი, გარკის ნაყოფი, მოქმედების ნაყოფი და ა. შ. მაგრამ „ნაბიჯების ნაყოფი“ არავითარ შემთხვევაშიც ასე არაბუნებრივად შეერთებული სიტყვები წინადადებაში: „ამერიკელი მოქალაქეების პოლიტიკური საერთო განვითარების დაბალი დონე... ყვეთილი პატისის კითხვის შედეგია“. „გორკი სამარ-

ცხვინო ბოძე აცრავდა იმპერიალისტური სამყაროს რუპორებს“. რუპორების ბოძე გაქრა წარმოუდგენელია, ეს ფრაზა ასე უნდა იხვეწილიყო: გორკი სამარცხვინო ბოძე აცრავდა კლემანსოებსა და ჩემპერტუნებს, იმპერიალისტური ბურჟუაზიის იდეოლოგიის ამ რუპორებს. ფაქტების მახვილონიერულად გამოყენება შეიძლება, მაგრამ არ შეიძლება ითქვას „მახვილონიური ფაქტები“. მანერული და გაუგებარია წინადადება: „მისი აღნიშნული ლექსის შემთხვევითი ფრაზა სიზუსტით დემოხვება სინამდვილის ავბელით კაპრიზს“. ასევე მერად ხელაღწერი, არასწორად ავბებული ფრაზაა, „ცისფერყანწელთა სტიქია მხოლოდ მაშინ მელაუნდებოდა რამდენადმე შესაშინვეი ფორმით, როდესაც ორთოქოქსალური დასავლური გავლენის რკალი ირღვეოდა“. რას ნიშნავს ორთოქოქსალური დასავლური გავლენის რკალი? „ამ პოეტთა შორის სიმბოლისტურმა ცდუნებებმა ყველაზე უკიდურესი გადაჭარბების სახე ვ. ვაფრინდაშვილთან მიიღო, რომელიც ავამოფურთი მისწრაფებებს გადმოცემაში პირველობას არავის უთმობდა“, აქ განსაკუთრებით არაბუნებრივად არის შერჩეული სიტყვები „უკიდურესი გადაჭარბების სახე“. ალბათ, ავტორის სურდა ეთქვა სიმბოლისტური ცდუნებები უკიდურესი გადაჭარბებით გამოვლინდა ვ. ვაფრინდაშვილის შემოქმედებაში. ავამოფურთი განწყობილების გადმოცემის მხარით იგი პირველი იყო „ცისფერყანწელთა შორის“. სიტყვების არასწორი შერჩევის გამო უფარგისი გამოთქმებია „რეალისტური კედლობა, პარამონისაგან დაცლილი სამყარო“, „სახეთქაოტური დაფანტულობა“ და სხვ.

თავის წიგნის 75-ე გვერდზე ვ. ბიბიძე წერს: „ლენინის პოეზიის სრული აღქმა შეუძლებელია ისე, თუ ხუთივე გრძნობა (ე. ა. თუ ზედვას, სმენას, შეხებას, ყნოსვას, გემოს), არ მოვიმარჯვეთ“. გრძნობების მომარჯვება არასწორი და არაბუნსტი გამოთქმაა. როცა აღამიანი ლექსს კითხულობს ან ისმენს, ის ეი არ იმარჯვეს თავის გრძნობებს ლექსის აღსაქმელად, არამედ თვითონ ლექსი აღიარავს მასში ემოციებს, ზედვის, სმენის, შეხების შთაბეჭდილებებს. თუ ლექსს თვითონ არ განიხილა გრძნობების გამოიწვევის და ამოქმედების ძალა, რამდენად არ უნდა მოვიმარჯვოთ გრძნობათა ჩვენი ორგანოები (თვალი, ყური, ენა და სხვ.), ჩვენ ვერ აღვიქვამთ იმას, რაც ლექსი არ არის. აქ თვითონ ლექსი ასრულებს აქტიური ფაქტორის როლს და არა ჩვენი გრძნობები. განაგრძობს რა იმავე წინადადებას, ავტორი ამბობს: — „უპირველესად ყოლისა იგი (ლექსი) ატყვევებს თქვენს ზედვისთა და სმენის შთაბეჭდილებებს“. ლექსისაგან შთაბეჭდილების დატყვევება შეუძლებელია. შეიძლება ლექსმა დაატყვეოს, მოახილოს, მოაჯადოოს ჩვენი თვალი, ყური და სხვ. აღძრას, მოახილოს, ან

დასტოვოს ესა თუ ის შობებულება, მაგრამ „დაბრუნება“ აქ, ზემოხსენებულ კონტექსტში, ყოველად უადგილოდ და შეუსაბამოდ ნახმაი სიტყვაა. სტილისტურად გაუმართავი წინადადების, სიტყვების შეერთების წესის დარღვევის მაგალითად გამოდგებოდა ეს ფრაზაც: „მკითხველთა უპრადესობის შეშვენიერებაში გიორგი ლუონიძის სახელი განუყოფელია სიცოცხლის ლალი სიხარულისაგან მისწრაფებით, სულიერი ახოვანებისა და მშვენიერებით ჰუმანიტარული თრთოლისაგან, ყოველგვარი მშობლიურისადმი ფანტიკური, გულში დაუტყვევლი სიყვარულისაგან, მზიური მშუქარობის დაუცხრომელი ტრფილისაგან“. იმ მიზეზით, რომ ამ პატარა წინადადებაში თავმოყრილია ბევრი განსაზღვრება, თანდებურიანი არსებითი სხეული, განყენებული, უხარცო, არაკონკრეტული სიტყვები, იგი ძალიან ძნელი და მძიმე ასათვისებელია. რა თქმა უნდა, აჭოხებდა ავტორს ასე დაეუგებებია წინადადება: გიორგი ლუონიძის შემოქმედებისაგან განუყოფელია სიცოცხლის ლალი სიხარული, სულიერი ახოვანება, ჰუმანიტარული თრთოლვა მშვენიერების შეგრძნებით, ფანტიკური, გულში დაუტყვევლი სიყვარული ყოველი მშობლიურისადმი, მზიური მშუქარობის დაუცხრომელი ტრფილი“. მავ-

რამ ამ სახითაც ეს წინადადება ისეთი გამართქმებით, როგორც არის „ლალი სიხარულისაგან მისწრაფება“, „სულიერი ახოვანება“, „მშვენიერებით ჰუმანიტარული თრთოლვა“, „მზიური მშუქარობის დაუცხრომელი ტრფილი“, გიორგი ლუონიძის პოეზიაზე კონკრეტულ წარმოდგენას არ იძლევა. ეს არის რიტორიული ფრაზა თვითმიზნური სამკაულებით, რასაც ასე თავგამოდებით და სამართლიანად ებრძვის ჩვენი კრიტიკოსი სხვა მწერლების შემოქმედებით პრაქტიკაში.

ჩვენ ამდენს არ ვილაპარაკებდით ვ. ბიაძის ამ ნაქლზე, რომ წიგნის თითქმის ყოველ გვერდზე არ გვხვდებოდეს ასეთი შეუსაბამოზანი, რომ ასევე არ სცოდავდეს ზუსტი გამოთქმების, სინტაქსისა და სტილის წინაშე კრიტიკული წერილების ბევრი სხვა ავტორი. არა მარტო პოეტს, პროზაიკოსს, დრამატურგს, კრიტიკოსაც მოეთხოვება შეტყვევების მაღალი კულტურა. უამისოდ იგი, რა ფაქიზი გემოვნებით, მიხედვარისა და მიგნების რა ნიჭითაც არ უნდა იყოს დაწილდოვებული, მკითხველისათვის ვახავებს და მისაწვდომს ვერ გახდის თავის განცდილს, ნაფიქრალს და ნააზრევს.

ბანო წულუაია

„თვრამეტი წელი აზიის ქვეყნებში“

ასე ეწოდებოდა გამოჩენილი ქართველი მოგზაურ-გეოგრაფის რაფიელ დანიბეგაშვილის შესანიშნავ ნაშრომს, რომელიც ამას წინათ გამოცემულ გამოცემაში „სახელოთა საქართველოში“. რაფიელ დანიბეგაშვილს აღწერილი აქვს თავისი საკვირველი და ხანგრძლივი მოგზაურობა თურქეთსა და ომანში, ინდოეთსა და ცეილონზე, ბირმასა და დასავლეთ ჩინეთში, ციმბირში. 18 წელი დაჟყო მოგზაურმა აზიის ქვეყნებში. კარლ მარქსის სახელობის ბიბლიოთეკაში დაცულია რაფიელ დანიბეგაშვილის წიგნი, რომელიც დაიბეჭდა მოსკოვში 1815 წელს სათაურით „Путешествие в Индию грузинского дворянина Рафаэла Данибегова“. ამ წიგნის თარგმანი შესრულებულია გეოგრაფიულ შეცნიერებათა დოქტორის ლევან მარუაშვილის მიერ, რომელმაც ნაშრომს დაურთო შენიშვნები, ბიბლიოგრაფია და ნარკვევი სიარქივო საბუთების გამოყენებით. ნაშრომს დართული აქვს ფერადი რუკა დანიბეგაშვილის მოგზაურობისა. მხატვარმა გიორგიმ ვორდელაქიმ ფერადი სურათები დაურთო ნაშრომს, საერთოდ, ქართულ ენაზე რაფიელ დანიბეგაშვილის მოგზაურობის ტექსტი პირველად გამოცემა სოლო-

მონ იორდანიშვილმა წინასიტყვაობითა და სათანადო შენიშვნებით 1950 წელს. ლევან მარუაშვილის მიერ გამოცემული მოგზაურობის ტექსტი გასწორებულია რიგი გეოგრაფიული სახელწოდებები ან სხვა დედნისეული საეკვო დამწერლობა, შეცვლილია ტექსტის კომენტარები, დაზუსტებულია დანიბეგაშვილის მოგზაურობის მარშრუტის რუკა.

ვინ არის რაფიელ დანიბეგაშვილი, რა მიზნით იმოგზაურა აზიის ქვეყნებში და რა მნიშვნელობა აქვს მის ნაშრომს გეოგრაფიული მეცნიერებისა საერთოდ და კერძოდ, ქართული კულტურის ისტორიაში?

საქართველოში არსებობდა ვაჭარ-მოგზაურთა მთელი ოჯახები, რომელთა მთავარი საქმიანობა ინდოეთთან ვაჭრობა იყო, მათ შორის განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ ზუბალაშვილები, ზურაბიძეები, ნარუაშვილები, ბასტაშაშვილები, სარაჯიშვილები, შერგილაშვილი და სხვა. მოგზაურ-ვაჭართა პლეიადას ივეტუთენება ახალციხელი დანიბეგაშვილის ოჯახი. რაფიელის პაპა რაფიელი, მამა იოსები და უმცროსი ძმა იოსები მასთან ერთად ეკუთვნოდნენ მოგზაურ-დიპლომატთა ვეჯარს, ისინი საუკუნეების მანძილზე ემსახურებოდნენ ქართლ-კახეთის მეფეებს ინდოეთში მიმოსვლით და რაკ მთავარია, ასრულებდნენ მნიშვნელოვან პოლიტიკურ დავალებებს. თვით რაფიელმა ოჯაყრი იმოგზაურა სამხრეთ-

რაფიელ დანიბეგაშვილი — „თვრამეტი წელი აზიის ქვეყნებში“ — „სახელოთა საქართველო“, 1962.

აზიის ქვეყნებში. პირველად 1795—1798 წლებში, მეორედ კი 1799—1813 წლებში. როგორც ვხედავთ, მეორე მოგზაურობა 15 წელიწადს გაგრძელდა და ცხადია, რომ ასე დიდი ხნის განმავლობაში რაფიელს მარტო სავაჭრო დავალებები არ ეწვეებოდა.

თავისი პირველი მოგზაურობის მიზეზს ნაწილობრივ თვით ამქადაგებს თავის ნაწარმოებში. ეს არის მეფე ერეკლე II სურვილი კავშირი დასაქართველან ინდოეთში მცხოვრებ სომხებთან და საქართველოს სამხრეთით შეექმნა სომხეთის თავისუფალი და დამოუკიდებელი სახელმწიფო. ერეკლე II, როგორც თავისი შრომის შესავალშივე წერს დანიშნავა ილია ინდოეთში მცხოვრებ მდიდარ სომეხ შაჰ-აბირიანთან, რომელიც უოველ წელს ერეკლეს სანუქრებს უგზავნიდა. სასახუხო წოდდოდ ერეკლე II დიდი სოფელი ღორე უბოდა და საამისო სიგელი გაატანა დანიშნავაშვილს სომეხი ვაჭრისათვის გადსაცემად.

ინდოეთში ჩასულ დანიშნავაშვილს შაჰ-აბირიანი ცოცხალი არ დახვდა და ბოძების სიგელი მის ვაჟს ვადასცა. დანიშნავაშვილის თბილისიდან პირველი წასვლის შემდეგ საქართველოს შემოესია ირანის შაჰი აბა-მამაღ-ხანი. მან დაარბია თბილისი, ააწიოკა მოსახლეობა, ხოლო 1798 წელს ღრმადმოხუცებული პრფე ერეკლე გარდაიცვალა. თბილისში პირველი მოგზაურობიდან დაბრუნებულ დანიშნავაშვილს ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტზე დახვდა გიორგი XII, რომელმაც დახმარებისა და მფარველობისათვის მიმართა რუსეთს. სწორედ ამ დროს იწყებს რაფიელ დანიშნავაშვილი თავის მეორე, ხანგრძლივ მოგზაურობას ინდოეთში. ცხადია, მეორე მოგზაურობა ვაჭრობასთან არ იყო დაკავშირებული. მოგზაურობის წინ საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-გან სიგელი მიუღია, რომელშიც მოგზაურობის მიზანი შემდეგინარიადაა მოცემული:

„და შენ რაფიელა აქამად ინდოეთს გაგზავნით შაჰირაღას შეილთანა, რადგანაც მამენი კურთხეულის მამის ზეენის სამსახურისათვის ინდოეთს წარგზავნილყო, შენც იმავს სამსახურზედ ინდოეთს გაგზავნით“. მოგზაურობის მიზანი სიგელში ვაჭრობის ნიღბითაა დაფარული. ისმება კითხვა, სხვა რა დავალება შეიძლება ჰქონოდა მას? აქ პირველ რიგში უნდა გავითვალისწინოთ ორი მომენტი. პირველი— ამიერკავკასიაში უკვე დამკვიდრებული რუსეთის დანიტრესებმა აღმოსავლეთი ქვეყნებით და მათ შესახებ სამხედრო-სამეურნეო ცნობების შეგროვებით, მეორე— ისეთი პიროვნების გამოჩენა, რომელიც იცნობს აზიის ქვეყნებს და საამისო სათანადო გამოცდილება აქვს. ცხადია, რუსეთის მთავრობა რაფიელ დანიშნავაშვილზე უკეთესს მიიღედ და გამოცდილ პიროვნებას იმდროინდელ საქართველოში ვერ მოძებნიდა. საკმაოდ ცნობილი ფაქტია, რომ

ვაჭარ-მოგზაურები მუდამ დიდ როლს თამაშობდნენ სხვადასხვა ქვეყნების სამხედრო და ეკონომიკური ხასიათის მასალებში. შეეძლება განზოგადოების საქმეში და მიუხედავად ამისა, რომ ჩვენ დღემდე პირდაპირი საბუთი არ მოგვეპოვება რაფიელ დანიშნავაშვილზე მეორე მოგზაურობის ამოცანების შესახებ, შეიძლება ითქვას, რომ მან სწორედ ამ ამოცანის შესრულება იღო თავის თავზე. ამის სასარგებლოდ პირველ რიგში ლაპარაკობს მეორე მოგზაურობის ხანგრძლივობა, თვით მოგზაურობის მარშრუტი, ობიექტი და რაც მთავარია დანიშნავაშვილს ნაშრომის შინაარსობრივი თავისებურება. მას ინდოეთში ინიტრესებს ინდოეთის მსხვილი ქალაქები ნავსადგურები, ინგლისელ კოლონიზატორთა გარნიზონების განლაგება და გარის რაოდენობა, ბუნებრივი სიმდიდრეები. დასასრულ კიდევ ერთი მომენტი, რომელიც ამ მოსაზრებების სასარგებლოდ ლაპარაკობს. მეორე მოგზაურობიდან დანიშნავაშვილი დაბრუნდა არა სამშობლოში, არამედ რუსეთში, რუსეთის ტერიტორიაზე მას კარგად შეხვდა გენერალი გლაზოვი, რუსეთის სამხედრო ხაზის უფროსი, 1807 წლიდან კი ციმბირის ხაზის უფროსი. სწორედ ამ თანამდებობაზე მიუსწრო მას დანიშნავაშვილმა ინდოეთიდან დაბრუნებისას. მას ხელი შეუწყვეს სემიპალატინსკიდან მოსკოვამდე სწრაფად მოგზაურობაში და რაც მთავარია მისი ნაშრომი სასწრაფოდ იქნა გადათარგმნილი რუსულ ენაზე და დაბეჭდა ცალკე წიგნად.

ყველაფერი ეს გვაფიქრებინებს, რომ რაფიელ დანიშნავაშვილის მეორე მოგზაურობა გარკვეულ მიზნებს ემსახურებოდა. ამისთვის იმ დროს არსებული პოლიტიკური ვითარება არის გასათვალისწინებელი. ეს მომენტი სწორედ აქვს გაშუქებული წიგნის რედაქტორს, მთარგმნელსა და კომენტატორს ლევან მარეაშვილს.

თავდაპირველად დანიშნავაშვილი თბილისიდან ახალციხეს გაემგზავრა, აქიდან კი არბრუმში, შუში, დიარბეჭირს, მოსკლსა და ზაღდადზე გაულით სპარსეთის უბის საიპარო ნავსადგურ ბასრაში მისულა. აქედან დანიშნავაშვილი უკვე გემით მიემგზავრება ინდოეთსა და ბირმაში, ხოლო შემდეგ მსოფლიოში უმადლეს ტიბეტის ზეგანზე გაულით რუსეთს ბრუნდება.

მოგზაური თანმიმდევრობით აღწერას ნახული ქვეყნებისა და ქალაქების შეუერთებას, მოსახლეობას, ზნე-ჩვეულებებს. ნაშრომში ყველაზე მეტი ადგილი აქვს დათმობილი ინდოეთის აღწერას. ეს გასაგებია. მისი მოგზაურობის მიზანი ინდოეთი იყო. ინდოეთში დაწერილებით არის აღწერილი მოსახლეობის ზნე-ჩვეულებანი, რელიგიური რწმენა და რიტუალები, მართვადამგებობის სისტემა და აგრეთვე ინგლისელ კოლონიზატორთა პოლიტიკა ინდოელი ხალხის მიმართ.

მეორე მოგზაურობა აზიის ქვეყნებში 15 წე-

ლიწადი გავრძელდა. მოსკოვში ყოფნისას რაფიელ დანიბეგაშვილს დაუწერია თავისი ხანგრძლივი მოგზაურობის ანგარიში და უკვე ორი წლის შემდეგ მისი ნაშრომი გამოცემულ იქნა რუსულ ენაზე.

დანიბეგაშვილის მიერ ქართულ ენაზე დაწერილი ღებანი დღეისათვის აღმოჩენილი არ არის და დაკარგულად ითვლება. მისი ნაშრომი მოსკოვში მყოფი ქართველების დახმარებით ვადათარგმნილ იქნა რუსულ ენაზე, მოსკოვში, 1805 წელს, წიგნის თავდურეკლს აწერია, რომ იგი გამოიცა ს. სელივანოვის სტამბაში, მოსკოვის უნივერსიტეტის პროფესორის ივანე ალექსისძე დეიგუბსკის უშუალო მონაწილეობითა და დახმარებით. მეორე წარწერა გვაშინებს, რომ დანიბეგაშვილის ნაშრომი მიუძღვნა იმპერატორ ალექსანდრე პირველს.

არანაკლებ მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენს „მოგზაურობა ინდოეთში“ და მისი ავტორი რუსეთის ისტორიის თვალსაზრისითაც კობილია, რომ რუსეთის ხელისუფლება და ვაჭართა წრეები შუა საუკუნეებშივე იჩენდნენ სამეცნიერო-პრაქტიკულ ინტერესს სამხრეთ აზიისა და კერძოდ, ინდოეთისა და ბირმისადმი. იგივე ითქმის ჩინეთის იმ პროვინციების (სინ-ძიანისა და ტიბეტის) შესახებ, რომლებიც უშუალოდ ესაზღვრება ან უახლოვდება ყოფილი რუსეთის იმპერიის მიწა-წყალს. ჯერ კიდევ XV საუკუნეში ინდოეთი ინახულა და აღწერა ტყე-რელმა ვაჭარმა ათანასე ნიკიტინმა; XVII — XVIII საუკუნეებში რუსეთს მრავალჯერ გაუგზავნია ელჩები ჩინეთში (კერძოდ სინ-ძიანშიც) და რაშიდენიმეჯერ ინდოეთში. XIX საუკუნეში, რუსეთის გენოზიურ და კულტურულ აღშავლობასთან დაკავშირებით, მის მმართველთა და ვაჭართა ინტერესები სამხრეთისა და ცენტრალური აზიისადმი კიდევ უფრო გაღვივდა. ინგლისის ხელისუფლება, რომელიც რუსეთის სახით მტროქნს ხედავდა აზიაში, ყოველგვარი საშუალებით ცდილობდა ხელი შეეშალა რუსეთის დაბლოებისათვის აქაურ ხალხებთან. ინგლისის ამ მიდრეკილებიან და აგრეთვე ზოგიერ-

თი ახელი ხალხის დანატიონის შედეგად სამხრეთი და ცენტრალური აზიის ქვეყნების ვაცნობა რუსეთისათვის გამწვანდებულ იყო.

რაფიელ დანიბეგაშვილის ცხოვრებაში მისი მოგონებანი აზიაში მოგზაურობის შესახებ თვალსაჩინო როლია რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკურ და კულტურულ ურთიერთობათა იმ ისტორიაში, რომელიც XVI საუკუნიდან იწყება. დანიბეგაშვილის წიგნი გამოხმარებაა რუსეთის იმდროინდელ პოლიტიკაზე აზიაში. წიგნში თავმოყრილი მასალის შერჩევისა და ინტერპრეტაციის ხასიათი ცხადყოფს, რომ იგი მოწოდებული იყო დაემაყოფილებინა იმპერიის შესვეურთა მოთხოვნილება აზიის ქვეყნების შესახებ ლიტერატურაზე. ვისგან შეძლებდნენ რუსეთის ხელისუფლის საიმედო და ავტორიტეტული ცნობების მიღებას ინდოეთის, ბირმის, ტიბეტის, სინ-ძიანის შესახებ, თუ არა ქართველი ვაჭრისაგან, რომელმაც ინგლისელი აღმინისტრაციის ზედმეტი ყურადღების მიუპყრობლად შემოიარა ეს ქვეყნები.

შესანიშნავი ქართველი მოგზაურის რაფიელ დანიბეგაშვილის ცხოვრებაში და მოღვაწეობაში ჯერ კიდევ ბევრი რამ სიბუნელითაა მოცული და სპეციალურ კვლევას მოითხოვს. უცნობია მისი დაბადებისა და გარდაცვალების თარიღები და ადგილი, ოჯახი და შთამომავლობა, მოგზაურობიდან დაბრუნების შემდეგ საქმიანობა და ა. შ. ყველა ამ საკითხის გასარკვევად საქართველოში მისმართულებით საბუთების ძიება საქართველოს, რუსეთისა და ინდოეთის არქივებში.

უნდა აღინიშნოს, რომ ლ. მარუაშვილის კალამს გვეყენის მრავალი საინტერესო ნაშრომი ქართული გეოგრაფიის ისტორიიდან, მასვე გვეყენის კიდევ ორი ბროშურა რ. დანიბეგაშვილის შესახებ. ერთი ქართულ ენაზე 1955 წ. და მეორე რუსულ ენაზე 1961 წ. საერთო ნაშრომი კი არის გამოცემა სრული ტექსტისა, რომელსაც თან ახლავს სერიოზული გამოკვლევა.

ბრ. ზარდალიშვილი

ლექსები გუნებასა და აღამიანზე

გამოცემლობა „საბჭოთა მწერალი“ გამოცემა გაბრიელ ქაბუშანიურის ახალი ლექსების წიგნი „მალა მთიარე“.

ბუნება შეადგენს ლექსების მთავარ თემას. პოეტს ატკობს მშობლიური მთების სილამაზე და სიდიადე, აღაფრთოვანებს ბუნების უკუდავი ფერები და ამ განცდას უშუალოდ უზიარებს შეოთხველს.

პოეტისათვის ბუნება არ არის უტყვი და უსიციოცხო, მასში ჰერეტს წმინდა აღამიანურ

გაბრიელ ქაბუშანიური, „მალა მთიარე“, „საბჭოთა მწერალი“, 1962.

თვისებებს — სიხარულსა და აღტაცებას. მწუხარებისა და სევდის. და ყოველი ამას ვადმოსცემს ნიღბისებოთ, რის გამოც ცალკეულ ჩანახატი ემოციური ზემოქმედებით გამოირჩევა. ზამთრის პერიოდს პოეტი ასე აგვიწერს:

ნაშქრების ნაღარა,
ხრანნი — ხეეთა წყლულები,
მთიდან ჰალას ნახალი
ზეეთა ათეულები,
კლდენი-ჩამონაღვარანი,

ჩრდილი — ავი სულბი,

მდინარეთა ქაზანი და ყინულის ცულუბი, გრიგალების ძაბილი, მწვერვალები — თულები,

ნისლი — კეიცი საღარი, ფიქვი — უფლისწულები, ცაზე ღრუბლის ადილი, მთაზეც ღრუბლის ქულები.

გ. ჯაბუშანურს ადამიანი მიაჩნია ბუნების განუყოფელ ნაწილად და, ამასთან, არა მარტო მისი მშვენიერების აღმქმელად და დამფასებლად, არამედ მისი უკუდავებისა და სრულყოფილების, ძალისა და სილამაზის გამოვლენად. ბუნება ადამიანის დედაა, ადამიანი მის წიაღში პოულობს სულიერ სიმშვილესა და მხნეობას, მისკენ მიისწრაფვის და ტყბება მისი ცხოველ-მყოფელობით. ბუნება გულში იყრავს თავის შვილს და აწვდის სიცოცხლის ნექტარს.

გაბიროვნების საშუალებით გ. ჯაბუშანური მკითხველში აღვიძებს ღრმა ადამიანურ გრძნობებს, ჰუმანიზმსა და კეთილშობილებას, ზნეობრივ სისპეტაკეს. ამდენად, მხატვრული სახე, გამოცხრობასთან ერთად, დატვირთულია იდეური შინაარსითაც. ეს კარგად ჩანს ლექსებში „რაერაჟი აულში“, „ზეიმი შისის“, „მწუხრ-საყინებში“, „მთების სამფთხი“ და სხვ.

ბუნება მით უფრო მშვენიერია, რაც უფრო მეტი სარგებლობა მოაქვს ადამიანისათვის, ჩაყენებულია საზოგადოების სამსახურში. ლექსში „თერგი-ვირაზში“ გ. ჯაბუშანური უმღერას საბჭოთა ადამიანის შრომით ჰეროიკას. რომელ-მაც შესაძლებელი გახადა „კლდეთა ამკლები შლეგი თერგის“ მოთოკვა და მისი გამოყენება სახალხო მოზნებისათვის.

პოეტმა იცის, რომ ბუნების გარდაქმნის დიადი გეგმა, რომელიც ჩვენს ქვეყანაში ხორციელდება, ითვალისწინებს ხალხის კეთილდღეობის გაუმჯობესებას. ამიტომ საყსებით ბუნებრივია მისი აღტაცება იმის გამო, რომ უშუალოდ თქარუნის ნაცვლად, თერგი „მზეს ტურბინებში ტოვებს დღეს, ელნათურები გირჩებად ფიქვებს ჰკიდიათ რტოებზე“.

პოლიტიკური სიმახვილით გამოირჩევა ლექსი „მსოფლიოს რუკა“. როცა ვიფარადიდელ რუკას შესიქების, პოეტის წარმოსახვაში ცოცხლდება დღევანდელი მსოფლიოს საოცრად კონტრასტული ყოფა. იგი აღშფოთებულია უსამართლობით, რასაც ჯერ კიდევ აქვს ადგილი დემოქრატიის კოლონიალიზმის უღელქვეშ კვლავ გმინავენ მკლას მონატრებული მილიონები. პოეტს აწუხებს ბედი შავი ტომებისა, რომლებიც იბრძვიან ადამიანური უფლებისა და ერთნული დამოუკიდებლობისათვის;

იგი კრულვით იხსენიებს დამპყრობლებს, კოლონიზატორებს, რომლებიც „სხვათა მიყნაზე ურცხვად რუკავენ“ და ბოროტ განზრახვას ცბიერი ღმილით ნიღბავენ. ისინი ახლად ხაზა-

ვენ მსოფლიოს რუკას და მალულად ამზადებენ ახალ ომს, ახალ სისხლისღვრას, ვ. ჯაბუშანური ააშქარავენ ომისგამაღლებელთ. მშაკერულ გეგმებს, რომლებიც მიმართულია თავისუფლებისმოყვარე ხალხის წინააღმდეგ, კაცობრიობის უზედურებისაყენ, მსოფლიოს კატასტროფისაყენ.

საქართველო, მისი ხალხი — გმირული წარსულით, ბედნიერი აწმყოით და საუკეთესო მომავლით — პოეტის თავყენისციემის საგანია. მამულის სახელთან დაკავშირებულია ისტორიის მრავალი სახელოვანი ფურცელი — „ძველი დიდება ამერ-იშერის, ხანაც ვოდება — ქვას რომ ბზარვიდა...“ ველათისა და მცხეთის ოქროს დღეები, შოთას გენის ბრწყინვალეობა. მამულზე შეყვარებული პოეტი აცხადებს:

შშანთავს არავეი, მზიბლავს იორი; თან მწუხრის რეყავი მიპყრობს ზარზმიდან; უტბილესია ჩემი ივერი, სხვა, უკეთესი, ძმანო, არც მინდა! ხანძარშერთელი დმსაღერი ია ვარკირაჟი მშვიდი, თვალმწმინდა; უტბილესია ჩემი ივერი, — სხვა, უკეთესი, ძმანო, არც მინდა,

სიყვარულის გრძნობა პოეტს დასახული აქვს სილამაზისა და ბედნიერების წყაროდ. იგი ამშვენიერებს, შინაარს მატებს ადამიანთა ცხოვრებას. პოეტი სინანულს გამოთქვამს იმის გამო, რომ ეამთა სვლას თან მიაქვს ახალგაზრდობა და თანდათან ჰრება სიყვარულის ცეცხლი, ეს კემანი მკვეთრად გასდევს მისი სატრფილო ლექსების უმრავლესობას („მომწუხრის სიმღერაში“, „მგზავრის მონოლოგი“, „მწუხრის ყაზბეგში“, „შენ შეგისრულდა თერამეტი წელი“, „განტრჩევილობა“ და სხვ.). ამ ლექსებში ყურადღებას იპყრობს გრძნობის უშუალობა და ბუნებრივობა. მაგრამ არ შეიძლება არ ვუსაყვადფროთ პოეტს, როცა საკუთარი სულერი სამყაროს დახატვისას იგი ვიღაქარბებულად მიმართავს მუქ ტონებს, რაც მკითხველში აძლიერებს მოწყენილობისა და ნაღვლიანობის განცდას. ეს კი ერთგვარად ჩრდილს აყენებს იმ საზეიმი ოპტიმისტურ განწყობილებას, რომელიც საერთოდ ახასიათებს მის პოეზიას. ამით უნდა იყოს გამოწყვეული ისიც, რომ ზოგიერთი ლექსი ეიწრო კამერული გრძნობის ჩარჩოებს ვერ სცილდება, ვერ იქენს განმზოგადებულ მნიშვნელობას.

გ. ჯაბუშანურის ლექსებში, კარგ სახეებითან და მახილ მეტაფორებთან ერთად, აქა-იქ გვხვდება არამკეთილი სახეები, გამოთქმები არ ვარგა „უშენოდ მტკთვა მარცხები“, ღარიბი რითმები (გემდური — განლაგებული, წამბას—მარცხები, მიღამდება—ღამილამდება, გელოდა — გულდა და ა. შ.), მაგრამ ეს ვერ ანელებს გ. ჯაბუშანურის წიგნისაღმი ინტერესს და მკითხველი გულისყურით წაიკითხავს მას.

კოსმოსიცი თან წარსატანი წიგნი

რომანი „ოქროს ეკრაი“ ოცდაათი ოდენ წლის წინათ დაიწერა. იგი „თორმეტი სკამის“ ერთ-ვერს ვაგრაჟულუმას წარმოადგენს, თუმცა მისი, როგორც დამოუკიდებელი რომანის განხილვაც შეიძლება. მართალია, მეორე წიგნში ვხვდებით უკვე ნაცნობ ლიტერატურულ ტიპს, ოსტაბ ზენდერს, რომელმაც „ისტორიული გმირის“ პოპულარობა მოიპოვა, მაგრამ საყიბების ვადარებით, მწერლის ოსტატობითა და სხვა ლიტერატურულ ღირსებებით თვალსაზრისით „ოქროს ეკრაი“ მწერალთა შემოქმედებით ცხოვრებაში ახალი, ბრწყინვალე ნაბიჯი იყო. ამ წიგნებში ვამართახებულ საზოგადოებრივ მოვლენათაგან ამჟამად ბევრი რამ დაეწყების ბურჟუაზიაში ჩაიხირა, ვადაშენდენ მასში გამოყვანილი ტიპებიც, მაგრამ იღვსა და პეტროვის წიგნებს ამით პოპულარობა არ მოჰკლებია.

როდესაც კოსმონავტ ა. პოპოვიჩის ჰეიბეს, კოსმოსში რომ საი საუვატელი წიგნი ვაგატანონ, რომლებს აირჩევიდო, მან ჯ. ლონდონასა და ე. მიაკოვსკის წიგნებთან ერთად „ოქროს ეკრაი“ დასახელა და დასძინა: „ცოდვილი ვარ, სიცილი მივყარს“

... და აი, ეს წიგნი, რომელიც ვეხიბლავს და გეიზიდავს თავისი დახვეწილი იუმორით, ქართულ ენაზე გამოიცა. „ოქროს ეკრაის“ ქართული თარგმანი ეკუთვნის — ჯორჯანელებს.

მეითხველი დღესაც სიყვარულით ეწაფება მწვავე სატარიტ აღსაყვ ამ თხზულებას, რომელიც რევოლუციამდელი შვაბნელი წარსულის ვადმონაშების, უცილობისა და ბორტუების წინააღმდეგაა მიმართული.

ისტორიას ჩაბარდა „ოქროს ეკრაით“ დისესხული დროის-კაცები, მაგრამ ზოგი ჩრდილოვანი მოვლენა (ბურჟოკრატობი, კომინანტრობა, მექრთამეობა, ვულგარიობა) ჯერ კიდევ თავს იჩენს ჩვენს საზოგადოებაში და სწორედ ამიტომაც, იღვსა და პეტროვის ნაწარმოები ეპოქალური, აქტუალური და, როგორც კ. სიმონოვი აღნიშნავს რუსული გამოცემის წინასიტყვაობაში, საბჭოთა მეითხველასათვის საინტერესო და მახლობელი.

პიროვნების კულტის პერიოდში ზოგ მკითხველს შეშიატ კი გამოიწვია „ოქროს ეკრაში“ მოქმედელი მითრახივით მწვავე სატირამ. ეს ნათლად ჩანს რომანის ავტორებისეულ წინასიტყვაობაში. „გეითხარით, — შეგვეკითხა ვაენი მკაცრი მოქალაქე იმით რიცხვიდან, რომელთაც საბჭოთა ხელისუფლება ინგლისზე უფრო

გვიან და საბერანეთზე ოდნევე კლდეც კცენი, გეითხარით, რატომ წერით სასაცილოდ? რა ვახიბითებთ რეკონსტრუქციის პერიოდში? თქვენ რა, ქუთაზე ხომ არ შეიშალენით?

ამის შემდეგ დიდხანს და ვაჯავრებული გვირწმუნებდა, რომ ამჟამად სიცილი მივწვებლია.

— სეოდავს, ვინც იცინის! — ამბობდა იგი. — პო, სიცილი არ შეიძლება! არც დიმილი არ შეიძლება! როცა ამ ახალ ცხოვრებას, ამ ახალ ბერებს ვხვდავ, მე არა მაქვს დიმილის სურვილი, მე ლოცვა მიხდება! — ვანა ეს სიტყვები პიროვნების კულტის წლებში დამინებული და დაბუნავებული კაცის აზრებს არ გამოხატავს?! იღვსა და პეტროვის წიგნის სატირა კი მიმართული იყო სწორედ იმ დადამინებისადმი, რომელთაც არ ესმით რეკონსტრუქციის პერიოდში“.

რომანის პირველი ნაწილი „ანტილოპის გეიბეი“ იწყება ქვესთათურით „აქა ამბავი პანიკოვსკის მიერ კონვენციის დარღვევისა“. ასეთი ქართულით თქმული ფრაზა თავიდანვე მზიარულად ვანაწყობს მეითხველს, ხოლო რომანის ტექსტი თარგმანშიც ისეთივე დინამიკით იწყება, როგორც რუსულ ორიგინალში. შემდეგ რომანში თანდათან ვამოდიან საბჭოთა წყობილების მოძულე ნაკვარები, ბურჟუაზიული კეპები და თაღლითები, ვაჭუნებული ბიუროკრატები, მსხვილფეხა და წვრილფეხა ქურდები.

„ოქროს ეკრაის“ ერთ-ერთი მთავარი ბერსონაჟია ავანტიურისტი ოსტაბ ზენდერი, იმ წრეში, რომელშიც ოსტაბ ზენდერი ტრიალებს, ეს ვმირი ვამოირჩევა თავისი ვამხმდობით, ვონებამახვილობით და ველუხეობითაც კი. ვანსაზღვრულ ფარგლებში წიგნებრი, ინტელექტუალური და სატირის დიდი ნიჭით ბუნებისაგან დაქილდობული ეს რთული ინდივიდი შეიძლება შევიადართო მ. ჭავჭავაძის მკაფიო ფერებით შექმნილ კვაჭეყვატირიანეს ან თამას მანის „ავანტიურისტის ალიარბანის“ მთავარ მოქმედ პირს. ბენდერის მოქნილობა, ამ ბერსონაჟის ელასტიურობა არა მარტო სიცილის, არამედ ხშირად ერთგვარ სიმპათიურ ვანწყობასაც კი ქმნის მეითხველში. ბენდერის ყოველი მოქმედება (წავლენა, მოტყუება) ხომ ბოლოს და ბოლოს დოკუმენტის, ბურჟოკრატებისა და პარაზიტების წინააღმდეგ იყო ვამიხმული. ეს ტიპი „თორმეტი სკამიდან“ მოჰყვება რომანის სიუჟეტს და თავის სამ ნაძირალა ამხანაგთან ერთად შეუდგება ნადირობას იმ მილიონ მანეთზე, რომლის ხელში ჩაგდებათ ბენდერების მოპოვებას ლამობდა. ამ მზიარულმა აფერისტმა, მართლაც მოიპოვა ბნელი გზებით დიდძალი ვანძი, მაგრამ საბჭოთა საზოგადოებაში მიაწვ ეერ შეძლო ფრთების

ი. იღვი და ე. პეტროვი. ოქროს ეკრაი, თარგმ. და კომენტარები ჯორჯანელებისა, ბათუმი, 1962.

გაშლა. ბოლოს იგი საზღვარგარეთ წასვლას აპირებს, მაგრამ ეს მისი წამოწყებაუ კრახით მთავრდება.

ილფისა და პეტროვის რომანი ჯორჯანელელების ქართულ თარგმანში კარგად ელერს... მალალ-ხარისხიანად და შესრულებულად მახვალგონიერი თქმების ქართული შესატყვისები. ამავე დროს მთარგმნელებმა ზედმიწევნით იცავეს რუსული სინამდვილის კოლორიტი, დაკვირვებით აქართულენ თხზულებაში ასახული ეპოქის დამახასიათებელ ტერმინებს, ქარგონულ სიტყვებს, სონიულ და ალეგორიულ გამოთქმებს. მაგ.

სურვაროვისეული გამოთქმა: „Пуля дура штык молодец“. მოხდენილადაა თარგმნილი „ტყვია ცუდია, ზინტი—ყოჩაღი“. მუსიკალური არტელის კომიკურ-კერიოზული სახელწოდება:

„Там бундэ звод!“ აგრეთვე კარგი შესატყვისითაა გადმოქართულებული: „დიმ-დიარა-დაირო“, ან აგრეთვე კიდევ ოსტაპის მიერ თათრული აქცენტით შედგენილი მიწერილობა:

„გავსილი... გულფილემისათვის... ასორმოსდათაი შანეთის საკანსელარო ნიუთები“ (158 გვ.). იუმორის განწყობას ქმნის გლეხის რომანის სტილიზაცია:

„ასე რომა იჭლი ვაიხეთქა. მზემა მოსართავები დაწვეცა და თავისი სხავები მთელ დუნიაზედ გაპარქყა. უსუნა მოხეცმა რომელადიჩნა თავის ფესსავეს და ფრიალ შეჭყვიფდა“ (69 გვ.). განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია რომანის ასეთი ადგილები, როგორცაა, მაგალითად, სინიციის შარადები (თავი: „ისევ თანრის კრიხისა“). რუსულად ინდუსტრიალიზაცია-ზე დაწერილი შარადა ასეთია:

Мой первый слог сидит в чашме,
Он на Востоке быть обязан...
Второй же слог известен мне,
Он цифрою как будто связан...

და სხვ.

ქართულ თარგმანში ასეა:

ჩემი პირველი ნაწილი, ჩაღმით რომ
გამოწყობილა,
ყველა მიხედება, რომ იგი აღმოსავლეთში
შობილა.

ხოლო მეორე ნაწილი იმის აღმნიშვნელია,
რაც კი კაცის ბელს, ურპის თვალს და
წისკვილის ქვას სჩვევია
და სხვ.

ბენდერის მიერ შედგენილ „სახეიმო კომპლექტი“ (287 გვ.) ჯორჯანელეს ქართული ენის გრამატიკული წესების გათვალისწინებით მოხდენილად გადაუადგილებათ ზოგ სიტყვათა თანმიმდევრობა და კარგად გადმოქართულენათ ტექსტის ეს თავისებური ადგილი.

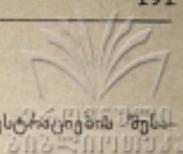
აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ქართულ ტექსტ-

ში გვხვდება რამდენიმე არასწორი გამოთქმა: ავახლიჩაუთ ხელეხ (41 გვ.), მოდაზე იცვება (44 გვ.), კბილებსა კრეკავენენ (247 გვ.)... ვერ დავეთანხმებით ჯორჯანელეს აგრეთვე ზოგი სიტყვისა და ფრინოს ამგვარად თარგმანში: „აღუყვენებლი უნდა საღებავით დაიფაროს“ (39 გვ.) — წინადადება; როგორც ვხედავთ, რუსული კონსტრუქციისა. რომანში არის ასეთი ლოზუნგი: „Автопробегом по бездорожьям и разгильяйству“ თარგმანში ასეა: „დაფცხოთ ავტო გადარბენით უგზოობასა და ზო-ზინს“ (64 გვ.). ჩვენი აზრით, აქონებდა ყოფილიყო: ... „უგზოობასა და დოყუდაპობას“ (იხ. რუსულ-ქართული ლექსიკონი. გვ. 247). რომანში ერთ ადგილზე ლაპარაკია კანოფილის გადაღებაზე. იქ ერთ-ერთი პიროვნისა ადამიანებს ჰქვიათ „ахнедующие запятыши“, რაც მთარგმნელს ასე აქვთ გადმოცემული: მიძივების გამგენი“. კარგი იქნებოდა, ამ ტერმინის განმარტება მთარგმნელების მიერ შედგენილ კომენტარებში ყოფილიყო მოცემული.

ეს მაგალითებია, ცხადია, არ აქვეითებენ ჯორჯანელეების თარგმანის ღირსებას, ილფისა და პეტროვის ენა საყვარელ ქარგონებით, ილიომებით, ალეგორიებით და სხვ. და ძნელად ითარგმნება. რომანის ტექსტი არაა ერთფეროვანი. აქ გვხვდება ლექსები, შარადები, სიმღერები, ეპიგრამები, ლოზუნგები — ყველაფერი ეს მთარგმნელებისაგან დამატებულ მუშაობას, პოეტურ გემოვნებას, იუმორისა და სატირის დიდ გრძობას მოთხოვს, რაც ნათლად ჩანს ჯორჯანელების ნაშეშვარაში.

წიგნ ბოლოში დართული აქვს მთარგმნელთა მიერ მეცნიერული გულისყურით შედგენილი კომენტარები, რომელშიც გათვალისწინებულია რომანში მოცემული თითქმის ყველა იმ სიტყვის ახსნა, რაც თანამედროვე მკითხველისათვის, შესაძლებელია, გაუგებარი იყოს. რუსულ გამოცემებს ასეთი რამ არ ახლავს. ამგვარად, ეს სამუშაო შესრულებულია პირველად ჯორჯანელების მიერ. პირველსავე შენიშვნაში ავტორები მოხდენილად ასახულებენ რომანას ქართული ვარიანტის სათაურის რუსულ სათაურთან განსხვავების მიზეზს („Золотой тележнок“ — „ოქროს კრები“). შეიძლება მოდის ვრცელი აპარატი, სადაც განმარტებული დასავლური და აღმოსავლური ტერმინები, ცნობილ ადამიანთა სახელები და მოკლე ბიოგრაფიები, მითოლოგიური სიტყვა-გამოთქმანი, მცენარეთა და ცხოველთა სახელები, ალეგორიული თქმები, სამხედრო, საერთო და რელიგიური რიტუალები და მრავალი სხვ.

წარსულის სურნელზე

გახელ წელს გამოვიდა ცნობილი მკვლევარის, ფერნანდისისა და პედაგოგის სოლომონ ცაიშვილის „ლიტერატურული ნარკვევები“.

ს. ცაიშვილი თავისი შემოქმედებითი მოღვაწეობის ყველაზე უფრო ნაყოფიერ პერიოდში (57 წლის ასაკში) მოულოდნელად გარდაიცვალა. მან მდიდარი და მრავალფეროვანი ლიტერატურული მემკვიდრეობა დაგვიტოვა. იგი დაუცხრომლად იკვლევდა მე-19 საუკუნისა და მე-20 საუკუნის პირველი ათეული წლების ლიტერატურას, ამ ეპოქის კულტურას და საზოგადოებრივ ცხოვრებას, განათლების, სკოლის, სწავლა-აღზრდის საკითხებს და ამ დარგის მოღვაწეთა დამსახურება-ამაგს.

ს. ცაიშვილმა ბევრ ბუნდოვან საკითხს მოაფინა ნათელი, ბევრი ფაქტი დააზუსტა, სრულიად უცნობი ან ნაკლებად ცნობილი მოღვაწეები გამოამხურა, რითაც მრავალმხრივი შეუწყობ ხელი ახალი ქართული ლიტერატურის სრული სახით წარმოდგენას. მისი უდავო დამსახურებაა იონა მეუნარგიას, უიარღოს და სხვა მოღვაწეთა ლიტერატურული მემკვიდრეობის თავმოყრა და გამოცემა.

„ლიტერატურულ ნარკვევებში“ წარმოდგენილია ავტორის მიერ სხვადასხვა დროს დაწერილი ნაშრომები: „იონა მეუნარგია“, „პალაღდელი“, „დავით მიქელაძე“, „ბოსლეველი“, „დავით ჩქობრა“, „უიარღო“, „თედო სახოკია“, „ალ. ჭავჭავაძის ცხოვრებიდან“, „ილიას ერთი მოგზაურობის ისტორიიდან“ და „ორი ავსტრიელი მწერალი საქართველოს შესახებ“.

მეთხველი კმაყოფილებით ვაეცნობა ცნობილი საზოგადო მოღვაწის იონა მეუნარგიას, მართალია მოკლე, მაგრამ მკაფიოდ და მიზნოდგულად დაწერილ ბიოგრაფია-ნარკვევს. ადამიანი, რომელმაც დაგვიტოვა შესანიშნავი აღწერა ბევრი ქართველი მწერლის ცხოვრება-მოღვაწეობისა, თვითონ „უბიოგრაფიოდ“ იყო დარჩენილი კარგა ხნის მანძილზე. ს. ცაიშვილმა იგი ვაგვიოცნება და თან ვაგვაცნო ზოგიერთი ისეთი ფაქტი, რაც ძალიან საინტერესოდ წარმოგვიდგენს ი. მეუნარგიას პიროვნებას. აჰ, თუნდაც მისი შეხვედრა 1877 წელს დიდ ფრანგ მწერალ ვიქტორ ჰიუგოსთან და მასთან მოკრძალებული საუბარი საქართველოზე, პოეზიასა და რუსთაველზე.

იქნებ პოეზოს სიტყვებმა კრთსთაველი და „ვეფხისტყაოსანი“ „გამოგონია, მხოლოდ შორიდანო“ გაუღებდა სურვილი ი. მეუნარგიას „ვეფხისტყაოსანი“ ფრანგულად ეთარგმნა და არა მარტო იმ გარემოებაში, რომ საჭირო იყო მხატვარი ზიჩი პოემის შინაარსს ვაცნობოდა

უფრო სრულყოფილი ილუსტრაციების შესაქმნელად.

როგორადაც არ უნდა იყოს, ამ გარემოებაში ათქმევინა ი. ჭავჭავაძეს შემდეგი სიტყვები: „დღეს როგორღაც წილად მხვდა, საცა დღის ისხენიებენ, იქ პატარაც მოგობსენო. როცა პირველყოფილი კაცობრიობა, შნის ბრწყინვალეობით განიცვივრებულა, თაყვანს სცემს მას, ვითარცა ღმერთს, იმავე დროს პატივსაც სცემდა მთავარსაც, რომელსაც მხოლოდ შნის შუქი ანათებს, რაკი საშარბოლიანის თაყვანისცემით მოვიხსენიეთ რუსთაველი, მაშინ უსამართლობა და უმადურობა იქნება დავიწიწყოთ მისი შთარგმნელი ი. მეუნარგიაო“.

საინტერესოა ს. ცაიშვილის ნარკვევი ცნობილ ფერნანდისტ დავით მიქელაძე — „მეველესე“ (1843-1918). დ. მიქელაძე აქტიურად თანამშრომლობდა „დროებაში“, „ივერიაში“, „აკაის“ „ქრებულში“. დ. მიქელაძემ საღრანგეთიდან გამოგზავნილი კორესპონდენციებით გააცნო ქართველ მკითხველს პარიზის კომუნარების ბრძოლის მიმდინარეობა და ისიც, რომ „ამ შროფლორ მწიშნელოზის მოპრაობის — პარიზის კომუნის ბარკადებზე იარაღით ხელში ქართველი ვოლონტიორებიც. იბრძოდნენ კომუნართა დასახმარებლად“.

საზღვარგარეთ ყოფნის დროს დ. მიქელაძემ, ნ. ნიკოლაძესა და სხვა ქართველ ახალგაზრდებთან ერთად, დიწყო სოციალისტური მიმართულების არალეგალური გახვეთის „დროშის“ გამოცემა (1873 წ. ივლისი). როგორც მკვლევარი აღნიშნავს, საჭარბელოში დაბრუნებულ „მეველეს“ არ ამბაყოფილებდა „ლეგალური მუშაობა. რა გზითაც ქართველი ინტელექციონის უდრდესი ნაწილი ეძლიობდა საქართველოსათვის სხვადასხვა უფლების მოპოვებას. მან, შელიტონ ნაკაშიძესთან ერთად, მოაწყო დარბული რევოლუციური ორგანიზაცია, რომელმაც რამდენიმე რევოლუციური აქტი მოახდინა ხალხის ჭალათი მოხელეების დასჯის სახით. მაგრამ მთავრობის სასტიკი რეპრესიების შედეგად, ეს ორგანიზაცია მალე დაიშალა. მ. ნაკაშიძე სტამბოლში გადასახლდა და იქ ზალკანეთის რევოლუციონერებთან ერთად განაგრძო თვითმყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლა. დ. მიქელაძე კი იძულებული გახდა კვლავ ლეგალურ მდგომარეობაში განეგრძო ბრძოლა“ (გვ. 28).

პებლცისტურ მოღვაწეობასთან ერთად, დ. მიქელაძე მხატვრული ლიტერატურის დარგშიც მუშაობდა. მან გამოაქვეყნა დრამა „ხაფანგი“, თარგმნა ლ. ტოლსტოის „მეუფება წყვილიანისა“ და თარგმანთან ერთად გიუნგანა ბარათი, რომელშიც დიდ რუს მწერალს

სოლომონ ცაიშვილი, „ლიტერატურული ნარკვევები“, „სახბოთა საქართველო“, 1963.

სახოვდა გამოქომაგებოდა თვითმპყრობელობი-
საგან შევიწროვებულ საქართველოს.

ამჟამად საზოგადოებისათვის ცნობილია პა-
სუხი, რომელიც ტოლსტოის დავალებით მის
მდივანს ნ. გუსეევს გამოუგზავნია მთარგმნელი-
სათვის: „ლევ ნიკოლოზის ძემ მთხოვა, მომე-
ხსენებინა თქვენთვის, რომ იგი ამ უკანასკნელ
ხანებში განსაკუთრებულად და ნათლად ხე-
დავს დიდ სახელმწიფოთა მიერ „წერილ“ ერ-
ოვნებათა ჩაგვრისაგან გამომდინარე ბოროტე-
ბას და ამჟამად წერს ამ საკითხებზე“ (გვ. 31).

განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ნიჭი-
ერი ქართველი მწერლის კ. თათაროვილი-
სადმი (უიარაღო) მიძღვნილი საკმაოდ ვრცე-
ლი გამოკვლევა „მამულციის“ ავტორის ცხოვ-
რება და შემოქმედება შკითხველი საზოგადო-
ებისათვის თითქმის უცნობი და ბურჟუაზი მო-
ცული იყო ს. ცაიშვილის დამსახურებაა, რომ
მან, სიყვარულითა და კეთილსინდისიერაი კვლე-
ვის შედეგად, გააცოცხლა ამ უცნაური ბედის

მჭონე მწერლის ცხოვრება-მოღვაწეობა, მწერ-
ლისა, რომელიც ჯერ მღვდელმსახურებას ეწე-
ოდა და შემდეგ გეოლოგიის მეცნიერებათა დოკ-
ტორი გახდა, იგი პარალელურად ამდიდრებდა
ქართულ მწერლობას შესანიშნავი მხატვრული
ნაწარმოებებით, რომლებიც გაბნეული იყო
ქართული პერიოდული პრესის ფურცლებზე.
ს. ცაიშვილმა გულმოდგინედ შეკრიბა ყველა
ეს ნაწარმოები, სათანადო კომენტარი დაერთო
და ორ მოზრდილ ტომად მიაწოდა მკითხველს.

ასევე საინტერესოა და საუფრადღებო სო-
ლომონ ცაიშვილის სხვა ნაწარმოებები, რომლე-
ბიც ამ წიგნშია შესული, მაგრამ აქ სიტყვას
არ გავაგრძელებთ, უმჯობესია დაინტერესებუ-
ლი მკითხველი თვით გაეცნოს მათ. ეფიქრობო
ძალიან სასარგებლო იქნება, თუ ამ უანგარო და
ნაყოფიერი მკვლევრის სხვა ნაწარმოებიც დრო-
ულად გამოიცემა.

მიხეილ კაპალიძე

ՅՆՆ 80 ՅՅՅ.

ИНДЕКС

76128

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

„**Մ Ն Ա Դ Ե Ի**“

ИЗДАТЕЛЬСТВО „ЛИТЕРАТУРА ԴՆ ԽԵԼՈՎՆԵԲ“